

HUMANITAARISUUDEN VARJOSSA

**Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin
sotiemme aikana ja niiden jälkeen**

Pertti Kaven

Historian tohtoriväitöskirja

**Filosofian, historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos**

Humanistinen tiedekunta

Helsingin Yliopisto

Paino: Oy Nord Print Ab, Helsinki 2010

TIIVISTELMÄ

Tutkimus lastensiirtoihin liittyneistä poliittisista taustatekijöistä

Lastensiirrot on perinteisesti mielletty puhtaasti humanitaariseksi avustustyöksi. Tämä näkökulma ei riittävästi huomioi asiassa vaikuttaneita taustatekijöitä. Lastensiirtoihin liittyvien erityyppisten poliittisten taustatekijöiden selvittäminen humanitaaristen tekijöiden rinnalla on tämän tutkimuksen tavoite. Keskeinen peruskysymys on, miten poliittiset tekijät vaikuttivat lastensiirtoja koskeneissa päätöksissä sekä Suomessa että Ruotsissa sodan aikana ja sen jälkeen. Tutkimuksessa arvioidaan myös lastensiirroille avustusmuotona asetettujen tavoitteiden tosiasiallista toteutumista sekä lastensiirtojen heijastusvaikutuksia nykyhetkeen.

Tutkimuksen pääasiallinen työmenetelmä on perinteinen arkistotutkimus. Molempien maiden valtiopäiväasiakirjoissa tulevat poliittiset taustatekijät esiin. Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) arkistokokoelma sisältää lastensiirtojen arvostelun kieltämiseen ja propagoimiseen liittyviä asiakirjoja. Tärkeitä arkistokokoelmia ovat Ruotsin ja Suomen ulkoasiainministeriöiden Suomen avustamiseen liittyvät erilaiset raportit vuosilta 1939–1950. Myös molempien maiden lehdistössä sodan aikana ja sen jälkeen lastensiirroista käyty keskustelu on auttanut muodostamaan kokonais kuvaa lastensiirtojen herättämistä tunteista ja ajatuksista molemmissa maissa.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että poliittiset tekijät vaikuttivat yllättävän paljon lastensiirtoja koskeissa päätöksissä sekä Suomessa että Ruotsissa. Talvisota muodosti lastensiirtojen alkusoiton, jonka vaikutus heijastui voimakkaasti jatkosodan päätöksiin. Eduskunnassa v.1942 esitetyt pelot lasten jäämisestä Ruotsiin toteutuivat. Seuraamuksista valettiin sodan jälkeen poliittisista syistä, sillä niiden esiin tuominen olisi vahingoittanut suhteita Ruotsiin, joilla oli merkittävä asema Paasikiven linjan toisena peruspilarina.

Lastensiirrot olivat avustusmuoto, joka toteutui Suomen valtion ohjauksessa. Niillä pyrittiin lähinnä väestöpoliittisiin tavoitteisiin. Systemaattista arviota lastensiirroista avustusmuotona ei Suomessa jatkosodan jälkeen tehty. Tässä tutkimuksessa arvioidaan ensimmäisen kerran väestöpoliittista lopputulosta. Ruotsiin jäi pysyvästi n. 7 100 lasta. Lasten saama hoito pelasti n. 2 900 lapsen hengen. Lopputulos merkitsee sitä, että Suomi menetti n. 4 200 lasta siirtojen seuraamuksena. Väestöpoliittinen hyöty jäi saavuttamatta. Kyseessä oli avustusmuotoon liittyvä riskitekijä. Lopputulos oli riippuvainen avustuskohteen eli lapsen syvästä kiintymisen tarpeesta häntä hoitavaan aikuiseen kansallisuudesta riippumatta. Lastensiirtoja voidaan tämän tutkimuksen perusteella pitää laajakantoisena poliittisena

erehdyksenä. Väestöpoliittisten lukumäärätietojen rinnalla on huomioitava myös se, että osalle lapsista toimenpiteestä koitui monenlaisia henkisiä haittavaikutuksia ja jälkiseuraamuksia.

Avainsanat: sotalapset, lastensiirrot, lapset ja sota, adoptio

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE

S.

JOHDANTO

Suomen lastensiirtojen toteutus	9
Poliittisista tekijöistä lastensiirroissa	18
Tutkimuskysymykset	23
Lastensiirtoja koskevat päätökset talvi- ja jatkosodan alussa	23
Ruotsalaisten vaihtoehdot joulukuussa 1941	27
Eduskunnan reaktiot vuosina 1942 ja 1950	28
Tavoitteiden toteutuminen	31
Lastensiirrot ja nykypäivä	31
Lasten sotakokemukset ja käsitys lastensiirroista	33
Aiempi tutkimus	39
Poliittiset taustatekijät	39
Seuraamukset	44
Muu tutkimus	47
Käytetyt arkistolähteet	48

SUOMEN AUTTAMINEN JA PÄÄMINISTERI HANSSONIN PAINEET

Ruotsalaiset yksityishenkilöt lähtevät liikkeelle	54
Virallinen Ruotsi ja humanitaarinen apu Suomelle	60
Kansanliikkeen synty	61
Suomi ja horjuva päätöksenteko	66
Mannerheimin tuki lastensiirroille	70
Talvisodan lastensiirtojen kokemukset	75
Ruotsalaisen altruismin rationaalinen perusta	81

SUOMEN LASKENUT ARVOSTUS JA UUDET LASTENSIIRROT

Ruotsalaiset jälleen aloitteentekijöinä	88
Talvisodan toistoa: Suomen tie kiellosta suostumukseen	90
Syyt lastensiirtojen aloittamiseen: Karjalaan paluu, elintarviketilanne ja pommitukset	94
Varattomuus ja ravitsemustaso	100
Vaihtoehtoisia auttamisen malleja	105

RUOTSIN EDUT JA SUOMEN LASTEN AUTTAMINEN

Lehdistökeskustelua Ruotsissa jatkosodan aikana: synkkä kuva lasten tilasta	112
Ruotsin valtiopäivät ja lastensiirrot	120
Göteborgin liikenne ja Ruotsin haavoittuvuus	129
Avustusjärjestön vetoisuus ja Ison-Britannian jyrkkä linja	132
Humanitaarisuuden ja kauppapolitiikan törmäys	137

LASTENSIIRTOJEN VASTUSTUSTA

Lehdistökeskustelua Suomessa jatkosodan aikana: erimielisyyttä avustustavasta	141
Sensuuri ja ruotsalaisten loukatut tunteet	152
Eduskunta ja pelko lasten menettämisestä	158
Paavo Virkkunen lastensiirtojen vastustajana	163
Parlamentaarisen valvonnan puute	165

TOTUUDEN KOHTAAMINEN SODAN JÄLKEEN

Miksi lapset eivät palaa?	171
Väestöpoliittiset tavoitteet vaarassa	177
Lastenkotiuttamiskomitea ongelmia ratkaisemaan	182
Eduskunta ja pelkojen toteutuminen	186
Lasten palauttamista koskeva keskustelu	186
Äänestys toimenpiteistä	193
Vanhemmat, jotka eivät saaneet lapsiaan takaisin	195
Lehdistökeskustelua Suomessa sodan jälkeen: sodanaikaiset varotukset unohtuvat	198
Lehdistökeskustelua Ruotsissa sodan jälkeen: huomio henkisiin seuraamuksiin	208
Menneisyyden opetus	213
Seuraamusten hallitsemattomuus	213
Lapset politiikan pelinappuloina	215
Lapsipsykiatrian puute	219

VÄESTÖPOLIITTINEN TILINPÄÄTÖS SUOMEN KANNALTA

Lastensiirtojen keskeiset tavoitteet	224
Sairaina siirretyt lapset	225
Terveinä siirretyt lapset	228
Kaikkien Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuus	230
Joukkokuljetusten riskit sodan oloissa	232
Uusi arvio Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä	236
Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta	243

LASTENSIIRTOJEN MUISTO	
Sodan jälkeinen aika: kun poliittinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat	247
Torjuttujen tunteiden esiin nousu	252
Omat kokemukseni	255
1990-luku ja yhdistystoiminnan aika	261
Sotalapset ja nykypäivä	266
Kokonaisvaltainen näkemys menneestä	270
 TUTKIMUKSEN TULOKSISTA	 276
 SUMMARY	 286
 LIITTEET	 291
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	312
HENKILÖHAKEMISTO	328

ESIPUHE

Lapsuuden kokemukset jättävät meihin itse kuhunkin omat, syvät jälkensä. Minun kokemuksiini kuuluu sotalapsuus kaikkine valo- ja varjopuolineen. Mieleen nousee ruotsalaiselta kasvatusperheeltä saamani lämpö ja rakkaus ja Suomeen paluun vaikeus. Kiinnostukseni aihepiiriin kumpuaa omista kokemuksistani. Minua on ihmetyttänyt, mitkä tekijät loppujen lopuksi ohjasivat tämän valtaiseksi kansanliikkeeksi paisuneen operaation päätöksentekijöitä. Minua on myös ihmetyttänyt se vaikeneminen ja torjunta, joka tähän aihepiiriin on kuulunut halki vuosien, joskaan ei enää siinä määrin kuin 1950– ja 1970–luvuilla. Olen edelleen ihmetellyt sitä, ettei kenelläkään tunnu olevan aavistustakaan siitä, miten tässä operaatiossa loppujen lopuksi Suomen kannalta kävi. Kysymys tuntuu hautautuneen yleisellä tasolla liikkuvan toteamuksen alle: ”Mutta kun silloin oli sota.” Sodankin olosuhteissa voidaan tehdä valintoja, myöhemmin oikeiksi tai vääriksi osoittautuneita ratkaisuja. Voidaan oppia kokemuksesta ja olla toistamatta erehdyksiä. Sodat eivät maailmasta lopu.

Tämän työni valmistumisesta saan olla kiitollinen monille henkilöille. Kiitän työnohjaajaani prof. Henrik Meinanderia kärsivällisyydestä monivuotisessa ohjaustehtävässään. Professori Aura Korppi-Tommola on arvokkailla kommentaillaan ja julkaisuillaan vaikuttanut työni kulkuun ja sen saamaan sisältöön. Kuulun hänen johtamaansa ”Sodan lasten”-työryhmään sen yhtenä jäsenenä. Tämä ryhmä haluaa tehdä perinnetyötä nostamalla laajemmin kuin vain yhden ryhmän osalta lasten sota-ajan kokemukset muiden kokemusten rinnalle. Ryhmä toimii Tammenlehvän Perinneliiton yhteydessä ja sen alaisena.

Kiitän lääk. lis., valtiot.maist. Helene Laurentia hänen käyttööni antamastaan lääketieteellisestä ammattitaidosta, jota ilman en olisi osannut arvioida lastensiirtoihin liittyviä sairastuvuus- ja kuolleisuustilastoja. Kiitän dosentti Nina Santavirtaa siitä, että hän on antanut käyttööni kansallisen sotalapsitutkimuksen tutkimustuloksia. Hän johtaa tätä tutkimusta Helsingin yliopistossa. Oma tutkimukseni käynnistyi edesmenneen professori Singa Sandelin-Benkön aloitteesta liittyen hänen aloittamaansa kansalliseen sotalapsitutkimukseen.¹ Sen painopiste on yksilöpsykologian puolella. Toimin tässä tutkijaryhmässä lastensiirtojen historian edustajana.

Dosentti Anu Pesosta kiitän siitä, että hän on antanut käyttööni Helsinki-kohortin tutkimustuloksia, jotka liittyivät sotalapsiin ja heistä tehtyihin havaintoihin osana Helsinki-kohortin tutkimusta. Kiitän häntä myös tilastollisten merkitsevyyserojen testaamisesta, jotka liittyivät sodan jälkeen todettuun

¹ Historiallinen aikakauskirja 2/2006. Singa Sandelin-Benkö, Nina Santavirta, Barbara Mattson, Merja Keinänen, Silja Järventausta: Lapsi myrskyn silmässä – sotalapsi silloin ja nyt. Suomen lähihistorian avaamaton lehti.

kohonneeseen nuorisorikollisuuteen. Haluan myös kiittää kokenutta siirtolaisuuden tutkijaa Alur Reinansia hänen antamastaan avusta Ruotsiin pysyvästi jääneiden sotalasten määrää selvitellessä. Hänen muuttoliikkeeseen liittyvät tutkimuksensa mahdollistivat uuden arvion tekemisen.

Haluan kiittää myös kaikkia niitä sotalapsia sekä Ruotsissa että Suomessa, jotka omilla tiedoillaan, kokemuksillaan ja yhteyksillään ovat tukeneet työtäni. Erityisesti haluan kiittää Ruotsissa Höörissä asuvaa Tapani Rossia ja Ruotsissa Knivstassa asuvaa Kai Rosnellia heidän antamistaan arvokkaista tiedoista ja lähdeviiteistä, jotka liittyvät Hjälpkommitten för Finlands barn-järjestön arkistoon. Kiitän myös englantilaista ystävääni tri Martin Parsonsia Readingin yliopistosta lukuisista, aihepiiriin liittyvistä keskusteluista, jotka ovat auttaneet minua luomaan kokonaiskuvaa Isossa-Britanniassa toisen maailmansodan aikana tehdyistä lastensiirroista. Tri Parsons on myös useana vuonna järjestänyt Readingin yliopistossa toimivan ja johtamansa sotalapsuuteen keskittyneen tutkimuskeskuksen yhteydessä lapsiin ja sotaan liittyvän konferenssitapahtuman ”Children in War”. Nämä konferenssit ovat antaneet minulle arvokkaita kansainvälisiä yhteyksiä pohdittaessa lasten asemaa ja kokemuksia erilaisissa kriisitilanteissa.

Kiitän Joensuun yliopistossa työskentelevää teologian tohtoria ja yhteiskuntatieteiden maisteria Martti Muukkosta siitä, että hän tarjoutui toimimaan työni kriittisenä lukijana. Sotalapsuus koskettaa myös häntä läheltä, sillä hänen oma äitinsä on ollut sotalapsena. Martti Muukkonen on omassa väitöskirjassaan *Ecumenism of the Laity* käsitellyt NMKY-liikkeen tekemää sodan uhrien auttamistyötä (sotilaskoti-, sotavanki- ja pakolaistyö).

Kiitän Sotavahinkosäätiötä, joka on apurahallaan tukenut väitöskirjatyötäni.

Kiitän vaimoani kärsivällisyydestä, jota hän on osoittanut vuosien varrella tätä työtäni kohtaan. Omistan tämän työni lapsilleni Timolle, Elinalle ja Antille sekä lastenlapsilleni Pialle, Emilialle, Teemulle, Tuukalle, Aleksille ja Joonakselle. Toivottavasti lastenlapseni eivät koskaan joudu kokemaan niin raskaita aikoja kuin me ”Sodan lapset” koimme Suomessa viime sotien aikana.

Hangossa 8.11.2010

Pertti Kaven

JOHDANTO

Suomen lastensiirtojen toteutus

Suomelle tarjoutui sekä talvi- että jatkosodan aikana mahdollisuus lähettää lapsiaan väliaikaiseen huoltoon Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan. Kyseessä oli naapurimaiden solidaarisuuden osoitus. Norjaan lähetettiin lapsia vain talvisodan aikana. Ruotsi oli lasten ylivoimaisesti suurin vastaanottajamaa sekä talvi- että jatkosodan aikana. Vähemmän tunnettua on, että Suomelle tekivät lastensiirtoihin liittyviä tarjouksia myös muut maat. Unkarista ja Sveitsistä saapui v. 1942 lastensiirtoihin liittyvä tarjous. Kumpikin hylättiin viittaamalla matkan kalleuteen ja lasten koulunkäyntiin liittyviin vaikeuksiin.² Unkarista tuli jopa niinkin myöhään kuin elokuussa 1944 uusi tarjous sadan suomalaislapsen lähettämisestä Unkariin. Myös tähän tarjoukseen otettiin kielteinen kanta ja kehoitettiin kääntämään unkarilaisten avustushalu karjalaisiin evakkolapsiin Suomessa.³

Lasten evakuoiminen Ruotsiin nousi heti talvisodan alussa keskustelun kohteeksi. Rouva Maja Sandler, joka oli silloisen Ruotsin ulkoministerin puoliso, otti ajatuksen esille joulukuun alussa 1939 keskusteltuaan filosofian tohtori Hanna Rydh-Munck af Rosenschöldin kanssa. Rouva Sandler oli aiemmin ollut mukana kansainvälisessä lapsiaputoiminnassa, ja tohtori Rydh oli Fredrika Bremer-yhdistyksen puheenjohtaja. He päättivät esittää ehdotuksensa suomalaisten lasten ottamisesta Ruotsiin ruotsalaisille naisjärjestöille. Näiden ilmoitettua positiivisen asenteensa suunnitellaan kokoontui Tukholmassa 4.12.1939 lähes 20 eri järjestön edustajaa neuvottelemaan siitä, miten avustustoimintaa voisi järjestää Suomen hyväksi. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin Maja Sandler. Tarkoitus oli perustaa järjestö, joka auttaisi Ruotsiin siirrettyjä aiteja ja lapsia. Tässä yhteydessä pyydettiin lähettiläs Einar Ekstrand perustettavan avustustoiminnan johtoon. Seuraavana päivänä muodostettiin keskusjärjestö, jonka tuli koordinoida kaikkea Suomelle annettavaa apua. Se sai nimekseen Centrala Finlandshjälpen (CF, Suomen avun keskus). Se koostui lähinnä naisyhdistyksistä, ja sen johtoon valittiin ulkoministeri Sandlerin puoliso Maja Sandler. Järjestölle valittiin samalla johto ja työvaliokunta. Työvaliokunnan puheenjohtajana toimi Einar Ekstrand, ja sen jäseniä olivat rouva Maja Sandler, tohtori Hanna Rydh, rouva Margit Levinson, majuri Ernst Killander ja Lennart Bernadotte. Tuomari Lars Östberg toimi työvaliokunnan sihteerinä. Hän oli myöhemmin jatkosodan lastensiirroissa keskeisessä asemassa ruotsalaisen avustusjärjestön toiminnanjohtajana. Suomen lähetystä edusti

² Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston akti 788/246 1942. Kansallisarkisto.

³ Mappi UM 110 C 2. Unkari. Ulkoasiainministeriön arkisto.

Centrala Finlandshjälpenin perustavassa kokouksessa Tukholmassa toimineen Suomi-toimiston johtaja, rouva Esther Hjelt-Cajanus.⁴

Mukana toiminnassa olleita yhdistyksiä olivat mm. Fredrika Bremer-yhdistys, Kvinnokommittén för Spaniens barn, Svenska Röda Korset, Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet sekä Föreningen Rädda Barnen. Tätä naisvaltaista komiteaa hallitsivat kristilliset, aatteelliset ja hyväntekeväisyysyhdistykset. Vaikka CF syntyi yksityisen aloitteellisuuden perusteella, siitä muodostui myöhemmin koko Ruotsin käsittänyt järjestö. Valtion edustajana CF:ssä toimi komitean johtajana lähettiläs Ekstrand, joka samalla johti komitean keskuudestaan valitsemaa työvaliokuntaa, mikä toteutti komitean tekemät päätökset. Avustustoiminnan järjestelyt alkoivat välittömästi perustavan kokouksen jälkeen, ja Suomen itsenäisyyspäivänä 6.12.1939 voitiin keskuksen toimisto avata Tukholman kaupungin luovuttamissa tiloissa. Huhtikuun alussa 1940 CF:n henkilöstö käsitti kaikkiaan 148 henkeä sekä näiden lisäksi 25 autonkuljettajaa.⁵

Jo viikon kuluttua CF:n perustamisen jälkeen oli 5 000 ruotsalaista kotia ilmoittanut halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia sotalapsia, ja siten saamaan lapset turvaan sodalta. Osittain syntyi jopa tietynlaista kilpailua perheiden kesken suomalaisista sotalapsista. CF pystyi siis nopeasti kanavoimaan edukseen ruotsalaisten halun auttaa itäistä naapurimaataan. Ilmoittautuneet olivat myös tyytymättömiä ja osin vihaisiakin siitä, etteivät he heti voineet saada kasvatikseen suomalaista lasta. Ruotsalaisia yksityishenkilöitä ja järjestöjä kehoitettiin lehti-ilmoitusten ja radiossa julkaistujen vetoomusten välityksellä auttamaan suomalaisia. Ruotsalaisissa lehdissä olleiden ilmoittautumiskaavakkeiden avulla ruotsalaiset pystyivät esittämään toivomuksensa pakolaisten suhteen. Auttamishaluisten ruotsalaisten määrä kasvoi tasaiseen tahtiin, sillä vuodenvaihteessa 1939/1940 oli rekisteröity 10 000 suomalaista vastaanottamaan valmista kotia, ja kuukausi myöhemmin helmikuun alussa 1940 määrä oli noussut 15 000:een. CF:n edustaja prinssi Wilhelm ilmoitti julkisesti kyseisen luvun radiopuheessaan 6.2.1940.⁶

Sosiaali- ja sisäasiainministeriöiden sekä Uudenmaan läänin maaherran luvalla perustettiin Helsingissä 13.12.1939 yksityinen keskusjärjestö "Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus". Järjestön päätehtävänä oli organisoida Suomen kansalaisten siirtoa Ruotsiin yhteistoiminnassa ruotsalaisen avustusjärjestön kanssa. Keskusjärjestö sai sosiaaliministeri Fagerholmilta ja sisäasiainministeri von Bornilta tarpeelliset valtuudet toimintaansa sekä selvityksen lasten ja äitien valinnassa noudatettavista periaatteista. Nämä valtuudet ja periaatteet julkistettiin sisäasiainministeriön kirjelmässä 18.12.1939.

⁴ Salminen 2007, s.56-57.

⁵ Salminen 2007, s.58.

⁶ Sama.

Lasten ikä määrättiin enintään 12 vuodeksi. Äidit saivat seurata lapsiaan vain, jos joku lapsista oli alle kolmen vuoden. Poikkeuksia voitiin myöntää vain erikoisen sääliittävässä tapauksissa, esim. kun sisarusia ei haluttu erottaa toisistaan. Tällöin sallittiin äidin mukaan tulo.⁷

Avustuskeskuksella oli myös paikalliskomiteoita eri puolilla maata. Rydh ja Sandler olivat jo joulukuussa 1939 matkustaessaan Helsinkiin asettaneet samalla Turkuun paikalliskomitean. Seuraavaksi perustettiin lääninkomitea Vaasaan. Se toimi maaherran valvonnan alaisena. Maaherrojen johdolla toimivat myös Kuopion, Mikkelin, Hämeenlinnan ja Oulun paikalliskomiteat. Lapin läänin komitea Kemissä ei ehtinyt aloittaa toimintaansa ennen rauhantekoa 13.3.1940. Lapin läänin maaherra Hillilä ei kuitenkaan joulukuun alkupuolella 1939 asettanut mitään esteitä lasten ja sellaisten aikuisten siirtymiselle Ruotsin puolelle, joita yleinen työvelvollisuus ei koskenut. Kukin lääninkomitea perusti alueelleen tarpeellisia sijoituslaitoksia lapsille. Näistä etenkin Helsingin, Turun, Vaasan ja Tornion laitokset olivat paljon käytettyjä, niiden kauttahan lapset kuljetettiin pois maasta.⁸ Lähtijät olivat valtaosin Etelä-Suomesta, ylivoimaisesti eniten erityisesti Helsingin alueelta. Talvisodan aikana kovien pommitusten kohteena olleesta Turusta lähti seuraavaksi runsaimmin pakolaisia Ruotsiin. Enemmistö lähtijöistä oli siis Suomen suurimmista kaupungeista, sillä maaseudulta lähteneitä oli vain 25%.⁹

Ensimmäinen kuljetuserä lähti liikkeelle Turusta laivalla jo 15.12.1939 eli hämmästyttävän nopeasti avustustoiminnan organisatorisen käynnistämisen jälkeen. Tämä ryhmä käsitti 35 lasta ja 5 äitiä. Tohtori Hanna Rydh oli satamassa mukana saattamassa sotalapsia matkalle. Keskimäärin yhdellä kertaa laivalla kulki Ruotsiin 53 lasta äiteineen. Viimeinen ryhmä meritse lähti 31.1.1940, jonka jälkeen kuljetukset tätä reittiä pitkin jouduttiin turvallisuussyistä lopettamaan. Myös jäätilanne vaikeutti laivojen kulkua, sillä talvi 1940 oli erityisen ankara. Tammikuun 21. päivänä 1940 aloitettiin Vaasasta lasten ja äitien lentokuljetukset Sundsvalliin.¹⁰

Oheisessa taulukossa näkyy kuljetusten lisääntyminen helmikuussa 1940, jolloin Suomen sotilaallinen puolustus joutui kriisitilaan Karjalan Kannaksella venäläisten saatua aikaan läpimurron Summassa. Kotirintamalla kasvoi pelko sodan lopputuloksesta, ja yhä enemmän lapsia pyrittiin lähettämään turvaan Ruotsiin pääsääntöisesti junalla pohjoisen kautta.

⁷ Nyberg 1941, s.77.

⁸ Salminen 2007, s.50.

⁹ Salminen 2001, s.37.

¹⁰ Salminen 2001, s.33.

Kuukausi	Laiva	Lentokone	Juna	Ei tietoa	Yhteensä
				583	583
12/1939	243	-	-		243
1/1940	172	156	449		777
2/1940	-	411	1893		2304
3/1940	-	-	925		925
Yhteensä	415	567	3267	583	4832

Taulukko 1. Sotalasten kuljetusmuodot talvisodan aikana.¹¹

Maaliskuun 1940 kuljetusluvuissa on huomattava, että kuljetuksia järjestettiin vain kahden viikon ajan ennen Moskovan rauhansopimuksen solmimista 13.3.1940. Lisäkuljetuksiin oli kuitenkin jo varauduttu mm. lentokuljetusten muodossa ennen kuin rauhanteko teki niiden toteuttamisen tarpeettomaksi. Myös junakuljetuksista oli jo jatkosuunnitelmat olemassa. Sodan jatkuminen olisi siten merkinnyt tuhansien lasten siirtoa pois Suomesta. Valmius tähän oli, eikä minkäänlaista kritiikkiä asiaa kohtaan esiintynyt. Fagerholmin antamien lausuntojen mukaan lapsia suunniteltiin vietäväksi etupäässä Ruotsiin ja Norjaan, joihin oli suunniteltu vastaanotettavaksi peräti 200 000 lasta. Tanska ilmoitti, että siellä oltiin valmiita ottamaan vastaan 100 000 lasta. Matkan pituuden vuoksi Tanskaa pidettiin tietynlaisena vaihtoehtoisena sijoituskohteena.¹² Lasten lukumäärä nousi nyt 300 000:een. Määrä on niin suuri, että voidaan hyvinkin ajatella eräänlaista suomalaisen ”geenipankin” luomista muihin Pohjoismaihin neuvostomiehityksen ja siihen liittyvän koko kansakunnan tuhoutumisriskin varalle.¹³

Tukholmassa toimiva Suomi-toimisto ilmoitti talvisodan aikana vastaanottaneensa n. 8 000 lasta ja n. 4 000 aikuista eli yhteensä n. 12 000 pakolaista.¹⁴ CF puolestaan ilmoitti kevääseen 1940 mennessä ottaneensa vastaan n. 8 000 suomalaista pakolaista.¹⁵ Erot tilastoissa ovat suuret ja johtuivat siitä, että ihmisiä siirtyi Ruotsiin ohi viranomaisten rekisteröinnin. CF:n ja Suomi-toimiston tilastoissa onkin usean tuhannen hengen ero. Tilastoissa esiintyvät erot kuvaavat hyvin talvisodan kaoottisia tilanteita. Asiaa analysoidaan tarkemmin luvussa ”Suomi ja horjuva päätöksenteko”.

¹¹ Salminen 2001, s.35.

¹² Salminen 2007, s.53-54.

¹³ Vastaavanlaisia ajatuksia esiintyi myös Isossa-Britanniassa Saksan miehityspelon ollessa suurimmillaan. Ks. Henderson 2004, s.34-35.

¹⁴ Suomi-toimiston 20-vuotiskertomus 1926-1946, 1946, s.83-84. Suomi-toimisto oli yksityinen Tukholmassa Skeppsbrolla toimiva matkatoimisto, joka järjesteli Suomen kansalaisten matkoja Ruotsiin. Se osallistui myös jonkin verran lastensiirtojen hallintaan.

¹⁵ Prinssi Wilhelm, Björkman-Goldschidt, Kjellberg (toimituskunta) 1940,s.225.

Lastensiirtotoiminta sai jatkosodan aikana talvisotaa huomattavasti suuremmat mittasuhteet. Aloitteentekijöinä toimivat jälleen ruotsalaiset. Silloinen sosiaaliministeri Fagerholm perusti 3.9.1941 Ruotsista tulleen kutsun perusteella viisihenkisen toimikunnan, sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean. Komitean tehtävänä oli järjestää suomalaisten lasten matkoja Ruotsiin. Kyseessä oli lähinnä suurisuuntainen logistinen operaatio, jossa henkisiin tekijöihin ei kiinnitetty huomiota.¹⁶ Ensimmäiseksi perusteeeksi, jonka vuoksi lastensiirtoihin päätettiin ryhtyä, mainitaan lastensiirtokomitean perustamiskokouksen pöytäkirjassa, että takaisinvallatun alueen jälleenrakentamisessa tarvittavat karjalaisemännät eivät voisi viedä mukanaan pieniä lapsia. Siksi lapset oli tarkoitus siirtää väliaikaisesti Ruotsiin. Toiseksi syyksi todettiin maassa vallitseva elintarvikepula. Tästä seurasi, että Ruotsiin lähetettiin ensimmäisen lastensiirtovaiheen aikana vuosina 1941 – 1943 2–7 vuoden ikäisiä varattomien perheiden lapsia, joiden vanhemmat palasivat jälleenrakennustöihin Karjalaan, pommituksessa vaurioituneiden kotien lapsia, invalidien lapsia sekä sellaisia kaatuneiden lapsia, jotka eivät saaneet kummiavustusta.¹⁷

Toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin silloinen sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston päällikkö, ylitarkastaja Kosti Pirjola, toiminnanjohtajaksi eduskunnan kirjastonhoitaja, fil. maisteri Elsa Bruun ja sihteeriksi lastensuojeluntarkastaja Aune Ståhlberg. Muut toimikunnan jäsenet olivat fil. tri Bertel Nyberg ja rouva Impi-Liisa Kilpeläinen. Joulukuussa 1941 toimikuntaa laajennettiin kutsumalla mukaan professorit Arvo Ylppö ja Viljo Rantasalo. Katsottiin, että sairaiden lasten siirto Ruotsiin kaipasi lääketieteellistä asiantuntemusta.¹⁸ Terveiden lasten osalta tällaista ei katsottu tarvittavan. Lääkintöhallituksella ei ollut edustajaa lastensiirtokomiteassa.

Lastensiirtokomitea kokoontui v. 1941 10 kertaa ja v. 1942 6 kertaa. 5.8.1942 perusti sosiaaliministeri Fagerholm työvaliokunnan, joka kokoontuu useimmiten vähintään kerran viikossa. Tämä uusi toimintamuoto vastasi Ruotsissa talvisodan aikana perustetut CF-järjestön toimintatapaa. Sen työvaliokuntaa johti kokenut avustustyöntekijä, ministeri Einar Ekstrand. Itse lastensiirtokomitean kokoukset rajoittuivat työvaliokunnan perustamisen jälkeen 2–4 kertaan vuodessa.¹⁹

Sosiaaliministeriön ja lastensiirtokomitean välillä oli tiivis vuorovaikutus. Kyseessä oli yhteiskunnan taholta määrätietoisesti ohjattu ja valvottu toiminta. Ministeriö antoi mm. lasten valintaperusteita koskevia ohjeita sekä ajoitti yleisluontoisesti paluumatkoja. Samoin se myötävaikuttii mm.

¹⁶ Samanlainen näkemys ohjasi myös Ison-Britannian lastensiirtojen suunnittelijoita, ks. Parsons 2008 s.282.

¹⁷ Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

¹⁸ Bruun – Ståhlberg 1950, s.1.

¹⁹ Lomu 1974, s. 26-27.

kasvatilapsisopimuksen periaatteisiin (ks. liite 16).²⁰ Silloinen sosiaaliministeri Fagerholm osallistui henkilökohtaisesti ja aktiivisesti lastensiirtokomitean työskentelyyn. Lastensiirtokomitean, sen työvaliokunnan ja lastensiirtotoimiston tehtäväkentät eivät kuitenkaan olleet selvästi rajattuja. Pelkistään voi todeta komitean ja työvaliokunnan keskittyneen periaatteelliseen päätöksentekoon. Lastensiirtotoimisto suoritti käytännön lastensiirtotyön. Sen johtajana toimi eduskunnan kirjastonhoitajana toiminut maisteri Elsa Bruun.²¹

Lastensiirtokomitea joutui perustamaan myös useita lastenkoteja, koska lasten Ruotsissa oleskelun aikana oli lasten kotioiloissa saattanut tapahtua sellaisia muutoksia, ettei lapsia voitu välittömästi palauttaa koteihinsa. Ennen kuin lapset voitiin sijoittaa vanhempiensa luo tai heille löydettiin Suomesta joko uudet kasvatusvanhemmat tai vakinainen lastenkoti, lähetettiin heidät lastensiirtokomitean välityksellä näihin väliaikaisiksi tarkoitettuihin lastenkoteihin. Näitä lastenkoteja olivat Honkolan lastenkoti Urjalassa, Knipnäsin lastenkoti Tammisaaressa sekä Laurinkoti, Hyvösen, Skatan ja Strömman lastenkodit Helsingissä tai sen tuntumassa.²²

Välittömästi perustamisensa jälkeen eli 4.9.1941 lähetti lastensiirtokomitea suomalaislasten siirtoa Ruotsiin koskevan kirjelmän läänien maaherroille, siirtoväen elimille, Aseveliliitolle ja Invalidisäätiölle. Jokaiseen läänin asetettiin toimikunta, jonka puheenjohtajana toimi lääninhallituksen siirtoväen huollon esittelijä. Kunnan huoltoviranomaiset avustivat tarvittaessa. Nämä lääninasiamiehet huolehtivat yhteistoiminnassa lastensiirtotoimiston kanssa kaikista käytännöllisistä seikoista, jotka koskivat lastensiirtoa Ruotsiin. Siten toimikunnan omat asiamiehet valitsivat Ruotsiin lähetettävät lapset huoltolautakunnan, vapaan huollon, terveyssisarten ja lääkärien suositusten perusteella.²³ Pääasiallisen työn lastensiirron hyväksi eri puolilla maata suorittivat lääninasiamiehen johtamat alatoimistot. Lääninasiamiesten lisäksi lastensiirtokomitealla oli läänien pääkaupunkien ulkopuolella asiamiehiä, joista toisinaan käytettiin myös nimitystä lääninasiamies. Esim. Vaasan läänissä oli runsaimmillaan viisi asiamiestä Vaasan lääninasiamies mukaan luettuna. Asiamiesverkosto supistui vähitellen lastensiirtojen viimeisinä vuosina. Toiminnallisesti näiden läänien pääkaupunkien ulkopuolelle sijoittuneiden asiamiesten työskäntä oli suppeampi kuin lääninasiamiehen.²⁴

Aiemmin on jo todettu paikallisten viranomaisten ja järjestöjen avustaneen lastensiirtokomitean asiamiehiä valitsemaan Ruotsiin lähetettäviä lapsia. Kyseisiä paikallisia viranomaisia olivat kuntien

²⁰ Lomu 1974, s.26

²¹ Lomu 1974, s. 25-27.

²² Lomu 1974, s.31-32.

²³ Bruun – Ståhlberg 1950,s.2.

²⁴ Lomu 1974, s. 31-32.

kansanhuoltolautakunnat, siirtoväen huollon elimet sekä terveydenhoitohenkilöstö. Paikallisiin järjestöihin kuuluivat mm. vapaan huollon, kristillisten organisaatioiden, Suomen Punaisen Ristin, lottien, sosiaalidemokraattisen puolueen naisorganisaatioiden ja erilaisten naisyhdistysten edustajat.²⁵ Nämä paikallisten ryhmien edustajat toimivat yhteistyössä sekä läänipiirittain kanssa että toisaalta ottivat yhteyttä suoraan lastensiirtotoimistoon. Viimeksi mainittu taas lähetti ajoittain mm. lasten rekisterikortti-kaavakkeita suoraan paikallisille viranomaisille.

Vastaanottokoteja lastensiirtokomitea perusti yksinomaan lasten paluukuljetuksia ja matkarasituksia helpottamaan. Vanhemmat noutivat lapsensa näistä vastaanottokodeista heidän saavuttuaan Suomeen. Vastaanottokodit palvelivat koko lastensiirto-organisaatiota, mutta olivat yleensä alatoimistojen ja Helsingissä lastensiirtotoimiston alaisia toimintayksiköitä. Helsingissä oli vastaanottokoteja, joista kotiutettavat lapset koottiin ja joista vanhemmat, silloin kun asuivat kyseisellä paikkakunnalla, noutivat omat lapsensa kotiin.²⁶

Lastensiirtokomitealla oli erilliset alaosastot Kotkassa, Kuopiossa, Turussa ja Viipurissa. Näillä alatoimistoilla on kullakin omat arkistonsa lasta koskevina tietoina.²⁷ Helsingissä Vuorikadulla toimiva lastensiirtotoimisto jakaantuu useaan osastoon. Osaston henkilökuntaan kuului tavallisimmin 2–5 virkailijaa. Lastensiirtojen ollessa vilkkaimmillaan työskenteli lastensiirtotoimistossa noin 30 virkailijaa. Heidän rinnallaan työllistettiin lisäksi tilapäisiä virkailijoita.²⁸ Matkojen järjestelyosaston toimikenttään kuului huolehtia kuljetusvälineistä, -ajoista ja -kohteista sekä saattohenkilökunnan rekrytoinnista. Yksityislasten siirto-osasto toimi vain ajoittain. Se organisoi yksityisesti Ruotsiin lähetettävien lasten matkat.²⁹ Sosiaalihuoltajat valvoivat suomalaislasten etuja Ruotsissa. He puuttuivat tarvittaessa ilmenneisiin epäkohtiin. Enimmillään v. 1942 työskenteli Ruotsissa 4 suomalaista sosiaalihuoltajaa. Määrä on pieni ajateltaessa Ruotsissa tuolloin ollutta n. 21 000 suomalaista (ks. liitetaulukko 1).

Lastensiirtokomitea järjesti Ruotsiin kohdistuvan lastensiirron yhteistyössä Ruotsissa toimivan "Suomen lasten avustuskomitean" ("Hjälpkommitten för Finlands barn") kanssa. Sen johtajana toimi tuomari Lars Östberg, joka jo talvisodan aikana oli osallistunut suomalaislasten siirtoihin.

²⁵ Lomu 1974, s. 32.

²⁶ Lomu 1974, s. 32-33.

²⁷ Sosiaaliministeriö. Lastensiirtokomitea. Kotkan, Kuopion, Turun ja Viipurin alatoimistot 1940-1948. Kansallisarkisto.

²⁸ Lomu 1974, s. 28-29.

²⁹ Lomu 1974, s. 29.

Ruotsissa toimiva Suomen lasten avustuskomitea oli Suomen lastensiirto-komitean peilikuva lääneissä toimivine alakomiteoineen ja asiamiehineen. Ylimääräisenä työmuotona suomalaiseen organisaatioon nähden oli sairaiden lasten hoito-organisaatio. Erottava piirre oli avustuskomitean yksityisluontoisuus ja siten pienempi sidonnaisuus valtiovaltaan.³⁰ Talvisodan aikana Ruotsin valtio vastasi kaikista lastensiirtojen kustannuksista, mutta ei enää jatkosodan aikana. Yksityinen avustusjärjestö joutuikin v. 1944 taloudellisiin vaikeuksiin.³¹

Lastenkoteja perustettiin Suomen lisäksi myös Ruotsissa, sillä kaikille lapsille ei välittömästi löytynyt kasvatusperhettä. Näistä lastenkodeista ja niiden toiminnasta on varsin perusteellinen Tapani Rossiin tekemä selvitys.³² Lastenkotiin joutuminen oli lapsen kannalta henkisesti paljon raskaampi kokemus kuin ruotsalaiseen kasvatusperheeseen joutuminen. Lapset pyrittiin Ruotsissa sijoittamaan ensisijaisesti kasvatusperheisiin, mutta koska kaikille lapsille ei perheitä riittänyt, jouduttiin varsin huomattava osa lapsia sijoittamaan lastenkoteihin ja erilaisiin toipilaskoteihin sairaalassa annetun perushoidon jälkeen. Sairauksista (esim. tuberkuloosista) kärsineitä lapsia ei mielellään otettu perheisiin, joten oleskelu lastenkodissa saattoi venyä pitkäksi. Lastenkotiin sijoittamisen syy saattoi myös olla se, ettei lapsi kyennyt sopeutumaan ruotsalaiseen kasvatusperheeseen, vaan reagoi tavalla, jota ruotsalainen perhe ei hallinnut. Lastenkoteja suomalaislapsille oli yli 450 eli huomattavasti enemmän kuin lastensiirtokomitealla Suomessa.³³ Lastenkodeissa oleili parhaimmillaan useita tuhansia suomalaislapsia.

Jatkosodan lastensiirrot voidaan jakaa useampaan jaksoon. Ensimmäinen jakso alkoi ns. kesälasten siirroilla jo ennen jatkosodan alkamista v. 1941 (ks. liite 8). Sen hoiti MLL.³⁴ Tämän lisäksi ruotsalaiset yksityishenkilöt, joilla oli ollut lapsia hoidossaan talvisodan aikana, kutsuivat hoidokkinsa uudelleen Ruotsiin kesällä 1941 ennen sodan puhkeamista. Tätä seurasi sodan syttymisen johdosta uusi jakso syksyllä 1941 jälleen Ruotsista tulleen kutsun perusteella. Alku oli kuitenkin varovaista ja siirrettyjen lasten lukumäärät pieniä. Fagerholmin 3.9.1941 tekemään päätökseen pohjautuva jakso, joka alkoi syksyllä 1941, päättyi Tukholman ylikäskynhaltija Nothinin päätökseen pohjautuviin uusiin lastensiirtoihin, jotka alkoivat vuoden 1942 alusta. Vasta vuodenvaihteessa 1941–42 päätettiin

³⁰ Lomu 1974, s. 33

³¹ Salminen 2007, s. 110.

³² Rossi 2008: Räddade till livet.

³³ Rossi 2008, s. 25-27, 153. Myös ”hankalille” (”besvärliga”) lapsille oli omia lastenkoteja. Tällainen oli mm. Lilla Edetissä sijainnut Prässebo.

³⁴ 4.10.1920 perustetun Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton nimi muutettiin v. 1960 muotoon Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Liitosta käytetään jatkossa sen itsensä käyttämää lyhennettä MLL. Heydemann 1980, s. 97.

lopullisesti ryhtymisestä laajoihin siirtoihin Suomen heikon elintarviketilanteen säikäyttämänä. Lastensiirtojen määrällinen kasvu on havaittavissa lasten saapumistilastoissa Ruotsiin (ks. liite 8).

Lastensiirtojen seuraava suurempi jakso käynnistyi tammikuussa 1944 ja kiihtyi venäläisten siviilikohteisiin suunnattujen suurpommitusten seurauksena. Helmikuu 1944 onkin vilkkain kuukausi lastensiirroissa (ks. liite 8). V.1944 siirrettiinkin lapsia eniten Ruotsiin. Tilanne muistutti talvisodan suurpommituksia ja sen taustalla vaikutti joukkotuhon pelko. Ruotsalainen lääkäri Sterner totesi haastattelussa, että v. 1944 oli havaittavissa paniikkia lastensiirroissa.³⁵ Sodassa oli tapahtunut ratkaiseva käänne ja pelättiin pahinta, ratkaisutaistelut Suomen osalta olivat lähestymässä, eikä maan sotilaallisesta selviytymisestä ollut varmaa tietoa. Niin moni lapsi kuin mahdollista piti saada maasta pois, sillä äärimmäisessä tapauksessa olisi koko maa voinut muodostua taistelukentäksi. Sekä lasten vanhemmissa että lastensiirtoa hoitavissa viranomaisissa vaikutti miehityksen pelko. Kirjeessään Hitlerille syyskuussa 1944 Mannerheim totesi, että mikäli Suomi miehittäisiin, tietäisi se tuskin nelimiljoonaisen kansan karkottamista maastaan tai hävittämistä sukupuuttoon.³⁶ Mannerheimin uhkakuva muistutti isonvihan aikuisista tapahtumista, jolloin miehittäjä koetteli valloitetujen alueiden asukkaita kollektiivisella ruumiinrangaistuksella eli vihalla, joka ulottui väestönsiirroista ja elinkeinojen hävittämistä omaisuuksien takavarikoimisiin ja teloituksiin.³⁷ Vuoden 1944 lastensiirroissa Ruotsiin on taustalla vaikuttanut lasten suojaaminen miehityksen kauhuilta. Ilmiö on sama kuin talvisodan loppuajan lastensiirroissa, joissa oli havaittavissa selvää lisääntymistä sotilaallisen tilanteen heikentyessä helmikuussa 1940.

Seuraava lastensiirtojen jakso on ratkaisutaistelujen kesä v. 1944, jolloin koko Karjala jouduttiin evakuoimaan. Sosiaaliministeri Aleksi Aaltonen teki Ruotsin sosiaalihallituksen edustajan Erlanderin kanssa heinäkuussa 1944 sopimuksen 15 000 karjalaislapsen siirrosta Ruotsiin. Ruotsalainen osapuoli ilmoitti, että lapset joudutaan majoittamaan parakkeihin ja kouluihin siksi, kunnes lapset on saatu sijoitetuksi perheisiin ympäri maata.³⁸ Karjalaislapsia siirrettiin Ruotsiin vajaat 9 000. Karjalan tyhjentämiseen liittyvät lastensiirrot eivät saavuttaneet samanlaista suuruutta kuin helmikuun suurpommituksista alkaneet siirrot, vaikka kyseessä oli satojentuhansien ihmisten evakuointi Karjalasta (ks. liite 8). Syynä oli se, että karjalaisäidit eivät olleet halukkaita lähettämään lapsiaan ruotsalaisten

³⁵ Lääkäri Sternerin haastattelulausunto 16.10.1979. PKY.

³⁶ Mannerheim 1952, s.474.

³⁷ Vilks 2006, s.26.

³⁸ Uusi Suomi 6.7.1944.

perustamiin laitoksiin suomalaislasta haluavien yksityisperheiden lukumäärän vähetessä.³⁹ Karjalasta evakuoitiin kaikkiaan n. 380 000 henkeä.⁴⁰

Viranomaisten kautta lähetettiin lapsia jatkosodan aikana Ruotsiin yhteensä 48 628, joista sairaita 5 118 (ks. liitetaulukko 2). Elintarvike- ja sotatilanne on jatkosodan aikana selvästi heijastunut lastensiirtojen laajuuteen. Keväällä 1942 lastensiirtojen syyt olivat paljolti sosiaalisia ja vaikeasta elintarviketilanteesta johtuvia, v. 1944 alkupuolella taas Helsingin ja muiden suurten asutuskeskusten pommituksista sekä kesän vaikeasta rintamatilanteesta johtuvia. Sotatilanne vaikutti siirtoihin v. 1944, aivan kuin talvisodan aikaisiin siirtoihin helmikuussa 1940 (ks. liite 8).

Suuri määrä lapsia matkusti yksityisteitse viranomaisten ohi Ruotsiin sekä talvi- että jatkosodan aikana. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Bruun arvioi jatkosodan vastaavan luvun niinkin suureksi kuin 15 000 lasta.⁴¹ Tanskaan matkusti jatkosodan aikana 3 847 lasta, joskin kortisto on epätäydellinen niiden lasten osalta, jotka olivat oleskelleet Tanskassa jo talvisodasta lähtien tai niiden, joilla sukulaisuussuhteiden perusteella oli kotipaikkaoikeus Tanskassa.⁴² Yksityisteitse ei Tanskaan lähetetty lapsia kuten Ruotsiin, vaan kaikki lapset kulkivat MLL:n Tanskan valiokunnan kautta.⁴³ Helsingistä lähetettiin huomattavan suuri osa eli 926 lasta.

Kun huomioidaan yksityisteitse viranomaisten ohi Ruotsiin matkustaneiden lasten määrä, voidaan tämän muuttoliikkeen lukumääräksi sekä talvi- että jatkosodan aikana karkeasti arvioida n. 80 000 lasta. Määrä vastaa suunnilleen Suomessa v. 1939 syntyneiden lasten määrää.⁴⁴ Kyseessä on kokonainen suomalaislasten vuosiluokka. Suhteessa väkilukuun se on alansa maailmanennätys. Monet tekijät vaikuttivat siihen, että lastensiirroista muodostui suuri kansainvaellus Ruotsiin.

Poliittisista tekijöistä lastensiirroissa

Tässä tutkimuksessa määritellään humanitaariseksi lastensiirroksi sellainen toiminta, joka on vapaa poliittisista, sotilaallisista, taloudellisista tai muista ei-humanitaarisista vaikuttimista. Centrala Finlandshjälpen-järjestössä talvisodan aikana toiminut ja laajan kokemuksen kansainvälisestä

³⁹ Suomen Kuvalahti n:o 32.1944. Elsa Bruunin haastattelussa esittämä tieto; ks. myös Uusi Suomi 30.7.1944. Lehti siteeraa Hufvudstadsbladetin esittämää kritiikkiä karjalaislasten siirroista: olisi pitänyt odottaa, kunnes kysymys ruotsalaisista kasvatuskodeista olisi ratkaistu.

⁴⁰ Ahokas 2004, s.99.

⁴¹ Sekalaisia kirjeitä ja asiakirjoja. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Sg Eh 3. Kansallisarkisto.

⁴² Schildt-Runeberg 1961, s.24-28.

⁴³ Ks. myös Korppi-Tommola 1990, s.138. Yksityisiä viisumeita ei Tanskaan matkustaville myönnetty saksalaismiehityksen vuoksi.

⁴⁴ SVT. Uusi sarja XLIII. 1946-1947. Taulu nro 44. Elävänä syntyneet avio- ja aviottomat lapset sukupuolen mukaan vuosina 1761-1945.

avustustyöstä hankkinut ministeri Ekstrand toteaa kansainvälistä avustustyötä koskevassa oppaassaan, että avustustyöntekijän oman perusasenteen työhönsä on oltava puhtaasti humanitaarinen:

”Grundställningen måste vara rent humanitär”. Työntekijän on tällöin oltava vapaa kaikista muista vaikuttimista. Avustustyö on nähtävä kutsumuksena.⁴⁵ Tässä tutkimuksessa sovelletaan Ekstrandin avustustyön tekijään liittyvää ajatusta puhtaasti humanitaarisista motiiveista koskemaan myös avustusjärjestöjä ja niiden toimintaa tukevia valtioita. Avustustoimenpiteellä ei saa parantaa toisen osapuolen edellytyksiä käydä sotaa. Kyseessä on vain hädänalaisessa asemassa olevien lasten auttamiseen perustuva toiminta, joka on riippumaton lapsen kansallisuudesta tai rodusta.

Esimerkkinä tällaisesta lastensiirrosta voidaan pitää Ison-Britannian päätöstä sallia juutalaislasten muutto maahan ennen toisen maailmansodan alkua. Parlamentti teki juutalaislapsia koskevan päätöksen, jonka perusteella maahan muutti n. 10 000 juutalaislasta juuri ennen toisen maailmansodan puhkeamista. Muutto merkitsi useimmille lapsille hengen säästymistä, sillä vainoissa menehtyi n. 1.5 miljoonaa juutalaislasta. Toimenpiteestä käytettiin nimitystä Kindertransport.⁴⁶ Muut maat eivät olleet kiinnostuneita juutalaispakolaisista, ei myöskään Ruotsi.

Lomforsin mukaan juutalaislasten määrä Ruotsissa rajoitettiin 500 lapseen. Aloite siirtoihin lähti Tukholman juutalaisesta seurakunnasta. Juutalaislasten saama negatiivinen erityiskohtelu muodostuu silmiinpistäväksi verrattaessa juutalaislasten saamien oleskelulupien lukumäärää myöhemmin tapahtuneeseen n.70 000 suomalaislapsen siirtoon Ruotsiin.⁴⁷ Suomalaislapset olivat erityisesti talvisodan aikana ruotsalaisten kannalta ”oikean sortin” pakolaisia, jotka tyydyttivät monia tarpeita ruotsalaisessa yhteiskunnassa, toisin kuin juutalaislapset. Ruotsalaisten suhtautuminen juutalaispakolaisiin muuttui myöhemmin Norjan ja Tanskan juutalaisten jouduttua vaaraan. Ruotsi otti vastaan 900 juutalaista Norjasta ja yli 7 000 juutalaista Tanskasta. Toimenpide pelasti Tanskan juutalaisväestön lähes kokonaan.⁴⁸

Löytyykö eri aikoina toteutuneista lastensiirroista esimerkkejä, jotka osoittaisivat muiden kuin puhtaasti humanitaaristen syiden vaikuttaneen lapsia koskeviin ratkaisuihin? Sotaa käyvästä maasta siirrettyjen lasten herättämää säälin tunnetta voidaan poliittisesti käyttää hyväksi. Sääli herättää myötätuntoa lasten vanhempia ja kotimaata kohtaan. Tällä tekijällä on poliittista merkitystä yleisen mielipiteen muokkaajana lapsia vastaanottavassa maassa. Ison-Britannian Yhdysvalloissa toimiva

⁴⁵ Ekstrand 1945, s.10.

⁴⁶ Harris-Oppenheimer 2001, s. XII, 9-19.

⁴⁷ Lomfors 1996,s.17-19, 259.

⁴⁸ Svanberg-Tyden 2005, s.279-284.

lähettiläs lordi Lothian kiinnitti v. 1940 huomiota tähän seikkaan yrittäessään saada Yhdysvaltoja sotaan oman maansa rinnalle.⁴⁹ Yhdysvalloissa jopa 5 milj. perhettä tarjoutui ottamaan vastaan Ranskan ja Ison-Britannian lapsia. Lähettilään mielestä lasten ahdingon näkeminen vaikuttaisi Yhdysvaltain yleiseen mielipiteeseen Ison-Britannian hyväksi ja saisi maan asettumaan sodassa helpommin liittoutuneiden rinnalle.⁵⁰ Kyseessä oli amerikkalaisten vahva sympatian osoitus ja itse asiassa puolen valinta aseellisessa konfliktissa

Ison-Britannian parlamentissa keskusteltiin juutalaislasten lisäksi myös maan omista lapsista ja heidän siirtämisestään pois maasta, joka oli v. 1940 joutunut Saksan välittömän hyökkäysuhan alaiseksi. Keskustelussa todettiin, että lastensiirtojen myötä maasta poistuisi ”turhia ruokittavia” (”useless mouths”). Myös viitattiin siihen, että evakuoinnit parantaisivat sotilaiden moraalia taistelukentällä lisäten näin maan sotilaallista suorituskykyä.⁵¹ Kyseessä oli siis pyrkimys parantaa maan edellytyksiä käydä menestyksellistä sotaa Saksaa vastaan.

Puhtaasti poliittinen tarkoitusperä oli Suomen v. 1918 sisällissodan jälkeen suorittamalla punaorpojen siirroilla. Punaorpojen uudelleen kasvatus oli osa valkoisen Suomen sisällissodan jälkeistä eheyttämispolitiikkaa.⁵² Poliittisia ja sotilaallisiakin tekijöitä liittyy myös kommunistisen sissiliikkeen (EAM) Kreikan sisällissodan loppuvaiheen aikana vuosina 1948–49 suorittamiin 3–14 vuotiaiden lasten siirtoihin. Pohjois-Kreikassa toimiva sissiliike suoritti lastensiirtoja ns. sosialistisiin maihin. Kreikan hallitus väitti, että heti, kun lapset olivat sopivassa iässä, heidät lähetettiin Kreikkaan taistelemaan sissiarmeijan riveissä. Kun lasten palauttamisesta keskusteltiin 1950-luvulla, piti Kreikan hallitus lapsia maan kannalta turvallisuusriskinä todeten, että lapset oli kasvatettu taistelemaan omaa isänmaataan vastaan.⁵³ Poliittiset tekijät estivät Kreikan lasten palauttamisen takaisin kotimaahansa v. 1949 päättyneen sisällissodan jälkeen. YK epäonnistui palauttamisessa siksi, että sosialistimaiden kannalta lapset olisi palautettu ideologisesti ”vääriin” leiriin. Sotilaallinen selkkaus oli jo päättynyt, mutta ideologinen ristiriita oli edelleen olemassa kylmän sodan maailmassa.⁵⁴ Lapset joutuivat tämän poliittisen taistelun pelinappuloiksi.

Kreikan lapsista YK:ssa v. 1952 käydyn keskustelun yhteydessä ilmoitti Kuuban edustaja, että Neuvostoliittoon oli Espanjan sisällissodan aikana siirretty kaikkiaan 3 000 espanjalaislasta, eikä

⁴⁹ Parsons 1998, s.159; ks. myös Parsons 2008, s.228.

⁵⁰ Henderson 2004, s.40.

⁵¹ Parsons 1998, s.159

⁵² Kaarninen 2008, s.167,171.

⁵³ Yearbook of United Nations 1951,s.333-337; Ressler ja muut 1988, s.33-36.

⁵⁴ Ressler ja muut 1988, s. 31-36.

heidän sallittu palata kotimaahansa vihollisuuksien päätyttyä.⁵⁵ Koska Neuvostoliitto ja Meksiko eivät tunnustaneet Francon Espanjaa, kesti lasten paluu näistä maista yli 15 vuotta. Vanhempien käsitys lasten lähettämisen hetkellä oli, että ero kestäisi vain muutaman kuukauden. Lasten kuljetus meritse oli vaarallista, ja Stalin pyysi Englannilta saattuesuojaa lasten kuljettamiseksi Neuvostoliittoon.⁵⁶

Poliittiset tekijät estivät Espanjan lasten palauttamisen Neuvostoliitosta lasten jouduttua sodan lopputuloksen perusteella ideologisen raja-aidan ”väärälle” puolelle. Lastensiirtoja suunniteltaessa ja päätöksiä tehtäessä tämä tekijä usein unohdetaan. Siirtoihin liittyvistä ennalta-arvaamattomista tekijöistä kertoo se, että 150 espanjalaisorpoa otti osaa Leningradin puolustukseen tilanteessa, jossa Espanjassa jo vallitsi rauha.⁵⁷ Sekä Espanjan että Kreikan sisällissodissa kuten myös Suomen suorittamissa punaorpojen siirroissa v. 1918 sisällissodan jälkeen lapsista oli tullut poliittisen taistelun pelinappuloita. Lehtitietojen perusteella Espanjan lapsia oli tarkoitus siirtää myös Ruotsiin. Ajatuksesta kuitenkin luovuttiin ja apu ohjattiin Ranskaan paikallisesti käytettäväksi siellä olevien espanjalaisten pakolaislasten auttamiseen.

Vietnamin sodan loppuvaiheessa v. 1975 Yhdysvaltain hallitus teki päätöksen siirtää sotaorpoja Yhdysvaltoihin adoptoitaviksi. Operaatio sai nimekseen ”Babylift”. Lapsia siirrettiin Yhdysvaltoihin kaikkiaan 2 547. Myös eräät muut maat – Kanada, Ranska, Iso-Britannia ja Australia – ilmoittivat halukkuutensa ottaa vastaan lapsia adoptiotarkoituksessa. Pääosa lapsista siirrettiin Yhdysvaltoihin. Asia perusteltiin puhtaasti humanitaarisena toimenpiteenä. Operaatio alkoi lento-onnettomuudella, jossa kuoli 78 lasta.⁵⁸ Tämänäköiset onnettomuudet eivät ole lastensiirroissa harvinaisia. Leningradin piirityksen yhteydessä sattui yli 2 000 lapsen joukkokuolema Luftwaffen pommittaessa kaupungista evakuoitavien lasten juna.⁵⁹

Lasten saapuminen Yhdysvaltoihin vetosi amerikkalaisten tunteisiin. Hanke koettiin suurenmoisena humanitaarisena toimenpiteenä, joka koituisi lapsille itselleen hyödyksi. Toimenpide sai voimakkaan yleisen kannatuksen. Tilanne muistuttaa ruotsalaisten reaktioita suomalaislasten siirtoihin erityisesti talvisodan aikana. Amerikkalaisten keskuudessa oli lisäksi vallalla laajalle levinnyt käsitys, että lapset joutuisivat kommunistien väkivaltaisuuksien kohteeksi, jolloin lasten kuljettaminen pois Vietnamista

⁵⁵ Yearbook of United Nations 1952, s.285-288; Ressler ja muut 1988, s.31-36.

⁵⁶ Cable 1979, s.180-181.

⁵⁷ Beevor 2006, s.575.

⁵⁸ Ressler ja muut 1988, s.71-75

⁵⁹ Jones 2008, s.6, 98-100. Tapaus sattui Lychkovon asemalla 18.8.1941 saksalaisten lähestyessä kaupunkia. Juna oli virheellisesti lähetetty kohti eteneviä saksalaisjoukkoja. Viranomaiset eivät ottaneet tapahtuneesta vastuuta. Asia salattiin kaupunkilaisilta.

oli suoranaisesti heidän henkensä pelastamista.⁶⁰ Myös suomalaislasten siirtoja perusteltiin myöhemmin lasten hengen pelastamisella.

Kannatuksesta huolimatta siirrot herättivät vastalauseita eri puolilla maailmaa, mutta ne eivät kyenneet estämään itse toimintaa. Vastalauseita esitti mm. Kansainvälinen Punainen Risti vedoten Geneven sopimuksen kohtaan, jonka mukaan sotaorpoja voitiin siirtää vain lasten oman kulttuurialueen sisällä, jotta lapset saisivat oman kulttuurinsa mukaisen kasvatuksen. Näin ei tapahtunut vietnamilaislasten osalta. Kansainvälisen Punaisen Ristin vastalauseeseen sivuuttaminen osoittaa, ettei Yhdysvallat piitannut poikkeavista mielipiteistä. Myös katolinen kirkko esitti vastalauseensa kehottaen katolisia adoptiotoimistoja pysymään hankkeesta erillään. Presidentti Ford osallistui näytävästi toimintaan siirtojen puolesta, jotka saivat runsaasti julkisuutta.⁶¹

Vastustajat luonnehtivat toimenpidettä väärin suunnatuksi humanitaariseksi avuksi, jonka taustavoimana vaikutti sodasta johtuva syyllisyydentunne. Sitä pidettiin myös Yhdysvaltain hallituksen yrityksenä saada sodalle yleisen mielipiteen tuki. Katsottiin myös, että toimenpide riisti Vietnamilta sen omia inhimillisiä resursseja. Siirtojen vastustajat kyseenalaistivat väitteet siitä, että uusi hallitus tulisi kohtelemaan lapsia huonosti.⁶² Operaation arvostelijat kiinnittivät myös huomiota avustusmuodon kustannuksiin. Kuljetuksiin käytetyllä rahamäärällä olisi voitu lievittää huomattavasti suuremman lapsijoukon hätää Vietnamin.⁶³ Ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä lastensiirroissa esittivät myös saksalaiset ja itävaltalaiset ajatuksia siitä, että suurempaa lapsijoukkoa voitaisiin auttaa, jos elintarvikeapu lähetettäisiin lasten kotimaahan. Samalla välttyttäisiin perheiden hajottamiselta.⁶⁴

Yhdysvalloissa herätti huomiota Saigonissa olevan Yhdysvaltain lähettilään Graham Martinin varapääministeri Phan Quang Danille lähettämä lastensiirtoihin liittyvä kirje. Tässä kirjeessä lähettiläs totesi näiden siirtojen auttavan Yhdysvaltain Vietnamin sotaa koskevan yleisen mielipiteen muutosta. Lähettiläs arveli, että siirtojen saama suuri julkisuus tiedotusvälineissä olisi poliittisesti hyödynnettävissä. Lähettiläs itse kiisti käyttäneensä orpolasten siirtoa poliittisiin tarkoituksiin.⁶⁵ Toimenpide vaikutti kuitenkin myönteisesti yleiseen mielipiteeseen Yhdysvalloissa lähettilään toivomalla tavalla. Sodan lopputulokseen yleisessä mielipiteessä aikaansaatu hetkellinen muutos ei

⁶⁰ The New Republic. April 26, 1975, s.9.

⁶¹ Ressler ja muut 1988, s.164.

⁶² Ressler ja muut 1988, s.73.

⁶³ The New Republic. April 19, 1975, s.9.

⁶⁴ Janfelt 1998, s.199-202.

⁶⁵ The New Republic. April 26, 1975,s.9; Newsweek, April 21, 1975, s.24.

vaikuttanut. Lasten hätä vetosi voimakkaasti amerikkalaisten tunteisiin. Yhdysvallat vastasi kaikista toimenpiteen kustannuksista.

Vietnamlaislapsista kilpailtiin Yhdysvalloissa. Tämäkin muistuttaa suomalaislapsista Ruotsissa talvisodan aikana käytyä kilpailua. Yhdysvallat oli adoptionälkäinen maa. Yksityiset adoptiotoimistot olivat luonnollisesti mukana toimenpiteessä. Adoptiotiedusteluja tehtiin myös brittilapsista, joita siirrettiin dominioihin toisen maailmansodan aikana.⁶⁶ Adoptiokysymykset liittyvät lastensiirtojen kuvaan. Ne ovat tämän avustusmuodon rakenteellinen piirre, joka saattaa aiheuttaa yllätyksiä lasten entiselle kotimaalle ja sen lastensiirtoja hoitaville viranomaisille.

Useimmiten lastensiirroissa maasta toiseen on kyse monista samaan aikaan vaikuttavista humanitaarisista ja ei-humanitaarisista tekijöistä. Nämä tekijät vaikuttavat eri toimintatasoilla: poliittisten päättäjien tasolla, toteuttavien organisaatioiden tasolla ja vastaanottavan perheen ja lapsensa lähettäneen perheen tasolla. Poliittisten päättäjien taso perustelee asian usein puhtaasti humanitaarisena avustustoimenpiteenä. Ulospäin näkyvät ylevät humanitaariset motiivit, jotka kätkevät alleen muut, karkeaan arkeen liittyvät tekijät. Kyse on myös poliittisesta valinnasta: ottamalla vastaan toisen sotivan osapuolen lapsia ilmaistaan epäsuorasti oma poliittinen kanta käynnissä olevaan konfliktiin. Historiatutkimuksen tehtävänä on tuoda esiin kaikki asiassa eri tasoilla vaikuttavat tekijät mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan saamiseksi. Puhtaimmin humanitaarisuus toteutunee vastaanottavien perheiden tasolla.

Sotahistorian tutkimuspiirissä vaikuttavat ns. ”vanha sotahistoria” ja ”uusi sotahistoria”. Vanha sotahistoria kiinnittää huomiota kampanjoihin, johtajiin, strategioihin, taktiikkaan, aseistukseen ja logistiikkaan. Uusi sotahistoria taas käsittelee sotaa yksilöiden kokemusmaailman kannalta niin, että taistelijoiden sisäinen maailma muodostaa sen ytimen. Tässä tutkimuksessa on yhdistetty uuden ja vanhan sotahistorian näkemyksiä niin, että poliittisten tekijöiden rinnalla on käsitelty myös perheiden ja yksilöiden kokemuksia.⁶⁷

Tutkimuskysymykset

Lastensiirtoja koskevat päätökset talvi- ja jatkosodan alussa

Lastensiirroista käydyissä keskusteluissa nousi esiin useita kysymyksiä, joiden selvittäminen olisi vaatinut historiatutkimuksen alueelle kuuluvaa tutkimustyötä.⁶⁸ Tiedon puute vaikutti siihen, ettei

⁶⁶ Fethney 1990, s.302.

⁶⁷ Kinnunen-Kivimäki 2006, s.21-42.

⁶⁸ Tällä viitataan Suomen ja Ruotsin lehdistössä 1970-luvulla käytyyn lastensiirtoja koskevaan keskusteluun.

riittävän monipuolista ja perusteellista keskustelua aiheesta syntynyt. Tiedon puutteen lisäksi myös aiheen tunneherkkyys vaikutti keskustelun puutteeseen, sillä varsinkin vanhemmalla sukupolvella oli tarve puolustautua. Oliko tehty ratkaisu sittenkään oikea? Asia haluttiin mieluummin nähdä vain lasten hengen pelastamiseen liittyvänä välttämättömänä humanitaarisena operaationa, jolle ei ollut vaihtoehtoja. Kriittiset näkemykset olivat kiittämättömyyttä avuntarjoajia kohtaan ja vanhemman sukupolven jälkikäteen tapahtuvaa syylistämistä, joka ei ottanut riittävästi huomioon niitä vaikeita olosuhteita, joissa sodan aikana elettiin.

Tässä tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, miten talvi- ja jatkosodan lastensiirtoja koskevat päätökset lopulta syntyivät Ruotsista tulleiden kutsujen perusteella, minkälaisia edeltäviä vaiheita asioiden käsittelyssä oli ja mitkä tekijät vaikuttivat lopullisiin päätöksiin. Talvi- ja jatkosodan lastensiirtoihin liittyvästä päätöksenteosta ei ole olemassa yhtenäistä selvitystä. Erityistä huomiota on kiinnitetty mahdollisiin poliittisiin taustatekijöihin. Lastensiirrot olivat avustustoimintaa, joka tapahtui sekä talvi- että jatkosodan aikana Suomen valtiovallan hoidossa ja valvonnassa. Siksi valtiolta on päätöksentekijänä keskeisessä asemassa. Koska talvisota muodosti esikuvan ja mallin jatkosodan päätöksille, on tämän tutkimuksen talvisotaa käsittelevä osa tarkoitettu lähinnä taustaluvuksi jatkosodan päätösten ymmärtämiselle. Talvisodan päätöksentekoa käsitellään luvussa ”Suomen auttaminen ja pääministeri Hanssonin paineet”. Tämän tutkimuksen painopiste on jatkosodassa ja sodan jälkeisessä ajassa. Jatkosodan päätöksentekoa käsitellään luvussa ”Suomen laskenut arvostus ja uudet lastensiirrot”.

Yleisessä tietoisuudessa on, että lastensiirrot aloitettiin talvisodan aikana Ruotsista tulleen aloitteen pohjalta. Talvisota oli ruotsalaisille järkytys, joka aiheutti hallituskriisin. Se pohjautui ulkoministeri Rickard Sandlerin ja Ruotsin hallituksen välisiin mielipide-eroihin tavasta auttaa Suomea. Sandlerin edustama ulkopoliittinen suuntaus konkretisoitui Ahvenanmaan yhteisessä puolustus suunnitelmassa Suomen kanssa. Hankkeesta käytettiin nimitystä Tukholman suunnitelma (Stockholmsplanen). Suomen kannalta tämä hanke olisi toteutuessaan merkinnyt sitä, että Ruotsi olisi Ahvenanmaan puolustuksen suhteen seissyt Suomen rinnalla yhteistä vihollista vastaan. Hanketta voimakkaasti ajanut Sandler joutui kuitenkin pettymään suunnitelmissaan. Hän erosi ulkoministerin tehtävästään 2.12.1939.⁶⁹ Siinä poliittisessa kentässä, joka vaikutti Ruotsissa Suomen lastensiirtojen käynnistymiseen, vaikutti useita poliittisia toimijoita: Ruotsin hallitus pääministeri Per Albin Hanssonin johdolla, eroamaan joutunut

Keskusteluun osallistui sekä sotalapsia että heidän vanhempiaan, mutta ei viranomaisten edustajia.

⁶⁹ Wahlbäck 1972, s. 43,48–49; Svenskt Biografiskt Lexikon. 2000-2002. Sandler, Rickard, s. 386-388; Carlsson-Rosén 1970, s. 565.

ulkoministeri Sandler ja hänen puolisonsa Maja Sandler ja Suomen v.a.asiainhoitajana Tukholman lähetystössä toiminut entinen ulkoministeri Eljas Erkko. Tärkeä toimija oli myös Ruotsin kansa ja lehdistö, joka antoi julkisuutta avustustoiminnalle.

Hanssonin hallitukseen kohdistui vahvoja sisäpoliittisia paineita saada Ruotsi puuttumaan aktiivisesti itse sodankäyntiin Suomen rinnalla. Hanssonin oma suhtautuminen talvisodan Suomeen oli kylmä.⁷⁰ Asenteen taustalla on nähtävä se vastuu, mikä Hanssonilla oli Ruotsin pitämisessä sodan ulkopuolella. Sota olisi merkinnyt Ruotsin kansalle kymmenientuhansien, jopa satojentuhansien ihmisten kuolemaa ja kansankodin rakentamisen keskeytymistä. Oleellinen kysymys hallitustasolla oli Ruotsin sotilaallinen puuttumattomuus itse sotaan ja sen rinnalla Suomen auttaminen tavalla, joka ei olisi ristiriidassa sotilaallisen puuttumattomuuden kanssa. Näiden kahden tekijän välillä vallitsi keskeinen ja voimakas jännite.

Ruotsin humanitaarinen apu Suomelle talvisodan aikana haki muotojaan, kuten myös Espanjan humanitaarinen avustaminen sisällissodan (1936–39) aikana. Ruotsalaiset auttoivat Espanjan lapsia vuosina 1937–1940 ylläpitämällä ruotsalaisin varoin lastensiirtoloita, joissa lapset saivat tarvitsemansa avun.⁷¹

Talvisota aiheutti myös Suomessa vanhan hallituksen eron ja uuden Risto Rytin johtaman hallituksen muodostamisen. Suomenkin puolella oli useita poliittisia toimijoita, jotka vaikuttivat ratkaisuihin. Ruotsin saaminen Suomen rinnalle taistelussa Neuvostoliittoa vastaan oli Suomen sotilaallisen ja poliittisen johdon tavoite. Tämän tavoitteen eteen toimi erityisesti Tukholman lähetystössä v.a. asiainhoitajana vaikuttanut entinen ulkoministeri Eljas Erkko.

Maalaisliittolainen ministeri Juho Koivisto oli uuden hallituksen jäsen, jonka toimialaan päätös lasten lähettämisestä kuului. Talvisodan puolustusministeri Juho Niukkanen käyttääkin Juho Koivistosta nimitystä ”evakuointiministeri”.⁷² Myös muut hallituksen jäsenet osallistuivat lastensiirtojen käsittelyyn, mutta ruotsalaisten kutsu suunnattiin ensin ministeri Koivistolle.

Lasten lähettäminen riippui viime kädessä lasten vanhempien halukkuudesta käyttää tarjottua apua hyväkseen. Valtiovallan päätös toi perheille vaihtoehdon, johon turvautuminen oli viime kädessä aina perheen oma ratkaisu. Tämän rinnalla oli myös muuta, järjestöpohjaista avustustoimintaa. Tällaista toimintaa oli sotakummitoiminta, jossa yksityinen henkilö, yhdistys tai ryhmä sitoutui tukemaan

⁷⁰ Isaksson 2000, s.426.

⁷¹ Elgström 1946, s.136,160; Helsingin Sanomat 10.6.1937, 23.6.1937; Duroux 2004. PKY; Ressler ja muut 1988, s.16.

⁷² Niukkanen 1951, s.99,104.

sotaorpoa vähintään kahden vuoden ajaksi. MLL:n sotakummivaliokunnan välityksellä sai 38 000 lasta tukea.⁷³

Talvisodan aikana Ruotsissa vallinnut myönteinen henki Suomea kohtaan muuttui kielteisemmäksi jatkosodan alkaessa. Varsin huomattava osa ruotsalaisista ajatteli, että apu Suomelle merkitsi samalla apua Saksalle, joka oli miehittänyt Ruotsin naapurimaat Tanskan ja Norjan. Suhteet ennen kaikkea Ruotsiin olivat Suomelle tärkeitä myös jatkosodan aikana ja niitä pyrittiin vaalimaan. Presidentti Ryti korosti Ruotsin merkitystä Suomelle valtiopäivien avajaispuheessaan helmikuussa 1942.⁷⁴

Vaikka Suomen arvostus Ruotsissa olikin laskenut, heräsi Suomen humanitaarisen auttamisen ajatus uuden sodan johdosta.⁷⁵ Jatkosodan syttyessä ruotsalaiset osoittivatkin auttamisen haluaan kutsumalla suomalaisia lapsia Ruotsiin. Oli taas tehtävä päätös lasten auttamisen tavasta. Keskeinen poliittinen toimija asiassa oli Suomen silloinen sosiaaliministeri Karl-August Fagerholm, jonka oma perhe sai myös turvapaikan Ruotsissa.⁷⁶ Ruotsalainen avustusjärjestö ”Rikskommitten för Finland” lähetti sosiaaliministeri Fagerholmille lastensiirtoja koskevan tarjouksen syyskuussa 1941.⁷⁷ Tähän tarjoukseen liittyi ehto, jonka mukaan Suomen sosiaaliministerin tulee vahvistaa se, että lasten siirtäminen Ruotsiin on toivottavaa (”önskvärt”). Fagerholm Suomen johtavana sosiaaliviranomaisena hyväksyi tarjouksen ja perusti sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean hoitamaan kuljetuksia.

Silloisen lastensiirtoihin liittyvän tunneilmapiiirin ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman käydyn lehdistökeskustelun tuntemusta. Lehdistön merkitys lastensiirroissa oli suuri. Suomen lehdistössä esiintyi jatkosodan alkamisen jälkeen 25.6.1941 kriittisiä mielipiteitä Ruotsin puolueettomuudesta. Syntyi jopa Ruotsia halveksiva ilmapiiri, jonka Ruotsin lähettiläs pani merkille.⁷⁸ Myös lastensiirtoja vastustavia kirjoituksia alkoi ilmestyä myönteisten kirjoitusten rinnalle. Kummankin maan sanomalehtikeskustelun pääpiirteitä sekä jatkosodan aikana että sodan jälkeisenä aikana on kuvattu tässä tutkimuksessa. Ruotsin lehdistö kirjoitti varsin runsaasti Suomen lasten vaikeasta tilanteesta vuosina 1941 ja 1942 luoden tietynlaisen mielikuvan maan tilanteesta. Kun Suomen elintarviketilanne kiristyi loppuvuonna 1941, huolestuivat ruotsalaiset erityisesti lasten selviytymisestä. Suomen

⁷³ Haataja 2002, s. 200-205. Aura Korppi-Tommolan artikkeli ”Lapset sodan jaloissa”.

⁷⁴ Valtiopäivät 1942. Pöytäkirjat I, s.24.

⁷⁵ Ks. myös Korppi-Tommola 1990, s. 134.

⁷⁶ ”Vaimoni ja lapset olivat jatkosodan aikana Tukholman ulkopuolella Skurussa. Tytöt olivat sitten myöhemmin vielä Bornholmissa erään meidän ystäväpariskuntamme luona.” Sit. Lehtinen 1981, s.100

⁷⁷ Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁸ Westerlund 2009, s.395-396.

Tukholman lähetystö saattoikin 15.12.1941 tiedottaa ulkoasiainministerille Helsinkiin puhelinsanoman: ” Suomen asioista on täysin etualalla kysymys suomalaisten lasten tulosta Ruotsiin”.⁷⁹

Ruotsalaisten vaihtoehdot joulukuussa 1941

Tässä tutkimuksessa haetaan vastausta kysymykseen, oliko Ruotsin hallituksella ja avustusjärjestöllä todellisia mahdollisuuksia avun toimittamiseksi lapsille Suomeen Punaisen Ristin kansainvälinen komitean (ICRC) valvonnassa siinä kansainvälisen politiikan tilanteessa, joka vallitsi joulukuussa 1941.

Kaikkien Ruotsin avustusjärjestöjen kattojärjestöksi oli marraskuussa 1941 perustettu Pohjoismaisen avustustoiminnan yhteistyökomitea (Samarbetskommitten för Nordiskt Hjälparbete).⁸⁰ Sen toimialaan kuului Suomen lisäksi myös Norjan auttaminen. Sen johdossa toimi Tukholman ylikäskynhaltija Torsten Nothin (sosiaalidemokraatti), joka joulukuussa 1941 lähetti Suomen lasten auttamista koskevan kirjeen ulkoministeri Christian Güntherille.⁸¹ Kirjeessään Nothin kiinnitti huomiota Suomen lasten hädänalaiseen asemaan ja vetosi Ruotsin hallitukseen, jotta apua vaate- ja ruokälähetyksinä voitaisiin toimittaa Suomeen. Ruotsi joutui kuitenkin ulkomaankaupassaan ottamaan tarkoin huomioon Ison-Britannian vaatimukset saadakseen ns. navicert-lisenssejä tuonnilleen saartorenkain läpi.⁸² Iso-Britannia oli selvästi ilmaissut, että Suomi menettää sen myötätunnon, jos se liittyy Saksan kanssasotijaksi.⁸³ Iso-Britannia julistikin Suomelle sodan 6.12.1941 lähinnä Moskovan vaatimuksesta.⁸⁴ Ruotsalaiset olivat Suomen kaupassaan hankalassa välikädessä, koska olivat riippuvaisia brittien hyvästä tahdosta omassa ulkomaankaupassaan.⁸⁵ Ruotsilla oli huonoja kokemuksia brittien reaktioista ensimmäisen maailmansodan ajalta. Elintarvikepulasta olivat tuolloin kärsineet eniten Ruotsin lapset. Ruotsi joutui samalla vakavien yhteiskunnallisten levottomuuksien valtaan.⁸⁶

Avustusjärjestön johtaja Nothin vetosi nyt Ruotsin poliittisiin päättäjiin avun toimittamiseksi lapsille Suomeen. Poliittisia toimijoita tässä kentässä olivat liittoutuneet, lähinnä Iso-Britannia, Ruotsin hallitus ja Punaisen Ristin kansainvälinen komitea (ICRC), joka tuolloin vaikutti aktiivisesti Kreikalle annettavassa humanitaarisessa avussa. Myös Ruotsin Punainen Risti toimi asiassa hyvin aktiivisesti (ks.

⁷⁹ Salminen 2001, s.50.

⁸⁰ Korppi-Tommola 1982, s.28.

⁸¹ Torsten Nothinin 29.12.1941 päivätty kirje. Sg H:1. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet

⁸² Nevakivi 1976, s.45.

⁸³ Nevakivi 1976, s.114.

⁸⁴ Meinander 2009, s.28.

⁸⁵ Krogus 1993, s.41, 69-76; Carlgren 1973, s. 476.

⁸⁶ Hatje 1974, s..51;Andrae 1998, s.346.

alaluku ”Vaihtoehtoisia auttamisen malleja”). Kreikassa vallitsi suoranainen nälänhätä sen ulkomaankaupan katkettua Ison-Britannian julistaman saarron vuoksi. Kreikan suhteen päästiin sotaikäyvien osapuolten kesken sopimukseen humanitaarisen avun toimittamisesta maahan ICRC:n valvonnassa.⁸⁷ Tällä taattiin se, että elintarvikelähettykset eivät joutuisi saksalaisten käsiin. Punainen Risti valvoi myös Suomessa venäläisille sotavangeille tulevia avustuslähettyksiä. Sotamarsalkka Mannerheimillä oli vaikutusvaltainen asema Punaissä Ristissä.⁸⁸ Ruotsalaisten vaihtoehtoja joulukuussa 1941 ja Ruotsissa käytyä lehdistökeskustelua käsitellään luvussa ”Ruotsin edut ja Suomen lasten auttaminen”.

Eduskunnan reaktiot vuosina 1942 ja 1950

Lastensiirrot herättivät eduskunnassa ristiriitaisia tunteita sekä sodan aikana että sen jälkeen. Tässä tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, oliko vuosina 1942 ja 1950 kyse pelkästään lapsista vai vaikuttivatko lapsiin liittyvien kysymysten rinnalla myös poliittiset taustatekijät.

Eduskunnassa kiinnitettiin helmikuussa 1942 huomiota laajamittaisiin lastensiirtoihin. Natsimielisen isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) edustajat kiinnittivät huomiota lastensiirtoihin liittyviin riskitekijöihin peläten lasten pysyvää menettämistä Ruotsille adoptioiden vuoksi.⁸⁹ Kokoomus yhtyi IKL:n esittämään huoleen lasten menettämisestä. Edustajat toivat myös esiin lastensiirtoihin liittyvän tiedon puutteen todetessaan, ettei Suomessa tarkalleen edes tiedetty talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärää. Tuolloin oli jo tiedossa ruotsalaisten adoptiohalukkuus. Talvisodan jälkeen tuli Ruotsista adoptiotiedusteluja, jotka kohdistuivat sotaorpoihin, mutta myös Ruotsiin siirrettyihin lapsiin. Tiedustelujen määrä ei ollut vähäinen.⁹⁰ Maalaisliiton edustaja Vilho Kivioja ihmetteli käydyssä eduskuntakeskustelussa, miksei apua rahan ja elintarvikkeiden muodossa voitu toimittaa lapsille Suomeen.⁹¹ Tämä olikin keskeinen kysymys. Ensisijaisina poliittisina toimijoina lastensiirtoja koskevassa kiistassa olivat kaksi oikeistopuoluetta, joiden esittämään huoleen lasten menettämisestä yhtyi kolmas puolue eli maalaisliitto. Sosiaalidemokraatit ja RKP vastustivat lastensiirtoasian esille ottamista pitäen sitä kiittämättömyyden osoituksena.

⁸⁷ Haertel 2003, s. 76-80.

⁸⁸ Rosen 2002, s.529.

⁸⁹ Valtioapäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942, s. 23. Eduskunnan arkisto.

⁹⁰ Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942. Sosiaaliministeriö oli lähettänyt kunnille asiasta kiertokirjeen Hao N:0 5/1941. Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Eduskunnan arkisto.

⁹¹ Valtioapäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942, s. 85. Eduskunnan arkisto.

Aktiivisin toimija IKL:n piirissä oli eduskuntaryhmän jäsen Bruno Salmiala. Aktiivisin toimija kokoomuksessa taas oli eduskuntaryhmän jäsen Paavo Virkkunen, jolla oli opettajatausta ja joka oli toiminut opetusministerinä Svinhufvudin toisessa hallituksessa vuosina 1930–31. Hän oli myös toiminut eduskunnan puhemiehenä v. 1918 ja useaan otteeseen 1920-luvulla.⁹² Sosiaalidemokraattien kannalta IKL:n ja kokoomuksen esittämä kritiikki tuli poliittisesti vastenmieliseltä taholta. Sosiaalidemokraateille erityisen vastenmielinen oli natsimielinen IKL.

IKL teki helmikuussa 1942 lastensiirtoihin liittyvän toivomusaloitteen siitä, että Suomen lainsäädäntöä muutettaisiin siten, ettei Suomen kansalaista missään vieraassa maassa voitaisi ottaa lapseksi ilman Suomen oikeusministerin lupaa. Tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, haluttiinko toivomusaloitteella lasten menettämiseen liittyvän todellisen pelon ohella samalla etäännyttää Suomea muusta pohjoismaisesta yhteistyöstä, sillä toivomusaloitteen hyväksyminen olisi merkinnyt v. 1931 solmitun yhteispohjoismaisen sopimuksen irtisanomista. Tässä sopimuksessa adoptio-asiat käsiteltiin aina sen maan lainsäädännön mukaisesti, missä lapsi oleskeli.⁹³ Toivomusaloitteen teki IKL eli puolue, joka puolueistamme oli lähinnä Saksaa. Toivomusaloitteen tekemisen ajankohtana Ruotsin ja Saksan välit olivat kireät ja Ruotsissa pelättiin jopa saksalaisten hyökkäystä.⁹⁴ Mielenkiintoista on todeta, että samaan aikaan kiellettiin kaikki lastensiirtojen arvostelu Suomessa valtiollisen sensuurin toimenpitein helmikuussa 1942.⁹⁵

Myös Ruotsin valtiopäivillä käsiteltiin lastensiirtoja jatkosodan aikana useassa eri yhteydessä. Suomen arvostus oli laskenut talvisodan ajoista. Valtiopäivillä esiintyi soraääniä, joissa viitattiin Ruotsin omien lasten avun tarpeeseen.⁹⁶ Kokonaiskuvan saamiseksi siitä, miten eri poliittiset ryhmittymät Ruotsissa suhtautuivat Suomeen ja Suomen lasten auttamiseen, on myös näitä keskusteluja käsitelty tässä tutkimuksessa. Ruotsin valtio osallistui lastensiirtojen kustannuksiin.⁹⁷ Nimenomaan lastensiirrot avustusmuotona saivat Ruotsissa suuremman suosion kuin muut avustaminen muodot.

⁹² Valtioneuvoston historia 1917-1966, osa IV. 1976, s.153:Virkkunen, Paavo.

⁹³ Suomen sopimukset vieraitten valtioiden kanssa. 20/1931. Avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevia kansainvälis-yksityisoikeudellisia määräyksiä sisältävä, Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kesken Tukholmassa 6. päivänä helmikuuta 1931 tehty sopimus sekä siihen liittyvä loppupöytäkirja ja Suomen ja Tanskan hallitusten välinen, 9 päivänä kesäkuuta 1931 käyty noottien vaihto. Eduskunnan arkisto.

⁹⁴ Uhlin 1972, s.27-30.

⁹⁵ Vilks 1962, s.123-124.

⁹⁶ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Första kammaren. Nr.14.

⁹⁷ Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1944. Statsutskottets utlåtande nr 21. Riksarkivet; Kungl. Maj:ts proposition nr 86. Bihang till riksdagens protokoll 1942. Riksarkivet; Riksdagens skrivelse nr 126 till Konungen. Godkänd av första kammaren den 18.4.1942. Godkänd av andra kammaren 18.4.1942. Riksarkivet.

Lastensiirrot tulivat Suomen eduskunnan käsittelyyn uudelleen sodan jälkeen.

Perustuslakivaliokunnan mietintöön n:o 17 hallituksen toimenpiteistään v. 1948 antamaan kertomukseen halusi kolme maalaisliiton, kaksi SKDL:n ja yksi kokoomuksen edustaja liitettäväksi vastalauseen. He halusivat mietintöön lisättäväksi kappaleen, joka liittyi Ruotsissa vielä olevien suomalaislasten palauttamiseen. Vastalauseessa kiinnitettiin eduskunnan huomiota siihen, että syyskuussa 1948 Ruotsissa oli vielä palaamatta Suomeen 15 174 suomalaista. Vastalauseen kirjoittavat olisivat edelleen halunneet tarmokkaasti jatkaa lasten palauttamiseen liittyviä toimenpiteitä ja taloudellisesti tukea vanhempia, jotka halusivat saada lapsensa takaisin kotiin. Poliittisesti eri leireissä olevat kansanedustajat olivat muodostaneet yhteisen kannan sodan ja lastensiirtojen Suomelle synnyttämästä jälkiseuraamuksesta ja sen hoidosta.⁹⁸ Eduskunnalle esitetty luku Ruotsissa vielä olevista ja sinne suurella todennäköisyydellä jäävistä lapsista oli hätkähdyttävän suuri.

Eduskunta käsitteli tämän luvun pohjalta v. 1950 Ruotsissa vielä oleskelevien suomalaislasten ongelmaa. Merkille pantavaa on, että lapsiin liittyvän asian käsittelyn yhteydessä kuultiin myös ulkoministeri Carl Enckellin mielipidettä.⁹⁹ Erityisen voimakkaasti lastensiirtoja hoitaneita viranomaisia arvosteli SKDL. Sosiaalidemokraatit – lähinnä Fagerholm – olivat toimineet keskeisessä asemassa lastensiirtojen käynnistämisessä. V. 1942 lastensiirtojen ensimmäisen eduskuntakäsittelyn aikana Ruotsin ja Saksan välit olivat olleet erityisen kireät.¹⁰⁰ V. 1950 taas kylmä sota oli täydessä käynnissä muuttuen samana vuonna kuumaksi sodaksi Korean niemimaalla. Molemmilla eduskuntakäsittelyillä saattaa olla yhteisiä piirteitä poliittisten taustatekijöiden osalta.

Myös sodan jälkeen käsiteltiin kummankin maan lehdistössä lapsista syntyneitä ongelmatilanteita. Tämänkin lehdistökeskustelun tuntemus on tärkeää sodan jälkeisten erilaisten lähestymistapojen ja tunneilmapiirin ymmärtämiseksi. Koska lastensiirtojen seuraamuksista oli nyt saatu kokemusta, on tässä tutkimuksessa verrattu sodan jälkeen käytyä keskustelua molemmissa maissa sodan aikana käytyihin keskusteluihin kuvan saamiseksi siitä, viitattiinko sodan jälkeisissä keskusteluissa jo sodan aikana esitettyihin mielipiteisiin. Eduskunnan reaktioita sekä Suomessa että Ruotsissa käytyä lehdistökeskustelua käsitellään luvuissa ”Ruotsin edut ja Suomen lasten auttaminen”, ”Lastensiirtojen vastustusta” ja ”Totuuden kohtaaminen sodan jälkeen”.

⁹⁸ Valtioapäiväasiakirjat. Asiakirjat.1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta. Eduskunnan arkisto.

⁹⁹ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat.1950, s. 786. Ks. myös Valtiopäivät 1949. Asiakirjat. Neljäs ja viides osa. Ulkoasiainvaliokunnan mietintö n:o 12 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta, mikäli se koskee suhteita ulkomaalaisiin. Eduskunnan arkisto.

¹⁰⁰ Uhlin 1972, s.27-30.

Tavoitteiden toteutuminen

Fagerholmin v. 1943 esittämästä lastensiirtojen ”tilinpäätöksestä” voidaan todeta, että sellainen selvitys puuttuu meiltä edelleenkin.¹⁰¹ Yhteiskunnalla ei ole tietoa siitä, miten tämä hyviin aikomuksiin pohjautuva, valtiovallan johdolla tapahtunut operaatio loppujen lopuksi saavutti tavoitteensa. Tässä tutkimuksessa arvioidaan ensimmäistä kertaa lastensiirtojen väestöpoliittista lopputulosta Suomen kannalta selvittämällä Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä sekä tutkimalla Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuutta ja vertaamalla sitä Suomeen jääneiden lasten kuolleisuuteen.¹⁰² Tämän arvion suorittaminen ei ole mahdollista ilman lääketieteellistä asiantuntemusta, jolloin tutkimuksesta muodostuu poikkitieteellinen (ks. liitteet 11 ja 12).¹⁰³

Lastensiirtojen perimmäinen tavoite oli väestöpoliittinen eli Suomen nousevan polven hengen ja terveyden suojaaminen vaikean ajan yli.¹⁰⁴ Tämä tavoite ohjasi lastensiirtokomitean johtajaa Elsa Bruunia myös sodan jälkeisessä tilanteessa. Vaikka meillä on arvioitu sotasiirtolaisten laitoshuollon onnistumista ja verrattu sitä Ison-Britannian vastaaviin operaatioihin¹⁰⁵, ei lastensiirroista sellaista ole tehty. Eduskuntakeskustelussa v. 1950 käytettiin eräänä lastensiirtojen arvostelun perusteena Suomitoimiston tekemää tutkimusta Ruotsiin jääneiden lasten suuresta lukumäärästä (15 174 lasta). Lasten menetys oli vastalauseen esittäjien keskeinen peruste.

Lastensiirtojen tavoitteena oli lasten hengen ja terveyden suojelemisen rinnalla myös varjella lapsia sodan kauhuilta ja niiden synnyttämiltä psyykkisiltä järkytyksiltä. Tämän perusteella Ruotsiin siirrettyjen ja sieltä sodan jälkeen Suomeen palanneiden lasten henkisen hyvinvoinnin tulisi olla Suomeen jääneitä lapsia paremman. Myös tämä kysymys huomioidaan osana väestöpoliittisen lopputuloksen arviota, sillä se oli eräs lastensiirtojen selkeä tavoite. Tavoitteiden toteutumista on arvioitu luvussa ”Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta”.

Lastensiirrot ja nykypäivä

Poliittisten tekijöiden lisäksi on tässä tutkimuksessa arvioitu myös sitä, miten lastensiirtojen muisto elää tämän päivän yhteiskunnassa. Lastensiirrot vaikuttavat edelleen nykyhetkessä sekä Suomessa, Ruotsissa että Tanskassa. Menneisyys on läsnä sotalasten järjestäytymisenä ja laajana, jatkuvasti

¹⁰¹ Finlandia uutistoimisto 1943: Suomen lasten kiitos Ruotsille, s. 8.

¹⁰² Siirtolaisuuden ja muuttoliikkeen tutkija Alur Reinans ja lääket. lis., valtiot. maist. Helene Laurent ovat avustaneet näiden kysymysten selvittämisessä.

¹⁰³ Lääket. lis., valtiot. maist. Helene Laurent on antanut käyttööni sellaista lääketieteellistä ammattitaitoa, joka on mahdollistanut lastensiirtoihin liittyvien sairastuvuus- ja kuolleisuustilastojen arvioinnin.

¹⁰⁴ Lehtinen 1981, s.100.

¹⁰⁵ Kastari 1965, s.300-301.

kasvavana muistelukirjallisuutena. Monelle rautatieasemalle Suomessa on kiinnitetty muistolaatta muistuttamaan menneestä tapahtumasta. Haaparannassa ja Kemissä on muistopatsas lastensiirroille (ks. liite 13).

Rüsen on kehittänyt historiakulttuurin käsitteen, johon sisältyvät kaikki ne alueet, joissa historiallisen tapahtuman vaikutus heijastuu nykyhetkeen.¹⁰⁶ Sotalasten itsensä kohdalla on tutkimushetkellä kyse yli 60 vuoden takaisista tapahtumista, jotka vaikuttavat edelleen. Sotalasten käytettävissä oleva tähänastinen tieto lastensiirroista on ollut pirstaleista, mikä vaikeuttaa kokonaisnäkemyksen muodostamista. Tämä tutkimus pyrkii antamaan itse lastensiirtotapahtumasta taustatekijöineen ja sen heijastumisesta nykyhetkeen kokonaisvaltaisen kuvan. Siihen kuuluu myös silloisen poliittisen päättäjätason käsitys asiasta sodan aikana ja sen jälkeen. Historioitsija on vastuussa siitä, että menneisyyden kokemukset välittyvät tuleville polville tavalla, joka tekee oikeutta sekä sotalapsille itselleen että menneisyyden päättäjille. Menneisyyden henkilöitä on tällöin ymmärrettävä silloisen tilanteen ja arvojärjestelmän pohjalta.

Tutkimus antaa samalla mahdollisuuden asennoitua menneeseen tapahtumaan uuden tiedon avulla. Kollektiivisesta tietoisuudesta on poistunut monia lastensiirtoihin liittyviä, silloisen poliittisen eliitin kannalta hankalia seikkoja. Kokonaisvaltaisella historiatieteen antamalla näkemyksellä on toivottavasti myönteinen vaikutus paitsi sotalasten omiin näkemyksiin myös kansalliseen keskusteluun lastensiirroista, sillä toimenpide kaikkine seurausvaikutuksineen sisältää ainutlaatuisen runsaan kokemusmateriaalin lasten reaktioista tilanteissa, joissa he joutuivat eroon perheistään. Suomalaisen yhteiskunnan kannalta aineisto on todella ainutlaatuinen ja sitä tulisi voida hyödyntää Suomeen saapuvien lapsipakolaisten suhteen. Yksinäisiä pakolaislapsia saapui Suomeen v. 2008 700 ja v. 2009 500.¹⁰⁷ He ovat nykyajan sotalapsia, joiden suhteen suomalainen yhteiskunta voisi nykyistä enemmän ottaa oppia lastensiirroista saaduista kokemuksista. Yksinäiset lapsipakolaiset ovat muiden pakolaisten joukossa kaikkein haavoittuvimpia, sillä heiltä puuttuu oman perheen antama tuki. Lastensiirtojen vaikutusten heijastumista nykypäivään on käsitelty luvussa ”Lastensiirtojen muisto”.

¹⁰⁶ Rüsen 2004.

¹⁰⁷ Helsingin Sanomat 28.12.2009. Vieraskynä-artikkelissa toteavat kirjoittajat Kirsi Hytinantti ja Anna G. Mikkonen, että lapsipakolaisten kohtelussa on Suomessa yhä puutteita.

Lasten sotakokemukset ja käsitys lastensiirroista

Sota on vaikuttanut Suomen kansan ja sen lasten elämään halki vuosisatojen. Topelius on ”*Koivu ja tähti*” sadussa kuvannut vieraaseen maahan vietyjen sisarusten paluuta vanhempiensa luo. Isoviha on eräs Suomen kansan tuskallisimpia kokemuksia. Ruotsi menetti Venäjälle suuria alueita v. 1721 Uudenkaupungin rauhassa. Tuolloin Ruotsiin saapui n. 20 000 pakolaista Suomesta muodostaen 5–6 % Suomen koko väkiluvusta. Isonvihan vuosina Ahvenanmaa tyhjeni väestöstä lähes kokonaan.¹⁰⁸ Isonvihan aikana suomalaiseen yhteiskuntaan lyötiin niin voimakas isku, että siitä tuskin koskaan toivuttiin. Ihmiset hakivat turvaa piilopirteistä ja koettivat kätkeä omaisuuttaan. Harvalla ruotsalaisella oli kokemusta sellaisesta määrästä väkivaltaa, murhia, raiskauksia ja rosvoutta kuin mitä Suomen kansa tuolloin joutui kokemaan.

V. 1716 tsaari Pietari I antoi käskyn, että Kemistä asti oli otettava kaikki lapset ja nuoret orjiksi, kaikki aikuiset oli tapettava ja koko pohjoinen Pohjanmaa poltettava mustalle mullalle. Kyseessä oli kansanmurha. Myös lapset joutuivat väkivallan kohteeksi venäläisten siepatessa heitä ja viedessä venäläisten palvelukseen. Jacob Forseliuksen 1730-luvulla kirjoittamassa Vetelin historiassa viitataan siihen, miten hyökkäyksen aikaiset vanhemmat elivät alituisessa tuskassa ja kaipuussa, kun heidän lapsensa oli viety kotoa venäläisten palvelukseen. Näiden lasten paluu kotimaahansa ei aina sujunut onnellisesti, koska he eivät kotiseudustaan enää paljoakaan muistaneet ja puhuivat vain venäjää. Sisarukset eivät aina halunneet tunnustaa heitä perheenjäseniksi.

Vaino aika ja sitä käsittelevät kertomukset vaikuttivat merkittäväällä tavalla ihmisten mieliin. Miehityskausi ohjasi yhteisesti jaettuja ajattelu- ja kokemustapoja, asenteita ja tunteita, joista muodostui Suomessa hirvittävä ryssänpelko ja viha, johon myös venäläiset kiinnittivät huomiota.¹⁰⁹ Isoviha eli kollektiivisessa eli sosiaalisessa muistissa, kertomaperinteessä, narratiiveissa ja myyteissä 1900-luvulle saakka. Se muodosti hyvän maaperän, kun oikeistoradikaalit 1910–1930-luvuilla alkoivat ohjelmallisesti lietsoa ryssänvihaa.¹¹⁰

Sota ja väkivalta vaikuttivat voimakkaasti Suomen lasten elämään v. 1918. Tämä sota oli myös lasten sota, sillä se kosketi heitä monin tavoin. Sotaan liittyvän väkivallan kohtaaminen jättää lapsen mieleen lähtemättömät jäljet. Kouvolassa v. 1918 punaisten surmaamien valkoisten ruumiita nähnyt Irja Ihalainen muisti kokemansa selvästi vielä 90-vuotiaana.¹¹¹ V. 1918 sisällissodan jälkeen suoritettiin

¹⁰⁸ Svanberg-Tydén 2005, s.156. Ks. myös Mickwitz-Paaskoski 2005, s.61- 65.

¹⁰⁹ Vilkuna 2005, s.20,24,29,58, 126,477-478.

¹¹⁰ Vilkuna 2006, s.330-331. Ks. myös Roiko-Jokela 2004, s.288.

¹¹¹ Turunen 2005, s.11.

punaorpojen siirtoja. Lapset siirrettiin maan sisällä valkoisten poliittisen kannan omanneisiin perheisiin tarkoituksena turvata lapsen poliittisesti oikeaksi katsottu kasvatusta. Punaleskiä syyllistettiin sisällissodan jälkeen.¹¹² Lapsen kasvaessa kaatuneen punakaartilaisen perheessä vallitsi riski siitä, että lapsi kopioisi vanhempiensa poliittiset asenteet. Lapsi erotettiin ”punaisesta” äidistään.¹¹³ Punaorpoja oli kaikkiaan n. 20 000. Lapsen oma etu ei ollut ratkaiseva tekijä, vaan poliittiset syyt ohjasivat toimintaa.¹¹⁴ Erityisesti Etelä-Pohjanmaan heränneet olivat halukkaita ottamaan punaorpoja huostaansa. Kyseessä oli Suomen valtion ohjauksessa tapahtunut toiminta, joka koski n. 1 700 orpolasta.¹¹⁵ Sisällissodan jälkeinen kaunokirjallisuus ei käsitellyt punaorpo- tai sotaorpokysymystä. Sodan oikeutusta oli vaikea perustella, jos kuvaan otettiin mukaan syyttöminä kärsimään joutuneet lapset.¹¹⁶

Lasten sotaan liittyvät tunnekokemukset ovat yleensä jääneet aikuisten kokemusten varjoon, sillä lapsen kokemaa järkytystä on aikuisen vaikea kohdata. Ruotsiin sotalapseksi jatkosodan aikana lähetetty 13-vuotias Marita Eriksson kirjoitti Ruotsissa kokemuksista, joista Suomen lapsia haluttiin varjella. Tämä venäläisten vankien näkemiseen liittyvä kokemus on ollut hänelle yhtä voimakas kuin v. 1918 punaisten väkivallan seuraamuksia nähneen Irja Ihalaisen kokemus:

*Viime kesänä, kun vielä asuin kotona, oli Bengtskärissä kauhea taistelu. Paljon miehiä kuoli ja loukkaantui. Päivällä ne rupesivat tuomaan kotiin venäläisiä. Oli kamalaa nähdä ne venäläiset siellä Sergein veneessä. Siellä oli haavoittuneita ja varmaan kuolleitakin. Oli kauheaa, kun ne makasivat melkein toistensa päällä. Kaikkein kauheinta oli veri ja kun näkyi reikiä vatsassa ja suolet tuli ulos. Meidät ajettiin heti pois, ja se oli hyvä. En ole ikinä nähnyt mitään niin kamalaa kuin ne miehet siellä Sergein veneen pohjalla. Toinen kauhea asia oli sotavangit. Yhdellä oli valkoinen paita, mutta se oli ihan veressä, koska hänellä oli iso haava selässä. Silti hänen kätensä sidottiin selän taakse, ja hänet vietiin kuorma-autolla Hiittisiin. Toisella vangilla oli jalka melkein irti, eikä hän voinut kävellä. Se teki varmasti kipeää. Vangit eivät uskaltaneet polttaa tai juoda mitään, koska ne luulivat, että kaikki oli myrkytetty. Minua pelotti koko ajan ja äiti itki.*¹¹⁷

¹¹² Kaarninen 2008, s.62.

¹¹³ Janfelt 1998, s.26.

¹¹⁴ Janfelt 1998, s.26.

¹¹⁵ Kaarninen 2008, s.67.

¹¹⁶ Kaarninen 2008, s.171.

¹¹⁷ Turun yliopistosäätiö 2001, s.75.

Kuulun itse samaan Ruotsiin siirrettyjen lasten ryhmään kuin Marita Eriksson. Asuin Helsingissä lähellä kaupungin keskustaa ja siirryin v. 1944 kahden ja puolen vuoden ikäisenä vuodeksi Ruotsiin. Syynä olivat Helsingin suuret pommitukset. Kerron kokemuksistani tarkemmin luvussa ”Lastensiirtojen muisto”. Mielenkiintoni tutkimusaihetta kohtaan kumpuaa omista kokemuksistani. Osallistun myös aktiivisesti sotalasten yhdistystoimintaan ja kuuntelen mielelläni muiden kokemuksia. Koska kyseessä oli Suomen valtion johtama toiminta, on sen dokumentaatio hyvällä tasolla. Jokaisesta Ruotsiin tai Tanskaan lähetetystä lapsesta on rekisterikortti, jossa ovat lapsen lähettämiseen liittyvät perustiedot.

Käsitys lastensiirroista on ajan myötä muuttunut myönteisestä kriittisemmäksi. Tito Colliander kysyi Ruotsissa 1970-luvun alkupuolella käydyssä keskustelussa, kuinka moni suomalaislapsi olisi ylipäänsä selvinnyt kotimaassaan hengissä nälästä ja pommituksista.¹¹⁸ Näin olivat tehneet myös lastensuojelutyön ammattilaiset Suomessa sodan jälkeen korostaessaan, että kyseessä oli suoranainen lasten hengen pelastaminen, jolle ei ollut vaihtoehtoja.¹¹⁹ Ruotsin yleisradio teki lastensiirtoja käsittelevän ohjelman, joka esitettiin 16.12.1975. Siinä pohdittiin kysymystä, tehtiinkö sittenkään oikein, kun lapset erotettiin äideistään ja siirrettiin heille täysin vieraisiin oloihin. Ohjelmassa haastateltiin mm. Fagerholmia ja Ruotsin sosiaalhallituksen pääjohtajana toiminutta Göta Rosenia. Heidän näkemyksensä lastensiirroista poikkesivat toisistaan.¹²⁰

V. 1977 ilmestyi Ruotsissa Ruotsiin jääneen sotalapsen Annu Edvardssonin¹²¹ teos *Finska krigsbarn. Det får inte hända igen*. Teos käännettiin suomeksi nimellä *Sotalapset*. Teos käynnisti keskustelua lehdistössä. Toukokuun alkupuolella 1977 ilmestyi *Helsingin Sanomien* yleisönosastoon kirjoitus ”Sotalapsista keskusteltava”.¹²² Kirjoitus sai toukokuussa 1977 ahdistuneen vastauksen sotalapsen äidiltä otsikolla ”Äitejä ei neuvottu”.¹²³ Keskustelu jatkui vielä toukokuussa 1977, jolloin keskustelun aloittaja totesi keskustelun auttavan sotalapsen kokemaan ahdistukseen, mutta tosiasioiden kieltämisen vain lisäävän sitä.¹²⁴ Samassa yhteydessä kirjoitti seitsenvuotiaana sotalapseksi mennyt olevansa

¹¹⁸ Nya Pressen 3.10.1973. Colliander lähetti omat lapsensa Ruotsiin. Colliander käsittelee v. 1956 ilmestyneeseen novellikokoelmaansa ”Fönster” kuuluvassa novellissa ”Omplanterad” Tanskasta palaavan sotalapsen sopeutumista vaikeisiin kotioloihin.

¹¹⁹ Nya Pressen 3.10.1973. Colliander lähetti omat lapsensa Ruotsiin.

¹²⁰ Sveriges radio. Den stora barnflyttningen: Resan västerut. 16.12.1975.

¹²¹ Myöhemmin Liikkanen. Kirjassaan Lappu kaulassa (Sotalapset) hän on kuvannut mm. Ruotsiin ja Tanskaan lähetettyjen lasten vastaanottotoiminnan eroja. Tanskassa oli perhe valittu lapselle jo etukäteen, Ruotsissa valinta tapahtui lasten kokoamispaikoissa. Liikkanen 1995, s.200-201.

¹²² Helsingin Sanomat 8.5.1977.

¹²³ Helsingin Sanomat 22.5.1977.

¹²⁴ Helsingin Sanomat 28.5.1977.

kiitollinen hyvästä ajastaan Ruotsissa.¹²⁵ Sotalasten omat kokemukset erosivat toisistaan. Vaikeiden kokemusten rinnalle nousi myös myönteisiä.

Sotien jälkeen vaikuttanut lastensiirtojen myönteisyyttä ja kiitollisuutta painottanut henkinen ilmapiiri sai kuitenkin Edvardsenin kirjan johdosta kolauksen. Sodan käynyt sukupolvi Suomessa ei kirjaa hyväksynyt.¹²⁶ Myös Ruotsissa kirja herätti hämmennystä. Hyvässä uskossa toimineet kasvatusvanhemmat kokivat tehneensä väärin ottaessaan lapsen hoitoonsa. Keskustelua leimasi tunteiden ylivalta ja tiedon puute. Poliittisia tekijöitäkin oli jo aiemmin astunut keskustelun piiriin, kun väitettiin, että Yhdysvallat painosti Ruotsia Suomen lasten auttamista koskevassa asiassa, jolloin ruotsalaisille ei painostuksen edessä jäänyt muuta mahdollisuutta kuin lasten siirtäminen Ruotsiin väliaikaiseen hoitoon.¹²⁷

Edvardsenin kirjaa arvosteltiin myös jälkiviisaudesta: sodan jälkeen oli helppo arvostella päättäjiä, jotka toimivat vaikeassa tilanteessa sen hetken käytettävissä olevien puutteellisten tietojen varassa lasten parasta ajatellen. Koko kansakuntaahan uhkasi tuho v. 1939-40 ja v. 1944. Kirja kuvattiin raskaaksi syytökseksi sen aikaista avustustoimintaa ja lapsensa Ruotsiin lähettäneitä vanhempia kohtaan.¹²⁸ Pirkko Työläjärvy kysyi, mitä muita vaihtoehtoja olisi ollut käytettävissä ja millä muulla tavoin lapsista olisi tullut sodan uhreja, jos heitä ei olisi pelastettu Ruotsiin.¹²⁹

Edvardsenin kirja teki minuun voimakkaan vaikutuksen nostamalla esiin vanhoja muistoja. Oma aikaisempi ihanteellinen käsitykseni lastensiirroista muuttui, sillä nyt asia kuvattiin ensimmäisen kerran lapsen kokemuksena. Se ei kuitenkaan mitenkään vaikuttanut myönteisiin ja kiitollisiin tunteisiin ruotsalaisia kasvatusvanhempiani kohtaan. Se herätti kuitenkin voimakkaan tarpeen tietää asiasta enemmän. Hämmästykseni herätti se, miten vähän lastensiirroista oli Suomessa julkisuudessa keskusteltu, kun huomioidaan niiden sodan aikana saamat valtaiset mittasuhteet. Käytyä keskustelua leimasi myös tiedon puute. Ne, jotka sota-aikana olivat mukana lastensiirtotoiminnassa ja tiesivät asioista, eivät osallistuneet keskusteluun.

Ohjaaja Erkki Kivikoski, itsekin sotalapsi, otti 1980-luvun alkupuolella minuun yhteyttä ja ehdotti lyhytelokuvan tekemistä aiheesta. Tapaninpäivänä 1984 esitettiin elokuva *70 000 pientä kohtaloa* televisiossa. Se ei kuitenkaan synnyttänyt sellaista kansalaiskeskustelua, mitä ohjaaja oli toivonut.

¹²⁵ Helsingin Sanomat 28.5.1977.

¹²⁶ Kuopion Sanomat. 14.5.1977.

¹²⁷ Helsingin Sanomat 1.2.1976.

¹²⁸ Kuopion Sanomat. 14.5.1977.

¹²⁹ Uusi Suomi 13.3.1977. Työläjärvy on itse sotalapsi. Hän on kuvannut kokemuksiaan Lasse Lehtisen toimittamassa kirjassa Työläjärvy. Tasavallan tahtonainen (Lehtinen 1982.) Työläjärvy ei hyväksy aikanaan tehdyn ratkaisun arvostelua jälkikäteen keksityillä teoreettisilla perusteilla; Ks. myös Lehtinen 1981, s. 101.

V. 1985 kääntyi Kustannusosakeyhtiö Otava puoleeni ehdottaen kirjan kirjoittamista aiheesta. V. 1985 ilmestyikin ensimmäinen teokseni *70 000 pientä kohtaloa*.¹³⁰ Kirjalla oli sama nimi kuin elokuvalla ja se pyrki samaan tavoitteeseen eli jatkamaan keskustelua aiheesta. Toin uusia näkökulmia aiheeseen. Eräs kirjan kirjoittamisen motiiveistani oli myös se, että perhepiirissä asiasta oli ollut hyvin vaikea keskustella lähinnä äitini kokemien voimakkaiden syyllisyydentunteiden johdosta. Kirjan kirjoittaminen oli minulle keino hankkia tietoa tapahtuneesta. Tietoa onkin löytynyt yllättävän runsaasti sekä Suomen että Ruotsin arkistoista.

Lastensiirtoihin liittyvän tietoni lisääntyessä olen kirjoittanut kirjastani uusia päivitettyjä versioita.¹³¹ Uudet tiedot koskivat lähinnä lastensiirtoihin liittyviä uusia tutkimustuloksia, joissa selvitettiin eroihin liittyviä henkisiä jälkiseuraamuksia lasten kannalta. Näitä tutkimuksia tehtiin 1980- ja 1990-luvulla ja vastakkain olivat lähinnä suomalaisen tutkijan prof. Eila Räsänen ja ruotsalaisen tutkijan tri Lillemor Lagnebron kannat.¹³² Tulokset olivat keskenään ristiriitaisia ja maallikon oli vaikea muodostaa lopullista käsitystä jälkiseuraamuksista.

Koska Edvardsenin teoksessa ei ole lähdeviitteitä, oli hänen ajatustensa tarkistaminen lähteiden avulla mahdotonta. Hänen mukaansa sotalapsia löytyy levottomuutta herättävän usein erilaisista tunne-elämän häiriöitä kuvaavista tilastoista. Hän ei kuitenkaan tarkemmin kerro, mistä tilastoista on kysymys.¹³³ Myös lapsikohtaloiden valinnassa on taustalla saattanut vaikuttaa sensaatiohakuisuus, sillä ne ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta synkkiä. Kirjani oli eräänlainen jatke ja täydennys Edvardsenin kirjalle. Olen täydentänyt hänen antamaansa kuvaa liittämällä mukaan myös lastensiirtojen käsittelyn Suomen eduskunnassa sota-aikana ja sodan jälkeen.

Lastensiirrot nousivat hätkähdyttävällä tavalla uudelleen esiin Suomessa v. 1995, kun vaadittiin lastensiirtojen toistamista samalla tavoin kuin sotiemme aikana. Bosniassa raivosi verinen sisällissota, joka kosketti suomalaisia syvästi. *Helsingin Sanomat* oli kirjoittanut lastensiirroista v. 1992 otsikolla ”Oma sotalapsi – kaunis ajatus”.¹³⁴ Professori Eila Räsänen Kuopion yliopistosta palasi asiaan v. 1995 ja ehdotti, että Suomi voisi ottaa vastaan Bosnian lapsia samalla tavoin kuin Ruotsi otti vastaan suomalaislapsia viime sotien aikana.¹³⁵ Räsänen viittasi oman lastensiirtojen seuraamuksiin liittyvän

¹³⁰ Kavén, Pertti 1985: *70 000 pientä kohtaloa*.

¹³¹ Alkuperäisteokseni päivitysversioita ovat: Kavén, Pertti 1994: *70 000 små öden*; Kavén, Pertti 2004: *70 000 pientä kohtaloa*; Kavén, Pertti 2004: *70 000 små öden*.

¹³² Ks. Räsänen 1988, Lagnebro 1994. Tutkijat eivät koskaan tavanneet ja julkisesti keskustelleet erilaisista tutkimustuloksistaan.

¹³³ Edvardsen 1977, s.12.

¹³⁴ *Helsingin Sanomat* 8.8.1992.

¹³⁵ Ks. myös Edvardsen 1977, s.116. Skopljen maanjäristyksen yhteydessä v.1963 ehdotettiin lasten siirtämistä

väitöskirjansa löydöksiin. Ero vanhemmista ja siirtyminen uuteen maahan ja kulttuuriin ei välttämättä merkitse elinikäistä traumaa. Räsänen mielestä ei riitä, että lähetämme lapselle ruokapaketin, lapset on saatava joillakin keinoin tänne turvaan. Sodassa nähty ja kohdattu väkivalta voi olla traumaattisempaa kuin ero äidistä. Suomen suorittamat lastensiirrot Ruotsiin todistavat Räsänen mielestä sen, että vastaava operaatio voidaan turvallisesti toistaa. Räsänen viittasi kaksinaismoraaliin, kun väitettiin, että ero äidistä on lapselle traumaattisempaa kuin sodan kauheuksien keskellä eläminen. Suomessa tarjoutuikin sata perhettä ottamaan vastaan pakolaislapsen Bosniasta. Käydyssä keskustelussa viitattiin myös ristiriitaisiin psykologisiin tutkimustuloksiin koskien lastensiirtojen henkisiä jälkiseuraamuksia.¹³⁶ Harvaa lapsiryhmää on kuitenkin kokonaisuudessaan niin paljon tutkittu kuin sotalapsia. Viimeisimmät tutkimustulokset osoittavat, että varhaiset erokokemukset ovat osaan lapsista jättäneet jälkensä.¹³⁷

Lastensiirrot on perinteisesti mielletty puhtaasti humanitaariseksi avustustyöksi, josta vallitsi sodan aikana suuri yksimielisyys Suomen ja Ruotsin välillä.¹³⁸ Poliittisuutta saattaa löytyä myös sellaisista asioista, joista sitä ei välttämättä olettaisi lainkaan löytyvän.¹³⁹ Poliittinen lukutaito, kyky ajatella poliittisesti ja tunnistaa poliittisia siirtoja tehtyjen päätösten taustalla, on silloin tarpeen. Humanitaaristen vaikuttimien taakse saattaakin kätkeytyä muita vaikuttimia, joita pyritään peittelemään. Sellaista kokonaisvaltaista historiallista tutkimusta, jossa olisi käsitelty Suomen lastensiirtoihin liittyviä periaatteellisia ratkaisuja ja niiden sisä- ja ulkopoliittisia sekä väestöpoliittisia taustatekijöitä sodan aikana ja sen jälkeen, ei ole tehty.

Suomeen siksi aikaa, kun vanhemmat jälleenrakentavat tuhoutuneen kaupunkinsa. Jugoslaviaiset äidit kuitenkin kieltäytyivät päästämästä lapsia luotaan.

¹³⁶ Hufvudstadsbladet 23.9.1995.

¹³⁷ Ks. esim. Evans, Alvin 1984: Ero ja lapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44; Räsänen, Eila 1988: Lapsuusiän separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Kuopion yliopisto; Lastensiirtoihin liittyvää jälkiseuraamuksia on käsitellyt vankilapsykiatrina toiminut lääkäri Achilles Westling julkaisussa: Schildt-Runeberg 1961: Lapsemme Tanskassa, s.205-218. Lastensiirtojen jälkiseuraamuksiin liittyviä löydöksiä ovat käsitelleet myös Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson: American Journal of Epidemiology. Vol.166. N.0 10 September 17.2007: Depressive Symptoms in Adults Separated from Their Parents as Children: A Natural Experiment during World War II, s.1131. Parhaillaan on käynnissä dosentti Nina Santavirran johtama Kansallinen sotalapsitutkimus.

¹³⁸ Tämä käy selvästi ilmi johtavien suomalaisten ja ruotsalaisten poliitikkojen ja avustustyöntekijöiden kirjoituksista kirjassa ”Suomen lasten kiitos Ruotsille.” Helsinki 1943. Finlandia uutistoimisto. Tämä uutistoimisto oli Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) alainen. Kirjaa myytiin sekä Suomessa että Ruotsissa.

¹³⁹ Ks. myös Korvela-Lindroos 2008, s.8.

Aiempi tutkimus

Poliittiset taustatekijät

Lastensiirtoihin liittyvä tutkimuskirjallisuus on seuraavassa esitelty siten, että ensin esitellään tutkimus, joka valaisee lastensiirtoihin liittyviä poliittisia taustatekijöitä. Tämän tutkimuksen keskeinen peruskysymys on, miten poliittiset tekijät vaikuttivat Suomen lastensiirtoja koskeneissa päätöksissä sekä Suomessa että Ruotsissa sodan aikana ja sen jälkeen. Lastensiirtojen ja poliittisten tekijöiden yhteen kietoutumisesta kriisitilanteissa löytyy varsin laajaa ja monipuolista tutkimustietoa. Seuraavaksi esitellään lastensiirtojen erilaisia seuraamuksia valaisevaa tutkimustietoa. Ilman tätä tutkimustietoa ei voida ymmärtää lastensiirtojen väestöpoliittista lopputulosta Suomen kannalta. Kolmanneksi esitellään tutkimusta, joka valottaa lastensiirtoja muilta näkökulmilta, kuten vaihtoehtoisia lasten auttamisen muotoja sodan oloissa. Lastensiirrothan olivat vain osa Ruotsin Suomelle antamasta avusta. Tämä apu kohdistui myös varsin pieneen lapsiryhmään ajateltaessa koko Suomen lapsiväestöä, joka viime sotien aikana koostui n. 900 000:sta lapsesta.¹⁴⁰ Koska julkisuudella oli suuri merkitys sekä lastensiirtojen käynnistymisen että tarvittavien ruotsalaisperheiden löytymisen kannalta, käsitellään myös tutkimusta, joka kuvaa lehdistön tapaa tiedottaa lastensiirroista kummassakin maassa.

Tämän tutkimuksen kannalta perusteoksen asemassa on Everett Resslerin, Neil Boothbyn ja Daniel Steinbockin teos *Unaccompanied children. Care and Protection in Wars, Natural Disasters, and Refugee Movements*. He ovat tutkineet lastensiirtojen toteutumista v:sta 1915 lähtien vuoteen 1979 saakka. Tarkemmin he ovat analysoineet yhdeksää sellaista poliittista kriisiä, joissa lapsia on siirretty turvallisemmille alueille. Tämän tutkimuksen kannalta teos on erityisen arvokas siksi, että tekijät ovat käsitelleet myös lastensiirtojen taustalla vaikuttaneita poliittisia tekijöitä todeten niiden vaikutuksen useassa eri yhteydessä. Tekijät ottavat saatujen kokemusten perusteella kantaa lastensiirtoihin avustusmuotona. He ovat lyhyesti kuvanneet myös Suomen lastensiirtojen toteutusta rinnastaen Suomen lastensiirrot Espanjan lastensiirtoihin v.1937. Suomen lastensiirtojen osalta he eivät kuitenkaan ole käsitelleet poliittisia taustatekijöitä.

Tutkijat kiinnittävät huomiota lastensiirtojen aloitteen tekoon.¹⁴¹ Lastensiirtojen aloite ja organisointi tapahtui usein hyvää tarkoittavan kolmannen osapuolen toimesta. Espanjan lastensiirtojen yhteydessä tuotettiin aiheesta propaganda-filmi ja käytettiin tiedotusvälineitä yleisen tuen saamiseksi. Suomen ja Espanjan lasten evakuointi tapahtui lähinnä huolestuneiden ulkopuolisten aloitteesta. He organisoivat avustustoiminnan omassa maassaan. Tämän jälkeen hankittiin isäntämaiden viranomaisten hyväksyntä.

¹⁴⁰ Sosiaalilihygieenisen yhdistyksen julkaisuja n:o 1. Helsinki 1956. Keskiväkiluvut ikäryhmittäin.

¹⁴¹ Ressler ja muut 1988, s.123-126.

Viranomaiset puolestaan rohkaisivat vanhempia lähettämään lapsensa pois. Vaikka vanhempien huoli lapsistaan on ollut ratkaiseva tekijä, lastensiirtojen aloitteentekijöiden asettama houkutin ja vanhempien rohkaisu lastensa poislähtämiseen ovat tutkijoiden mielestä näytelleet merkittävää osaa. Espanjan lastensiirroilla on yhtymäkohtia Suomen lastensiirtoihin sekä talvi- että jatkosodan aikana.

Tutkijat kiinnittävät myös huomiota siirtojen toteutustapaan. Siirrot on nähty lähinnä logistisina operaatioina kiinnittämättä huomiota lastenhuollon muihin vaatimuksiin. Lapset ovat tavallaan kuin esineitä, joita siirretään paikasta toiseen. Myös lasten ja vanhempien eron pituudesta tehdään usein virhearvio. Erosta muodostuu yleensä paljon pidempi kuin järjestäjät, lapset tai vanhemmat ovat kuvitelleet. Seurauksena on, että osalle lapsista erosta muodostuukin lopullinen vastoin alkuperäistä tarkoitusta. Sodan eivät yleensä noudata ennalta lukkoon lyötyjä aikatauluja. Pitkä ero saattoi aiheuttaa sen, että jotkut vanhemmat menettivät kiinnostuksensa lastaan kohtaan. Toisaalta lapset loivat uudet tunnesiteet uusiin hoitajiinsa eivätkä tunteneet tarvetta palata takaisin. Matkoihin liittyy usein myös dokumentoinnin vaikeus. Vaikka järjestäjät yrittivät dokumentoida lasten matkat ja paluut, ei tämä aina onnistunut tyydyttävästi. Koska tilastointi on riippuvainen dokumentoinnista, ei siirrettyjen lasten tarkkaa lukumäärää ole aina mahdollista selvittää. Näihin samoihin ongelmiin törmättiin myös Suomen lastensiirroissa.

Professori Eila Räsänen Kuopion yliopistosta sekä tämän tutkimuksen tekijä osallistuivat Resslerin ja muiden tutkimukseen Suomen lastensiirtojen osalta. Räsänen esitteli tekeillä olevaa sotalapsitutkimustaan korostaen paluuseen liittyviä vaikeuksia.¹⁴² Tämän tutkimuksen tekijä antoi käytettäväksi lastensiirroista kirjoittamansa teoksen aineistoa.¹⁴³

Martin Parsons tutki väitöskirjassaan *Civilian Evacuation and Air Raid Precautions. A case study in three contexts* sitä, miten totuudenmukaisesti kuvaukset evakuoinneista on esitetty nykyhetken Ison-Britannian lasten historian oppikirjoissa ja museoissa. Vastaavako oppikirjoissa esitetyt tiedot siitä, miten evakuointisuunnitelmat todellisuudessa onnistuivat? Mielenkiintoisia ovat viittaukset Isossa-Britanniassa sodan aikana käytyihin parlamenttikeskusteluihin, joissa todettiin ”merentakaisen” (”overseas”) lastensiirtojen sekä vähentävän ruokittavien määrää (”useless mouths”) että parantavan sotilaiden taistelumoraalia eli kokonaisuudessaan lisäävän Ison-Britannian mahdollisuuksia selviytyä sodassa. Parsons mainitsee Churchillin jyrkän kielteisen asenteen näihin merentakaisiin lastensiirtoihin niiden moraalia laskevan vaikutuksen vuoksi. Nämä ”merentakaiset” siirrot muistuttivat Suomen lastensiirtoja Ruotsiin ja Tanskaan. Eleanor Roosevelt oli merkittävä vaikuttaja, kun Ison-

¹⁴² Räsänen 1988.

¹⁴³ Kaven 1985.

Britannian lapsia kutsuttiin Yhdysvaltoihin. Myös Ruotsissa toimivat vaikutusvaltaiset poliittiset tahot lastensiirtojen puolesta. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on, että lastensiirtoja käsiteltiin Ison-Britannian sodan ajan hallituksessa ja parlamentissa useassa eri yhteydessä. Parlamentin rooli Isossa-Britanniassa oli keskeinen koko evakointisuunnitelman toteuttamisen ajan.

Evakointisuunnitelmaa ja sen toteutusta arvioitiin eri yhteyksissä. Tämä antaa mahdollisuuden verrata maiden toimintatapoja lastensiirtoja koskevissa asioissa. Mielenkiintoisia ovat myös Ison-Britannian Yhdysvaltojen lähettilään lastensiirtoja koskevat mielipiteet.¹⁴⁴ Ranskan luhistumisen jälkeen muistutti tilanne kokonaisuudessaan Suomen talvisodan aikaista tilannetta Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon pyrkiessä saamaan Ruotsia kaikin keinoin Suomen rinnalle sotaan Neuvostoliittoa vastaan.

Monica Janfelt tuo väitöskirjassaan *Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917-1924* esiin humanitaarisen avun taustalla vaikuttaneita poliittisia tekijöitä. Ruotsi, Tanska, Norja ja myös Suomi osallistuivat eräiden muiden Euroopan maiden ohella Saksasta ja Itävallasta tapahtuneisiin lastensiirtoihin, Suomi ja Norja varsin vähäisissä määrissä.¹⁴⁵ Avun antajat olivat huolissaan paitsi lasten fyysisestä selviytymisestä myös eri puolilla Eurooppaa tapahtuvasta yhteiskunnallisesta radikalisoitumisesta ja sen vaikutuksesta erityisesti lapsiin. Toiminnalla haluttiin jarruttaa bolsevismin etenemistä Eurooppaan. Haluttiin antaa lapsille malli vakaasta yhteiskunnasta. Ajateltiin, että kotimaahansa paluun jälkeen lapset lisääisivät oman kotimaansa poliittista vakautta.¹⁴⁶ Lastensiirroilla ajateltiin olevan myös sotia ennaltaehkäiseviä vaikutuksia. Sekä Tanskalle että Ruotsille oli tärkeää, että tämä avustustyö voitiin yhdistää maiden puolueettomuuspolitiikkaan. Tanska ja Ruotsi halusivat lastensiirroissa toimia ”rakkauden suurvaltoina”.¹⁴⁷ Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on havainto siitä, että ulkopoliittinen johto ohjasi sekä Tanskan että Ruotsin Punaisen Ristin avustustoimintaa. Janfeltin työ osoittaa, että humanitaarinen ja ulkopoliittinen toiminta olivat yhteen kytkeytyjä sekä yksilöiden, organisaatioiden että hallitusten tasolla.¹⁴⁸

Kirsten Lylloff on väitöskirjassaan *Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949* tutkinut saksalaisten pakolaislasten kohtelua Tanskassa toisen maailmansodan jälkeen. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on havainto siitä, miten suhtautumistapa avun tarpeessa

¹⁴⁴ Parsons 1997, s.184.

¹⁴⁵ Suomalaisessa Husmodern-lehdessä on kerrottu saksalaislasten Suomessa olosta. Kirjoittaja oli haastatellut lapsia, joiden kokemukset olivat olleet hyvin positiivisia. Tämä lastensiirto on vähän tunnettu tapahtuma Suomessa. Husmodern n:o 2/1942, s.17.

¹⁴⁶ Janfelt 1998, s.18,193-199.

¹⁴⁷ Janfelt 1998, s.231.

¹⁴⁸ Janfelt 1998, s.199-202.

oleviin lapsiin heijastaa poliittisia asenteita. Lapset eivät ole suojatussa asemassa ja erityisen suojelun kohteita siksi, että he olisivat turvattomia lapsia. Sääli voi muuttua vihaksi. Saksalaislasten hyvä kohtelu Tanskassa ensimmäisen maailmansodan aikana muuttui vastakohdaksi toisen maailmansodan jälkeen. Saksan laivasto toi Tanskaan sodan loppuvaiheessa n. 250 000 pakolaista. Lylloff tutki saksalaisten pakolaislasten kohtelua Tanskassa vuosina 1945–1949. Tanskaan siirrettiin n. 5 000 –10 000 alle 15-vuoden ikäistä lasta ilman huoltajaa. Suuri osa varsinkin pienistä saksalaislapsista kuoli hoidon puutteeseen. Lapset olivat sen vihan kohteina, mitä miehitys tanskalaisissa herätti.¹⁴⁹

Ingrid Lomfors on väitöskirjassaan *Förlorad barndom återvunnen liv. De judiska flyktningbarnen från Nazityskland* tutkinut juutalaislasten siirtoa Ruotsiin vuosina 1938–1939. Lapsille oli vaikeaa löytää sijoituskoteja Ruotsissa. Juutalaislapsille oli lisäksi määrätty 500 lapsen maahanmuuttoraja. Tämän tutkimuksen kannalta on mielenkiintoista, että Lomfors vertaa tilannetta suomalaislapsiin, joista talvisodan aikana suorastaan kilpailtiin. Suomalaislapset olivatkin ”oikean sortin” pakolaisia, jotka joutuivat kärsimään vanhan yhteisen vihollisen eli Venäjän hyökkäyksestä. Juutalaisten puolesta ei syntynyt kansanliikettä kuten Suomen puolesta talvisodan aikana. Lomfors viittaa poliittisen tahdon puutteeseen Ruotsissa. Maahanmuuttorajan (barnkvoten) korottaminen Ruotsissa ei onnistunut. Ison-Britannian juutalaislapsia koskeva maahanmuuttopäätös ilman ylärajaa vaikutti Ruotsissa vapaamielisempään suuntaan. Ruotsissa ei tuolloin ollut selvää näkemystä siitä, mikä kohtalo juutalaisia Saksassa odotti.¹⁵⁰

Gerhard Kock on tutkinut väitöskirjaansa perustuvassa teoksessaan *Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg. "Der Führer sorgt für unsere Kinder ..."* Saksassa suoritettuja lastensiirtoja. Tutkimusote on kokonaisvaltainen. Saksassa siirrettiin liittoutuneiden aluepommituksilta suojaan lähes 2 miljoonaa 3–14-vuotiasta lasta vuosina 1940–1945. Tämän tutkimuksen kannalta on mielenkiintoista, että näihin siirtoihin sisältyi samalla poliittisia tarkoituksia natsien yrittäessä Baldur von Schirachin johdolla saada KLV-ohjelman (Kinderlandverschickung) avulla Saksan nuorison entistä tiiviimmin Hitler-jugendin piiriin.¹⁵¹ Totalitaarinen valtio käytti kaikki mahdolliset keinot nuorisoon vaikuttamisessa. Pelkkä humanitaarisuus ja lasten pelastaminen pommituksilta ei riittä selittämään tämän lastensiirron kaikkia taustatekijöitä. Tutkimus osoittaa myös sen, miten tärkeää ihmismateriaalia lapset olivat totalitaarisille valtioille. Lapsiin voidaan vaikuttaa helpommin kuin aikuisiin. Mikäli

¹⁴⁹ Lylloff 2004, s.245.

¹⁵⁰ Lomfors 1996, s.18,259-262.

¹⁵¹ Kock 1997, s.339.

Suomi olisi joutunut sodan kuluessa miehitetyksi, olisivat Suomen lapset olleet se väestönosa, josta ideologinen uudelleenkasvatus olisi aloitettu.

Ruotsissa ilmestyi 1970-luvulla tutkimussarja *Sverige under andra världskriget*. Sarjaan kuuluva Erik Carlqvistin teos *Solidaritet på prov* antaa kokonaisvaltaisen kuvan Ruotsin avustustoiminnan muotoutumisesta talvisodan aikana. Talvisota muodosti mallin myöhemmälle avustustoiminnalle. Krister Wahlbäckin teos *Regeringen och kriget* antaa kuvaa Ruotsin hallituksen sisällä käydyistä keskusteluista sekä keskusteluista mm. Eljas Erkon kanssa talvisodan aikana. Erkki oli talvisodan lastensiirtojen keskeisiä vaikuttajia Tukholmassa.

Kirsti Antikainen on yleisen historian pro gradu-tutkielmassaan *Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana* tutkinut Ruotsin ulkopoliittikan vaikutusta Suomelle annettuun apuun sekä lastensiirtojen liittymistä Ruotsin viralliseen Suomen-politiikkaan. Antikaisen mielestä lastensiirrot vastasivat Ruotsin hallituksen näkemystä Suomelle Kansainliiton suosituksen mukaisesti annettavasta humanitaarisesta ja taloudellisesta avusta. Ruotsin katsottiin parhaiten auttavan Suomea pysymällä ei-sotaakäyväenä maana ja antamalla Suomelle suositusten mukaista apua. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on Antikaisen esittämä ajatus siitä, että Ruotsin Suomelle antama humanitaarinen apu oli myös yhteydessä Ruotsin omaan puolustukseen. Auttamalla Suomea kestämaan Neuvostoliiton hyökkäys varmistettiin samalla oman maan säilyminen sodan ulkopuolella eli turvattiin Ruotsin oma kansallinen etu. Myös Carlqvist on samoilla linjoilla Antikaisen kanssa todetessaan Suomelle annetun avun olleen itse asiassa osa Ruotsin omia puolustusmenoja.¹⁵²

Jussi Eronen tekee poliittisen historian pro gradu-tutkielmassaan *Lastensiirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa* historiallista peruskartoitusta siitä, miten lastensiirroista päätettiin, miten niihin reagoitiin Suomen sisäpoliittisessa kentässä ja lehdistössä ja miksi lastensiirtojen arvostelu kiellettiin. Tutkielma rajoittuu vain suomalaisiin lähteisiin. Ruotsalaisia lähteitä käyttäen olisi Eronen mukaan mahdollista laajentaa tutkielmaa käsittelemään lastensiirtokysymystä myös Ruotsin poliittisessa elämässä ja lehdistössä ja Suomen ja Ruotsin välisissä suhteissa. Tässä tutkimuksessa laajennetaan aiheen käsittelyä myös Ruotsin poliittisen elämän ja lehdistön puolelle Eronen esittämän ajatuksen mukaisesti. Eronen esittää tämän tutkimuksen kannalta myös muita mielenkiintoisia kysymyksiä: Halusiko Fagerholm kytkeä Suomen sotilaiden avulla tiiviimmin Ruotsiin ja pohjoismaiseen yhteyteen Suomen sotiessa Saksan rinnalla? Miksi tammikuussa 1942 tehtiin päätös kaiken lastensiirtojen arvostelun kieltämisestä? Sensuuri kielsi ehdottomasti kaiken

¹⁵² Carlqvist 1971, s.285.

Ruotsiin suuntautuvien lastensiirtojen arvostelun. Eronen korostaa Fagerholmin keskeistä merkitystä koko lastensiirtoprosessissa.

Kristiina Hakkarainen on yleisen historian pro gradu-tutkielmassaan *Lasten puolesta – politiikan ehdoilla. Suomen lastensiirrot poliittisena ja moraalisenä kysymyksenä talvisodan ajan Ruotsissa* etsinyt vastausta kysymykseen, olivatko lastensiirrot hyväntekeväisyyttä vai politiikkaa. Hän tutkii erityisesti lastensiirtojen syitä ja perimmäistä luonnetta. Talvisodan aikana Ruotsilla oli mahdollisuus valita erilaisia Suomen auttamisen tapoja. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on Hakkaraisen suorittama eri avustusmuotojen puntarointi. Hakkarainen hakee vastausta kysymykseen, miksi ruotsalaiset tulivat valinneeksi juuri lastensiirrot keskeisimmäksi humanitaarisen avun muodoksi. Hän katsoo Suomen lastensiirtojen olleen neljän eri toimijan yhteistoiminnan tulos. Centrala Finlandshjälpen toimi ruotsalaisen hyväntekeväisyysperinteen innoittamana aloitteentekijänä, tiedotusvälineet veivät siirroista tiedon suurelle yleisölle, Ruotsin kansassa heräsi vilpiton halu auttaa ja Ruotsin hallitus pyrki ohjaamaan kansansa auttamistahtoa politiikkansa edellyttämiin uomiin. Eri toimijoilla oli kuitenkin omat motiivinsa lastensiirtojen suhteen.

Seuraamukset

Lastensiirtojen seuraamusten ymmärtämisen kannalta on tässä tutkimuksessa perusteoksen asemassa Anna Freudin ja Dorothy Burlinghamin teos *War and Children*.¹⁵³ Freud ja Burlingham varoittivat kasvatusäidin ja lapsen kiintymyksen mukanaan tuomista ongelmista kahden äidin joutuessa jakamaan saman lapsen. Pienen alle kouluikäisen lapsen suuri aineellinen ja emotionaalinen riippuvuus pakottaa lapsen luomaan vahvat tunnesiteet välittömään ympäristöönsä, jotta lapsi selviytyisi. Lapsi ei kykene rakastamaan poissaolevaa äitiään, vaan muodostaa lyhyen ikävöintivaiheen jälkeen uuden vahvan tunnesiteen kasvatusäitiinsä. Äiti, joka ei tyydytä lapsen tarpeita, menettää lapsen kiintymyksen ja muuttuu lapsen silmissä jopa pahaksi äidiksi. Sodan päätyttyä oli tutkijoiden mukaan odotettavissa vaikeita tilanteita lasten palatessa koteihinsa. Tutkijat varoittivatkin lasten paluuseen liittyvistä ongelmista. Äidille oli helpompaa säilyttää tunneside lapseensa ja vaikeaa ymmärtää lapsen kiintymystä kasvatusäitiin. Tilanne saattoi herättää katkeruutta biologisessa äidissä. Suomalaislasten osalta kielen menetys vaikeutti tilannetta entisestään.¹⁵⁴

Freudin ja Burlinghamin Lontoossa toisen maailmansodan aikana tekemän tutkimustyön arvoa lisää sen ajankohta: havainnot on tehty keskellä sota-ajan olosuhteita tarkastellen asioita nimenomaan lapsen

¹⁵³ Freud-Burlingham 1943.

¹⁵⁴ Smeds 2000, s.175-177.

kannalta. Tutkijat toteavat Lontoon pommitusten järkyttäneen englantilaislapsia vähemmän kuin evakuoinnin, jos he saivat olla äitinsä kanssa vaikeissakin olosuhteissa kuten pommisuojassa. Evakuointiin liittyvät myönteiset tekijät menettivät Freudin mukaan merkityksensä lapsen kannalta heti, kun lapsi joutui eroamaan perheestään.¹⁵⁵

Ison-Britannian lastensiirrot erosivat lasten ikärakenteen puolesta Suomen lastensiirroista. Valtaosa siirretyistä lapsista oli kouluiässä. Alle 5-v. ikäisen lapsen erottaminen äidistään tuli kyseeseen vain poikkeustapauksissa.¹⁵⁶ Tutkijat kiinnittävät huomiota lasten korkeampaan sairastavuuteen erotilanteen jälkeen. Tutkijoiden mukaan evakuoidut brittilapset olivat erityisen alttiita infektioille.¹⁵⁷

Tutkijat käyttivät lapsista, joiden tunnesiteet omiin vanhempiin vaurioituivat, nimitystä ”artificial orphans”, keinotekoiset orvot. He ovat henkisesti menettäneet biologiset vanhempansa. Mitä pidempi ero omista vanhemmista on, sitä todennäköisempää oli tunnesiteiden heikkeneminen ja jopa katkeaminen.¹⁵⁸

Schildt ja Runeberg ovat teoksessaan *Lapsemme Tanskassa* kuvanneet MLL:n Tanskaan suorittamia lastensiirtoja. MLL:n edustajat torjuivat lasten ehdotonta paluuta vaativan väestöpoliittisen katsantokannan ja asettivat lapsen edun tämän edelle poiketen sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kannasta.¹⁵⁹ Koska Tanska oli miehitetty maa, oli lasten saapuminen ja lähteminen Tanskasta tarkoin kontrolloitua miehitysviranomaisten toimesta. Lasten tilastointi oli sekä miehityksen että lasten vähäisemmän lukumäärän johdosta luotettavaa. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on se, että tällöin myös arvio Tanskaan lopullisesti jääneiden suomalaislasten lukumäärästä on luotettava ja sitä voidaan verrata tässä tutkimuksessa Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä tehtyyn selvitykseen. Teoksessa on myös lääkäri Achilles Westlingin kuvaus sodan jälkeisistä paluuseen liittyvistä vaikeuksista, jotka heijastuivat nuorisorikollisuuteen. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on Westlingin psykiatrina tekemä kokonaisarvio lastensiirroista. Hän piti kielteisiä seuraamuksia yllättävän lievinä ja korosti, ettei ole oikeutettua kiinnittää huomiota vain haittavaikutuksiin, vaan ne on punnittava ottaen huomioon se terveydellinen, taloudellinen ja poliittinen hyöty, joka toimenpiteestä Suomelle aikanaan koitui.

Eric De Geer on tutkimuksessaan *De finländska krigsbarnen i Sverige 1941-1948* tilastollisesti selvittänyt sotalasten asuinpaikkoja Suomessa ja sijoittumista eri puolille Ruotsia jatkosodan aikana.

¹⁵⁵ Freud-Burlingham 1943, s.37.

¹⁵⁶ Freud-Burlingham 1943, s.42; Titmuss 1950, s.33-34.

¹⁵⁷ Freud-Burlingham 1973, s.185.

¹⁵⁸ Freud-Burlingham 1943, s.119-121.

¹⁵⁹ Schildt-Runeberg 1961, s.18,24, 219-227.

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on De Geerin suorittama arvio Ruotsiin sodan jälkeen pysyvästi jääneiden suomalaislasten lukumäärästä. Luku on pienempi kuin Suomen eduskunnalle v. 1948 esitetty luku. De Geer on samalla kiinnittänyt huomiota sotalasten myöhempään mahdolliseen paluumuuttoon Ruotsiin v. 1980 Göteborgissa tekemänsä asiaan liittyvän kyselytutkimuksen perusteella. Sotalapsille paluumuutto Ruotsiin 1960–1970 luvulla oli helpompaa kuin muille kielitaidon ja jo olemassa olevien Ruotsin kontaktien vuoksi.¹⁶⁰

Suvi Virkamäki on opinnäytetyössään *Att få ett gott hem... Finska krigsbarnsadoptioner i Stockholm 1946-47* tutkinut suomalaislasten adoptioita Tukholmassa vuosina 1946–47. Virkamäki kuvaa, miten ruotsalaisen avustusjärjestön puheenjohtajan Östbergin kanta suomalaislasten adoptioihin muuttui vuosien varrella. Adoptiot olivat keskeinen huoli sotalapsiasian eduskuntakäsittelyssä Suomessa v. 1942. Tuolloin Östberg vastusti Ruotsissa tapahtuvia suomalaislasten adoptioita, mikä osaltaan rauhoitti mielialoja Suomessa.

Kari Tarkiainen on laajassa teoksessaan *Finnarnas historia i Sverige* kiinnittänyt huomiota Alva ja Gunnar Myrdalin teokseen *Kris i befolkningsfrågan*, joka ilmestyi v. 1935.¹⁶¹ Teos aiheutti sen, että asian selvittämistä varten asetettiin v. 1935 valtiollinen komitea, joka työskentelyaikanaan vuosina 1936–39 teki ehdotuksia perhepoliittisista uudistuksista, joiden tarkoitus oli lisätä syntyvyyttä.¹⁶² Eräänä lastensiirtojen taustatekijänä Tarkiaisen mukaan oli Ruotsin yhteiskunnallinen ilmapiiri, joka suosi juuri Suomen lasten siirtämistä Ruotsiin maan oman syntyvyyden ollessa laskussa. Lapsettomien avioliittojen luku oli korkea, samoin sellaisten perheiden, joiden omat lapset olivat jättäneet perheen, mutta joiden voimavarat lastenhoitoon olivat tallella. Altruismilla oli rationaalinen pohja: suomalaiset tulokkaat täyttivät tyhjien useiden perheiden kohdalla. Tarkiainen pitää talvisodan lastensiirtoja tarpeettomina. Ei sotatilanne eikä elintarviketilanne olisi vaatinut lasten lähettämistä maasta pois. Hans Hedenberg käsittelee teoksessaan *Sanningen, inget annat än sanningen* Alva Myrdalin ajatuksia talvisodan lastensiirroista Ruotsiin.¹⁶³ Virve Willstedt on gradussaan *Ruotsin kansan kirjeet Alva Myrdalille 1930- ja 1940-luvuilla* kuvannut Alva Myrdalille lähetettyjen yksityiskirjeiden keskeisiä teemoja. Eräs keskeinen teema oli väestöpolitiikka. Alva Myrdal oli yksi Ruotsin tunnetuimmista ja vaikutusvaltaisimmista naisista.

¹⁶⁰ De Geer 986, s.12.

¹⁶¹ Tarkiainen 1993, s.116.

¹⁶² Befolkningskommissionen. Betänkande i sexualfrågan. Statens offentliga utredningar 1936:59. Stockholm 1938; Befolkningskommissionen. Statens offentliga utredningar 1938:24. Betänkande med vissa demografiska utredningar. Stockholm 1938. Riksarkivet.

¹⁶³ Hederberg 2004, s.106.

Muu tutkimus

Aura Korppi-Tommola on väitöskirjassaan *Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942–1980* tutkinut Ruotsin ja Suomen välisen kummikuntaliikkeen liikkeelleläähtöä ja leviämistä.¹⁶⁴ Aloitteentekijänä tässä Suomeen toimitetun avun muodossa toimi MLL:n silloinen kansliapäällikkö kouluneuvos Erik Mandelin. Hänen ajatuksensa oli, että lastensiirrot ja sotakummitoiminta kohdistuivat vain suppeaan kohderyhmään. Kummikuntaliikkeessä apu kohdistuisi Suomen kuntien kaikkiin avuntarpeessa oleviin lapsiin eikä missään tapauksessa menisi sotakoneiston hyväksi. Avunantaja saisi aina tiedon, mihin avustusvarat on käytetty. Kummikuntaliike käynnistyi vaivalloisesti ja mm. Ruotsissa toimiva Suomen lasten avustuskomitea piti kummikuntaliikettä lastensiirtojen kanssa kilpailevana avustusmuotona.¹⁶⁵

Mandelinin kehittämä avustusmuoto on tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen, sillä se eliminoi niitä lastensiirtoihin liittyviä riskejä, joita eri aikoina käsiteltiin Suomen eduskunnassa. Suomen kannalta tarkasteltuna kummikuntaliike olisi ollut riskitön vaihtoehto. Mandelinin kaavaileman avustusmuodon läpimurto tapahtui kuitenkin varsin myöhään eli vasta v. 1943, jolloin kymmeniätuhansia lapsia oli jo siirretty Ruotsiin.

Heikki Salminen on liseniaattitutkimuksessaan *Suomalaiset sotalapset ja Ruotsi: lastensiirto-organisaatiot, kuljetukset Ruotsiin ja paluu Suomeen vuosina 1939–1957* tutkinut lastensiirto-organisaatioiden syntyä, niiden toimintamuotoja ja mukana olleita toimijoita sekä sitä, miten lastensiirrot käytännössä kummankin sodan aikana tapahtuivat. Siirtoihin osallistuneet organisaatiot toimivat Salmisen mielestä hyvin, sillä varsinaiset siirrot logistisena operaationa sujuivat Salmisen mukaan erinomaisesti. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on se, että Salminen tuo myös esiin lastensiirtojen suuren merkityksen ruotsalaisessa julkisessa sanassa loppuvuonna 1941. Salminen julkaisi myös samasta aiheesta teoksen *Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisten sotalasten historia*. Tässä teoksessaan hän käsittelee myös sotalasten yhdistystoimintaa, jota käsitellään myös tässä tutkimuksessa.

Pirkko Rönkkö on kieli- ja käännöstieteeseen liittyvässä pro gradu-tutkielmassaan *Finska krigsbarn i text och på pressbilder i Sverige och Finland* tutkinut sitä, miten ruotsalaiset ja suomalaiset lehdet kuvasivat lastensiirtoja. Julkisuus oli lastensiirtojen käynnistymisen ja tarvittavien ruotsalaisperheiden

¹⁶⁴ Korppi-Tommola 1982, s.132-133. Korppi-Tommola käyttää ensisijaisesti Mannerheimliiton arkistoa, mutta myös jatkosodan aikana lastensiirtoja varten perustetun Hjälpkommitten för Finlands Barn-järjestön arkistoa ja Ulkoasiainministeriön arkistoa.

¹⁶⁵ Ks. myös Korppi-Tommola 1990, s.143.

löytymisen kannalta oleellisen tärkeää. Rönkön mukaan maiden lehdistöjen kuvaustavoissa oli eroja. Hän pohtii myös ruotsalaisten perimmäisiä motiiveja.

Richard Evansilla oli historioitsijana merkittävä rooli lähihistorian tulkintaan liittyvässä oikeudenkäynnissä Englannissa. Tämä oikeudenkäynti käynnistyi brittihistorioitsija Irvingin kiistettyä juutalaisten joukkotuhon. Evans korostaa teoksessaan *In Defence of History* sitä, että historioitsijan on kyettävä tunnistamaan omat tiedostetut tai tiedostamattomat arvonsa, koska ne vaikuttavat tutkimustyöhön. Sellaisessa tunneherkässä aihepiirissä kuin lastensiirrot tämän puolen tunnistaminen omassa persoonassa on oleellista varsinkin silloin, kun tutkija itse omaa sotalapsitaustan. Pelkkä mielenkiinto aiheeseen ei riitä. On oltava vapaa oman kokemuksen synnyttämistä sidonnaisuuksista ja kyettävä näkemään asiat laajemmasta näkökulmasta.

Yksittäisten faktojen lähes rajaton tulkintamahdollisuus johtaa Evansin mukaan siihen, että mihinkään ”lopulliseen totuuteen” historiatutkimuksessa ei voida uskoa. On kuitenkin tärkeää myöntää se, ettei tieteellinenkään historian tutkimus pohjaudu absoluuttiseen objektiivisuuteen, koska kaikki historiallinen tieto on eräänlaista historian tutkijan subjektiivista kokemusta. Se ei kuitenkaan merkitse, ettei tulisi lakata taistelemasta subjektiivisuutta vastaan ja pyrkiä sen hallintaan. Ei tule lakata esittämästä historiallisia tosiasioita ja niiden kohtuullista tulkintaa. Asian ydin on Evansin mukaan siinä, että historiallinen tutkimus edellyttää aina systemaattista ja sääntöihin sidottua tiedon hankintaa.¹⁶⁶ Evansin johtopäätöksillä on myös tämän tutkimuksen kannalta suuri merkitys, kun itse sotalapsitaustan omaavana tutkijana tutkin ja tulkiten lastensiirtoihin liittyvää laajaa ja monipuolista aineistoa. Olen käsitellyt omia kokemuksiani ja niiden heijastumista elämäni luvussa ”Lastensiirtojen muisto”.

Käytetyt arkistolähteet

Tässä tutkimuksessa ensisijaisia arkistolähteitä ovat sodan ja sen jälkeisen ajan alkuperäislähteet. Lastensiirtoihin liittyviä aineistoja on varsin monessa arkistokokoelmassa. Tämä johtuu lastensiirtojen laajuudesta ja niiden saamasta merkityksestä. Tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä arkistokokoelmia ovat Ruotsin ja Suomen ulkoasiainministeriöiden Suomen avustamiseen liittyvät erilaiset raportit vuosilta 1939–1950. Ruotsin Helsingin lähetystön raporteissa vuosilta 1939–1950 on käsitelty mm. suomalaisten suhtautumista lasten adoptioihin Ruotsissa. Raportit on toimitettu myös Ruotsin

¹⁶⁶ Evansin teos on käännetty ruotsiksi: Evans, Richard J 2000: Till historiens försvar , s.13,87-88.

avustuskomitean edustajalle Tukholmaan. Siksi Ruotsin Helsingin lähetystön raportit löytyvät Hjälpkommitten för Finlands barn-komitean arkistosta.¹⁶⁷

Suomen Tukholman lähetystön raporteissa vuosilta 1939–1950 kerrotaan mm. lastensiirtojen poliittisesta merkityksestä Suomen kannalta. Myös Saksan lähettiläs ministeri Wipert von Blücher kiinnitti huomiota lastensiirtojen poliittiseen vaikutukseen Suomessa raportissaan Berliiniin.¹⁶⁸ Ulkomaisen avun keskuustoimikunnan arkistosta löytyy erityisesti jatkosodan alkuvaiheeseen liittyvää aineistoa, joka valaisee lastensiirtojen aloittamista ja päätöksentekoa. Keskuustoimikunnan jäseninä toimivat mm. Fagerholm ja Juho Koivisto.¹⁶⁹ Ulkomaisen avun keskuustoimikunta lakkautettiin vuoden 1941 päättyessä ja sen tehtävät siirtyivät Suomen Huollolle, joka oli v. 1941 perustettu avustusjärjestö.¹⁷⁰ Suomen Huollon arkistossa on tietoja sodanjälkeisestä tilanteesta Suomen kotiuttaessa lapsiaan Ruotsista ja näiden toimenpiteiden vaikutuksesta Ruotsin Suomeen suuntautuvaan avustustoimintaan kokonaisuudessaan. Toiminnanjohtaja Sigurd Mattson, joka oli myös Hämeen läänin maaherra ja kuului Suomen Punaisen Ristin johtoon, teki v. 1946 vierailumatkan Ruotsiin ja kertoi havainnoistaan.¹⁷¹

Molempien maiden valtiopäiväasiakirjat ovat tutkimuksen kannalta tärkeitä, sillä niissä tulevat poliittiset taustatekijät esiin. Suomen eduskunta käsitteli asiaa vuosina 1942, 1950 ja 1952. Suomen hallitus käsitteli lastensiirtoihin liittyviä asioita vuosina 1942 ja 1946.¹⁷² Ruotsin valtiopäivillä on lastensiirroista keskusteltu useammassa eri yhteydessä sotien aikana.¹⁷³ Ruotsin hallitus teki joulukuussa 1941 ratkaisun, joka aiheutti lastensiirtojen suunnitelmallisen laajentamisen Suomesta Ruotsiin. V. 1948 Ruotsin hallitus käsitteli saksalaislasten siirtoa Ruotsiin ja teki asiasta päätöksen.¹⁷⁴ Ruotsin hallituksen pöytäkirjoista ei kuitenkaan löydy Suomen lastensiirtoihin liittyviä aineistoja. Asia on luultavasti ollut Ruotsin hallitustasolla marginaalinen. Asiasta on mahdollisesti keskusteltu, mutta sellaisia päätöksiä, jotka olisi tehty hallituksen istunnossa ja jotka myös olisi dokumentoitu, ei löydy.

Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) arkistokokoelma sisältää lastensiirtojen arvostelun kieltämiseen ja propagoimiseen ja liittyviä asiakirjoja vuosilta 1941–42. VTL ohjasi yleisen mielipiteen muodostumista Suomessa ja vaikutti voimakkaasti siihen, että lastensiirrot Ruotsiin saivat niinkin

¹⁶⁷ Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv. Riksarkivet (RAS). Tukholma.

¹⁶⁸ Ministeri Wipert von Blücherin päiväkirjan mikrofilmit 1935–1944. Kansallisarkisto (KA). Helsinki.

¹⁶⁹ Ulkoasiainministeriön arkisto (UM). Helsinki.

¹⁷⁰ Suomen huollon arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA). Jyväskylä.

¹⁷¹ Suomen huollon arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA). Jyväskylä.

¹⁷² Eduskunnan arkisto (EA). Helsinki.

¹⁷³ Eduskunnan arkisto (EA), Helsinki; Riksarkivet (RAS). Tukholma.

¹⁷⁴ Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv. Riksarkivet (RAS). Tukholma.

suuret mittasuhteet. Niiden ihmisten piiri, joita lastensiirto Suomessa ja Ruotsissa tavalla tai toisella kosketti, nousi sota-aikana satoihin tuhansiin.¹⁷⁵

Lastensiirtoja hoitavia avustuselimiä olivat Ruotsissa talvisodan aikana valtiollistettu Centrala Finlandshjälpen-komitea ja jatkosodan aikana yksityinen avustusjärjestö Hjälpkommitten för Finlands barn. Tutkimuksen kannalta merkittäviä asiakirjoja ovat yhteisten konferenssien pöytäkirjat. Ne sisältävät toimintasuunnitelmia, toimintaa kuvaavia tilastotietoja ja toimintaan liittyviä periaatteellisia ratkaisuja. Niissä käsitellään myös esim. adoptioista syntyneitä erimielisyyksiä. Poliittisia tekijöitä valaisevia aineistoja ei näistä arkistoista löydy.¹⁷⁶

Suomessa lastensiirtoja hoiti talvisodan aikana sisäasiainministeriön alainen Pohjoismaisen avun Suomen keskus ja jatkosodan aikana sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea. Toiminta oli siis yhteiskunnan johtamaa. Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosilta 1941–1948 ja erityisesti lastensiirtokomitean työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjat vuosilta 1942–1945 ovat tutkimuksen kannalta merkittävää aineistoa lähinnä jatkosodan lastensiirtojen aloitusvaiheen ja sodan jälkeisen palautusvaiheen osalta. Lastensiirtokomitea teki omia selvityksiään lasten paluuseen liittyvien vaikeuksien syistä ja noudatti tiukkaa linjaa palautuksissa viitaten eduskunnan asiasta v. 1942 esittämään pelkoon lasten menettämisestä. Poliittisia tekijöitä valaisevia aineistoja ei lastensiirtokomitean arkistosta löydy.¹⁷⁷

MLL:n työvaliokunnan pöytäkirjat vuosilta 1939–41 ovat tutkimuksen kannalta merkittäviä asiakirjoja. Niissä on käsitelty mm. lasten siirtoja Ruotsiin kesällä 1941 (ns. kesälapsset). MLL:n kesälapsitoimikunta vastasi näistä lastensiirroista, jotka alkoivat jo ennen jatkosodan alkua. Ruotsin puolella asiaa hoiti Kommitten för finska sommarbarn, josta sittemmin kehittyi Hjälpkommitten för Finlands barn, joka vastasi jatkosodan suurista lastensiirroista Ruotsiin. Lars Östberg toimi kummankin avustusjärjestön johdossa. Jatkosodan aikana MLL hoiti lastensiirtoja Tanskaan. Ne tapahtuivat vuosina 1941–43. MLL oli myöhemmin huolissaan lasten turvallisuudesta lasten jäädessä viholliseksi muuttuneen Saksan vaikutuspiiriin.¹⁷⁸

Hämeenlinnan maakunta-arkistossa säilytetään Iittalan junaturman 3.3.1940 oikeudellisen käsittelyn aineistoa. Onnettomuus kuvaa talvisodan lapsikuljetusten riskejä sekä vanhemmille suunnattua tiedotustoimintaa siirtoihin liittyvistä riskeistä.¹⁷⁹ Jatkosodan aikana riskeihin liittyi pommitusten ja

¹⁷⁵ Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto. Kansallisarkisto (KA). Helsinki.

¹⁷⁶ Centrala Finlandshjälpens arkiv; Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet (RAS). Tukholma.

¹⁷⁷ Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto (KA). Helsinki.

¹⁷⁸ Mannerheim-liiton arkisto. Kansallisarkisto (KA). Helsinki.

¹⁷⁹ Sääksmäen ja Kalvolan pitäjien kihlakunnan käräjät, syysistunto 26.9.1940. Hämeenlinnan maakunta-arkisto

sukellusvenevaaran synnyttämien riskien ohella myös tarttuvien tautien leviäminen suurten massakuljetusten aikana. Näitä tartuntoja seurasi erityisen huolellisesti Ruotsin lääkintöhallitus, sillä Ruotsiin kulkeutuvat taudit muodostivat riskin ruotsalaisille. Ruotsin lääkintöhallituksen selonteot löytyvät Hjälpkommitten för Finlands barn-avustusjärjestön arkistosta. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkistosta näitä selontekoja ei löydy, kylläkin pöytäkirjat neuvotteluista Ruotsin lääkintäviranomaisten kanssa.¹⁸⁰

Väestöliitto oli huolissaan Ruotsiin lähetetyistä ja sinne jääneistä lapsista ja pyrki eri toimenpitein vaikuttamaan asiaan yhdessä lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Bruunin kanssa. Väestöliitto käsittelee asiaan liittyviä riskejä ensimmäisen kerran v. 1942 ja uudemman kerran v. 1946. Tutkimuksen lähteinä ovat Väestöliiton kokousten pöytäkirjat vuosilta 1942 ja 1946. Väestöliitto vastusti erityisen voimakkaasti lasten adoptointia Ruotsiin ja tuki lastensiirtokomitean toiminnanjohtajaa Elsa Bruunia tämän jyrkässä vaatimuslinjassa, joka koski kaikkien suomalaislasten ehdotonta palauttamista.¹⁸¹

Työväen arkistossa (TA) on K.-A. Fagerholmin arkisto, josta löytyy aineistoja mm. siitä, miten lastensiirtojen arvostelu loukkasi ruotsalaisten tunteita. Kokonaisuudessaan lastensiirtoihin liittyviä asiakirjoja on Fagerholmin arkistossa yllättävän vähän siihen nähden, kuinka aktiivisesti hän osallistui toimintaan.¹⁸²

Molempien maiden päivälehtien palstoilla käytiin sotien aikana ja niiden jälkeen keskustelua lastensiirroista. Lehdistö on ollut hedelmällinen lähde muodostettaessa kokonaiskuvaa lastensiirtojen herättämistä tunteista ja ajatuksista kummassakin maassa. Lehdet kuvasivat myös itse lastensiirtotapahtumaa ja lasten reaktioita. On huomattava, että lehtikirjoittelun luonne muuttui Suomessa sensuuripäätösten 22.1.1942 ja 26.1.1942 jälkeen. Suhtautuminen lastensiirtoihin oli suomenruotsalaisen vähemmistön keskuudessa ymmärrettävästi erityisen innostunutta. Tämä väestöryhmä näki itsensä luonnollisena yhdyssiteenä tässä asiassa. Kyseessä oli käytännön yhteyksien luominen Suomen ja muiden Pohjoismaiden – lähinnä Ruotsin ja Tanskan – välillä. Lapsethan oppisivat ruotsin kielen ja saisivat muitakin myönteisiä vaikutteita ruotsalaisuudesta.¹⁸³ *Suomen Sosiaalidemokraatti* ja *Hufvudstadsbladet* ovat käsitelleet lastensiirtoja varsin runsaasti. IKL:n *Ajan Suunta* ja kokoomuksen *Uusi Suomi* ovat myös kirjoittaneet lastensiirroista. Myös Pohjanmaalla

(HMA). Hämeenlinna.

¹⁸⁰ Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto (KA). Helsinki.

¹⁸¹ Väestöliiton arkisto. Helsinki.

¹⁸² Kansio HC 17. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kirjelmia. K.-A. Fagerholmin arkisto. Työväen arkisto (TA). Helsinki. Åbo Akademiassa sijaitsee osa K-A Fagerholmin arkistoa. Se käsittelee yksityishenkilöille kirjoitetut kirjeet.

¹⁸³ Brages pressarkiv. Helsingfors.

ilmestyvä *Ilkka*-lehti kirjoitti lastensiirroista. Ministeri Juho Koivisto oli tämän lehden hallituksen jäsen.¹⁸⁴ *Helsingin Sanomat* kirjoitti mm. talvisodan lastensiirroista.

Ruotsin lehdistö käsitteli lastensiirtoja runsaasti, mm. *Svenska Dagbladet*, *Stockholms-Tidningen* ja *Dagens Nyheter*. *Dagens Nyheter* mainitsee myös Norjassa ilmestyneen saksalaisen lehden *Deutsche Zeitung in Norwegen*, jossa käsiteltiin Ruotsin Suomelle antamaa apua. Ruotsalaislehdissä on myös kuvattu lasten reaktioita Ruotsiin saapumisen yhteydessä. Kuvaukset eroavat Suomen lehtien kirjoittelusta. Kattava aineisto ruotsinkielisestä tutkimusajankohdan lehdistöstä on Ruotsin kuninkaallisen kirjaston (Kungliga biblioteket) lehtiarkistossa Tukholmassa.

Näiden virallisten lähteiden rinnalla on käytössäni ollut myös yksityisarkisto, joka vuosien mittaan on jatkuvasti kasvanut. Yksityisarkistooni kuuluu lastensiirtotoiminnassa mukana olleiden henkilöiden haastatteluja. Vaikka haastattelut ovat vanhoja, ovat ne silti tämän tutkimuksen kannalta käyttökelpoisia. Haastattelin valtioneuvos Fagerholmia vuosina 1978 ja 1979. Ensimmäinen yhteydenottoni 7.12.1977 ei johtanut tulokseen, sillä hän ei ymmärtänyt, mitä tutkimista näissä asioissa enää oli. Asenne oli torjuva. Hän vähätteli koko lastensiirtoasiaa pitäen sitä jo vanhana asiana.¹⁸⁵ Asenne kuitenkin muuttui seuraavana vuonna ja välillemme syntyi rakentava yhteistyö. Hän on eräs keskeisiä lastensiirtojen käynnistymiseen vaikuttaneita henkilöitä. Tästä haastattelusta on tehty kirjallinen yhteenveto, jonka Fagerholm pyynnöstäni tarkasti (ks.liite 15). Haastatteluaineistoa on käytetty tämän tutkimuksen arkistolähteenä. Fagerholm luovutti myös omia arkistoaineistojaan haastattelun yhteydessä, mm. ruotsalaisen tri Lars Sternerin Tukholmassa tekemän arvion suomalaislasten terveydentilasta Ruotsiin saapumisen yhteydessä. Tätä aineistoa hyödynnetään tässä tutkimuksessa.

Olen haastatellut myös muita lastensiirtotoiminnassa mukana olleita henkilöitä. Heitä ovat arkkiatri Arvo Ylppö ja prof. Viljo Rantasalo, jotka hoitivat sairaiden lasten siirtoja Ruotsiin. Lääninsosiaalineuvos Juho Tenhiälä koetti sodan jälkeen auttaa niitä vanhempia, jotka eivät enää saaneet lapsiaan Ruotsista kotiin. Akateemikko Kustaa Vilkuna toimi sodan aikana VTL:n johtajana ja valaisi sensuuripäätöksiin ja lastensiirtojen tiedotustoimintaan liittyviä kysymyksiä. Kansanedustaja Irma Torvea (SKDL) sekä prof. Bruno Salmialaa (IKL) on myös haastateltu. Myös Eino Mäkiä, joka toimi sota-aikana VTL:n palveluksessa ja osallistui lastensiirtojen propagoimiseen, on haastateltu. VTL oli elin, joka käytännössä ohjasi yleisen mielipiteen muodostumista Suomessa lastensiirtojen osalta. Kaikki haastattelut on dokumentoitu.

¹⁸⁴ Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.

¹⁸⁵ Yhteydenottoni Fagerholmiin 7.12.1977. PKY

Yksityisen, tutkimuksessa huomioitavan arkistolähteen muodostavat myös Lars Östbergin veljen, Nils Östbergin minulle vuosina 1979–1999 lähettämät lastensiirtoja käsittelevät yksityiskirjeet. Niissä valaistaan lastensiirtojen lähtökohtia ruotsalaisten näkökannalta ja kyseenalaistetaan Suomi-toimiston antamat tilastolliset lukumäärätiedot Ruotsiin jääneistä lapsista. Östberg oli vapaaehtoisena Suomessa ja toimi haavoituttuaan v. 1942 Hjälpkommittén för Finlands barn-järjestön kuljetuspäällikkönä.

Yksityiseen arkistooni kuuluu myös Laatokan Karjalassa jatkosodan aikana lääkärinä toimineen Helmi Jaakkimaisen haastattelu ja hänen minulle lähettämä kirje, jossa hän arvioi mm. sairaiden lasten Ruotsissa saaman hoidon merkitystä Laatokan Karjalan lasten kannalta. Samoin kuuluu yksityiseen arkistooni Eljas Erkon sihteerin Imy Douillardin minulle lähettämä kirje, jossa hän arvioi Erkon suhtautumista Suomesta talvisodan alkuvaiheesta tulleeseen ministeri Koiviston lastensiirtoja koskevaan päätökseen. Edelleen kuuluu samaan arkistoon Ulkomaisen avun keskustoimikunnan sihteerinä toimineen Tauno Jalannin minulle lähettämä kirje, jossa hän kuvaa keskustoimikunnan työskentelyä ja lausuu oman käsityksensä lastensiirtojen aloittamisesta v. 1941.

Saamieni kirjeiden ja haastattelujen todistusvoima ei vastaa sodan aikana syntyneitä alkuperäisiä arkistoituja aineistoja. Kirjeet ja haastattelut antavat kuitenkin sellaista taustatietoa, joka parantaa mahdollisuuksia tilanteen ymmärtämiseen sen ajan lähtökohdista käsin. Kaikista yksityisistä arkistolähteistä käytetään jatkossa nimitystä Pertti Kavenin yksityisarkisto, viitelyhenteenä PKY.

Lastensiirtojen perimmäinen tavoite oli väestöpoliittinen. Siksi tässä tutkimuksessa käsitellään myös sotalasten kuolleisuutta Ruotsissa.¹⁸⁶ Tarkoitukseni on karkealla tasolla arvioida toimenpiteen väestöpoliittista lopputulosta Suomen kannalta. Ruotsin avustusjärjestön arkistossa on Ruotsissa kuolleiden suomalaislasten luettelo, jossa on maininta lapsen kuolinajankohdasta ja kuolinsyystä. Näihin tietoihin olen lisännyt lapsen lähtöpäivämäärän Suomesta, jolloin on mahdollista arvioida myös itse matkaan liittyviä kuolemantapauksia sekä saada kuva lasten kuolleisuudesta ja kuolinsyistä Ruotsissa.¹⁸⁷ Lähtöpäivämäärällä täydennetyt tiedot käsittävät vuodet 1941–1945. Tiedot käsittävät vain viranomaisten toimesta Ruotsiin siirrettyjä ja siellä kuolleita lapsia.

¹⁸⁶ Jalo 1950, s. 107–116. Kuolleita koskevat tiedot Suomessa koskevat 132 terveenä lähetettyä ja Ruotsissa kuollutta ja 182 sairaana lähetettyä ja Ruotsissa kuollutta lasta.

¹⁸⁷ Förteckning över i Sverige avlidna finska barn. Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv. Sg D III C, volymnummer 9. Riksarkivet (RAS). Tukholma. Ks. liitteet 12 ja 13.

SUOMEN AUTTAMINEN JA PÄÄMINISTERI HANSSONIN PAINEET

Ruotsalaiset yksityishenkilöt lähtevät liikkeelle

ASEAn johtaja J Sigfrid Edström lieene ollut ensimmäisiä henkilöitä Ruotsissa, joka on joutunut tekemisiin talvisodan alkuvaiheessa lastensiirtoajatuksen kanssa. Hän toteaa päiväkirjassaan: ”... insinööri Kugelberg ... otti minuun yhteyttä ja esitti jättiläismäisen suunnitelman suomalaisten lasten siirrosta Ruotsiin. Soitin eri tahoille ja autoin häntä”. Päiväkirjamerkinnässä ei mainita lasten määriä, mutta sana ”gigantisk” viittaa ”jättiläismäiseen” toimenpiteeseen.¹⁸⁸

Ajatus Suomen siviiliväestön, lähinnä lasten, naisten ja vanhusten siirtämisestä Ruotsiin lähti kuitenkin käytännössä liikkeelle vasta silloisen ulkoministerin puolison Maja Sandlerin ja fil. tri Hanna Rydh-Munck av Rosenschöldin, Fredrika Bremer-säätiön puheenjohtajan toiminnan kautta. Heillä oli sodan sytyttyä polttava tarve hakea keinoja Suomen pakolaisten ja erityisesti lasten auttamiseksi. Heidän toimestaan 5.12.1939 perustettuun Centrala Finlandshjälpens-järjestöön (Suomen Avun Keskus) kuului mm. lähettiläs Einar Ekstrand ja rouva Margit Levinson, Tukholman läänin maaherran puoliso ja Rädda Barnen (Pelastakaa lapset) järjestön puheenjohtaja. Yksityisen komitean perustaminen osoittaa, etteivät hankkeen vireille panijat uskoneet valtiovallan ryhtyvän toimimaan tässä asiassa.¹⁸⁹ Toimintaan osallistuneet henkilöt edustivat Ruotsin yhteiskunnan vaikutusvaltaista eliittiä. Liikkeellelähtö siviiliväestön auttamisasiassa tapahtui spontaanisti pääministeri Hanssonin ja Ruotsin hallituksen ollessa lähinnä sivustaseuraajan asemassa.

Komitean vetoomukseen pakolaisten vastaanottamiseksi ruotsalaisiin koteihin vastattiin nopeasti. Muutamassa viikossa oli saatu lähes 10 000 ilmoitusta.¹⁹⁰ Voidaan puhua suoranaisesta kansanliikkeestä Suomen lasten hyväksi. Ruotsalaisten viileät asenteet suhtautumisessa muihin pakolaisryhmiin muuttuivat Suomen lapsipakolaisten kohdalla.¹⁹¹ Nämä lapset olivat ”oikean sortin” pakolaisia, jotka nyt joutuivat kärsimään vuosisataisen yhteisen vihollisen brutaalin ja siviiliväestöä, esimerkiksi lapsia, julmasti kohtelevan ilmasodan johdosta.

Toiminta syntyi spontaanisti, sillä ennakoon suunniteltuja toimintamalleja Suomen siviiliväestön auttamiseksi sodan oloissa ei ollut. Keskeisillä vaikuttajilla Maja Sandlerilla ja Hanna Rydh-Munck av Rosenschöldillä oli kuitenkin lehtitietojen mukaan kokemusta lastensiirroista jo ensimmäisen

¹⁸⁸ Carlqvist 1971, s.16:” ... ing. Kugelberg kom ned och framlade för mig en gigantisk plan för överförandet av finska barn till Sverige. Jag telefonerade till olika håll och hjälpte honom. ”

¹⁸⁹ Carlqvist 1971, s.17-21.

¹⁹⁰ Carlqvist 1971, s.24-27.

¹⁹¹ Lomfors 1996, s.18, 259-262; Tarkiainen 1993, s.372; Svanberg-Tyden 2005, s.273.

maailmansodan jälkeisiltä ajoilta, jolloin Ruotsiin siirrettiin lapsia Itävallasta ja Saksasta.¹⁹² Ruotsiin siirrettiin tuolloin Keski-Euroopasta n. 21 000 lasta. Näiden lasten ikärakenne poikkesi olennaisesti Suomesta siirrettyjen lasten ikärakenteesta keski-ikä ollessa 12–14.¹⁹³ Lapsi ei tuossa iässä enää unohda perhettään Saksassa tai Itävallassa, joten siirtoja ei voida rinnastaa toisiinsa. Tämä käytännössä toteutettu toimintamalli ohjasi Rydthin ja Sandlerin valintoja Suomen lasten avustustoiminnan luonteesta myös talvisodan aikana. Yhtäläisyys ensimmäisen maailmansodan jälkeisiin saksalais- ja itävaltalaislasten siirtoihin oli suuri, sillä toiminta perustui jo tuolloin yli koko Ruotsin ulottuvaan lääni- ja paikalliskomiteoiden verkostoon, kuten myös talvisodan suomalaislasten siirroissa.¹⁹⁴

Ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä lastensiirroissa vaikuttivat taustalla myös poliittiset tekijät, lähinnä bolsevismin leviämisen pelko.¹⁹⁵ Toiminnassa oli mukana kristillisiä vaikutteita arkkikiispa Nathan Söderblomin ollessa eräs tämän toiminnan aloitteentekijöitä.¹⁹⁶ Kyseessä oli humanitaarisuuden ohella myös kristillisen maailmankatsomuksen ja ateistisen kommunismin välisestä ideologisesta taistelusta. Lapsille haluttiin antaa malli vakaasta ja hyvin toimivasta yhteiskunnasta.

Maja Sandler oli kiinnostunut myös Espanjan lasten auttamisesta, sillä hän toimi Espanjan lastensiirtoja valmistelevassa toimikunnassa.¹⁹⁷ Tässä puolueettomassa toimikunnassa toimi myös kirjailija ja pasifisti Anna Lenah Elgström, joka valittiin Centrala Finlandshjälpen-komiteaan. Toimikunta toimitti apua Espanjaan molempien taistelevien osapuolten lapsille ylläpitämällä lastenkoteja rintaman molemmilla puolilla. Elgström kertoo, miten toimikunnan työtä vaikeutettiin siksi, että se toimi myös ”punaisten” lasten hyväksi.¹⁹⁸ Espanjan lapsia ei kuitenkaan koskaan siirretty Ruotsiin.¹⁹⁹ Jatkosodan ajan lastensiirroissa keskeisessä asemassa ollut asianajaja Lars Östberg toimi samassa toimikunnassa kuin Elgström. Östberg valittiin Centrala Finlandshjälpen-komiteaan ja hän sai näin ensimmäiset kokemuksensa lastensiirtojen organisoinnista.²⁰⁰

Muistelmissaan Maja Sandler kertoo viettäneensä unettomia öitä Suomen puolesta. Yhtäkkiä hänelle välähti rohkea ajatus siitä, että ensisijaisesti pitäisi tehdä jotain Suomen lasten hyväksi ja että ruotsalaiset kodit voisivat pitää heistä huolta, kunnes vaara Suomessa olisi ohi.²⁰¹

¹⁹² Carlqvist 1971, s.300, alaviite 4.

¹⁹³ Janfelt 1998, s.151.

¹⁹⁴ Epäily, Pauli 2001, s.35; Prinssi Wilhelm, Björkman-Goldschidt, Kjellberg (toimituskunta) 1940, s.23.

¹⁹⁵ Janfelt 1998, s.96-98, 197.

¹⁹⁶ Svanberg-Tyden 2005, s.255.

¹⁹⁷ Carlqvist 1971, s..300, alaviite 4; Dagens Nyheter 29.7.1937.

¹⁹⁸ Elgström 1946, s.136,160.

¹⁹⁹ Ressler ja muut 1988, s.16.

²⁰⁰ Carlqvist 1971, s. 20.

²⁰¹ Sandler 1971, s.143,151-152.

Hän tunsi suurta huolta lasten turvallisuuden puolesta lähinnä ilmasta uhkaavan vaaran vuoksi. Tämän huolen synnytti talvisodan ensimmäisten yllätyksellisten pommitusten vaatimat väestönmenetykset erityisesti kaupungeissa, mm. Helsingissä. Sandlerin toimintaa ohjasi enemmän hädän ja paniikin tunne kuin rationaalinen harkinta, jossa olisi huomioitu myös lasten joukkokuljetuksiin sodan olosuhteissa liittyneet riskitekijät.

Kirjailija Harry Martinson kuvaa talvisodan voimakasta henkistä vaikutusta ruotsalaisiin: ”Tämän talven mielentilat olivat niin ihmeellisiä, ettei ruotsalainen tuntenut enää itseään. Kansa oli hereillä mutta kuin unen pöpperössä oleva.” Koko Ruotsin kansa oli hyvin voimakkaan tunnekuohun vallassa.²⁰² Tässä samassa mielentilassa syntyi Maja Sandlerinkin päätös. Hän löysikin nopeasti kannatusta ajatuksilleen lasten siirtämisestä Ruotsiin. Ajatus lasten siirtämisestä oli ollut hänelle itsestään selvyys, ennalta lukkoon lyöty toimintamalli, jonka rinnalle ei enää etsitty vaihtoehtoisia auttamisen muotoja, kuten esimerkiksi avun toimittamista Suomeen.²⁰³ Auttamisen malli poikkesi Espanjan lasten auttamisen mallista, jossa apu toimitettiin paikan päälle perustamalla lapsille lastenkoteja.²⁰⁴

10.12.1939 toteutuneen Suomen matkansa aikana Sandler ja Rydh esittivät suomalaisille suunnitelmansa lasten siirtämisestä, vaikka asiaa valmisteleva ministeri Ekstrand ei omassa muistiossaan mennyt niin pitkälle: hän toivoi avustuksen kohteelta itseltään omia avustustoiminnan linjauksia. Ekstrand esittikin ajatuksen avun toimittamisesta Suomeen esim. lastenkotien rakentamisen muodossa, kuten oli tehty Espanjan lasten kohdalla.²⁰⁵ Ensimmäinen tapaaminen tapahtui Turussa. Ulkoasiainministeri Väinö Tanner oli määrännyt Turun ja Porin läänin maaherran Wilho Kytän huolehtimaan ruotsalaisten vieraiden vastaanotosta. Suomalaisen suhtautuminen lastensiirtoihin oli kielteinen.²⁰⁶

Vieraiden matka jatkui Helsinkiin. Asiasta neuvoteltiin Helsingissä Kulosaaren kasinolla Suomen edustajien kanssa. Suomalaisista ministereistä paikalla olivat opetusministeri Uuno Hannula

²⁰² Carlqvist 1971 s.79: ”Sinnesförfattningen denna vinter var så underlig att svensken inte kände igen sig själv. Folket var väckt men yrvaket.”

²⁰³ Ks. myös Hakkarainen 2003, s.17.

²⁰⁴ Ressler ja muut 1988, s. 16.

²⁰⁵ Carlqvist 1971, s. 25; Ressler ja muut 1988, s.16; Rose Duroux’n artikkeli ”La ayuda de Noruega y Suecia” (Norjan ja Ruotsin apu), esitetty Bilbaossa 17.12.2003-23.1.2004 pidetyssä näytellyssä ”El exilio de los niños” (lasten maanpako); Salminen 2001, s.21.

²⁰⁶ Salminen 2001, s.21.

(maalaisliitto), maatalousministeri Juho Koivisto (maalaisliitto) sekä sosiaaliministeri Karl-August Fagerholm (sosiaalidemokraatti). Lisäksi paikalla oli Uudenmaan läänin maaherra.²⁰⁷

Maja Sandlerin mukaan ajatus lasten siirtämisestä Ruotsiin herätti Kulosaassa hämmennystä suomalaisten joukossa. Sandlerin oman tulkinnan mukaan suomalaisten mielet kuitenkin muuttuivat venäläisten ilmapommitusten kiihtyessä: ”Mielialat kuitenkin muuttuivat johtuen venäläisten uusiutuneista ja armottomista pommituksista, jotka aiheuttivat niin monen ihmiselämän ja kodin menetyksen.”²⁰⁸ Päämajan tilannetiedotuksen mukaan eivät vihollisen pommitukset 11.12.1939 eivätkä seuraavanaan päivänä aiheuttaneet ihmishenkien menetyksiä, joten Sandler vain oletti näin tapahtuneen. Sääolosuhteet olivat pilvisyyden vuoksi huonot lentotoiminnan kannalta.²⁰⁹ Sandler ei tiennyt, että hämmennys johtui siitä, että kyseessä oli sellainen apu, johon oli jo kerran Suomen hallituksen taholta vastattu kielteisesti. Mukana Kulosaaren tilaisuudessa oli kaksi maalaisliittolaista valtioneuvoston edustajaa, joista toinen jo oli tehnyt päätöksen siitä, ettei lapsia lähetetä maasta. Avustusmuodon oli avun tarjoaja kuitenkin jo ennakkoon päättänyt ja asiat etenivät avun tarjoajan ehdoilla (ks. luku ”Suomi ja horjuva päätöksenteko”).

Maja Sandler, Elsa Bruun ja Bertel Nyberg tapasivat Helsingissä v. 1962 ja keskustelivat talvisodan lastensiirtojen aloittamiseen liittyvistä kysymyksistä.²¹⁰ On mahdollista, että Sandler halusi koota ja tarkentaa tietoaan tulevia muistelmiaan varten. Elsa Bruun kertoi, että kun rouvat Rydh ja Sandler esittivät lämminsydämisen ehdotuksensa lasten siirtämisestä Ruotsiin, oli monille heistä suorastaan mielikuvituksellista se, ettei Suomen kansa pystyisi omien rajojensa sisällä turvaamaan kansalaistensa olemassaoloa. He hyväksyivät kuitenkin kiitollisuudella ruotsalaisten ehdotuksen, mutta eivät uskoneet, että tähän vieraanvaraisuuteen suuremmassa määrin tultaisiin turvautumaan. Bruun kertoo myös 11.12.1939 asetetun toimikunnan työn vaivalloisuudesta. Osa toimikunnan jäsenistä ajatteli, että voimme lähettää lapset turvaan maaseudulle eikä lastensiirtoihin Ruotsiin tule ryhtyä. Mielipide on suurella todennäköisyydellä ministeri Juho Koiviston esittämä, joka jo oli tehnyt asiaa koskevan kielteisen päätöksen. Maja Sandler kertoi myös, että hän ja Rydh olivat suunnattoman iloisia ja tyytyväisiä siitä, ettei osoitettu epäluottamusta heidän esittämänsä ajatusta kohtaan, että uskottiin

²⁰⁷ Salminen 2001, s.21-22.

²⁰⁸ Sandler 1971, s.143,151-152: ”Emellertid förändrades nog stämningen med ryssarnas förnyade och hänsynslösa bombardemang, som medförde förlusten av så många människoliv och hem.”

²⁰⁹ Kunniamme päivät. Suomen sota 1939-40 kuvina ja päämajan tilannetiedotuksina. Maan turva 1941. Tilannetiedotukset ilmatoiminnan osalta 12.12.-14.12.1939; Suomen meteorologinen vuosikirja. Ilmatieteelliset havainnot Suomessa vuonna 1939.

²¹⁰ Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaisen Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja (VTT Kettil Bruunin v.1977 Kansallisarkistolle luovuttamia aineistoja). Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelg. 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

lastensiirtojen käyvän päinsä. Kansanedustaja Miina Sillanpää (sos. dem.) oli ollut Sandleriin yhteydessä ja ilmoittanut, ettei voida pyytää sitä, että vanhemmat ovat valmiita lähettämään lapsensa pois. He eivät usko vaaran todellisuuteen maan kaikissa osissa. Yläluokan lasten vanhemmilla on kontakteja Ruotsiin ja heille matka on helpompi, mutta nyt ovat kyseessä suomea puhuvat lapset, joille Ruotsi on täysin vieras maa. Sillanpää oli vaikutusvaltainen hahmo sosiaalidemokraattien keskuudessa. Hän oli puoluetoimikunnan jäsen ja oli toiminut toisena sosiaaliministerinä vuosina 1926-27. Hän oli myös Sosiaalidemokraattisen naisliiton puheenjohtaja.²¹¹ Sandler oli vastannut Sillanpäälle, että hän uskoi pommitusten lisääntyvän (”Det kommer att falla många bomber ännu”). Pommitusten lapsille muodostama vaara oli Maja Sandlerin keskeisin huoli eikä hän huomionnut kuljetuksiin liittyviä riskejä.

Tämä oli myös yksi niistä tilanteista, joissa suomalainen osapuoli keskuudessaan pohti laajemmin lastensiirtoja avustusmuotona tuoden avoimesti esiin myös avustusmuotoon liittyvät epäilyksensä. Toimikunnan työskentelyn lopputuloksella oli suuri periaatteellinen merkitys lastensiirtojen käynnistymiselle. Sandler korosti, että heidän puolellaan oli kaikki valmista ja vallitsi suuri innostus. Asia tuli vain saada selväksi ja käytännössä hoidetuksi. Kielteinen päätös olisi ollut innokkaille avun tarjoajille suuri pettymys, jota ei haluttu tuottaa.

Humanitaarisen ja sotilaallisen avustustoiminnan eron häilyvyyttä Ruotsissa talvisodan aikana kuvastaa hävittäjäkonekeräys. Suomen siviiliväestöä vastaan suunnattujen pommitusten jatkuessa aloitettiin Ruotsissa helmikuussa 1940 hävittäjäkoneiden keräys Suomen siviiliväestön suojelemiseksi. Tämän toiminnan johdossa olivat Centrala Finlandshjälpen-järjestön perustajiin lukeutuvat rouvat Rydh ja Levinson. Järjestön johtotehtävissä toiminut pasifisti Anna-Lenah Elgström kirjoitti lehtiartikkelin otsikolla ”Rauhan ystävä pyytää aseita”.²¹² Göteborgissa vaikuttanut hovisaarnaaja Isaac Béen kutsui hävittäjiä ”kristillisiksi murha-aseiksi” (”kristlig mordredskap”) herättäen ilmaisullaan hämmennystä kristillisissä piireissä. Kirkoissa kerättiin kolehtia hävittäjäkoneiden hankintaan.²¹³ Keräyksen tuotto olisi riittänyt n. 30 hävittäjäkoneen hankintaan Suomen ilmavoimille. Tämä määrä ei olisi estänyt pommitusten jatkumista.²¹⁴ Venäläisten ilmahyökkäykset siviilikohteisiin vetosivat voimakkaasti Ruotsin naisiin.²¹⁵ Erityisen koskettava on talvisodan alkuvaiheen pommituksissa menehtyneen Armi Hillevi Metsäpellon valokuva. Kuva levisi lehdistöön ympäri

²¹¹ Eduskunnan matrikkelitoimikunta 1982: Suomen kansanedustajat 1907-1982, s.588: Miina Sillanpää.

²¹² Carlqvist 1971: ”En fredsvän ber om vapen”, s.140-141

²¹³ Carlqvist 1971, s.113.

²¹⁴ Carlqvist 1971, s.115.

²¹⁵ Carlqvist 1971, s.111.

maailman. Talvisodan alkupäivien pommitukset vaativat lapsiuhreja, joiden kuvat satuttivat Suomen rajojen ulkopuolellakin.²¹⁶

Erkko oli 2.1.1940 esittänyt Hanssonille pyynnön hävittäjien saamisesta Suomeen suojaamaan siviilikohteita.²¹⁷ Selvästi sotilaallinen hankinta määriteltiin nyt pohjimmaltaan humanitaariseksi, koska hävittäjien tarkoituksena oli suojella Suomen siviiliväestöä venäläisten ilmasta käsin tapahtuvilta julmuuksilta. Eri asia on, miten Ruotsi olisi valvonut hävittäjien käyttöä vain siviilikohteiden puolustamiseen. Ruotsissa suunniteltiin jopa Ruotsin kaupunkien omien hävittäjäkoneiden hankkimista Suomeen. Koneet olisi varustettu kaupunkien nimillä ja lehdistössä voitaisiin ilmoittaa: ”Ängelholmin hävittäjäkoneella ammuttiin 23.2. alas kolme venäläistä pommikoneita”.²¹⁸

Ruotsalaisten vapaaehtoisten lähettämisen rahoitukseen oli saatu varoja, joiden käyttötarkoitus määriteltiin ”siviiliväestön kärsimysten lieventämiseksi”. Tässä toiminnassa mukana olevan von Stedinkin kysyessä Erkon mielipidettä tästä ilmaisusta, vastasi Erkko: ”Paras tapa lievittää väestön kärsimyksiä on hankkia aseita ja miehiä.”²¹⁹ Myös Béenin ajattelutapa vastaa Erkon määritelmää parhaasta Suomelle toimitettavasta humanitaarisesta avusta. Ruotsalaiset avustussjärjestön edustajat toimivatkin juuri tässä hengessä ja muodostivat samalla riskin Ruotsin hallituksen viralliselle puuttumattomuuspolitiikalle. Hanssonin suurin pelko oli, että Ruotsi tulisi vähitellen vedetyksi mukaan itse sotatoimiin. Rydthin Hertha-lehdessä antama lausunto ”sodan ulkopuolella pysymisestä”²²⁰ vastaa Hanssonin pyrkimystä. Se on kuitenkin vaikeasti yhteen sovitettava Hanssonin puuttumattomuuspolitiikan kanssa, jos samaan aikaan kerättiin varoja hävittäjien hankintaan.

Lastensiirtoja hoitaneen Centrala Finlandshjälpen-järjestön toimintaan liittyi humanitaarisen avun rinnalla voimakas halu vahvistaa Suomen kotirintamaa ja muuta puolustusta brutaaliksi koettua hyökkäystä vastaan. Taustalla vaikutti myös Ruotsin oma turvallisuus.²²¹ Neuvostotasavallan syntyminen Ruotsin itäiseksi naapuriksi ja Ahvenanmaan joutuminen venäläisten käsiin olisi vakavasti vaarantanut Ruotsin omaa turvallisuutta. Humanitaarisen ja sotilaallisen avun raja oli Ruotsissa liukuva koko talvisodan ajan. Tämäkin muodosti uhan Hanssonin hallituksen ehdottomalle puuttumattomuuspolitiikalle.

²¹⁶ Keskinen-Pekari 2002, s.8.

²¹⁷ Wahlbäck 1972, s.52.

²¹⁸ Carlqvist 1971, s.113.: ”Med jaktplanet Ängelholm nedskjöts den 23.2. tre ryska bombare.”

²¹⁹ Carlqvist 1971, s.44-45.: ”Det bästa sättet att lindra befolkningens lidanden vore att skaffa vapen och folk.”

²²⁰ Hertha nr 1/1940. Fredrika-Bremer-järjestön lehtiarkisto.

²²¹ Ks. myös Westerlund 2009, s.391-392.

Virallinen Ruotsi ja humanitaarinen apu Suomelle

Virallinen Ruotsi antoi puolueettomuusjulistuksen toisen maailmansodan alkaessa syyskuussa 1939. Talvisodan aikana Ruotsi ei antanut puolueettomuusjulistusta, vaan määritteli itsensä ”ei sotaakäyväksi maaksi”.²²² Tästä määritelmästä pyrittiin kaikin voimin pitämään kiinni.

Talvisodan syttyminen 30.11.1939 aiheutti Ruotsissa hallituskriisin. Ristiriita syntyi lähinnä Suomeen myönteisesti suhtautuvan ulkoministeri Rickard Sandlerin ja muiden hallituksen jäsenten välillä koskien ns. Tukholman suunnitelmaa. Tämän suunnitelman tarkoituksena oli puolustaa Ahvenanmaata yhteisesti suomalaisten joukkojen kanssa. Sandler meni vieläkin pidemmälle: hän piti suunnitelmaa jopa eräänlaisena Suomen ja Ruotsin välisenä puolustusliittona ja katsoi sen ennakolta ehkäisevän suurvaltojen toimia. Tukholman suunnitelmaa ei koskaan poliittisesti hyväksytty, koska Neuvostoliitto tietenkin vastusti sitä. Sodan sytyttyä Sandler vaati sotilaiden valmiiksi suunnittelemien suunnitelman toteutusta. Pääministeri Per Albin Hansson ja monet Ruotsin hallituksen jäsenet ja valtiopäivien edustajat pitivät ajatusta Ruotsin kannalta vaarallisena. Ristiriita johti siihen, että Sandler jätti eronpyyntönsä 2.12.1939. Eronsa jälkeen Sandler keskittyi Suomen humanitaariseen auttamiseen.²²³ Sandlerin tilalle tuli ammattidiplomaatti Christian Günther, jonka tavoitteet Ruotsin pitämisessä suursodan ulkopuolella vastasivat Hanssonin tavoitteita.²²⁴

Hanssonin 13.12.1939 perustama kokoomushallitus, jolla oli ylivoimainen enemmistö valtiopäivillä, asetti tavoitteekseen Ruotsin pitämisen Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan ulkopuolella.²²⁵ Hallituksessa olivat edustettuina kaikki muut puolueet paitsi kommunistit. Hanssonin ajama neutraliteettipolitiikka ei sallinut Ruotsin osallistumista sotatoimiin. Talvisota synnytti kuitenkin voimakkaita paineita häntä kohtaan hyökkäyssodan aikaan saamien voimakkaiden Suomeen kohdistuvien sympatioiden vuoksi. Paasikivi kiinnitti huomiota Hanssonin radiopuheeseen, jossa hän kiivaasti arvosteli Suomen asian hyväksi puhjenneita ”enemmän tai vähemmän” mielenosoituksellisia purkauksia. Hansson pelkäsi, että nousisi ”liikkeiden ja vastaliikkeiden ryöppy”.²²⁶

Per Albin Hansson (1885-1946) oli vaikutusvaltainen ruotsalainen poliitikko, joka toimi Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen johtajana 1930- ja 1940-luvuilla. Hän oli tuon ajan keskeisiä poliittisia vaikuttajia Ruotsissa. Juoksupojasta pääministeriksi kohonnut Hansson työskenteli taloudellisen

²²² Carlsson-Rosén 1970s. 567-568; Johansson 1973, s.97.

²²³ Wahlbäck 1972, s.43,48-49; Svenskt Biografiskt Lexikon. 2000-2002. Sandler, Rickard, s. 386-388. Sandlerin perheessä oleskeli jatkosodan aikana kahteen eri otteeseen sotilaksi Viljo Seliverstov. Hän kertoo, että Rickard Sandler puhui myös jonkun verran suomea.

²²⁴ Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 17. Stockholm 2000-2002. Günther, Christian, s. 642-644.

²²⁵ Lindqvist 2000, s.420; Carlsson –Rosen 1970, s.568.

²²⁶ Paasikivi 1958, s.137.

eriarvoisuuden poistamiseksi ruotsalaisesta yhteiskunnasta. Hänen aikanaan luotiin ruotsalainen kansankoti, joka sai laajan kannatuksen kaikissa väestöryhmissä.²²⁷ Hänen asenteensa Suomea kohtaan oli viileä koko toisen maailmansodan ajan.²²⁸ Saksan antauduttua toukokuussa 1945 hän piti radiopuheen, jossa toi esiin myötätuntonsa Tanskan ja Norjan kansan sodassa kokemien kärsimysten johdosta. Hansson ei tässä yhteydessä maininnut Suomea, vaikka maa oli kaikista Pohjoismaista eniten kärsinyt sodasta. Syynä tähän oli todennäköisesti se, että Suomi oli taistellut Tanskan ja Norjan miehittäjän rinnalla Neuvostoliittoa vastaan. Nämä maat eivät olisi ymmärtäneet Suomea kohtaan osoitettua myötätuntoa.²²⁹

Hansson totesi Suomen Tukholman lähettilään Wasastjernan kanssa 20.7.1940 käymässään neuvottelussa, joka koski Ruotsin suhtautumista Suomeen uuden sodan vaaran uhatessa, että hän talvisodan aikana henkilökohtaisesti sai ”kanta häpeät” Ruotsin puuttumattomuudesta talvisotaan. Suomessa kiinnitettiin Hanssonin mielestä aivan liian suurta huomiota hyväntahtoisten ja innostuneiden Suomi-ystävien omaksumaan kantaan. Näitä henkilöitä Hansson piti poliittisesti edesvastuuttomina korostaen, että askel myötätunnosta suoranaiseen sotaan osallistumiseen Suomen puolella oli hyvin pitkä.²³⁰ Vaikkei Hansson mainitse ketään nimeltä, on selvää, että näihin henkilöihin lukeutui myös Maja Sandler. Hansson on varmasti tuntenut aitoa myötätuntoa Suomea kohtaan, mutta hänellä oli samalla suuri vastuu Ruotsin pitämisessä sodan ulkopuolella. Se oli hänen keskeisin tehtävänsä toisen maailmansodan aikana. Sotaan joutuminen olisi merkinnyt Ruotsin kansalle suuria kärsimyksiä ja tulkittu Hanssonin harjoittaman politiikan epäonnistumiseksi.

Kansanliikkeen synty

Talvisota herätti kuitenkin ruotsalaisissa kansanliikkeen Suomen puolesta. Stalinin hyökkäystä pienen naapurimaan kimppuun pidettiin pahimman luokan ilkityönä. Sandler käyttää tunnereaktiosta nimitystä ”hemska förtrollning”, joka tarkoittanee eräänlaista noiduttuna olemista.²³¹ Kansanliikkeen tunnuslauseen ”Finlands sak är vår” sisältyi ajatus, että itse asiassa myös Ruotsin kimppuun oli hyökätty. Suomen sota oli myös Ruotsin sota. Taustalla vaikutti pelko Suomen miehityksestä ja Neuvostoliiton muuttumisesta rajanaapuriksi, samoin kuin vuosisatojen aikana

²²⁷ Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 18. Stockholm 2000-2002. Hansson, Per Albin.

²²⁸ Lindqvist 2000, s. 611; Isaksson 2000, s.426-427.

²²⁹ Hansson 1945, s.235.

²³⁰ Raportti 20.7.1940-5 C. Raportit Tukholma 10.7.1939-31.10.1940. Ulkoasiainministeriön arkisto.

²³¹ Carlqvist 1971, s.12.

sotilaallisten vastoinikäymisten johdosta ruotsalaisten mieliin syöpynyt venäläiskammo.²³² Suomen ja Ruotsin yhteisen historian aikana oli ollut myös yhteinen vihollinen, Venäjä. Vänrikki Stoolin tarinat vaikuttivat ruotsalaisten kollektiivisessa tajunnassa edelleen. Venäläisiä kohtaan tunnettu kammo muuttui Ruotsissa myöhemmin kommunismin peloksi.²³³

Nationalinsamling-keräys painatti 100 000 kappaletta von Döbeln-julisteita tekstillä ”Ett folk i fara. Du kan hjälpa”. Julisteen tarkoituksena oli palauttaa ruotsalaisten mieliin vuosina 1808–09 käyty sota, jossa ruotsalaiskomentaja sairaudestaan piittaamatta johti taistelua ja kannusti uupuneet suomalaisjoukot voittoon Juuttaalla. ”Finlands sak är vår”-tunnuslause vaikutti yli puoluerajojen koko Ruotsin kansaa yhdistävästi. Kansanliike oli harvinaisen voimakas sisäpoliittinen tekijä. Hanssonin oli pakko ottaa se omista ratkaisuisaan huomioon.²³⁴

Paine hallituksen puuttumattomuuspolitiikkaa kohtaan kasvoi sodan jatkuessa. Hansson joutui antamaan periksi sellaisissa vaatimuksissa, joista hän oli joulukuussa 1939 kieltäytynyt. Näihin sisältyi mm. vapaaehtoisten määrän jatkuva nostaminen ja jopa ruotsalaisen lentolaivueen sijoittaminen Pohjois-Suomeen. Hansson jarrutteli kaikin tavoin liiallista innokkuutta Suomen auttamisessa.²³⁵ Välittömästi talvisodan jälkeen tapahtuneet Saksan hyökkäykset Tanskaan ja Norjaan herättivät ruotsalaisissa kylläkin myötätuntoa, mutta eivät vastaaventyypistä yhtä voimakasta kansanliikettä hyökkäyksen uhria kohtaan.

Kun Suomen puolustus murtui Summassa helmikuussa 1940, julkaisi *Folkets Dagblad*-lehti artikkelin, jonka mukaan Hansson olisi tässä vaikeassa tilanteessa tylästi torjunut kaiken ruotsalaisen avun Suomelle. Lehti oli saanut tietonsa Suomen hyväksi aktiivisesti toimivilta henkilöiltä. Hallitusta vastaan nousi nyt voimakas lehdistökampanja. Hansson julkaisi lehdistötiedotteen, jonka sävy oli kova ja tunteeton. Vastareaktio lehdistön taholta oli entistä pahempi.²³⁶

Silloinen ulkoministeri Tanner kertoo tapauksesta muistelmissaan.²³⁷ Tanner oli käynyt Suomen sotilaallisen tilanteen vaikeuduttua 13.2.1940 keskustelemassa Suomelle annettavasta avusta Ruotsin pää-, ulko- ja puolustusministerin kanssa pyytäen ruotsalaisten joukko-osastojen lähettämistä Suomeen. *Folkets Dagblad* oli 16.2.1940 julkaissut Ruotsin hallituksen kielteisen päätöksen. Pääministeri Hansson oli puolestaan rientänyt antamaan hallituksen puolesta tiedonannon, jossa hän epäonnistunein

²³² Nilsson 1990, s.159.

²³³ Nilsson 1990, s.187-191.

²³⁴ Carlqvist 1971, s.97- 98,100.

²³⁵ Isaksson 2000, s.426-427.

²³⁶ Lindqvist 2000, s. 434-435.

²³⁷ Tanner 1951, s.258-262.

sanakääntein totesi saman asian. Suomessa Hanssonin tiedonanto herätti suurta pettymystä, jonka myös Ruotsin ystävänä tunnettu Karl-August Fagerholm jakoi. Uutisvuodon lähdettä ei koskaan saatu luotettavasti selville. Moskovassa uutinen otettiin tyytyväisyydellä vastaan.

Hanssoniin kohdistuvien paineiden kasvaessa puuttui kuningas peliin. Kuninkaan helmikuun 26. päivänä 1940 antama hallitusta tukeva, mutta samalla Suomea kohtaan suurta myötätuntoa henkivä lausunto osoitti yksiselitteisesti sen, ettei Ruotsi tule sotilaallisesti puuttumaan talvisotaan. Kuningas tuki arvovallallaan Hanssonin politiikkaa.²³⁸ Kuninkaan lausunto vähensi Hanssoniin ja hänen hallitukseensa kohdistuvia paineita, mutta heikensi Suomen asemaa Moskovon rauhanneuvotteluissa.²³⁹ Tanner huomauttikin myöhemmin Hanssonille, että hänen kommuniqueansa ja sen jälkeen annettu kuninkaan julistus olivat muodostuneet Suomelle sangen kalliiksi.²⁴⁰

Ruotsin sotilaallinen väliintulo oli poissuljettu vaihtoehto. Huomattavan suuret luotot, aseiden ja varusteiden lähettäminen, vapaaehtoisten lähettäminen ja humanitaarinen apu, joka ilmeni lähinnä lastensiirtojen muodossa, olivat ruotsalaisten keskeiset toimintamuodot Suomen avustamisessa. Suomalainen diplomaattia työskenteli Ruotsissa Erkon johdolla korkeapaineella ja kaikilla käytettävissään olevilla keinoilla ruotsalaisten saamiseksi Suomen rinnalle sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Hanssonin hallitus oli kuitenkin kannassaan järkähtämätön. Erkon pettymystä ruotsalaisiin lisäsi Ruotsin toiminta lopullisten rauhanneuvottelujen yhteydessä. Ruotsi ei Erkon mielestä ainoastaan evännyt Suomelta apuaan, vaan painosti voimakkaasti Suomea rauhaan melkein mihin hintaan hyvänsä. Ruotsin hallitusta kiinnosti vain Neuvostoliiton sotilaallisen toiminnan eliminointi Suomessa.²⁴¹

Hanssonin varovaisuutta myös lastensiirroissa kuvaa eräs hänen käymänsä keskustelu Maja Sandlerin kanssa. Hansson ilmoitti, ettei valtio enää jatkossa tule myöntämään Centrala Finlandshjälpen-järjestön toimintaan lisävaroja jo myönnetyn 500 000 kruunun lisäksi.²⁴² Asenteeseen saattoi vaikuttaa se, että Maja Sandler oli Centrala Finlandshjälpen-järjestön kantava voima. Mahdollisesti Hansson pelkäsi sitä, että Rickard Sandlerin puoliso pyrki lastensiirtojen kautta sitomaan Ruotsin hallituksen entistä voimakkaammin Suomen auttamiseen.²⁴³

²³⁸ Johansson 1973, s.247-249.

²³⁹ Wahlbäck 1972, s.62.

²⁴⁰ Tanner 1951, s.292.

²⁴¹ Rautkallio 1990, s.185,190.

²⁴² Hakkarainen 2003, s.32-33.

²⁴³ Hakkarainen 2003, s.32-34; Hietanen 1992, s.142.

Centrala Finlandshjälpen-järjestön perustajajäsen Rydh puolestaan totesi Fredrika Bremer-järjestön Hertha-lehdessä: ”Yksilö ei pysty arvioimaan tilannetta eikä yksilön pidä sekaantua ulkopoliittikkaan, joka voi vaikuttaa maamme asemaan, se tehtävä meidän on annettava vastuulliselle hallitukselle.” Rydh jatkoi: ”Meidän roolimme ruotsalaisina on nyt kuten aina humanitaarisessa työssä, meidän on pysyttävä itse sotimisen ulkopuolella.”²⁴⁴ Juuri tällaista asennetta Hansson toivoi koko Suomen hyväksi toimivalta kansanliikkeeltä. Suomen ystävien innostusta oli kuitenkin käytännössä vaikea hallita.

Sandler oli 4.12.1939 vielä ulkoministerinä ollessaan ehdottanut teollisuuden johtohenkilöille, että teollisuuden Suomen hyväksi suunnittelemaa keräystä (Nationalinsamling), joka oli tarkoitettu vapaaehtoisjoukon kustannuksiin, perusteltaisiin julkisesti ”humanitaarisena apuna”. Näin tehtiin venäläisten reaktioiden pelosta.²⁴⁵ Kyseessä oli kuitenkin selvä sotilaallinen apu. Neuvostoliitto kritisoi Ruotsia 5.1.1940 vapaaehtoisten lähettämisestä Suomeen.²⁴⁶

Hansson kasvatti toimillaan tietoisesti Suomen humanitaarisen avustustoiminnan arvostusta. Lastensiirroista vastaava, yksityisissä käsissä ollut Centrala Finlandshjälpen-järjestö muutettiin 22.12.1939 valtiolliseksi komiteaksi vaikutusvaltaisen kuningashuoneen edustajan toimiessa sen johtajana. Prinssi Wilhelm ja lähettiläs Ekstrand olivat henkilöitä, jotka eivät tulisi poikkeamaan Hanssonin linjasta. Yksityiseltä pohjalta alkanut toiminta siirtyi nyt hallituksen valvontaan. Centrala Finlandshjälpen-järjestön toiminta oli hallituksen kannalta avustustoimintaa, joka sopi hyvin virallisen Ruotsin sotaan puuttumattomuuden linjaan. Yksityisen avustusjärjestön valtiollistaminen oli Ruotsin historiassa ainutkertainen toimenpide.²⁴⁷ Myös se osoittaa Hanssoniin kohdistuneiden paineiden suuruutta. Vapaaehtoistoimintaa tukevan Finlandskommittén valtiollistamisesta ei missään vaiheessa edes keskusteltu, sillä sen toimintaan liittyi poliittisia riskejä.²⁴⁸

Tunteisiin vetoavat lastensiirrot palvelivat Hanssonin poliittisia tavoitteita hyvin. Centrala Finlandshjälpen-komitealla oli erityisasema muihin Suomea tukeviin järjestöihin verrattuna. Se oli seurausta Suomen hyväksi toimivan kansanliikkeen saamasta poliittisesta merkityksestä, jota Hanssonilla ei ollut varaa sivuuttaa. Humanitaarinen apu merkitsi vastapainoa sille, että Suomi jätettiin sotilaallisessa mielessä yksin asetoimituksia, luottoja ja vapaaehtoisia lukuun ottamatta.

²⁴⁴ Hertha nr 1/1940. ”Individen kan icke överbäga läget och bör inte driva aktiv utrikespolitik, som kan inverka vårt lands politiska ställning, det måste vi överge den ansvariga regeringen.” Rydh jatkoi: ”Vår roll som svenskar ligger nu som alltid på det humanitära arbetet, striden måste vi hålla oss utanför.” Fredrika-Bremer-järjestön lehtiarkisto.

²⁴⁵ Carlqvist 1971, s.35.

²⁴⁶ Carlqvist 1971, s.255.

²⁴⁷ Carlqvist 1971, s.124.

²⁴⁸ Carlqvist 1971, s.77.

Humanitaarisen avun katsottiin täysin vastaavan niitä lupauksia, mitä Ruotsin avusta Suomen hallitukselle ennen sotaa oli tehty.²⁴⁹ Suomen itsenäisyyden menetys ja Ahvenanmaan joutuminen venäläisten käsiin eivät olleet Ruotsille talvisodan aikana eivätkä myöhemminkään sodan arvoisia asioita. Lastensiirrot, joiden mittasuhteet jäivät talvisodan lyhyiden vuoksi jatkosodan aikaisia siirtoja vaatimattomimmiksi, olivat eräs tämän luvatus humanitaarisen avun konkreettinen ilmenemismuoto.

Suomalaislapsista tuli osa ruotsalaisperheen arkipäivää. Tässä piilikin lastensiirtojen suurin riski: lapsesta tuli osa ruotsalaisperhettä, eikä myöhempi eroaminen perheestä ollut helppoa. Samanlaisia vaikeuksia koettiin myös Norjassa, kun Maja Sandler kävi hakemassa pois suomalaislapsia lasten jouduttua keskelle taistelevia osapuolia. Sandler kuvaa erästä syntyynyttä vaikeaa tilannetta:

*Kun lopulta löysimme pienet suomalaislapset, ei ollut helppoa saada heitä meidän mukaamme. Sekä lapset että kasvatusvanhemmat kieltäytyivät aluksi eroamasta toisistaan. He olivat ehtineet kiintyä toisiinsa, ja oli ajoittain vaikeaa saada norjalaiset kodit ymmärtämään, että huolestuneet vanhemmat halusivat saada lapsensa takaisin.*²⁵⁰

Anna Freud toi myöhemmin esiin brittiläisten evakuoinneissa lapsen voimakkaan kiintymyksen uuteen huoltajaansa.²⁵¹ Saman havainnon teki myös Nyberg talvisodan suomalaislapsista Ruotsissa.²⁵² Kyseessä oli pienen lapsen luonnollinen reaktio, joka ei riippunut huoltajan kansallisuudesta. Nyberg kertoo myös vaarallisesta tilanteesta, joka syntyi norjalaisen sotaväen yksikön avatessa vahingossa tulen lapsia kuljettanutta linja-autoa kohtaan. Yksi lapsista oli tällöin haavoittunut.²⁵³ On suoranainen ihme, että norjalaisten suorittama tulenavaus lapsia kuljettanutta autoa kohtaan ei vaatinut kuolonuhreja.

Carlqvist arvioi Ruotsin kokonaisavuksi Suomelle talvisodan aikana n. 490 miljoonaa eli lähes puoli miljardia kruunua. Vastaavaa kansantaloudellista rasitetta ei ruotsalainen yhteiskunta ollut aikaisemmin kokenut. Centrala Finlandshjälpen-järjestön osuus summasta oli 27.7 miljoonaa kruunua eli vain n. 6 % kokonaismäärästä. Lastensiirrot olivat vain yksi annetun avun muoto, jonka merkitys oli taloudellisesti varsin vähäinen muihin muotoihin verrattuna, mutta jonka poliittinen merkitys kansanliikkeen hillitsijänä oli suuri. Ruotsin antaman avun painopiste oli käytännössä muualla. Valtaosan avusta

²⁴⁹ Sama.

²⁵⁰ Sandler 1971, s.210: "När vi äntligen hittade de små finska ungarna, var det ingen lätt sak att få dem med sig. Både barnen och fosteföräldrarna vägrade i förstone att skiljas åt. De hade hunnit att fästa sig vid varandra, och det var understundom svårt att få de norska hemmen att riktigt sätta sig in i, att de ängsliga föräldrarna önskade att få tillbaka sina barn."

²⁵¹ Freud-Burlingham 1943, s.154.

²⁵² Nyberg 1941, s.86.

²⁵³ Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaisen Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja (VTT Kettil Bruunin v.1977 Kansallisarkistolle luovuttamia). Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelg. 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

muodostivat keskuspankin luotot 297.5 miljoonaa kruunua ja sotamateriaali 47 miljoonaa kruunua, yhteensä 344.5 miljoonaa tehden n. 70 % avun kokonaismäärästä. Tällä summalla vahvistettiin Suomen puolustuskykyä. Carlqvist pitää summaa itse asiassa osana Ruotsin omia puolustusmenoja. Jos Suomen asia oli meidän, oli myös Suomen sota meidän sotamme ja uhratut varat koituivat viime kädessä Ruotsin hyväksi.²⁵⁴ Ruotsin ja Neuvostoliiton väliin oli jätävä puskurivaltio. Suomen puolustuskykyä oli vahvistettava kaikin mahdollisin keinoin joutumatta itse sotivaksi osapuoleksi. Vuoden 1940 markoiksi muunnettuna avustussumma on 5 737.9 miljoonaa markkaa.²⁵⁵ Summa oli enemmän kuin kaksinkertainen verrattaessa sitä eduskunnan 20.5.1938 hyväksymään 2 710 miljoonan markan summaan, joka oli tarkoitettu Suomen puolustusvoimien perushankintoihin seitsemän vuoden kuluessa.²⁵⁶ Kun 5 737.9 miljoonaa markkaa kerrotaan vuoden 1940 rahanarvon kertoimella 0.247, saadaan summaksi n.1.417 miljardia euroa.²⁵⁷

Suomi ja horjuva päätöksenteko

Myös Suomen hallitus vaihtui talvisodan sytyttyä. Entinen ulkoministeri Erkko, jonka pohjoismainen suuntaus oli kokenut kovan kolauksen sodan alkaessa, siirtyi Ruotsiin maamme Tukholman lähetystöön väliaikaiseksi asiansihteeriksi 13.12.1939.²⁵⁸ Erkko sijoittui diplomaattisessa arvohierarkiassa varsin alhaalle, vaikka käytännössä johtikin lähetystöä.

Centrala Finlandshjälpen-järjestön työvaliokunnan johtajana toimi lähettiläs Einar Ekstrand, jolla oli laaja kokemus kansainvälisestä humanitaarisesta avusta. Hän työskenteli vuosina 1921–1922 nälänhädästä kärsivällä Venäjällä. Ruotsalaiset halusivat tällä henkilövalinnallaan korostaa järjestön humanitaarista luonnetta.²⁵⁹ Työvaliokunnan ensimmäisessä kokouksessa 5.12.1939 hänelle annettiin tehtäväksi ”yhteistyön järjestäminen suomalaisten kanssa” neuvottelemalla asiasta Erkon kanssa.²⁶⁰

Erkko lähetti 5.12.1939 sisäasiainministerille osoitetun puhelinsanoman ilmoittaen, että Ruotsi oli valmis ottamaan vastaan tuhansia evakuoituja lapsia hoitoon koteihin. Vastaanotto oli järjestetty Haaparantaan. Myös muut kuljetustiet tulivat kysymykseen. Erkko tiedusteli, mikä instanssi Suomessa

²⁵⁴ Carlqvist 1971, s.281-285. Kaikkia keskuspankkiluottoja ei käytetty. Ks. myös Antikainen 1989, s.127.

²⁵⁵ Autio: Valuuttakurssit Suomessa 1864-1991. Katsaus ja tilastosarjat (Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/92,1992).

²⁵⁶ Mannerheim 1952, s.78.

²⁵⁷ Tilastokeskus. Rahanarvon kerrointaulukko 1860-2003.

²⁵⁸ Manninen -Rumpunen 2003, s.60.

²⁵⁹ Carlqvist 1971, s.20-21.

²⁶⁰ Carlqvist 1971, s.21,24; Suomi-toimisto 1946, s.65.

hoitaa asiaa ja pyysi samalla tiedottamaan asiasta Oulun läänin maaherralle.²⁶¹ Hallituksen periaatteellista kantaa lasten siirtämisestä Ruotsiin hän ei kysynyt. Kyse oli vain käytännön järjestelyistä.²⁶²

Vastaus oli hänelle yllätys. 7.12.1939 lähetetyssä vastaussähkeessä otettiin nimittäin kielteinen kanta lasten lähettämistä koskevaan asiaan. Asiasta oli neuvoteltu 6.12.1939 ministeri Juho Koiviston kanssa, jonka toimialaan kuuluivat väestösiirroista sisäasiain- ja kansanhuoltoministeriöille kuuluvat asiat. Tehtävät oli marraskuussa 1939 yhdistetty yhden ministerin alaisuuteen tarkoituksena luoda väestönsiirroille selkeä johtamisjärjestelmä.²⁶³ Koivisto ilmoitti Erkolle, että lapsia ei lähetettäisi ulkomaille ja pyysi ilmoittamaan ruotsalaisille, että vastaavalla avustuksella Suomeen toimitettuna olisi suurempi merkitys.²⁶⁴ Kyseessä oli selkeä periaatteellinen linjaus Ruotsin avustustoimintaan nähden. Sen esittäjä oli valtioneuvoston jäsen, jonka tehtäväkenttään asiasta päättäminen yksiselitteisesti kuului. Päätös saattoi Erkon kiusalliseen asemaan talvisodan Ruotsin suhteiden hoitajana, sillä se merkitsi poikkeamista ruotsalaisten omista suunnitelmista. Erkon sihteeri Imy Douillard piti mahdottomana (”otånkbar”), että Erko olisi välittänyt Juho Koiviston päätöksen sellaisenaan Rydhille ja Sandlerille. Sähke olisi ollut ”isku vasten Rydhin ja Sandlerin kasvoja”.²⁶⁵

Juho Koivisto (1885–1975) oli vaikutusvaltainen maalaisliiton oikeistosiiven johtohahmo, jonka toimintaa ohjasivat vahvasti kansallismieliset vaikuttimet. Hän toimi Santeri Alkion toimittaman Ilkka-lehden Kurikan kirjeenvaihtajana. Häntä voisi kuvata kansallismieliseksi agraariksi. Hän oli 1900-luvun alussa vastustamassa asevelvollisuuskutsuntoja ja kuljettamassa aktivistitoimintaan tarkoitettuja Grafton-kiväärejä. Hän suhtautui myönteisesti lapuanliikkeeseen ollen jopa itse siinä mukana, mutta otti liikkeeseen etäisyyttä jo v. 1930 ja viimeistään Mäntsälän kapinan aikoihin v. 1932.²⁶⁶ Hän toimi myös Svinhufvudin II hallituksessa toisena maatalousministerinä. Tämä hallitus syntyi poikkeuksellisissa oloissa lapuanliikkeen edellyttäessä kovia toimia kommunismin kukistamiseksi. V. 1937 hänet nimitettiin Cajanderin punamultahallituksen toiseksi maatalousministeriksi jatkaen samalla vakanssilla Rytin talvisodan hallitukseen. Hänen tehtäväkenttäänsä Rytin hallituksessa kuului sisä- ja kansanhuoltoministeriöille kuuluvat väestönsiirtoihin liittyvät asiat. Lastensiirrot Ruotsiin olivat juuri näitä asioita. Kun Ryti valittiin tasavallan presidentiksi joulukuussa 1940, nimitettiin Juho

²⁶¹ Mappi UM 8 B Ruotsi. Puhelinsanoma Erkolta UM:lle 5.12.1939. Ulkoasiainministeriön arkisto.

²⁶² Erkon taktiikkana oli ohjata asioita esittämällä ne jo pitkälle ratkenneina. Soikkanen 1983, s.287.

²⁶³ Väestösuojelusäätiö 1977, s.340.

²⁶⁴ Mappi UM 8 B Ruotsi. Vastaussähke Erkolle 7.12.1939. Ulkoasiainministeriön arkisto.

²⁶⁵ Erkon sihteerin Imy Douillardin kirje Pertti Kavenille 3.2.1980. PKY.

²⁶⁶ Kakkuri 1999, s.335.

Koivisto toiseksi valtiovarainministeriksi J.W. Rangellin hallitukseen.²⁶⁷ Hän toimi ministerinä neljässä eri hallituksessa ja oli sodan jälkeen maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtaja.²⁶⁸

Niukkanen kutsui Koivistoa tämän talvisodan aikaisten tehtävien perusteella ”evakuointiministeriksi”. Niukkanen kiinnitti samalla huomiota silloisten evakuointisuunnitelmien vanhentuneisuuteen ja yhtenäisen johdon puutteeseen talvisodan aikana.²⁶⁹ Talvisodan aikana jäi n. 2500 suomalaista siviiliä venäläisten sotavangeiksi, joukossa myös lapsia. Näiden vankien kokemuksista on kirjoitettu vähän.²⁷⁰ Eräitä karjalaispoliitikkoja ärsytti myöhemmin siirtokarjalaisten asioitten hoidon antaminen pohjalaiselle Juho Koivistolle.²⁷¹

Talvisodan evakuointikokemuksiin liittyneiden ongelmien vuoksi asetettiin 17.8.1940 evakuointitoimikunta, jonka tehtävä oli hyödyntää saatuja kokemuksia ja tehdä uusi perusteltu evakuointisuunnitelma. Haluttiin oppia tehdyistä virheistä tulevaisuuden varalle. Silti vielä kesällä 1944 tehtiin virheitä, joihin evakuointitoimikunta oli kiinnittänyt huomiota mietinnössään.²⁷² Talvisodan lastensiirtojen kokemuksista ei vastaavaa yhteenvetoa koskaan tehty, sillä se olisi koettu kiittämättömyyden osoitukseksi avun antajaa kohtaan. Lastensiirtoihin liittyvä palaute tuli myöhemmin jatkosodan aikana ruotsalaiselta taholta, lähinnä Ruotsin lääkintöhallitukselta, joka kiinnitti huomiota joukkokuljetusten synnyttämiin tartuntariskeihin. Tämä palaute johtikin eräisiin toimenpiteisiin Suomen puolella (ks. alaluku ”Joukkokuljetusten riskit sodan oloissa”).

Lähettiläs Ekstrand laati muistion, jossa toivottiin vastauksia eräisiin kysymyksiin Suomen viranomaisilta Maja Sandlerin ja Hanna Rydthin 10.12.1939 alkavan Suomen matkan yhteydessä. Ekstrand halusi tietää, oliko vaatteiden ja elintarvikkeiden lähettäminen tärkeintä ja toivottiinko Suomessa lastenkotien rakentamista ruotsalaisten avustuksella. Edelleen hän halusi tietää, oliko suomalaisten äitien ja lasten vastaanottaminen Ruotsiin oleellista sekä mitkä ikäryhmät tällöin tulisivat kyseeseen.²⁷³ Kysymyksistä ilmenee Ekstrandin laaja kokemus kansainvälisestä avustustyöstä ja halu kuunnella avun tarvitsijaa parhaimman avustusmuodon valinnassa. Ekstrand toivoikin avuntarvitsijalta itseltään selviä linjauksia avustustoiminnan muodoista Rydthin ja Sandlerin tulevan Suomen matkan aikana. Oleellinen linjaus oli kuitenkin jo saatu ennen matkaa Juho Koiviston Erkolle lähettämässä

²⁶⁷ Suomen kansallisbibliografia 2005.

²⁶⁸ Eduskunnan matrikkeli-toimikunta 1982, s.263.

²⁶⁹ Niukkanen 1951, s.99,104.

²⁷⁰ Martikainen 2000, s.11-15. Martikainen on luettellonut arkistotietojen perusteella perheittäin Neuvostoliitosta palautetut siviilisotavangit.

²⁷¹ Karl-Lehtokoski 2005, s.273-274.

²⁷² Ahokas 2004, s.68-70.

²⁷³ Carlqvist 1971, s.25.

viestissä. Ekstrandin kysymykset osoittavat, ettei tietoa ministeri Koiviston kielteisestä päätöksestä ole kerrottu ruotsalaisille. Rydhin mukaan ainoa keino saada selville se, mitä toimenpiteitä Suomen taholta toivottiin, oli matkustaa Suomeen.²⁷⁴

Rydh ja Sandler matkustivat Suomeen ja pitivät lehdistötilaisuuden Kulosaaren kasinolla 11.12.1939. Kulosaaren kasinolla järjestetty tilaisuus oli valtioneuvoston tiedotuskeskuksen vt. päällikön Urho Vilpitön Toivolan järjestämä, joten avustusmuodolle haluttiin antaa mahdollisimman suuri julkisuus.²⁷⁵ Tässä tilaisuudessa ruotsalaiset esittivät julkisesti kutsun lasten saapumisesta Ruotsiin. Ainakin 5 000 ruotsalaista perhettä oli tällöin jo ilmoittanut halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia vieraita, mutta halukkaiden perheiden lukumäärä kohosi sodan aikana 15 000 perheeseen.²⁷⁶ Avuntarjous oli julkistettu, ennen kuin avustusmuodosta oli tarkemmin keskusteltu suomalaisten kanssa. Suomalaisten oli vaikea lastensiirtoasiassa enää perääntyä nöyryyttämättä avun tarjoajaa.

12.12. 1939 esittivät Sandler ja Rydh kuudelle henkilölle suunnitelmansa äitien ja lasten siirtämisestä Ruotsiin. Käytännön menettelytapoja selvittämään asetettiin valiokunta.²⁷⁷ Valiokunta päätyi neuvotteluissaan ruotsalaisten kannalta myönteiseen periaatteelliseen ratkaisuun. 13.12.1939 pidettiin Helsingissä uusi kokous, jossa sekä Rydh että Sandler esittivät kahdelletoista henkilölle suunnitelmansa lasten ja äitien siirtämisestä Ruotsiin. Tässä neuvottelussa oli mukana myös ministeri Juho Koivisto. Ehdotettu kuljetus olisi järjestettävä täyden vapaaehtoisuuden pohjalla ja kokonaan yksityisluontoiseksi erikoista mainostusta toimeenpanematta. Nämä rajoitukset hidastuttivat lastensiirtojen aloittamista.²⁷⁸

Sosiaali- ja sisäasiainministeriöiden sekä Uudenmaan läänin maaherran luvalla perustettiin samana päivänä eli 13.12.1939 yksityinen keskusjärjestö "Pohjoismaiden avun Suomen keskus". Järjestön päätehtävänä oli organisoida Suomen kansalaisten siirtoa Ruotsiin. Tämä järjestö sai sosiaaliministeri Fagerholmilta ja sisäasiainministeri von Bornilta tarpeelliset valtuudet toimintaansa sekä selvityksen lasten ja äitien valinnassa noudatettavista periaatteista. Nämä valtuudet ja periaatteet julkistettiin sisäasiainministeriön kirjelmässä 18.12.1939. Lasten ikä määrättiin enintään 12 vuodeksi. Äidit saivat seurata lapsiaan vain, jos joku lapsista oli alle kolmen vuoden. Poikkeuksia äidin mukaantulolle voitiin

²⁷⁴ Lindroth 1941, s.236-242; ks. myös Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaiden Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja (VTT Kettil Bruunin v.1977 Kansallisarkistolle luovuttamia): Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelg. 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

²⁷⁵ Eino Mäkisen haastattelussa 13.8.1978 antama tieto. PKY; Ulkoasiainministeriö: Ulkoasiain hallinnon matrikkeli, osa 2. 1996. Toivola, Urho Vilpitön.

²⁷⁶ Svanberg-Tyden 2005, s.303-304.

²⁷⁷ Nyberg 1941:s.75.

²⁷⁸ Nyberg 1941, s.75; Finlandia uutistoimisto 1943, s.23.

myöntää vain erikoisen säällittävissä tapauksissa, esim. kun sisaruksia ei haluttu erottaa toisistaan. Raskaana olevat naiset muodostivat oman ryhmänsä. Heillä oli oikeus hakea Ruotsissa tarvitsemaansa hoitoa.²⁷⁹

Ensimmäinen lapsikuljetus lähti Ruotsiin jo 15.12.1939.²⁸⁰ Lastensiirrot aloitettiin nopeasti, sillä ministeriön vahvistamat siirtooperusteet julkistettiin kolme päivää ensimmäisen siirron jälkeen. Rydh oli itse saattamassa lapsia laivaan Turun satamassa. Rydh matkusti Ruotsiin 16.12.1939, mutta palasi Suomeen 19.12.1939 nyt entisen ulkoministerin Rickard Sandlerin kanssa. Molemmat kävivät Mikkeliissä tapaamassa sotamarsalkka Mannerheimia.²⁸¹

Mannerheimin tuki lastensiirroille

Esiintyneiden mielipide-erojen vuoksi tarvittiin arvovaltaista tukea lastensiirtojen taakse. Rydh esittikin toisella Suomen matkallaan Mannerheimille Mikkeliissä 19.12.1939 kysymyksen, vaikuttaisiko lasten ja mahdollisesti äitien siirto Ruotsiin rauhoittavasti rintamalla taisteleviin isiin vai olisiko vaikutus ehkä päinvastainen. Kyseessä oli itse asiassa lastensiirtojen vaikutus sotilaiden suorituskykyyn. Mannerheimin mielestä vaikutus oli myönteinen, sillä hän ei vastustanut lastensiirtoja.²⁸² Ajatus lastensiirtojen vaikutuksesta sotilaiden suorituskyvyn parantamiseen ei ole ainutkertainen. Se esiintyy myös Isossa-Britanniassa tehdyssä propagandaelokuvassa²⁸³ ja myös parlamentin keskusteluissa tuotiin esiin samanlaisia ajatuksia.²⁸⁴ Valtioneuvos Fagerholm toi saman ajatuksen esiin haastattelussa 17.3.1978 todeten lastensiirtojen helpottaneen isien ”ankaraa taistelua”.²⁸⁵ Vaikka Centrala Finlandshjälpen-järjestö torjui sotamateriaalin lähettämisen Suomeen, totesi se samalla lastensiirtojen parantavan suomalaisten sotilaiden suorituskykyä sotamateriaalin lähettämiseen rinnastettavalla tavalla.²⁸⁶

Erkko oli valmistellut tätä vierailua ja lähettänyt ulkoministeriöön 17.12.1939 Sandlerin ja Rydhin vierailua koskevan sähkeen, jossa hän totesi nyt entisen ulkoministeri Sandlerin lentävän Vaasaan ja jatkavan Mikkeliin tavatakseen sotamarsalkkaa. Samassa koneessa matkusti Rydh Mandelinin luo

²⁷⁹ Nyberg 1941, s.77.

²⁸⁰ Nyberg 1941, s.79.

²⁸¹ Lindroth 1941, s.239.

²⁸² Carlqvist 1971, s.26; Lindroth 1941, s.234-242.

²⁸³ Keeping the Wheels Turning. Women and Children at War 1939-1945. ”Westward Ho!” Imperial War Museum/Central office of Information distributed by Imperial war Museum.1991. Museum Video Classic.

²⁸⁴ Parsons 1998, s.159.

²⁸⁵ Valtioneuvos Fagerholmin haastattelulausunto 17.3.1978 liite 15. PKY; ks. myös Lehtinen 1981, s.100.

²⁸⁶ Carlqvist 1971, s.140.

”lapsiasiassa.”²⁸⁷ Mandelin oli MLL:n silloinen kansliapäällikkö.²⁸⁸ Rydh tapaisi siis myös Mannerheimin perustaman lastensuojeluun keskittyvän liiton silloisen kansliapäällikön Mandelinin. Mandelin oli määrätty Mannerheimin käskyllä päämajan luetteloihin 1.12.1939 ylipäällikön määräämiä tehtäviä varten.²⁸⁹ Mandelinin mukaantulo merkitsi sitä, että myös MLL haluttiin liittää mukaan lastensiirtoihin. Lastensiirtoja Ruotsiin talvisodan aikana liitto ei kuitenkaan järjestänyt.

Rydh halusi 19.12.1939 tapaamisen yhteydessä selvyyden siitä, miten sotamarsalkka suhtautuu Centrala Finlandshjälpen-järjestön toimintaan ja työhön. Lastensiirrot olivat sen keskeinen toimintamuoto. Mannerheim kiitti ruotsalaisia tarjouksesta ja toivoi samalla, että kaikki ne, jotka halusivat, voisivat käyttää tarjottua apua hyväkseen. Rydh toteaa matkaraportissaan: ”Sotamarsalkalla ei ollut omasta näkökulmastaan tarkasteltuna mitään lasten Ruotsiin siirtämistä vastaan.”²⁹⁰

Mannerheimin vastaus oli varovainen. Hän ei suoranaisesti kehottanut siirtämään lapsia Ruotsiin, vaan jätti ratkaisun viime kädessä perheille itselleen. Mannerheimin suostumusta on pidettävä hyvin merkityksellisenä. Se oli tarpeen Koiviston lastensiirtojen aloittamista koskevan kielteiseen päätöksen synnyttämien erimielisyyksien tasoittamiseksi. Rydhin maininta siitä, ettei Suomen kodeissa epäroity ruotsalaisten kotien tarjotessa Suomen lapsille vieraanvaraisuuttaan, ei täysin vastaa tosiasioita.²⁹¹ Erimielisyydet ja vanhempien reaktiot salattiin, sillä pelättiin niiden loukkaavan hyväntahtoista avuntarjoajaa. Sandler ja Rydh eivät olisi ymmärtäneet suomalaisten torjuvaa asennetta ruotsalaisten osoittamaan vieraanvaraisuuteen, jonka tarkoituksena oli vain auttaa pommitusten vuoksi hengenvaarassa olevia lapsia. Tämä oli ehkä eräs Mannerheimin motiivi, mutta taustalla oli myös muita tekijöitä.

Suomen poliittiselle ja sotilaalliselle johdolle oli jo vuosina 1933–34 muodostunut ryhmä, joka edusti ”konkreettista pohjoismaista suuntausta”. Ryhmän tavoitteena oli konkreettisen tuen saaminen Suomelle mahdollisessa sotatilanteessa. Puolustusneuvoston puheenjohtajan marsalkka Mannerheimin lisäksi ryhmään kuuluivat silloinen ulkoministeri Anders (Antti) Hackzell, pääministeri Toivo Kivimäki ja valtioneuvos Paasikivi.²⁹² Rickard Sandler edusti niitä sotilaallisen yhteistyön konkreettisia

²⁸⁷ Mappi UM 8 B Ruotsi. Sähke Erkolta UM:lle 17.12.1939. Ulkoasiainministeriön arkisto.

²⁸⁸ Korppi-Tommola 1990, s.110.

²⁸⁹ Pöytäkirja kokouksesta 31.1.1940. Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939-1940. Mannerheim-liiton arkisto. Kansallisarkisto.

²⁹⁰ Carlqvist 1971, s.26: ”Fältmarsalken Mannerheim hade inte från sin synpunkt några betänkligheter mot överförandet av barn till Sverige.”

²⁹¹ Carlqvist 1971, s.25; Lindroth 1941, s.234.

²⁹² Soikkanen 1983, s.36-38; Mannerheim oli v.1934 ehdottanut Paasikivelle turvallisuuspoliittista ohjelmaa, joka sisälsi Suomen pohjoismaisen yhteistyön lisäämisen, Ahvenanmaan linnoittamisen yhdessä Ruotsin kanssa sekä lopullisena tavoitteena puolustusliiton. Soikkanen 1983, s.27.

ajatuksia, joita Mannerheim oli kehitellyt Ruotsin sotilasjohdon kanssa.²⁹³ On vaikea kuvitella tilannetta, jossa Mannerheim olisi vastustanut Sandlerin perheen sisällä syntynyttä ajatusta Suomen lasten lähettämisestä pommituksilta turvaan Ruotsiin.

Lasten lähettäminen Ruotsiin kuitenkin jakoi mielipiteitä Suomessa. Oli luonnollista, että vanhemmat epäröivät lähettää pois lapsiaan. Myös ”evakuointi”-sanana käyttöä haluttiin välttää sen moraalia heikentävän vaikutuksen vuoksi.²⁹⁴ Myös Churchill katsoi lasten lähettämisen meritse Ison-Britannian ulkopuolelle (Yhdysvallat, dominiot) heikentävän puolustustahtoa. Meritse tapahtuvan evakuointisuunnitelman tekijöitä Isossa-Britanniassa ohjasi enemmän paniikin tunne kuin rationaalinen ajattelu.²⁹⁵ Hädän tunne ohjasi ehkä myös Maja Sandlerin toimintaa.

Mannerheimin moraalisella tuella oli suuri merkitys varsinkin ruotsalaisten kannalta. Lastensiirroille saatiin nyt erittäin vaikutusvaltaisen henkilön tuki.²⁹⁶ Fagerholm toimi lastensiirtoasiassa hyvin aktiivisesti vaikuttamalla myös Tanskaan ja Norjaan suuntautuvien lastensiirtojen puolesta. Tukholmassa järjestettiin tammikuussa 1940 lastensiirtoihin liittyvä konferenssi, jossa päätettiin, että lapsia siirrettäisiin Pohjoismaihin ” i största möjliga utsträckning” eli niin suuressa määrin kuin mahdollista. Fagerholm matkusti Tukholman konferenssin jälkeen Kööpenhaminaan.²⁹⁷ Lastensiirrot sitoivat Suomen Pohjoismaihin.

Lastensiirrot eivät Suomen puolella herättäneet talvisodan aikana sellaista innostusta ja kansanliikettä kuin Ruotsissa. Erimielisyyksistä ei kuitenkaan muodostunut talvisodan aikana suuren luokan poliittista kiistaa eivätkä ne rikkoneet talvisodan yksimielistä henkistä ilmapiiriä. Juho Koivisto ei julkisesti noussut lehdistön palstoilla vastustamaan siirtoja, vaan vaikutti taustalla. V. 1962 Helsingissä käyty keskustelu, jossa mukana olivat talvisodan lastensiirtojen keskeiset vaikuttajat, osoitti taustalla vaikuttaneiden mielipide-erojen olemassaolon. Elsa Bruun totesi, että toimikunnan työskentelyn aloittaminen oli vaivalloista, kun ajateltiin, että lapset voitaisiin lähettää turvaan myös maaseudulle. Esiintyi paljon epäröintiä.²⁹⁸ Kielteinen päätös olisi merkinnyt suurta pettymystä ruotsalaisille avun tarjoajille, jotka olisivat kokeneet itsensä loukatuiksi eivätkä olisi ymmärtäneet kielteisen ratkaisun perusteluja.

²⁹³ Soikkanen 1983, s.209.

²⁹⁴ Carlqvist 1971, s.25.

²⁹⁵ Parsons 1998, s.164.

²⁹⁶ Lindroth 1941, s.234-242.

²⁹⁷ Hufvudstadsbladet 27.1.1940.; Nyberg 1941, s.81-82; Bruun-Ståhlberg 1950, s.3.

²⁹⁸ Lastensiirtokomitean ja Pohjoismaisen Avun Keskuksen toimintaan liittyviä asiakirjoja (VTT Kettil Bruunin v.1977 Kansallisarkistolle luovuttamia aineistoja). Samtal den 14.3.-17.3.1962 i Helsingfors, Tempelg. 8 mellan Maja Sandler, Bertel Nyberg och Elsa Bruun. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Talvisodan alkuvaiheessa oli suomalaisilla mahdollisuuksia ohjata ruotsalaista humanitaarista avustustoimintaa haluamaansa suuntaan. Ohjaamisen olisi pitänyt tapahtua kertomalla ruotsalaisille avoimesti väestönsiirroista vastuussa olevan ministeri Juho Koiviston kielteinen päätös. Ministeri Ekstrandin avustustoiminnan muotoa koskevassa raportissa ei lasten ja äitien siirtämistä pidetty itsestään selvyytenä. Vaikutusmahdollisuutta avun ohjaamiseen ei kuitenkaan käytetty, vaan toimittiin avun tarjoajan ehdoilla. Vaikutusmahdollisuuksien käyttäminen olisi kuulunut lähinnä Erkolle, jonka olisi tullut ohjata Ekstrandin toimintaa Juho Koiviston päätöksen mukaisesti.

Erkolle Suomen ja Ruotsin yhteenkuuluvaisuuden tunteen elävöittäminen mahdollisimman konkreettisessa muodossa oli elintärkeää. Suomi oli jäämässä eristyksiin ja tarvitsi epätoivoisesti siltaa länteen.²⁹⁹ Suomalaislapset Ruotsissa vahvistivat maiden välistä yhteenkuuluvaisuuden tunnetta konkreettisella tavalla. Erkon kannalla oli talvisodan eristetyssä Suomessa laajempi poliittinen kannatus kuin Koiviston kannalla. Erkko, Suomen hallitus ja sotilasjohto joutui kuitenkin lopulta pettymään Ruotsin hallituksen toimintaan sen ajaessa viime kädessä Ruotsin omia etuja Suomen suunnalla.³⁰⁰

Erkon aktiivisuuteen lastensiirroissa saattoi vaikuttaa eräs sortovuosien toteutumaton hanke. Eero Erkko ja Konni Zilliacus suunnittelivat siirtokunnan perustamista Kanadaan suomalaisuuden säilyttämiseksi. Tarkoituksena oli saada kutsuntoja pakoilevat nuorukaiset siirtokunnan asukkaiksi. Eljas Erkko on ollut näistä suunnitelmista tietoinen.³⁰¹ Joulukuussa 1939 elettiin Suomen kohtalon suhteen vähintään yhtä pahoissa katastrofitunnelmissa kuin sortokauden aikana. Poliittiset päättäjät tunsivat Suomen olemassaolon ja koko suomalaisuuden olevan vaarassa. Ulkoministeriön arkistosta ei kuitenkaan löydy aineistoa, joka tukisi ajatusta ”suomalaisuuden säilyttämisestä” lastensiirtojen avulla. Fagerholmin tammikuussa 1940 esittämät luvut olivat kuitenkin suuria, yhteensä 300 000 lasta. Tällöin voidaan jo puhua suomalaisuuden säilyttämispyrkimyksestä. Talvisodan lastensiirtojen vilkkain kuukausi oli helmikuu (ks. alaluku ”Suomen lastensiirtojen toteutus”, taulukko 1), jolloin sotilaallinen tilanne Suomen kohdalla heikkeni. Ajatus ”rodun säilyttämisestä” ei ole ainutlaatuinen. Isossa-Britanniassa esitettiin v. 1940 ajatuksia, että pahimmassa tapauksessa eli saksalaismiehityksen sattuessa lastensiirto Yhdysvaltoihin turvaisi rodun säilymisen.³⁰² Kanadasta tehtiin kesäkuussa 1940 tarjous

²⁹⁹ Jakobson 1955, s.210.

³⁰⁰ Rautkallio 1990, s.185,190.

³⁰¹ Parmanen 1937, s.709-716.

³⁰² Henderson 2004, s.34-35.

”rodullisesti kelpvollisten” brittilasten ja äitien siirtämisestä Kanadaan. Hanke ei kuitenkaan toteutunut suunnitellulla tavalla.³⁰³

Johtosuhteet lasten ulkomaille siirtämisestä olivat sekavat. Asian käsittelyyn Suomessa otti osaa kolme ministeriä: Juho Koivisto, jonka tehtäviin kuuluivat väestösiirroista sisäasiain- ja kansanhuoltoministeriöille kuuluvat asiat, sosiaaliministeri Fagerholm, jonka vastuualueeseen kuuluivat sosiaaliasiat, ja sisäasiainministeri von Born, jonka vastuualueeseen kuului väestönsuojelu. Lopulta asian käsittelyyn osallistui myös sotasotamarsalkka Mannerheim ja hänen lastensuojelujärjestönsä. Monet tahot vaikuttivat lastensiirtojen päätöksentekoon. Yhtenäistä johtoa ei asian hoidolla ollut talvisodan aikana. Yhtenäisen johdon puute väestönsiirtoasioissa oli osaltaan syynä myös siihen, että väestöä jäi talvisodan aikana traagisin seuraamuksin varsin runsaasti vihollisen käsiin.³⁰⁴

Johtosuhteita muutettiin vielä talvisodan kestäessä luovuttamalla evakuointiasioiden ylin johto tammikuussa 1940 Urho Kekkoseksi. Mannerheim ärtyi, kun Kekkonen, jolle evakuointiasioiden johto oli määrätty, ei ilmaantunutkaan niitä hoitamaan maaliskuun rauhanteon jälkeen.³⁰⁵ Mannerheim oli kesällä 1941 voimistuneen sodanuhan vuoksi huolestunut kaakkosrajan väestön turvallisuudesta ja esitti 17.6.1941 hallitukselle, että raja-alueiden evakuointi aloitettaisiin välittömästi. Tämä evakuointi on varsin vähän tunnettu. Evakuoitu väestömäärä oli kaikkiaan 65 750 henkeä, valtaosa naisia ja lapsia. Evakuoitavaa aluetta laajennettiin vielä 26.6.1941. Myös näissä toiminnoissa viranomaisten välinen työnjako oli epäselvä.³⁰⁶

Hallituksensa passiivisuuteen kyllästyneet amerikkalaiset katsoivat ottamalla brittilapsen hoitoonsa edistävänsä liittoutuneiden taistelua Saksaa vastaan. Ison-Britannian Yhdysvaltain lähettiläs Lothian kannatti v. 1940 lastensiirtoja Isosta-Britanniasta Yhdysvaltoihin myös poliittisista syistä.³⁰⁷ Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välinen poliittinen tilanne v. 1940 muistuttaa talvisodan tilannetta Suomen ja Ruotsin välillä. Isolle-Britannialle oli elintärkeää saada Yhdysvallat mukaan sotaan Saksaa vastaan, Suomella taas oli pyrkimys saada Ruotsi rinnalleen sotaan Neuvostoliittoa vastaan.

Suomen Tukholman lähettiläs Wasastjerna kiinnitti tammikuussa 1942 raportissaan huomiota lastensiirtojen suureen poliittiseen merkitykseen niiden luodessa Suomelle myönteistä mielialaa jatkosodan alkuvaiheen Ruotsissa, jolloin myötätunto Suomea kohtaan ei enää vastannut talvisodan

³⁰³ Oakley 1991, s.181.

³⁰⁴ Ahokas 2004, s.33, 68-70.

³⁰⁵ Maanviljelysneuvos Juho Koiviston haastattelu 18.12.1964 ja 21.1.1965. L.A. Puntilan arkisto. Kansallisarkisto.

³⁰⁶ Ahokas 2004, s.83-84.

³⁰⁷ Henderson 2004, s.40,48; Parsons 1998, s.159.

aikaista myötätuntoa.³⁰⁸ Siirrot vaikuttivat myönteisesti myös lasten lähettäjämaassa eli Suomessa lisäten Ruotsia kohtaan tunnettua arvostusta. Myönteistä poliittista vaikutusta lasten lähettäjämaassa todettiin jo ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä saksalaisten ja itävaltalaisien lasten siirroissa Ruotsiin ja Tanskaan.³⁰⁹ Lastensiirrot eivät olleet poliittisia vaikutuksia vailla oleva toimenpide.

Talvisodan lastensiirtojen kokemukset

Välittömästi sodan synnyttämistä syistä, kuten pommituksista, kuoli talvisodan aikana 98 alle 15-vuotiasta lasta. Ruotsiin siirrettiin pommituksia pakoon enintään 12 vuotta täyttäneitä lapsia. Näitä kuoli talvisodan pommituksissa 63 siten, että Helsingin yllätyspommituksissa 30.11.1939 ja 1.12.1939 kuoli yhteensä 10 tämän ikäryhmän lasta. Helsingin väestötappiot olivat maan suurimmat. Suurpommituksia siinä mielessä kuin toisen maailmansodan aikana nähtiin muualla Euroopassa, ei meillä kuitenkaan koettu Viipuria lukuun ottamatta.

Neuvostoliitto noudatti italialaisen lentokenraalin Douhet'n doktriinia, jossa vastustajan asevoimien vastarinta koetettiin murtaa tuhoamalla raaoilla ilmahyökkäyksillä sen teollinen voima ja siviiliväestön moraalinen selkäranka. Lähes 700 paikkakunnan pommittaminen talvisodan aikana oli tämän doktriinin mukaista.³¹⁰ Suomi oli ensimmäinen maa, joka koki näin laajamittaisen totaalisen ilmasodan kauhut.

Tulokset olivat kone- ja lentosuoritusmäärään nähden kuitenkin vaatimattomat.³¹¹ Suomen kokemia pommituksia ei uhreista huolimatta voida verrata Saksan ilmavoimien Isoon-Britanniaan suuntaamiin pommituksiin. Yksinomaan saksalaisten Blitz-operaatioissa v. 1940 menetti Englannissa henkensä yli 40 000 ihmistä, puolet heistä Lontoossa. Coventryssä kuoli yhdessä ainoassa iskussa lähes 600 ihmistä.³¹² Ison-Britannian Saksaan suuntaamissa pommituksissa menehtyi yli 500 000 henkeä ja näistä lapsia 75 000. Erityisen tuhoisa oli Hampuriin v. 1943 suunnattu ilmaisku, jossa 20 neliökilometrin alueella yli 40 000 ihmistä paloi tai tukehtui.³¹³ Nämä pommitukset johtivat Saksan sisäisiin lastensiirtoihin, joiden taustalla vaikuttivat myös poliittiset tekijät eli pyrkimys saada Saksan nuorisotoukista tiiviimmin Hitler-jugendin piiriin KLV-ohjelman (Kinderlandverschickung) avulla.³¹⁴

³⁰⁸ Tukholman lähettiläämme ministeri Jarl A. Wasastjernan raportti n:o 1/1942. Tukholma 21.1.1942. Ulkoasiainministeriön arkisto.

³⁰⁹ Janfelt 1998, s.212.

³¹⁰ Lappi 2000, s.91.

³¹¹ SVT VI.Väestötilastoa. 99. Kuolemansyyt vuosina 1939 ja 1940. SVT VI B:101; Väestösuojelusäätiö 1977, s.399; Suomen kuvalehti 1941, s.678.Vapautemme hinta. Sodan 1939-40 pommitusten uhrin. S.678-690; Lappi 2000, s.89-91, 168.

³¹² Burgdorff & Habbe 2004, s.26.

³¹³ Burgdorff & Habbe 2004, s.19,131,217.

³¹⁴ Kock 1997, s.339.

Venäläisten suurpommitukset olisivat kuitenkin saattaneet sodan kuluessa määrällisesti kasvaa ja niiden teho parantua. Pommitusten laajuus ja suuntautuminen siviilikohteisiin herätti ruotsalaisissa ymmärrettävää huolta lasten turvallisuudesta. Lasten turvallisuus olikin talvisodan lastensiirtojen keskeinen tavoite. Siirtäminen Ruotsiin toi lapset suojaan pommituksilta ja muilta sodan kauhuilta.

Lastensiirroissa mukana ollut ruotsalainen pastori Einar Rimmerfors asetti avustustyöntekijänä avun toimittamisen sodasta kärsivään maahan lastensiirtojen edelle lastensiirtojen synnyttämien moninaisten ongelmien vuoksi. Hän mainitsee Suomen lasten kohdalla kuitenkin pommitukset, joiden hän katsoi sinällään jo olevan täysin riittävä peruste lastensiirroille, koska ne vahingoittivat myös lasten hermostoa.³¹⁵ Rimmerfors tarkoittaa tällöin jatkuvien pommitusten lapselle synnyttämää liian raskasta henkistä painetta. Suomen kohdalla hän ei nähnyt vaihtoehtoja lastensiirroille, vaan piti niitä ehdottoman välttämättöminä juuri pommitusten aiheuttamien hermostollisten vaurioiden vuoksi. Näiden henkisten tekijöiden painoarvo ylitti hänen mielestään kaikki muut lastensiirtoihin liittyneet haittatekijät.

Iittalassa tapahtui 4.3.1940 junien yhteentörmäys, jossa kuoli yhteensä 31 henkeä, näistä 15 Ruotsiin matkalla ollutta lasta ja kaksi äitiä. Tapahtuma oli suurin suomalaisten lasten yksittäinen joukkokuolema talvisodan aikana. Lapset haudattiin Malmin hautausmaalle Helsinkiin. Tapahtuma osoitti sodan ajan kuljetuksiin liittyneiden riskien suuruuden. Onnettomuus johti syytetoimiin VR:n henkilökuntaa kohtaan. Myös lastensiirtojen järjestäjiä moitittiin oikeudessa väärän turvallisuudentunteen antamisesta lasten vanhemmille.³¹⁶

Oikeudelle toimitetun aineiston liitteenä on omaisten oikeudelle lähettämiä kirjeitä. Poikansa menettänyt äiti moitti prof. Eino Kailaa väärän turvallisuuskuvan antamisesta lastensiirtoa koskevassa tiedotustilaisuudessa siteeraamalla Kailaa: ”Vanhemmat, jättäkää luottamuksellisesti lapsenne 3–vuotiaasta lähtien Pohjoismaisen Avun turviin, joka saattaa heidät turvallisesti Ruotsiin.” Turvallista matkaa ei Kaila eikä kukaan muu voinut sodan oloissa taata. Meri- ja rautatiekuljetuksiin liittyvät riskit olisi tullut kokonaisuudessaan ottaa huomioon ennen lastensiirtoihin ryhtymistä.

Rautateiden pommituksissa tuhoutui yli 200 veturia ja 2 000 rautatievaunua.³¹⁷ Rautateiden ja rautatiekaluston pommituksilla pyrittiin vaikeuttamaan joukkojen siirtoja ja huoltokuljetuksia.

³¹⁵ Rimmerfors 1945, s.108–110.

³¹⁶ Sääksmäen ja Kalvolan pitäjien kihlakunnan käräjät, syysistunto 26.9.1940. Tampereen rikospoliisikeskuksen tutkimuspöytäkirja n:o 2/1940 Hämeenlinnan maakunta-arkisto; Iittalan onnettomuudesta on mukana olleiden sotalasten kertomuksia mm. Ruotsiin jääneiden sotalasten julkaisussa Medlems Nytt 3/2005. PKY. Onnettomuudesta kerrottiin myös lehdissä: Hämeen Sanomat 8.3.1940, 5.3.1950.

³¹⁷ Lappi 2000, s.168; Väestösuojelusäätö 1977, s.401; SVT 20. Rautatietietilasto 1945.

Rautatiekaluston rikkoontumisen vuoksi ja muihin tarkoituksiin tarvittavan rautatiekaluston määrän jatkuvasti kasvaessa uhkasi lastensiirtoja jopa keskeytys. Lentoteitse suoritettavat siirrot olivat vaarallisia venäläisten hallitessa ilmatilaa ja kiinnittäessä lentoihin huomiota. Suomen ilmatilassa tavattu kone oli vihollislentäjille selvä maali. Olosuhteiden pakosta jouduttiin talvisodan loppupuolella miettimään väliaikaisten suoja-alueiden käyttöönottoa omasta maasta ennen siirtoa Ruotsiin. Lapset oli tarkoitus koota näille suoja-alueille jonottamaan vuoroaan Ruotsin matkalle. Rauhan tulo teki tämän tarpeettomaksi.³¹⁸ Pommituksia vastaan olisi kuitenkin löytynyt riittävästi suoja lasten omasta, harvaanasutusta kotimaasta, joten Ruotsiin saakka pommeja ei olisi tarvinnut lähteä pakoon. Britit jakoivat maansa kolmeen vyöhykkeeseen pommitusriskin mukaan. Turvallisin vyöhyke oli se, mihin lapsia siirrettiin. Brittiläisen ajattelutavan perusteella suurin osa Suomea olisi ollut turvavyöhykettä.³¹⁹ Talvisodan lastensiirtojen osalta on kuitenkin muistettava se, että kukaan ei tuolloin vielä tiennyt sodan lopputulosta. Rintaman murtuminen Summassa helmikuussa 1940 lisäsi selvästi Ruotsiin lähetettävien lasten lukumäärää (ks. alaluku ”Suomen lastensiirtojen toteutus”, taulukko 1).

Merellä sattui tammikuussa 1940 uhkaava tilanne, joka ei kuitenkaan johtanut lasten kannalta katastrofiin, vaikka saattuetta suojannut alus upposi.³²⁰ Mikäli venäläisten hyökkäys lapsia Ruotsiin kuljettanutta saattuetta vastaan olisi johtanut suomalaislasten kuolemaan, olisi asialla ollut arvaamattomat poliittiset seuraukset Ruotsissa. Hanssoniin kohdistunut paine olisi noussut jyrkästi. Mukana olleet sotalapset ovat itse kuvanneet pelottavia kokemuksiaan ja ihmetelleet, miksi kuljetuksiin liittyneistä riskeistä vaiettiin.³²¹ Edes Iittalassa tapahtunut tuhoisa onnettomuus ei pysäyttänyt lasten kuljetuksia, toisin kuin Isossa-Britanniassa, jossa City of Benares-laivan upotus lopetti välittömästi merentakaiset siirrot Churchillin päätöksellä. Turmassa sai surmansa 77 Kanadaan matkalla ollutta brittilästä.³²²

Pohjoismaisen Avun Suomen keskus määritteli siirtokelpoiseksi 12-vuotta täyttäneen tai nuoremman lapsen.³²³ Näiden lasten kokonaismäärä Suomessa vuonna 1940 oli 861 387.³²⁴ Suomi-toimiston Ruotsissa rekisteröimät n. 8 000 lasta muodostavat tästä määrästä n. 0.9 %.³²⁵ Apu kohdistui suppeaan lapsijoukkoon. Centrala Finlandshjälpenin kustannukset kokonaisuudessaan olivat 27.7

³¹⁸ Nyberg 1941, s.81.

³¹⁹ Titmuss 1950, s.32.

³²⁰ Meriupseeriyhdistys 1968, s. 275.

³²¹ Ruotsiin jääneiden sotalasten lehti MedlemsNytt 3/2005.PKY.

³²² Parsons 1998, s.169-171.

³²³ Nyberg 1941, s.77.

³²⁴ Suomen tilastollinen vuosikirja 1940.Väestö iän mukaan.

³²⁵ Suomi-toimiston 20-vuotiskertomus 1926-1946, s.83.Suomi-toimisto oli yksityinen Tukholmassa Skeppsbrolla toimiva matkatoimisto, joka järjesteli Suomen kansalaisten matkoja Ruotsiin.

miljoonaa kruunua.³²⁶ Yhden lapsen kustannukseksi saadaan karkeasti n. 3 460 kruunua vastaten vuoden 1940 vaihtosuhteella n. 40 500 markkaa eli vuoden 2003 rahassa n. 10 000 € per pakolainen.³²⁷ Avustusmuotona lastensiirrot olivat kalliita. Todellinen kustannus on vieläkin korkeampi, sillä kustannuksista puuttuvat Suomen puolen juna- ja laivamatkojen kuljetuskustannukset. Kustannuksista puuttuvat myös ruotsalaisten, suomalaislapsen hoitoonsa ottaneiden perheiden elatuskustannukset.

Kevääseen 1940 mennessä Centrala Finlandshjälpen-järjestö oli ottanut vastaan 8 095 suomalaista pakolaista, joista 7 070 sijoitettiin 4 018:aan perheeseen, kun taas n. 1 000 sijoitettiin erilaisiin pakolaiskoteihin tai he saivat muunlaista apua. Luvut perustuvat ruotsalaisen avustusjärjestön tietoihin.³²⁸ Tukholmassa toimivan Suomi-toimiston rekisterissä puolestaan oli tiedot n. 8 000 Ruotsiin saapuneesta lapsesta ja n. 4 000 aikuisesta. Luvuissa oli huomattavan suuri, n. 4 000 hengen ero.³²⁹ Luvut kertovat talvisodan kaoottisista olosuhteista. Tilastointiin ei aina Suomen puolella ollut aikaa ja vastaanottavallakaan puolella vain osa pakolaisista rekisteröitiin avustusjärjestön kortistoon. Osa lähdöistä on luultavasti tapahtunut hyvin paniikinomaisissa olosuhteissa kohta sodan puhkeamisen ja ensimmäisten ilmapommitusten jälkeen.

Erot näkyvät myös paluutilastossa. Suomeen palautui talvisodan jälkeen yhteensä 9 852 henkeä eli 3 198 henkeä enemmän kuin oli viranomaisen toimesta lähetetty. Suomen viranomaisilla oli tiedot vain 6 654 Ruotsiin lähetetystä henkilöstä, joista 5 471 oli lasta, 1 008 äitejä ja 175 vanhuksia. Talvisodan aikana todettiin ulkoministeriön erilliselvityksessä vuodelta 1943 yksityisesti Ruotsiin matkustaneen ”epämääräisen luvun henkilöitä”. Verrattaessa palautettujen lasten kokonaismäärää virallisesti lähetettyjen lasten lukumäärään huomataan, että Ruotsista palasi 2 647 sellaista lasta, joiden Ruotsiin lähettämisestä Suomen viranomaisilla ei ollut mitään tietoa.³³⁰

Erot tilastoissa saattavat johtua myös siitä, että Ruotsiin pakeni sodan pelossa huomattava määrä yksityishenkilöitä jo ennen sodan puhkeamista ja sodan kestäessä. Heitä ei rekisteröity Suomessa. Pohjois-Suomesta meni lapsia ja naisia rajan yli omin päin. Erkon sihteerin Imy Douillardin mukaan lapsia tuli Ruotsiin jo marraskuussa 1939.³³¹ Myös Isossa-Britanniassa rekisteröitiin vuosina 1939–40

³²⁶ Carlqvist 1971, s.284.

³²⁷ Autio, Jaakko: Valuuttakurssit Suomessa 1864-1991. Katsaus ja tilastosarjat (Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/92, 1992). Rahanarvon muunnos antaa kuvan vain kustannusten suuruusluokasta.

³²⁸ Carlqvist 1971, s.281.

³²⁹ Suomi-toimiston 20-vuotiskertomus 1926-1946, s.83-84.

³³⁰ Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston akti 785/254.1943. Kyseessä on ulkoministeriölle tehty erilliselvitys Sveitsistä tulleen tiedustelun perusteella koskien talvisodan lastensiirtojen kokemuksia. Kansallisarkisto.

³³¹ Erkon sihteerin Imy Douillardin kirje Pertti Kavenille 3.2.1980. PKY; Nyberg 1941, s.85.

n. 200 000 henkilön muutto muualle kuin Eurooppaan. Näistä muuttaneista ei ole tarkempia tilastotietoja käytettävissä.³³² Ressler ja muut kiinnittävät huomiota lastensiirtoihin liittyvän rekisteröinnin vaikeuksiin kriisiolosuhteissa. Vastaavantyyppisiä ongelmia esiintyi mm. Vietnamin lastensiirroissa v. 1975 ja Nigerian sisällissodan aikana vuosina 1967–70 suoritetuissa lastensiirroissa.³³³

Rekisteröinnin ja tilastoinnin kannalta olivat talvisodan sekasortoisissa olosuhteissa tapahtuneet Suomen väestön siirtymiset Ruotsiin hallitsemattomia. Kun lastensiirtoja v. 1942 käsiteltiin Suomen eduskunnassa, ei eduskunnalla ollut täsmällisiä tietoja Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneiden lasten lukumäärästä.³³⁴ Huhtikuussa 1942 Tukholmassa pidetyssä konferenssissa totesi Lars Östberg, silloisen Hjälpkommitten för Finlands barn-järjestön toiminnanjohtaja, että Ruotsissa oli vielä 926 lasta talvisodan jäljiltä (”sedan vinterkriget”).³³⁵ Tämä merkitsi sitä, että huomattavan suuri osa talvisodan aikana Ruotsiin siirtyneistä lapsista oli maassa vielä kaksi vuotta sodan päättymisen jälkeen. Tähän lukuun sisältyvät myös ne suomalaislapset, jotka siirtyivät Ruotsiin viranomaisten ohi ja joita ei siksi Suomessa rekisteröity ja tilastoitu. Ruotsissa ainakin osa heistä on rekisteröity avuntarpeensa vuoksi. Ruotsalaiset kiinnittivät talvisodan aikana rekisteröintiin erityistä huomiota.³³⁶

Näiden 926 lapsen Ruotsiin jäämisen todennäköisenä syynä on ollut suomalaisen perheen olosuhteissa tapahtunut suuri muutos. Tällainen muutos on esimerkiksi perheen huoltajan kaatuminen. Syynä on voinut olla myös ruotsalaisten kasvatusvanhempien ja lapsen kiintyminen toisiinsa.³³⁷ Lasta ei haluttukaan enää sodan jälkeen palauttaa Suomeen. Maja Sandlerin kokemukset Norjaan vietyjen suomalaislasten palauttamisen vaikeudesta viittaavat tähän. Lapset ja heidän norjalaiset kasvatusvanhempansa olivat lyhyessä ajassa kiintyneet toisiinsa niin, että heidän erottamisensa ja lasten palauttaminen Suomeen kohtasi vaikeuksia.³³⁸

Alva ja Gunnar Myrdalin teos *Kris i befolkningsfrågan*³³⁹ loi omalta osaltaan pohjaa sille kansanliikkeelle, joka lastensiirroista muodostui. Alva Myrdal, joka oli Ruotsissa merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, kirjoitti puolisolleen kohta talvisodan jälkeen, että suomalaiset pakolaislapset Ruotsissa olivat taivaan lahja Ruotsin omassa väestökriisissä: ”en himlasänd lösning på

³³² Titmuss 1950, s.247-248.

³³³ Ressler ja muut 1988, s.126.

³³⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 85. Eduskunnan arkisto; Ajan Suunta.18.2.1942.

³³⁵ Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942 pidetystä lastensiirtokonferenssista. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Sg AII:2.; Rimmerfors 1945, s.106.

³³⁶ Carlqvist 1971,s.130.

³³⁷ Nyberg 1941, s.86.

³³⁸ Sandler 1971, s.210.

³³⁹ Myrdal, Alva och Gunnar 1935: Kris i befolkningsfrågan.

[Sveriges] befolkningsfråga, som väl nu blir förfärlig.”³⁴⁰ Alva Myrdal on tuskin vienyt asiaa pidemmälle, sillä se olisi väistämättä johtanut avoimeen konfliktiin Suomen viranomaisten kanssa.³⁴¹ Asia on kuitenkin ollut hänen mielessään. Sosiaaliministeriön huolestumista Suomessa herätti se, että talvisodan jälkeen Ruotsin kansalaisia kääntyi Suomen viranomaisten puoleen tiedustellen, millaisia mahdollisuuksia heillä oli suomalaisten lasten, kuten sotaorpojen, Ruotsiin evakuoitujen ym. lapseksiottamiseen. Sosiaaliministeriö velvoitti lastensuojeluviranomaiset lähettämään lausuntoehdotuksensa sosiaaliministeriöön nähtäväksi.³⁴² Ministeriö halusi seurata tilanteen kehittymistä voidakseen tarvittaessa puuttua asiaan. Seuranta rajoittui kuitenkin vain adoptiotapauksiin, jotka aina vaativat tuomioistuimen päätöksen. Ulkopuolelle jäivät ne Ruotsissa yksityispassilla oleskelevat lapset, joiden aseman suhteen ei toistaiseksi tehty erityisiä oikeudellisia järjestelyjä. Lapseksiottamista koskevat lukuisat tiedustelut olivat kuitenkin selviä ennakoivia merkkejä lastensiirtoihin liittyvistä riskeistä, joita silloinen sosiaaliministeri ei osannut tulkita oikein. Ruotsi oli adoptionälkäinen maa. Mitä kauemmin lapsi Ruotsissa oleskeli, sitä suuremmaksi kasvoi riski lapsen pysyvistä jäämisestä Ruotsiin.

Talvisodan lastensiirtojen kokemuksia ei Suomessa milloinkaan analysoitu, kuten maan sisäistä väestön, karjan ja muun omaisuuden evakuointia. Sen esti ruotsalaisia kohtaan tunnettu kiittollisuuden tunne. Ruotsalaiset puolestaan pyrkivät oppimaan muiden maiden kokemuksista. He pohtivat valtiopäivillä jo joulukuussa 1939 Ison-Britannian evakuointikokemuksia. Keskustelussa tuotiin mm. esiin ajatus siitä, ettei evakuointi saisi vaikuttaa perhesiteisiin kielteisellä tavalla.³⁴³ Talvisodan aikana käyty keskustelu osoitti ruotsalaisten ennakkoluulotonta asennetta, kun oli kysymyksessä heidän omaan väestöönsä liittyvät toimenpiteet ja erityisesti niiden vaikutus lapsiin.

³⁴⁰ Hederberg 2004, s.106; Willstedt 2008, s.54; Brevsamling 1930-1950: 3.1.2. vol.1-6. Alva Myrdals arkiv. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek ARAB: ”Och så tänkte jag eventuellt skriva en understräckare till Soc.Dem. om finnbarnen som en himlasänd lösning på en befolkningsfråga, som väl nu blir förfärlig. Jag skulle alltså dels poängtera förväntningarna om nedgång, dels betona önskvärdheten att fylla i framtidsgenerationerna med dessa barn om de är föräldrarlösa, dels slå ett slag igen för adoptionsmotionen.”

³⁴¹ Ruotsissa käytiin keväällä 1941 kiivasta keskustelua väestöpolitiikasta. Alva Myrdal osallistui siihen, muttei tuonut esiin talvisodan jälkeen esittämäänsä ajatuksia Suomen pakolaislapsista ratkaisuna Ruotsin väestökysymykseen. *Befolkningsfrågan. Sigtunastiftelsen. Klipparkiv. Sigtuna.*

³⁴² Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942. Sosiaaliministeriö oli lähettänyt asiasta kiertokirjeen Hao N:0 5/1941. Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Eduskunnan arkisto.

³⁴³ Riksdagens protokoll vid urtima riksmötet år 1939. Första kammaren. Onsdagen den 6. december. S.5. Riksarkivet.

Ruotsalaisen altruismin rationaalinen perusta

Miksi Ruotsi valitsi Suomen lasten auttamisen pääasialliseksi muodoksi siirrot Ruotsiin talvisodan aikana? Kyse oli viime kädessä ruotsalaisten valinnasta, joka vaikutti myös seuraavan sodan avustusmuotoihin. Poliittisia tai muitakaan esteitä avun toimittamiselle Suomeen ei talvisodan aikana ollut.

Hakkaraisen mukaan lastensiirrot olivat Ruotsissa neljän eri toimijan yhteistoiminnan tulos: Centrala Finlandshjälpen-järjestön, joka toimi aloitteentekijänä, tiedotusvälineiden, jotka toivat asian julkisuuteen antamalla lastensiirroille runsaasti palstatilaa, Ruotsin kansan, jonka suuri auttamishalu ohjattiin lastensiirtoihin ja Ruotsin hallituksen, joka pyrki ohjaamaan kansansa auttamistahtoa oman politiikkansa edellyttämiin uomiin. Eri toimijoilla on ollut omat motiivinsa, mikä aiheuttaa sen, että lastensiirtotoiminta oli luonteeltaan sekä hyväntekeväisyyttä että politiikkaa.³⁴⁴

Päätös lastensiirroista syntyi ulkoministeri Rickard Sandlerin puolison Maja Sandlerin mielessä hänen viettäessä unettomia öitä Suomen jouduttua Neuvostoliiton hyökkäyksen kohteeksi. Suomen lapsiin liittyvä päätös on syntynyt ahdistuneessa ja syvästi huolestuneessa mielentilassa ja oli Maja Sandlerille lopullinen. Siihen ei sisältynyt vaihtoehtoisia toimintatapoja. Hän sai päätökselleen myös ulkoministerinä toimivan miehensä täyden tuen. Näin syntyi ratkaisu sellaisesta humanitaarisesta avusta, jota Suomi ei pyytänyt, mutta jonka se ensimmäisen kielteisen päätöksen jälkeen kuitenkin lopulta hyväksyi. Kyseessä oli Hakkaraisen mukaan puhtaasta hyväntekeväisyydestä ja myötätunnosta noussut avustusmuoto, joka sai myös poliittisia ulottuvuuksia.³⁴⁵

Tilanne vastaa Resslerin ja muiden havaintoa lastensiirtojen aloitteenteosta ja organisoinnista hyvää tarkoittavan kolmannen osapuolen toimesta. Asiaan liittyy samalla lasten kotimaan viranomaisten lastensiirroille antama tuki ja rohkaisu. Myös havainto lastensiirtoihin liittyvästä lasten rekisteröintiongelmasta vastaa samojen tutkijoiden muista lastensiirroista tekemää havaintoa. Jatkosodan aikana Suomen eduskunnalla ei ollut oikeaa tietoa talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä johtuen rekisteröinnin puutteellisuudesta Suomen puolella. Ruotsissa rekisteröintiasiaan kiinnitettiin jo talvisodan aikana huomiota. Tarkoitus oli, että kaikki rekisteröidyt palaisivat aikanaan Suomeen.

Centrala Finlandshjälpen oli yksityinen avustusjärjestö, jossa Hanssonin poliittinen näkemys Suomen avustustoiminnan luonteesta ja aktiivisten Suomen ystävien konkreettinen auttamishalu kohtasivat toisensa. Järjestö oli valmis työkalu, joka palveli hyvin Hanssonin poliittisia tarkoituksia.

³⁴⁴ Hakkarainen 2003, s.61.

³⁴⁵ Hakkarainen 2003, s.63-64.

Järjestön valtiollistaminen ja kuningasperheen edustajien siirtyminen sen johtotehtäviin antoivat sille selvästi korkeamman statuksen kuin mitä muilla Suomen hyväksi toimivilla järjestöillä oli. Kun avustujajärjestö valtiollistettiin, saatettiin samalla halu auttaa Suomea hallituksen valvontaan. Avustustoimintaa ohjasi nyt muuttuvissa poliittisissa tilanteissa ainoastaan hallituksen oma tilannearvio, eivät sellaiset motiivit, jotka saattoivat olla hallituksen puuttumattomuuspolitiikan kannalta vaarallisia.

Avustusmuotona lastensiirrot valloittivat ruotsalaisten sydämet. Koska lapsia haluavia perheitä oli enemmän kuin tarjolla olevia lapsia, joutuivat monet pettymään.³⁴⁶ Ruotsalaisten asenne oli viileämpi muita pakolaisryhmiä, esimerkiksi juutalaispakolaisia kohtaan.³⁴⁷ Pakolaislapset Suomesta olivat ruotsalaisten kannalta erilaisessa asemassa muihin pakolaisiin verrattuna, sillä he joutuivat lähtemään kodeistaan turvaan Ruotsiin vuosisataisen yhteisen vihollisen hyökkäyksen seurauksena. Lapset antoivat kasvatusperheelleen samalla suuremman henkilökohtaisen auttamisen tunteen kuin mitä pelkkä rahalahjoitus Suomeen olisi antanut.

Suhtautuminen lapsiin heijasti poliittisia asenteita, kuten amerikkalaisten innostunut suhtautuminen Ison-Britannian lasten siirtoihin Yhdysvaltoihin v.1940.³⁴⁸ Tanskalaisten suhtautumistapa saksalaislapsiin puolestaan muuttui ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä myönteisestä suhtautumisesta vastakohdakseen toisen maailmansodan jälkeen. Suuri osa vuosina 1945–1949 siirretyistä 5 000 – 10 000 saksalaislapsesta kuoli hoidon puutteeseen.³⁴⁹ Lasten kansallisuus vaikutti heidän saamaansa kohteluun.

Ruotsalainen lehdistö kuvasi tilanteet Suomessa niin vaarallisiksi, että lapset olivat suoranaudessa hengenvaarassa. Ruotsalaisilla oli kuitenkin virheellinen käsitys pommitusten uhreista, sillä suoranaiset sotavahingot muodostivat todellisuudessa varsin pienen osan lasten kuolinsyistä.³⁵⁰ Lehdistö kiinnitti huomiota myös lasten kokemuksiin sodan synnyttämiin psyykkisiin riskeihin. Se teki tehokasta propagandaa lastensiirtojen puolesta. Ruotsalaisia ei tarvinnut asiassa paljoakaan taivutella, sillä vilpitön halu auttaa Suomea avasi ruotsalaiskotien ovet suomalaislapsille. Centrala Finlandshjälpens järjestön toiminnan keskeisin edellytys oli julkisuus, sillä ilman sitä järjestö ei olisi kyennyt saamaan niin merkittäviä keräysvaroja kuin se sai.³⁵¹ Rönkön mukaan ruotsalaiset lehdet kuvasivat lasten suurta

³⁴⁶ Salminen 2007, s.85; Carlqvist 1971, s.26-27.

³⁴⁷ Ks. myös Lomfors 1996, s.260.

³⁴⁸ Henderson 2004, s.40.

³⁴⁹ Lylloff 2004, s.245.

³⁵⁰ Kaven 2004, s.23-24.

³⁵¹ Hakkarainen 2003, s.47-58.

hätää ja kurjuutta herättäen lukijoissaan myötätuntoa ja auttamisen halua. Siten ne ovat vahvistaneet avustusjärjestön asemaa. Useimmat ruotsalaisperheet ovatkin ottaneet lapsia vastaan puhtaasta inhimillisyydestä. Motiivit saattavat kuitenkin muuttua, kun poliittiset päätöksentekijät astuvat kuvaan. Valokuvat hyväntahtoisista ja hymyilevistä ruotsalaisista lasten vastaanottajista ovat myös vahvistaneet ruotsalaisten kollektiivista identiteettiä kuvaten heidät vieraanvaraisiksi, anteliaiksi ja inhimillisiksi.³⁵²

Janfeltin mukaan neutraliteetti synnytti ruotsalaisissa auttamisvelvollisuuden tunteen jo ensimmäisen maailmansodan aikana Ruotsin jäädessä varsinaisen sodankäynnin ulkopuolelle.³⁵³ Sama tilanne toistui talvisodan aikana vielä voimakkaammin ruotsalaisia koskevassa muodossa. Talvisodan aikana auttamisvelvollisuuden tunnetta lisäsi vielä syyllisydentunne, koska Ruotsi ei sotilaallisesti astunutkaan Suomen rinnalle Neuvostoliittoa vastaan, vaikka Suomen kanssa oli ollut 650-vuotta kestänyt yhteinen historia, johon sisältyi monta sotaa Venäjää vastaan.

Humanitaarinen avustustoiminta lastensiirtojen muodossa helpotti Hanssonin hallituksen asemaa kanavoimalla innokkaimpien Suomen ystävien energian avustustoimintaan.³⁵⁴ Hansson tuki tätä avustustoimintaa myös poliittisista syistä. Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluehallitukselle Hansson totesi humanitaarisesta avusta kohta talvisodan alkamisen jälkeen: ”Otamme myönteisen kannan suhtautumisessamme Suomelle annettavaan humanitaariseen ja aineelliseen apuun ja teemme tämän hyvin suuressa mittakaavassa, vaikka se aiheuttaisi meille itsellemme säännöstelyä.” Tällä lausunnolla Hansson asettui tukemaan Suomelle ystävällisiä tahoja astumatta poliittisia riskejä sisältävän rajan yli.³⁵⁵ Hallitus antoi 8.12.1939 500 000 kruunua humanitaarisen toiminnan tukemiseen Suomessa luoden näin avustustoiminnan taloudelliset edellytykset Centralla Finlandshjälpen-järjestölle. Summa ylitti Ruotsin sosiaaliministeriön (socialdepartementet) vuosikustannukset. Tämä avustustoiminta ei sisältänyt sellaisia riskejä, mitä sisältyi vapaaehtoisten ja aseiden lähettämiseen Suomeen.

Ruotsin yhteiskuntarakenteessa tapahtuneet muutokset suosivat lastensiirtoja. Alva ja Gunnar Myrdal kiinnittivät v. 1935 huomiota Ruotsin huolestuttavaan väestökehitykseen. Ruotsin väestörakenteessa oli tapahtumassa huolestuttava rakennemuutos. Myrdalin teos tuo esiin kauhukuvan vanhentuvasta ja väestöstä tyhjenevästä Ruotsista.³⁵⁶ Lapsiluvun aleneminen on luonut rakenteellisen pohjan ottaa vastaan suomalaislapsia. Altruismille löytyi rationaalinen perusta: Suomen lapset täyttivät

³⁵² Rönkkö 2007, s.83-88.

³⁵³ Janfelt 1998, s.193.

³⁵⁴ Hakkarainen 2003, s.62

³⁵⁵ Carlqvist 1971, s.,23,71,252,254. Hanssonin lausunto on annettu 5.12.1939; Blidberg 1984, s.93-94.

³⁵⁶ Myrdal 1935, s.116.

monien vanhempien sydämessä olleen tyhjän tilan. Samalla autettiin hädänalaisessa asemassa olevan naapurimaan lapsia ja tavallaan osallistuttiin Suomen sotapönnisteluihin henkilökohtaisella tasolla. Suomalainen pakolaislapsi tyydytti näin monia tarpeita.

Miksi ministeri Juho Koiviston, jonka toimialaan päätös lasten maasta lähettämisestä kuului, kielteinen päätös siirtojen aloittamisesta käytännössä kumottiin joulukuussa 1939? Asia siirtyi sisäasiainministeri von Bornin ja sosiaaliministeri Fagerholmin hoitoon, joista varsinkin Fagerholmilla oli hyvät yhteydet Ruotsiin ja muihin Pohjoismaihin. Hän toimikin hyvin tarmokkaasti lastensiirtojen edistämisen puolesta talvisodan aikana. Jatkosodan aikana hän oli lastensiirtojen keskeisiä vaikuttajia.

Ruotsalaisista lähteistä saadun kuvan perusteella Erkko ei ole informoinut ruotsalaisia ministeri Koiviston kielteisestä lastensiirtoihin liittyvästä päätöksestä.³⁵⁷ Erkolle lastensiirto on ollut itsestään selvä asia ja kysymyksessä olivat lähinnä käytännön toimenpiteet. Juho Koiviston päätös saattoi Erkon vaikeaan asemaan ruotsalaisiin nähden. Tarjouksesta kieltäytyminen olisi vaikuttanut kielteisesti vilpittömin mielin toimineisiin avuntarjoajiin, myös entiseen ulkoministeri Rickard Sandleriin, jonka kanssa Erkko oli neuvotellut Ahvenanmaan yhteistä puolustusta koskevan sopimuksen tammikuussa 1939. Vaikka sopimus ei velvoittanut avunantoon, oli sillä suuri moraalinen velvoitus. Se oli konkreettinen näyttö pohjoismaisen suuntauksen epäilijöille.³⁵⁸

Ruotsin saaminen Suomen rinnalle sotilaallisesti oli Erkon ja Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon selkeä tavoite. Lasten siirtäminen Ruotsiin sitoi maita entistä tiiviimmin yhteen ja lisäisi ruotsalaisten myötätuntoa naapurimaataan kohtaan.³⁵⁹ Kaikki Ruotsin tarjoama apu oli otettava vastaan. Lastensiirrot olivat eräs Suomen hyväksi vaikuttava tekijä muiden tekijöiden joukossa. Lastensiirrot olivat itse asiassa vastaanottavan maan kannalta katsottuna eräänlainen puolen valinta aseellisessa konfliktissa. Sen maan lapsia otettiin hoitoon, jonka puolella konfliktissa ollaan. Samalla parannetaan lapsia lähettäneen maan edellytyksiä käydä sota. Lasten tarvitsema ravinto vapautuu muille ja äideillä tarjoutuu mahdollisuus mennä asetehtaisiin työhön. Erkko, Suomen hallitus ja sotilasjohto kuitenkin pettyivät Ruotsin hallituksen poliittiseen toimintaan sen ajaessa viime kädessä Ruotsin omia etuja Suomen suunnalla. Mannerheimin päiväkäsky 14.3.1940 heijastaa pettymyksen tunnetta Ruotsia kohtaan. Velka länteen oli nyt maksettu viimeistä ropoa myöten.

³⁵⁷ Carlqvist 1971, s. 24. Maja Sandler ja Hanna Rydh matkustivat Suomeen 11.12.1939; Koivisto oli 7.12.1939 ilmoittanut Erkolle, ettei lapsia siirretä maasta. Mappi UM 8 B Ruotsi. Vastausähke Erkolle 7.12.1939.

Ulkoasiainministeriön arkisto.

³⁵⁸ Soikkanen 1983, s.273.

³⁵⁹ Ks. Hietanen 1992, s.142; ks. myös Hakkarainen 1989, s.132.

Pohjoismaista suuntausta kannattanut Erkko kääntyi lastensiirtoasiassa Mannerheimin puoleen ja ohjasi Rydhin Mannerheimin vieraaksi Mikkeliin yhdessä entisen ulkoministeri Rickard Sandlerin kanssa. Erkko halusi näin tukea Centrala Finlandshjälpen-järjestön toimintaa Mannerheimin arvovallalla. Koivistoa vastassa olivat häntä suuremmat poliittiset voimat. Keskeiset lastensiirtoja kannattaneet poliittista vaikutusvaltaa omanneet henkilöt Suomessa olivat suomenruotsalaisen vähemmistön edustajia. Heille lasten Ruotsiin lähettäminen oli varsin luonnollista talvisodan olosuhteissa, sillä asia nähtiin pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden konkreettisena ilmenemismuotona. Oli kiitollisena otettava vastaan kaikki se apu, mikä naapurista tarjottiin. Tämä suuntaus on ollut Juho Koiviston edustamaa suuntausta voimakkaampi talvisodan poliittisessa tilanteessa.

Suomessa ei analysoitu talvisodan lastensiirroista saatuja kokemuksia vastaisen varalle. Kokemusten seuranta olisi ollut perusteltua sekä esiintyneiden mielipide-erojen että kansallisen edun vuoksi. Sen sijaan analysoitiin kyllä maan sisäistä väestön, karjan ja muun omaisuuden evakuointia vastaisen varalle. Lastensiirtojen kokemusten analysointi olisi kuulunut lähinnä niille poliittisille päättäjille, jotka käynnistivät lastensiirrot käytännössä eli sisäasiainministeri von Bornille ja sosiaaliministeri Fagerholmille. Kriittinen kokemusten analysointi oli heidän näkemyksensä mukaan kiittämättömyyden osoitus hyväntahtoista auttajaa kohtaan. Ajanpuute on myös saattanut vaikuttaa asiaan. Perimmäisenä syynä avustusmuodon kriittisen arvion puutteeseen Suomessa onkin ollut kiitollisuuden tunne avun antajaa kohtaan. Avustusmuodon kriittinen analyysi oli tässä ilmapiirissä sopimatonta.

Talvisodan jälkeen jäi Ruotsiin lähes 1 000 suomalaislasta. Tämä oli vastoin siirtojen tarkoitusta ja väliaikaista luonnetta. Syyt lasten Ruotsiin jäämiseen olisi tullut selvittää heti talvisodan jälkeen, kuten tehtiin jatkosodan jälkeen. Silloin lastensiirtokomitea selvitti omalla tutkimuksellaan sitä, miksi perheet eivät kutsuneet lapsiaan takaisin kotiin Ruotsista. Syistä siihen, miksi lapset olivat Ruotsissa vielä kaksi vuotta talvisodan jälkeen, voidaan esittää vain arvailuja. Lasten ja kasvatusvanhempien molemminpuolinen kiintymys ja lapsen perheen olosuhteissa tapahtuneet muutokset – esim. isän kaatuminen – ovat mahdollisia syitä. Arvailujen varaan jää, paljonko Ruotsiin jääneiden joukossa oli sotaorpoja. Sotaorpojen ja Ruotsissa olevien sotalasten adoptiomahdollisuuksia kuitenkin tiedusteltiin Suomen viranomaisilta.

Ruotsalaiset pyrkivät oppimaan muiden maiden kokemuksista. He keskustelivat evakuointeihin liittyvistä sosiaalisista ongelmista v. 1939 Isossa-Britanniassa saatujen kokemusten perusteella ja esittivät ajatuksia siitä, että kokemuksia tulisi hyödyntää Ruotsin omissa evakuoinneissa. V. 1948 he kieltäytyivät saksalaislasten siirrosta Ruotsiin perustellen asiaa mm. kuljetuskustannusten kalleudella.

Perusteluna mainittiin myös, että oli julmaa palauttaa lapsi Ruotsissa kokemansa yltäkylläisyyden jälkeen kotimaansa köyhiin oloihin.³⁶⁰

Tarkiainen kyseenalaistaa talvisodan lastensiirtojen tarpeellisuuden viitaten siihen, että sota kesti lyhyen ajan, eivätkä sen mukanaan tuomat haittailmiöt talvisodan aikana ehtineet vaikuttaa lapsiin kovin voimaperäisesti. Elintarvikkeita oli niin runsaasti saatavilla, ettei esimerkiksi laajaa salakauppaa lainkaan syntynyt.³⁶¹ Tilanne oli toinen kuin jatkosodan aikana. Vaikka harvaanasuttu Suomi olisikin kyennyt tarjoamaan lapsilleen riittävästi turvapaikkoja pommituksia vastaan, ei kukaan kuitenkaan voinut tuolloin vielä tietää sodan kestoa ja sen lopputulosta. Mikäli maa olisi miehitetty, olisi se merkinnyt sissisotaa ja koko maan muuttumista taistelulentäksi, kuten v. 1918. Se malli, mitä Espanjan lasten auttamisessa käytettiin (lasten- ja vastaanottokotien perustaminen) olisi tosin toiminut myös Suomessa. Sen ehdottaminen olisi vaatinut sellaista poliittista tahtoa, jota talvisodan Suomessa ei riittävästi löytynyt. Talvisota muodosti Ruotsille Suomen lapsia koskevan auttamisen mallin. Sen vaikutus heijastui voimakkaasti jatkosodan ratkaisuihin, joita ei voi ymmärtää ilman talvisodan lastensiirtoihin liittyviä ratkaisuja.

Myös Suomessa – kuten Ruotsissakin – kiinnitettiin huolestuneina huomiota syntyvyyden heikkenemiseen 1930-luvulla. Perhe- ja väestöpoliittisiin kysymyksiin ruvettiin Suomessa kiinnittämään enemmän huomiota talvisodan jälkeen. Suomessa perustettiin 14.2.1941 Väestöliitto ajamaan perhepolitiikkaan liittyviä asioita.³⁶² Väestöliitto perustettiin 11 kuukautta talvisodan jälkeen. Se joutui myös käsittelemään Ruotsiin siirrettyjen lasten ongelmaa. Vuosi 1940 oli Suomen väestökehityksen kannalta synkkä, sillä sodan seurauksena kuolleiden määrä ylitti syntyvyyden ja väkiluku laski 4 100 hengellä.³⁶³ Imeväiskuolleisuus, joka on hyvä sosiaalisten olojen mittari, nousi vuonna 1940 korkeimpaan toisen maailmansodan aikana Suomessa laskettuun arvoon.³⁶⁴ Lapin läänissä pikkulasten (0–1-vuotiaat) kuolleisuus oli 150 promillea v.1940. Luku oli todella korkea, sillä imeväiskuolleisuus oli tällä tasolla Suomessa 1900-luvun alussa ja sata vuotta myöhemmin maailmassa oli vain yksi valtio, sodan koettelema Afganistan, jossa alle vuoden ikäisten lasten kuolleisuus on samaa luokkaa kuin Lapin läänissä v. 1940. Pienimmät olivat heikoimpia myös sodan oloissa.³⁶⁵ Näiden kuolemien aiheuttajina eivät olleet ilmapommitukset vaan muut syyt, kuten köyhyys ja

³⁶⁰ Child Welfare Review nr 1/1947, s.30. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

³⁶¹ Westerlund 2009, s.235.

³⁶² Väestöliitto 1991, s. 7,74; Väestöliitto 1980, s.1-3.

³⁶³ Nieminen 1999, s.57; Mustonen - Suominen-Suonoja 1975 s.29-33.

³⁶⁴ Ks. myös Korppi-Tommola 1990, s.115.

³⁶⁵ Manninen -Junila 2005, s.108

terveydenhoidon puute, joiden vaikutusta sota lisäsi. Juuri näitä ongelmia hoitamaan oli Väestöliitto perustettu. Myös lastensiirtojen perimmäinen tavoite oli väestöpoliittinen. Tarkoituksena oli turvata lasten fyysinen olemassaolo sekä estää niukkuuden ajan vahingolliset seuraamukset lasten kasvu- ja kehitykselle. Kyseessä oli väliaikaiseksi tarkoitettu toimenpide, jonka väliaikaisuus pyrittiin myöhemmin turvaamaan kirjallisella sitoumuksella siitä, ettei lasta missään oloissa jätetä pysyvästi Ruotsiin.

SUOMEN LASKENUT ARVOSTUS JA UUDET LASTENSIIRROT

Ruotsalaiset jälleen aloitteentekijöinä

Seuraavan kerran lastensiiirtoihin liittyvistä asioista neuvoteltiin jo ennen jatkosodan syttymistä helmikuussa 1941. Lähtökohtana oli jälleen – kuten jo talvisodan aikana – ruotsalaisten osoittama aktiivisuus lastensiiirtoasiassa. Ulkomaisen avun keskustoimikunta tiedusteli, oliko MLL valmis Ruotsista tulleen kutsun perusteella Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliiton ja sosiaaliministeriön ehdotuksen mukaisesti ottamaan huolehtiakseen heikkokuntoisten lasten mahdollisesta siirrosta Ruotsiin.³⁶⁶ Valtiovalta oli perustanut ulkomaisen avun keskustoimikunnan 8.4.1940. Sen tehtävänä oli valvoa ja välittää keskitetysti ulkomaalaisille avustajajärjestöille kotimaisten järjestöjen, laitosten ja virastojen tarpeita ja toivomuksia. Sen tehtäväksi annettiin myös ehdotusten teko avustajaluonteisten luottojen saamiseksi.³⁶⁷

MLL otti lastensiiirtoon myönteisen kannan, mutta asia jäi joksikin aikaa lepäämään, koska seuraavan kerran lastensiiirtoja koskeva asia tuli esille MLL:n pöytäkirjoissa vasta 16.5.1941.³⁶⁸ Tuolloin elettiin vielä rauhan aikaa. Tässä pöytäkirjassa todettiin, että sosiaaliministeriössä on samana päivänä pidetty istunto, jossa sosiaaliministeri Fagerholm ilmoitti, että Ruotsissa oli perustettu "Kommitten för finska sommarbarn" ja ehdotti, että MLL Suomen puolelta järjestäisi toistaiseksi 700 heikon lapsen siirron Ruotsiin sekä järjestäisi myös yksityistietä menevien "sota-talvilapsien" kuljetuksen. MLL:n tulisi perustaa asiaa hoitamaan kesälapsitoimikunta.³⁶⁹ Perustava kokous pidettiin 17.5.1941.³⁷⁰ Tarkoitus oli siirtää lapset Ruotsiin vain kesän ajaksi.³⁷¹ Kesällä ei koulunkäynti Suomessa muodostanut ongelmaa.

Ruotsalaiset propagoivat jälleen voimakkaasti lastensiiirtojen puolesta, kuten he olivat tehneet jo talvisodan aikana. Painamassaan tunteisiin vetoavassa ja lukumäärätietoja liioittelevassa propagandalehtisessä kesälapsikomitea julkaisi lasten valokuvia todeten tämän "ihmismateriaalin olevan erinomaista, eikä sitä saa vaarantaa. Jo 3 000 lasta oli kuljetettu Ruotsiin ja useat tuhannet odottivat innokkaasti mahdollisuutta päästä Ruotsiin. Vaikeiden olosuhteiden synnyttämät puutostaudit

³⁶⁶ Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939-1941. Pöytäkirja kokouksesta 13.2.1941. Mannerheimliiton arkisto. Kansallisarkisto.

³⁶⁷ Vapaan huollon julkaisuja n:o 30. Helsinki 1949.S.14. Keskitetty vapaa huoltotyö 1939-1949 Jyväskylän maakunta arkisto; Ulkomaisen avun keskustoimikunta 1940-1942. Komiteat 540:111. Ulkoasiainministeriön arkisto.

³⁶⁸ Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939-1941. Pöytäkirja kokouksesta 16.5.1941. Kirjekonsepteja 1941. Kirje nro 628. Mannerheimliiton arkisto. Kansallisarkisto.

³⁶⁹ Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939-1941. Pöytäkirja kokouksesta 16.5.1941. Mannerheimliiton arkisto. Kansallisarkisto.

³⁷⁰ Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939-1941. Pöytäkirja kokouksesta 29.5.1941. Mannerheimliiton arkisto. Kansallisarkisto.

³⁷¹ Schildt-Runeberg 1961, s.15; ks. myös Korppi-Tommola 1990, s.134.

hävisivät nopeasti, kun apu tuli ajoissa. Tulevaisuudelle on pelastettu lupauksia Suomen sitkeän ja kestävänsä kansan säilymisestä.”³⁷² Myös ruotsalaiset yksityishenkilöt toimivat asiassa aktiivisesti. Lääkäri Carl-Otto Larsson Bragnum painatti yli puoli miljoonaa kiertokirjettä ammattiliittojen jäsenille eri puolilla Ruotsia vedoten Ruotsin kansaan Suomen lasten puolesta. Vetoamuksen ydin oli naapurikansan arvokkaimman omaisuuden eli nousevan polven pelastaminen.³⁷³

Ennen kuin kesälapsitoimikunta Suomessa oli ehtinyt virallisesti aloittaa työtään, oli kuitenkin jo tuhatkunta lasta saapunut Ruotsiin yksityistä tietä. Kutsujina toimivat ne perheet, joilla oli ollut suomalaisia lapsia luonaan talvisodan aikana. Touko- ja kesäkuussa 1941 kesälapsivaliokunta kuljetti 736 suomalaista lasta Ruotsiin³⁷⁴, mutta yksityisestä aloitteesta saapuneiden lasten lukumäärä nousi 1 300:aan. Ennen jatkosodan alkua oli siis Ruotsiin siirtynyt jo noin 2 000 suomalaislasta, joista yli puolet talvisodan aikana syntyneiden kontaktien perusteella. Tämän siirron yhtenä perusteena olivat ne vahvat kiintymyssuhteet, mitä lasten ja heidän ruotsalaisten kasvatusvanhempinsa välille oli muodostunut talvisodan aikana. Kun lukuun lisätään Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneet 929 lasta, niin Ruotsissa oli jo ennen jatkosodan syttymistä n. 3 000 suomalaislasta.³⁷⁵ Näistä vähintään 1 300 oli ollut Ruotsissa jo talvisodan aikana, mutta matkustaneet kutsuttuna uudelleen Ruotsiin v. 1941. Lapsia sijoitettiin Ruotsissa talvisodan aikana 4 018 perheeseen. Koska halukkaita perheitä oli runsaasti eli n. 15 000, voidaan lähteä siitä, että talvisodan aikana sijoitettiin pääsääntöisesti yksi suomalaislapsi ruotsalaisperhettä kohden.³⁷⁶ Huomattava osa talvisodan aikana Ruotsissa olleista lapsista oli siis palannut sinne jo ennen uuden sodan syttymistä. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea, joka perustettiin 3.9.1941, kiinnitti kokouksessaan 21.10.1941 huomiota siihen, ettei näiden ns. kesälasten palautusta Suomeen ollut tyydyttävästi järjestetty.³⁷⁷ Näiden lasten palauttaminen ei kuitenkaan ollut lastensiirtokomitean vastuulla, vaan MLL:n.

Uuden sodan syttyminen 25.6.1941 vaikutti siihen, että ns. kesälasten paluu viivästyi alun perin suunnitellusta. Tilanne oli hallinnollisesti sekava kahden organisaation hoitaessa Ruotsiin siirrettyjen lasten asiaa ja toisen organisaation arvostellessa toisen toimintaa lasten palauttamista koskevassa asiassa. Mielipide-eroja lasten palauttamisesta syntyi myös sodan jälkeen. Yhtenäisen johdon puute

³⁷² Hietanen 1992, s.140-141.

³⁷³ Vi, vapenbröder, numero 15, 15.8.1943. PKY.

³⁷⁴ Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942 pidetystä lastensiirtokonferenssista. Sg AII:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; Rimmerfors 1945, s.106.

³⁷⁵ Suomi-toimisto 1946, s.83.

³⁷⁶ Carlqvist 1971, s.281.

³⁷⁷ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

heijastui käytännön toimintaan. Fagerholm toimi aktiivisesti myös näiden jo ennen sotaa alkaneiden lastensiirtojen hyväksi, jotka alkoivat Ruotsista tulleen kutsun perusteella.

Lars Östberg toimi ”Kommitten för finska sommarbarn”-järjestössä.³⁷⁸ Sille annettiin myöhemmin nimi ”Hjälpkommitten för Finlands barn” ja Östberg toimi myös tämän järjestön johtajana. Järjestö hoiti koko jatkosodan ajan lastensiirtoja Ruotsin puolella toimien vastaavan suomalaisen organisaation eli sosiaaliministeriön lastensiirtotoimikunnan yhteistyökumppanina. Erona osapuolten välillä oli, että suomalainen osapuoli toimi sosiaaliministeriön alaisuudessa, ruotsalainen järjestö taas oli yksityisellä pohjalla koko jatkosodan ajan toisin kuin talvisodan aikana, jolloin lastensiirtojen rahoitus oli kokonaisuudessaan Ruotsin valtion vastuulla.

Talvisodan toistoa: Suomen tie kiellosta suostumukseen

Jatkosodan puhkeaminen kesäkuussa herätti jälleen ruotsalaisten keskuudessa ajatuksen avustaa Suomen lapsia. Tarkoituksena oli lähinnä lisätä lastensiirtoja Suomesta Ruotsiin. Toiminta noudattaisi talvisodan mallia. Siirrot organisoisi Ruotsin Punainen Risti, joka olikin halukas hoitamaan siirtoja.³⁷⁹ Järjestöllä oli lastensiirroista kokemusta vuosilta 1919–1922, jolloin Ruotsiin siirrettiin lapsia Saksasta ja Itävaltasta. Punainen Risti huolehti tällöin mm. lasten terveystarkastuksista.³⁸⁰

Punaisen Ristin palveluja ei kuitenkaan käytetty. Ajatus lastensiirroista ei saanut Suomen viranomaisten hyväksyntää. Vuorineuvos Åke Garztia johtaman Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan tehtävänä oli antaa ruotsalaisille neuvoja ja suosituksia siitä, miten Ruotsissa kerättyjä varoja jaettaisiin ja mihin ne käytettäisiin Suomessa. Ruotsissa oli kerätty paljon varoja Suomen auttamiseksi.³⁸¹

Suomen ulkomaisen avun keskustoimikunta kuitenkin katsoi, että varoja tarvittiin Suomessa kipeämmin muihin tarkoituksiin kuin lasten kuljetuskustannuksiin. Sama ajatus tämän avustusmuodon suhteellisesta kalleudesta verrattuna paikan päälle toimitettuun apuun tuli myöhemmin esiin mm. Vietnamin orpolasten siirroissa Yhdysvaltoihin. Johtavissa piireissä sekä Ruotsissa että Suomessa katsottiin lastensiirrot tarpeettomiksi. Viitattiin myös muihin vaikeuksiin niitä tarkemmin määrittelemättä.³⁸² Myös valtionkomitea Ruotsissa omaksui saman kannan ja lahjoitti

³⁷⁸ Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942. pidetystä konferenssista. Sg A II:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

³⁷⁹ Svenska Dagbladet. 16.7.1941.

³⁸⁰ Janfelt 1998, s.264.

³⁸¹ Vuorineuvos Åke Gartzin haastattelu 29.10.1962, 9.11.1962 ja 14.11.1962. L.A. Puntilan arkisto. Kansallisarkisto.

³⁸² Redogörelser och rapporter av skilda slag. Sg F VIII:4 .Hjälpkommitténs för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; keskustoimikunnan jäsenenä toiminut Tauno Jalanti muistaa omalta osaltaan vastustaneensa jyrkästi siirtoja aavistaen, että lapsia jää Ruotsiin. Tauno Jalannin kirje 26.3.1980. PKY.

500 000 kruunua käytettäväksi sodasta kärsimään joutuneiden perheiden tukemiseen Suomessa.³⁸³ Päätös noudatti Juho Koiviston jo talvisodan aikana omaksumaa linjaa. Juho Koivisto toimi myös Suomen ulkomaisen avun keskustoimikunnan jäsenenä ja on saattanut vaikuttaa itse päätökseen.³⁸⁴ Kirjallista lähdeaineistoa tästä ei kuitenkaan ole käytettävissä.

Ruotsin valtionkomitea perustettiin kohta talvisodan jälkeen. Komitea sai nimekseen "Rikskommitten för Finland". Se sai tehtäväkseen jatkaa ja johtaa Ruotsin avustustoimintaa Suomeen keskitetyksi aikaisemman kirjavan ja rönsyilevän käytännön asemesta. Valtionkomitea oli yhteydessä Suomen hallituksen asettamaan Ulkomaisen Avun Keskustoimikuntaan, jonka tehtävänä oli toimia ainoana ulkomaisen avustustoiminnan keskuselimenä Suomessa.

Neuvottelut lastensiirroista jatkuivat edelleen ja kesälapsikomitean jäsenten ja sosiaaliministeri Fagerholmin ja Suomen ulkomaisen avun keskustoimikunnan johtajan, vuorineuvos Gartzin välillä käytiin asiaan liittyvää kirjeenvaihtoa. Fagerholmin kanta oli, että mikäli uusia varoja kyetään keräämään lasten kuljetuskustannusten katteeksi, voivat lastensiirrot hänen puolestaan käynnistyä.³⁸⁵ Fagerholmin merkitys oli keskeinen koko jatkosodan lastensiirtotoimintaa ajatellen. Siirtoinnostusta jarruttanut Gartz sai siirtyä syrjään.³⁸⁶

Ruotsin valtionkomitea lähettikin 3.9.1941 tämän uusien varojen hankintaan liittyvän ajatuksen pohjalta Fagerholmille lastensiirtoja koskevan tarjouksen. Valtionkomitea totesi tarjouksessaan, että se oli valmis antamaan varoja käytettäväksi suomalaislasten siirtoa varten ruotsalaisiin koteihin tietyksi ajaksi sillä ehdolla, että sosiaaliministeri vahvistaa, että siirrot ovat toivottavia.³⁸⁷ Fagerholm otti tarjouksen kiitollisena vastaan ja ilmoitti perustaneensa komitean hoitamaan kuljetuksia.³⁸⁸ Päätös on tehty nopeasti, sillä lastensiirtokomitean perustava kokous oli jo 3.9.1941 eli sähkeen saapumispäivänä. Kokouksessa päätettiin mm. lasten valinnassa noudatettavista kriteereistä. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajaksi asetettiin eduskunnan kirjastonhoitaja maisteri Elsa Bruun.³⁸⁹

³⁸³ Redogörelser och rapporter av skilda slag. Sg F VIII:4. Hjälpkommitténs för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; Svenska Dagbladet. 16.7.1941.

³⁸⁴ Ulkomaisen avun keskustoimikunta 1940-1942. Komiteat 540:111. Ulkoasiainministeriön arkisto.

³⁸⁵ Saapuneet asiakirjat. Vuorineuvos Åke Gartzin kesälapsitoimikunnalta saama kirje sekä sosiaaliministeri Fagerholmin kesälapsitoimikunnalle lähettämä kirje. Sg Ea 2. Ulkomaisen avun keskustoimikunnan arkisto. Ulkoasiainministeriön arkisto.

³⁸⁶ Eronen 1996, s.51.

³⁸⁷ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Sg Ca. 1 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

³⁸⁸ Sama.

³⁸⁹ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Fagerholmille saapui 4.9.1941 Ruotsista sähköitse ilmoitus, että lastensiirtoja varten oli Suomen Pankkiin siirretty 200 000 mk varoja sosiaaliministerin käyttöön.³⁹⁰ Ruotsalaiset ilmoittivat myöhemmin suorittavansa kaikki lastensiirroista syntyvät kulut.³⁹¹ Tämä lastensiirtoja koskeva päätös oli seuraamuksiltaan laajakantoinen, sillä se tuli käsittämään noin 50 000 lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin lähetettyä lasta vuosina 1941–1946.³⁹² Todellinen Ruotsiin siirrettyjen lasten luku on kuitenkin huomattavasti suurempi, sillä lapsia siirrettiin myös yksityisteitse arviolta n. 15 000.³⁹³ Yksityisteitse lapsia oli siirtynyt Ruotsiin jo talvisodan aikana ja kesällä 1941 ennen uuden sodan syttymistä. Tarkkoja lukumääriä ei ole tiedossa.

Toiminnan alkuvaiheessa ei ajateltu siirtojen paisuvan niin suureksi kansanliikkeeksi kuin mitä myöhemmin tapahtui. Ns. kesälapsitoiminta lähti liikkeelle nimenomaan heikkokuntoisten lasten auttamisesta. Uuden lastensiirtotoiminnan ensimmäinen kutsu koski vain 1 500 lasta, joten toiminnan ajateltiin muodostuvan varsin pienimuotoiseksi.³⁹⁴ Valtioneuvos Fagerholm totesi haastattelussa 17.3.1978, että kysymyksessä oli hänen kannaltaan varsin pienen luokan asia muihin käsiteltäviin asioihin verrattuna. Hän ei harkinnut lastensiirtojen osalta eri vaihtoehtoja, kuten avun ohjaamista lapsiperheille Suomeen (ks. liite 15). Tämän seikan vahvistaa myös päätöksenteon tavaton nopeus. Fagerholmin päätös onkin nähtävä jo talvisodan aikana tapahtuneiden periaatteellisten ratkaisujen johdonmukaisena jatkeena, eräänlaisena itsestään selvyyttenä. Avustamisen linja oli muodostunut edellisen sodan aikana. Apu oli joko otettava vastaan tarjotussa muodossa eli avunantajan ehdoilla tai sitten oltaisiin ilman tarjottua apua.

Paheneva elintarvikepula Suomessa ja huoli lasten selviytymisestä sai Tukholman ylikäskynhaltija Nothinin (sos.dem.) joulukuussa 1941 kääntymään Ruotsin hallituksen puoleen. Hän kiinnitti huomiota Suomen lasten vaaranalaiseen asemaan. Nothin ehdotti, että Ruotsin hallitus ryhtyisi kansainvälisellä tasolla neuvottelemaan siitä, että apua – lähinnä elintarvikkeita ja vaatteita - toimitettaisiin Suomen lapsille Kansainvälisen Punaisen Ristin valvonnassa.³⁹⁵ Nothin lähestyi hallitusta ruotsalaisen avustusjärjestön ”Samarbetskommitten för nordiskt hjälparbete” puheenjohtajan ominaisuudessa.

³⁹⁰ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

³⁹¹ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 18.9.1941. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

³⁹² Jalo 1950.

³⁹³ Sekalaisia kirjeitä ja asiakirjoja. Sg Eh 3. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

³⁹⁴ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

³⁹⁵ Nothinin kirjelmä ulkoministeri Güntherille 29.12.1941. Sg H:1 Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

Ruotsin Punainen Risti toimi tuolloin erittäin aktiivisesti Kreikan nälänhädän kourissa kamppailevan siviiliväestön auttamiseksi (ks. alaluku ”Vaihtoehtoisia auttamisen malleja”). Tätä samaa auttamisen mallia Nothin olisi halunnut soveltaa myös Suomen kohdalla.

Ruotsin ulkoministeriön arkistossa on Ruotsin Sveitsin lähettilään Zenon S.P. Westrupin lähettämä asiaan liittyvä kirje. Kirjeessä pyydetään Ruotsin hallituksen edustajaa saapumaan Sveitsiin selvittämään kyseistä avustussuunnitelmaa, mikäli avustuslähetykset päätetään toteuttaa.³⁹⁶

Kansainvälisen Punaisen Ristin arkistosta ei kuitenkaan löydy tietoa tällaisesta vierailusta. Ruotsin hallitus ei ole asiassa tehnyt käytännön aloitetta Kansainväliselle Punaiselle Ristille.³⁹⁷

Nothinin vetoomuksen julkaisun jälkeen tapahtumat etenivät nopeasti, sillä jo 31.12.1941 julkaistiin uutinen, jossa todettiin, että elintarvikkeiden vienti Suomeen oli osoittautunut käytännöllisesti katsoen mahdottomaksi. Eri avustusmuotoja arvioitaessa oli päädytty siihen, että ainoaksi tehokkaaksi keinoksi jäi lasten siirtäminen Ruotsiin.³⁹⁸ Tämä ruotsalaisten tekemä ratkaisu merkitsi pieneksi suunnitellun lastensiirtotoiminnan kasvamista paljon suurempiin mittasuhteisiin. V. 1942 siirrettiin Ruotsiin yhteensä n. 17 000 lasta, kun taas v. 1941 aikana siirrettiin viranomaisten toimesta vain n. 4 000 lasta (ks. liite 8).

Lastensiirtokomitealla oli matkoja varten omat lastensaattajansa. Laiva- ja junamatkat olivat raskaita eivätkä aina turvallisia. Eräs lastensaattaja kuvaa ensimmäistä matkaansa Ruotsiin v.1942 lapsijoukon kanssa. Tarinassa ilmenee lasten kotien köyhyys ja heikko sosiaalinen asema ja sisarusten toisistaan kantama huoli:

Onko ketään, joka voisi unohtaa ensimmäistä matkaansa lastensaattajana Arcturuksen ruumassa? Tuskinpa! Mikä täisten ja likaisten, lumppuihin puettujen ja kerroksittain makaavien lasten vilinä! Lapset makasivat kerroksittain suojana kylmyyttä vastaan. Minulla oli jatkuvasti pala kurkussa, kun näin nämä perheestään irti revityt pienokaiset – olkoonkin köyhistä perheistä ja kodeista, mutta kuitenkin heidän kodeistaan - nyt matkalla kohti tuntemattomia paikkoja ja tuntematonta kasvatuskotia. Sydäntäsärkeviä surun kyyneliä tulvi erityisesti nukkumaan mentäessä. Muistan erityisesti Pekan, 9 vuotiaan pojan, sisarusparven 17. lapsen. Kolme vanhempaa veljeä oli kaatunut ja kuusi oli rintamalla. Pekalla oli mukanaan kaksi

³⁹⁶ HP 39, volym 1597. Kirjeen päiväys on 5.1.1942. Ruotsin ulkoministeriön arkisto. Riksarkivet.

³⁹⁷ ICRC:ltä 11.3.2006 saatu ilmoitus, ettei Nothinin käynnistä ole merkintää heidän arkistoissaan. Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan (ICRC) arkisto. Geneve. Sveitsi.

³⁹⁸ Svenska Dagbladet 31.12.1941.

*nuorempaa sisarustaan ja niistä hän kantoi huolta. Oli liikaa ensikertalaiselle nähdä Pekan huolenpito pienemmistä sisaruksistaan – se, kuinka hän ruokki heitä, puki heidät ja lohdutti heitä. Itkin yhdessä lasten kanssa.*³⁹⁹

Syyt lastensiirtojen aloittamiseen: Karjalaan paluu, elintarvikepula ja pommitukset

Ruotsalaiset tekivät lastensiirtoasian syyskuussa 1941 riippuvaiseksi Suomen sosiaaliministerin kannanotosta. Fagerholm oli henkilö, jolle lastensiirrot olivat pohjoismaisen yhteistyön käytännön ilmenemismuoto jo talvisodan ajoilta. Hän pyrki niitä silloin kaikin tavoin laajentamaan. Tammikuussa 1942 Fagerholm kertoi Ruotsin lehdistölle, että Suomessa oli n. 350 000 avun tarpeessa olevaa lasta, mutta korosti, ettei kaikkia voitu siirtää maasta.⁴⁰⁰ Fagerholmin tarkoitus oli tällä tiedolla kertoa ruotsalaisille Suomen lasten avun tarpeen suuruus. Hänestä tuli lastensiirtojen keskeinen suomalainen vaikuttaja ja puolestapuhuja. Fagerholmin kielteinen päätös lastensiirtoasiassa olisi johtanut siihen, että ruotsalaisten avustushalu olisi ohjautunut avun lähettämiseen Suomeen. Kyseessä oli Suomen sosiaaliministerin tekemä merkittävä avustusmuodon periaatteellinen valinta, jonka yhteydessä eri vaihtoehtoja ei punnittu (ks. liite 15).

Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajaksi nimitettiin eduskunnan kirjastonhoitaja Elsa Bruun. Tehtävä oli puhtaasti hallinnollinen eikä siinä edellytetty kokemusta lastensuojelutyöstä eikä myöskään lääketieteellistä ammattitaitoa.⁴⁰¹ Ensimmäiseksi perusteeksi, jonka vuoksi lastensiirtoihin päätettiin ryhtyä, mainitaan lastensiirtokomitean perustamiskokouksen pöytäkirjassa, että takaisinvallatun alueen jälleenrakentamisessa tarvittavat karjalaisemännät eivät voisi viedä mukanaan pieniä lapsia. Lapset oli tarkoitus siirtää väliaikaisesti Ruotsiin. Toiseksi syyksi todettiin maassa vallitseva elintarvikepula. Tästä seurasi, että Ruotsiin lähetettiin ensimmäisen lastensiirtovaiheen aikana vuosina 1941 – 1943 2–7 vuoden ikäisiä varattomien perheiden lapsia, joiden vanhemmat palasivat jälleenrakennustöihin Karjalaan, pommituksessa vaurioituneiden kotien lapsia, invalidien lapsia sekä sellaisia kaatuneiden lapsia, jotka eivät saaneet kummiavustusta.⁴⁰²

Fagerholm laajensi jatkuvasti siirrettävien lasten kriteerejä. Lastensiirtokomitean kokouksessa

³⁹⁹ Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948, s.1. PKY.

⁴⁰⁰ Svenska Morgonbladet 10.1.1942; Svenska Dagbladet 10.1.1942.

⁴⁰¹ Bruun-Ståhlberg 1950, s.1.

⁴⁰² Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

20.1.1942 hän ilmoitti, että myös suurten lapsiperheiden lapsia voitiin lähettää Ruotsiin.⁴⁰³

Lastensiirtokomitealle 10.3.1942 lähetetyssä kirjeessä sosiaaliministeri laajensi edelleen siirrettävien lasten piiriä lapsilla, joiden isät olivat asepalveluksessa äidin ollessa samalla ansiotyössä, sekä lapsilla, joiden äiti oli raskaana, eikä sen takia, muun avun puutteessa, jaksanut riittävästi huolehtia taloudesta ja lastensa hoidosta.⁴⁰⁴ Haastattelussa 17.3.1978 Fagerholm totesi, että lastensiirtojen suhteen vallitsi käytännössä siirtovapaus. Kaikki, jotka halusivat lapsensa Ruotsiin lähettää, saivat sen tehdä (ks. liite 15. Ks. myös liitetaulukko 4).

Näiden laajennusten jälkeen siirtokelpoisten lasten ryhmästä muodostui tavattoman suuri. Siirrettäviksi soveltuvien lasten ryhmä käsitti itse asiassa satoja tuhansia lapsia, kuten Ruotsin lehdistölle oli kerrottukin. Lasten ikärajoituksia ei käytännössä seurattu kovin tarkoin, sillä kouluikäisiä (7–15 vuotiaat) oli koko siirretystä joukosta n. 25 000 eli puolet kaikista (ks. liitetaulukko 2). Tämän ikäryhmän lapsia ei alun perin ollut tarkoitus siirtää lainkaan koulunkäynnin vaikeuksiin liittyvien syiden vuoksi. Syntynyt tilanne aiheutti myöhemmin ongelmia oppivelvollisuuslain mukaisen koulutuksen järjestämisessä. Ruotsissa oli v. 1942 vain yksi sotalapsille tarkoitettu koulu, jossa opetus tapahtui suomen kielellä.⁴⁰⁵ Päättäjien suurta innostusta lastensiirtoihin kuvaa se, että vielä v.1945 halusi silloinen sosiaaliministeri Ralf Törngren lähettää Ruotsista palaavien lasten tilalle uusia lapsia Suomesta.⁴⁰⁶ V.1945 lähetettiin Ruotsiin 1 372 lasta, joista 870 oli sairaita. V. 1946 lähetettiin vain sairaita lapsia (ks. liitetaulukko 1).

Vuosina 1941–43 toteutuneiden lastensiirtojen tavoitteina voidaan pitää ensisijaisesti Karjalaan palaavan siirtoväestön paluun helpottamista, koska lapset eivät voineet heti palata vanhempiensa mukana tuhotuille kotiseuduilleen. Monet vaarat vaativat lapsia, kuten miinoitukset ja taistelukentälle jääneet ammuksat. Eniten lapsia lähetettiin vuosina 1941–42 Viipurin läänistä eli n. 5 000 lasta (ks.liitetaulukko 1). Toisena lastensiirtojen päätavoitteena voidaan pitää riittävän ja sopivan ravinnon saamista erityisesti vähävaraisten perheiden lapsille.⁴⁰⁷ Talven 1941–42 elintarviketilanne muodostui vaikeaksi erityisesti monilapsisten, vähävaraisten perheiden kohdalla.

Vuosina 1944–46 toteutuneiden lastensiirtojen syynä olivat helmikuussa 1944 tapahtuneet

⁴⁰³ Pöytäkirja kokouksesta 20.1.1942. Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁴⁰⁴ Handlingar rörande adoptionsärenden. Sg F VI:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁴⁰⁵ Kiertokirjeet, toisteet ja jäljennökset.. Sg Dd 1 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto; Svanberg-Tyden 2005, s.305.

⁴⁰⁶ Hufvudstadsbladet 8.1.1945.

⁴⁰⁷ Sekalaisia kirjeitä ja asiakirjoja. Sosiaaliministeriön toimesta 17-18.11.1941 pidetyn huoltoasiainosaston ja sen alaisten piiritarkastajien sekä eräiden asiantuntijain yhteisen neuvottelukokouksen pöytäkirja.

Sg Eh 3. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Helsingin, Kotkan, Turun, Oulun, Rovaniemen ja Raahen suurpommitukset, joiden avulla koetettiin pakottaa Suomi rauhaan. Toisena syynä oli seuranneen kesän vaikea tilanne rintamalla.⁴⁰⁸ Tämän siirtoaallon yhteydessä ei sosiaalisiin näkökohtiin kiinnitetty niin suurta huomiota kuin ensimmäisen lastensiirtovaiheen aikana. Sotatapahtumien vaikutus ja sodan lähestyvään ratkaisuun liittyvä pelko tuntuivat v.1944 voimakkaampana kuin v.1941. Tämä näkyy perheiden sosioekonomisessa asemassa, sillä vuosina 1944–46 lapsensa lähettäneiden perheiden asema oli jonkun verran parempi kuin 1941–43 lapsensa lähettäneiden. Alimman sosioekonomisen ryhmän edustajat ovat kuitenkin olleet koko ajan selvästi ylliedustettuina.⁴⁰⁹

Evakuointi lähettämisperusteena muodosti koko sodan ajalta 21% vanhempien ilmoittamista syistä lapsen lähettämiseen (ks. liitetaulukko 4). Erikoista on, että suurin yksittäinen syyryhmä (26 %) lapsen lähettämiseen oli ”Syy tuntematon”, mikä viittaa siihen, ettei perusteita kovinkaan tarkasti tutkittu, vaan luotettiin lähinnä äitien omaan arvioon lähettämisen perusteesta. Kyseessä oli perheen oma, sisäinen ratkaisu. Periaatteessa kaikki, jotka halusivat lapsensa Ruotsiin lähettää, saivat myös näin tehdä (ks. liite 15). Ylppö viittaa muistelmissaan ”muotiasiaan”.⁴¹⁰

Sairaus oli syynä 10%:n kohdalla. Silloin lähettämiseen liittyi aina suomalaisen lääkärin suorittama tarkastus ja suositus. Sotaorpoisuus oli syynä 6 %:n kohdalla. Pommitusvaurioiden merkitys oli vähäinen, sillä ne olivat syynä vain 3%:n kohdalla. Suomen lasten sotavahingot olivatkin kokonaisuudessaan varsin vähäisiä.⁴¹¹ Vaikeat kotiolot, jotka usein olivat olleet olemassa jo ennen sotaa, muodostivat 5 % perusteista. Perheen monilapsisuus muodosti 9 % vanhempien ilmoittamista syistä. Monilapsisten perheiden kohdalla ravitsemus muodostikin todellisen ongelman. Vaikka elintarvikkeita oli saatavissa mustasta pörssistä, asetti perheen ostovoima omat rajoituksensa.

Painottaakseen lastensiirtojen väliaikaista luonnetta lastensiirtokomitea vaati varmuuden vuoksi kaikilta niiltä vanhemmilta, jotka olivat halukkaita lähettämään lapsensa Ruotsiin, kirjallisen sitoumuksen siitä, ettei lasta missään olosuhteissa jätettäisi pysyvästi Ruotsiin. Lastensiirtokomitea piti näitä juridisia sitoumuksia täysin riittävinä ehkäisemään lasten Ruotsiin jäämistä.⁴¹² Kirjallisen sitoumuksen vaatimiseen vaikutti lastensiirtojen riskeistä v. 1942 käyty eduskuntakeskustelu ja lasten pysyvään menettämiseen liittyneet pelot. Kun lasten paluun ongelmat tulivat sodan jälkeen esiin ja

⁴⁰⁸ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.3. Eduskunnan arkisto.

⁴⁰⁹ Dosentti Anu-Katriina Pesoselta 4.2.2009 saatu tieto, joka pohjautuu Helsinki-kohortin tietokantaan; Jalo 1950; Sekalaisia kirjeitä ja asiakirjoja. Sg Eh 3. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁴¹⁰ Ylppö 1964, s.330-331.

⁴¹¹ Kaven 2004, s. 23-24.

⁴¹² Eduskunnan lakivaliokunnan pöytäkirjat.1942. Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942. Eduskunnan arkisto.

vanhemmat olivat halukkaita jättämään lapsensa pysyvästi Ruotsiin, lastensiirtokomitea korosti tämän kirjallisen sitoumuksen merkitystä.

Lastensiirroilla oli erilaisia välillisiä myönteisiä vaikutuksia sotaa käyvässä Suomessa. Ne vaikuttivat sotatalouteen, vaikkei tätä tuotu julki kirjatuissa tavoitteissa. Suomen mobilisaation aste oli poikkeuksellisen korkea. Hyökkäysvaiheen aikana v. 1941 armeijan palveluksessa oli noin 500 000 miestä, minkä lisäksi työjoukoissa oli 19 000 ja ilmasuojelujoukoissa 25 000 miestä sekä lisäksi 40 000 naista armeijan eri tehtävissä. Määrä muodostaa 16.1 % koko väestöstä, jonka määrä oli tuolloin n. 3.8 miljoonaa.⁴¹³ Työvoimapula oli suuri. Naiset ja vanhimmat lapset joutuivat sodan oloissa hoitamaan miesten työt.

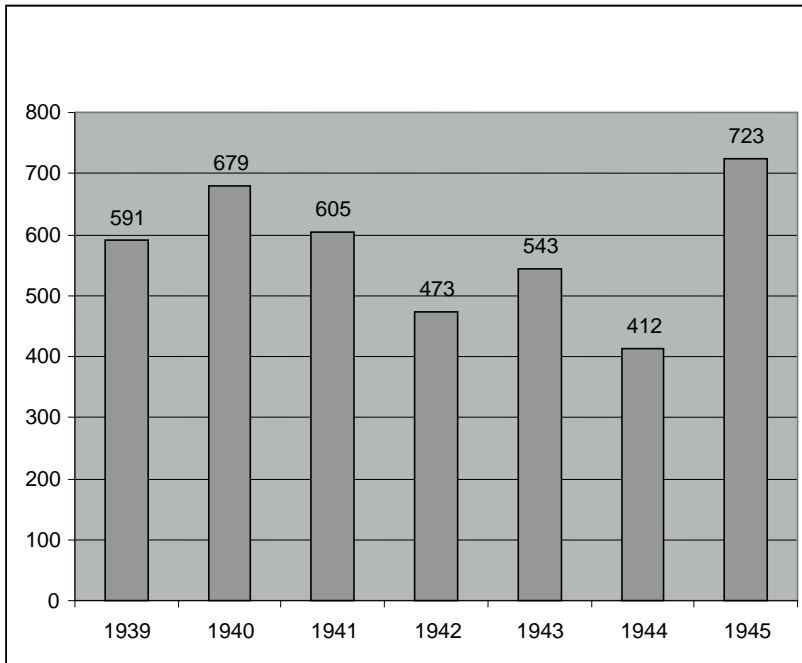
Työvoimaa tarvittiin kipeästi sotateollisuuden tarpeisiin. Lastensiirrot helpottivat työssäkäyvien naisten lastenhoito-ongelmia ja vapauttivat omalta osaltaan naistyövoimaa sotateollisuuden palvelukseen.⁴¹⁴ Tämä oli eräänä syynä Fagerholmin 10.3.1942 tekemään lasten lähetysperusteiden laajennukseen. Tuolloin hän lisäsi Ruotsiin lähettämisen perusteeksi äidin ansiotyön isän ollessa rintamalla. Suuri osa lapsista tuli työläisperheistä, sillä 55 %:lla lapsista oli vanhempien ammatiksi merkitty tehdas ym. ammattityöläinen tai muu työläinen (ks. liite 3).

Lastensiirrot helpottivat myös lastenhuoltoviranomaisten toimintaa, sillä lastensuojelulautakunnan huostaanottamien lasten määrä laski yllättäen Helsingin kaupungissa vuosina 1942 ja 1944 lastensiirtojen ansiosta (ks. taulukko 2). Helsingin lastensuojelulautakunta totesi lastensiirtojen myönteisen vaikutuksen työssään.⁴¹⁵ Osa Suomen lastensuojelutyöstä siirtyi itse asiassa Ruotsille. Kyseessä olivat helsinkiläisperheet, joiden ongelmat eivät johtuneet yksinomaan sodasta.

⁴¹³ Leskinen-Juutilainen 2005, s.1154.

⁴¹⁴ Haataja 2002, s.173; ks. myös Leskinen-Juutilainen 2005, s.458

⁴¹⁵ Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosina 1942-1944. Huostaan otettujen lasten lukumäärät. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Kaupunginarkisto.

Taulukko 2. Sosiaalilautakunnan suorittamat lasten huostaanotot Helsingin kaupungissa vuosina 1939–1945. Uudet tapaukset. Lähde: Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosilta 1942–1945. Huostaan otettujen lasten lukumäärät. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto. Vuoden 1946 alueliitoksessa Helsingin maalaiskunnasta liitettiin suuria osia Helsinkiin, joten vertailukelpoista tilastoa ei tämän vuoden jälkeen ole käytettävissä.

Turvattomien, lastensuojeluviranomaisten toimia tarvitsevien lasten määrä laski Helsingissä tasaisesti ennen sotia.⁴¹⁶ Sota katkaisi tämän myönteisen kehityksen. Talvisota aiheutti selvää nousua v. 1940. 1940-luvun alussa lastensuojelulautakunnan tehtävät Helsingissä lisääntyivät runsaasti ja lastensuojeluvirastoa laajennettiin. Kyseessä oli normaali sotaan liittyvä seuraamus perheen menetettyä huoltajansa tai lapsen molempien vanhempien kuoltua. Lastensiirtojen vaikutus näkyi erityisen selvästi vuosina 1942 ja 1944, jolloin sodasta huolimatta yksittäisten huostaanottojen määrä laski. Lastensiirrot kohdistuivat vuosina 1941 ja 1942 perheisiin, joiden lapsilla huostaanoton riski jo muutoinkin oli muita suurempi. Yhteiskunnan hoidossa olevien lasten kokonaismäärä kasvoi kuitenkin tasaisesti sotavuosina

⁴¹⁶ Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, s.88-90.

toisin kuin sotaa edeltäneenä aikana. Määrä nousi jyrkästi sodan jälkeen eli vuosina, jotka olivat lasten paluuliikenteen kannalta vilkkaimpia.⁴¹⁷ Sodan kielteiset vaikutukset heijastuivat tuolloin perheiden elämään erityisen selvästi.

Titmussin mukaan Ison-Britannian suorittamiin lastensiirtoihin liittyi muutos sodan jatkuessa. Lasten evakuoinnit turvallisemmille alueille aloitettiin heti sodan puhjettua 1.9.1939 ja perusteena oli ainoastaan lasten turvallisuus. Vuoden 1941 lopulla kiinnitettiin vastaanottavilla alueilla huomiota siihen, että lastensiirtojen perusteissa tapahtui muutoksia. Evakuointisuunnitelma alkoikin vuoden 1941 keskivaiheilla toimia odottamattomalla tavalla. Lasten siirto turvallisemmille alueille ei enää ollutkaan johtava syy evakuointiin, vaan lasten evakuointia käytettiin hyväksi erilaisissa muissa tilanteissa. Tällaisia tilanteita olivat mm. äidin sairaus, raskaus, halu mennä ansiotyöhön, perheen sisäiset ongelmat ja heikot asunto-olot. Evakuointisuunnitelma muutti sisäistä luonnettaan toimien nyt erilaisten sosiaalisten ongelmien ja paineiden purkautumiskanavana.⁴¹⁸ Tilanne vastaa Suomessa tapahtunutta muutosta lastensiirtojen perusteissa. Talvisodan aikana lasten turvallisuus oli Ruotsiin lähettämisen peruste, vuosina 1941–43 sosiaaliset syyt vaikuttivat asiaan.

Talvisodan rauhassa Suomi menetti huomattavan osan peltopinta-alastaan ja elintarviketilanne muodostui talvella 1941–1942 suorastaan uhkaavaksi. Tilanteen vakavuus selvisi Suomen viranomaisille vasta lokakuun lopulla 1941. Kyse ei ollut pelkästään oman tuotannon heikkouksista, vaan siviilikuljetusten riittämättömyydestä sotatoimien niellessä kuljetuskapasiteettia oman armeijan ja saksalaisten huoltoon.⁴¹⁹ Lisäksi vuoden 1942 tammi-helmikuussa syntyi viljatuotteiden jakelussa häiriöitä Itämeren jäätilanteen vuoksi. Valtioneuvosto velvoitti 27.2.1942 Etelä- ja Keski-Suomen viljelijät luovuttamaan yleiseen kulutukseen siemeneksi varaamaansa viljaa sekä omaa kulutustaan varten elokuuksi varaamansa viljan. Pahimmat jakeluhäiriöt voitiin näin estää ja päivittäiset korttiannokset jakaa, kunnes keväällä saatiin Saksasta niin paljon viljaa, että päästiin satoon saakka. Marraskuun alusta 1942 voitiin korttiannoksia korottaa.⁴²⁰

Pula kohdistui korttiannosten varassa eläviin, joita oli noin 2.5 miljoonaa henkeä. Helsingissä tilanne oli kirein keväällä 1942, jolloin kaupunki järjesti suurperheisille joukkoruokintaa, jossa ei vaadittu täyttä kuponkimäärää. Kyseessä oli koko sodan ajan vaikein elintarvikepula. Voidaan puhua huoltokriisistä, josta Saksan apu pelasti Suomen.⁴²¹ Tilanteen kireyttä kuvaa, että myös armeijan

⁴¹⁷ Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, s.89.

⁴¹⁸ Titmuss 1950, s.404-423.

⁴¹⁹ Seppinen 1983, s.141-142,161,177. Ks. myös Iskanus 2004,s.56-58.

⁴²⁰ Salovaara 1977, s.64.

⁴²¹ Jokisipilä 2004, s.30-31.

muona-annoksia jouduttiin pienentämään. Armeijan peruspäiväannosta jouduttiin 15.12.1941 supistamaan noin neljänneksellä tilanteessa, jossa venäläiset aloittivat talviolosuhteissa vastahyökkäyksensä Syvärillä ja Maaselän kannaksella.⁴²² Tilanne oli kuitenkin kaukana elintarvikejakelun keskeytymisestä ja sitä seuraavasta nälänhädästä. Tähän olisi ajauduttu, mikäli elintarvikkeet olisivat loppuneet maasta absoluuttisesti. Viljaa riitti jatkosodan aikana myös varsin huomattavien viinamäärien tuottamiseen.⁴²³

Varattomuus ja ravitsemustaso

Virallisten korttiannosten riittävyyttä tarkasteltaessa on todettava, että sodan synnyttämä elintarvikepula tuntui kouriintuntuvimmin vain suurissa asutuskeskuksissa. Koska kansanhuollon omavaraistalouksille laskemat elintarvikeannokset olivat huomattavasti suuremmat kuin kaupunkilaisille lasketut ja koska omia tuotteita oli helppo salata, ei maatalousväestö tuntenut ruuan puutetta. Omavaraisen väestön ravitsemus on pysynyt suunnilleen rauhanaikaisella tasolla.⁴²⁴

Lapset ovat korttiannosten riittävyyttä arvioitaessa olleet selvästi paremmassa asemassa kuin aikuiset. Alle vuoden ikäisten lasten korttiannokset olivat täysin riittäviä vuosina 1941–1946 kalorimäärän, proteiinin, kivennäisaineiden ja vitamiinien suhteen. Myös vanhempien lasten annokset olivat riittäviä kalorimäärän sekä keskeisten hivenaineiden osalta, joskin erityisesti talvikuukausina esiintyi A-vitamiinin puutetta. Yli 10-vuotiaiden lasten elintarvikeannokset olivat jonkun verran suositeltavan määrän alapuolella, proteiinia oli niukalti ja selvää vajausta esiintyi kalsiumin ja A-vitamiinin suhteen. 19–20 vuotiaiden ravinnossa oli monia selviä puutteita. Aikuisten ruokavalion kaloriarvo oli kauttaaltaan liian alhainen. Kevyen työn tekijän annoksen kalorimäärä vaihteli 1 330 ja 1 680 välillä, raskaan työn tekijän 1 730 ja 1 960 kalorien välillä ja erittäin raskasta työtä tekevän 1 950 ja 2 200 kalorien välillä. Puolet aikuisten työhön tarvitsemasta kalorimäärästä oli hankittava mustasta pörssistä virallisten annosten pienuuden vuoksi.⁴²⁵ Saksassa aikuisten elintarvikeannokset lähtivät 2 600 kalorista ylöspäin miehitetyn Puolan suurten kaupunkien väestön elintarvikeannosten sisältäessä v.1940 vain 609 kaloria, mikä oli täysin riittämätön annos.⁴²⁶

Lasten elintarvikeannosten suuruutta kokonaisuudessaan voidaan pitää varsin tyydyttävänä. Merkittävä osuus tässä on ollut lasten suurilla maitoannoksilla.⁴²⁷ Pelkästään virallisten korttiannosten

⁴²² Salovaara 1977, s.65; Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6 1994, s.329.

⁴²³ Westerlund 2009, s.225.

⁴²⁴ Roine 1948, s.8.

⁴²⁵ Roine 1948, s.10-11.

⁴²⁶ Tooze 2006, s.366; Westerlund 2009, s.279-281.

perusteella saa kuitenkin virheellisen kuvan lasten todellisesta ravitsemustilasta. Helsingin kaupungin koululääkärin suorittamissa suomenkielisten kansakoulujen oppilaiden tarkastuksissa lukuvuonna 1941/42 todettiin, ettei oppilaiden paino eikä pituuskaan lisääntynyt yhtä paljon kuin normaaliaikoina (ks. liite 9). On ilmeistä, että lasten elintarvikeannoksia ainakin Helsingissä osittain käytettiin aikuisten annosten jatkeena, eivätkä lapset siten aina saaneet korttiannoksiinsa perustuvia ruokamääriä. Näiden lasten vanhemmilla ei myöskään ollut taloudellisia mahdollisuuksia suorittaa hankintoja mustasta pörssistä.

Koululaisten ravitsemustilaan vaikuttivat myös alueelliset erot. Esimerkiksi Salon oppilaissa ei havaittu painon lisäyksen ja pituuskasvun hidastumista lukuvuonna 1941/42 vuoden 1938 lukuihin verrattuna.⁴²⁸ Huomioon on otettava myös se, että väestön ravitsemustilassa esiintyi vakavia puutteita jo ennen toista maailmansotaa. Kansanravitsemuskomitea arvioi valtioneuvostolle syyskuussa 1940 jättämässään mietinnössä, että useiden satojen tuhansien henkilöiden ravinto on taloudellisten syiden takia epätydyttävä.⁴²⁹ Puutteellisuudet olivat useammin ravinnon laadussa kuin määrässä. Erikaisen puutteellisesti ravittuihin kuuluivat ennen kaikkea varattomat ja vähävaraiset, suuret lapsiperheet, joten huomattavan suuri osa tästä kokonaismäärästä oli lapsia ja kasvavaa nuorisoa. Jos lievemmat ravinnon laadulliset virheet huomioidaan, kasvoi epätydyttävästi ravittujen henkilöiden luku vielä suuremmaksi, talvella ja keväällä komitean arvion mukaan ainakin noin puoleen koko kansastamme. Tutkittujen perheiden varallisuustason noustessa myös ravitsemustaso parani.

Kansanravitsemuskomitean tutkimukseen liittyi kansakoululaisten ravinto-tiedustelu. Se suoritettiin v. 1936 ja siihen osallistui 2 838 kansakoululaista 153 kunnasta. Tutkittujen maaseutukoululaisten lukumäärä oli 0.7 % vuoden 1936 maaseutukansakoulujen oppilasmäärästä ja kaupungeissa vastaavasti 0.9 %. Ravitsemus kokonaisuudessaan oli heikko tai heikonlainen 1/4 –1/3:lla tutkituista kansakoululaisista. Varattomissa oloissa elävien lasten lukumäärä oli 1/3 – 1/2. Niukka ja puutteellinen ravitsemus oli selvästi ehkäissyt niukasti ravittujen koululaisten kasvua.⁴³⁰ Näiden lasten ravitsemustaso heikkeni vielä entisestään sodan oloissa.

Väestön ravitsemustilassa todettiin alueellisia eroavaisuuksia. Maamme itäisten ja pohjoisten alueiden asevelvollinen nuoriso oli kansanravitsemus-komitean sotilaspiireistä kokoaman aineiston perusteella ruumiinrakenteeltaan ja kunnoltaan sekä ravitsemustilaltaan huomattavasti heikompa ja

⁴²⁷ Roine 1948, s.14.

⁴²⁸ Koskenhovi 1942.

⁴²⁹ Kansanravitsemuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1940:5, s.412. Eduskunnan arkisto.

⁴³⁰ Kansanravitsemuskomitean mietintö, Komiteamietintö 1940:5, s.201. Eduskunnan arkisto.

vähemmän kehittyntä kuin maan länsi- ja eteläosissa.⁴³¹ Onkin ilmeistä, että juuri näiltä alueilta Ruotsiin siirretyt lapset eroavat ravitsemustilaltaan esimerkiksi muualta Suomesta siirretyistä lapsista. Samanlaisia köyhyyden vaikutukseen liittyviä havaintoja tehtiin myös Isossa-Britanniassa.⁴³²

Asiaa valaisee erään lastensaattajan kertomus kokemuksistaan v. 1943 jo ennen sotaa köyhiin alueisiin kuuluneesta Suomussalmesta:

Toukokuun alussa vuonna 1943 kulki matkamme Suomussalmelle, meidän piti noutaa 200 lapsen ryhmä ja viedä heidät Haaparannan kautta Ruotsiin. Sota oli koetellut kovasti Suomussalmea, tätä erämaapitäjää, joka jo rauhan olissa oli tunnettu suuresta köyhyydestään. Paikkakuntalaiset olivat pelokkaita ja huonosti vaetetettuja. Monet olivat menettäneet kotinsa ja asuivat viheliäisissä kojuissa ja maakuopissa mitä suurimmassa kurjuudessa. Paikkakunnalle oli sijoitettu saksalaisia joukkoja, heidän vihreät parakkinsa antoivat seudulle oman leimansa. Seuraavana päivänä kokoontuivat lapset vanhempineen asemarakennekseen, missä aterioimme. Mikä kirjava ihmisjoukko, nämä räpsyihin puetut erämaan asukkaat! Mieleeni on jäänyt erityisesti eräs pariskunta. He tulivat kolmen lapsensa kanssa, vaimo hampaattomana ja maha pystyssä, mies oli iloinen ja suorapuheinen. Hänestä oli ikävä erota lapsistaan, mutta kuten hän sanoi: Jäähän niitä vielä kymmenen kotiin, ja onpa vielä yksi tulossakin, ja teki puhuvan eleen vaimonsa suuntaan. Ennen kuin lähdimme matkalle, kävivät jotkut vanhemmista hakemassa lastensa kengät. Heidän mielestään oli tarpeetonta pitää kenkiä junassa ja lapsethan saisivat joka tapauksessa uudet kengät saapuessaan Ruotsiin. Kotiin jäävät tarvitsivat jalkineita enemmän. Matkan aikana meillä oli tilaisuus tutkia näitä erämaan lapsia. He olivat äärimmäisen kehnosti puettuja. Joukossa oli eräs 10-vuotias poika, jolla oli isänsä vanha huopahattu, joka vajosi korvien yli, ja jaloissa hänellä oli valtavan isot saappaat. Hän kuului onnekkaimpien joukkoon, sillä suurella osalla oli vain räsyjä, jotka oli kiedottu jalkojen ympäri. Eräs tyttö, jonka hampaat vielä kasvoivat, näytti aivan vanhalta mummolta, tiukasti sidottuine ja pään yli laitettuine huiveineen ja liian aikaisin vanhettuneine kasvoineen. Hiljaisina ja sulkeutuneina he katsoivat meitä viattomilla sinisillä silmillään, kiltteinä ja tottelevaisina. Yhtään rumaa sanaa ei heidän suustaan

⁴³¹ Kansanravitsemuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1940:5, s.299. Eduskunnan arkisto.

⁴³² Titmuss 1950, s. 116,516-517,522-523.

*kuulunut. Mikä ero verrattaessa eräisiin röyhkeisiin, kiroileviin kaupunkien ja teollisuusyhdyskuntien lapsiin.*⁴³³

Ne yhteiskunnalliset muutokset, joita teollistuminen ja asutuskeskuksiin muuttaminen toivat mukanaan, aiheuttivat myös perheen aseman muuttumisen. Vanhassa maatalousyhteiskunnassa lapset ja nuoret olivat käytettävissä tuotannolliseen työhön. Maatalouden piirissä jokainen lapsi merkitsi suhteellisen lyhyen ajan kuluttua työvoiman lisäystä perheeseen. Kaupunkimaisissa oloissa lapset muuttuivat perheelleen taakaksi, joka asetti taloudellisen kantokyvyn usein kovallekin koetukselle. Näin sekä perheen taloudellinen tehtävä ja sen mukana lapsen asema olivat muuttuneet Suomessa ennen toista maailmansotaa.⁴³⁴ V. 1937 asetettu väestökomitea ehdotti yleistä lapsiavustusta vähävaraisille perheille, joissa oli vähintään kolme huollettavaa lasta. Tämä ehdotus jäi toteutumatta, koska maalla ei ollut käytettävissä sitä määrärahaa, mikä tarkoitukseen olisi tarvittu. Talvisodan jälkeen asenteet muuttuivat, mutta vasta v. 1943 saatiin Suomeen perhelisälaki. Perhelisäjärjestelmä rajoittui vain suuriin perheisiin, joissa oli vähintään 5 huollettavaa lasta. Perhelisä merkitsi verraten pientä aineellista apua suurille perheille.⁴³⁵

Elintarvikeannosten suuruus, jakelun säännöllisyys ja hintapolitiikka olivat jatkosodan aikana aivan eri tavalla viranomaisten hallinnassa kuin v. 1918.⁴³⁶ Kokemuksista oli opittu niin, että Suomen kansanhuollon ja säännöstelyjärjestelmän toiminta oli sotavuosina kokonaisuutena selvä menestys. Erot vuoteen 1918 verrattuna olivat selviä esimerkiksi lasten ravinnon osalta. Lasten kannalta tärkeä maidon jakelu oli v. 1918 epätasaista, kun taas jatkosodan aikana sekä lapset että aikuiset saivat maitoa säännöllisesti. Monena kuukautena v. 1918 eivät helsinkiläiset saaneet lihaa laisinkaan. Elintarvikepulan vuoksi menehtyikin v. 1918 suuri joukko ihmisiä nälkään ja tauteihin. Näiden vaikeuksien aikana perustettiin v. 1918 valtion viljavarasto, joka merkittäväällä tavalla tasoitti elintarvikkeiden jakeluun liittyviä vaikeuksia.⁴³⁷ Myös Ruotsilla oli samoihin aikoihin elintarvikejakeluun liittyviä vaikeuksia, jotka vaikuttivat voimakkaasti Ruotsin yhteiskuntaan jopa yhteiskuntarauhaa uhaten. Elintarvikepula ja aliravitsemus vaikuttivat erityisesti Ruotsin lapsiin (ks. alaluku ”Göteborgin liikenne ja Ruotsin haavoittuvuus”). Ensimmäiseen maailmansotaan liittyvät

⁴³³ Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948, s.9-10. PKY.

⁴³⁴ Waris 1952, s. 239.

⁴³⁵ Mannio 1943, s.306.

⁴³⁶ Utrio 1945, s. 195.

⁴³⁷ Salovaara 1977, s.9.

kielteiset kokemukset heijastuivat Ruotsin Suomen lasten auttamista koskeviin ratkaisuihin joulukuussa 1941.

Jatkosodan aikana suoritettu ruokakulutustutkimus, joka suoritettiin 13 asutuskeskuksessa, kohdistui taloudellisesti varsin hyvässä asemassa olleisiin työläis- ja toimenhaltijaperheisiin. Se osoitti, että tutkimuksen alaiset perheet olivat suuressa määrin turvautuneet salakauppaan, jonka hinnat saattoivat olla moninkertaisia korttiannosten säännöstelyihin hintoihin verrattuna.⁴³⁸

Vähävaraisten, lapsirikkaiden perheiden ravitsemuksessa esiintyi kuitenkin selviä puutteita jo ennen sotaa. Näitä puutteita sota kärjisti, sillä tämä väestöryhmä ei kyennyt käyttämään hyväkseen salakaupan mahdollisuuksia siinä määrin kuin taloudellisesti hyvässä asemassa olevat perheet.⁴³⁹ Kovalle joutuivat kasvavat nuoret pojat, jotka joutuivat tekemään miesten töitä maaseudulla. Kevään 1942 vaikeasta tilanteesta ovat eniten kärsineet ne perheet, joiden huoltajat olivat kaatuneet tai rintamalla tai joiden ostovoima oli muutoin heikko.⁴⁴⁰ Huono ravitsemustilanne ei kuitenkaan lisännyt väestön kokonaiskuolleisuutta vuosina 1942–43, sillä kansanhuolto pystyi jokaisessa vaiheessa ruokkimaan sekä sotilaat että siviiliväestön jokseenkin hyvin ja tasaisesti ilman suurempia häiriöitä. Perusravinnon saanti oli turvattua. Siviilikuolleisuus, joka oli jatkosodan vuosina 1.3 – 1.4 % väestömäärästä, oli ollut rauhan vuosina vain prosenttiyksikön kymmenyksen pienempää.⁴⁴¹

Köyhyys, joka oli olemassa jo ennen sodan puhkeamista, oli Suomessa ongelma, johon kuului aliravitseminen. Fagerholmin Ruotsin lehdistölle tammikuussa 1942 antama luku 350 000:sta avun tarpeessa olevasta suomalaislapsesta vastaa suuruusluokaltaan Kansanravitsemuskomitean mietintöä. Määrä oli suuri jo ennen sotaa. Lastensiirtojen synnyttämien ongelmien vuoksi sodan jälkeen asetettu lastenkotiuttamiskomitea viittasi mietinnössään Kansainliiton vuonna 1924 hyväksymään Geneven julistuksen yleisiin periaatteisiin. Kodin köyhyys ei saanut olla syynä lapsen erottamiseen vanhemmistaan, vaan yhteiskunnan velvollisuudeksi katsottiin sellaisen tuen antaminen kodille, että vanhemmat kykenevät riittävästi huolehtimaan lastensa kasvatuksesta ja huollosta. Lapsen erottamista omasta kodistaan olisi pyrittävä viimeiseen saakka välttämään.⁴⁴²

⁴³⁸ Sosiaalinen Aikakauskirja 1945. Sota-ajan ruokakulutustutkimukset, s. 313; Sota-ajan ruokakulutustottumukset II, s. 404.

⁴³⁹ Ks. myös Westerlund 2009, s.238.

⁴⁴⁰ Salovaara 1977, s. 146.

⁴⁴¹ Westerlund 2009, s.245.

⁴⁴² Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.7. Eduskunnan arkisto.

Titmussin mukaan lasten ja muun siviiliväestön evakuointi Isossa-Britanniassa paljasti epäkohtia ("black spots") Ison-Britannian yhteiskunnassa, jotka vaativat toimenpiteitä.⁴⁴³ Nämä epäkohdat johtivatkin toimenpiteisiin vielä sodan kestäessä. Eräs lasten kannalta merkittävimpiä toimenpiteitä Isossa-Britanniassa oli aliravitsemuksesta kärsivien lasten tilanteen parantaminen nostamalla kouluruokailun tasoa heinäkuussa v. 1940.⁴⁴⁴ Titmussin mukaan sodan aikana vallitsi Isossa-Britanniassa kahdenlainen säännöstely. Virallisen kuponkisäännöstelyn rinnalla oli ostovoimaan liittyvä toinen säännöstely, joka koski varattominta väestönosaa, varsinkin monilapsisia perheitä. Kyseessä oli viime kädessä ostovoiman epätasainen jakautuminen väestön keskuudessa.⁴⁴⁵ Suomen ja Ison-Britannian yhteiskunnat eivät tässä suhteessa eronneet toisistaan.

Vaihtoehtoisia auttamisen malleja

Suomessa kehiteltiin myös vaihtoehtoisia auttamisen muotoja lastensiirtojen rinnalle. Merkittävimmän työn tässä asiassa teki MLL:n kansliapäällikkö Erik Mandelin, jonka kehittämä kummikunta-ajatus tähtäsi Ruotsista saatavan avun jakamiseen kaikille apua tarvitseville Suomen lapsille kunnallisten organisaatioiden kautta. Lastensiirto ja sotakummitoiminta kohdistuivat vain suppeaan lapsiryhmään. Avun toimittamisella Suomeen omalle kummikunnalle vältettäisiin perheen hajottaminen. Apu ei missään tapauksessa mennyt sotakoneiston hyväksi. Toiminta oli alkanut jo talvisodan aikana adoptiokaupunkisysteeminä, mutta päättyi vuoden 1940 aikana. Laki ei nimittäin sallinut Ruotsin kaupunkien käyttävän tulojaan ulkomaiseen avustamiseen.⁴⁴⁶ Toiminta alkoi uudelleen keväällä 1942. Ruotsissa muodostettiin vapaita kansalaiskomiteoita hoitamaan yhteyksiä Suomeen. Mandelin epäonnistui yrityksissään saada Ruotsin Punainen Risti aatteensa tueksi. Toiminta lähti kuitenkin hiljalleen käyntiin ja vuoden 1942 loppuun mennessä oli solmittu 21 kummikuntakontaktia. Varsinainen läpimurto tapahtui v. 1943.⁴⁴⁷

Kummikuntaliikkeen hitaan läpimurron eräänä syynä oli se, että Hjälpkommitten för Finlands Barn piti kummikuntaliikettä kilpailevana avustusjärjestönä, joka oli jakamassa kakkua entistä pienempiin osiin. MLL:n edustajat eivät Ruotsissa avoimesti arvostelleet lastensiirtoja, kuten Virkkunen teki keväällä 1942 Tanskassa. He eivät kuitenkaan koskaan kehottaneet ruotsalaisia perheitä ottamaan kotiinsa suomalaislapsia, vaan pyysivät kuuliijoitaan auttamaan sotakummiwaliokunnan tai

⁴⁴³ Titmuss 1950, s.516.

⁴⁴⁴ Titmuss 1950, s.509.

⁴⁴⁵ Titmuss 1950, s.523.

⁴⁴⁶ Korppi-Tommola 1982, s.26-27.

⁴⁴⁷ Korppi-Tommola 1982, s.132-133.

kummikuntaorganisaation kautta. Varovaisuudesta huolimatta syntyi ristiriitoja mm. Fagerholmin ja Mandelinin välillä. Syyskuussa 1941 Fagerholm lähetti Mandelinille kirjeen, jossa pyysi häntä lopettamaan puheet suomalaislapsille tarkoitettujen lastenkotien lakkauttamisesta. Fagerholmilta oli kysytty sosiaaliministeriön kantaa asiaan Mandelinin Ruotsissa pitämän esityksen johdosta. Sosiaaliministeriö kiisti Mandelinin ajatuksen ja kehotti lopettamaan moisen ”ilkeämielisyyden” (”illojakt”).⁴⁴⁸

Kummikuntaliikkeen rinnalla vaihtoehtoisena avustusmuotona toimi kummilapsitoiminta.⁴⁴⁹ Ruotsalaisten halu auttaa jatkui talvisodan jälkeen osallistumisella jälleenrakennukseen, siirtolaisten tukemiseen ja sotakummitoimintaan. Sotakummitoimintaa hoiti MLL:n sotakummivaliokunta.⁴⁵⁰ Ruotsalainen lehti *Veckojournalen* kirjoitti syyskuussa 1940 artikkelin Suomen sotaorpojen hädästä. Lehden päätoimittaja Elsa Nyblom vieraili samana syksynä Suomessa tavaten sotamarsalkka Mannerheimin, joka suositteli hänelle avustuskohdeeksi sotakummitoimintaa. Ruotsin Rädda Barnen-järjestö asetti myöhemmin työvaliokunnan hoitamaan Suomen sotaorpojen avustamista. Keväällä 1941 siirtyi sotakummien välitys kokonaan Rädda Barnen-järjestölle. *Veckojournalen* julkaisemat artikkelit joulukuun 1940 ja huhtikuun 1941 välisenä aikana vetosivat Ruotsin kansaan. Kirjoituskampanjan päättyessä Ruotsissa oli jo n. 5 000 kummiä. Vuoden 1941 lopussa kummeja oli jo 7 000 saavuttaen seuraavan vuoden aikana korkeimman huippunsa ylittäen 13 000. Ongelmana oli saada potentiaalisille kummeille riittävästi tietoja. Kummien tuli saada mahdollisimman tarkat tiedot auttamistaan lapsista, heidän perheestään ja elinoloistaan. Mandelin joutui jopa matkustelemaan Ruotsiin tyynnyttelemään kummilapsia odottelevia vanhempia.⁴⁵¹

Ruotsalaisten kummien määrä vaihteli vuosittain 13 000 molemmin puolin ja laski 1940-luvun lopulla muutamaa tuhatta. Kummilapsitoiminta ei saavuttanut samaa suosiota avustusmuotona kuin lastensiirrot. Sotaorvot, jotka eivät saaneet kummiavustusta, kuuluivat Ruotsiin lähetettävien lasten ryhmään.⁴⁵² Heitä oli 2 732 eli n. 6 % lastensiirtokomitean kautta lähetetyistä lapsista (ks. liite 4).

⁴⁴⁸ Suomen lasten avustuskomitealle ja Tukholman Pelastakaa Lapset-yhdistykselle lähteneiden kirjeiden konseptit. Sg Dd. Db 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁴⁴⁹ Korppi-Tommola 1990, s.120-131.

⁴⁵⁰ Sotakummivaliokunnan perustamisen eräs syy oli, että lapset säästyisivät ”maastasiirron järkyttävästä murhenäytelmästä ” eikä heidän ”tarvinnut kestää juurettomuuden, isänmaattomuuden kalvavaa epävarmuutta.” Näin kummisuhde sekä aineellisessa että henkisessä mielessä ryhditti ja rikastutti sotaorpoperhettä. Mannerheim-liiton sotakummivaliokunta 1959, s.8-9.

⁴⁵¹ Mannerheimliiton sotakummivaliokunta 1959, s.28-37.

⁴⁵² Pöytäkirja kokouksesta 3.9.1941. Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Sg Ca. 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Ruotsalaisten kummien apu oli yhteensä lähes 600 miljoonaa kruunua.⁴⁵³ V. 1940–43 apu oli keskimäärin 335 mk ja sen jälkeen 500–1 800 mk kuukaudessa. Kyseessä olivat tavalliset ruotsalaiset, jotka halusivat auttaa naapurimaataan. Sotakummivaliokunta ja Rädde Barnen-järjestö vetosivat Suomen puutteellaisiin oloihin ja sotaorpojen kovaan osaan. Heitä oli sota kohdellut kaikkein kovimmin.

Hovisaarnaaja Isaac Béen Göteborgissa vastasi tuhannen kummilapsen avustuksista. Hän oli hankkinut lapsille kummit. Béen ei katsonut tärkeimmäksi avustustavaksi lasten siirtämistä Suomen kodeista Ruotsiin vaan lasten avustamista heidän omissa kodeissaan.⁴⁵⁴ Hän toi näkemyksensä esiin myös julkisesti Suomessa.⁴⁵⁵ Sotakummeja oli Ruotsin lisäksi myös muissa maissa. Tanskassa vuosittainen kummilasten määrä vaihteli kolmen ja neljän tuhannen välillä. Suomen aseveljeys Tanskan miehittäjän kanssa rajoitti avustustoimintaa, mutta tanskalaisten avarakatseisuutta osoitti se, että he pitivät lapsia sodan viattomina uhreina, joille lähetetty apu ei mennyt sotaikäyvä valtiovalan tukemiseen. Sotakummeja oli myös Unkarista, jonne kontaktit katkesivat maan joutuessa sotanäyttämöksi v. 1944. Sveitsistä saatiin kummeja 4 000 sotaorvolle. Myös Englannista saatiin sotakummeja. Tämän toiminnan katkaisi Ison-Britannian sodanjulistus Suomelle 6.12.1941. Kummeja oli myös Yhdysvalloista ja Islannista.⁴⁵⁶

Sotakummitoiminnan lisäksi MLL hoiti myös lastensiirtoja Tanskaan. Nämä siirrot erosivat toimintatavoiltaan Ruotsiin suuntautuneista lastensiirroista. Ruotsiin saapuvien lasten kaulassa olevassa lapussa luki useimmiten vain määrääsema. Kasvatusvanhemmat saapuivat lasten kokoontumispaikkoihin valitsemaan itselleen oman lapsen. Toinen menetelmä oli, että lapsiryhmä laitettiin junaan ja vanhemmat saivat tulla matkan varrella oleville asemille noutaakseen heille sopivan lapsen, jolloin suloisimmat tyttölapset valittiin ensin. Jäljelle jääneet lapset kokivat helposti tunteen, etteivät he kelpaa kenellekään.⁴⁵⁷ Tanskassa taas perheet oli valittu etukäteen ja lasten vastaanotto valmisteltu hyvin. Viimeistään Kööpenhaminaan saavuttuaan saivat lapset tietää, kenen luokse he olivat matkalla. Erilaisuus Ruotsiin verrattuna oli suuri. Tanskassa ei ollut lastenkoteja, kuten Ruotsissa. Tämä saattaa osaltaan selittää sen, että Tanskassa olleiden lasten keskuudessa ei esiinny niin

⁴⁵³ Mannerheimliiton sotakummivaliokunta 1959, liitetaulukko ”Eri maista lähetetyt avustukset”.

⁴⁵⁴ Virkkunen 1948, s.81-84. Kyseessä on Isaac Béen`ille Suomessa tehty juhlakirja hänen täyttäessään 60-vuotta.

⁴⁵⁵ Esim. Uusi Suomi 18.2.1942.

⁴⁵⁶ Mannerheimliiton sotakummivaliokunta 1959, liitetaulukko ”Eri maista lähetetyt avustukset”.

⁴⁵⁷ Sotalapset ovat kertoneet valintatilanteista, ks. Edvardsen 1997, s. 51 ja Helsingin Seudun Sotalapset Ry:n kirjoittajapiiri 2009, s.48, 184.

paljon kielteisiä kokemuksia kuin Ruotsissa olleiden.⁴⁵⁸ On myös huomattava, että Ruotsiin saapui monikymmenkertaisesti suurempi lapsijoukko kuin Tanskaan.

Ruotsalaisten aloitteesta ja toimesta organisoitiin myös lastenruokintaa Suomessa alkaen maaliskuusta 1942. Toiminta perustui ruotsalaisin varoin Tanskasta, Unkarista, Romaniasta ja tietävästi myös Ruotsista hankittuihin elintarvikkeisiin. Tämä avustusmuoto tavoitti n. 100 000 lasta eri puolilla Suomea eli suuremman joukon kuin Ruotsiin ja Tanskaan lähetetyt lapset. Suomessa toimintaa organisoivat MLL, Suomen Huolto ja Koteja Kodittomille Lapsille-yhdistys, jonka pääsihteeri Bertel Nyberg johti toimintaa Suomessa. Vuoden 1942 aikana ruokittiin Suomessa 23 paikkakunnalla n. 7 000 henkeä päivittäin. Toiminta laajeni vuoden 1943 aikana ja se vahvisti Suomen kotirintamaa. Se oli alkanut Helsingissä jo syksyllä v. 1941 ruotsalaisten yksityishenkilöiden toimesta. Toiminta keskittyi tehdaspaikkakunnille, joissa elintarviketilanne oli vaikein. Ruoka annettiin täysin ilmaiseksi tarkoitusta varten painettuja erikoiskortteja vastaan, eikä elintarvikekuponkeja tarvinnut luovuttaa ruokailun yhteydessä. Perheen tilanne tutkittiin ennen ruokailuun oikeuttavan erikoiskortin myöntämistä. Asianomaiset kunnat kustansivat ruoan valmistuksesta ja jakelusta koituvat menot. Joukkoruokailua jatkettiin myös sodan jälkeen ja toiminta päättyi vasta v. 1948.⁴⁵⁹ Avustusmuotona se oli hyvin kustannustehokas.

Helmikuussa vuonna 1942 keskusteltiin Ruotsissa myös norjalaislasten siirroista Ruotsiin ja tehtiin ehdotus lasten siirtämisestä. Saksan miehitysviranomaiset torjuivat Ruotsin Punaisen Ristin tarjouksen.⁴⁶⁰ Toimenpide olisi lisännyt pohjoismaista yhteenkuuluvuuden tunnetta Norjan ja Ruotsin välillä vähentäen näin saksalaista vaikutusta. Ruotsin avustustoimintaan norjalaislapsia koskeva päätös vaikutti siten, että toiminta ohjattiin kummiavustusten antamiseen ja lastenkotien rakentamiseen Norjassa.⁴⁶¹ Ruotsin Punainen Risti kuitenkin jatkoi yrityksiä norjalaislasten siirtojen käynnistämiseksi ja lähetti elokuussa 1942 arvovaltaiset edustajansa Norjaan neuvottelemaan asiasta. Norjalainen osapuoli totesi, ettei Norjassa ollut sellaista hätää kuin mitä Ruotsin lehdet väittivät. Ruotsalaisia syytettiin myös poliittisista motiiveista, sillä katsottiin lastensiirtojen Ruotsiin todistavan Englannille ja muulle maailmalle, ettei tilanne Norjassa ollut maan hallituksen hallinnassa.

Norjalaisperheiden reaktioista norjalaiset totesivat, etteivät norjalaiset äidit tulisi luopumaan lapsistaan elintarvikepulan perusteella. Ruotsalaiset tapasivat myös saksalaisten joukkojen komentajan

⁴⁵⁸ Liikkanen 1995, s.200.

⁴⁵⁹ Finlandia uutistoimisto 1943, s.94-97; Nils Östbergin Pertti Kavénille 12.7.1999 ja 22.3.1999 lähettämät kirjeet. PKY.

⁴⁶⁰ Dagens Nyheter 12.2.1942.

⁴⁶¹ Protokoll från mötet 2.12.1941. Sg A1b:3. Svenska Röda korsets arkiv. Riksarkivet. Arninge; Hultkrantz 1945, s.158.

Norjassa, kenraalileversti Nikolaus von Falkenhorstin. Hän totesi, että Saksa takaa Norjan elintarvikehuollon. Mihinkään konkreettisiin tuloksiin ei tämä matka johtanut.⁴⁶²

Ruotsalaiset eivät ymmärtäneet heille esitettyjä perusteluja. Ruotsin Punainen Risti piti lastensiirtoja onnistuneena auttamisen muotona, sillä toimenpide synnyttäisi samalla kymmeniätuhansia pysyviä rakkauteen ja kiitollisuuteen pohjautuvia kontakteja kansojen välillä. Viitattiin myös ensimmäisen maailmansodan jälkeisiin myönteisiin kokemuksiin.⁴⁶³ N.1 000 norjalaislasta siirrettiin Ruotsiin sodan tuhoamalta Kirkkoniemeltä (Kirkenes) Varanginvuonon alueelta virkistäytymään ja voimistumaan syksyllä 1945 sodan jo päätyttyä. Lapset olivat suomalaislapsia vanhempia eli 7–16 vuotiaita. Ruotsi olisi halunnut 3–8 vuotiaita lapsia. Useimmille norjalaislapsista kokemus oli hyvin myönteinen, joskin kritiikkiä esitettiin siitä, että varsinkin 12–14 vuotiaiden suhteen ei kasvatuskotien soveltuvuutta ennakkoon tutkittu. Lapset palasivat Norjaan toukokuussa 1946. Yksi lapsista ei halunnut palata ja yksi adoptoitiin.⁴⁶⁴

Monimutkainen kansainvälis-poliittinen tilanne syntyi Kreikassa saksalaismiehityksen jälkeen keväällä 1941. Kreikassa oli syntynyt vakava, absoluuttinen pula elintarvikkeista, joka johti suurten ihmisjoukkojen joukkokuolemaan. Kreikassa tarjottiin lastensiirtoja eräänä apukeinona nälänhädän seuraamusten lievittämiseksi, mutta se kohtasi sekä Kreikan väestön että päättäjien taholta voimakasta vastarintaa. Avustustoiminnan suuntaa muutettiin tämän johdosta.

Kreikassa kuoli Punaisen Ristin kansainvälisen toimikunnan (ICRC) arvion mukaan vuosina 1942–43 nälkään n. 250 000 ihmistä. Toisen arvion mukaan pelkästään ensimmäisenä miehitystalvena 1941–42 olisi Kreikassa kuollut n. 300 000 henkeä. Tarkkoja lukuja on mahdollista saada, mutta em. luvut kertovat kuitenkin katastrofin suuruudesta.⁴⁶⁵ Lasten nälkäkuolemat olivat todellisuutta Kreikassa, jossa lastensiirtoja oli ehdotettu erääksi avustusmuodoksi nälänhädän runtelemaan maahan. Nälänhätä johtui saksalaismiehityksestä ja ulkomaankaupan katkeamisesta. Kreikassa toisin kuin Suomessa loppuivat elintarvikkeet absoluuttisesti. Maa oli Ison-Britannian julistamassa kauppasaarrossa ja viljan tuonti katkesi. ICRC:n valvonnassa ja Ruotsin Punaisen Ristin aktiivisella panoksella voitiin tilannetta jonkin verran helpottaa, mutta huonot sadot aiheuttivat sen, että n. 3.5 miljoonan ihmisen elämä

⁴⁶² Hultkrantz 1945, s.168-177. Tarkoituksena oli toimia samalla tavoin kuin oli toimittu ensimmäisen maailmansodan jälkeen saksalaisten ja itävaltalaislasten suhteen ja nyt käynnissä olevan sodan aikana suomalaislasten suhteen.

⁴⁶³ Hultkrantz 1945, s.75-77.

⁴⁶⁴ MedlemsNytt nr 2/2006; ks. myös Calmeyer-Andersen 1999.

⁴⁶⁵ Haertel, Melissa: *L'action du CICR en faveur des enfants grecs sous l'Occupation (1941-1944)*, Université de Genève, Département d'histoire générale, octobre 2003 (ICRC library reference: 362.191/1392), s..20, 76-80. Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan (ICRC) arkisto. Geneve; Rosen 2002, s.529.

n. 6 miljoonasta oli riippuvaista tuontiviljasta.

Elintarvikkeiden kuljetus Kreikan maaseudulle oli vaikeaa, mikä pahensi entisestään tilannetta. Miehistäjävaltiot takasivat sen, että avustuslähettykset ohjattaisiin vain Kreikan siviiliväestön hyväksi, ei italialaiselle tai saksalaiselle sotakoneistolle. Poliittisen sopimus siviiliväestön kärsimysten lieventämiseksi oli mahdollista monivaiheisten neuvottelujen jälkeen Punaisen Ristin kansainvälisen toimikunnan (ICRC) avulla.⁴⁶⁶ Ruotsin Punaisen Risti toimi erityisen aktiivisesti tämän nälänhädän lievittämisessä toimittaen maahan yhteensä n. 700 000 tonnia elintarvikkeita. Parhaimmillaan jopa 14 ruotsalaista alusta kuljetti Kreikkaan 24 000 tonnia elintarvikkeita kuukaudessa.⁴⁶⁷

Lasten asema oli Kreikassa erityisen vaikea ja lapsikuolleisuus suuri. Myös lastensiirtoja suunniteltiin nälänhädän vuoksi. Tarkoitus oli siirtää aluksi 5 000 lasta Egyptiin Kansainvälisen Punaisen Ristin valvonnassa. Asia törmäsi monenlaisiin vaikeuksiin, joista vähäisin ei ollut väestön haluttomuus luovuttaa lapsia Punaisen Ristin vastuulle. Katsottiin, ettei asia kuulu Punaisen Ristin perustehtävään. Kreikan Punaisen Ristin johtaja kiinnitti huomiota siihen, että kuljetuskustannuksiin varatulla summalla voitaisiin auttaa monin verroin suurempaa lapsijoukkoa Kreikassa. Samanlaisia ajatuksia esitettiin Yhdysvaltojen siirtäessä ilmavoimiensa koneilla orpolapsia Vietnamista Yhdysvaltoihin.⁴⁶⁸ Kreikassa lastensiirroista luovuttiinkin ja apu ohjattiin niin, että Kansainvälinen Punainen Risti ylläpiti Kreikassa lastensiirtoloita, joissa hoidettiin heikoimmassa kunnossa olevia lapsia.⁴⁶⁹

Mikäli viljaa ei olisi saatu Suomeen Saksasta v. 1942, olisi tilanne riistäytynyt viranomaisten hallinnasta ja saattanut lähestyä tilannetta Kreikassa. Erityisen vaikeassa asemassa olisivat olleet suurilapsiset, vähävaraiset perheet, joiden huoltajat olivat rintamalla. Vaikka elintarviketilanne keväällä 1942 oli vaikea, voitiin korttiannokset silti jakaa, eikä suoranaista nälänhätää päässyt maassa syntyään.⁴⁷⁰ Ankara talvi 1942 aiheutti merenkulun vaikeuksien vuoksi hetkellisesti uhkaavan tilanteen. Missään vaiheessa ei kuitenkaan syntynyt vakavaa elintarvikkeiden huoltohäiriötä, sillä

⁴⁶⁶ Revue Internationale de la Croix-Rouge n:o 278/Fevrier 1942, s.88-89, Revue Internationale de la Croix-Rouge n:o 280/Avril 1942, s.234-243, Revue Internationale de la Croix-Rouge n:o 284/Aout 1942, s.563-575, Revue Internationale de la Croix-Rouge n:o 286/Octobre 1942, s.735-741, Revue Internationale de la Croix-Rouge n:o 287/Novembre 1942, s.249-853. Suomen Punaisen Ristin arkisto. Helsinki.

⁴⁶⁷ Westerlund 2009, s.373

⁴⁶⁸ The New Republic. April 19, 1975, s.9.

⁴⁶⁹ Haertel, Melissa: L'action du CICR en faveur des enfants grecs sous l'Occupation (1941-1944), Université de Genève, Département d'histoire générale, octobre 2003 (ICRC library reference: 362.191/1392), s.20, 76-80. Punaisen Ristin Kansainvälisen toimikunnan (ICRC) arkisto. Geneve. Sveitsi.

⁴⁷⁰ Salovaara 1977, s. 61. Ks. myös Westerlund 2009, s.239, 245.

samanaikaisesti ei ollut puutetta jokaisesta peruselintarvikkeesta.⁴⁷¹

Fagerholm ei syyskuussa 1941 harkinnut vaihtoehtoisia auttamisen malleja.⁴⁷² Hän oli Ruotsissa hyvin arvostettu suomalainen poliitikko ja häntä kuunneltiin. Hänen esittämällä humanitaarista avustustoimintaa koskevilla toivomuksilla olisi ollut hyvä menestymisen mahdollisuus Ruotsissa.⁴⁷³ Näin oli erityisesti talvisodan alkuvaiheessa, jolloin Ruotsin avustustoiminta Suomessa haki suuntaansa. Talvisodan aikana katsottiin Suomessa kuitenkin, että lastensiirrot sitoisivat maita entistä tiiviimmin yhteen ja lisäisivät ruotsalaisten myötätuntoa naapurimaataan kohtaan.

Sekä kummikuntatoiminta, sotakummitoiminta ja Norjan esimerkki osoittavat, että ruotsalaiset olivat valmiit tukemaan ja auttamaan myös avun tarvitsijan ehdoilla. Lastensiirrot olivat vain yksi vaihtoehto, jota ruotsalaiset suosivat. Kreikan esimerkki osoittaa, että väestön ilmaisema voimakas vastustus perheiden hajottamista kohtaan vaikutti itse avustustoiminnan muotoon jopa äärimmäisessä tilanteessa. Kreikassa vallitsi todellinen nälänhätä. Voidaan puhua suuresta inhimillisestä katastrofista, jonka sota aiheutti. Perheiden haluttomuus erota lapsistaan kuvasti perhesiteiden lujuuutta. Norjan osalta sota-ajan kielteiseen ratkaisuun vaikuttivat poliittiset tekijät, lähinnä miehittäjän tahto, mikä aiheutti sen, että Ruotsin apu toimitettiin paikan päälle. Ruotsalaisten näkemys Norjan elintarviketilanteesta oli norjalaisten mielestä liian synkkä.

⁴⁷¹ Westerlund 2009, s.246.

⁴⁷² Lehtinen 1981, s.100. Fagerholm itse piti Ruotsin suurimpana operaationa Suomen suhteen jatkosodan aikaista lasten evakuointia. Fagerholmille oli tärkeintä, että syntyneistä ongelmista huolimatta mahdollisimman moni lapsi pääsi rauhallisiin oloihin ja sai kunnon ruokaa.

⁴⁷³ Ks. myös Lehtinen 1981, s. 100. Fagerholm toteaa, että Ruotsista saattoi pyytää mitä vain ja se myös saatiin.

RUOTSIN EDUT JA SUOMEN LASTEN AUTTAMINEN

Lehdistökeskustelua Ruotsissa jatkosodan aikana: synkkä kuva lasten tilasta

Lastensiirtoja käsiteltiin Ruotsin sota-ajan lehdistössä varsin runsaasti. Se vaikutti Ruotsin yleiseen mielipiteeseen. Avustusmuoto nähtiin oikeana, eikä lastensiirtojen tarkoituksenmukaisuutta kyseenalaistavia kirjoituksia juurikaan ollut. Lastensiirtojen arvostelu Suomessa puolestaan herätti ärtymystä ja sitä pidettiin suomalaisten kiittämättömyytenä ja kansalliskiihkona. Seuraavassa on käsitelty keskeisiä aihekokonaisuuksia siten, että saman lehden sisällä on kirjoittelua seurattu kronologisessa järjestyksessä alkaen vuodesta 1941.

Pääkaupunkiseudulla ilmestynyt oikeistolainen *Svenska Dagbladet* kirjoitti heinäkuussa 1941, että Suomi suhtautui kielteisesti lastensiirtoihin ja toivoi, että apu toimitettaisiin rahallisena avustuksena Suomeen. Sodasta kärsimään joutuneille perheille lahjoitettiin 500 000 kruunua. Uutisessa viitattiin Suomen ulkomaisen avun keskustoimikunnan päätökseen. Kielteistä päätöstä perusteltiin kuljetusvaikeuksilla ja ”muilla syillä”.⁴⁷⁴ Lehti ei kommentoinut kriittisesti tätä päätöstä, vaan hyväksyi sen. Lehti kuitenkin uutisoi Suomen rajaseudun lapsista lohduttoman uutisen marraskuussa 1941. Lapset tulisivat talvella kuolemaan kylmään ja nälkään.⁴⁷⁵

Joulukuussa 1941 lehti julkaisi Ruotsin hallitukselle osoitetun vetoomuksen elintarvikkeiden toimittamisesta Suomeen hädänalaisille lapsille todeten, että lapsikuolleisuus oli noussut nelinkertaiseksi ja lapsia uhkasi ”parantumaton vaurio”. Hallituksen oli vedottava niihin, joilla oli valta maailmassa avun lähettämiseksi Suomen lapsille. Viittaus tarkoitti liittoutuneita, lähinnä Isoa-Britanniaa, jonka kanssa Suomi oli sotatilassa. Ehdotuksen takana oli avustusjärjestön johtaja Torsten Nothin, jonka nimi mainittiin vetoomuksessa.⁴⁷⁶ Seuraavana päivänä lehti julkaisi ruotsalaisen avustusjärjestön johtajan Nothinin allekirjoituksella varustetun uuden vetoomuksen Suomen lasten auttamisesta. Ainoa käytettävissä oleva keino oli siirtää lapset Ruotsiin ja näiden siirtojen lukumäärä tuli moninkertaistaa nykyisestä. Vetoomus niille, joilla oli valta, ei ollut tuottanut toivottua tulosta.⁴⁷⁷ Ratkaisu oli tapahtunut yhden yön kuluessa.

Suomalaislehtien kriittinen kirjoittelu lastensiirroista suututti *Svenska Dagbladet*-lehteä. Se vastasi tähän kirjoitteluun 24.1.1942 tavalla, joka tulkitsee ruotsalaisten yleistä asennoitumista lastensiirtojen vastustajiin. Lehti viittaa pääkirjoituksessaan ”Äktfinsk ängslan” aluksi *Deutsche Zeitung in Norwegen*

⁴⁷⁴ Svenska Dagbladet 16.7.1941.

⁴⁷⁵ Svenska Dagbladet 28.11.1941.

⁴⁷⁶ Svenska Dagbladet 30.12.1941.

⁴⁷⁷ Svenska Dagbladet 31.12.1941.

lehdessä olleeseen *Ajan Suunnan* artikkeliin Ruotsin antamista ”pienistä armopaloista (små allmosor)”. Ne oli tarkoitettu vain huonon omantunnon rauhoittamiseen. Viittaus lastensiirtoihin oli selvä. Lehti jatkoi toteamalla entisen ulkoministeri Hackzellin todenneen, että Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin on tullut ”negatiivisia ilmiöitä”. Lehti jatkaa viittaamalla *Uuden Suomen* kirjoitteluun, jossa puhaltavat samat ”aitosuomalaiset tuohitorvet” (”äktfinska näverlur”) kuin *Ajan Suunnan* kirjoittelussa. Lehti siteeraa *Uuden Suomen* viittausta siihen, että lastensiirrot tulee pysäyttää, ennen kuin siitä aiheutuvat vaikeudet kasvavat liian suuriksi ja että lastensiirtojen hyödyt eivät enää vastaa sen haittoja. Sivuvaikuttimet eivät saisi vaikuttaa lapsiin kohdistuvan avustusmuodon valinnassa. Tämä maininta sivuvaikuttimista ärsytti *Svenska Dagbladet*-lehteä erityisesti, sillä se kehotti ruotsalaisia kasvatusvanhempia laittamaan käden sydämelleen ja kysymään, mitkä heidän ”sivuvaikuttimensa” olivat. Mykkä hiljaisuus oli vanhempien vastaus. Mutta se, joka ymmärsi tätä järjetöntä aitosuomalaista nationalismia, ymmärsi itse asian. Tämä nationalismi oli niin voimakkaasti kieliriidan myrkyttämä, ettei se pystynyt näkemään lastensiirroissa muuta kuin yrityksen tehdä suomalaislapsista ruotsalaisia. Ne motiivit, jotka ohjasivat ruotsalaisia vanhempia, olivat kuitenkin niin paljon kaiken palkkiomoraalin ja kielipolitiikan yläpuolella, ettei näitä aitosuomalaisia ahdistuneita epäluuloja tarvitsisi kohdata. On kuitenkin niin, että Suomessa vallitsee tiukka sota-ajan lehdistösensuuri, joka sallimalla tällaisen kirjoittelun heittää varjon Suomen viranomaisten ylle. Lehti päätti kirjoituksensa Ruotsin entisen pääministerin Hjalmar Hammarskjöldin ensimmäisen maailmansodan aikaisissa väittelyissä esittämään varoitukseen politiikasta, joka menee pyytämättä avuntarvitsijan luo mutta joutuu poistumaan ilman kiitosta.⁴⁷⁸

Lehti piti lastensiirtojen arvostelua vain kieliriidan myrkyttämän aitosuomalaisen nationalismin ilmaisuna. Lastensiirtojen puolesta voimakkaasti toiminut Tukholman ylikäskynhaltija Torsten Nothin totesikin helmikuussa 1942 *Uudelle Suomelle*, että suomalaislasten vastaanottoa Ruotsiin ei sanele ”muu kielipolitiikka kuin sydämen kieli”.⁴⁷⁹ Kieliriidan nostaminen uudelleen esiin oli kuitenkin vakava asia sekä Suomen ja Ruotsin välisissä suhteissa että sotaa käyvässä Suomessa, jossa vaalittiin kansallista yksimielisyyttä. Tekstin voimakas sävy ja viittaus Suomen sensuuriviranomaisten liialliseen sallivuuteen olivat asioita, jotka johtivat kohta lehden pääkirjoituksen julkaisemisen jälkeen jyrkkiin toimenpiteisiin Suomen viranomaisten taholta.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ Svenska Dagbladet 24.1.1942.

⁴⁷⁹ Uusi Suomi 2.2.1942.

⁴⁸⁰ Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 22.1.1942. Ohje nro 1792/J.3. Tarkastusjaoston uusi tiukempi ohje annettiin 26.1.1942, ja sillä kumottiin aiempi 22.1.1942 annettu ohje, jossa vielä sallittiin lasten maastavientiin liittyvän huolen esittäminen. Sg Da 4. Valtioneuvoston tiedostuselinten

Kieliriita oli hyökkäys Ruotsin kielen asemaa vastaan Suomessa. Se jopa uhkasi Suomen asemaa pohjoismaisena valtiona. Suomalaisen nationalismin kärki suuntautui tällöin pohjoismaisuutta vastaan. Muissa Pohjoismaissa oltiin hyvin tietoisia Suomessa käydystä kieliriidasta.⁴⁸¹ Kieliriidan uudelleen puhkeamisen pelko vaikutti välittömästi Suomen viranomaisiin.

Pienimuotoinen kieliriita kuitenkin puhkesi v. 1942 osan lapsista palatessa Ruotsista. Riita johtui siitä, että lastensiirtokomitea oli lähettänyt oppivelvollisuusiässä olevien lasten vanhemmille kirjeen, jossa kehoitettiin pyytämään lapsen palautusta Ruotsista koulunkäynnin vuoksi. *Hufvudstadsbladet* tarttui 31.8.1942 asiaan pääkirjoituksessaan ”Kieltäytyminen toimimasta kaavan mukaan” (”Avslag efter schablon”) vihjaillen, että kirje osoitti Ruotsin koululaitoksen aliarvostusta ja takana mahdollisesti oli vain suomenkielen opetuksen puuttuminen (finsk språkundervisning). Lehti uumoili myös, että takana saattoivat vielä vaikuttaa lastensiirtojen arvostelijan Paavo Virkkusen poliittiset ajatukset.⁴⁸² Lehdessä tuotiin lokakuussa 1942 esiin myös se, että *Uusi Suomi* oli julkaissut kirjoituksen, jossa se kehotti vanhempia pidättäytymään Ruotsista palaavan lapsensa laittamisesta ruotsalaiseen kouluun. *Uuden Suomen* mielestä lasten kielitaito ei ollut riittävällä tasolla opetusta varten. Lapsi saattoi joutua tilanteeseen, jossa se ei kunnolla hallinnut kumpaakaan kieltä. *Uusi Suomi* oli todennut myös, että eräät ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat luvanneet taloudellista tukea, mikäli lapsi siirtyy ruotsalaiseen kouluun. Tätä *Hufvudstadsbladet* paheksui.⁴⁸³ Lehti palasi asiaan vielä lokakuussa 1942 siteeraamalla *Jakobstads Tidningen*-lehteä, joka oli todennut, että kielirauhamme oli vain ”näennäistä”.⁴⁸⁴ Myös *Svenska Pressen* tarttui asiaan kääntyen asiassa jopa kouluviranomaisten puoleen. Kouluneuvos K.A. Laurent totesi lehdelle, että vanhemmilla on täysi vapaus laittaa lapsensa ruotsalaiseen kouluun.⁴⁸⁵

Uhkaava kieliriita sammui. Kouluviranomaisten kohdalla tapahtuma ei johtanut toimenpiteisiin, kuten esimerkiksi selkeän ohjeistuksen antamiseen suomalaisille vanhemmille siitä, miten turvattaisiin opetuskieli lapsen edun vaatimalla tavalla ja vältettäisiin lapsen jääminen puolikieliseksi. Myöhemmät tutkimustulokset osoittavat, että kieliongelma oli todellinen ja heikensi sotalasten koulumenestystä.⁴⁸⁶

Stockholms Tidningen kirjoitti lokakuussa 1941, että Suomi tarvitsee Ruotsin apua kipeämmin kuin koskaan aikaisemmin. Elintarviketilanne on hyvin vakava. Lastensiirrot ovat paras ja helpoin

arkisto. Kansallisarkisto; ks. myös Kavén 2004, s.80-82.

⁴⁸¹ Janfelt 2005, s.170.

⁴⁸² *Hufvudstadsbladet* 31.8.1942.

⁴⁸³ *Hufvudstadsbladet* 26.10.1942.

⁴⁸⁴ *Hufvudstadsbladet* 31.10.1942.

⁴⁸⁵ *Svenska Pressen* 26.10.1942.

⁴⁸⁶ Ks. esim. Räsänen 1988, s.74.

auttamisen muoto. Pohjoismaisen avustustoiminnan yhteistyökomitean (Samarbetskommitten för nordiskt hjälparbete) johtaja Torsten Nothin totesi lehdelle, että lastensiirroilla oli puhtaasti humanitaaristen seikkojen lisäksi merkitystä myös Suomen ja Ruotsin välisiin keskinäisiin suhteisiin. Kun aliravitut lapset saatuaan ensin hyvää ravintoa ja hoitoa ruotsalaisessa perheessä palaisivat kerran Suomeen, he kertoisivat vanhemmilleen ruotsalaisperheessä saamastaan hyvästä hoidosta. Lehti jatkoi kertomalla, että Suomi lähettää kiitollisuudella Ruotsiin niin monta lasta kuin Ruotsi voi ottaa vastaan pelastaakseen heidät nälkäkuolemalta. Lasten sijoittamisessa ei ollut ongelmia. Kodit suorastaan jonottivat saadakseen heitä.⁴⁸⁷ Lehti julkaisi tammikuussa 1942 Karl-August Fagerholmin haastattelun, jossa hän totesi, että Suomella oli tarve siirtää 300 000 lasta Ruotsiin, mutta kuljetusmahdollisuudet ja vastaanottomahdollisuudet Ruotsissa asettivat rajansa.⁴⁸⁸

Malmössä ilmestynyt *Sydsvenska Dagbladet* totesi joulukuussa 1941, että pelottavan suuri joukko suomalaisia lapsia oli nyt ennenkuulumattoman vaikeassa tilanteessa. Oli myös tosiasia, että tilanne päättyisi katastrofiin, ellei nopeasti annettaisi apua niiden taholta, jotka sitä voivat antaa. Fagerholm totesi lehdelle, että lapset Suomessa jonottivat päästäkseen Ruotsiin. Avun tarve oli Suomessa lisääntynyt samassa suhteessa kuin elintarviketilanne oli kiristynyt. Fagerholm piti lastensiirtoja ehdottomasti oikeana avustamisen muotona. Hän toi myös esiin ilonsa sairaiden lasten vastaanottamisesta ja muistutti, ettei lastensiirtojen vuoksi tulisi unohtaa kummilapsiharrastusta.⁴⁸⁹ *Göteborgs Posten*, *Bohusläningen* ja *Varbergs Posten* kirjoittivat samana päivänä siitä, miten nälkään kuolevia Suomen lapsia tuli auttaa.⁴⁹⁰ Avestassa ilmestynyt *Avesta Tidning* kysyi tammikuussa 1942 pääkirjoitussivullaan: ”Miksei 100 000 lasta Suomesta Ruotsiin?”⁴⁹¹

Svenska Morgonbladet julkaisi tammikuussa 1942 Fagerholmin haastattelun, jossa hän totesi, että Suomessa oli 350 000 köyhyydestä kärsivää lasta. Hän valitti samalla sitä, ettei Suomi pysty kuljetuskaluston puutteen vuoksi siirtämään Ruotsiin niin paljon lapsia kuin mitä Ruotsi toivoisi. Kyse ei siis suinkaan ollut siitä, ettei Suomi haluaisi lähettää heitä. Oli kuitenkin pakko tyytyä noin puoleen määrästä, mitä Ruotsi toivoi. Ruotsin toivomus oli ollut 2 000 lasta viikossa.⁴⁹²

Tammikuussa 1942 julkaisivat ruotsalaiset lääkärit Axel Höjer ja Curt Gyllenswärd lehdessä käsityksensä Suomen lasten todellisesta tilanteesta. He kävivät Suomessa tammikuussa 1942 ja

⁴⁸⁷ Stockholms Tidningen. 28.10.1941.

⁴⁸⁸ Stockholms Tidningen. 10.1.1942.

⁴⁸⁹ Sydsvenska Dagbladet. 3.12.1941.

⁴⁹⁰ Bohusläningen 5.1.1942, Göteborgs Posten 5.1.1942, Varbergs Posten 5.1.1942.

⁴⁹¹ Avesta Tidning. 10.1.1942.

⁴⁹² Svenska Morgonbladet. 10.1.1942.

vierailivat eri puolilla maata. He tutustuivat lasten sairauksiin Suomessa, sairaaloihin ja lastenkoteihin, eri lastenhoitolaitoksiin, kouluihin, lastenneuvoloihin sekä yksittäisiin monilapsisiin perheisiin. Ongelmat maan eri osissa vaihtelivat. Kaupungeissa ja teollisuusyhdyskunnissa tuntui elintarvikepula voimakkaimmin. Maaseudun ravitsemusolot Suomessa eivät heidän mielestään juuri poikenneet sotaa edeltäneestä ajasta. Tarvittiin varoja perheiden tukemiseen, jotta elintarvikeannokset voitaisiin myös ostaa. He korostivat sotakummitoiminnan merkitystä. Monilla tuhansilla sotaorvoilla ei vielä ollut kummia. He korostivat myös Suomen omaa voimakasta panostusta terveydenhuollon kehittämisessä viittaamalla mm. neuvolaverkoston olemassaoloon. Lasten auttamisen kannalta saavutettaisiin ruotsalaislääkäreiden mielestä parempi lopputulos, jos tuettaisiin taloudellisesti erilaisten lastenhoitolaitosten perustamista Suomeen. Ruotsi voisi tehdä lahjoituksen tällaisen pysyvän avun antamisesta. Sillä olisi suuri merkitys kansanterveydelle Suomessa ja se lisäisi yhteisymmärrystä maittemme välillä. Lääkärit korostivat sitä, että kuljetuskapasiteetti asetti rajoituksensa lastensiirroille. Kuluvan kevään aikana voitiin siirtää vain 20 000 lasta.⁴⁹³ Lääkäreiden paikan päällä tapahtuneeseen tutustumiseen perustuva tieto oli ristiriidassa Ruotsin lehdistön lasten tilanteesta aikaisemmin antaman kuvan kanssa. Lääkärit selvästi jarruttelivat lastensiirtoja, joiden he katsoivat perustuneen liian synkkään kuvaan Suomen tilanteesta. Miltään suomalaiselta taholta ei tätä ruotsalaisten harhakäsitystä Suomen tilanteen synkkyudesta oikaistu.

Aftonbladet kirjoitti tammikuussa 1942, että tuntui siltä kuin 300 000 suomalaislapsen tulisi päästä nauttimaan siitä vieraanvaraisuudesta, minkä Ruotsi halusi heille tarjota.⁴⁹⁴ Blekingessä ilmestynyt *Blekinge Läns Tidning* totesi tammikuussa 1942, että Suomen elintarviketilanne on hädänalainen (”nödartad”). Lehti lainasi Fagerholmin mielipidettä liha-annosten supistamisesta: aikaisempi annos ei ollut juuri mitään, ja sekin oli nyt leikattu puoleen. Lehden mielestä lastensiirto oli tällä hetkellä paras tapa auttaa veljeskansaa. Se loi Suomelle uutta tulevaisuutta. Ruotsilla voi olla tässä suhteessa oma tehtävänsä, vaikkei se osallistuisikaan suoranaisesti sotatoimiin.⁴⁹⁵ Fagerholm ruokki tietoisesti ruotsalaisten negatiivista käsitystä Suomen tilanteesta lisätäkseen ruotsalaisten auttamishalua ja samalla niiden perheiden lukumäärää, jotka olisivat valmiit ottamaan lapsen hoitoonsa.

Skånessa ilmestynyt *Klippans Tidning* kirjoitti tammikuussa 1942, että Suomea uhkasi suoranainen nälänhätä. Lehti viittasi ensimmäisen maailmansodan aikana suoritettujen lastensiirtojen ”arvokkaaseen

⁴⁹³ Svenska Morgonbladet. 21.1.1942.

⁴⁹⁴ Aftonbladet 11.1.1942.

⁴⁹⁵ Blekinge Läns Tidning 9.1.1942.

jatkamiseen” korostamalla samalla, että Suomi tulee vaatimaan jokaisen lapsensa takaisin. Nyt oli kyse lasten pelastamisesta suoranaisestä nälkäkuolemasta.⁴⁹⁶

Smålannissa ilmestynyt *Barometern* totesi tammikuussa 1942 otsikossaan, että vaarallisinta Suomessa oli tällä hetkellä olla lapsi. Todellisuudessa vaarallisinta Suomessa tuolloin oli olla rintamasotilas. Lapsikuolleisuus oli lehden saamien tietojen mukaan viimeisinä kuukausina noussut seitsenkertaiseksi. Aikaisempi luku oli 6 %, joten lapsikuolleisuus olisi nyt noussut peräti 42 %:iin. Tämän tiedon perusteella lasten tilanne Suomessa oli todella hälyttävä. Suomalaiset olivat entistä innokkaampia käyttämään hyväkseen mahdollisuutta lähettää lapsi Ruotsiin. Lehden mielestä oli selvää, että lastensiiroista olisi kehitettävä pieni kansainvaellus. Suomalaiset lastenlääkärit olivat antaneet lakonisen tiedon, että 100 000 lasta Suomessa on vaarassa hengen ja terveytensä puolesta.⁴⁹⁷

Ruotsalaiset lehdet kertoivat myös lasten tunnereaktioista. *Kalmar*-lehti haastatteli huhtikuussa 1942 Tukholmassa toimivan Suomi-toimiston johtajaa, tri Hjelt-Cajanusta. Hän kertoi, että oli sydäntä särkevää nähdä lasten epätoivo eron hetkellä. Mutta lapset unohtavat helposti. Uusien kasvatustavan kohtaminen on myös pelottava kokemus. Lasten kannalta oli kyse valtaisasta muutoksesta. Hjelt-Cajanus viittasi myös paluuseen liittyviin vaikeuksiin todeten, että hän oli saanut kirjeitä ruotsalaisilta kasvatustavanhemmilta, joissa nämä ilmaisivat sen, etteivät ehdottomasti pysty luopumaan pienistä suojateistaan.⁴⁹⁸

Elokuussa 1942 julkaisi professori Sture Siwe *Dagens Nyheter*issä matkakertomuksen käynnistään Suomessa. Hän oli kierrellyt eri puolilla maata, myös takaisin vallatussa Karjalassa. Hän hämmästyti sitä, miten hyvin lapset olivat selviytyneet. Äitien olemuksessa näkyi työn rasitus ja olosuhteiden synnyttämä paine. Siwen mielestä juuri he olivat kokeneet poikkeusolojen paineen kaikkein raskaimpana. Siwe päätyi siihen, että ruotsalainen lehdistö viime talvena oli vahvasti liioitellut olosuhteiden vaikeutta Suomessa.⁴⁹⁹ Siwen mielipide oli oikea. Ruotsalaislehdistön liian pessimististä kuvaa ei Suomesta käsin missään vaiheessa virallisesti oikaistu, sillä luotu synkkä tilannekuva lisäsi ruotsalaisten auttamisen tarvetta.

Lehti kirjoitti syyskuussa 1942 suomalaislasten paluusta. Lehti viittasi sosiaaliministeri Fagerholmin päätökseen, että kaikki suomalaislapset saavat jäädä. Ruotsalaisen avustusjärjestön Hjälpkommitten för Finlands barn johtaja Lars Östberg oli matkustanut Suomeen neuvottelemaan Fagerholmin kanssa

⁴⁹⁶ Klippans Tidning.8.1.1942.

⁴⁹⁷ Barometern. 5.1.1942.

⁴⁹⁸ Kalmar 20.4.1942.

⁴⁹⁹ Skånska Dagbladet.25.8.1942.

asiasta. Päätöstä oli odotettu jo kaksi kuukautta. Suomen valtio oli asteittain myöntynyt asiassa poiketen alkuperäisestä päätöksestään, että kaikkien lasten tuli palata kotiin. Tähänkin päätökseen oli jo tehty aikaisempi myönnytys, että niiden alueiden lapset, joilla vallitsi suuri pommitusvaara, saisivat jäädä. Fagerholmin tekemä uusi päätös merkitsi, että kaikki lapset saisivat jäädä.⁵⁰⁰ Hjelt-Cajanus oli jo huhtikuussa 1942 viitannut lasten paluuseen liittyviin vaikeuksiin todetessaan ruotsalaisten kasvatusvanhempien vaikeuden erota suojaistaan. Nämä vaikeudet olivat olleet taustalla vaikuttamassa toistuviin pyyntöihin pitää lapset edelleen Ruotsissa ja avustusjärjestön johtajan Östbergin Suomen matkaan.

Lehti kirjoitti helmikuussa 1944 Uumajassa sattuneesta tapauksesta, joka hyvin kuvaa joukkokuljetusten terveydellisiä riskejä. Lapset olivat tartuttaneet toisiaan karanteenissaoloaikana. Lasten parissa oli puhjennut vaikea influenssaepidemia ja myös ruotsalaiset olivat saaneet tartuntoja. Karanteenitilana toimi Ruotsin armeijalta käyttöön saatu kasarmi. Lapsissa oli havaittu myös kurkkumätää, tulirokkoa ja syyhyä. Paikallinen ruotsalainen lottaosasto oli lehden mukaan yliarvioinut omat resurssinsa lasten hoitamisessa, sillä kyseessä oli 661 lapsen ryhmä. Lapset olivat myös pureskelleet nimilappunsa, jonka seurauksena jouduttiin työläisiin tunnistamisoperaatioihin. Lehti arvosteli myös ruotsalaisia kasvatusvanhempia ajattelemattomuudesta, sillä he olivat palauttaneet karanteeniin lapsia, jotka eivät vastanneet heidän odotuksiaan.⁵⁰¹ Ruotsin lääkintöhallitus kiinnitti huomiota kevään 1944 kuljetusten muodostamiin terveysriskeihin (ks. alaluku ”Joukkokuljetusten riskit sodan oloissa”).

Dagens Nyheter kirjoitti myös muista riskeistä. Lapsia kuljettanut Arcturus-laivan joutui venäläisten pommikoneiden hyökkäysten kohteeksi Turun pommitusten yhteydessä helmikuussa 1944. Koneet olivat huomanneet laivan, jossa oli n. 50 Ruotsiin matkalla olevaa lasta. Kaikki lapset saattajineen komennettiin täysin pukeutuneina kannelle. Koneet seurasivat liikkeelle lähtenyt alusta ja pudottivat kolme pommia, jotka putosivat aluksen oikealle puolelle vahingoittamatta ketään. Lapset saattajineen selvisivät hengissä Tukholmaan.⁵⁰² Tällainen Ruotsiin matkaavien lasten vaaratilanteesta kertova uutinen ei olisi mennyt Suomessa sensuurin läpi. Talvisodan aikana lapsia menehtyi Iittalassa sattuneessa junaonnettomuudessa.⁵⁰³ Öisellä merellä sattunut laivan uppoaminen osuman seurauksena olisi vaatinut enemmän uhreja.

⁵⁰⁰ Dagens Nyheter 8.9.1942.

⁵⁰¹ Dagens Nyheter 20.2.1944, 22.2.1944.

⁵⁰² Dagens Nyheter 24.2.1944.

⁵⁰³ Iittalan onnettomuudesta on mukana olleiden sotalasten kertomuksia mm. Ruotsiin jääneiden sotalasten julkaisussa Medlems Nytt 3/2005. PKY. Onnettomuudesta kerrottiin myös lehdissä: Hämeen Sanomat 8.3.1940, 5.3.1950.

Ruotsalaisten Suomen vapaaehtoisten *Vapenbröder*-lehdessä kirjoitettiin v. 1943 siitä, miten Suomen lasten Ruotsissa saama hoito luo rakkauden ja yhteisymmärryksen siteitä kansojemme kesken. Tästä kylvöstä nousee vanha pohjoismainen yhteenkuuluvuuden tunne. Lastensiirtojen kautta molemmat kansat lähentyivät toisiaan.⁵⁰⁴

Norrköpings Tidningen kuvasi toukokuussa 1944 lasten vieraantumista omista biologisista vanhemmistaan. Lapsi totesi suomalaisesta äidistään: ”Vad är det för en käring” eli ”Mikä eukko tuo on.” Lehti korosti, että suomalaisten sosiaaliviranomaisten oli käytävä perheissä lapsen paluun jälkeen ja annettava ohjeita ja neuvottava vanhempia. Annetun tuen tuli olla psyykkistä laatua.⁵⁰⁵ Myös *Sundsvalls Posten* kirjoitti lasten reaktioista heidän kohdatessaan biologiset äitinsä: ”Jag tycker inte om den där fula gumman” eli ”En pidä tuosta rumasta eukosta”.⁵⁰⁶

Alva Myrdal tutustui Anna Freudin v. 1943 ilmestyneeseen teokseen *War and Children*. Hän kirjoitti tästä tutkimuksesta sekä muistakin Englannissa tehdyistä tutkimuksista toukokuussa 1944 *Aftontidningen*-lehteen.⁵⁰⁷ Näissä tutkimuksissa oli kiinnitetty erityistä huomiota lasten reagointeihin. Kaksiosaisen artikkelin otsikko oli *Bör barn evakueras*. Myrdalin mukaan pommitusten riskejä oli yliarvioitu, evakuoinnin riskejä taas oli aliarvioitu. Lapsi kokee evakuoinnin usein rangaistuksena eikä ymmärrä sen syytä kuten aikuinen. Siksi evakuointiin saattaa lapsella liittyä syyllisyydentunteita. Tyypillistä on, että lapsi vaikenee uuteen kotiinsa saapumisen alkuaikoina. 1–2-vuoden ikäiset lapset saattavat muutamassa viikossa unohtaa vanhempansa niin, etteivät enää tunne heitä. ”Äiti” katoaa lapsen maailmasta, sillä hän on lapsensa hylännyt. Myrdal korosti tieteellisen tutkimustyön merkitystä todeten, että evakuoinnin johtoon on saatava mielenterveydellistä osaamista omaava johtohenkilö (”mentalhygieniskt utbildade evakueringsinspektör”). Mielenkiintoista on todeta, että Freudin ajatukset vielä sodan kestäessä levisivät Myrdalin kautta ruotsalaisen yleisön tietoisuuteen. Avustettavan kohteen eli lapsen erityisluonne tuli nyt selvästi esiin. Myrdal korosti kuitenkin sitä, ettei hän kirjoituksellaan tarkoita sitä, ettei lapsia koskaan tulisi evakuoida. Hän vain toi rinnalle muutkin kuin pelkästään fyysiset, lapsen turvallisuuteen liittyvät riskit.

On mielenkiintoista verrata eroja lastensiirtojen kuvaamisessa Ruotsin ja Suomen lehdistön kesken. Rönkkö on tutkinut sitä, miten ruotsalaiset ja suomalaiset lehdet ovat pyrkineet vaikuttamaan lukijoihinsa sekä tekstin että kuvien avulla. Hän kuvasi tekstin ja kuvan välistä suhdetta. Vaikutus

⁵⁰⁴ Vi, vapenbröder. N:o 15. 15.8.1943. PKY.

⁵⁰⁵ Norrköpings Tidningen 5.5.1944.

⁵⁰⁶ Sundsvalls Posten 2.4.1944.

⁵⁰⁷ Aftontidningen 3.5.1944, 4.5.1944.

syntyy kuvan ja tekstin yhteisvaikutuksesta. Sekä suomalainen että ruotsalainen lehdistö pyrkivät eri keinoin vaikuttamaan lukijoihinsa. Ruotsalainen lehdistö kuvasi Ruotsiin saapuvia suuria sotalapsiryhmiä usein pelokkaiksi ja turvattomiksi. Lasten kuvaaminen jonotilanteissa oli tyypillistä. Kuvien ja tekstien yhteisvaikutuksen avulla pyrittiin herättämään lukijan myötätuntoa. Kuvat on usein otettu niin, että lasten suuret ja pelokkaat silmät näkyvät. Kuvissa näkyy itkevien lasten surkeus. Suomalaisten köyhyyttä korostetaan sekä kuvissa että teksteissä. Ruotsalaisissa sanomalehdissä korostuu myös ero hyvinvoivien ruotsalaisten ja rutiköyhien suomalaisten välillä.

Rönkön mukaan suomalaisen lehdistö taas pyrki kätkemään lasten surulliset ilmeet. Usein lukija pyritään vakuuttamaan asiasta pelkän tekstin avulla niin, että lapset saattavat jopa jäädä taustalle hämärään. Niissä kuvissa, joissa lapsia on erikseen kuvattu, on heidät esitetty onnellisina henkiin jääjinä, joille on suotu mahdollisuus päästä pois sodan ja hädän Suomesta. Lehdet manipuloivat kuvia monella tavoin vahvistaakseen esitystensä myytinomaisuutta, johon kuului onnellinen avun saaja ja vieraanvarainen avun tarjoaja.⁵⁰⁸ Evakuoitavat lapset haluttiin esittää onnellisina ja iloisina matkaan lähtijöinä myös Isossa-Britanniassa.⁵⁰⁹

Ruotsin lehdistö näki Suomen lasten ravitsemustilanteen niin synkkänä, että kyse oli lasten hengen pelastamisesta. Tämä oli myös suomalaisen propagandan tulosta. Fagerholm on lausunnoillaan ruokkinut ruotsalaisten virheellistä käsitystä lisätäkseen heidän auttamishaluaan. Apua haluttiin ja sitä motivoitiin lasten kurjuudella. Ruotsin lehdistö suhtautui myönteisesti lastensiirtoihin, jotka nähtiin tehokkaana auttamisen muotona. Suhtautuminen lastensiirtoihin oli innostunutta eikä oikeistolaisten ja vasemmiston lehtien kesken ollut mielipide-eroja. Lehdistö on lisännyt lastensiirtojen saamaa suurta suosiota avustusmuotona.

Ruotsin valtiopäivät ja lastensiirrot

Jatkosodan syttyminen herätti Ruotsissa ristiriitaisia tunteita Suomea kohtaan. Asenteet olivat kylmempiä kuin talvisodan aikana. V. 1939 oli ollut kysymys siitä, kuinka paljon Suomea autettiin. Jatkosodan muuttunut luonne pani ruotsalaiset miettimään, oliko lainkaan aiheellista auttaa Suomea.⁵¹⁰ Eräissä Ruotsin lehdissä esiintyikin talvisodan iskulauseen ”Finlands sak är vår” asemesta lause

⁵⁰⁸ Rönkkö 2007, s.83-88.

⁵⁰⁹ Parsons 1998, s.16. Kuvassa esiintynyt surumielinen poika poistettiin monista julkaisuista.

⁵¹⁰ Korppi-Tommola 1982, s.28.

”Finlands sak är inte vår”. Suomen katsottiin nyt taistelevan Saksan asian puolesta, eikä tätä pidetty Ruotsin etujen mukaisena.⁵¹¹

Voimakas mielipide Ruotsissa käsitti kuitenkin Suomen edelleen taistelevan myös Ruotsin etujen puolesta. Tällöin nousi esiin kysymys siitä, minkälaisin käytännön teoin oltiin valmiita avustamaan Suomen taistelua.⁵¹² Mielipiteet jakaantuivat eri puolueiden kesken. Sekä oikeisto että sosiaalidemokraatit olivat Suomelle annettavan avun takana, mutta myös soraääniä esiintyi Ruotsin omien lasten avun tarpeen johdosta. Apua tarvitsevien lasten määrä oli myös Ruotsissa huomattavan suuri. Ruotsin valtiopäivillä käsiteltiin mm. lokakuussa 1941, tammikuussa 1942 ja marraskuussa 1942 Ruotsin suhdetta Suomeen ja Suomen lasten auttamista.

Voimakkaimmin Suomen vastaan esiintyivät luonnollisesti Ruotsin kommunistit. Kommunistien ryhmän puheenjohtaja Hilding Hagberg⁵¹³, josta v. 1951 tuli puolueen puheenjohtaja, kiinnitti lokakuussa 1941 huomiota Mannerheimin ns. miekanttuppipäiväkäskyyn todeten, että suursuomalaisissa ohjelmissa ei ainoastaan Itä-Karjalaa liitettäisi Suomeen, vaan myös ruotsalainen Norrbotten ja norjalainen Finnmarken. Suursuomalaisuutta kannattaneet voimat (”de storfinska krafterna”) eivät koskaan olleet kannattaneet yhteistyötä Ruotsin kanssa, ne olivat aina taistelleet Suomen ruotsalaisuutta vastaan (”bekämpat svenskarna i Finland”) ja siinä tapauksessa, että saksalaisten voittaisivat sodan, tämän ryhmän toiminta leimaisi Suomen politiikkaa.

Hagberg kiinnitti huomiota Ruotsin sosiaalidemokraattisen nuorison esiintymiseen. Tämä poliittinen ryhmä oli selkeästi julistanut, että ”Suomen asia ei enää ollut meidän”. Ryhmä ei Hagbergin mielestä tällä julistuksellaan ottanut etäisyyttä Suomen onnettomasta kansasta, vaan siitä herrasväestä (”herrskalet”), jonka ajatukset oli ilmaistu Mannerheimin päiväkäskyssä. Ruotsin ei tullut antaa pienintäkään tukea tämän herrasväen valloitus sodalle. Hagberg viittasi pääministeri Hanssonin lausuntoon, joka koski vapaaehtoisten värväämistä Suomeen. Hansson oli todennut, että Ruotsi tarvitsee itse kaikki asekuntoiset miehensä. Laaja-alainen vapaaehtoisten värväminen Suomeen oli tästä huolimatta käynnistynyt ja sen rinnalla myös vapaaehtoisten värväminen saksalaisiin SS-joukkoihin.

Hagberg arvosteli myös Ruotsin luottopohjaista ulkomaankauppaa Saksan kanssa. Hagberg piti Ruotsin oikeistoa natsimielisten ryhmittymien emosoluna (”modercell”). *Ajan Suunnassa* oli joulukuussa 1941 ihmetelty Ruotsin omaa kommunismiaan vastaan käyttämien keinojen

⁵¹¹ Marandi 1964, s.98.

⁵¹² Marandi 1964, s.99.

⁵¹³ Nationalencyklopedin 1992 ja Nationalencyklopedin 2007. Kansalliskirjasto.

tehottomuutta.⁵¹⁴ Myös Saksan lehdistö oli kiinnittänyt huomiota Ruotsin kommunistisen puolueen esiintymiseen.⁵¹⁵ Hagbergin viittaus suomalaiseen nationalismiin ja sen Ruotsin vastaisuuteen sai vastakaikua oikeistolaisessa *Svenska Dagbladet*-lehdessä tammikuussa 1942. Lehti hyökkäsi voimakkaasti lastensiirottojen arvostelijoita vastaan Suomessa. Se ei ymmärtänyt niitä poliittisia tahoja, jotka arvostelivat lastensiirottoja, vaan näki taustalla vain järjettömän suomalaisen nationalismin. Tämä nationalismi oli kielisodan leimaama. Oikeistolaisen lehden ja ruotsalaisen kommunistin mielipiteillä ei suomalaisen nationalismin arvostelun suhteen ollut mitään eroa.⁵¹⁶ Toisen mielestä nationalismi synnytti suursuomalaisuuden vaarallisia ajatuksia, jotka olisivat vieneet alueita myös Ruotsilta, toisen mielestä lastensiirottojen arvostelu pohjautui viime kädessä vain sokeaan nationalismiin.

Ulkoministeri Günther, joka puhui samassa istunnossa kuin Hagberg, toisti puheessaan kuninkaan valtiopäivien avajaisissa v. 1940 toteamaan ulkopoliittiseen linjaukseen: ”Ulkopolitiikkani on muuttumaton. Vakaa tahtoni on ylläpitää hyviä suhteita kaikille tahoille. Väsymättä ponnistelen pitääkseni maani sodan ulkopuolella sen vapauden ja itsenäisyyden säilyttäen. Kansani yksimielisyys ja päättäväisyys valavat minuun luottamusta ja antavat menestyksen pyrkimykselleni”.

Güntherin mukaan Ruotsin läheisten naapurikansojen keskuudessa saattoi esiintyä kritiikkiä Ruotsia kohtaan heidän toivoessaan Ruotsilta aktiivisempaa panostusta oman ahdinkonsa helpottamiseen. Hän toi esiin pahoittelunsa Tanskan ja Norjan kohtalosta, jotka maantieteellisen sijaintinsa vuoksi olivat joutuneet vedetyiksi suurvaltojen väliseen konfliktiin. Yksikään Pohjoismaa ei kuitenkaan voinut luopua vapaudestaan. Se oli asia, joka meni kaiken muun edelle.

Suomen osalta Ruotsi oli Güntherin mukaan käytännössä osoittanut, kuinka lähellä Ruotsin sydäntä Suomen vapaus pohjoismaisena valtiona oli. Ei ole hämmästyttävää, että monet Suomessa ja Ruotsissa toivovat Ruotsilta voimakkaampaa panostusta Suomen hyväksi. Suomen hallitus oli antanut täyden tunnustuksensa Ruotsin talvisodan aikaiselle politiikalle. Günther toivoi saman ymmärryksen jatkuvan Ruotsin nykyiseen sotaan omaksumaan asenteeseen nähden. Tähän asenteeseen sisältyi se, että Ruotsi pyrki antamaan Suomelle kaiken sen tuen, mitä sen omat resurssit ja omat edut sallivat. Ruotsin kansa jakoi nykyisessä tilanteessa Suomen kansan tunteet ja toiveet vakaammasta rauhan tilasta ja maansa suuremmasta turvallisuudesta. Ruotsalaiset tajusivat niiden merkityksen myös Ruotsin kansalle. Günther piti selvänä jatkuvaa murtumatonta yhteisymmärrystä Ruotsin ja Suomen kansojen kesken.⁵¹⁷

⁵¹⁴ Ajan Suunta 13.12.1941.

⁵¹⁵ Uhlin 1972, s.30.

⁵¹⁶ Svenska Dagbladet 24.1.1942.

⁵¹⁷ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1941. Höstsessionen. Andra kammaren. Nr.45. 29.10.1941, s.4-6: ”Min utrikespolitik är oförändrad. Min fasta vilja är att upprätthålla

Ilmaisuilla ”vakaampi rauha” ja ”suurempi turvallisuus” tarkoitettiin Itä-Karjalan miehitystä ja sen toivottua Ruotsinkin edun mukaista lopputulosta Suomen itärajan siirtyessä huomattavasti idemmäksi.⁵¹⁸ Ruotsin poliittinen eliitti pyrki tukemaan ja edistämään Suomen sotaponnisteluja. Vaikka annettu apu oli humanitaarista mm. lastensiirtojen muodossa, vapautti se suomalaisten voimavaroja itse sodankäyntiin.⁵¹⁹

Sosiaalidemokraattien edustaja Allan Voug⁵²⁰ totesi samassa istunnossa lokakuussa 1941, että suhde Suomeen oli nyt viileämpi kuin talvisodan aikana. Tätä suomalaisten on ollut vaikea ymmärtää. Voug toi esiin myös sen, että Suomen sodankäynnin tavoitteet ylittivät valtiollisen riippumattomuuden asettamat välittömät tavoitteet ja saattoivat tehdä Suomen tulevaisuudessa riippuvaiseksi muista seikoista kuin sen omasta voimasta. Voug korosti sitä, että tätä mielipidettä ei pidä nähdä Suomen hallituksen arvosteluna, vaan eräänä tekijänä, joka on vaikuttanut ruotsalaisen mielipiteen muodostukseen. Tilannetta mutkisti lisäksi se, että Suomi oli nyt liitossa saman valtion kanssa, joka oli miehittänyt Tanskan ja Norjan. Suomelle turvallinen itäraja oli kuitenkin sekä pohjoismaisen että ruotsalaisen edun mukainen, vaikka muut pohjoismaiset ongelmat jäivätkin voimaan kaikessa monimutkaisuudessaan. Voug viittasi Suomen rajojen turvallisuutta koskeneeseen mielipiteeseensä ulkoministerin asiasta ilmaisemaan kantaan.⁵²¹

Voug ilmaisi valtiopäivien istunnossa tammikuussa 1942 myötätuntonsa Tanskalle ja Norjalle maiden miehityksen johdosta. Hän totesi, että ruotsalaista mielipiteen muodostusta ovat ohjanneet sekä oikeudentunto että pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden tunne. Hän antoi tukensa kummankin maan taistelulle henkisen ja aineellisen vapautensa puolesta. Nämä vapaudet kuuluivat heille miehityksestä huolimatta. Hän piti itsestään selvänä, että kumpikin maa saa aikanaan täydellisesti itsenäisyytensä takaisin.

Suomen osalta Voug totesi, että ruotsalaisten tunteilla oli sama lähtökohta. Asenteessaan Suomeen on ruotsalainen mielipide ollut johdonmukaisempi verrattaessa sitä suurvaltojen politiikan muutoksiin. Suomen itsenäisyystaistelun viimeisimmässä vaiheessa on Ruotsissa pelätty sitä, että Suomen sodankäynnillä on aivan liian kauaskantoiset tavoitteet. Ruotsin kansalla on kuitenkin halu auttaa

vänskapliga förbindelser åt alla håll. Oförtröttat strävar Jag att hålla Mitt land utanför kriget med bevarad frihet och självständighet. Mitt folks enighet och beslutsamhet inger Mig den bästa förtröstan och framgång i denna strävan.” Riksarkivet.

⁵¹⁸ Marandi 1964, s.95.

⁵¹⁹ Ks. myös Westerlund, s.391.

⁵²⁰ Nationalencyklopedin 1996 ja Nationalencyklopedin 2007.

⁵²¹ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1941. Höstsessionen. Andra kammaren. Nr.45. 29.10.1941, s.7. Riksarkivet.Tukholma.

Suomen kansaa kykynsä mukaan. Siitä on todisteena Suomen lasten hyväksi syntynyt kansanliike. Tämä kansanliike todistaa yhtä suuresta auttamisen halusta kuin Ruotsin aseapu ja sympatia talvella 1939–40.⁵²²

Oikeiston edustaja Martin Skoglund⁵²³ viittasi kolmannen sotavuoden mukanaan tuomiin kansanhuollon vaikeuksiin kahden huonon satovuoden jälkeen. Hän totesi myös ruotsalaisten seuraavan läheltä naapurimaidensa käymää taistelua niiden arvojen puolesta, joita ilman Pohjoismaiden ihmiset tuskin voisivat elää. Ruotsalaiset eivät olleet tähän mennessä tunteneet heidän kamppailunsa sisältöä sen koko laajuudessa, mutta kansoja yhdistävät siteet ja ruotsalaisten omat aavistukset omista vaarallisissa tilanteissa olivat antaneet heille mahdollisuuden eläytyä naapureidensa hätään. Ehkä katkerin ruotsalaisten koettelemuksista oli se, että ne kädet, jotka he halusivat ojentaa muille Pohjoismaille, olivat osittain sidottuja ympäristön tapahtumien johdosta. Mutta oli olemassa eräs avustamisen muoto, joka oli avoin ja koski sotaa käyvää Suomea. Se antoi ruotsalaisille mahdollisuuden pitää yhteyttä Suomen kansaan. Tämä avustamisen muoto oli Suomen lasten auttaminen: ”Ruotsin toimintamuotona on antaa Suomen lapsille turvapaikka”. Lapset edustivat Suomen ja myös Pohjoismaiden yhteistä tulevaisuutta. Oli pohjoismainen välttämättömyys samoin kuin inhimillinen velvoite toteuttaa ruotsalaisten panos Suomen lasten hyväksi kokosydämisesti ja samassa hengessä kuin tämä avustusmuoto oli aikanaan aloitettu.⁵²⁴

Kommunistien ryhmän puheenjohtaja Hagberg totesi samassa tammikuun 1942 istunnossa, että Ruotsin oli tehtävä kaikkensa vahvistaakseen demokratian ja vapauden rintamaa. Kuninkaan valtiopäivien avajaispuheessa esittämä ajatus politiikasta, joka tähtäsi Ruotsin rauhan ja vapauden säilyttämiseen, ei saanut merkitä apua natsismille eikä sen liittolaisille. Ruotsin on Suomen politiikassaan otettava huomioon se, että Suomen voitto tapahtuisi demokratian kustannuksella ja pitkittäisi veljesmaiden Norjan ja Tanskan alennustilaa ja toisi mukanaan vakavia seuraamuksia myös Ruotsille. Hän viittasi Sven Hedinin esittämään ajatukseen siitä, että Suomelle kuuluisivat tällöin kaikki suomea puhuvat alueet, joihin sisältyisi suuri osa Norrbottenin lääninä. Hagberg kuitenkin korosti sitä, ettei hän tällä mielipiteellään vastustanut Suomen lasten saamaa apua. Se oli sydämen asia. Sitä ei kuitenkaan saisi käyttää poliittisiin tarkoituksiin eikä siihen, että Ruotsi viedään niille vaarallisille karikoille, joilla maa oli kaksi vuotta sitten.

⁵²² Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.3. 17.1.1942, s.5. Riksarkivet.

⁵²³ Nationalencyklopedin 1992 ja Nationalencyklopedin 2007.

⁵²⁴ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.3. 17.1.1942, s.10-11: ”Det är den svenska aktionen för att ge Finlands barn en fristad”. Riksarkivet.

Hagberg puuttui myös ruotsalaisen lehdistön kirjoitteluun. Näiden kirjoitusten mukaan Ruotsin olisi sotilaallisesti puututtava asioihin Suomessa, mikäli Suomi joutuisi tappiolle. Näitä ajatuksia oli esitetty mm. ruotsalaisissa upseeripiireissä. Hagbergin mielestä vain maiden yhteinen ulkopoliittikka voi asettaa Ruotsille velvoitteita Suomea tai mitään muutakaan maata kohtaan.

Hagberg totesi edelleen, että Suomen eduskunnan käymistä keskusteluista ilmeni selvästi, että virallinen Suomi piti velvoitteitaan Saksaa kohtaan ensisijaisina ja tunki ensisijaisesti yhteenkuuluvuutta Saksan kanssa. Suhteet Ruotsiin olivat toisarvoisia. Suomi voi voittaa vain jos Saksa voittaa. Tämä merkitsi Hagbergin mukaan katastrofia Norjalle ja Tanskalle ja samalla demokratian tappiota.

Hagberg kiinnitti myös huomiota niihin lähes mystisiin tekijöihin, joiden perusteella puhuttiin ruotsalais-suomalaisesta kohtalonyhteydestä. Hän katsoi näiden perustelujen edustavan samaa tasoa kuin ne, joilla perusteltiin pohjoismaisuutta sillä, että sama jäätikkö oli kerran muinaisuudessa ollut pohjoiskalotin päällä. Ruotsi sai 109 vuoden ajan kokea, että Suomi kuului toiseen valtioon, eikä Ruotsi voinut sen vuoksi yhtään huonommin. Hagberg totesi, ettemme ole mitään sukua suomalaisille, kuten emme monille muillekaan kansoille. Hagberg kiisti pohjoismaisuuden käsitteen. Lähestymistapa oli sama kuin Suomen kommunisteilla jatkosodan jälkeen. Haluttiin viime kädessä poliittisin perustein kiistää ja kyseenalaistaa koko pohjoismaisuuden käsite, koska sen edustamat poliittiset arvot poikkesivat jyrkästi oman ideologian edustamista arvoista.⁵²⁵

Hagberg jatkoi, että jos Suomi ja Ruotsi aikoivat pysyä yhdessä, oli ainoa peruste yhteisen politiikan harjoittaminen. Hagbergin odotus oli, että Ruotsin hallitus olisi todellisuudessa yhtynyt hänen kantaansa. Hallitusta ei ilahduttanut Mannerheimin Itä-Karjalaa koskeva päiväkäsky. Tämän ajatuksen Hagberg sanoi kuulleensa sosiaalidemokraattisen ryhmän edustaja Vougtilta. Hagberg piti hallituksen nykyistä suhtautumista Suomeen realistisempana ja vähemmän tunteenomaisena kuin talvisodan aikaista suhtautumista.⁵²⁶

Merkillepantavaa on, että Ruotsin kommunistitkin pitivät lastensiirtoa puhtaasti humanitaarisena toimenpiteenä varoittaen kuitenkin samalla siitä, ettei asiaa saa käyttää poliittisten tarkoitusten ajamiseen kuten edellisen sodan aikana. Norjassa ilmestynyt *Deutsche Zeitung in Norwegen* kertoi kuitenkin numerossaan 1.2.1941: ”Suomalaislapset Ruotsissa. Vain marxilaiset ja kommunistit jäävät ulkopuolelle”. Saksalaislehti kuvasi nyt lastensiirtoja myönteisessä hengessä korostaen ruotsalaisten

⁵²⁵ Ks. myös Majander 2004, s.71-75.

⁵²⁶ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.3. 17.1.1942, s.33-35. Riksarkivet.

positiivisia asenteita suomalaislapsia kohtaan.⁵²⁷ Suomen konsuliviraston kirjeessä ulkoministeriölle elokuussa 1942 todettiin, että Ruotsin kommunistit paheksuivat suomalaisten lasten siirtoa Ruotsiin.⁵²⁸ Konsuliviraston kirje antaakin asiasta todellisemman kuvan kuin Hagbergin puheet valtiopäivillä, sillä lastensiirtojen Ruotsia lähentävä vaikutus Hitlerin kanssasotijaan Suomeen oli ilmeinen.

Sosiaalidemokraatit ja oikeisto puhuivat voimakkaasti lastensiirtojen puolesta. Viittaus talvisodan henkeen oli selvä. Mielenpitoisiin tuli kuitenkin särö, kun keskusteltiin myös Ruotsin omien lasten tilasta. Ruotsin sosiaaliministerinä ja puolueensa kansanedustajana toiminut Gustav Möller (sos. dem.) totesi huhtikuussa 1942 Ruotsin omien lasten hoitoa koskevan keskustelun yhteydessä, että yhteiskunnan huostaanottamia lapsia oli Ruotsissa 40 000. 160 000 lasta sai tukea köyhäinhuoltolautakunnilta. Sosiaaliviranomaisten tarkkailussa oli 50 000 lasta. Möller arvioi, että n. 250 000 ruotsalaista lasta kuului sosiaalihuollon asiakaskenttään. Tämän lisäksi oli suuri joukko lapsia, jotka vanhempiensa varattomuuden vuoksi olivat vaarassa joutua sosiaalihuollon asiakkaaksi.⁵²⁹

Samassa keskustelussa viittasi sosiaalidemokraattien edustaja Fredrik Ström⁵³⁰ siihen, että monet ruotsalaiset Norjan lasten auttajat korostivat Ruotsin omien lasten avuntarvetta. Ström oli Norjan lasten hyväksi toimivan komitean puheenjohtaja. Suuri joukko ruotsalaislapsia kärsi monenlaisesta hädästä ja hekin tarvitsivat apua. Tällä viitattiin suuriin lapsiperheisiin ja Norrlannin alueella Pohjois-Ruotsissa asuviin perheisiin. Juuri Pohjois-Ruotsista tulivatkin voimakkaimmat vaatimukset Ruotsin omien lasten auttamisesta. Ström korosti kiireellisten toimien merkitystä viitaten silloiseen kriisiin ja katoihin ja niiden mukanaan tuomiin heikentyneisiin elinolosuhteisiin. Silloinen kriisi ei saanut aiheuttaa korvaamattomia vahinkoja myöskään Ruotsin omille lapsille.⁵³¹

Myös sosiaalidemokraattien edustaja Olivia Nordgren⁵³² esitti kesäkuussa 1942 kantanaan, että Norrlannin lasten avuntarve oli lasten hädän, köyhyyden ja aliravitsemuksen vuoksi suurempi kuin Suomen lasten. Kun näiden lasten vanhemmat näkivät ruotsalaisten uhrautuvaisuuden Suomen sotalasten hyväksi, herätti se heissä katkeruutta. Käyty keskustelu koski Ruotsin omien lasten

⁵²⁷ Deutsche Zeitung in Norwegen 1.2.1942: "Finnenkinder in Schweden. Nur Marxisten und Kommunisten stehen abseits."

⁵²⁸ Suomalaiset sotapakolaiset ja evakuoituid Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Ryhmä 109, osasto C8, asia C. Suomen konsuliviraston kirje Haaparannasta 24.8.1942. Ulkoasiainministeriön arkisto.

⁵²⁹ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Första kammaren. Nr.14. 9.4.1942, s.4-6. Riksarkivet.

⁵³⁰ Nationalencyklopedin 1995 ja Nationalencyklopedin 2007.

⁵³¹ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Första kammaren. Nr.14. 9.4.1942, s.7-8. Riksarkivet.

⁵³² Nationalencyklopedin 1992 ja Nationalencyklopedin 2007.

maaseudulle siirtoa ja sitä varten varatun määrärahan suuruutta.⁵³³ Pääministeri Hansson puuttui myös myöhemmin keskusteluun toteamalla puheessaan heinäkuussa 1942, että suomalaislapsille Ruotsissa annettu apu merkitsi vähän Ruotsin kokonaistilanteessa. Hän toivoi, ettei Ruotsin kansa vajoaisi niin alas itsekkyydessä, että se haluaisi välttää avustusvelvollisuutensa sinne, missä apua tarvittiin ja missä Ruotsi pystyi apua antamaan.⁵³⁴ Lastensiirroilla oli Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen selvä tuki.

Kommunistien edustaja Set Persson⁵³⁵ kritisoi valtiopäivien istunnossa marraskuussa 1942 elintarvikkeiden vientiä Suomeen ja luottopohjaista vientikauppaa Saksan kanssa. Hän katsoi elintarpeiden viennin heikentävän Ruotsin omien kansalaisten tilannetta. Vienti Suomeen ei tapahtunut sillä periaatteella, että Ruotsin kansa saisi tilalle muita tarvitsemiaan välttämättömyystarvikkeita. Se tapahtui siksi, että haluttiin auttaa maata, joka oli liittoutunut sen suurvallan kanssa, joka oli tuhonnut vapauden ja demokratian Ruotsin eteläisessä ja läntisessä naapurimaassa. Suomen maksuehdot olivat enemmän kuin edullisia. Maa oli solmitussa kauppasopimuksessa sitoutunut viemään Ruotsiin elintarpeita siinä määrin kuin maan oma huoltotilanne salli. Ruotsalaiset viejät saivat maksunsa Ruotsin valtiolta. Persson kiinnitti huomiota myös siihen, että Ruotsi oli myöntänyt Suomelle 35 miljoonan kruunun luoton elintarvikkeiden ostamiseksi Tanskasta. Miksi Ruotsi sekaantui tällaiseen kaupankäyntiin kahden sellaisen maan kanssa, jotka todellisuudessa eivät kumpikaan olleet vapaita? Miksi Saksa ei kustantanut tätä kaikkea? Ruotsi oli lisäksi antanut 5.5 miljoonaa kruunua Suomen käytettäväksi voimien ostamiseen Tanskasta. Miksei Ruotsi ostanut tätä voimaa itselleen omien kansalaistensa tarpeisiin?⁵³⁶

Kommunistisen ryhmän puheenjohtaja Hagberg kiinnitti huomiota niihin tekijöihin, jotka saattoivat viedä Ruotsin sotaan vastoin sen omaa tahtoa. Hän totesi, että ensimmäisenä tekijänä oli pelko Saksaa ja sen sotakoneistoa kohtaan. Se oli jo johtanut moniin poikkeamiin neutraliteetista, kuten saksalaisten joukkojen ja sotamateriaalin kuljetusten sallimiseen läpi Ruotsin. Toisena tekijänä oli Suomen mielisten asennoituminen (”finlandsfrälstas inställning”). Joitakin vuosia sitten koko Ruotsin kansa kuului tähän ryhmään, mutta nyt olivat tunteet haalistuneet ja muuttuneet välinpitämättömyydeksi. Ruotsin ulkoministeri Günther oli Hagbergin mukaan todennut, että Ruotsin oli autettava Suomea eri tavoin. Günther oli myös toisessa yhteydessä todennut, että Suomen suhteen Ruotsi ei voinut olla

⁵³³ Janfelt 1998, s.28. Kyseessä oli Ruotsissa jo 1880-luvulla aloitettu kaupunkilaislasten virkistystoiminta; Riksförbundet Finska Krigsbarn 2003, s.37; Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.23.12.6.1942. Riksarkivet.

⁵³⁴ Uusi Suomi 28.7.1942.

⁵³⁵ Nationalencyklopedin 1992 ja Nationalencyklopedin 2007.

⁵³⁶ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.29. 5.11.1942, s.76-79. Riksarkivet.

puolueeton. Suomi oli kuitenkin liittoutunut sen valtakunnan kanssa, joka oli miehittänyt Tanskan ja Norjan. Norjan voitiin katsoa olevan sodassa Suomen kanssa. Yksikään norjalainen ei uskonut vapauteen, jos Saksa voittaisi sodan, ja Suomen voitto oli sidottu Saksan voittoon. Emme siis voi auttaa Suomea vahingoittamatta Norjaa. Kolmantena tekijänä Hagberg mainitsi Venäjää kohtaan tunnetun arkkiviholliskompleksin, jonka hän katsoi edelleen vaikuttavan Ruotsin hallituksen ulkopoliitikassa. Venäläisiä vastaan oli käyty seitsemän sotaa, tanskalaisia vastaan yhdeksän. Tanskalaisia ei silti kutsuttu arkkivihollisiksi, vaan heitä kutsuttiin veljiksi eikä sodasta heitä vastaan edes uneksittu. Saman asenteen tulisi vallita suhteessa venäläisiin. Hagbergin mukaan lapset kasvatettiin jo kouluissa venäläisvihamieliseen asenteeseen. Asenne oli kuitenkin viime aikoina muuttunut, sillä yhä useammat olivat omaksuneet käsityksen, että venäläiset puolustaessaan itseään puolustivat myös Ruotsin itsenäisyyttä ja rauhaa.⁵³⁷

Yleisesti ottaen suhtautumistapa lastensiirtoihin oli Ruotsin valtiopäivillä myönteistä. Tätä osoittaa jo sekin, että Ruotsin valtio osallistui kustannuksiin maksamalla lasten rautatiematkat Ruotsin puolella ja kustantamalla myös sairaiden lasten hoidon Ruotsissa.⁵³⁸ Mielipiteisiin vaikutti myös Ruotsin lehdistön antama synkkä kuva nälkään kuolevista naapurimaan lapsista. Tämä mielikuva oli niin voimakas, etteivät edes kommunistit valtiopäivillä esittäneet kriittisiä kommentteja lastensiirtoja vastaan, vaan näkivät sen ainoastaan ”sydämen asiana”. Tätä samaa ilmaisua käytti myös oikeistolainen ylikäskeyntäjä Torsten Nothin vieraillessaan Suomessa helmikuussa 1942.⁵³⁹ Suomen äärioikeistolla, lähinnä natsimielisellä IKL:llä ja Ruotsin kommunisteilla oli yhteisenä piirteenä pohjoismaisen suuntauksen vastustaminen. Pohjoismaiset arvot, joissa kansanvalta oli erottamaton osa, ja pohjoismaisten kansojen välinen yhteenkuuluvuuden tunne olivat esteinä kummankin suuntauksen edustamalle totalitaariselle ideologialle. Tavoitteena oli lyödä kiila Ruotsin ja Suomen välisiin suhteisiin. Sekä Saksalle että Neuvostoliitolle pohjoismaisuus sen eri ilmenemismuodoissa oli kielteinen arvo.⁵⁴⁰ Ruotsin valtiopäivät näkivät lastensiirrot turvapaikan antamisena Suomen nälkiintyneille lapsille ja samalla Suomen ja myös Pohjoismaiden tulevaisuuden turvaamisena.

⁵³⁷ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.29. 5.11.1942, s.77, 189-191. Riksarkivet.

⁵³⁸ Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1944. Statsutskottets utlåtande nr 21. Riksarkivet; Kungl. Maj:ts proposition nr 86. Bihang till riksdagens protokoll 1942. Riksarkivet; Riksdagens skrivelse nr 126 till Konungen. Godkänd av första kammaren den 18.4.1942. Godkänd av andra kammaren 18.4.1942. Riksarkivet.

⁵³⁹ Uusi Suomi 2.2.1942.

⁵⁴⁰ Majander 2004, s.58, 71, 75. Molotov totesi sodan jälkeen Moskovan lähettiläälle Cay Sundströmille, että ”heillä oli huono kokemus skandinaavisesta yhteistyöstä”.

Lastensiirot olivat samalla sellainen avustamisen muoto, jolla Ruotsi pystyi tehokkaasti auttamaan naapurimaataan joutumatta itse liian suuriin poliittisiin vaikeuksiin.

Göteborgin liikenne ja Ruotsin haavoittuvuus

Ruotsalaisilla oli varottavia kokemuksia ensimmäisen maailmansodan aikana syntyneistä ristiriidoista brittien kanssa. Ne vaikuttivat voimakkaasti Ruotsin yhteiskuntaan ja jopa uhkasivat yhteiskuntarauhaa. Elintarvikepula ja aliravitseminen vaikuttivat erityisen voimakkaasti Ruotsin lapsiin.⁵⁴¹ Nämä kokemukset olivat tuoreessa muistissa toisen maailmansodan aikana. Kokemuksista pyrittiin oppimaan. Toisen maailmansodan aikana Ruotsia ei suinkaan pelastanut sen harjoittama neutraliteetti, vaan pikemminkin kulloiseenkin tilannearviointiin pohjautuvat poikkeamat siitä.⁵⁴²

Ruotsalaisten kauppapoliittinen neuvottelutaktiikka poikkesikin toisen maailmansodan aikana sen ensimmäisen maailmansodan aikana noudattamasta jäykästä ja joustamattomasta neuvottelutaktiikasta. Ulkomaankauppaa koskevien neuvottelujen onnistumisesta vuosina 1940–41 riippui Ruotsin säilyminen itsenäisenä kansakuntana. Maa olisi joutunut Saksan poliittiseen määräysvaltaan, jos kaikki tuonti olisi tapahtunut vain Saksasta tai Saksan hallitsemasta Euroopasta.⁵⁴³ Saksan suurten sotilaallisten menestysten johdosta Ruotsin suurimpana uhkana olikin joutua vuoden 1940 lopulla täysin riippuvaiseksi siitä tuonnista, joka tuli Saksan hallitsemasta Euroopasta. Tämä oli myös liittoutuneiden kannalta epätoivottava asiantila.

Ruotsin omavaraisuusaste elintarviketuotannon osalta oli 71 % vuosina 1936–37. Tuotanto oli riippuvainen mm. tuontirehusta. Satovuodet 1940 ja 1941 olivat olleet poikkeuksellisen huonoja, mikä vaikeutti tilannetta entisestään.⁵⁴⁴ Häiriötön ulkomaankauppa oli Ruotsin oman selviytymisen kannalta niin elintärkeä tekijä, ettei siitä voitu tinkiä. Kyse oli Ruotsin olemassaolosta.

Liittoutuneiden kanssa käydyissä neuvotteluissa hahmottuivat Göteborgin liikenteen pelisäännöt marraskuussa 1940. Monien vaikeuksien jälkeen saatiin sopimukseen sisältymään myös rajoitettu öljyntuonti Ruotsin puolustusvoimien tarpeisiin. Liittoutuneiden edustaja Dalton totesi liikennettä ohjaavan keskeisen periaatteen seuraavasti: ”Tulemme myöntämään navicert-lisenssejä Ruotsin omaa kulutusta varten, mutta emme muihin maihin suuntautuvaa vientiä varten”.⁵⁴⁵ Liittoutuneilla oli myös riittävän tehokkaat keinot asian valvomiseksi.

⁵⁴¹ Hatje 1974, s.51.

⁵⁴² Fritz ja muut 2006, s.7, 15.

⁵⁴³ Rockberger 1973, s.281.

⁵⁴⁴ Björnberg 1946, s.31-41.

⁵⁴⁵ Rockberger 1973, s.79: ”We shall grant navicerts on such a scale as to allow imports adequate for domestic

Myös saksalaisten kanssa päästiin sopimukseen ja monien hankaluuksien jälkeen neuvottelut johtivat Göteborgin liikennettä koskevan lopullisen sopimuksen syntyyn vuodenvaihteessa 1940–41.⁵⁴⁶ Göteborgin liikenne toimi koko sodan ajan sotaikäyvien osapuolten asettamissa tiukoissa rajoissa. Sen katkaisu-uhkaa käytettiin tehokkaana keinona poliittisten etujen saamiseksi.⁵⁴⁷ Meriliikenteen merkitys Ruotsin teollisuudelle, elintarvikehuollolle ja laivaston ja ilmavoimien toimintakyvyllä oli ratkaiseva. Göteborgin liikenteen onnistumisella oli myös psykologinen merkityksensä Ruotsin kansalle sen osoittaessa, ettei maa ollut täysin eristetty Saksan hallitsemassa Euroopassa.⁵⁴⁸

Liittoutuneilla ja saksalaisilla oli toisistaan poikkeavat intressit Ruotsiin nähden. Liittoutuneiden intressi Göteborgin liikenteeseen nähden oli poliittinen.⁵⁴⁹ Hitlerin voittojen jälkeen kesällä 1940 briteillä oli halu saartaa koko Euroopan manner. Tästä joutui mm. Kreikka kärsimään katastrofaalisin seurauksin (ks. alaluku ”Vaihtoehtoisia auttamisen malleja”). Ruotsin itsenäisyyden säilyttäminen oli Ison-Britannian etujen mukaista.⁵⁵⁰ Saksalaiset olivat epäluuloisia Göteborgin sopimuksen Suomea koskevista ehdoista, joihin he epäilivät sisältyvän poliittisia tekijöitä. Saksan Suomen lähettiläs von Blücher väitti ulkoministeri Rolf Wittingille v. 1942 Göteborgin sopimukseen sisältyvän ehdon, jonka mukaan Ruotsin tulisi toimia välittäjänä Suomen ja Neuvostoliiton välisen rauhan aikaansaamiseksi. Ulkoministeri Witting rauhoitti kysyjää toteamalla, ettei hän ollut tällaista aktiivisuutta ruotsalaisten taholta havainnut. Hän arveli liittoutuneiden tavoitteena olleen hämmennyksen aikaansaaminen Pohjoismaiden välille.⁵⁵¹ Yhdysvallat painosti Ruotsia erityisen voimakkaasti v. 1944 saadakseen Ruotsin kuulalaakeriviennin Saksaan loppumaan. Se loppuikin täysin lokakuussa 1944.⁵⁵²

Saksalaisten intressi Ruotsiin nähden oli sotataloudellinen.⁵⁵³ Ruotsin rautamalmi oli oleellisen tärkeää Saksan sotataloudelle. V. 1940 Saksan rautamalmituonnista tuli 83% Ruotsista. Jo huhtikuussa 1939 Ruotsin hallitus oli luvannut jatkaa rautamalmin vientiä Saksaan myös mahdollisen sodan oloissa. Ruotsi puolestaan tarvitsi Saksan kivihiiltä. Ruotsi ei ollut Saksalle ongelma.⁵⁵⁴ Ruotsin elinkeinoelämän ja huoltotilanteen vahvistuminen koitui epäsuorasti Saksan hyväksi.

consumption, but not for re-export to other countries ”.

⁵⁴⁶ Rockberger 1973, s.281.

⁵⁴⁷ Fritz, Karlsson, Karlsson & Nordlund 2006, s.23.

⁵⁴⁸ Rockberger 1973, s.284.

⁵⁴⁹ Rockberger 1973, s.283.

⁵⁵⁰ Rockberger 1973, s.68.

⁵⁵¹ Ministeri Wipert von Blücherin päiväkirjan mikrofilmit 1935–1944. Filmi 5, s.1879-1883. 7.3.1942: ”Finnland und Schweden”. Kansalliskirjasto.

⁵⁵² Fritz 1974, s.123.

⁵⁵³ Rockberger 1973, s.283.

⁵⁵⁴ Tooze 2006, s.380-381.

Ruotsi luopui tiukasta puolueettomuudesta ja toimi joustavasti kulloisenkin tilanteen vaatimalla tavalla.⁵⁵⁵ Tilanearvioinnin keskeisin muuttuja oli sotatilanne. Saksan tilanteen vaikeutuessa väheni myös ruotsalaisten joustavuus. V. 1943 Stalingradin taistelun ja Pohjois-Afrikassa koettujen vastoinikäymisten jälkeen ruotsalaiset kieltäytyivät jyrkästi ulkomaankauppaan liittyvien luottojen myöntämisestä Saksalle. Samalla jyrkentyi asenne myös Suomeen Saksan kanssasotijana.⁵⁵⁶ Luottoja oli myönnetty molemmille maille syksystä 1941 lähtien.

Ruotsi oli täysin riippuvainen Ison-Britannian myöntämistä tuontilisensseistä. Varsinkin öljytoimitukset olivat tärkeitä maan puolustuskykyä ajatellen. Ruotsin minimivaatimus oli 30 000 tonnia neljännesvuosittain. Öljytoimitukset tehtiin myöhemmin riippuvaisiksi Suomen kaupan vähentämisestä.⁵⁵⁷ Ruotsin kommunistit protestoivat valtiopäivillä marraskuussa v. 1942 Suomen erikoisasemaa Ruotsin kaupassa mm. elintarvikeviennin osalta.⁵⁵⁸

Elintarvikkeet olivat paria voitontonia lukuun ottamatta karsiutuneet pois Ruotsista tuotavien tavaroiden joukosta jo välirauhan aikana käydyissä Suomen ja Ruotsin välisissä kauppaneuvotteluissa.⁵⁵⁹ Syynä oli Ruotsin oma huono elintarviketilanne heikon sadon vuoksi. Jatkosodan puhjettua kansanhuoltoministeri Henrik Ramsay edellytti Ruotsin luovuttavan Suomelle sotamateriaalia ja elintarvikkeita ja tavaroita, joiden voi katsoa tulevan pääasiassa armeijan tarpeisiin. Kauppa ei olisi ollut normaalia ulkomaankauppaa, vaan maksu olisi suoritettu Ruotsin myöntämillä luotoilla. Suomalaisten asenne oli vaativa. Katsottiin, että Suomella oli oikeus Ruotsin elintarvikeylittäjään. Seppisen mukaan Iso-Britannia esti Ruotsia suostumasta Ramsayn pyyntöihin ja siten tukemasta Hitlerin kanssasotijaa.⁵⁶⁰ Ruotsalaiset ottivat koko sodan ajan tarkoin huomioon liittoutuneiden näkökohdat.⁵⁶¹

Göteborgin liikenteen tavaravaihtosopimus antoi briteille oivallisen poliittisen painostuskeinon Ruotsiin nähden. Liittoutuneiden päätarkoituksena oli kaikin käytettävissä olevin keinoin rajoittaa Suomen kykyä käydä sotaa Saksan kanssasotijana Neuvostoliittoa vastaan. Englannissa perustettu taloudellisen sodankäynnin ministeristö (MAE, Ministry of Economic Warfare) analysoi tarkkaan

⁵⁵⁵ Fritz 1974, s.123-126.

⁵⁵⁶ Carlsson-Rosen 1970, s.575-576; Majander 2004, s.229.

⁵⁵⁷ Carlgren 1973, s.358; Rockberger 1973, s.77.

⁵⁵⁸ Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Andra kammaren. Nr.28, s.77-79. 5.11.1942. Riksarkivet. Tukholma.

⁵⁵⁹ Seppinen 1983, s.88.

⁵⁶⁰ Krogius 1991, s.37-41. Bilaga II; Carlgren 1973, s.455, Seppinen 1983, s.95.

⁵⁶¹ Ks. esim. Westerlund 2009, s.394.

Ruotsin asemaa kauppakumppanina.⁵⁶² Pääministeri Hanssonille, jolle jo talvisodan aikana oli ollut tyypillistä viileä ja varovainen suhtautuminen Suomeen, oli Suomesta nyt muodostunut reaali poliittisesti arvioituna kiusallinen ongelma suhteissa liittoutuneisiin.⁵⁶³ Ison-Britannian jyrkkää linjaa Suomen avustamisesta ei Ruotsin hallitus voinut sivuuttaa vaarantamatta oman maansa turvallisuutta.

Avustusjärjestön vetoisuus ja Ison-Britannian jyrkkä linja

Ison-Britannian linja Suomen suhteen oli jyrkkä. Taustalla vaikuttivat sen liittolaisen Neuvostoliiton vaatimukset, jotka sen oli pakko ottaa huomioon. Iso-Britannia oli jo 11.6.1941 antanut laivastolleen määräyksen pidättää Petsamoon matkalla olleet suomalaiset laivat Suomen liukuessa yhä lähemmäksi Saksaa. Linjaa tiukennettiin kolme päivää myöhemmin niin, että Petsamoon aikoville laivoille ei myönnetty enää lainkaan navicert-lisenssejä. Petsamon liikenteen katkaisu merkitsi käytännössä Suomen kauppasaartoa ja maan joutumista entistä riippuvaisemmaksi tuonnistaan Saksasta. Tilanne Suomen ja Ison-Britannian välillä kiristyi asteittain johtaen Ison-Britannian sodanjulistukseen Suomelle 6.12.1941.⁵⁶⁴ Myös Lontoossa toimiva Norjan pakolaishallitus katkaisi suhteensa Suomeen.⁵⁶⁵

Vaikka liittoutuneet vaativat Ruotsilta jatkuvasti kovia rajoituksia Suomen suhteen, he kuitenkin joustivat niin, ettei kauppasopimuksista päässyt syntymään Ruotsissa hallitustason erimielisyyksiä. Liittoutuneet halusivat välttää hallituskriisiä Ruotsissa. Tämä mahdollisti sen, että Suomelle jäi kaikesta huolimatta tietty erityisasema Ruotsin kauppakumppanina.⁵⁶⁶ Suomen tuonti Ruotsista väheni kuitenkin määrällisesti koko jatkosodan ajan liittoutuneiden toivomalla tavalla.⁵⁶⁷ Liittoutuneilla oli riittävät kauppapoliittiset painostuskeinot tahtonsa toteuttamiseen, erityisesti sen jälkeen kun Saksan sotaonni oli kääntynyt.

Ruotsissa oli 23.10.1941 perustettu toimikunta, jonka nimenä oli Samarbetskommitten för Finland. Sen nimi kuitenkin muutettiin perustamiskokouksessa käsittämään myös muut Pohjoismaat, mikä merkitsi Suomen lisäksi Norjaa. Uudeksi nimeksi tuli Samarbetskommitten för nordiskt

⁵⁶² Rockberger 1973, s.65.

⁵⁶³ Krogus 1991, s.37.

⁵⁶⁴ Nevakivi 1976, s.114-115,177-179.

⁵⁶⁵ Blidberg 1984, s.14.

⁵⁶⁶ Carlgren 1973, s.476.

⁵⁶⁷ Krogus 1991.Bilaga V och VI.

hjälparbete. Sen jäsenenä oli suuri joukko ruotsalaisia kansalaisjärjestöjä, mm. Suomesta Ruotsiin kesällä 1941 suoritettuja lastensiirtoja hoitanut Kommitten för finska sommarbarn, jonka puheenjohtajana toimi ylijohtaja Hardy Göransson. Samarbetskommitten för nordiskt hjälparbete-toimikunnan puheenjohtajana toimi Tukholman ylikäskynhaltija Torsten Nothin ja sihteerinä Lars Östberg, josta myöhemmin tuli keskeinen henkilö Ruotsin lastensiirtoja hoitaneessa avustusjärjestössä Hjälpkommitten för Finlands barn.⁵⁶⁸ Tämä toimikunta seurasi tilanteen kehittymistä Suomessa ja keskusteli Suomen ja erityisesti sen lasten avustamisen muodoista.

Kokouksessaan 4.11.1941 toimikunta totesi, että elintarvikkeiden lähettäminen Suomeen oli mahdotonta. Kyseisestä asiasta on täytynyt kysyä Ruotsin hallituksen mielipidettä. Toimikunta harkitsi nyt sitä, miten tiettyjen elintarvikkeiden osto muualta ja toimittaminen Suomeen onnistuisi. Vaatteita ja kenkiä ei Suomeen myöskään voinut toimittaa. Avustustoiminnan oli siis haettava muita keinoja. Tässä yhteydessä nousi esiin suomalaislasten tuominen Ruotsiin entistä suuremmassa määrässä.⁵⁶⁹

Heinäkuussa 1941 oli Suomessa perustettu vapaan avustus- ja hoitotyön organisointia varten Suomen huolto-niminen yhdistys.⁵⁷⁰ Sen johtaja Sigurd Mattson vieraili Ruotsissa 27.11.–2.12.1941 eräiden muiden yhdistyksen johtohenkilöiden kanssa luoden yhteydet ruotsalaiseen avustusjärjestöön Samarbetskommitten för nordiskt hjälparbete. Suomen huollon edustajat neuvottelivat mm. ulkoministeri Güntherin ja pääministeri Hanssonin kanssa Suomeen saatavista elintarvikkeista. Ruotsista oli tulossa huomattavia määriä elintarvikepaketteja, mm. 10 000 elintarvikepakettia, joihin varat oli saatu Ruotsissa toimeenpannalla Finlandia-keräyksellä.⁵⁷¹ Suomen avun tarve oli kuitenkin huomattavasti suurempi.

Kokouksessaan 22.12.1941 ruotsalainen avustustoimikunta käsitteli edelleen Suomen tilannetta. Toimikunnan jäsen Bjelle oli käynyt Suomessa ja esitti seuraavan näkemyksen Suomen elintarviketilanteesta: Elintarvikkeiden pula oli huutava, erityisesti Helsingissä ja Turussa. Aikaisemmin todettu arvio 100 000 viljatonnin toimittamisesta oli osoittautunut liian pieneksi, nyt tarvittaisiin 2–300 000 tonnia. Myös perunoita tarvittaisiin 2–300 000 tonnia, mutta suomalaiset

⁵⁶⁸ Pöytäkirja kokouksesta 23.10.1941. Sg A:1,B:1. Hjälpkommitten för Finlands barn. Riksarkivet.

⁵⁶⁹ Pöytäkirja kokouksesta 4.11.1941 Sg A:1,B:1. Hjälpkommitten för Finlands barn. Riksarkivet.⁷⁴ Pöytäkirja perustamiskokouksesta 30.7.1941. Suomen huollon johtokunnan pöytäkirjat 1941-1943. Jyväskylän maakunta-arkisto.

⁵⁷⁰ Pöytäkirja perustamiskokouksesta 30.7.1941. Suomen huollon johtokunnan pöytäkirjat 1941-1943. Jyväskylän maakunta-arkisto.

⁵⁷¹ Pöytäkirja kokouksesta 15.12.1941. Suomen huollon johtokunnan pöytäkirjat 1941-1943. Jyväskylän maakunta-arkisto.

ymmärsivät, etteivät ruotsalaiset voineet tässä suhteessa auttaa. Heidän toivomuksensa kuitenkin oli, että ruotsalaiset voisivat tehdä jotain mielialan vuoksi. Siemenviljaa tarvittiin myös. Lastensiirroista oltaisiin iloisia, mutta jotta niillä olisi jonkinlaista merkitystä, tulisi lasten määrän nousta kymmeniin tuhansiin.

Samassa kokouksessa todettiin, että suuren lapsijoukon kutsuminen Ruotsiin ei olisi sopivaa (”lämpligt”) sekä suomalaisten että ruotsalaisten kannalta tarkasteltuna. Jollei kiinteää lukua (”fastställd siffra”) voitu suomalaisille ehdottaa, synnyttäisi se tyytymättömyyttä. Suuri luku taas saattaisi pelästyttää ruotsalaiset. Bjelle itse oli sitä mieltä, että n. 50 000 lapsen siirto Ruotsiin vaikuttaisi rohkaisevalla tavalla vaikeassa elintarviketilanteessa. Samassa yhteydessä toi rouva Levinson esiin ajatuksen pakettien lähettämisestä Suomeen. Levinson toimi Rädda Barnen-järjestössä, joka oli keskittynyt hoitamaan sotakummitoimintaa Ruotsissa (ks. alaluku ”Vaihtoehtoisia auttamisen malleja”).⁵⁷²

Nothin pyrki kuitenkin ohjaamaan avun Suomeen. Hän lähetti ulkoministerille Güntherille 29.12.1941 kirjeen, jossa hän vetosi Ruotsin hallitukseen:

*Yhteistyökomitea alistaa siksi hallituksen hoidettavaksi, että käytäisiin neuvotteluja niiden tahojen kanssa, joilla on käsissään ratkaisuvallta, jotta heidän luvallaan saataisiin viedä elintarvikkeita ja vaatteita Suomen lapsille. Tällöin tulee, kuten muissa vastaavanlaisissa tapauksissa on menetelty, kääntyä jonkun kansainvälisen elimen, esimerkiksi Kansainvälisen Punaisen Ristin puoleen, ja antaa sille tehtäväksi valvoa, että ne tavarat, jotka Suomeen viedään, tulevat lasten hyväksi.*⁵⁷³

Nothinilla on ollut mielessään Ruotsin Punaisen Ristin toiminta Kreikan hyväksi. Se oli kesästä 1941 lähtien toimittanut Kreikkaan mittavia lääke- ja elintarvikeavustuksia.⁵⁷⁴ Toiminta tapahtui Punaisen Ristin kansainvälisen toimikunnan (ICRC) valvonnassa kaikkien poliittisten osapuolten suostumuksella.⁵⁷⁵ Sveitsiläinen tri Hercod, joka oli jäsenenä sveitsiläisessä lasten hyväksi toimivassa toimikunnassa, totesi, että vaikka Ruotsin avustusjärjestöt olivat sitä mieltä, että tehokkain tapa auttaa Suomen lapsia olisi ollut toimittaa apu Suomeen, ei sitä kuitenkaan olisi voitu

⁵⁷² Pöytäkirja kokouksesta 22.12.1941. Sg A:1,B:1. Hjälpkommitten för Finlands barn. Riksarkivet.

⁵⁷³ Nothins tal. ”Samarbetskommitten tillåter sig därför hemställa att genom regeringens försorg underhandlingar måtte upptagas med dem, som härvid har avgörandet i sin hand, för att deras medverkan må erhållas till att överföra livsmedel och kläder till Finlands barn. Härvid bör, i enlighet med vad som praktiserats i andra liknande fall, åt någon internationell organisation, förslagsvis Internationella Röda Korset, uppdragas att öva noggrann kontroll över att de varor, som överförs, komma barnen till godo.” Sg B:1.Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁵⁷⁴ Westerlund 2009, s.373.

⁵⁷⁵ Haertel 2003, s. 76-80.

tehdä ilman arkaluontoisia diplomaattisia neuvotteluja (”ohne in heikle diplomatische Verhandlungen zu treten”).⁵⁷⁶ Nothin itse totesi lehdistön edustajille, että olosuhteet olivat suuresti rajoittaneet mahdollisuuksia valita avustustapoja. Ainoa tapa toimia oli siirtää lapset Ruotsiin.⁵⁷⁷ Ylijohtaja Hardy Göranssonin mukaan sodan kovat lait tekivät mahdottomaksi toimittaa ruokavaroja ja vaatteita Suomeen niin paljon kuin avustusjärjestö itse olisi toivonut. Göransson toimi Suomen lasten avustusjärjestön puheenjohtajana sen perustamisesta lähtien.⁵⁷⁸

Sodan kovat lait näkyivät selvästi Göteborgin liikennettä koskevissa neuvotteluissa, joissa käsiteltiin lasten auttamista. Liittoutuneet tekivät Ruotsille v. 1943 lastensiirtoja koskevan ehdotuksen: he sallivat avustuskuljetukset Saksan miehittämistä maista Ruotsiin siirrettyjen lasten hyväksi saman periaatteen mukaisesti kuin Kreikkaan tapahtuneessa avustusviennissä. Kreikan avustukset jaettiin ICRC:n valvonnassa. Norja mainittiin tässä yhteydessä erikseen. On mahdollista, että Lontoossa toiminut Norjan pakolaishallitus on vedonnut asiassa liittoutuneisiin. Uusi järjestely koski vain niiden maiden lapsia, jotka olivat olleet liittolaissuhteessa Isoon-Britanniaan, jolloin kyseeseen olisivat tulleet norjalaislasten lisäksi myös esimerkiksi belgialaiset ja hollantilaiset lapset, joiden siirrosta Ruotsiin oli keskusteltu.⁵⁷⁹

Vastaavanlainen avustuskuljetuksiin liittyvä järjestely ei kuitenkaan onnistunut Suomen lasten suhteen. Ruotsin Punainen Risti epäonnistui yrittäessään saada Yhdysvalloissa Suomelle kerättyä apua Ruotsiin käytettäväksi Ruotsissa olevien suomalaislasten hyväksi. Kyseessä oli vain lasten tarpeiden huomiointi. Lahjapaketit toimitettiin Yhdysvalloista Isoon-Britanniaan, mutta pidätettiin siellä ja myytiin omalle väestölle ”pilaantumisvaaran vuoksi”. Varat jäädytettiin Ruotsin Lontoon lähetystön tilille, jolloin näitäkään varoja ei voitu käyttää Suomen lasten hyväksi sotatilan jatkuessa.⁵⁸⁰ Mikäli

⁵⁷⁶ Hercod, R: Die Not der finnischen Kinder. Internationale Vereinigung der Kinderhilfe. Finnland. Heft 1. Sg Ja 3. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto. Hercod yhtyy Suomessa ja Ruotsissa havaitsemaansa yleiseen mielipiteeseen siitä, että apu Suomeen toimitettuna olisi tehokkaampaa tavoittaen suuremman avun tarpeessa olevan lapsijoukon. Hercod korosti myös perheille suunnatun rahallisen tuen merkitystä; Huoltaja 1942, s. 561; Fritz-Karlsson-Karlsson & Nordlund 2006, s.22.

⁵⁷⁷ Svenska Dagbladet 31.12.1941; Uusi Suomi.2.2.1942.

⁵⁷⁸ Finlandia uutistoimisto 1943, s.11.

⁵⁷⁹ HP vol 1595. Stockholm 24.8.1943 Utrikesdepartementet. 1920 års dossiesystem. Riksarkivet; Deutsche Zeitung in Norwegen-lehti mainitsee 400 belgialaislapsen tulosta Ruotsiin. numerossaan 8.2.1942 Tietoon on suhtauduttava varauksella, sillä Ruotsin lehdistä ei löydy mainintaa näistä lapsista. Nasjonalbiblioteket Oslo.; Svanberg-Tyden 2005, s.305. Tekijät toteavat belgialaislasten tulleen yhdessä ranskalaisten ja hollantilaisten lasten kanssa vasta sodan loppuvaiheessa. Todennäköisesti lapset ovat kuitenkin tulleet sodan päättymisen jälkeen, kuten oli laita norjalaislasten suhteen (ks. luku Vaihtoehtoisia auttamisen malleja).

⁵⁸⁰ On silti mahdollista, että muutama yksittäinen lapsi ko. maista on tullut Ruotsiin jo sodankin aikana. Johtokunnan pöytäkirjat 1941-1943, 1944-1945. Pöytäkirjat kokouksista 18.7.1942, 21.9.1944. Suomen huollon arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto.

avustus olisi toimitettu Ruotsiin, olisi se herättänyt vastalauseita Neuvostoliiton taholta, koska kyseessä oli viime kädessä sellaisen maan lasten avustaminen, joka oli sotatilassa sekä Ison-Britannian että Neuvostoliiton kanssa. Suomen lapset eivät nauttineet erityissuojaa kansainvälisen politiikan toimintatavoissa. Kyseessä olivat vihollismaan lapset.

Lars Östbergin mukaan lasten siirto Ruotsiin oli hätätoimenpide, johon ryhdyttiin siksi, että Göteborgin liikenteen ehdot estivät elintarvikkeiden ja muun avun viemisen Suomeen.⁵⁸¹ Hän jatkaa, että apua kuitenkin kyettiin toimittamaan Suomeen ostamalla ruotsalaisin varoin elintarvikkeita mm. Tanskasta, Sveitsistä, Unkarista ja Romaniasta. Hankinnat tapahtuivat Saksan vaikutusvallassa olleista maista, eivätkä Ruotsin viranomaiset kyenneet niitä estämään. Näin kyettiin käynnistämään joukkoruokintaa vuoden 1942 aikana n. 30 paikkakunnalla Suomessa. Tämä joukkoruokinta jatkui vuoteen 1948 saakka ja sen piirissä oli n. 100 000 lasta. Östberg toteaa myös, että Suomeen lähetettiin kiertävä ambulanssi, jossa oli röntgenlaitteet keuhkokuivauksia varten.

Kaikkien toiminnassa mukana olleiden mielestä olisi ollut parempi, jos apu olisi kokonaisuudessaan voitu antaa Suomessa. Göteborgin liikenteen sopimus oli syntynyt vuodenvaihteessa 1940–41 vaikeiden neuvottelujen tuloksena. Sopimusta uusittiin ja täydennettiin eri yhteyksissä. Vuodenvaihteessa 1942–43 liittoutuneet jopa uhkasivat katkaista kaiken liikenteen painostaakseen Ruotsia toimimaan haluamallaan tavalla.⁵⁸²

Jos vuodenvaihteessa 1941–42 olisi ilmoitettu liittoutuneille ruotsalaisten suurista elintarvikelähetyksistä Suomeen, joka kävi sotaa Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan, olisi se vaarantanut Ruotsille tärkeän kauppapoliittisen sopimuksen. Iso-Britannia oli jo aiemmin puuttunut Ruotsin elintarvikelähetykseen Suomeen. Ruotsi suojeli asiassa omia elintärkeitä etujaan. Ruotsin huonot satovuodet 1940 ja 1941 aiheuttivat sen, että Ruotsi oli entistä riippuvaisempi tuonnista, jonka britit saattoivat estää. Valtion tiedotuslaitoksella Suomessa oli käsitys, että ruotsalaiset uskoivat tänne toimitettujen elintarvikelähetysten välillisesti tai välittömästi hyödyttävän täällä olevia saksalaisia joukkoja. Käsitystä oli ollut vaikea oikaista. Elintarvikkeiden joutuminen saksalaisten käsiin merkitsi Ruotsille vakavaa uhkaa.⁵⁸³

Nothinin kirje ei johtanut toimintaan myöskään Ruotsin Punaisen Ristin taholta. Mikäli Ruotsin Punainen Risti olisi tarjoutunut v. 1941 loppupuolella ostamaan elintarvikkeita ruotsalaisin varoin

⁵⁸¹ Nils Östbergin Pertti Kavenille lähettämät kirjeet 26.5.1997 ja 31.3.1979. PKY.

⁵⁸² Rockberger 1973, s.281-282.

⁵⁸³ Pöytäkirja kokouksesta 8.1.1941. Sg C1-2.Pöytäkirjat 1939-1946. Valtioneuvoston tiedotuslenten arkisto. Kansallisarkisto.

esim. Tanskasta, olisi se merkinnyt avustustoiminnan suunnan muutosta. Muistelmissaan Nothin arvostelee Ruotsin Punaisen Ristin johtoa passiivisuudesta todeten, että johtaja Hardy Göransson ja asianajaja Lars Östberg olivat niitä henkilöitä, jotka onnistuivat omilla aktiivisilla toimillaan käynnistämään Suomen lasten laajamittaisen auttamisen. Torsten Nothinin mielestä Punainen Risti epäonnistui tässä tehtävässä.⁵⁸⁴ Punainen Risti oli kuitenkin aktiivinen suomalaislasten vastaanottamiseen liittyvissä käytännön asioissa ja järjesti keräyksen Suomen hädänalaisten hyväksi marraskuussa 1941.⁵⁸⁵ Nothin arvosteli Ruotsin Punaisen Ristin johtoa passiivisuudesta myös Norjan auttamisen suhteen.⁵⁸⁶

Mikäli olisi syntynyt epäilyksiä siitä, että humanitaarinen apu meni Suomen sotakoneiston tai saksalaisten hyväksi, olisi riittävä valvonta Suomessa ollut järjestettävissä. ICRC suoritti koko sota-ajan valvontaa Suomessa venäläisille sotavangeille toimitettujen standardipakettien suhteen amerikkalaisen edustajansa toimesta ja Mannerheimin pyynnöstä.⁵⁸⁷ Vastaavanlaisen valvonnan järjestäminen lapsiperheille Suomeen lähetettävien avustuslähetysten suhteen ei olisi ollut ylivoimainen tehtävä. Tehokkain tapa oli kuitenkin eri paikkakunnilla järjestetty joukkoruokinta ruotsalaisin varoin ostetuilla elintarvikkeilla. Tämä avustamisen malli ei olisi vaarantanut myöskään Göteborgin liikennettä.

Humanitaarisuuden ja kauppapolitiikan törmäys

Ruotsalaisilla avustujajärjestöillä oli pyrkimys toimittaa apua lapsille Suomeen vuoden 1941–42 vaihteessa elintarvikkeina ja vaatteina. Tämä Kreikan esimerkin mukainen pyrkimys kuitenkin epäonnistui. Miehitetyn Kreikan avustaminen tapahtui Punaisen Ristin kansainvälinen komitean (ICRC) valvonnassa. Britit suostuivat tekemään aukon saartorenkaiseen Kreikan siviiliväestön hyväksi. Sekä Italia, Saksa että Iso-Britannia sopivat humanitaarisen avun toimittamisesta ICRC:n valvonnassa. Sotamarsalkka Mannerheimilla oli vaikutusvaltainen asema Suomen Punaisen Ristin puheenjohtajana. Vaikka Mannerheimin arvovaltaa Kansainvälisen Punaisen Ristin organisaatiossa olisi käytetty Nothinin vetoituksen tukemiseen, olisi sen onnistuminen kuitenkin viime kädessä riippunut liittoutuneiden, lähinnä Ison-Britannian reaktioista. Tilanne Suomen suhteen oli toinen kuin

⁵⁸⁴ Nothin 1955, s.246-248,250.

⁵⁸⁵ Nr.311.Protokoll 2.12.1941. Nr.316. Protokoll 13.3.1942. Svenska Röda korsets arkiv. Riksarkivet.Arninge; Selonteko ulkoministeri Güntherille Ruotsin Punaisen Ristin rahan keräyksestä Pohjoismaiden hyväksi. Utrikesdepartementet.1920 års dossiesystem. HP vol 1588. 22.11.1941.Riksarkivet.

⁵⁸⁶ Nothin 1955, s.248.

⁵⁸⁷ Rosen 2002, s.529-530.

Kreikan suhteen, sillä Isolle-Britannialle Suomi oli vihollismaa, jonka siviiliväestön kärsimysten lieventämisestä se ei ollut kiinnostunut.

Lastensiirtoihin Neuvostoliitto ei reagoinut talvisodan aikana kuten ei jatkosodankaan aikana. Lastensiirtojen voimakasta lisäämistä koskevan päätöksen perusteluissa Nothin viittasi siihen, että eri avustusmuotoja arvioitaessa jäivät lastensiirrot käytännössä ainoaksi mahdollisuudeksi, vaikka avustusjärjestöjen oma toivomus oli avun vieminen Suomeen. Laajamittainen elintarvikkeiden vienti Suomeen oli – joitakin poikkeustapauksia lukuun ottamatta – käytännöllisesti katsoen mahdotonta. Ainoaksi keinoksi jäi silloin moninkertaistaa silloinen jo käynnissä oleva lastensiirto, jos todella haluttiin auttaa lapsia. Siirrot tulivat laajuudestaan huolimatta koskemaan kuitenkin vain pientä osaa Suomen lapsiväestöstä.

Ruotsissa vallitsi valtion tiedotuslaitoksen (VTL) edustajien mukaan tuolloin käsitys, että Suomeen toimitettu ruoka-apu joutuisi viime kädessä saksalaisille joukoille. Tämän käsityksen, että Suomeen toimitettu humanitaarinen apu menisi viime kädessä saksalaisten hyväksi, on täytynyt olla ruotsalaisille päättäjille pelottava. Jos tieto olisi kantautunut liittoutuneiden korviin, olisi sillä ollut Göteborgin liikenteen kannalta vakavia seuraamuksia. Lasten tuominen Ruotsiin eliminoi tämän riskin täysin. Viime kädessä kyse oli kauppapoliittisten etujen ja humanitaarisen avustustavan yhteen törmäämisestä. Auttamisen tavan tuli olla sopusoinnussa hallituksen oman politiikan kanssa.

Kauppapoliittiset edut olivat avustusjärjestön toivomusta painavammat. Niihin sisältyi Ruotsin omien puolustusvoimien tarvitseman öljyn saannin turvaaminen. Öljytoimitukset tehtiin myöhemmin riippuvaisiksi Suomen kaupan vähentämisestä. Ruotsin riippuvuus tämän tuonnin onnistumisesta oli niin suuri, että sen vuoksi Hanssonin hallitus ei ottanut pienintäkään riskiä eikä edes neuvotellut ICRC:n kanssa. Humanitaarisen avun muoto olikin täysin toisarvoinen tekijä valtakunnan olemassaoloon ja puolustuskykyyn vaikuttavan tekijän rinnalla. Humanitaarisille pyrkimyksille jäi vähäiset mahdollisuudet toimia haluamallaan tavalla. Ruotsin omat edut eivät sallineet toimia Suomen lasten auttamista koskevassa asiassa avustusjärjestöjen ehdottamalla tavalla. Mikäli nopeaa apua haluttiin antaa, oli ainoa käytettävissä oleva mahdollisuus siirtää lapset Ruotsiin. Muussa tapauksessa lapset olisivat jääneet ilman sitä apua, mitä he ruotsalaisten mielestä tarvitsivat säilyäkseen hengissä.

Günther oli jo valtiopäivillä lokakuussa 1941 todennut, että Ruotsi antaa Suomelle kaiken sen tuen, mitä sen omat resurssit ja omat edut sallivat. Göteborgin liikenteen vaarantamista eivät Ruotsin edut sallineet. Lastensiirrot saivat Ruotsin valtiopäivillä myönteisen vastaanoton, vaikka soraääniäkin esiintyi. Eräillä tahoilla kiinnitettiin huomiota Ruotsin omien lasten hätään, varsinkin Norrlannissa

Pohjois-Ruotsissa. Kriittisimmin Suomeen ja Suomen auttamiseen suhtautuivat luonnollisesti Ruotsin kommunistit.

Göteborgin liikenteestä käydyt neuvottelut olivat osa sitä poliittista peliä, mitä Ruotsi pelasi sekä liittoutuneiden että saksalaisten kanssa. Ruotsi joutui tasapainoilemaan kahden sotaa käyvän osapuolen vaatimusten välillä. Avustusmuodon valinta eli lasten siirtäminen Ruotsiin on perustunut Ruotsin hallituksen poliittiseen riskiarvioon. Kauppapoliittiset tekijät olivat painavampia kuin avustusmuotoon liittyvät kustannustehokkuustekijät ja ratkaisivat avustusmuodon valinnan. Viemällä Suomen lapset Ruotsiin he tulivat Ruotsin oman elintarvikesäännöstelyn piiriin. Suomesta siirretyt lapset hyötyivät näin Göteborgin liikenteen tuonnista samalla lailla kuin Ruotsin oma väestö. Liittoutuneet eivät protestoineet asiassa, mutta eivät myöskään toimittaneet Ruotsiin Suomen lapsille sitä Yhdysvalloissa kerättyä apua, mitä Ruotsin Punainen Risti pyysi. Suomen lapset olivat Ison-Britannian kannalta katsottuna vihollismaan lapsia, vaikka olivatkin Ruotsissa.

Lastensiirtoihin turvautumista helpotti myös se, että kummassakin maassa oli jo toimivat organisaatiot asian käytännöllisen puolen hoitamiseen. Se nopeutti asioiden hoitoa. Ruotsalaisten mielestä olikin kiire auttaa lapsia ennen kuin lopullisia terveydellisiä vahinkoja pääsi syntymään. Suomen sosiaaliministeri oli antanut asiassa periaatteellisen suostumuksensa syyskuussa 1941 ja maahan oli jo saapunut tuhansia suomalaislapsia. Oli helppo jatkaa jo valitun, suomalaisten itsensä hyväksymän linjan ja toimivien organisaatioiden pohjalta.

Ruotsalaiset eivät ymmärtäneet Suomessa noussutta lastensiirtojen vastustamista, vaan näkivät sen ahdashenkisen suomalaisen nationalismin ilmauksena, joka näki kaikessa vain keinon tehdä lapsista ruotsalaisia. Tähän ruotsalaisen lehdistön kirjoitteluun reagoivat suomalaiset sensuuriviranomaiset jyrkällä tavalla kieltämällä kaiken lastensiirtojen arvostelun Suomessa. Fagerholmin Ruotsin lehdistölle antamat lausunnot osoittavat, että hän on tietoisesti lisännyt ruotsalaisten Suomen lapsiin liittyvää auttamishalua kuvailemalla annosten niukkuutta, hädän suuruutta ja viittaamalla satojentuhansien avun tarpeessa olevien lasten määrään. Ruotsin lehdistön antaman kuvan mukaan Suomen lapsia uhkasi suoranainen nälkäkuolema. Lapsia uhkaava nälkäkuolema olikin tehokas keino vedota ruotsalaisiin lasten pelastamiseksi. Se pohjautui kuitenkin kollektiiviseen harhaan lasten todellisesta tilanteesta. Tätä harhaista mielikuvaa Fagerholm ei omissa lausunnoissaan kumonnut, vaan sen tekivät ruotsalaiset lastenlääkärit käytyään Suomessa tutustumassa olosuhteisiin. Tieto ei kuitenkaan enää ehtinyt vaikuttaa ruotsalaiseen yleiseen mielipiteeseen. Ylppö totesi haastattelussa, että ruotsalaisilla oli Suomen

tilanteesta liian pessimistinen näkemys.⁵⁸⁸ Tämä pessimistinen näkemys pohjautui ainakin osittain Fagerholmin luomaan kuvaan. Todellisesta nälänhädästä voidaan puhua Kreikassa ja piiritetyssä Leningradissa, jossa sadat tuhannet kuolivat nälkään, joukossa myös runsaasti lapsia. Myös kannibalismitapauksia rekisteröitiin.⁵⁸⁹ Suomessa elintarvikeannokset kyettiin koko sodan ajan jakamaan eivätkä elintarvikkeet loppuneet maasta absoluuttisesti toisin kuin Leningradin ja Kreikan katastrofitilanteissa.

Suomen Saksalta saama elintarvikeapu turvasi viime kädessä Suomeen jääneiden lasten tilanteen. Näitä lapsia oli huomattavasti suurempi joukko kuin Ruotsiin siirrettyjä. Saksa toimitti Suomeen viljaa vuosina 1941–1944 688 000 tonnia, sokeria 59 000 tonnia ja monien muiden tärkeiden tarvikkeiden, kuten kivihiihen ja kautsun lisäksi kalustoa Suomen armeijalle.⁵⁹⁰ Suomi oli täysin riippuvainen tuonnistaan Saksasta. Suomen lasten enemmistö pysyi kotimaassa ja maan elintarviketilanteen pelasti viime kädessä Saksasta saatu elintarvikeapu. Tämä elintarvikeapu keväällä 1942 turvasi sen, että elintarvikkeiden jakelu säilyi viranomaisten hallinnassa ja korttiannokset voitiin jakaa.

Ruotsalaisten pyrkimys avun viemisestä Suomeen toteutui myöhemmin v. 1942, kun ruotsalaisin varoin ostettiin elintarvikkeita Suomeen ja järjestettiin lasten joukkoruokintaa useilla paikkakunnilla. Tämä apu auttoi kustannustehokkaasti paikan päällä, kuten tapahtui myös Norjan lasten suhteen (ks. alaluku ”Vaihtoehtoisia auttamisen malleja”). Ruotsi toimitti aikanaan myös Espanjan lapsille apua paikan päälle. Espanjalaislasten siirto Ruotsiin oli kohdannut poliittista vastarintaa Ruotsissa, joten apu oli ohjattava paikan päälle.⁵⁹¹ Myös Suomessa lastensiirrot herättivät vastustusta erityisesti jatkosodan aikana.

⁵⁸⁸ Arkkiatri Arvo Ylpön haastattelulausunto. PKY.

⁵⁸⁹ Gulina 2005, s.45-64; ks.myös Jones 2008, s.4,5,199.

⁵⁹⁰ Salovaara 1977, s.49.

⁵⁹¹ Elgström 1946, s.136,160.

LASTENSIIRTOJEN VASTUSTUSTA

Lehdistökeskustelua Suomessa jatkosodan aikana: erimielisyyttä avustustavasta

Suomen jatkosota-ajan lehdistössä käsiteltiin lastensiirtoja. Lehtikirjoittelu ilmensi myös suhtautumistapaa sekä Ruotsin antamaan apuun että pohjoismaiseen yhteistyöhön. Eronen on taulukoinut lastensiirtoihin liittyviä lehtikirjoituksia Suomessa todeten, että kaikki pääkaupunkiseudulla ilmestyvät lehdet uutisoivat usein lastensiirtoihin liittyvistä tapahtumista *Ajan Suuntaa* lukuun ottamatta.⁵⁹² Suomen lehdistön kirjoittelu aiheutti myös vastareaktioita Ruotsin lehdissä. Seuraavassa on käsitelty keskeisiä aihekokonaisuuksia siten, että saman lehden sisällä on kirjoittelua seurattu kronologisessa järjestyksessä alkaen vuodesta 1941.

Kriittisimmin ruotsalaisiin suhtautui IKL:n *Ajan Suunta*. Se siteerasi syyskuussa 1941 otsikolla ”Kirpeitä totuuksia Ruotsista” Saksan lehtien kommentteja Ruotsin kulkulaitosministerin Gustaf Anderssonin Borlängessä pitämästä puheesta. Siinä ministeri lausui, ettei Ruotsi halua osallistua Euroopassa riehuvaan hävitystyöhön. *Ajan Suunta* esitti *Völkischer Beobachterin* pilkallisen kysymyksen: ”Mitä tekevät herra Anderssonin kaltaiset jaarittelijat Euroopan sivistyksen pelastamiseksi?”⁵⁹³ Kirjoittelun sävy oli Ruotsia halventavaa.

Ajan Suunnan ruotsalaisia kritisoiva linja jatkui joulukuussa 1941 kirjoituksella ”Oli kerran Sven Svensson”, jossa annettiin ymmärtää rauhaarakastavan ja hyväntahtoisen Svenssonin sinisilmäisyys Ivan Petroff-nimisen naapurinsa kanssa, joka lopulta vei Svenssonin maat.⁵⁹⁴ Neuvostoliiton Ruotsille muodostamaa uhkaa korostettiin muutamaa viikkoa edellisen kirjoituksen jälkeen kirjoituksessa ”Neuvostoliitto on vaara Ruotsille, kun sitä vastoin akselivallat ja Suomi ovat maan luonnolliset ystävät ja sen taatut puolustajat”. Ruotsia syytettiin siitä, että se kylmässä itsekkyydessään seuraa sivustakatsojana Euroopan draamaa ja Suomen kaikkensa uhraavaa taistelua.⁵⁹⁵

Nimimerkki ”Oikokulma” ivaili Ruotsin varovaisia toimia sisäisen kommunisminsa vastustamisessa todeten, ettei demokratian salaisuuksiin vihkiytymättömänä fasistina voi käsittää Ruotsin keinojen puutetta. Kirjoittajan tarkoittamat jyrkät keinot eivät hänen mielestään ”ilmeisesti sopineet pyhään demokraattiseen järjestykseen eikä pohjoismaiseen yhteistoimintaan.”⁵⁹⁶ Pohjoismainen arvomaailma ja siihen kuuluva kansanvalta muodosti lehden mielestä tarpeettoman esteen jyrkkien keinojen käytölle.

⁵⁹² Eronen 1996, s.35-51.

⁵⁹³ *Ajan Suunta* 17.9.1941.

⁵⁹⁴ *Ajan Suunta* 2.12.1941.

⁵⁹⁵ *Ajan Suunta* 13.12.1941.

⁵⁹⁶ *Ajan Suunta* 13.12.1941.

IKL oli jo Cajanderin punamultahallituksen (12.3.1937–1.12.1939) aikana arvostellut pohjoismaista yhteistyötä katsoen, että skandinaavista suuntausta käytettiin väärin ruotsalaisen ilmapiirin ja marxilaisuuden salakuljettamiseksi Suomeen. Tällaisia syytöksiä esitettiin pääministeri Hanssonin vieraillessa Suomessa tammikuussa 1938.⁵⁹⁷

Ajan Suunnan linja jyrkkeni entisestään joulukuun loppupuolen kirjoituksessa ”Naapurin ääni”, jossa lehti arvosteli Ruotsin lehdistöä ynseydestä ”bolshevisminvastaiseen ristiretkeen”, jota Suomikin omalta osaltaan kävi. Lehti kuvasi Ruotsin sanomalehtikirjoittelua ”iljettäväksi henkiseksi myrkyksi”, jonka Suomeen leviämisestä olisi aika päästä.⁵⁹⁸

Ajan Suunta hyökkäsi lastensiirtoja vastaan pääkirjoituksessaan tammikuussa 1942 otsikolla ”Mitalin toinen puoli”. Lehti kysyy, onko nykyinen lasten vienti Ruotsiin niin tarpeen vaatimaa, että se korvaisi ne monet haitat, joita siitä sekä lapsillemme että maallemme kokonaisuudessaan aiheutuu. Niin suurta hätää ei lehden mielestä ollut, että se puolustaisi nykyistä siirtoliikettä sen varjopuolista huolimatta. Lasten siirtäminen vieraisiin oloihin ei voi olla tuottamatta näille sielullisia kokemuksia, joiden kääntämistä yksinomaan myönteisiksi he eivät sillä ikäkaudellaan vielä kykene hallitsemaan. On myös ollut tapauksia, joissa lasten takaisin saanti on vaikeaa, koska tilapäiset vanhemmat ystävystyvät holhoteihinsa ja haluaisivat saada heidät kokonaan omikseen. Myös kouluikäisten lasten koulunkäynnin keskeytyksestä aiheutuu heille vahinkoa. Lehti toivoi, etteivät vanhemmat antaisi propagandahälyn sokaista itseään. Myös viranomaisia kehoitettiin harkitsemaan kaikkia haittoja, joita lastensiirroista aiheutuu. Lehti puuttui kuljetusongelmaan ja kuljetuskaluston puutteeseen todeten, että kuljetuksista, jotka eivät ole elintärkeitä olisi luovuttava. Kuljetuskysymys liittyi osana Suomen taisteluun.⁵⁹⁹

Ajan Suunta referoi ruotsalaisessa natsimielisessä lehdessä *Dagsposten* ollutta kirjoitusta otsikolla ”Estikö Ruotsin hallitus sotatarvikkeiden lähettämisen Suomeen?” Tämä Ruotsin avustustoimintaa jyrkästi arvosteleva kirjoitus⁶⁰⁰ julkaistiin Norjassa ilmestyvässä miehitysvallan lehdessä *Die Deutsche Zeitung in Norwegen* 20.1.1942.⁶⁰¹ Kirjoituksen ydin oli siinä, että pienten almujen asemesta tarvittaisiin Ruotsilta tuntuvaa sotilaallista apua. Näitä almuja käytettiin nyt vain Ruotsin omantunnon rauhoittamiseen. Helsingissä vaikutti Suomessa lapsuutensa viettänyt ja hyvän suomen kielen taidon

⁵⁹⁷ Soikkanen 1983, s.245.

⁵⁹⁸ *Ajan Suunta* 30.12.1941.

⁵⁹⁹ *Ajan Suunta* 23.1.1942.

⁶⁰⁰ *Ajan Suunta* 3.1.1942. *Dagsposten* totesi mm.: ”Ruotsi ei ole antanut Suomelle murto-osaakaan siitä avusta, mitä meidän olisi säädyllisyyden ja viisauden nimessä pitänyt velvollisuutemme mukaisesti antaa.”

⁶⁰¹ *Deutsche Zeitung in Norwegen* 20.1.1942.

omaava Saksan lähetystön natsimielinen lehdistöavustaja Hans Metzger⁶⁰², jonka kautta *Ajan Suunnan* kirjoittelu välittyi Norjaan. Hän oli lähetystönsä puolueen mies, joka aiheutti sen, että ainakin tietyissä piireissä hänen näkemyksiään kuunneltiin herkemmin kuin itse lähettilään.⁶⁰³ Hän oli toimissaan hyvin suorasukainen.⁶⁰⁴

Saksalaislehden kielteinen kirjoittelu Ruotsin avusta rajoittui kuitenkin vain kyseiseen *Ajan Suunnan* kirjoituksen siteeraamiseen. Lehden muu kirjoittelu lastensiirroista oli joko neutraalia tai myönteistä, sillä saatu hyöty koitui viime kädessä suomalaisten hyväksi lastensiirtojen helpottaessa maan elintarviketilannetta ja vapauttaessa naistyövoimaa teollisuuden palvelukseen. Lehti kirjoitti myönteisessä hengessä myös belgialaislasten siirrosta Ruotsiin, suomalaislasten maalle siirrosta Saksan esimerkin mukaisesti ja ruotsalaisen apu työvoiman tulosta Suomeen.⁶⁰⁵ Belgialaisten lasten siirtoon Ruotsiin on syytä suhtautua varauksella, sillä Ruotsin lehdistössä ei esiinny mainintaa näistä siirroista.

Kansallissosialisti-lehti palasi lastensiirtoihin lokakuussa 1942 tuhansien lasten jäädessä vielä Ruotsiin. Lehti viittasi Suomeen palanneiden lasten vieraantumiseen kotimaastaan. Samassa yhteydessä lehti viittasi erääseen brittien suunnittelemaan toimenpiteeseen, jos Iso-Britannia voitaisi sodan. Toimenpide olisi ollut saksalaislasten siirto muualle Eurooppaan saksalaisen kansallistunteen tuhoamiseksi vieroittamalla lapset vanhemmistaan.⁶⁰⁶ Kyseessä oli peitelty lastensiirtojen kritiikki, johon sensuuri ei kuitenkaan puuttunut.

Lastensiirtojen arvostelu Suomen lehdistössä oli alkanut jo lokakuussa 1941. Vaasassa ilmestyvän maalaisliittolaisen *Ilkka*-lehden pakinoitsija ”Karhuvainion Esa” (päätoimittaja Artturi Leinonen) kirjoitti huolestuneesta kansalaisesta, joka oli kääntynyt hänen puoleensa, kun Ruotsiin sijoitettuja sotaorpoja ynnä muita lapsia yritetään saada kokonaan omaksi. Pakinoitsija ehdottikin ruotsalaisten avustustoiminnan suuntaamista suomalaisten lasten kotien auttamiseen ja ruuan ja vaatteiden toimittamiseen Suomeen, jotta lapset saisivat olla omassa ympäristössään ja kuulla omaa kieltänsä.⁶⁰⁷ *Ilkan* kirjoitus aiheutti sen, että äidit peruivat lastensa Ruotsinmatkoja. Kirjoitus herätti ärtymystä lastensiirtokomiteassa ja sitä käsiteltiin sen kokouksessa lokakuussa 1941.⁶⁰⁸ Kuopiossa ilmestyvä

⁶⁰² Metzger 1986, s. 9-10.

⁶⁰³ Rusi 1982, s. 71; Jokisipilä 2004, s. 59.

⁶⁰⁴ Vilkuna 1962, s. 125.

⁶⁰⁵ Deutsche Zeitung in Norwegen 1.2.1942, 8.2.1942, 24.2.1942, 6.3.1942.

⁶⁰⁶ Kansallissosialisti 16.10.1942.

⁶⁰⁷ Ilkka 11.10.1941.

⁶⁰⁸ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Savo-lehti kirjoitti lokakuussa 1941 samassa hengessä *Ilkan* kanssa, etteivät köyhät vanhemmat mielellään antaneet lapsiaan ulkomaille peläten lasten vieraantumista. Niin kauan kuin vanhemmilla itsellään oli suuhun pantavaa, oli sitä myös heidän lapsilleenkin.⁶⁰⁹

Hämeen Sanomissa kysyi tammikuussa 1942 nimimerkki ”Perheenisä”: ”Miksi lähettäisimme lapsemme Ruotsiin?” Nimimerkki totesi, että pienten lasten siirtäminen kauas pois kotoa aivan vieraisiin oloihin oli luonnotonta. Lasten mieli järkyttyi pahasti. Myös viitattiin siihen, että Ruotsi voisi antaa Suomeen rahalahjoituksia köyhille perheille. Nimimerkki viittasi myös mukavuussyihin Ruotsiin lähettämisessä perheen vapautuessa lasten huollosta. Nimimerkki muutti asian poliittiseksi todetessaan Ruotsissa vallitsevan saksalaisvastaisen ja englantilaisystävällisen hengen. Suomalaiset lapset joutuisivat Ruotsissa tämän myrkyllisen ilmapiirin vaikutukseen. Nimimerkki jatkoi toteamalla, että nk. pohjoista suuntausta ei enää sen entisessä merkityksessä ole olemassa, vaan suuntautuvat Tanska ja Norja Uuteen Eurooppaan Ruotsin edustaessa ”puolueettomuutta”. Ruotsalaisen suuntauksen kannattajat tarvitsevat nyt uutta tuulta purjeisiinsa ja siksi ”lapset pannaan tuulemaan Ruotsiin päin”.⁶¹⁰ Kirjoittelu jatkui muutaman päivän kuluttua otsikolla ”Suomen lapsien auttamisesta poliittinen keskustelu Ruotsin valtiopäivillä”. Siinä viitattiin Ruotsin valtiopäivillä käytyyn keskusteluun, jossa oli todettu Ruotsin osallistuvan Suomen kohtaloon vain lastenhoidon puitteissa. Lasten isät jätetään taistelemaan yksin, mutta lapset vain otettaisiin Ruotsiin. Ruotsin valtakunta ei voi Suomen ankarimman kohtalon hetkellä muuta kuin pyytää lapsia koteihinsa, joissa vallitsee Suomeen nähden yhä edelleen sekava ja todelliseen apuun nähden heikko henki.⁶¹¹ Lapset olisivat Ruotsissa väärien vaikutteiden piirissä. Puolueeton ja vapaamielinen Ruotsi oli ollut aitosuomalaisten ja äärioikeistolaisten toimittajien kritiikin kohteena jo 1930-luvulla. Ruotsi ei ollut sopivaa seuraa Suomelle.⁶¹²

Uuden Suomen kanta lastensiirtoihin oli aluksi lähes täysin myönteistä. Syyskuussa 1941 lehti uutisoi, että lisää suomalaisia lapsia siirretään Ruotsiin. Sosiaaliministeri on vahvistanut tiedon, että Suomi nyttemmin mielihyvin vastaanottaa tarjouksia suomalaisten lasten sijoittamisesta Ruotsiin ja että 100 000 kruunua on lahjoitettu lasten vientiin Ruotsiin.⁶¹³ Joulukuussa 1941 lehti kirjoitti, että suomalaisilla lapsilla on hyvä olla Ruotsissa ja että ns. kesälapsia oli vielä Ruotsissa 400.⁶¹⁴ *Uusi*

⁶⁰⁹ *Savo* 15.10.1941.

⁶¹⁰ *Hämeen Sanomat* 17.1.1941.

⁶¹¹ *Hämeen Sanomat* 21.1.1941.

⁶¹² Elmgren 2008, s.321.

⁶¹³ *Uusi Suomi* 6.9.1941.

⁶¹⁴ *Uusi Suomi* 5.12.1941.

Suomi uutisoi lähteneiden lasten lukumäärätietoja.⁶¹⁵ Usein mainittiin lastensiirtojen syinä aliravitsemus, lasten varattomuus ja Ruotsin erinomaiset olosuhteet.⁶¹⁶

Lehdessä alkoi kuitenkin ilmestyä kriittisiä kirjoituksia tammikuussa 1942. Kirjoituksessa ”Miksi lapsia pois maasta” kysyi nimimerkki P.J.K, onko tämä lastensiirto todellakin välttämätöntä. Elintarviketilanne ei ollut niin vaikea, että se olisi siihen pakottamassa. Haitat lapsille itselleen sen sijaan ovat tuntuvat ja kodin yhteishenki joutuu koetukselle. Kirjoittaja viittasi lopussa lastensiirtojen ”sivuvaikutuksiin” tarkoittaen lasten jäämistä pysyvästi Ruotsiin.⁶¹⁷ Nimimerkille vastattiin muutaman päivän sisällä, että elintarviketilanne oli todella vaikea ja vaatteista oli pulaa.⁶¹⁸

Lehti puuttui lastensiirtoihin pääkirjoituksessaan ”Ruotsin myötätunto” 20.1.1942 eli viisi päivää kriittisen yleisönosastokirjoittelun jälkeen. Lehti totesi, ettei Suomessa ollut oikeutta epäillä Ruotsin kansan vilpitöntä halua auttaa. Suomalaisten piti myöntää, että avustuksen antaja sai itse määrätä avun antamisen muodon. Lisäksi tuli muistaa Ison-Britannian painostus, joka esti Ruotsia lähettämästä elintarvikkeita Suomeen. Avustusmuoto tuntui lehden mielestä kuitenkin ”itsetuntoomme soveltumattomalta”. Tarvitsemme kuitenkin aina meihin ”erikoisella ymmärtämyksellä suhtautuvaa Ruotsia.”⁶¹⁹ Lehden linja oli huomattavasti maltillisempi ja enemmän ruotsalaisten vilpittömyyttä arvostava kuin IKL:n *Ajan Suunnan*. Kokoomus oli myös IKL:ää maltillisemmin arvostellut Cajanderin punamustahallitusta (12.3.1937–1.12.1939) ja sen suhteiden hoitoa samansuuntaisesti hallittuihin Pohjoismaihin.⁶²⁰

Paavo Virkkunen kirjoitti *Uudessa Suomessa* helmikuussa 1942, että Suomen lasten auttaminen kotimaassa on saatava Ruotsiin siirron rinnalle. Virkkunen viittasi ruotsalaisen hovisaarnaaja Béenin vierailuun Suomessa. Béen totesi toivovansa, että voisi vakuuttaa ruotsalaisille kuulijoilleen, että he voivat auttaa Suomea lähettämällä tänne rahaa ja sen avulla pysyttää suomalaiset lapset nälän ulottuvilta. Hän korosti myös kuljetuskustannusten vievän suuria summia.⁶²¹ Virkkunen totesi, että Suomen lapsia olisi autettava ensi sijassa näiden kodeissa ja avustus toimitettava siihen luonnolliseen ympäristöön, jossa lapset kasvavat. Hän totesi Béenin tehneen huomioita, joiden perusteella voi epäillä, onko lasten kuljettaminen Ruotsiin onnellinen avustusmuoto. Béen viittaa Virkkusen mukaan

⁶¹⁵ Uusi Suomi 14.9.1941, 29.9.1941, 11.10.1941, 28.10.1941, 30.10.1941, 5.11.1941, 1.12.1941, 21.1.1941, 22.1.1942, 23.1.1942. Sit. Eronen, s.41.

⁶¹⁶ Uusi Suomi 29.9.1941, 1.12.1941, 23.1.1941. Sit. Eronen, s.42.

⁶¹⁷ Uusi Suomi 15.1.1941.

⁶¹⁸ Uusi Suomi 17.1.1942.

⁶¹⁹ Uusi Suomi 20.1.1942. Sit. Eronen, s.44.

⁶²⁰ Soikkanen 1983, s.245.

⁶²¹ Uusi Suomi 18.2.1942, 22.2.1942.

”syvempiin syihin” niitä tarkemmin erittelemättä. On mahdollista, että tämä viittaus tarkoittaa nimimerkki P.J.K:n mainitsemia ”sivuvaikuttimia” eli sitä, että lastensiirrosta tuleekin lopullinen lasten jäädessä pysyvästi Ruotsiin.

Hufvudstadsbladet suhtautui lastensiirtoihin alusta alkaen myönteisesti, suorastaan innostuneesti. RKP:lle pohjoismaisen yhteistyön lisäys oli selvää.⁶²² Lastensiirtojen puoltaminen on ollut suurimmalle osalle Suomen ruotsinkielistä väestöä itsestään selvyys ja kritiikin ymmärtäminen lähes mahdotonta. Joulukuussa 1941 lehti kirjoitti, että Ruotsissa oli jo 4 000 suomalaislasta ja tavoitteena on kaksinkertaistaa määrä. Kyseessä on korvaamaton apu lapsillemme. Se oli verrattavissa hengenpelastukseen. Lehti viittasi joulukuussa 1941 myös prof. Ylpön Ruotsissa käymiin neuvotteluihin sairaiden lasten hoidosta Ruotsissa. Kyseessä on pelastusoperaatio, jonka avulla lapsia ei pelasteta ainoastaan puutteesta ja kurjuudesta, vaan osittain pelastetaan heidän henkensä. Sairaalamme ovat niin kuormitettuja, ettei kaikkia tapauksia kyetä hoitamaan.⁶²³ Tammikuussa 1942 lehti kirjoitti pääkirjoituksessaan ”Behjärtad hjälp” (Urhoollinen apu), että Ruotsilla ei enää ole resursseja samalla lailla kuin syksyllä 1939 ja elintaso on laskenut huomattavasti. Suomi ei myöskään ole Ruotsissa vailla kilpailijoita koskien saatavaa apua. Maassamme lausutaan välillä ymmärtämättömiä, ajattelemattomia ja kiittämättömiä sanoja Ruotsin avusta. Ruotsin kansan on niitä vaikea ymmärtää.⁶²⁴ Kieliongelmaa lehti ei ymmärtänyt. Kirjoituksessaan ”Vår framtids a och o” lehti korostaa väestöpolitiikan suurta merkitystä sodan synnyttämien väestömenetysten vuoksi korostaen Ruotsin lapsillemme suunnatun avun suurta merkitystä. Ruotsin antama apu lastensiirtojen muodossa on paras mahdollinen sijoitus Pohjolan tulevaisuuden hyväksi. Lastensiirrot tukisivat väestöpoliittisia tavoitteita varmistamalla terveen sukupolven säilymisen. Apu osoittaa pohjoismaisen yhteisymmärryksen arvoa. Lehti viittaa myös valmisteilla olleeseen väestöpoliittiseen komiteamietintöön, jolta se toivoi konkreettisia ehdotuksia tässä kansamme elinkysymyksessä..⁶²⁵ Tammikuussa 1942 lehti kirjoitti, että 2 000 lasta matkustaa viikoittain Ruotsiin. 4 000 ruotsalaisperhettä odottaa suomalaislasta. Suomalaislapsista on suuri kysyntä. Myös uusia lastenkoteja on Ruotsissa otettu käyttöön suomalaislapsia varten.⁶²⁶

⁶²² Soikkanen 1983, s.35.

⁶²³ *Hufvudstadsbladet* 17.12.1941.

⁶²⁴ *Hufvudstadsbladet* 2.1.1942.

⁶²⁵ *Hufvudstadsbladet* 4.1.1942.

⁶²⁶ *Hufvudstadsbladet* 8.1.1942.

Kun lastensiirtoja vastustanut Paavo Virkkunen jatkoi lastensiirtojen kritisoimista Kööpenhaminassa maaliskuussa 1942⁶²⁷ todeten, että Suomi pitää mieluummin lapset kotona, joutui hän erityisen ankaran arvostelun kohteeksi *Hufvudstadsbladetissa* kaiken aikaisemmin kohtaamansa kritiikin lisäksi. Virkkusta syytettiin nyt nationalismin sotkemisesta humanitaariseen asiaan ja pelottavasta vastuuntunnon puutteesta. Katsottiin myös, ettei pelkkä raha-avustus riitä, sillä lapset tarvitsevat hoitoa, johon vanhempien aika ei sodan oloissa riittänyt isän ollessa rintamalla ja äidin ansiotyössä. Lapset olivat käytännössä tuuliajolla. Myös kiinnitettiin huomiota lasten huonoon yleiskuntoon ja terveydentilaan. Toimenpide nähtiin pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden tunteen käytännön osoituksena. Myös ruotsalaisen avustusjärjestön johtaja Lars Östberg osallistui tähän keskusteluun todeten, että talvisodan sotalapsista vain 5–6 oli adoptoitu.⁶²⁸ Hän kertoi kuitenkin vain osatotuuden, sillä hän ei maininnut sitä, että talvisodan jälkeen Ruotsissa edelleen oleskeli lähes tuhat suomalaislasta. Tiedolla olisi ollut suuri merkitys käydyssä keskustelussa, sillä se olisi varmasti herättänyt kysymyksiä lasten Ruotsiin jäämisen syistä ja paluusta Suomeen.

Myös *Svenska Pressen* yhtyi Virkkusen arvostelemiseen pääkirjoituksessaan ”Den farliga ”barnexporten””.⁶²⁹ Lehti viittasi määrättyihin vaikutusvaltaa vailla oleviin piireihin, joita jatkuvasti leimaa epäluuloinen mentaliteetti suhteissamme Ruotsiin. Nyt nämä piirit ovat saaneet arvokkaan puolestapuhujan tri Virkkusesta, joka Tanskassa oli todennut, että voimme kyllä hoitaa lapsemme kotonakin, jos tarkoitusta varten saadaan varoja. Mutta jos Suomi kieltäytyy avusta, jonka Tanska ja Ruotsi Suomesta saadun arvovaltaisen tuen avulla ovat havainneet parhaaksi avun muodoksi, niin on tällä avulla muitakin ottajia.

Yhtä myönteisesti kuin *Hufvudstadsbladet* ja *Svenska Pressen* on lastensiirtoihin suhtautunut *Suomen Sosiaalidemokraatti*. Sosiaalidemokraattiselle puolueelle pohjoismaisen yhteistyön lisäys on ollut yhtä selvää kuin RKP:lle.⁶³⁰ Lehti toimii lastensiirtoasiassa luonnollisesti Fagerholmin käsityksiä vastaavalla tavalla. Kirjoittelu tulvi kiitollisuutta Ruotsille ja oli lastensiirtoja voimakkaasti puolustavaa.⁶³¹ Pääkirjoituksessaan tammikuussa 1942 lehti teki lastensiirroista puolueelle tärkeän sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksen. Heikot ja vähävaraiset saivat etusijan Ruotsin

⁶²⁷ Berlingske Tidende 31.3.1942.

⁶²⁸ Hufvudstadsbladet 1.2.1942, 16.2.1942, 25.2.1942, 31.3.1942, 2.4.1942, 5.4.1942, 15.4.1942.

⁶²⁹ Svenska Pressen 30.3.1942.

⁶³⁰ Soikkanen 1983, s.35. Sosiaalidemokraatit odottivat suomenruotsalaisten tavoin lisääntyvän pohjoismaisen yhteistyön tukevan heidän kannaltaan toivottua sisäpoliittista kehitystä Suomessa.

⁶³¹ Suomen Sosiaalidemokraatti. 3.10.1941. Sit. Eronen, s. 36.

matkoihin.⁶³² Lehti asetti lastensiirrot kaikkein tervetulleimmaksi avun muodoksi.⁶³³ Siirtojen arvostelijoita pidettiin ”ymmärtämättöminä ääninä”, jotka eivät käsittäneet Ruotsin avun suuria tuloksia.⁶³⁴ Kyse oli pohjoismaisen yhteisyyden aatteesta, joka eli myös teoissa.⁶³⁵ Lehti siteerasi Torsten Nothinia, joka oli Pohjoismaisen avun yhteistoimintakomitean johtaja. Hän korosti suomalaislasten Suomen ja Ruotsin suhteille tuomaa merkitystä.⁶³⁶ Sotalapset lisäsivät kansojen välistä kohtalonyhteyden tunnetta.⁶³⁷ Ruotsi kantoi lasten avulla omaa osaansa Pohjolan yhteisessä kamppailussa.⁶³⁸ Sotalapset olivat lehden julkaisemissa Fagerholmin puheissa ”kansoja yhdistävä side”.⁶³⁹ Voimansa ja terveytensä takaisinsaaneet lapset tulisivat vastaisuudessa lisäämään Suomen ja Ruotsin yhteisymmärrystä.⁶⁴⁰

Selkeimmin lastensiirtoja puoltava artikkeli oli Fagerholmin radioesitelmän julkaiseminen. Fagerholm vakuutti viranomaisten valvovan silmän seuraavan lapsia naapurimaassakin. Hän perusteli siirtoja aliravitsemuksella, sosiaalisilla syillä ja kansanhuoltotilanteen helpottumisella. Myös työvoimaa vapautuisi tuottavaan työhön. Siirtojen vastustajia hän arvosteli kovin sanoin viitaten myös huhukamppailuun, joka on tarttunut lastensiirtoihin. Huhun mukaan hallitus aikoi myydä lapsia Ruotsiin. Hän korosti, että jokainen lapsi palaa takaisin kotiin, kun elintarviketilanne alkaa valjeta. Vanhempia tyynnyteltiin myös sillä, ettei lastensiirroissa ollut mitään uutta, vaan sellaisia oli tehty jo ensimmäisen maailmansodan aikana.⁶⁴¹

Suomen Sosiaalidemokraatti ei kirjoittanut lastensiirtoihin liittyvistä ongelmista. Ainoa ongelma, minkä lehti mainitsi, oli kuljetuskysymys.⁶⁴² Se tulkittiin niin, ettei lapsia voitu kuljetuskapasiteetin puutteen vuoksi siirtää Ruotsiin niin paljon kuin ruotsalaiset olisivat itse toivoneet. Lehti vähätteli myös kieliongelmaa. Vieras kieli ei siirrettyille lapsille tuottanut sanottavasti haittaa, vaan tulkkien ja ”tulkikirjojen” avulla tultiin hyvin toimeen.⁶⁴³ Lehden lastensiirroille myönteinen ja Ruotsille

⁶³² Suomen Sosiaalidemokraatti. 5.1.1942. Sit. Eronen, s. 37.

⁶³³ Suomen Sosiaalidemokraatti. 24.9.1941. Sit. Eronen, s. 37.

⁶³⁴ Suomen Sosiaalidemokraatti. 5.1.1942. Sit. Eronen, s. 37.

⁶³⁵ Suomen Sosiaalidemokraatti. 24.10.1942. Sit. Eronen, s. 38.

⁶³⁶ Suomen Sosiaalidemokraatti. 18.12.1941. Sit. Eronen, s. 36.

⁶³⁷ Suomen Sosiaalidemokraatti. 23.1.1942. Sit. Eronen, s. 38.

⁶³⁸ Suomen Sosiaalidemokraatti. 18.12.1941. Sit. Eronen, s. 38.

⁶³⁹ Suomen Sosiaalidemokraatti. 28.10.1941. Sit. Eronen, s. 38.

⁶⁴⁰ Suomen Sosiaalidemokraatti. 11.1.1941. Sit. Eronen, s. 39.

⁶⁴¹ Suomen Sosiaalidemokraatti. 20.1.1942. Sit. Eronen, s. 37.

⁶⁴² Suomen Sosiaalidemokraatti. 10.1.1942. Sit. Eronen, s. 40.

⁶⁴³ Suomen Sosiaalidemokraatti. 20.1.1942. Sit. Eronen, s. 40.

kiitollinen linja näkyi myös siinä, että lasten sairauksista ja heille sattuneista onnettomuuksista ei kirjoitettu. Edes lapsen kuolema Tanskassa ei ylittänyt uutiskynnystä.⁶⁴⁴

Virkkunen teki kielteisen kantansa tunnetuiksi Pohjoismaissa arvostelemalla lastensiirtoja julkisesti Kööpenhaminassa maaliskuussa 1942. Hän asetti kummilapsiharrastuksen lastensiirtojen edelle.⁶⁴⁵ Fagerholm vastasi Virkkusen esittämään kritiikkiin pitämässään puheessa, joka julkaistiin *Suomen Sosiaalidemokraatissa*.⁶⁴⁶ Hän totesi, että Virkkunen on esiintynyt yksityishenkilönä, mutta hänen sanansa ovat hänen asemaansa katsoen herättäneet suurta huomiota. Fagerholmilta oli kysytty, tullaanko lastensiirrot nyt keskeyttämään. Niitä jatketaan, mikäli asia hänestä riippui. Hänelle merkitsi muutamien tuhansien lasten pelastaminen tämän ajan yli enemmän kuin kaikki arvostelu. Samalla hän ihmetteli naapurimaiden avusta osoitetun kiitollisuuden muotoja. Fagerholm päätti vastauksensa todeten, että jos keskustelu ja arvostelu avustusmuodoista jatkuvat, voi helposti käydä niin, että Ruotsissa ja Tanskassa menetetään halu ylimalkaan auttaa meidän lapsiamme. Fagerholmin jyrkkäsävyinen vastaus Virkkusen kritiikkiin julkaistiin myös Tanskan ja Ruotsin lehdissä. Viesti muille Pohjoismaille oli selvä: lastensiirtoja tultaisiin esitetystä kritiikistä huolimatta jatkamaan.⁶⁴⁷

Fagerholm vastasi Virkkusen Kööpenhaminassa esittämään arvosteluun myös ulkoasiainministeriön kautta Suomen Tanskan lähettilään pyydettyä asiasta Suomen virallista kannanottoa. Fagerholmin kanta oli, ettei lastensiirroista ollut koitunut vakavia haittatekijöitä ja niitä jatketaan. Virkkunen mielestä paras avustusmuoto oli ns. kummilapsiharrastus, jossa lapsen perhettä tuettiin rahavaroin, kun taas Fagerholmin mielestä oli edullisempaa viedä lapsi Ruotsiin ja Tanskaan, sillä näin tuli paljon suurempi lapsijoukko avun piiriin kuin pelkästään kummiavustusta saavat lapset. Rahan lähettäminen kummiavustuksen muodossa lapselle Suomeen ei olisi riittävä toimenpide, sillä monilla paikkakunnilla ei kummiavustustenkaan avulla kyettäisi hankkimaan suurempia määriä elintarvikkeita. Fagerholmin mielestä ne tanskalaiset ja ruotsalaiset perheet, jotka halusivat avustaa lapsia, eivät kaikki kykenisi antamaan säännöllisiä kummiavustuksia rahassa.⁶⁴⁸

Lastensiirroista julkisuudessa käydyssä kriittisessä keskustelussa olivat Virkkunen ja Fagerholm vastakkaisten kantojen näkyvimpiä edustajia. Pohjoismaisilla kontakteilla oli Fagerholmin ajattelun ja poliittikkopersonallisuuden kehityksessä huomattava merkitys. Hän oli luonut läheiset suhteet

⁶⁴⁴ Eronen 1996, s.40.

⁶⁴⁵ Berlingske Tidende 31.3.1942.

⁶⁴⁶ Suomen Sosiaalidemokraatti. 30.3.1942.

⁶⁴⁷ Aftonbladet 30.3.1942; Berlingske Tidende 31.3.1942.

⁶⁴⁸ Matka- ym. kertomuksia a) vuosina 1942-1947 b) lopussa päiväämättömiä kertomuksia. Fagerholmin Tanskassa olevalle Suomen lähettiläälle 2.4.1942 lähettämä kirje. Sg Eh 2. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea. Kansallisarkisto.

Skandinavian maiden työväenliikkeen johtajiin jo 1920-luvulla. Hänen inhonsa natsismia kohtaan tuli esiin hänen marraskuussa 1942 Tukholmassa pitämässään puheessa, jossa hän epäili saksalaisten voittoa ja ilmoitti, ettei Suomi taistele minkään uuden Euroopan puolesta, vaan on erittäin tyytyväinen voidessaan jatkaa maansa rakentamista sille kestäväälle pohjalle, joka sopii sen pohjoismaiselle kansanvaltaiselle luonteelle.⁶⁴⁹ Virkkunen puolestaan oli tunnettu saksalaismyönteisestä orientoitumisestaan.⁶⁵⁰

V. 1943 Fagerholm lähetti kirjeen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille todeten, että hänen oli julkisesti vaikea puolustautua lastensiirtoasiassa. Fagerholm pyysi tukea Paavo Virkkusen ja muiden lastensiirtojen vastustajien hyökkäyksiä vastaan, joiden torjumisen hän katsoi itselleen nyt syntyneessä tilanteessa olevan hänelle vaikeaa. Hänen mukaansa riskit sen suhteen, etteivät kaikki lapset palaa, eivät olleet pieniä. Ruotsiin jäi v. 1943 vielä n. 8 000 lasta ja adoptionriski arvelutti Fagerholmia lasten oleskelun pitkittyessä. Poliittiset tekijät astuivat kuvaan hänen jatkaessaan, että avoin keskustelu asiasta olisi vahingollista Suomen ja Ruotsin väliselle yhteistyölle. Hän korosti henkilökohtaista vastuutaan asiassa todetessaan, että on hänelle kunnia-asia tuoda kaikki lapset kotiin: ”On kunnia-asia tuoda heidät kotiin niin, ettei joitakin tuhansia tai joitakin satoja kadoteta matkalle.”⁶⁵¹ Vuotta aiemmin hän oli julkisesti todennut, ettei lastensiirroissa ole todettu näkyvää haittaa.

Ruotsin lähetystö lähetti Ruotsin avustusjärjestölle Tukholmaan kyseisen kirjeen, joka löytyikin Hjälpkommitten för Finlands Barn-järjestön arkistosta. Lähetystö seurasi tarkoin lastensiirroista käytyä keskustelua Suomessa ja informoi Ruotsin avustusjärjestöä. On mahdollista, että Fagerholmin kirje on osaltaan jouduttanut Ruotsin oman adoptiolainsäädännön muutosta ja adoption helpottamista v. 1944. Fagerholmin kirjeessä kuvattu sotalapsiryhmä edusti sosiaalisten syiden perusteella vuosina 1941–43 lähetettyjä lapsia. Lapset tulivat vaikeista oloista ja huostaanotot vähenivät Helsingin kaupungissa lastensiirtojen johdosta. Lastensiirtokomitea teki marras-joulukuussa 1945 n. 600 perheen osalta tutkimuksen siitä, miksi heidän lapsensa eivät palanneet Ruotsista (ks. alaluku ”Miksi lapset eivät palaa?”). Fagerholmin mainitsemat 8 000 lasta kuuluivat juuri tähän ryhmään, joten hänen huolensa oli aiheellinen.

Virkkunen toi huhtikuussa 1942 syntyneessä keskustelussa esiin Suomeen hankittujen elintarvikkeiden avulla käynnistetyn lasten joukkoruokinnan merkityksen ihmetellen, miksei tähän

⁶⁴⁹ Oittinen ja muut 1961, s. 15-16, 24,26-27.

⁶⁵⁰ Murtorinne 1975, s.67.

⁶⁵¹ HP. Vol. 1598. 27.7.1943 lähetetty selonteko. ”Det är liksom en heder sak att också återföra dem till Finland, så att inte några tusen eller några hundra tappas bort på vägen”. Utrikesdepartementets arkiv. Riksarkivet.

avustusmuotoon aikaisemmin kiinnitetty huomiota.⁶⁵² Eri avustusmuotojen edut ja haitat olisikin kuitenkin pitänyt arvioida jo lastensiirtojen päätöksenteon yhteydessä 3.9.1941. Sitä ei kuitenkaan tehty.⁶⁵³ Virkkunen totesi myös lasten lähettämisen viittaavan jo vallattomuuteen ja naapurien hyväntahtoisuuden hyväksikäyttöön. Samassa yhteydessä hän esitti, että Ruotsissa oli hänen saamiensa tietojen mukaan vielä ainakin 700 suomalaislasta talvisodan jäljiltä. Luku lähenee suuruusluokallaan Ruotsin avustusjärjestön toiminnanjohtajan Lars Östbergin Tukholman lastensiirtokonferenssissa esittämää lukua talvisodan jälkeen Ruotsissa vielä v. 1942 oleskelevista suomalaislapsista.⁶⁵⁴ Virkkunen ei tuonut esiin saamansa lukumäärätiedon lähdettä.

Käydyssä lehdistökeskustelussa on yhteisiä piirteitä Vietnamin sodan aikana Yhdysvalloissa käydyin lehdistökeskustelun kanssa. Lastensiirtojen vastustajat viittasivat siirtojen vaatimiin korkeisiin kuljetuskustannuksiin todeten, että säästyneellä rahasummalla olisi voitu auttaa huomattavasti suurempaa lapsijoukkoa Vietnamissa.⁶⁵⁵ Ensimmäisen maailmansodan jälkeisten lastensiirtojen aikana Saksassa ja Itävallassa viitattiin siihen, että suurempaa lapsijoukkoa voitaisiin auttaa, jos elintarvikeapu lähetettäisiin lasten kotimaahan. Näin välttyttäisiin myös perheiden hajottamiselta.⁶⁵⁶ Saman totesivat myös ruotsalaiset itse sodan jälkeen.⁶⁵⁷

Erimielisyydet lastensiirtojen osalta eivät synnyttäneet pysyvää juopaa Fagerholmin ja Virkkusen keskinäisiin suhteisiin. Tilanne muuttui sodan jälkeen. Sosiaalidemokraattien saatua vaalivoiton v. 1949 kirjoitti Virkkunen henkilökohtaisen kirjeen Fagerholmille ehdottaen hallituspohjan laajentamista. Fagerholm yhtyi vastauksessaan Virkkusen ajatuksiin. Nyt elettiin uudessa poliittisessa tilanteessa, jossa Fagerholmista oli muodostunut eräs kommunismin keskeisiä vastustajia Suomessa. Lastensiirtojen seuraamuksiin liittyvistä ongelmista puhuminen olisi vain heikentänyt Fagerholmin asemaa nyt käytävässä poliittisessa taistelussa.⁶⁵⁸ Siksi Virkkunen ei palannut aiheeseen sodan jälkeen.

Erosen kokoamassa kuuden sanomalehden lastensiirtoja koskevassa kirjoittelussa on lastensiirtoja kritikoivien kirjoitusten määrä Suomessa varsin vähäinen verrattaessa kaikkien kirjoitusten kokonaismääriin. Ne muodostavat vain n. 4 % yhteensä 254 kirjoituksesta. Mitään varsinaista lastensiirtoja vastustavaa spontaania kansanliikettä ei sota-ajan Suomessa syntynyt. Kirjoituksiin

⁶⁵² Uusi Suomi 27.4.1942.

⁶⁵³ Kavén 2004, s. 60-61.

⁶⁵⁴ Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942 pidetystä lastensiirtokonferenssista. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Sg AII:2. Riksarkivet; Rimmerfors 1945, s.106.

⁶⁵⁵ The New Republic. April 19, 1975, s.9.

⁶⁵⁶ Janfelt 1998, s.199-202.

⁶⁵⁷ Child Welfare Review nr 1/1947, s.30. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁶⁵⁸ Virkkunen on lähettänyt kirjeensä 23.2.1949. Fagerholm on vastannut kirjeeseen 7.3.1949. Virkkunen (Snellman), Paavo Emil. Signum coll. 263, 369. Käsikirjoituskokoelma. Kansalliskirjasto.

sisältyi usein myös pelkkiä uutisia. Merkittävimpiä ovat pääkirjoitustasoiset kannanotot, joita esiintyi *Suomen Sosiaalidemokraatissa* kolme, *Uudessa Suomessa* yksi ja *Ajan Suunnassa* yksi.⁶⁵⁹ Lastensiirrot jäivät pian maailmansodan sotanäyttämöiden suurten tapahtumien varjoon. Lehdistön jakaman tiedon ja muun tiedotustoiminnan merkitys Suomessa on kuitenkin suuri. Ilman niitä lastensiirroista ei olisi voinut paisua sellaista valtaisaa kansanliikettä kuin miksi ne jatkosodan aikana muodostuivat.

Sensuuri ja ruotsalaisten loukatut tunteet

Kun lastensiirtojen tarpeellisuutta ruvettiin lehdistössä ihmettelemään ja kiinnitettiin huomiota riskeihin, mitä lastensiirtoihin liittyi, peruuttivat eräät äidit lastensa matkoja. Peruutus koski kymmenen lapsen Ruotsin matkaa. Sitä käsiteltiin lastensiirtokomitean kokouksessa 21.10.1941. Päätettiin, että Pohjanmaalla ilmestyvälle *Ilkka*-lehdelle laaditaan vastine lastensiirtojen arvostelun johdosta. Kirjoitteluhan aiheutti sen, että Suomi menetti lastensiirtojen kautta saatavaa hyötyä. Tehtävä annettiin lastensiirtokomitean jäsenenä toimineelle tri Bertel Nybergille.⁶⁶⁰ Tätä vastinetta ei *Ilkan* myöhemmistä numeroista kuitenkaan löydy.⁶⁶¹

Akateemikko Kustaa Vilkun mukaan lastensiirtokomitean edustajat Bruun ja Nyberg kääntyivät asiassa hänen puoleensa. Bruunin ja Nybergin käynnin syynä oli *Ilkka*-lehden negatiivinen kirjoittelu lastensiirroista sekä sen aiheuttama lasten matkojen peruutus ja siten koko lastensiirroista saatavan hyödyn väheneminen. Tämä aiheutti sen, että sensuuriviranomaiset puuttuivat asiaan.⁶⁶²

Tarkastusjaosto antoi 22.1.1942 julkaisuntarkastustoimistoille seuraavan ohjeen:” Jos lehdet haluavat esittää epäilyksiään siitä, onko suomalaisten lasten siirto Ruotsiin tarpeen vaatima toimenpide, on tällaisten kirjoitusten hyväksymisen ehtona, että niissä annetaan täysi tunnustus Ruotsin hyväntahtoisille aikeille. Väheksyviä, epäluuloisia tai arvostelevia lausuntoja Ruotsin suhtautumisesta Suomeen taikka Ruotsin nykyisestä ja vastaisesta poliittisesta asemasta ei saa tuoda julki, vaan on yksinomaan rajoituttava käsittelemään huolestumista, johon lasten maastavienti saattaa antaa aihetta.”⁶⁶³ Negatiiviset kirjoitukset kuitenkin jatkuivat tavalla, jota tarkastusjaosto ei voinut hyväksyä. Myös Ruotsissa niihin reagoitiin

⁶⁵⁹ Eronen 1996, s.35.

⁶⁶⁰ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941. Sg Ca 1..Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁶⁶¹ Ilkan lastensiirtoja arvosteleva artikkeli ilmestyi 11.10.1941. Ilkan tätä seuraavat numerot on tarkastettu 1.4.1942 saakka.

⁶⁶² Akateemikko Kustaa Vilkun haastattelu 19.3.1980. PKY;Vilkuna 1962, s.123; ks. myös Kavén 2004,s.80-82.

⁶⁶³ Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 22.1.1942. Ohje nro 1792/J.3. Sg Da 4. Valtioneuvoston tiedostuselinten arkisto. Kansallisarkisto.

jyrkästi.⁶⁶⁴ Niinpä aikaisempi, varsin maltillinen määräys kumottiin uudella jyrkällä määräyksellä 26.1.1942: ”Kaikki negatiiviset kirjoitukset lasten siirrosta Ruotsiin on ehdottomasti kiellettävä.”⁶⁶⁵

Asiasta oli nyt muodostunut täysin poliittinen, sillä kritiikki loukkasi ruotsalaisia tavalla, joka vahingoitti maiden välisiä suhteita.⁶⁶⁶

VTL oli jo aiemminkin joutunut tekemisiin Ruotsiin kohdistuvan vihamielisen lehtikirjoittelun kanssa. Elokuun puolivälissä 1941 Lounais-Suomen sotilasläänin komentaja E. Jernström lähetti kotijoukkojen esikunnalle kirjeen kiinnittäen huomiota *Ajan Suunnan* ja *Suomen Kuvalehden* Ruotsin vastaiseen kirjoitteluun ihmetellen, ettei sensuuri ole asiaan puuttunut. *Suomen Kuvalehden* kirjoitus, joka julkaistiin elokuun alussa 1941, oli erityisen loukkaava: ”Se, jolla ei ole vastuuta eikä mitään mahdollisuuksia pimeästä rotankolostaan nähdä elämän vaatimuksia, pitääköön suunsa kiinni. Se, joka ei kannan mitään vastuuta Suomen kansan tulevaisuudesta, vaietkoon Suomen asioista.” Kyse oli tekstistä, jossa ilmenivät suomalaisen kansalliskiihkoilun kaikkein kielteisimmät piirteet. *Hufvudstadsbladet* reagoi tähän kirjoitukseen pääkirjoituksessaan 9.8.1941. Se piti kirjoitusta Ruotsin kansallista kunniaa loukkaavana. Tämän jälkeen sensuuri puuttui asiaan ja lähetti ohjeen, jossa kiellettiin polemiikki asiasta ja todettiin, ettei ”kielteistä suhtautumista Ruotsiin tulla enää missään muodossa sallimaan”. On huomattava, että sensuuri puuttui asiaan vasta, kun *Hufvudstadsbladet* oli ottanut sen esille. Sensuuri reagoi hitaasti. Vähemmän kärjekäs, mutta selvästi Ruotsin vastainen kirjoittelu olisi sensuurin kannalta saanut jatkua, ellei *Suomen Kuvalehti* olisi erehtynyt ampumaan yli maalin.⁶⁶⁷

Kaikkien negatiivisten lastensiirtoihin liittyvien kirjoitusten kieltäminen merkitsi sitä, että niistä käytännön kokemuksista ja mahdollisista riskeistä, mitä lastensiirtoihin liittyi, ei enää voinut vapaasti keskustella julkisen sanan palstoilla. Niitä kriittisiä tietoja, jotka olivat aiheuttaneet sen, että vanhemmat harkitsivat uudelleen lastensa Ruotsiin lähettämistä, ei voinut enää julkisuudessa esittää. Lastensiirtojen arvostelu ja Ruotsin arvostelu tehtiin tällä päätöksellä yhdeksi ja samaksi asiaksi. Siinä lastensiirtokomitean pöytäkirjassa, jossa käsiteltiin kielteistä kirjoittelu lastensiirroista, todettiin lasten olleen järkyttyneitä matkakokemuksistaan jopa siinä määrin, että yksi lapsi oli jouduttu toimittamaan sairaalahoitoon matkan synnyttämän järkytyksen vuoksi.⁶⁶⁸ Lasten tunnereaktiot eivät kuitenkaan

⁶⁶⁴ Svenska Dagbladet 24.1.1942.

⁶⁶⁵ Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 22.1.1942. Ohje nro 1792/J.3.Tarkastusjaoston ohje 26.1.1942, jolla kumottiin aiempi ohje 22.1.1942 annettu ohje. Sg Da 4. Valtioneuvoston tiedostuselinten arkisto. Kansallisarkisto.

⁶⁶⁶ Ks. myös Eronen 1996, s.54.

⁶⁶⁷ Rusi 1982, s.117-118.

⁶⁶⁸ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

johtaneet lastensiirtokomitean taholta käytännön toimiin eikä niistä myöskään voinut enää kirjoittaa lehdistössä.

Lastensiirtojen arvostelu tulkittiin Ruotsissa suomalaisten kiittämättömyyden osoitukseksi. Ruotsalaiset kirjeenvaihtajat olivat varsinkin jatkosodan alkuaikoina tyytymättömiä Suomen lehtien kirjoitteluun.⁶⁶⁹ Suomalaiset osoittivat kiitollisuuttaan liian niukasti. Kun lastensiirtoasia otettiin esille eduskunnassa, annettiin 17.2.1942 määräys poistaa puheenvuoroista myös kaikki kansanedustajien lastensiirtoja koskevat negatiiviset lausunnot.⁶⁷⁰ Nekin olisivat loukanneet ruotsalaisia. Suomessa oli jatkosodan alkaessa syntynyt Ruotsille vihamielinen ja jopa Ruotsia avoimesti halveksiva ilmapiiri.⁶⁷¹ Maiden väliset suhteiden korjaamiseksi tarvittiin myös sensuurin toimenpiteitä. Lastensiirtojen kyseenlaistaminen avustusmuotona loukkasi avun tarjoajaa.

Lastensiirtotoiminnassa kesäkuuhun 1942 saakka mukana ollut ruotsalainen lääkäri Sterner totesi haastattelussa, että lastensiirtojen arvostelun kuuleminen oli ”pinsamt” (kiusallista). Väitettiin täysin asiattomasti, että ruotsalaiset koettivat vain parantaa omaa väestöpoliittista tilannettaan lastensiirtojen avulla. Mistään sellaisesta ei Sternerin mukaan kuitenkaan ollut tuolloin kysymys. Ruotsalaiset tunsivat itsensä oikeutetusti loukatuiksi näiden omasta mielestään aiheettomien syytösten johdosta.⁶⁷² Ruotsalaisten vilpittömä halu auttaa lapsia ei voi kyseenalaistaa. Sterner totesi myös, että kun lastensiirtojen epäkohdat ja ongelmat nousivat esiin, oli myöhäistä tehdä mitään asioiden hyväksi. Hänestä lastensiirtoihin liittyy paljon sellaista kokemusta, jota tulisi hyödyntää.

Tukholmassa avattiin syyskuussa 1942 näyttely ”Suomen taistelu”. Järjestelytehtävissä toimineen kapteeni Reino Palmrothin yleisesikunnan päällikölle osoittamassa raportissa ilmaistiin huoli Suomen arvostuksen heikkenemisestä ruotsalaisten silmissä. Muutos talvisodan jälkeen oli silmiinpistävä ja Suomelle romahdusmaisesti epäedullinen. Ruotsalaiset katsoivat tulleen syvästi loukatuiksi Suomen lasten avustamista koskevassa asiassa, kun heitä syytettiin siitä, että he ottivat lapsia hoitoonsa tarkoituksena ruotsalaistuttaa heidät. Räikeimpien syytösten mukaan lapsia ja suomalaisia sotainvalideja olisi lisäksi sijoitettu niin, että ne suojaisivat ruotsalaisia mahdollisia saksalaisten ilmaiskuja vastaan.⁶⁷³ Tällaiset syytökset olivatkin todella loukkaavia ja kaikkea perää vailla olevia.

⁶⁶⁹ Jatkosodan aikana Suomessa vaikutti lähes kolmekymmentä Ruotsin lehdistön lehtimiestä ja kirjeenvaihtajaa. Westerlund 2009, s.377.

⁶⁷⁰ Vilkuna 1962, s.118,123-125.

⁶⁷¹ Westerlund 2009, s.395-396.

⁶⁷² Lääkäri Sternerin haastattelulausunto 16.10.1979. PKY.

⁶⁷³ V.1942 tapahtumiin liittyvää aineistoa. Kansio HB 16. K.A. Fagerholmin arkisto. Työväen arkisto.

Fagerholm esitti lokakuussa 1942 presidentti Rytille Ruotsille vihamielisten lehtikirjoitusten sensurointia ja positiivisen kirjoittelun lisäämistä.⁶⁷⁴ Hyvien suhteiden hoitamisessa Ruotsiin päin sensuurilla oli koko sota-ajan vaikeutensa. Tarkastusjaosto joutui useaan otteeseen sodan aikana muistuttamaan liiallisesta Ruotsin arvostelusta.⁶⁷⁵ Fagerholmin Rytille esittämä vaatimus muistuttaa lastensiirtojen arvosteluun liittynyttä sensuuripäätöstä, josta Fagerholmin on täytynyt olla hyvin tietoinen, vaikkei hän sitä haastattelutilaisuudessa muistanutkaan. VTL toimi asiasta annetun asetuksen mukaisesti valtioneuvoston alaisuudessa, jonka jäsen myös Fagerholm oli.⁶⁷⁶ Sen eräänä tavoitteena oli vahvistaa hallituksen toteuttamaa politiikkaa kieltämällä sen arvostelu. Vajaa kolmannes jatkosodan aikana annetuista sensuuri-ohjeista kosketteli ulkopolitiikkaa. Lastensiirtojen arvostelun kieltäminen on luettava tähän ryhmään.⁶⁷⁷

Fagerholm pyrki salaamaan ja vähättelemään lastensiirtoihin liittyvää kritiikkiä ollessaan neuvotteluyhteydessä ruotsalaisten kanssa. Hän totesi ruotsalaisille helmikuussa 1943, että lastensiirtojen arvostelu oli Suomessa nyt vaiennut. Sensuuripäätöksestä hän ei tietenkään voinut mainita. Hän käytti lastensiirtojen arvostelijoista halventavaa nimitystä ”kverulant”, joka tarkoittaa ainaista valittajaa. Arvostelijoiden motiiveja hän piti kansallisina tai poliittisina ja korosti, että lapset tulisi pitää politiikan ulkopuolella.⁶⁷⁸ Fagerholmin mielipide tuki *Svenska Dagbladetin* 24.1.1942 julkaisemaa kirjoitusta, jossa lastensiirtojen arvostelijat leimattiin kiihkokansallisiksi.

Sensuuri muodosti vain toisen puolen valtiojohdon keskitetysti johtamasta tiedotustoiminnasta. Toisen puolen muodosti aktiivinen propaganda, sensuurin ”aisapari”. Sensuurin ja propagandan tavoitteet olivat yhteneväiset.⁶⁷⁹ VTL lisäsi lastensiirtoihin liittyvää propagandaluonteista tiedotustoimintaa ja julkaisi v. 1943 teoksen *Suomen lasten kiitos Ruotsille*.⁶⁸⁰ Kirjan toimituskuntaan kuulunut Eino Mäkinen, joka ehdotti kirjan tekemistä aiheesta, kertoi, että kirjasta otettiin varsin suuri painos. Sitä myytiin sekä Suomen että Ruotsin puolella. Kirjan myynti onnistui hyvin. Mäkinen piti saatujen kokemusten valossa valitettavana sitä, että lastensiirtoa niin voimakkaasti propagoidtiin VTL:n toimesta.⁶⁸¹ Sodan jälkeen

⁶⁷⁴ Carlgren 1973, s.462.

⁶⁷⁵ Vilkuna 1962, s.117,120.

⁶⁷⁶ Rusi 1982, s.382-384. Asetus n:o 478/1941 ja asetus n:o 523/1941.

⁶⁷⁷ Rusi 1982, s.52.

⁶⁷⁸ Konferensprotokoll m.m.Sg A II:2. Pöytäkirja kokouksesta 5-6.2.1943 Tukholmassa. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁶⁷⁹ Rusi 1982, s. 25.

⁶⁸⁰ Vilkuna 1962, s.123

⁶⁸¹ Eino Mäkisen haastattelulausunto 13.8.1978. PKY. Mäkinen toimi talvisodan aikana ulkomaille suunnatun valokuvapropagandan päällikkönä. Jatkosodan aikana hän työskenteli Puolustusvoimien kuvaosaston erityistehtävissä kuvaten mm. inkeriläisten siirron Suomeen v.1943. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005: Suomen kansallisbiografia osa 6. Mäkinen, Eino.

ilmestyi kiitoskirja *Suomen lapset kiittävät, Finlands barn tackar, de finske børn tackar*.⁶⁸²

Lastensiirroista tehtiin lisäksi jatkosodan aikana ainakin neljä lyhytfilmiä. Ne antavat asiasta idealistisen kuvan rohkaisten lastensiirtoihin ja osoittaen lasten lähettämisen Ruotsiin olevan suomalaisen yhteiskunnan kannalta toivottu asia.⁶⁸³

Tarkastusjaoston käsitys oli, että lehdistön hyökkäykset Ruotsia vastaan tehtiin saksalaisten kehotuksesta tai ainakin saksalaisten mieliksi.⁶⁸⁴ Mielipidettä tukee se, että Ruotsin apua arvosteleva kirjoitus julkaistiin Norjassa ilmestyneessä saksalaisten lehdessä *Die Deutsche Zeitung in Norwegen*, joka näkyi hyvin Ruotsissa.⁶⁸⁵ Saksan lähetystön lehdistöavustaja Suomessa oli samalla puolueen edustaja ja tunnettu suorasukaista otteistaan.⁶⁸⁶ Vihamielinen kirjoittelu Ruotsia kohtaan onkin todennäköisesti ollut hänen aloitteestaan tapahtunutta. Ruotsin talvisodan puuttumattomuuspolitiikka oli herättänyt Suomessa katkeruutta. Metzgerin ei tässä henkisessä ilmapiirissä ollut kovinkaan vaikeata saada Ruotsille vihamielistä kirjoittelua syntymään.

Suomen valtion tiedotuselimet pyrkivät hoitamaan suhteiden vaalimista Ruotsiin lastensiirtoasian avulla. Tiedotuslaitoksen kokouksessa 31.12.1941 Vilku ilmoitti, että oli tärkeää jatkuvasti osoittaa kiitollisuutta ruotsalaisille. Sensuurin taholta kiinnitettiin erityistä huomiota ruotsalaisystävällisten lehtikirjoitusten tärkeyteen.⁶⁸⁷ Asian saamaa merkitystä osoittaa se, että tiedotuslaitos perusti erillisen Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsittelevän toimikunnan. Tärkeäksi propagandavoitteenksi asetettiin harrastuksen herättäminen Suomen lasten avustamiseen, mihin ylikäskynhaltija Nothinin johtama avustusjärjestö (Samarbetskommitten för nordiskt hjälparbete) oli keskittynyt. Nothin oli itse ehdottanut, että Suomen viralliset propagandaelimet tekisivät propagandasuunnitelmat yhdessä Suomen huollon kanssa. Nothin toimi asiassa aktiivisesti, sillä hän oli jo neuvotellut asiasta Suomen huollon edustajien kanssa.⁶⁸⁸

Erääksi tärkeimmistä propagandakysymyksistä tiedotuslaitos nimesikin Nothinin toivomuksen mukaisesti lastensiirrot. Ne perheet, joiden lapsia oli Ruotsissa, olisi saatava henkilökohtaisesti

⁶⁸² Kivitie, Heino, Marttinen 1949.

⁶⁸³ Filmeissä kuvattiin Ruotsiin lähteviä lapsia ja kerrottiin mm. niistä kriteereistä, jotka oikeuttivat lapsen Ruotsin matkaan ja ”ilmaiseen päivähoitoon” Ruotsissa. Suomi-filmin arkisto. Helsinki.

⁶⁸⁴ Vilku 1962, s.124.

⁶⁸⁵ Deutsche Zeitung in Norwegen 20.1.1942. Nasjonalbiblioteket. Oslo.

⁶⁸⁶ Metzger 1986, s.9-10.

⁶⁸⁷ Pöytäkirjat 1939-1946. Sg C1-2.Pöytäkirja kokouksesta 31.12.1941.Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto. Kansallisarkisto.

⁶⁸⁸ Pöytäkirjat 1939-1946. Sg C1-2.Pöytäkirja Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsittelevän toimikunnan kokouksesta 8.1.1942. Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto. Kansallisarkisto.

kiittämään ruotsalaisia isäntiä. Nämä kirjeet olisi saatettava julkisuuteen Ruotsissa.⁶⁸⁹ Valtion tiedotuslaitoksen osallistuminen lastensiirtojen propagoimiseen muutti lastensiirtojen tavoitteita poliittiseen suuntaan. Lastensiirtotoiminta muuttui sosiaalisin perustein tapahtuneesta lasten lähettämisestä Ruotsiin valtiollisen propagandan välineeksi. Tavoitteena oli luoda entistä läheisempää ja myönteisempää suhdetta Suomen ja Ruotsin kansojen välille perheiden välisen vuorovaikutuksen keinoin. Tärkeää oli kiitollisuuden osoittaminen ruotsalaisille.

Eräs suomalainen perhe Valkeakoskelta ilmaisi kiitollisuutensa ruotsalaisia auttajia kohtaan sodan jälkeen seuraavasti:

*Kyllä se on niin suuri Jumalan siunaus, että Raimo saa olla siellä, sillä täällä saa nähdä suurta puutetta, sillä meillä on kotona 9 henkeä ja yksin täytyy isän elättää, sillä ei kenestäkään ole vielä itsensä elättäjää, meillä on täällä kaiketta puutetta. Kyllä täällä on, mutta maksavat niin paljon, että ei kannata ostaa. Juuri se saadaan, mitä kortit sisältävät. Kyllä se on ollut niin suurena apuna meillä kun sieltä käsin on meitä muistettu. Kyllä minä olen niin monesti muistanut Jumalaa kiittää teidän edestäanne. Kyllä Raimo saa olla kiitollinen, kun on saanut niin hyvän kodin, sillä täällä hän olisi saanut nähdä puutetta. Kyllä Raimo olisi kärsinyt kovasti meillä kotona. Jos teillä sattuisi olemaan vanhat sukkanauhaliivit, vanhoja sukkia ja alusvaatteita, ne olisivat meidän Äidille tervetulleita, sillä äiti on niin huonoissa vaatteissa.*⁶⁹⁰

Mielenkiintoinen on tiedotuslaitoksen näkemys siitä, että yleinen käsitys Ruotsissa oli, että Suomeen lähetetyt elintarvikkeet välittömästi hyödyttävät täällä olevia saksalaisia joukkoja. Ruotsalaisten kannalta se olisi ollut puolueettomuuden räikeää rikkomista tukemalla yhden sotivan osapuolen sotakoneistoa. Tämän käsityksen torjuminen oli osoittautunut erittäin vaikeaksi.⁶⁹¹ Se onkin ollut eräs taustatekijä laajamittaisten lastensiirtojen aloittamiselle avun Suomeen toimittamisen asemesta. Göteborgin liikenne asetti Ruotsille omat tiukat ehtonsa. Kyse oli Ruotsin turvallisuuden kannalta elintärkeistä eduista (ks. alaluku ”Göteborgin liikenne ja Ruotsin haavoittuvuus”). Poliitikka ohjasi avustusmuodon valintaa.

⁶⁸⁹ Pöytäkirjat 1939-1946. Sg C1-2. Pöytäkirja Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsittelevän toimikunnan kokouksesta 8.1.1942. Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto. Kansallisarkisto.

⁶⁹⁰ Raimo Artmanilta saatu kirje, jonka hänen vanhin veljensä Kyösti kirjoitti 13.9.1947 Raimon ruotsalaisille kasvatustavhemmille. Raimo siirtyi vuonna 1942 Valkeakoskelta kahden siskonsa kanssa Ruotsiin. Hänet adoptitiin v.1947. Hän palasi myöhemmin Suomeen ja otti takaisin suomalaisen nimensä Artman. PKY.

⁶⁹¹ Pöytäkirjat 1939-1946. Pöytäkirja Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsittelevän toimikunnan kokouksesta 8.1.1942. Sg C1-2. Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto. Kansallisarkisto.

VTL seurasi myös lastensiirtoihin liittyviä mielialatekijöitä Suomessa. Asia synnytti paljon keskustelua, innostusta ja kateuttakin, kun oma lapsi ei päässytkään Ruotsiin, mutta myös kritiikkiä. Kritiikin esittäjät olivat usein sosiaalityöntekijöitä. He puhuivat asiaan liittyvistä haitoista ja vaaroista ja muistuttivat, että n. 2% talvisodan aikana siirretyistä lapsista jäi Ruotsiin. Luku on huomattavasti pienempi kuin Östbergin ilmoittama 926 lasta, joka muodostaa talvisodan aikana lähetetyistä n. 8 000 lapsesta n. 11 %. Monet pelkäsivät myös ristiriitoja, joita voi syntyä lasten aikanaan palatessa paremmista oloista takaisin yksinkertaisiin koteihin. Puhuttiin myös siitä, että Ruotsissa on suomalaisten lasten koteihin ottamisesta tullut muotiasia.⁶⁹² Ylpön mielestä taas lasten lähettämisestä tuli Suomessa muotiasia.⁶⁹³

Eduskunta ja pelko lasten menettämisestä

IKL:n edustajat Salmiala, Saarinen, Kares ja Wainio esittivät 17.2.1942 eduskunnan hyväksyttäväksi toivomuksen, että hallitus kiireellisesti ryhtyisi toimenpiteisiin lainsäädännön muuttamiseksi siten, että Suomen kansalaista ei missään vieraassa maassa voitaisi ottaa lapseksi ilman Suomen oikeusministerin lupaa. Toivomusaloitteen perusteluissa viitataan 6 p:nä helmikuuta 1931 tehtyyn yhteispohjoismaiseen avioliittoon, lapseksiottamista ja holhousta koskevaan sopimukseen, jonka mukaan Suomen viranomaiset eivät voi estää suomalaisten lasten lapseksiottamista sopimusmaissa, kuten esimerkiksi Ruotsissa. Sopimus mursi aikaisemman oikeudellisen käytännön, jonka mukaan suomalaislapsen adoptio vieraassa maassa oli riippuvainen Suomen oikeusministerin luvasta. Kysymyksen teki ajankohtaiseksi se, että Ruotsiin oli tuolloin jo siirretty tuhansia suomalaislapsia.⁶⁹⁴

Asiasta käydyn eduskuntakeskustelun yhteydessä edustaja Salmiala viittasi siihen, että lasten joukkosiirron kautta oli syntynyt olotila, jossa piili Suomen kannalta suuri vaara lasten menettämisestä. Suomen lastensuojeluviranomaisilla oli Ruotsissa olevan suomalaislapsen adoptioasiassa ainoastaan lausunnonanto-oikeus ennen asian ratkaisemista. Salmiala viittasi myös siihen, että Suomessa ei edes tarkalleen tiedetty, kuinka suuri määrä talvisodan aikana Ruotsiin siirrettyjä lapsia oli vielä palaamatta.

Sosiaalidemokraattien edustaja Alpo Lumme totesi, että talvisodan jälkeen on muutamia lapsia tosin tullut ottolapsiksi hyväksytyiksi, mutta kun ajattelee lasten osaa Ruotsissa ja täällä lastenhoitotyöntekijän kannalta, niin on iloittava Ruotsiin siirrettyjen lasten kohdalla. Hän piti asiaa

⁶⁹² Päämajan valistus- ja viihdytystoiminta. Ttus 2.T8362/9. Kansallisarkisto/Sota-arkisto.

⁶⁹³ Ylppö 1964, s.330-331.

⁶⁹⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942, s. 23. Eduskunnan arkisto.

vähäpätöisenä ja katsoi aloitteen osoittavan kiittämättömyyttä Ruotsia kohtaan.⁶⁹⁵ Maalaisliiton edustaja Vilho Kivioja ihmetteli Lumpeen lausuntoa ja kysyi, miksi ei apua rahan ja elintarpeiden muodossa voitaisi lähettää lapsille Suomeen.⁶⁹⁶

Asia lähetettiin keskustelun jälkeen lakivaliokuntaan.⁶⁹⁷ Lakivaliokunta kuuli asiassa myös lastensiirtokomitean lainopillista neuvonantajaa, varatuomari Aune Mäkinen-Ollista. Tämä totesi muistiossaan, että Pohjoismaisen avun Suomen keskuksen toimesta talvisodan aikana Ruotsiin lähetetyistä henkilöistä oli marraskuussa 1941 palaamatta 120 henkilöä, joista 59 lasta.⁶⁹⁸ Todellinen Ruotsissa olevien suomalaislasten luku oli kuitenkin 929, koska lasten rekisteröinnissä Suomen puolella oli puutteita ja lapsia meni Ruotsiin ohi viranomaisten.⁶⁹⁹ Mäkinen-Ollinen korosti myös sitä, että Ruotsiin lähettämisen ehto oli se, että vanhemmat allekirjoittivat kirjallisen sitoumuksen siitä, ettei lasta missään olosuhteissa jätetä pysyvästi Ruotsiin. Tätä varten oli tehty oma kirjallinen lomake. Samoin hän viittasi siihen, että vuoden 1931 yhteispohjoismaista sopimusta solmittaessa ei väestöpoliittisia kysymyksiä huomioitu, ainoastaan lapsen etu ja pohjoismainen lainsäädännöllinen kokonaisuus.

Mäkinen-Ollinen viittasi myös sosiaaliministerien kiertokirjeeseen n:o 5/1941, jossa sosiaaliministeriö velvoitti lastenhuoltoviranomaisen suomalaisen lapsen lapseksiottamista koskevassa lausunnossa lähettämään ko. lausuntoehdotuksen sosiaaliministeriön nähtäväksi, jotta ministeriö voisi saada käsityksen siitä, millainen merkitys sopimusvaltioissa tehdyillä lapseksiottamishakemuksilla on ja millaisissa tapauksissa hakemuksia tehdään. Kiertokirjeen syynä oli se, että Ruotsin kansalaisia oli kääntynyt Suomen viranomaisten puoleen talvisodan jälkeen tiedustellen, millaisia mahdollisuuksia heillä oli suomalaisten lasten kuten sotaorpojen, Ruotsiin evakuoitujen ym. lapseksiottamiseen.⁷⁰⁰ Toivomusaloitteen valiokuntakäsittelyn yhteydessä todettiin, että vaikka eduskunta hyväksyisi sen, se ei velvoittaisi Ruotsin viranomaisia, koska se kuuluisi Suomen sisäiseen oikeuteen. Edelleen todettiin, että sopimuksen irtisanominen vaikuttaisi kielteisesti suhteisiimme Ruotsiin.⁷⁰¹

⁶⁹⁵ Lumme toimi Tampereen kaupungin lastensuojelutyön johtajana, lastenvalvojana ja ammattihoitajana 1922-1949. Eduskunnan matrikelitoimikunta 1982: Suomen kansanedustajat 1907-1982, s.366: Alpo Lumme.

⁶⁹⁶ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 85. Eduskunnan arkisto.

⁶⁹⁷ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 87. Eduskunnan arkisto.

⁶⁹⁸ Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942. Eduskunnan arkisto.

⁶⁹⁹ Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942 pidetystä lastensiirtokonferenssista . Sg AII:2.Hjälppkommitten för Finlands barn arkiv.Riksarkivet;Rimmerfors 1945, s.106.

⁷⁰⁰ Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942. Eduskunnan arkisto.

⁷⁰¹ Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Pöytäkirja kokouksesta 18.3.1942. Eduskunnan arkisto.

Lakivaliokunta sai työnsä valmiiksi 20.3.1942 ja esitti eduskunnan harkittavaksi toivomuksen, että hallitus ottaisi harkittavakseen, voitaisiinko suomalaisten lasten lapseksiottamista sopimusvaltioissa rajoittaa muunlaisin toimenpitein kuin kysymyksessä olevan sopimuksen irtisanomisella.⁷⁰²

Lakivaliokunnan mietinnön eduskuntakäsittelyssä Salmiala kiinnitti huomiota siihen, ettei ottolapsisuhteen syntyminen vielä muuta lapsen kansalaisuutta, vaan Ruotsissa adoptoitu suomalainen lapsi pysyy edelleenkin Suomen kansalaisena kaikkine tästä myöhemmin syntyvine hankaluuksineen. Esimerkiksi asevelvollisuus olisi suoritettava Suomessa.⁷⁰³

Kokoomuksen edustaja Paavo Virkkunen viittasi niihin epäilyihin, mitä lastensiirto Ruotsissa ja Tanskassa jo oli synnyttänyt ja esitti, että Suomen lasten avustaminen olisi suoritettava suoranaisilla raha-avustuksilla, jotka tulisivat lasten hyväksi heidän omassa kotimaassaan. Suurin osa puutteenalaisista lapsista jäi edelleenkin kotimaahan. Heitä voitiin auttaa ns. kummilapsi-harrastuksen avulla. Virkkunen kiinnitti myös huomiota siihen, mitä riskejä sisältyi lapsen oleskeluun ruotsalaisessa perheessä. Hän asetti rinnalle suomalaisin voimin toimivat lastenkodit. Hänen lähtökohtansa oli avustusmuotoon sisältyvä rakenteellinen riski.

Sosiaalidemokraattien edustaja Alex Hämäläinen piti asiaa niin vähäpätöisenä, ettei mitään pontta olisi kannattanut asiasta laatia.⁷⁰⁴ Myös Fagerholm totesi haastattelussa, että sosiaaliministeriön käsittelemien asioiden joukossa oli lastensiirron osuus vähäinen muihin kysymyksiin verrattuna.⁷⁰⁵

RKP:n edustaja John Österholm katsoi, että Suomen lapset tarvitsivat parempaa ravintoa ja rauhallisemman kasvuympäristön kuin mitä Suomi kykeni heille tarjoamaan. Lakivaliokunnan ehdotus hyväksyttiin eduskunnassa keskustelun jälkeen ilman äänestystä.⁷⁰⁶

Tasavallan Presidentti antoi 24.4.1942 valtioneuvostolle tehtäväksi ryhtyä eduskunnan toivomuksen aiheuttamiin toimenpiteisiin.⁷⁰⁷ Valtioneuvosto päätti 21.5.1942 antaa asian ulkoasiainministeriön harkittavaksi ja valmisteltavaksi.⁷⁰⁸ Ulkoasiainministeriö ehdotti 18.6.1942 täydentävän sopimuksen tekemistä Ruotsin kanssa lapseksiottamista koskevassa asiassa. Tämä merkitsi lähinnä lapseksiottamisen valvonnan tehostamista siten, että lapseksiottamiseen tarvittava huoltoviranomaisen

⁷⁰² Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942. Lakivaliokunnan mietintö n:o 4. Eduskunnan arkisto.

⁷⁰³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu. Eduskunnan arkisto.

⁷⁰⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu. Eduskunnan arkisto.

⁷⁰⁵ Ks. liite 15. Valtioneuvos K-A. Fagerholmin haastattelussa 17.3.1978 antama lausunto.

⁷⁰⁶ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 252. Eduskunnan arkisto.

⁷⁰⁷ Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Huhtikuu. Eduskunnan arkisto.

⁷⁰⁸ Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Toukokuu. Eduskunnan arkisto.

lausunto olisi hankittava ulkoasiainministeriön välityksellä.⁷⁰⁹ Tämä merkitsi käytännössä sitä, että adoptioanomusten lukumäärää voitiin nyt keskitetysti seurata.

Asiasta hallituksessa 18.6.1942 käydyn keskustelun yhteydessä ilmoitti ministeri Vilho Annala (IKL) , ettei asia järjesty tyydyttävästi esitetyllä tavalla, vaan Ruotsin kanssa voimassa oleva sopimus olisi irtisanottava ja suomalaisen lapsen ottolapseksi ottaminen olisi myös Ruotsissa tehtävä Suomen oikeusministerin luvasta riippuvaiseksi. Valtioneuvosto kuitenkin päätti keskustelun jälkeen esittää tasavallan presidentille, että Tukholmassa toimiva Suomen lähettiläs Jarl Wasastjerna valtuutettaisiin Ruotsin hallituksen kanssa tekemään noottienvaihdolla em. sopimus.⁷¹⁰ 19.6.1942 tasavallan presidentti antoikin Wasastjernalle valtioneuvoston esittämät valtuudet.⁷¹¹

Ruotsissa asiakirjoja ei julkaistu aikaisemman sopimuksen täydennyksenä, vaan asia hoidettiin lähettämällä tuomioistuimille kiertokirje, joka julkaistiin asetuskokoelmassa.⁷¹² Ruotsin avustuskomitean puheenjohtaja Lars Östberg lähetti myös erillisen kirjeen ruotsalaisille lakimiehille esittäen, että suomalaisen lapsen lapseksiottamista koskevassa asiassa oli aina kuultava avustuskomiteaa. Avustuskomitea toimi vielä tuolloin selvästi suomalaisten lasten Ruotsissa tapahtuvaa lapseksiottamista vastaan.⁷¹³ Kiertokirje oli lähinnä Ruotsin tuomioistuimille suunnattu tiedoksiantovelvoite Ruotsin ulkoministeriön oikeudelliselle osastolle suomalaista lasta koskevassa adoptioasiassa. Tuomioistuimet veloitettiin pyytämään lausunto Suomen lastensuojeluviranomaisilta vuoden 1931 yhteispohjoismaisen avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen perusteella.

Östbergin kanta adoptioihin muuttui kuitenkin sodan jälkeen ja lastensiirtojen päättämiskonferenssissa v. 1948 hän viittasi yhteispohjoismaiseen sopimukseen korostaen Ruotsin oikeuslaitoksen suvereenisuutta adoptiopäätöksissä.⁷¹⁴ Ruotsalaista adoptiolainsäädäntöä oli muutettu v. 1944 niin, että adoptioperusteita laajennettiin, mikä vaikutti suomalaislasten adoptioihin. Adoptio voitiin nyt myös purkaa viiden vuoden kuluessa adoptioajankohdasta, mikäli lapsi kärsi psyykkisistä häiriöistä tai muista vakavista sairauksista.⁷¹⁵

⁷⁰⁹ Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Kesäkuu. Eduskunnan arkisto.

⁷¹⁰ Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Kesäkuu. Eduskunnan arkisto.

⁷¹¹ Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Kesäkuu. Eduskunnan arkisto.

⁷¹² Svensk författningssamling nr 664/1942. Riksarkivet.

⁷¹³ Tiedoksi saadut pöytäkirjat. Sg Cc 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷¹⁴ Virkamäki 2005, s.16; Avslutningskonferens å hotel Gillet 14.10.1948. Sg A II:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁷¹⁵ Laki astui voimaan 5.5.1944. Svensk författningssamling nr 180/1944. Riksarkivet.

Lastensiirtojen päätöksenteossa ei huomioitu eri poliittisten ryhmien näkökantoja, vaikka kyseessä oli kymmenien tuhansien Suomen kansalaisten siirto vieraaseen maahan tuntemattomaksi ajaksi. Virkkunen vaati sosiaaliministeriötä julkaisemaan selonteon toimenpiteistään, havainnoistaan ja kokemuksistaan sekä vastaisista suunnitelmistaan lasten maastaviennin asiassa. Tällaista selontekoa ei löydy lastensiirtokomitean arkistosta.

VTL:llä oli käsitys, että lastensiirtojen arvostelun takana oli joko saksalaisten esittämä toivomus tai IKL:n halu mielistellä saksalaisia.⁷¹⁶ Asian eduskuntakäsittelyn aikana olivatkin Ruotsin ja Saksan suhteet jännittyneet. Ruotsalaiset pelkäsivät jopa Saksan hyökkäystä. Ruotsin armeijan ylipäällikön Thörnelliin aloitteesta kutsuttiin helmikuussa 1942 palvelukseen 300 000 reserviläistä.⁷¹⁷ Suomen ulkopoliittikka toimi kolmiossa Helsinki-Tukholma-Berliini.⁷¹⁸

Myös Saksan Suomen lähettiläs von Blücher kiinnitti huomiota Berliiniin toimittamassaan raportissa lastensiirtojen poliittisesta vaikutuksesta Suomessa.⁷¹⁹ Lähettiläs viittasi raportissaan Suomen ja Ruotsin väliseen keskinäiseen kauppaan, joka ei sujunut molempia maita tyydyttävällä tavalla. Von Blücher viittasi maiden 650-vuotiseen yhteiseen historiaan ja muihin tekijöihin, jotka synnyttivät maiden välisen yhteenkuuluvuuden, johon ohimenevät erimielisyydet eivät voineet vaikuttaa. Viime kädessä oli kysymys samankaltaisille arvoille rakentuvasta pohjoismaisesta yhteiskuntamallista. Von Blücher mainitsi myös maiden välisen liitosopimushankkeen talvisodan jälkeen, joka hanke hänen mukaansa kaatui venäläisten vastustukseen.

Saksa oli kuitenkin von Blücherin mukaan Suomen politiikassa tällä hetkellä ykkössijalla, mutta Ruotsin asema oli silti vahva. Se oli tehnyt poikkeamia neutraliteetistaan Suomen hyväksi, salli tavaratoimituksia Suomeen ja vapaaehtoisten tulon. Ennen kaikkea ruotsalaisten apu tuntui humanitaarisella alueella ja ilmeni tuhansien suomalaislasten ottamisena hoitoon Ruotsiin. Tämä avustusmuoto on tehnyt suomalaisiin vaikutuksen. Lastensiirtojen tarkoitus oli pelastaa Suomen nouseva polvi Ruotsin avulla.

Von Blücher viittasi myös presidentti Rytin puheeseen eduskunnalle 3.2.1942. Tässä puheessa presidentti korosti Ruotsin suhteiden merkitystä todetessaan, että Ruotsi on meitä historiallisesti lähempänä kuin mikään muu kansa. Ryti toi myös esiin Suomen kiitollisuuden siitä monimuotoisesta

⁷¹⁶ Vilkuna 1962, s.124.

⁷¹⁷ Uhlin, 1972, s.229.

⁷¹⁸ Valtiopäivät 1942. Pöytäkirjat I, s.24. Eduskunnan arkisto.

⁷¹⁹ Ministeri Wipert von Blücherin päiväkirjan mikrofilmit 1935–1944. Filmi 5, s.1879–1882.6.3.1942: ”Finnland und Schweden”. Kansalliskirjasto.

avusta, jota Ruotsi on meille antanut.⁷²⁰ Tähän voidaan sisällyttää myös humanitaarinen apu lastensiirtojen muodossa. Muutamaa päivää ennen tätä puhetta oli Presidentti maininnut von Blücherille, että Suomen täytyy aina muistaa säilyttää hyvät suhteet Ruotsiin. Suomen ulkopolitiikka toimi von Blücherin mukaan kolmioissa Helsinki-Tukholma-Berliini. Suomen intressissä oli, että suhteet välillä Berliini-Tukholma olisivat myös kunnossa.

Von Blücherin tavoitteena oli luonnollisesti Saksan vaikutusvallan lisääminen. Hän varoi kuitenkin sekaantumasta Suomen sisäisiin asioihin ja karttoi yhteydenpitoa suomalaisiin natseihin.⁷²¹ Suomen ja Ruotsin loitontaminen oli kuitenkin Saksan intressien mukaista. Lastensiirrot yhdistivät maita. Vuonna 1931 tehdyn yhteispohjoismaisen avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevaan sopimuksen irtisanomista ei olisi Ruotsissa ymmärretty. Se olisi automaattisesti etäännyttänyt maita toisistaan ja ohjannut Suomen entistä enemmän Saksan vaikutusalueelle. Fagerholm, joka oli lastensiirtojen keskeisin vaikuttaja Suomessa, oli saksalaisille epämieluisa henkilö.⁷²² Lastensiirtojen arvostelu oli samalla Fagerholmin arvostelua. Hän oli jo vuodesta 1941 epäillyt hallituksen kokouksissa Saksan voittoa. Saksalaisilla oli tieto asiasta.⁷²³ Pohjoismaisen ajattelu henkilöityi paljolti Fagerholmin persoonaan. Hän joutuikin saksalaisten painostuksesta eroamaan hallituksesta v. 1943 arvosteltuaan saksalaisten Norjassa suorittamia teloituksia. Pääministeri Edwin Linkomiehen ja ulkoministeri Henrik Ramsayn mielestä Fagerholmin lähtö saattaisi heikentää hallituksen asemaa Pohjoismaissa.⁷²⁴ Fagerholm oli erityisesti Ruotsissa hyvin arvostettu henkilö, jolla oli läheiset suhteet Ruotsin poliittiseen eliittiin. Fagerholm leimasi myöhemmin lastensiirtojen vastustajien esittämät perustelut kansallismielisiksi ja poliittisiksi.⁷²⁵

Paavo Virkkunen lastensiirtojen vastustajana

Paavo Virkkunen (1874–1959) oli lastensiirtojen vaikutusvaltainen vastustaja Suomessa tuoden mielipiteensä esiin myös julkisesti lehdistön kautta. Hänellä oli myös kontakteja muihin Pohjoismaihin. Hän oli kirkonmies ja poliitikko, joka toimi kokoomuksen puheenjohtajana vuosina 1932–33. Hän oli ammatiltaan pappi ja opettaja toimien mm. Suomalaisen Normaalityöseuran rehtorina vuosina 1908–1918. Hän toimi myös Helsingin eteläisen seurakunnan kirkkoherrana vuosina 1926–1951. Eduskunnan

⁷²⁰ Valtioapäivät 1942. Pöytäkirjat I, s.24. Eduskunnan arkisto.

⁷²¹ Jonas 2009, s.506; Ekberg 1992, s.152-154.

⁷²² Jokisipilä 2004, s.81; ks. myös Oittinen ja muut 1961, s.24.

⁷²³ Metzger 1986, s.100.

⁷²⁴ Metzger 1986, s.190-191.

⁷²⁵ Konferenssprotokoll m.m.Sg A II:2. Pöytäkirja kokouksesta 5-6.2.1943 Tukholmassa. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

puhemiehenä hän toimi useaan otteeseen vuosina 1918, 1923, 1926, 1928 ja 1929–30.⁷²⁶ Svinhufvud, jota Virkkunen oli tukenut Lapuan liikkeeseen liittyneiden arkaluontoisten kysymysten selvittelyssä, halusi hänet opetusministeriksi II hallitukseensa vuosina 1930–31. Virkkusen toimintaa leimasi myönteinen suhtautuminen Lapuan liikkeeseen. Hänen aikanaan solmittiin vaaliliitto IKL:n kanssa vuoden 1933 vaaleihin. Kokoomuksen vaalituloksella romahti tällöin 18 edustajapaikkaan IKL:n saadessa 14 edustajapaikkaa.⁷²⁷ Virkkusen jälkeen Kokoomuksen puheenjohtajaksi tuli Paasikivi.⁷²⁸ Hän suhtautui Virkkusta kielteisemmin IKL:ään.

Virkkusen poliittista toimintaa ohjasi kansallismielisyys, johon yhdistyi uskonnollisuus ja bolsevismin pelko. Uskonto ja kansallinen paatos sekoittuivat toisiinsa. Hänellä oli myös vahva näkemys Suomen pysyvistä riippuvuudesta Saksasta. Vielä syyskuussa 1944 hän vaati sodan jatkamista Saksan rinnalla loppuun asti.⁷²⁹ Hän vieraili Saksassa elokuussa 1942 pitäen esitelmän aiheesta ”Suomen kirkon kehittyminen aidoksi kansankirkoksi”. Tavoitteena oli vahvistaa Suomen ja Saksan kirkkojen yhteenkuuluvuutta ”Lutherin Saksan ja Agricolan Suomen” hengessä. Lojaalisuus Saksaa kohtaan ilmeni mm. siinä, että raportissaan arkkipiispa Kailalle hän kertoi nähneensä Daavidin tähdellä varustettujen juutalaisten liikkuvan kaduilla. Hän totesi, ettei tällainen menettelytapa sovi meidän kulttuuriimme vaatimatta kuitenkaan näkemänsä perusteella toimenpiteitä Suomen kirkon taholta.⁷³⁰ Suomen poliittisessa siirtymisessä Saksan etupiiriin oli mukana myös Suomen luterilainen kirkko. Saksalais-suomalaisen kirkollisen yhteistyön ytimeksi oli perustettu Luther-Agricola-seura.⁷³¹ Pohjoismaainen suuntaus ei vaikuttanut Virkkuseen yhtä voimakkaasti kuin yhteistyö Saksan kanssa.

Saksa oli ainoa todellinen vaihtoehto kommunismin muodostaman uhan poistamiseksi. Virkkusen asennetta Saksaa kohtaan kuvaa aseveljeyden luoma aito yhteydentunne ja kiitollisuus siitä, että Saksa oli pelastanut Suomen vaikeassa kriisitalanteessa.⁷³² Helsingissä toiminut ruotsalainen lähetystöpastori Folke Palmgren kuvaili sodan kynnyksellä Ruotsin arkkipiispalle Erling Eidemille lähettämässään kirjeessä Suomen ja suomalaisten asenteita kriittisesti. Hän kertoi tavanneensa muutamaa päivää aiemmin Paavo Virkkusen, joka oli matkalla eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokoukseen. Virkkunen, joka puhui sujuvasti ruotsia, oli hymyillen arvellut, että sotilaalliset valmistelut olivat niin pitkällä, että niitä oli mahdoton peruuttaa. Palmgrenin mielestä Suomi ei ollut enää puolueeton maa,

⁷²⁶ Eduskunnan matrikelitoimikunta 1982. Virkkunen, Paavo Emil.

⁷²⁷ Vares 2007, 164-175; Virkkunen 2002, s.263-264.

⁷²⁸ Vares 2007, 203-210; Virkkunen 2002, s.266.

⁷²⁹ Murtorinne 1975, s.104.

⁷³⁰ Murtorinne 1975, s.142-143.

⁷³¹ Hietanen 1990, s.216.

⁷³² Murtorinne 1975, s.126.

vaan se tulisi olemaan Saksan rinnalla tulevassa sodassa. Myös Ruotsin lehdet antoivat Palmgrenin mielestä virheellisen kuvan tilanteesta puhuessaan Suomen puolustussodasta. Kysymys oli hyökkäyksestä, talvisodassa menetettyjen alueiden takaisinvaltaamisesta. Palmgrenin kirje heijastelee arvattavasti Ruotsin lähetystön senhetkisiä arvostelevia mielialoja. Kirje osoittaa myös sen, miten hyvin lähetystö oli perillä tilanteen kehityksestä Suomessa.⁷³³ On selvää, että tapaaminen kansallismielisen Virkkusen kanssa vahvisti ruotsalaisten kriittisiä mielialoja. Se ennakoiti niitä jatkosotaan liittyviä näkemyseroja, mitä ruotsalaisten kanssa myöhemmin syntyi.

Mannerheimin julkaistua ns. ”miekantuppipäiväkäskynsä” heinäkuussa 1941 Virkkunen yhtyi Uudessa Suomessa hänen ajatuksiinsa ”suuresta Suomesta”, joka pysyvästi poistaisi idän uhan.⁷³⁴ Ruotsalaisten asenne Suomen käymään sotaan oli viileän pidättyvä eikä sopinut Virkkusen kansallismielisiin ajatuksiin.⁷³⁵ Suomen lapset Ruotsissa eivät olleet oikeassa ympäristössä. Virkkusen kansallisromanttinen sankarieetos ilmennee hänen v. 1941 julkaistussa kirjassaan *Suomen taistelevan armeijan henki*. Kirja pohjautuu rintamalta tulleisiin kirjeisiin. Sen henki oli hyvin runebergiläinen korostaen sitä, että Väinö Stoolin tarinan henkilöt vaikuttivat Suomen nykyisenkin taistelevan armeijan henkeen.⁷³⁶

Parlamentaarisen valvonnan puute

Suomessa jatkosodan alkuvaiheessa käyty lehdistökeskustelu lastensiiroista heijastaa puolueiden asennoitumista pohjoismaiseen yhteistyöhön. Kriittisimmin siihen suhtautui IKL ja sen äänenkannattaja *Ajan Suunta*. IKL:n läheinen yhteys saksalaisiin näkyy siinä, että *Ajan Suunnan* Ruotsin apua vähättelevä artikkeli julkaistiin saksalaisten Norjassa ilmestyvässä lehdessä. Lehti näkyi Ruotsissa paremmin kuin suomalainen *Ajan Suunta* ja aiheutti välittömän ja kovan vastareaktion synnyttäen ristiriitoja suomalaisten ja ruotsalaisten välille. Artikkelissa arvosteltiin Ruotsia siitä, ettei se osallistunut aktiivisesti taisteluun Neuvostoliittoa vastaan Suomen rinnalla, vaan näperteli ”pienten almujen” eli lastensiirojen kanssa.

Kokoomus vastusti lastensiiroja, mutta *Uuden Suomen* kirjoittelu ei ollut yhtä jyrkkää kuin *Ajan Suunnan*, vaan osoitti arvostusta ruotsalaisten vilpittömästä auttamisen halusta kohtaan. Vain avustamisen muoto oli väärä. Maalaisliiton *Ilkka* oli samoilla linjoilla. Sekä RKP:n *Hufvudstadsbladet* että SDP:n

⁷³³ Murtorinne 1975, s.81.

⁷³⁴ Murtorinne 1975, s.101.

⁷³⁵ Murtorinne 1975, s.104.

⁷³⁶ Virkkunen, Paavo. Opera XIII.1939-1947. Suomen taistelevan armeijan henki. Kyseessä on omaisten Paavo Virkkuselle hänen merkkipäivänsä kunniaksi painattama kokoelma hänen kirjoituksistaan.

Suomen Sosiaalidemokraatti ovat olleet kaikkein innokkaimpia lastensiirtojen kannattajia. Nämä puolueet olivat myös kaikkein innokkaimpia pohjoismaisen yhteistyön kannattajia jo ennen sotia. RKP:lle pohjoismainen suuntautuneisuus ja läheiset yhteydet Ruotsiin olivat itsestään selvyyttä, sosiaalidemokraateilla taas oli erityisesti ammattiyhdistysliikkeen kautta vahvat siteet muihin Pohjoismaihin. Pohjoismainen yhteistyökomitea järjesti säännöllisiä tapaamisia eri Pohjoismaissa.⁷³⁷

Lastensiirroista käydyssä julkisessa keskustelussa olivat Paavo Virkkunen ja K.-A. Fagerholm näkyvimmit hahmot. Virkkusen Kööpenhaminassa avoimesti esittämä kritiikki herätti ihmettelyä Tanskassa ja Ruotsissa. Suomen Tanskan lähettiläs pyysi Fagerholmilta virallista lausuntoa lastensiirtojen jatkamisesta. Fagerholm totesi mielialoja rauhoittavassa lausunnossaan, että lastensiirtoja tulleen jatkamaan.

IKL arvosteli lastensiirtoja eduskunnassa helmikuussa 1942 tuoden esiin pelon lasten pysyvistä menettämisestä vaatien suomalaislapsen adoption tekemistä riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin luvasta. Se olisi merkinnyt erään merkittävän kaikkia Pohjoismaita koskevan yhteisen sopimuksen irtisanomista Suomen osalta. Jos IKL:n ehdotus v. 1931 solmitun yhteispohjoismaiseen avioliittoon, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen irtisanomisesta olisi toteutunut, olisi se vääjäämättä vaikuttanut kielteisesti Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin. Se olisi samalla ollut isku saksalaisille poliittisesti hankalaa Fagerholmia vastaan, jolle pohjoismainen yhteistyö ja lastensiirrot eräänä sen osana olivat elävä realiteetti. Lasten menettämiseen liittyvän aidon huolen rinnalla onkin nähtävissä toinen, vähintään yhtä voimakas pyrkimys luoda etäisyyttä Suomen ja Ruotsin välille. Kokoomus ja maalaisliitto yhtyivät periaatteessa IKL:n kantaan, mutta eivät olleet aloitteen tekijöitä. Maalaisliiton päähuomio oli itse avustusmuodossa, jota haluttiin muuttaa. Apu haluttiin Suomeen, ei lapsia pois Suomesta. Kokoomuksen edustaja Paavo Virkkunen korosti muiden avustusmuotojen merkitystä tarkoittaen lähinnä avun toimittamista Suomeen lapsiperheille kummilapsitoiminnan kautta (ks. alaluku ”Vaihtoehtoisia auttamisen malleja”).

Virkkusen pedagoginen tausta on auttanut häntä ymmärtämään lastensiirtoihin liittyvien erojen merkityksen lapsen kannalta. Hän onkin kirjoittanut perheen ja perheen äidin suuresta merkityksestä lapsen kehitykselle.⁷³⁸ Saksalaismielisestä orientoitumisestaan tunnetun Virkkusen pedagogiseen taustaan pohjautuvat näkemykset avun toimittamisesta Suomeen palvelivat nyt kuitenkin viime kädessä IKL:n pyrkimyksiä, jotka tähtäsivät Suomen ja Ruotsin etäännyttämiseen toisistaan. Se olisi samalla johtanut Saksan ja Suomen entistä suurempaan lähentymiseen. Lastensiirtojen arvostelu, joka pohjautui

⁷³⁷ Blidberg 1984, s.39-41; Fagerholm 1977, s.56.

⁷³⁸ Virkkunen, Paavo. Opera XIII.1939-1947. Salaiset myötäkavattajat, esitetty myös radiossa 22.4.1943.

pedagogiseen taustaan, palveli samalla poliittisia tarkoituksia. Virkkunen sai myös Ruotsista tukea lastensiirtojen arvostelulleen. Se oli poikkeuksellista, koska ruotsalaisten suuri enemmistö kannatti lastensiirtoja. Göteborgissa vaikuttava hovisaarnaaja Isaac Béen, joka oli tunnettu Suomen ystävä ja auttaja, vastusti Virkkusen tavoin perheiden hajottamista ja kannatti avun toimittamista Suomeen käytettäväksi täällä hädänalaisten perheiden tukemiseen.⁷³⁹

Virkkunen toi käytännön vaihtoehtona lastensiirtojen rinnalle sotakummiliikkeen peläten pitkäaikaisen ruotsalaisperheessä olon seuraamuksia. Ruotsalaisen avustusjärjestön johtajan Nothinin ja Virkkusen ajatukset avun toimittamisesta Suomeen vastasivat toisiaan. Virkkunen ihmetteli myös, miksi ruotsalaisin varoin ostettujen ja Suomeen toimitettujen elintarvikkeiden avulla ei jo aikaisemmin käynnistetty lasten joukkoruokintaa. Maalaisliitto puolestaan ihmetteli, miksei apua voitu ruokalahetysten muodossa toimittaa Suomeen. Tämähän olikin maalaisliittolaisen ministeri Juho Koiviston kanta jo talvisodan aikana. Eduskuntakäsittely johti vain adoptioiden valvonnan tehostamiseen. Ruotsi huomioi suomalaisten huolen lasten menettämisestä vain kiertokirjeellä tuomioistuimille v. 1942. Siinä kehoitettiin aina kysymään ruotsalaisen avustusjärjestön kantaa adoptioasioissa. Ruotsalaisen avustusjärjestön johtajan kielteinen kanta adoptioihin muuttui kuitenkin sodan jälkeen. Ruotsissa muutettiin myös v. 1944 omaa adoptiolainsäädäntöä niin, että se helpotti myös odotettavissa olevia suomalaislasten adoptioita.

Lastensiirtoihin liittyvien riskien käsittely eduskunnassa tapahtui virheellisten tietojen varassa. Lastensiirtokomitean lainopillinen neuvonantaja esitti lakivaliokunnassa maaliskuussa 1942, että Pohjoismaisen avun Suomen keskuksen toimesta talvisodan aikana Ruotsiin lähetetyistä lapsista marraskuussa 1941 oli palaamatta 59 lasta. Virallisena tietona esitetty luku antaa asiasta virheellisen kuvan, sillä Ruotsin avustuskomitean puheenjohtajan Lars Östbergin huhtikuussa 1942 esittämän tiedon mukaan Ruotsissa olikin talvisodan jäljiltä vielä palaamatta 929 suomalaislasta. Suurin osa näistä lapsista oli mennyt Ruotsiin yksityisteitse ohi viranomaisten. Oikean tiedon saamisen lakivaliokunnan käsittelyyn ei olisi uskonut olevan lastensiirtokomitean edustajille ylivoimaista. Näiden lasten jatkuvan Ruotsissa olon syitä ja Suomeen paluun suunniteltua ajankohtaa ei selvitetty eduskunnalle asian valiokuntakäsittelyn yhteydessä, vaikka lapset olivat olleet Ruotsissa koko talvi- ja jatkosodan välisen ajan. Eduskuntakäsittelyn yhteydessä toi eräs toivomusaloitteen tekijöistä, edustaja Bruno Salmiala (IKL) esiin hämmästyksensä siitä, ettei kukaan tunnu tietävän Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneiden

⁷³⁹ Virkkunen 1948, s.82-84.

lasten todellista lukumäärää.⁷⁴⁰ Tieto oli kyllä saatavilla, mutta sitä ei toimitettu eduskunnalle, joka pyysi tietoa.

Oikea tieto Ruotsissa vielä talvisodan jälkeen olevien suomalaislasten todellisesta lukumäärästä olisi vahvistanut merkittävästi lastensiirtoja vastustavia poliittisia voimia Suomessa. Se olisi myös vähentänyt siirrettävien lasten lukumäärää, sillä perheet olisivat tämän tiedon saatuaan harkinneet lapsensa menettämisen riskiä tarkemmin. Kielteisen sanomalehtikirjoittelun vaikutuksista perheiden tekemiin omien lastensa lähettämispäätöksiin löytyi merkintöjä lastensiirtokomitean pöytäkirjoista vuodelta 1941. On luultavaa, että näinkin suuri talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten luku olisi lisännyt ruotsalaisvastaista mielialoja Suomessa ja näin vahingoittanut Ruotsin ja Suomen välisiä suhteita.

Talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten paluuseen liittyvien kysymysten selvittäminen olisi merkinnyt talvisodan lastensiirtojen kokemusten syvempää arviointia ja lasten menettämiseen liittyvien riskien todellista kohtaamista. Fagerholmin Virkkusen huhtikuussa 1942 Tanskassa suorittamaan arvosteluun antama vastaus sisälsi näkemyksen, ettei lastensiirroista ole havaittu mitään vakavia haittatekijöitä. Vaikeudet tulivat kuitenkin ilmenemään vasta myöhemmin lasten palauttamisen yhteydessä. Fagerholmin oma käsitys muuttui v. 1943, mitä osoitti hänen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille lähettämä avunpyyntökirje. Siinä hän ilmaisi selvästi, että riskit lasten menettämisestä eivät olleet vähäisiä ja pyysi tukea Virkkusen mahdollista uutta kritiikkiä vastaan, josta hän ei syntyneessä tilanteessa katsonut enää selviävänsä.⁷⁴¹

Sekä lasten vastaanottajat Ruotsissa ja Tanskassa että asiaa hoitavat viranomaiset Suomessa eivät pohjimmaltaan ymmärtäneet lastensiirtojen kritiikkiä, vaan pitivät sitä karhunpalveluksena avun tarpeessa oleville lapsille. Ongelmat nousivat esiin sodan jälkeen lasten kotiuttamisen yhteydessä, jolloin oli myöhäistä vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Lastensiirrot toimivat aikapommin tavoin.

Lastensiirtojen arvostelun julkinen kieltäminen oli poliittinen toimenpide. Kaiken Ruotsia kohtaan suunnatun kritiikin kieltäminen sensuuritoimenpitein, kuten Fagerholm syksyllä 1942 ehdotti, oli vaatimus, jolla Fagerholm koetti ylläpitää ruotsalaisten positiivista suhtautumista Suomen auttamiseen. Sama pyrkimys ilmeni myös eduskunnalle toimitettujen tietojen puutteellisuudessa koskien talvisodan jälkeen Ruotsiin jäänyttä n. 1 000 suomalaista. Nämä lapset tavallaan uhrattiin koko Suomen edun vuoksi. Lastensiirtojen arvostelun kieltäminen niin laajasti, että jopa kansanedustajienkin mielipiteistä

⁷⁴⁰ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 85. Eduskunnan arkisto.

⁷⁴¹ HP. Vol.1598. 27.7.1943 Ruotsin Suomen lähetystön Ruotsiin lähetetty selonteko. Utrikesdepartementets arkiv. Riksarkivet.

sensuroitiin kriittiset kohdat, osoittaa, että lastensiirtojen arvostelu yhdistettiin Ruotsiin kohdistuvaan muuhun arvosteluun. Avustusmuodon tarkoituksenmukaisuuden arvostelu ja Ruotsin arvostelu miellettiin yhdeksi ja samaksi asiaksi, mikä aiheutti sen, että lastensiirtoihin liittyviä käytännön kokemuksia ei kriittisesti analysoitu viranomaisien toimesta. Saadun avun kriittisen arvion puuttumisen syynä oli paitsi Suomen poliittisten päättäjien avun antajaa kohtaan tuntema kiitollisuus, myös riippuvuus avun jatkuvuudesta. Vanhan suomalaisen sananlaskun mukaan lahjahevosen hampaita ei tutkita.

VTL:n aktiivinen panostus lastensiirtoasiaan osoittaa, että Suomen lapsia Ruotsissa käytettiin harkitusti propagandan välineenä pyrittäessä parantamaan Suomen ja Ruotsin suhteissa esiintyneitä häiriöitä. Lapset toimivat maansa ”pieninä lähettiläinä”, joista oli saatava irti propagandaetua. Kiitollisuuden osoittaminen koettiin tärkeäksi. Myös Presidentti Ryti korosti valtiopäivien avajaispuheessaan helmikuussa 1942 Ruotsin suhteiden poikkeuksellisen suurta merkitystä Suomelle.⁷⁴²

Eduskunta joutui lastensiirtoasiassa tapahtuneen tosiasian eteen. Vaihtoehtoisia auttamisen muotoja olisi tullut harkita päätöksenteon yhteydessä. Fagerholm korostaa vastuutaan ministerinä suomenruotsalaisille lehdille lähettämässään kirjeessä todetessaan: ”Hallitus ei ole koskaan käsitellyt tätä kysymystä, ei lasten siirtämistä tai lasten palauttamista. Olen antanut itselleni luvan toimia itsenäisesti, mutta juuri siksi tunnen asiasta suurta vastuuta.”⁷⁴³

Lapsia lähetettiin Ruotsin lisäksi myös Tanskaan. Näitä siirtoja hoiti MLL:n Tanskan valiokunta. Lapsia siirrettiin Tanskaan vuosina 1941–43 3 847. Huomionarvoista on, että lapsia oli jäänyt myös Tanskaan talvisodan jäljiltä.⁷⁴⁴ IKL:n kritiikin kärki suuntautui kuitenkin Ruotsiin siirtoja vastaan. Tanska oli Saksan miehittämä maa ja IKL:n näkökannalta tarkasteltuna ideologisesti oikealla puolella. Ruotsissa lapset taas saivat sellaisia pohjoismaiseen elämänmuotoon kuuluvia vaikutteita, jotka eivät sopineet siihen totalitaariseen ideologiaan, jota IKL edusti.

Verrattaessa Suomen lastensiirtoasian käsittelyä Ison-Britannian merentakaisen (”overseas”) lastensiirtojen käsittelyyn eroaa se asian parlamentaarisisessa käsittelytavassa ja parlamentaarisisessa valvonnassa. Parsonsien mukaan merentakainen lastensiirto oli parlamentin käsittelyssä alusta lähtien. Työväenpuolue (Labour) arvosteli merentakaisia yksityisteitse tapahtuvia lastensiirtoja pitäen niitä vain

⁷⁴² Valtiopäivät 1942. Pöytäkirjat I, s.24. Eduskunnan arkisto.

⁷⁴³ HP. Vol.1598. 27.7.1943 Ruotsin Suomen lähetystön Ruotsiin lähetetty selonteko. ”Regeringen har aldrig behandlat denna fråga, varken om barnens överförande eller deras hemtagande. Jag har tillåtit mig att handla självständigt, men just därför känner jag ett stort ansvar.” Utrikesdepartementets arkiv. Riksarkivet.

⁷⁴⁴ Schildt-Runeberg 1961, s.24-28.

yläluokan etuoikeutena.⁷⁴⁵ Churchill teki päätöksen hänelle alun perinkin vastenmielisen operaation keskeyttämisestä suuren lapsijoukon menehdyttyä elokuussa 1940 lapsia kuljettaneen laivan torpedoinnin yhteydessä.⁷⁴⁶ Parlamentin käsittelyssä olivat myös lasten evakuointisuunnitelmat maan sisällä. Walesin kansallismielinen puolue (WNP, Welsh Nationalist Party) arvosteli koko sodan ajan lastensiirtoja Walesiin.⁷⁴⁷

Suomessa päätöksen lastensiirtojen aloittamisesta v. 1941 teki yksi ministeri eikä päätöstä käsitelty valtioneuvostossa. Myös eduskunta sivuutettiin päätöksenteossa. Mikäli eduskunnan mielipidettä asiasta olisi kysytty, olisi asia mutkistunut ja sen käsittely hidastunut. Fagerholmille asia oli vähämerkityksinen muiden sosiaaliministerille sodan aikana kuuluvien kysymysten rinnalla. Myös sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä vähätteli asiaa keväällä 1942.⁷⁴⁸ Suomessa ei myöskään noussut yleistä vastustusta lastensiirtoja kohtaan kuten nälänhädän runtelemassa Kreikassa v. 1942, jossa väestön vastarinnan johdosta jouduttiin luopumaan lastensiirroista.⁷⁴⁹

Lastensiirtoihin liittyvät ongelmat laukesivat tilanteessa, jossa lasta vaadittiin palaamaan Suomeen ja eroamaan ruotsalaisperheestä, jossa oli asunut vuosikausia. Lapsesta oli tullut ruotsalaisen perheen perheenjäsen. Erokokemus oli tuskallinen sekä lapsen kiintyneelle ruotsalaisperheelle että ruotsalaisiin vanhempiinsa kiintyneelle suomalaislapselle. Palauttaminen Suomeen oli monelle sotalapselle lastensiirtojen tuskallisoin kokemus ja sitä vastaan protestoitii.⁷⁵⁰ Kyseessä oli lapsen normaali reaktio tilanteessa, joka oli lapsen kannalta epänormaali.

⁷⁴⁵ Parsons 1998, s.163.

⁷⁴⁶ Sama, s. 161.

⁷⁴⁷ Parsons 1998, s.50-51,197,

⁷⁴⁸ Ks. myös: Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu 1942.

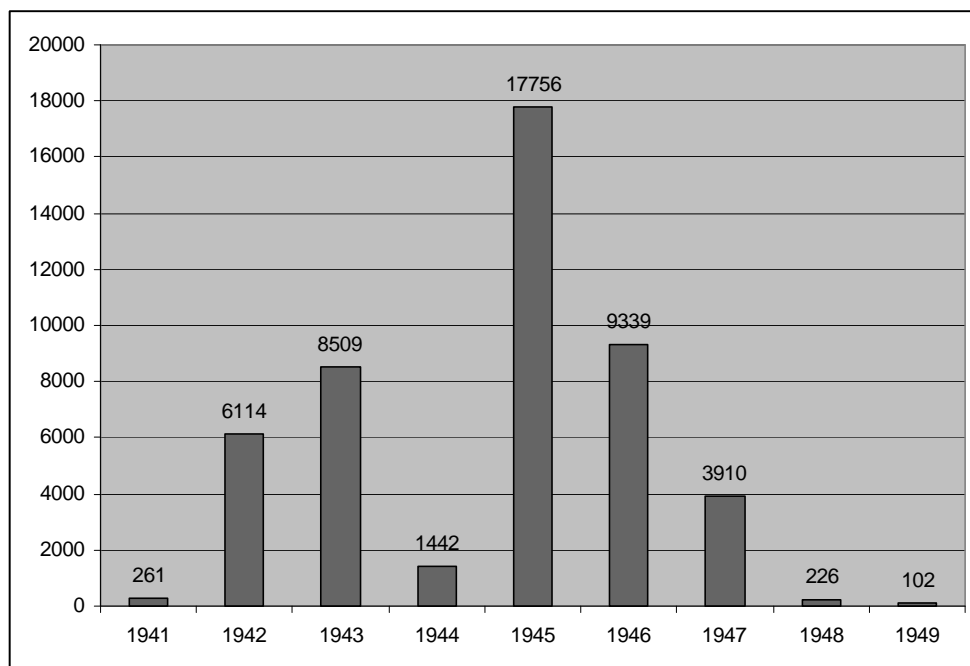
⁷⁴⁹ Haertel 2003, s.76-80.

⁷⁵⁰ Räsänen tutkimista sotalapsista tuns 18 % suoranaista vihaa paluuta kohtaan. Puolet olisi halunnut jäädä Ruotsiin, puolet tutkituista ilmoitti, etteivät palatessaan ymärtäneet lainkaan suomea. Räsänen 1988, s.41,44-45.

TOTUUDEN KOHTAAMINEN SODAN JÄLKEEN

Miksi lapset eivät palaa?

Lastensiirtokomitea aloitti lasten laajamittaisen kotiuttamisen v. 1945. Paluumatkojen vilkkain vuosi oli 1945. Vuosina 1946 ja 1947 pienenevät Suomeen palaavien lasten lukumäärät noin puolella joka vuosi. Näiden vuosien jälkeen lapsia palasi Suomeen vain satunnaisesti. Vuosina 1945–47 kotiutettiin valtaosa lapsista eli yhteensä 31 005 lasta (ks. taulukko 3).

Taulukko 3. Lasten paluumatkat Suomeen vuosina 1941–1949. Tilasto kuvaa vain tehtyjä matkoja., sillä 5241 lasta teki matkan kahteen kertaan ja 20 lasta kolmeen kertaan, jolloin sama lapsi esiintyy tilastossa useampaan kertaan (ks. liitetaulukko 1). Lähde: Riksarkivet. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Sammandrag av statistik över antal finska barn förmedlade av "Finlands barn". Sg H:1

Kun eduskunnassa v. 1950 käytiin keskustelua lastensiirtojen seuraamuksista, oli lasten paluuliikenne Ruotsista jo tosiasiallisesti tyrehtynyt. Vilkkaimmat paluukuukaudet olivat elo- ja syyskuu (ks. liite 8). Ajankohta on liittynyt koulujen syyslukukauden alkuun, sillä lapset olivat Suomen

oppivelvollisuuslain alaisia. Näiden kuukausien jälkeen paluuliikenne laski selvästi. Komitean lähettämiä lapsia oli Ruotsissa marraskuussa 1945 vielä 20 282.⁷⁵¹

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ehdottomana periaatteena oli, että kaikki Ruotsiin siirretyt lapset olisi palautettava kotimaahansa. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajaan Bruuniin oli tehnyt vaikutuksen lastensiirtojen eduskunnassa herättämä voimakas vastarinta. Lasten kotiuttaminen sodan jälkeen ei kuitenkaan sujunut lastensiirtokomiteaa tyydyttävällä tavalla. Komitean huoli lasten pysyvistä jäämisestä Ruotsiin kasvoi, kun lapset eivät palanneetkaan toivotussa aikataulussa. Komitea lähti siitä, että kyseessä oli vain väliaikaiseksi tarkoitettu huoltotoimenpide, josta oli tehty kirjallinen sopimus lastensiirtokomitean ja suomalaisten vanhempien kesken. Tähän sitoumukseen komitea luotti.

Komitea ei ymmärtänyt syitä syntyneeseen asiantilaan. Saadakseen tarkempaa kuvaa siitä, miksi lapset eivät palanneet koteihinsa, suoritti komitea marras-joulukuussa 1945 tiedustelun, joka koski kotien suhtautumista ennen vuotta 1944 Ruotsiin komitean välityksellä siirrettyjen lasten palauttamiseen. Komitea halusi tietää, mikä oli syy siihen, ettei lasta ollut kutsuttu kotiin. Nämä lapset olivat Ruotsissa pisimpään olleita ja lähetetty etupäässä sosiaalisten syiden, mm. varattomuuden perusteella vuosina 1941–43.⁷⁵² Lapsiryhmä oli sama, josta Fagerholm oli lähettänyt epävirallisen kirjeen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille v. 1943 peläten lasten pysyvää jäämistä Ruotsiin adoptioiden vuoksi.⁷⁵³

Lastensiirtokomitean tutkimus koski 606 helsinkiläiskotia, joista tavoitettiin 546 perhettä. Näistä ainoastaan 199 eli noin kolmannes oli enää halukkaita vastaanottamaan lapsensa. Muut ilmoittivat aikovansa jättää lapsensa pysyvästi Ruotsiin. Perussyynä siihen komitea piti kodin vapautumista niin taloudellisesta kuin kasvatuksellisesta vastuusta lapsesta, vieraantumista lapsesta ja tästä aiheutuvaa välinpitämättömyyttä lapsen tulevaisuudesta. Samanlaiset tiedot lastensiirtokomitea sai asiamiehiltään maaseudulta sekä Turusta ja Porista. Vanhemmat ilmoittivat komitealle, ettei lasten palauttaminen enää ollut komitean päätettävissä vaan ainoastaan lasten omien kotien ja kasvatuskotien välinen yksityisasia, jolloin annettu sitoumuskaan ei enää ollut voimassa. Komitea oli nyt todella vaikean tilanteen edessä. Ei voinut ajatella, että asiassa olisi turvauduttu oikeudellisiin toimenpiteisiin vanhempien suuren lukumäärän vuoksi.

⁷⁵¹ Sammandrag av 1945 års statistik från Hjälpkommitten för Finlands barn. Sg H:1. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; Uuden Suomen antaman tiedon mukaan lapsia oli Ruotsissa keväällä 1946 n. 24.500. Uusi Suomi 19.4.1946; ks. myös liite 8.

⁷⁵² Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941–49. Pöytäkirja kokouksesta 18.3.1946. Sg Cad 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁵³ HP. Vol. 1598. 27.7.1943 lähetetty selonteko. ”Det är liksom en heder sak att också återföra dem till Finland, så att inte några tusen eller några hundra tappas bort på vägen”. Utrikesdepartementets arkiv. Riksarkivet.

Kyselytutkimuksen tulos oli lastensiirtokomitealle ikävä yllätys ja johti jyrkkiin toimenpiteisiin lasten kotiuttamisen tehostamiseksi. Komitea oli luottanut lasten vanhemmilta otettuun kirjalliseen sitoumukseen siitä, ettei lasta missään olosuhteissa jätetä pysyvästi Ruotsiin. Sitoumus osoittautui nyt kuitenkin tehottomaksi tunnesiteiden lapsen ja biologisten vanhempien välillä katkettua. Ongelma ei pohjimmaltaan ollut juridinen, vaan sosiaalinen, lastensuojeluun ja lasten ja vanhempien välisiin suhteisiin liittyvä. Sen ymmärtäminen olisi edellyttänyt lastensuojelutyöhön liittyvää ammatillista kokemusta, joka lastensiirtokomitean johtajalta puuttui.

MLL:n kanta koskien Tanskassa olleiden suomalaislasten paluuta otti enemmän huomioon lapsen edun. MLL vastusti lasten jyrkkiä palautusvaatimuksia pitäen niitä kansallisten piirien ja eräiden keskusvirastojen ajamina. Nämä piirit eivät huomioineet riittävästi olosuhteita, joihin lapset joutuisivat palaamaan. MLL:n ja lastensiirtokomitean näkemysten välillä oli ero, joka pohjautui siihen, että MLL otti huomioon mm. terveyssisarilta saamansa tiedot palaavien lasten tulevista olosuhteista.⁷⁵⁴ Myös ruotsalaiset ottivat omissa arvioinneissaan huomioon olosuhteet, joihin lapset palaisivat.⁷⁵⁵ Ruotsalaisten ja MLL:n näkemykset poikkesivat lastensiirtokomitean jyrkästä väestöpoliittisesta näkemyksestä.

Komitea teki syntyneessä tilanteessa kaikkensa, jotta mahdollisimman moni lapsi olisi palautettu alkuperäisen suunnitelman mukaisesti. Vielä niinkin myöhään kuin syyskuussa 1947 komitea päätti ankaran kehotuskirjeen lähettämisestä niiden lasten vanhemmille, joiden lapset ilman selityksiä ja kasvatussopimusta edelleen olivat Ruotsissa. Näiden lasten lukumäärä oli 1 074.⁷⁵⁶ Tammikuussa 1948 lastensiirtokomitean johtaja ehdotti, että lapsille ei myönnettäisi matkustuslupaa Ruotsiin ennen kuin kuusi kuukautta kotiinpaluun jälkeen.⁷⁵⁷

Lasten paluun puolesta puhui myös sotamarsalkka Mannerheimin Ruotsissa asuva käly Elsie Mannerheim vieraillessaan Suomessa marraskuussa 1944. Hän piti Helsingin työväentalolla esitelmän Ruotsissa olevista lapsista tuoden terveisensä Ruotsissa olevien lasten äideille. Hän puhui äideistä, jotka olivat menettäneet poikansa rintamalla rinnastaen heidät uhrauksen suuruudessa äiteihin, jotka olivat lähettäneet lapsensa Ruotsiin. Hän korosti Suomen ja Ruotsin kansojen välistä ystävyyttä

⁷⁵⁴ Schildt-Runeberg 1961, s.219-221.

⁷⁵⁵ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Mietinnön liitteenä oleva PM: ”Suomalaiset lapset Ruotsissa,” s.2. Ulkoasiainministeriön palveluksessa oleva Sigurd von Numers toteaa, että Ruotsin viranomaiset kiinnittävät ratkaisevaa huomiota lapsen omassa kodissa vallitseviin puutteellaisuuksiin ja siihen, mitä päätös ja sen seuraukset fyysisesti ja psyykkisesti vaikuttivat lapseen.

⁷⁵⁶ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-49. Pöytäkirja kokouksesta 16.9.1947. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁵⁷ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-49. Pöytäkirja kokouksesta 12.1.1948. Sg Ca 1..Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

todeten, että se lahja, minkä Suomen vanhemmat olivat lapsissaan Ruotsille luovuttaneet, sitoi meitä edelleen yhteen. Osoitti suurta luottamusta toista kansaa kohtaan luovuttaa sille tulevaisuutensa. Ruotsalaiset olivat ylpeitä ja kiitollisia siitä luottamuksesta, jota heitä kohtaan oli osoitettu. Juuri lapset olivat Suomen tulevaisuus. Rauhallisuus ja turvallisuus vahvistavat lapsia tulevia tehtäviä varten. Ruotsalaiset ymmärtävät, että he ovat suomalaisia lapsia, joilla täytyy olla terveyttä, älyä ja voimaa sodanjälkeistä rakennustyötä ajatellen.⁷⁵⁸ Elsie Mannerheimin puhe oli tarkoitettu rauhoittamaan lasten paluuseen liittyviä mielialoja. Hänen käyttämänsä ilmaisut olivat liioitellun optimistisia. Viittaus Ruotsille annettuun lahjaan sekä äiteihin, jotka olivat menettäneet sodassa jo yhden lapsistaan, enteili puhujan sitä tietoisesti tarkoittamatta myös tulevia tapahtumia eli tuhansien lasten pysyvää jäämistä Ruotsiin.

Lastensiirtojen väliaikaisesta luonteesta ei v. 1942 vallinnut erimielisyyttä hallituksen, eduskunnan, lastensiirtokomitean eikä ruotsalaisen avustuskomitean välillä. Käytännön kokemukset sodan pitkittyessä tulivat kuitenkin osoittamaan, että ne, jotka varoittivat lastensiirtoihin liittyvistä vaaroista, olivat oikeassa. Lopullinen yksiselitteinen näyttö syntyi kuitenkin vasta tilanteessa, jolloin lasten oli palattava koteihinsa vuosia kestäneen eron jälkeen. Eduskuntakeskustelun yhteydessä maaliskuussa 1942 Virkkunen toi esiin epäilynsä lasten yksityiskoteihin sijoittamisesta ja ehdotti tilalle lastenkotien käyttämistä.⁷⁵⁹ Lastenkodeissa ei kiintymyssuhteita lasten ja hoitajien välillä päässyt syntyymään, jolloin lasten pysyvään Ruotsiin jäämiseen liittyvät riskit pienenisivät.

Fagerholm totesi v. 1981, että monet niistä perheistä, jotka jättivät lapsensa Ruotsiin, olivat monilapsisia tai sitten lasten isä oli kaatunut. Voidaan olettaa, että samat syyt johtivat lasten jäämiseen Ruotsiin jo talvisodan jälkeen. Lasten vieraantumista vanhemmistaan hän piti ymmärrettävänä:

*Totta kai lapset etääntyivät vanhemmistaan ja isänmaastaan, mutta he pääsivät kuitenkin turvaan. Tietysti oli traagisia ihmiskohtaloita. Minulle oli kuitenkin tärkeintä, että mahdollisimman moni lapsi pääsi rauhallisiin oloihin ja sai kunnon ruokaa. Monta tragediaa tietysti näyteltiin. Perheet Ruotsissa kiintyivät lapsiin ja halusivat pitää heidät. Minun piti olla lujana: olimme johdonmukaisesti sitä mieltä, että oikeitten vanhempien piti saada lapsensa takaisin, jos halusivat.*⁷⁶⁰

Lastensiirtojen psykologisia seuraamuksia Fagerholm ei arvioinut päätöksiiä tehdessään. Sotalapsille itselleen paluu oli henkisesti kaikkein raskain kokemus. Paluun kokemuksista on käytettävissä

⁷⁵⁸ Suomen Sosiaalidemokraatti. 21.11.1944.

⁷⁵⁹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat.1942, s.250-251. Eduskunnan arkisto.

⁷⁶⁰ Lehtinen1981, s.100.

tutkimustietoa. Kansallisen sotalapsitutkimuksen vastanneista 859 henkilöstä 412 eli n. 48 % piti paluuta Suomeen ja eroa ruotsalaisesta sijaisperheestä tuskallisena kokemuksena. Huomattavan suuri määrä (89 vastannutta eli n.11%) ei muista lainkaan paluuseen liittyviä kokemuksiaan.⁷⁶¹ Räsänen mukaan noin puolet (49%) tutkimuslomakkeen palauttaneista 379:stä sotalapsista olisi halunnut jäädä Ruotsiin.⁷⁶² Suoranaista vihaa paluutaan kohtaan tunsin noin viidennes Räsänen vastanneista. Noin kolmannes ruotsalaisista vanhemmista oli myös ilmaissut halukkuutensa adoptoida lapsi. Aika Ruotsissa oli muuttanut myös lapsen tunnesuhteita suomalaisia vanhempiaan kohtaan. Räsänen kiinnittää huomiota siihen, että huomattava määrä tutkituista sotalapsista oli jättänyt vastaamatta tunnesuhteen muutosta koskevaan kysymykseen äidin kohdalta, mikä kuvastaa tunteiden kipeyttä. Puolet vastanneista (50 %) ilmoitti, etteivät he palatessaan ymmärtäneet lainkaan suomea. Mikäli lastensiirtokomitean vanhemmille marraskuussa 1945 suuntaama tutkimus olisi suunnattu lasten itsensä paluuhalukkuuden selvittämiseen, olisi jouduttu kohtaamaan myös lasten haluttomuus palata koteihinsa. Tunnesiteet olivat katkenneet molemmilta osapuolilta.

Kansallisen sotalapsitutkimuksen 469:stä vastanneesta 243 eli n. 52 % oli unohtanut suomenkielen täysin, mutta joutui silti suomenkieliseen kouluun. Jos lasketaan mukaan ne, jotka jonkin verran ymmärsivät suomea osaamatta sitä kuitenkaan puhua, nousee luku 311 vastanneeseen eli n. 66 %:iin vastanneista. Valtaosa lapsista oli jälleen sen tilanteen edessä, ettei heitä ymmärretty eivätkä he ymmärtäneet ympäristöään.

Räsänen tutkimuksen vastanneista vajaa puolet (46 %) ilmoitti kärsineensä kielivaikeuksista koulun alkuvaiheessa. Osa heistä oli aloittanut koulun Ruotsissa, osa taas paluunsa jälkeen Suomessa unohtettuaan sitä ennen suomen kielen. Sotalasten koulunkäynti jäi Räsänen tutkimuksessa määrällisesti vertailuryhmää tilastollisesti merkitsevästi vähäisemmäksi. Koulunkäyntiä haitanneita tekijöitä ovat olleet maasta toiseen siirtymiseen liittyvät koulunvaihdot sekä ennen kaikkea muuttoihin liittyneet kielikysymykset. Kun vanhemmat laittoivat lapsiaan ruotsinkielisiin kouluihin lasten palatessa Ruotsista v. 1942, oli *Uusi Suomi* varoittanut asiasta todeten, ettei lasten ruotsinkielen taito ollut riittävä opetusta varten. Lehti kehotti vanhempia harkitsemaan, sijoittavatko lapsensa ruotsinkieliseen kouluun. Kirjoitus sai vihaisen vastauksen *Hufvudstadsbladetissa*, jossa epäiltiin, että taustalla vaikuttivat Virkkusen lastensiirtojen vastaiset mielipiteet.⁷⁶³ Kirjoittelun kiihkeässä sävyssä

⁷⁶¹ Kansallinen sotalapsitutkimus. Dosentti Nina Santavirralla 10.10.2007 saatu alustava julkaisematon taulukkotieto.

⁷⁶² Räsänen 1988, s.40-47.

⁷⁶³ Hufvudstadsbladet 31.8.1942.

eli kieliriidan poikanen, sillä lasten sijoittamisella ruotsinkielisiin kouluihin pyrittiin luonnollisesti parantamaan ruotsin kielen asemaa Suomessa. Tämä ajatus on saattanut olla eräs syy siihen, miksi suomenruotsalainen väestö suhtautui niin innostuneesti lastensiirtoihin. Kouluhallituksen edustajan osallistuminen lastensiirtokomitean työskentelyyn olisi helpottanut koulunkäyntiin ja kielikysymykseen liittyviä tilanteita lapsen kannalta. Juuri näissä kysymyksissä olisi kaivattu selkeää ohjausta. Lastensiirtokomitea ei kiinnittänyt näihin seikkoihin riittävää huomiota vaatiessaan jyrkästi kaikkien lapsen palautusta. Kielivaikeudet heikensivät sotalasten koulumenestystä.⁷⁶⁴ Koulutus vaikuttaa merkittävästi sijoittumiseen yhteiskunnassa. Se on myös keskeinen sosiaalisen nousun väylä. Sotalapset maksoivat kielitaidon puutteestaan hinnan, joka heijastui loppuelämään ja joka on häivytetty kollektiivisesta tietoisuudesta.

Freud ja Burlingham kiinnittivät huomiota Ison-Britannian lasten paluuseen liittyviin vaikeuksiin todetessaan, etteivät paluut olleet niin onnellisia kuin vanhemmat olivat odottaneet.⁷⁶⁵ Äideille oli kipeä kokemus havaita, että lapset olivatkin kiintyneet toiseen henkilöön ja käyttäytyivät vanhempiensa parissa kotonaan kuin vieraat. Lapsi kykeni tuntemaan kodikseen vain yhden paikan. Lapsi kiintyi vääjäämättä niihin henkilöihin, jotka häntä hoitivat.

Äidille oli helpompaa säilyttää tunneside lapseensa kuin lapselle säilyttää tunneside biologiseen äitiinsä. Tutkijat kiinnittivät huomiota äidin ja lasten erilaiseen aikakäsitykseen. Se, mikä äidille oli vain puoli vuotta, saattoi lapselle olla puolet hänen elämästään. Siksi äidit eivät voineet olla tuntematta katkeruutta syntyneen tilanteen johdosta. Äidit eivät tajunneet, että lapsen suunnaton aineellinen ja emotionaalinen riippuvuus pakotti sen luomaan vahvat tunnesiteet ympäristöönsä. Juuri tästä syystä oli odotettavissa monia vaikeita tilanteita, kun sota Ison-Britannian osalta päättyisi.⁷⁶⁶ Lapset maksoivat parantuneesta fyysisestä turvallisuudestaan henkisen hinnan. Näin tekivät myös Suomen sotalapset.

Lastensiirtokomitean tiedustelun tulos vastaa Resslerin ja muiden havaintoja pitkän eron vaikutuksista vanhempien ja lasten välisiin suhteisiin. Lasten ja vanhempien välinen tunneside menee poikki pitkästä erosta ja muista syistä johtuen. Ne lastensiirtojen haittavaikutukset, joita Fagerholm vastineessaan Virkkuselle v. 1942 ei ollut havainnut, toteutuivat nyt lasten paluun yhteydessä. Kokemuksia lasten jäämisestä Ruotsiin oli tosin jo talvisodankin jälkeen, mutta asiaa ei tarkemmin

⁷⁶⁴ Räsänen 1988, s.74.

⁷⁶⁵ Freud-Burlingham 1943, s.150-156.

⁷⁶⁶ Freud-Burlingham 1943, s.154.

tutkittu. Paluuseen liittyviä vaikeuksia oli esiintynyt jo v. 1942, jolloin Fagerholm oli asteittain perääntynyt lasten kotiuttamisvaatimuksesta suostuen ruotsalaisten pyyntöön lasten jäämisestä.⁷⁶⁷

Pahin Suomen lasten paluuseen liittyvä tapaus Suomessa sattui Kurussa joulukuussa 1946. Vanhemmat murhasivat rotanmyrkyllä 5-vuotiaan lievästi kehitysvammaisen poikansa Pekka Nordlundin. Bruun totesi tapauksen johdosta, että lasten paluuseen liittyvässä viranomaisten valvonnassa oli aukkoja.⁷⁶⁸ Tieto pojan väkivaltaisesta kuolemasta levisi myös Ruotsiin.⁷⁶⁹ On luonnollista, että tieto järkytti ruotsalaisia. Erääksi isän vihan syyksi mainittiin se, että poika puhui vain ruotsia, mitä isä ei ymmärtänyt. Tapaus nosti Ruotsissa lasten Suomeen palauttamisen kynnystä. Elsie Mannerheim oli kiinnittänyt jo lokakuussa 1945 lasten paluuseen liittyvän konferenssin yhteydessä huomiota siihen, että ruotsalaiset kasvatusvanhemmat halusivat varmuuden siitä, että lapset palaisivat todella hyviin koteihin.⁷⁷⁰ Kasvatusvanhempien huoli oli perusteltu.

Väestöpoliittiset tavoitteet vaarassa

Lastensiirtokomitea esitti syntyneen tilanteen johdosta, että sosiaaliministeriö tai valtioneuvosto antaisi sitovan määräyksen, että komitean oli palautettava kaikki Ruotsiin siirretyt lapset kuluvan vuoden 1946 aikana. Tämä sitova määräys olisi samanaikaisesti julkaistava Suomen ja Ruotsin lehdistössä ja esitettävä kummankin maan radiossa.⁷⁷¹ Komitea tarvitsi avukseen Suomen valtioneuvostoa saadakseen kaikki lapset kotiin alkuperäisen suunnitelman mukaisesti.

Valtioneuvosto ei pääministeri Mauno Pekkalan johdolla 28.3.1946 kuitenkaan hyväksynyt lastensiirtokomitean jyrkkää esitystä, vaan päätti, että lastensiirtokomitean välityksellä Ruotsiin terveinä siirretyt lapset oli palautettava kuluvan vuoden aikana kotimaahan siten, että seuraavat seikat oikeuttivat toistaiseksi jatkamaan lapsen Ruotsissa oleskelua:⁷⁷²

- 1) lapsen orpous
- 2) sairaus kodissa tai muuten sopimattomat kotiolot
- 3) Ruotsissa annettavan ammattiopetuksen keskeytyminen
- 4) vanhempien erittäin heikko taloudellinen tila, koskee erityisesti suuriperheisiä

⁷⁶⁷ Dagens Nyheter 8.9.1942.

⁷⁶⁸ Hufvudstadsbladet 8.1.1947; Av och an ... ja takaisin taas. "Tätien" tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948, s.38.

⁷⁶⁹ Dagens Nyheter 9.1.1947.

⁷⁷⁰ Hufvudstadsbladet 16.10.1945.

⁷⁷¹ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 18.3.1946. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁷² Valtioneuvoston pöytäkirjat.1946. Maaliskuu.

5) soveltumaton tai puuttuva asunto.

Sosiaaliministerinä Pekkalan hallituksessa toimi maltillisena kommunistina tunnettu Matti Janhunen. Janhusen toimintatavalle oli tyypillistä varovaisuus ja eteneminen pienin askelin. Hallituksen piirissä hän ei kyennyt lisäämään kommunistien vaikutusvaltaa.⁷⁷³ Em. perusteilla Ruotsiin jääville lapsille oli lastensiirtokomitean toimesta hankittava yksityispassi. Lastensiirtokomitea oikeutettiin myös harkintansa mukaan tekemään lapsen holhoojan ja kasvatusvanhempien kanssa sopimus, jolla lapsen oikeudellinen asema Ruotsissa turvattaisiin (ks. liite 16).⁷⁷⁴ Komitealle annettiin lapsen ja sen suomalaisten ja ruotsalaisten vanhempien välisiin suhteisiin liittyvissä asioissa suuri valta.

Koska Ruotsiin lähettämisen perusteet olivat olleet myös sosiaalisia, täytyivät taloudellista tilaa ja asunto-olosuhteita koskevat kriteerit monen Ruotsissa olleen lapsen kohdalla. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Bruun pitikin valtioneuvoston päätöstä liian väljänä eikä alistunut siihen. Hän kääntyi asiassa seuraavaksi Väestöliiton puoleen saadakseen tukea lasten palauttamisvaatimukselleen poliittisen tuen puuttuessa. Bruunin toimintaa kuvaa itsepäisyys lasten palauttamisasiassa. Väestöliitto olikin huolissaan kymmenien tuhansien Ruotsissa olevien sotlasten palauttamisesta.⁷⁷⁵ 7.5.1946 pidetyssä Väestöliiton kokouksessa Bruun totesi, että lastensiirtokomitea olisi halunnut tiukentaa lasten kotiuttamista koskevia määräyksiä.⁷⁷⁶ Hallituksen antamien säännösten perusteella melkein kaikki Ruotsissa nyt olevat suomalaislapset voisivat jäädä sinne edelleen. Lastensiirtokomitea oli kuitenkin sitoutunut tuomaan kaikki lapset takaisin Suomeen.⁷⁷⁷ Ruotsissa oli tuolloin n. 20 000 lasta (ks. liite 8).

Bruun viittasi myös eri organisaatioiden välisiin ristiriitoihin. MLL ei Bruunin mukaan erikoisemmin halunnut suomalaislasten kotiuttamista, koska kummiavustukset ja muu Suomeen lähetettävä apu vähenisi, jos suomalaislapset otettaisiin pois Ruotsista. MLL:n oma kanta puolestaan oli, ettei ollut modernin sivistysvaltion arvon mukaista pitää lapsia eräänlaisena tavarana, joka on ensisijaisesti biologisten vanhempiensa omaisuutta. Ehdottoman palauttamisen vaatijoiden olisi MLL:n mielestä myös pitänyt vastata siitä, että lapset voitaisiin sijoittaa olosuhteisiin, joissa heidän oli mahdollista kasvaa ja juurtua yhteiskuntaan.⁷⁷⁸ Westlingin havainnot nuorista rikoksentekijöistä tukevat MLL:n

⁷⁷³ Hirviluoto-Karjalainen 2004: Janhunen, Matti Juhani.

⁷⁷⁴ Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1946. Maaliskuu.

⁷⁷⁵ Väestöliitto 1991, s.55; Väestöliitto 1980, s.74-75.

⁷⁷⁶ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Väestöliiton arkisto; Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 16.9.1947. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁷⁷ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Väestöliiton arkisto.

⁷⁷⁸ Schildt-Runeberg 1961, s.119-227.

kantaa.⁷⁷⁹ MLL:n ja lastensiirtokomitean johtajan kannat poikkesivat radikaalisti toisistaan. Bruun oli jo syksyllä 1941 arvostellut MLL:ää ns. kesälasten palauttamisasiassa. MLL ei ollut Bruunin mielestä tyydyttävästi järjestänyt lasten palauttamista Ruotsista.⁷⁸⁰ Perimmäisenä syynä näkemyseroihin oli käsitys lapsesta. Bruunin käsitys esineellisti lapsen.

Bruun kertoi Väestöliitossa pidetyssä kokouksessa, että Ruotsissa toimiva Hjälpkommitten för Finlands barn oli lähettänyt vanhemmille Suomessa tiedustelun kysyen, antoivatko nämä lastensa edelleen olla Ruotsissa. Bruun katsoi kirjeen ennakoivan lasten laajamittaista Ruotsiin jäämistä. Hän piti sitä hälyttävänä. Suurimmaksi syyksi lasten antamiseen ottolapsiksi Ruotsiin todettiin Väestöliiton kokouksessa vanhempien köyhyys.⁷⁸¹ Se oli ollut myös eräänä lähetyssperusteena erityisesti vuosina 1941–43 lähetettyjen n. 22 000 lapsen osalta (ks. liitetaulukot 1 ja 4).

Suomen Huollon puheenjohtajan Sigurd Mattsonin käydessä Ruotsissa kesäkuussa 1946 oli havaittavissa, että Suomen auttamisessa oli tapahtunut ”hieman heikentymistä”.⁷⁸² Auttamishalun heikentymisen syitä oli useita. Tällaisina syinä Mattson mainitsi sen, että ruotsalaiset katsoivat Suomen olevan muita maita paremmassa asemassa. Myös lasten kotiuttaminen Ruotsista vaikutti heikentävästi ruotsalaisten haluun auttaa Suomea. Ruotsalaisia isäntiä oli kiinnostanut suuresti lasten palautus, mutta samalla myös matkalupien epäminen takaisin Ruotsiin pyrkiviltä lapsilta. Mattsonin mielestä lasten palautusta Suomeen olisi jouduttettava, sillä vaikeudet asiassa näyttivät kasvavan. Lapsia ei Mattsonin mielestä myöskään tulisi enää Ruotsiin siirtää, koska ruotsalainen avustuskomitea kärsi varojen puutteesta. Suomi-toimiston johtaja Hjelt-Cajanus oli valittanut Mattsonille sitä, että Tukholmaan saapui lapsia, joiden matkasta ei ollut sovittu ruotsalaisten kanssa ja joita kukaan ei ollut vastaanottamassa. Tällainen toiminta tulisi saada loppumaan.⁷⁸³ Kyseinen menettelytapa voidaan rinnastaa lapsen heitteillejättöön.

Suomen (avuntarvitsijan) ja Ruotsin (avunantajan) väliseen arkaluontoiseen suhteeseen liittyi jo sodan aikana vaikeuksia. Ruotsalaisilla itsellään oli vahva tunneperäinen käsitys avun oikeasta avustamisen muodosta jo talvisodan aikana, jolloin tarkoitus oli pelastaa Suomen lapset pommitusten tuhoilta. Jatkosodan alkuvaiheessa he katsoivat pelastavansa Suomen lapset suoranaiselta nälkäkuolemalta. Sensuuri kielsi Suomessa jyrkästi lastensiirtojen arvostelun v. 1942, koska se

⁷⁷⁹ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218.

⁷⁸⁰ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁸¹ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Väestöliiton arkisto.

⁷⁸² Ks. myös Korppi-Tommola 1990, s.136.

⁷⁸³ Suomen Huollon johtokunnan pöytäkirjat vuosina 1946-1947. Kokous 20.6.1946. Suomen Huollon arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Uusi Suomi 20.6.1948.

loukkasi ruotsalaisia. Ruotsalaisten käsitys Suomen todellisesta tilanteesta oli liian pessimistinen eikä sitä riittävän arvovaltaiselta taholta Suomesta käsin oikaistu. Tilanne kävi sodan jälkeen entistä mutkikkaammaksi, kun avunantaja käytti epäsuorasti hyväkseen taloudellista, avun antamiseen liittyvää valtaansa painostaakseen avun saajaa toimimaan haluamallaan tavalla. Tässä tapauksessa se merkitsi luopumista suomalaislasten palauttamiseen liittyvistä vaatimuksista ja sen hyväksymistä, että suuri osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Avuntarvitsija oli avunantajaan nähden alisteisessa asemassa.

Lastensiirtokomitea toimi ensisijaisesti suomalais-kansallisista lähtökohdista käsin. Lastensiirtoihin liittyvien riskien eduskuntakäsittely v. 1942 oli lastensiirtokomitean mukaan johtanut jo sodan aikana toimenpiteisiin lasten paluun turvaamiseksi. Lapsen jättäminen Ruotsiin katsottiin lasta lähetettäessä tehdyn sopimuksen rikkomiseksi. Näitä sopimuksia ei lastensiirtokomitean arkistosta löydy, joten sopimuksen sisältö ja sanamuoto jää komitean oman ilmoituksen varaan. Lähestymistapa oli paitsi kansallinen myös oikeudellinen. Oli syntynyt tilanne, jossa lapsen etu ja kansallinen etu oli saatettu törmäyskurssille. Suoranaista inhimillisyyden puutetta osoittaa se, että lastensiirtokomitea olisi määräyksellä velvoittanut sellaisetkin kodit ottamaan lapsensa takaisin, jotka jo olivat tehneet päätöksen lapsen Ruotsiin jättämisestä. Lapsen pakottaminen palaamaan perheeseen, joka ei enää halunnut lasta takaisin, oli jyrkässä ristiriidassa lapsen edun kanssa ja kuvastaa lapsen tunne-elämän lähes täydellistä ymmärtämättömyyttä. Ei myöskään voida ajatella, että kaikki ne vanhemmat, jotka eivät enää piitanneet lastensiirtokomitealle antamastaan sitoumuksesta, olisi oikeuden päätöksellä velvoitettu tuomaan lapsensa Ruotsista.

Lastensiirtokomitea oli joutunut todella vaikean ongelman eteen lasten palauttamista koskevassa asiassa. Ongelma realisoitui tuskallisessa erotilanteessa, jossa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olisivat joutuneet luopumaan suomalaislastesta, jota olivat vuosikausia hoitaneet ja josta oli muodostunut heille oman lapsen asemassa oleva perheenjäsen. Ongelma ei perimmältään ollut juridinen, vaan psykologinen ja sosiaalinen. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja ei osannut asettua lapsen asemaan eikä huomioida lapsen etua omissa ratkaisuvaatimuksissaan. Suuri merkitys syntyneessä tilanteessa oli suomalaisten vanhempien köyhyydellä ja omasta lapsesta vieraantumisella. Pohjimmaltaan kyse oli itse avustusmuotoon sisältyvästä rakenteellisesta riskitekijästä, joka havaittiin monissa muissakin lastensiirroissa.⁷⁸⁴ Johdonmukaisen linjan puuttumista suomalaisten päättäjien taholta osoittaa se, että sosiaaliministeri Ralf Törngren oli sodan jälkeen lähettämässä Ruotsiin uusia lapsia jo palautettujen

⁷⁸⁴ Ressler ja muut 1988, s.123-126.

lasten tilalle.⁷⁸⁵ Ajatus lasten lähettämisestä osoittaa suurta innostusta lastensiirtoja kohtaan, mikä oli RKP:lle tyypillistä koko sodan ajan.

Ruotsalaiset joutuivat v. 1947 tekemään saksalaislasten Ruotsiin siirtoa koskevan päätöksen. Ruotsalaiset avustusjärjestöt päätyivät siihen, että apu toimitetaan Saksaan. Järjestöt olivat neuvotelleet asiasta Ruotsin hallituksen kanssa. Perusteluina mainittiin mm. se, että eniten apua tarvitsevat lapset olivat niin huonossa kunnossa, ettei heitä voitu siirtää. Elintaso Ruotsissa oli niin paljon Saksan elintasoja korkeampi, että olisi julmaa palauttaa lapsi Saksaan köyhiin oloihin Ruotsissa vietetyn ajan jälkeen. Pitkä ero toisi ruotsalaisten mielestä mukanaan kasvatuksellisia ongelmia. Yhden lapsen kuljetuskustannuksella hankittiin 1 000 ruoka-annosta Saksassa jaettavaksi. Saksassa ruokittiin jo 120 000 lasta ja Itävallassa 70 000 lasta ruotsalaisin varoin.⁷⁸⁶ Ruotsin sosiaalihallituksen palveluksessa tuolloin toimineen Göta Rosenin mukaan Suomen lastensiirroista saadut kielteiset kokemukset vaikuttivat tähän päätökseen.⁷⁸⁷ Ruotsalaisilla oli joustava kyky hyödyntää saatuja kokemuksia.

Mielenkiintoista on verrata lastensiirtokomitean menettelyä suomalaislasten palauttamisasiassa voittajavaltion Neuvostoliiton menettelyyn inkeriläisten orpolasten palauttamisasiassa. Kyse oli Suomeen adoptoitujen orpolasten palauttamisesta v. 1945. Neuvostoliitto vaati jyrkästi kaikkien lasten palauttamista. Mannerheim ilmaisi vastalauseensa, mutta turhaan. Näiden lasten kerääminen eri puolilta Suomea ja luovuttaminen Neuvostoliittoon sai paikoittain ihmisjähdin luonteen. Kyse oli Neuvostoliiton kannalta laajasta toimenpiteestä, jolla se kokosi arviolta n. 150 000 hukkateille joutunutta lastaan eri puolilta Eurooppaa.⁷⁸⁸ Sodassa kärsityt suuret henkilömenetykset olivat tämän toiminnan taustalla. Sodan vähälukuiselle Suomen kansalle aiheuttamat väestömenetykset ohjasivat myös lastensiirtokomitean toimintaa sodan jälkeen. Suomi ei sodassa hävinneenä valtiona kuitenkaan voinut turvautua yhtä jyrkkiin toimenpiteisiin omien lastensa takaisin saamiseksi kuin Neuvostoliitto. Myös poliittiset seikat eli Suomen suhteet Ruotsiin vaikuttivat lasten palauttamisasiassa (ks. alaluku ”Eduskunta ja pelkojen toteutuminen”).

⁷⁸⁵ Hufvudstadsbladet 8.1.1945.

⁷⁸⁶ Handlingar ordnade i ett dossiesystem. Sg FI:4. International Welfare Review n.1/1947, s.30. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁷⁸⁷ Göta Rosenin haastattelussa 1.9.1977 antama tieto. Rosen toimi Ruotsin sosiaalihallituksen palveluksessa vastualueenaan lasten ja nuorison kysymykset. Hän edusti myös ruotsalaisia vanhempia suomalaislapsia koskevilla kiistakysymyksissä. Ks. myös Edvardsen 1977, s. 96-103 sekä Rosenin muistokirjoitus, Svenska Dagbladet 26.3.2006. PKY.

⁷⁸⁸ Nevalainen 1999, s.297-302.

Lastenkotiuttamiskomitea ongelmia ratkaisemaan

Lastensiirtojen yllättävät seuraamukset ilmenivät monin eri tavoin sodan jälkeen. Lastensiirtokomitea joutui ensin tekemisiin niiden vanhempien kanssa, jotka eivät enää halunneet lapsiaan kotiin. Ongelmat eivät kuitenkaan loppuneet tähän. Lastensiirtokomitea lopetti toimintansa 1.10.1948,⁷⁸⁹ mutta ongelmat jatkuivat. Silloin nousi esiin niiden vanhempien ongelma, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan takaisin Suomeen. Kasvatusvanhemmat vastustivat lapsen palauttamista, kuten myös useimmissa tapauksissa lapsi itse, josta oli tullut ruotsalaisperheen jäsen.

Sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson (sosiaalidemokraatti) asetti lastensiirtokomitean lakkauttamisen jälkeen uuden komitean selvittämään lasten kotiuttamiseen liittyviä ristiriitoja. Kysymys oli niiden suomalaisten vanhempien tukemisesta, jotka toistuvista pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan kotiin Ruotsista. Näiden tapausten määrä oli jatkuvasti lisääntynyt, mikä herätti viranomaisten huolestuneisuuden. Tämän komitean, joka sai nimekseen lastenkotiuttamiskomitea, puheenjohtajana toimi prof. Aatos Alanen.⁷⁹⁰

Komitean Suomi-toimistolta saamien tietojen mukaan alle 16-vuotiaita suomalaisia lapsia oli Ruotsissa 16.5.1949 seuraavasti:

Ruotsissa adoptoituja	1 235 (10 %)
Kasvatilapsisopimuksen tehneitä	3 764 (29 %)
Ruotsalaisen apukomitean muutoin sijoittamia	263 (2 %)
Yksityistietä Ruotsiin matkustaneita	7 585 (59%)
Yhteensä	12 847 lasta

Lastenkotiuttamiskomitea itse piti lukuja epätarkkoina siksi, että tilastossa saattoi sama lapsi olla useampaan kertaan laskettuna. Lapsi on välillä kotimaassaan käydessään palannut Ruotsiin. Sodanjälkeinen lapsiliikenne Ruotsiin oli hallitsematonta. Asiaa käsiteltiin lehdistössä ja lastensiirtokomitea oli itse pitänyt omaa rekisteriä epäselvistä tapauksista.⁷⁹¹ Yksityispassilla Ruotsissa olevien lasten määrä oli n. 59 % kaikista. Kesällä 1947 Ruotsiin oli myönnetty yksityispassi n. 3 000:lle lapselle. Kesien viettäminen Ruotsissa sodan jälkeen oli varsin yleistä.⁷⁹²

⁷⁸⁹ Bruun-Ståhlberg 1950; Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-49. Pöytäkirja kokouksesta 12.1.1948. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁹⁰ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Eduskunnan arkisto.

⁷⁹¹ Uusi Suomi 20.6.1948; Luettelo mahdollisesti Ruotsissa vielä olevista

lapsista. Sg Bh. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁹² Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-49. Pöytäkirja kokouksesta 16.9.1947. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön

Lastenkotiuttamiskomitea sai mietintönsä valmiiksi 13.6.1949. Komitea suositteli ristiriitojen selvittämistä neuvotteluteitse niin pitkälle kuin se oli mahdollista. Mikäli neuvottelutie ei johtanut tulokseen, ehdotti komitea määrärahan varaamista suomalaisille vanhemmille oikeudenkäyntikuluja varten. Tämä avustaminen oli rajoitettava niihin tapauksiin, joissa lapsi oli viranomaisten myötävaikutuksella siirretty Ruotsiin ja joissa vanhempien vaatimuksia voitiin pitää sosiaaliselta ja oikeudelliselta kannalta puolustettavina. Ehdotettu määräraha riitti noin 50 oikeustapauksen hoitamiseen.⁷⁹³ Määräraha oli pieni, kun sitä verrataan v. 1949 Ruotsissa olleiden lasten määrään, joka komitean oman tilaston perusteella oli n. 13 000 lasta.

Komitea katsoi myös, että arvioitaessa vanhempien oikeutta saada huostaansa Ruotsissa tilapäisesti hoidettavina olleet lapsensa, asia olisi arvosteltava Suomen lain aineellisten säännösten eli esineoikeuden perusteella. Tällöin olisi Suomessa omaksuttu sosiaalinen katsomus lasten ja vanhempien keskinäisestä suhteesta otettava huomioon oikeussäännösten tulkinnassa.⁷⁹⁴ Vaatimus oli ristiriidassa v. 1931 solmitun yhteispohjoismaista avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen kanssa. Tämän sopimuksen irtisanomista oli IKL vaatinut v. 1942, mutta vaatimukseen ei suostuttu, vaan luotiin järjestelmä, jossa adoptioita voitiin keskitetysti seurata Suomen viranomaisten – lähinnä ulkoasiainministeriön – toimesta. Ajatuksena oli, että adoptioihin voitaisiin vaikuttaa, mikäli niiden lukumäärä nousisi liian suureksi. Myös ruotsalainen avustusjärjestö toimi silloin adoptioita vastaan, mutta muutti myöhemmin kantaansa.

Lastenkotiuttamiskomitean mietintöön liittyi myös prof. Martti Kailan asiantuntijalausunto lasten palauttamiseen liittyvistä psyykkisistä riskitekijöistä. Kailan mukaan ero rakkaaksi käyneestä ympäristöstä saattoi lapselle olla järkytys, joka hetkellisesti voi aiheuttaa lapsessa jopa psyykkisiä häiriöitäkin, mutta jos uusi ympäristö on sopiva, eivät häiriöt jää pysyviksi. Lasten palauttamisen luonnollisten vanhempiensa luokse ei Kailan käsityksen mukaan voida katsoa eräitä poikkeustapauksia lukuun ottamatta aiheuttavan sellaista sielullista järkytystä, joka pysyvästi voisi vaikuttaa lapsen terveyteen ja henkiseen kehitykseen. Poikkeustapauksilla Kaila käsitti psyykkiseltä rakenteeltaan yliherkkiä lapsia. Normaali lapsi selviää paluuseen liittyvästä ohimenevästä järkytyksestä.⁷⁹⁵ On vaikea kuvitella vuoden 1949 tunneherkässä ilmapiirissä, että Kaila olisi antanut lausunnon, jossa olisi varoitettu lapsen paluuseen liittyvistä psyykkisistä ongelmista. Syntynyt tilanne loukkasi syvästi

lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁷⁹³ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.35. Eduskunnan arkisto.

⁷⁹⁴ Sama, s.35. Eduskunnan arkisto.

⁷⁹⁵ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Liite. Prof. Martti Kailan Ruotsista palanneiden lasten sopeutumista koskeva lausunto sosiaaliministeriölle. Eduskunnan arkisto.

suomalaista oikeustajua. Kaila palasi asiaan v. 1952 tutkimalla seitsemän Ruotsista palanneen lapsen sopeutumista Suomeen (ks. alaluku ”Eduskunta ja pelkojen toteutuminen”).

Lastenkotiuttamiskomitean ehdotus, että lasten palauttamiseen liittyvät riitakysymykset ratkaistaisiin Suomen lain aineellisten säännösten perusteella, jäi käytännössä vaille merkitystä. Komiteamietinnössä rinnastettiin lapsen palauttaminen omille vanhemmilleen irtaimen esineen luovutustuomion täytäntöönpanoon. Vaadittiin tällä perusteella lapsen palauttamista Suomeen Ruotsin poliisin antaman virka-apun avulla. Tällaista virka-apu pyyntöä ei komitean mielestä voitaisi evätä muutoin kuin lapselle aiheutuvien ”erityisen voimakkaiden ja välittömästi uhkaavien psyykkisten ja fyysisten” haittojen vuoksi, joiden esiintyminen arvovaltaisen suomalaisen psykiatrin antaman lausunnon perusteella oli epätodennäköistä. Katsottiin, että vanhempien alkeellisiin oikeuksiin kuului saada omat lapsensa jälleen luokseen.⁷⁹⁶ Juridinen, esineellistävä lähestymistapa ja lapsen tilanteen tutkimiseen ja lapsen edun huomioimiseen pohjautuva lähestymistapa olivat v.1949 ristiriidassa keskenään.

Komitean kanta ei kuitenkaan vaikuttanut asioiden kulkuun, vaan riitakysymykset ratkaistiin vuoden 1931 yhteispohjoismaisen sopimuksen perusteella Ruotsin lain säännösten mukaan, sillä sopimusta ei v. 1942 eduskuntakäsittelyn yhteydessä irtisanottu. Tätä ei katsottu voitavan tehdä, koska olimme saaneet niin runsasta aineellista apua Ruotsista.⁷⁹⁷ Erityisesti mieliä kuohutti Suomessa Kaija-Leena Vellosen oikeustapaus, jossa lapsen suomalainen äiti ei saanut tyttärtään takaisin, vaikka lapsen palauttamisesta oli tehty kirjallinen kasvattilapsisopimus (ks. liite 16). Ruotsin KKO:n kanta perustui ruotsalaisen lääkärin antamaan todistukseen, jossa todettiin lapsen Suomeen palauttamisen aiheuttavan hänelle vakavan psyykkisen trauman.⁷⁹⁸ Lastenkotiuttamiskomitea katsoi mietintönsä liitteenä olevassa lakit. tohtori Tauno Ellilän lausunnossa, että ratkaisu oli perustunut ”vain terveysnäkökohtiin”. Tämän on täytynyt tarkoittaa lapsen mielenterveyttä. Edelleen Ellilä halusi selvitystä siitä, mitä ruotsalainen osapuoli oli mahdollisesti maksanut lääkärinlausunnostaan.⁷⁹⁹ Lääkärinlausunnolla voitiin nyt kumota kasvattilapsisopimuksen kohta, jossa lapsi oli palautettava Suomeen kasvatusvanhempien kustannuksella suomalaisten vanhempien tätä vaatiessa. Ruotsalaiset ottivat aina arvioissaan huomioon

⁷⁹⁶ Sama. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.14-16. Eduskunnan arkisto.

⁷⁹⁷ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Mielipide on lastensiirtokomitean lainopillisen neuvonantajan Aune Mäkinen-Ollisen esittämä. Mäkinen-Ollinen antoi myös 13.3.1942 lastensiirtoihin liittyvän muiston eduskunnan lakivaliokunnalle. Väestöliiton arkisto.

⁷⁹⁸ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.11. Eduskunnan arkisto; Kungl. Maj. och Rikets Svea Hovrätt. Dom meddelad den 5 oktober 1950 om vårdnad om barn. Högsta domstolens arkiv.Riksarkivet.

⁷⁹⁹ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.11,16. Eduskunnan arkisto.

palauttamisen ja uuden eron vaikutuksen lapsen mielenterveyteen Ellilän vähätellessä ”vain terveystarkkohtien” merkitystä lasta koskevassa ratkaisussa.⁸⁰⁰ Psykiatriset asiantuntijalausunnat ja lähestymistavat Suomessa ja Ruotsissa poikkesivat täydellisesti toisistaan.

Huomionarvoista oli komitean ehdotus määrärahan varaamisesta vanhemmille oikeudenkäyntikuluja varten, sillä monet suomalaisvanhemmat eivät olisi varattomuutensa vuoksi kyenneet suorittamaan kaikkia oikeudenkäynnin synnyttämiä kuluja. Yli puolella lastensiirtokomitean kautta lapsensa Ruotsiin lähettäneellä vanhemmalla oli työläistäusta (ks. liitetaulukko 3). Lähettämisen perusteet vuosina 1941–43 olivat ensisijaisesti sosiaalisia. Vanhemmat tarvitsivat taloudellisen tuen lisäksi myös tulkkiapua.

Kokonaisuudessaan tilanne lapsiaan kotiin haluavien suomalaisvanhempien kannalta oli vaikea erityisesti silloin, kun lapsi itse ei halunnut palata. Freud ja Burlingham olivat varoittaneet Ison-Britannian lasten paluuseen liittyvistä vaikeuksista. Lapsi, joka oli kiintynyt uusiin kasvatustahoihinsa, vieraantui biologisista vanhemmistaan.⁸⁰¹ Freudin ja Burlinghamin varoitukset toteutuivat myös Suomessa. Lapsi oli Suomeen paluunsa jälkeen tavallaan ”voitettava takaisin” suomalaisen perheensä piiriin. Mitä kauemmin lapsi oli ollut Ruotsissa, sitä vaikeampaa tämä oli.

Monet suomalaisvanhemmat ovat saattaneet luopua lapsistaan hiljaisesti ilman oikeudenkäyntiä tajutessaan menettäneensä oman lapsensa kiintymyksen. Lapset olivat olleet liian kauan erossa perheistään. He olivat luoneet voimakkaat tunnesiteet uusiin hoitajiinsa eivätkä tunteneet tarvetta palata takaisin. Tilanne vastasi Resslerin ja muiden tekemiä havaintoja lasten ja heidän vanhempiansa välisissä suhteissa eron seurauksena tapahtuvista muutoksista.⁸⁰² Kansallisen sotalapsitutkimuksen kyselytutkimuksen mukaan 859:sta osallistuneesta 206 eli 24 % harkitsi aikuisena muuttamista takaisin Ruotsiin. Ruotsiin oli muuttanut, mutta sieltä myöhemmin palannut 65 henkeä eli n.8 %. Ruotsi on monelle sotalapselle ollut lapsuuden satumaa, eräänlainen ”kadotettu paratiisi”. Sitä heijastaa myös vastaustiedoissa todettu ruotsalaisen perheen henkisesti ehyempi ilmapiiri ja se, että lasta kuunneltiin ja kunnioitettiin Ruotsissa enemmän kuin Suomessa. Lapsi sai ruotsalaisessa perheessä enemmän olla oma itsensä kuin suomalaisessa perheessä.⁸⁰³

⁸⁰⁰ Sama, s.11. Eduskunnan arkisto.

⁸⁰¹ Freud-Burlingham 1973, s.191; Freud-Burlingham 1943, s.153-154.

⁸⁰² Ressler ja muut 1988, s.125.

⁸⁰³ Kansallinen sotalapsitutkimus. Dosentti Nina Santavirralla 10.10.2007 saatu alustava julkaisematon taulukkotieto.

Eduskunta ja pelkojen toteutuminen

Lasten palauttamista koskeva keskustelu

Ruotsissa oli 15.9.1949 kotimaahan palaamatta Suomi-toimiston tekemän selvityksen perusteella vielä noin 15 000 suomalaislasta. Kuusi kansanedustajaa esitti vastalauseen Fagerholmin hallituksen toimenpiteistään v. 1948 antaman kertomuksen käsittelyn yhteydessä ja vaati, että lasten palauttamiseen tähtääviä toimenpiteitä oli edelleen tarmokkaasti jatkettava ja taloudellisesti tuettava niitä vanhempia, jotka halusivat saada lapsensa kotiin.⁸⁰⁴ Kolme vastalauseen allekirjoittajista kuului maalaisliittoon, kaksi SKDL:ään ja yksi edistyspuolueeseen.⁸⁰⁵ Maalaisliiton edustajat toimivat asiassa aloitteen tekijöinä. Keskustelun aikana Suomessa istui Urho Kekkosen maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, joka oli seurannut 17.3.1950 kaatunutta Fagerholmin sosiaalidemokraattista vähemmistöhallitusta.

Hallituksen kertomuksen eduskuntakäsittelyssä 12.5.1950 totesi SKDL:n edustaja Irma Torvi⁸⁰⁶, että kansalaiset eivät sodan aikana voineet aavistaa, minkälaiseksi joukkotragediaksi lastensiirrot lopulta muodostuivat. Viranomaiset pyrkivät väistämään vastuunsa asiassa siirtämällä sen yksityisille perheille viittaamalla lasten sodan jälkeisiin palaamisiin Ruotsiin yksityispassilla. Viranomaisen vastuu asiassa ei kuitenkaan muutu, vaikka lapsi palaisikin yksityispassilla Ruotsiin. Torven mielestä suuri osa vanhemmista oli hiljaisessa mielessään alistunut ajatukseen, että lapsi jää Ruotsiin lopullisesti. Hän mainitsi myös hermojärkytykset, joita Suomeen palanneet lapset ovat joutuneet kokemaan sopeutumisvaikeuksien ollessa liian suuria.

Torvi kiinnitti huomiota siihen, etteivät vanhemmat sodan oloissa mitenkään voineet kuvitella, etteivät saisi takaisin lapsiaan sodan jälkeen. Vanhemmat eivät voineet tietää sitä, miten v. 1931 solmittu yhteispohjoismainen avioliitto, lapseksiottamista ja holhousta koskeva sopimus vaikutti heidän lastaan koskevassa asiassa. Kotimaan lastenhuoltoviranomaisilla oli vain lausunnonanto-oikeus, mikä ei mitenkään turvannut vanhempien oikeutta lapseensa. Niinpä esimerkiksi vastoin Helsingin lastensuojelulautakunnan vuosina 1946–48 antamaa 47 kielteistä lausuntoa oli ruotsalainen tuomioistuimien tuominnut riidanalaisen lapsen ruotsalaisille vanhemmille.⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat.1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.

⁸⁰⁵ Edustajien puoluekantojen selvittelyssä on käytetty teosta Martti Noponen: Suomen eduskunnan jäsenistö 1907-1970. Tampereen Yliopiston Poliitiikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia no 15. 1970.

⁸⁰⁶ Torvi oli myös SKP:n keskuskomitean jäsen. Eduskunnan matrikelitoimikunta. Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.

⁸⁰⁷ Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta antoi vuosina 1945-1950 yhteensä 399 lausuntoa lapsen adoptiota

Torvi luki lopuksi katkelman Topeliuksen *Koivu ja tähti*-sadusta rinnastaen Ruotsiin jääneet lapset sadun lapsiin, jotka kaipasivat ja palasivat kotimaahansa vastoin hoitajiensa tahtoa. Torvi tuskin tiesi Topeliuksen sadun taustasta, sillä kyse oli isonvihan aikana venäläisten vangeiksi joutuneista lapsista eli venäläisten julmuuksista lapsia kohtaan.⁸⁰⁸ Arvioiden mukaan Suomesta vietiin Venäjälle n. 20 000 henkeä, mikä vastaa 5–7 % silloisesta väkiluvusta. Erityisen suuri oli valloittajan kiinnostus naisia ja lapsia kohtaan, varsinkin tyttölapsia kohtaan. Naisia ja lapsia myytiin noin 1 000 henkeä orjiksi Persian pääkaupunkiin Ispahaniin. Varsinkin pienet lapset venäläistyivät nopeasti.⁸⁰⁹

Torven mukaan Ruotsista kotiinsa palaavat lapset löytävät nyt hieman parempaa kuin sadun lapset, jotka löysivät sammaleet vuoteeksensa ja pettuleipää joka päiväiseksi leiväkseen. Kyseessä ovat nyt nimenomaan köyhimpien kotien lapset, jotka tulisi voida vastaanottaa heidän omien luonnollisten vanhempiensa luokse. Topeliuksen kertomuksen lapsetkin palasivat kotiin heitä odottavien vanhempien luokse.

Torven mielestä emme voi unohtaa Ruotsiin jääneitä 15 000 lasta, vaikka meillä on velvollisuus tuntea kiitollisuutta ruotsalaisia kohtaan. Emme voi unohtaa Ruotsissa olevia lapsiamme senkään vuoksi, että maailmassa parhaillaan käydään raivoisaa ”kylmää sotaa”, joka voi milloin tahansa muuttua ”kuumaksi”. Kun hallitukset ja niiden takana olevat piirit vastoin kansojensa tahtoa suunnittelevat sotia, ei kansoilla ole oikeutta unohtaa sotien synnyttämiä kärsimyksiä ja menetyksiä. Suomen kansan onkin luettava Ruotsiin jääneet lapset sotamenetykseksi, vaikka lapset yksilöllisesti ajatellen elävät onnellisissa olosuhteissa. Sodan aineellisten menetysten rinnalla tulisi muistaa, että lapset ja nuoriso ovat kallein omaisuutemme. Kuitenkin maa, joka oli heidät synnyttänyt, unohti heidät. Sodan aikana saattoi äidin teko, joka oli tapahtunut lapsen hyväksi, muuttua päinvastaiseksi tai johtaa

koskevassa asiassa. Adoptioon lapsensa antaneet kodit edustivat useimmiten lapsen kannalta heikkoja koteja. Mikäli suomalaisten vanhempien suostumus oli saatu, niin alioikeudet Ruotsissa yleensä hyväksyivät adoptioanomukset vastoin lautakunnan lausuntoa. Näistä suurin osa oli kuitenkin myönteisiä. Lautakunnan jäsenet Ylppö ja Leivo-Larsson vastustivat pääsääntöisesti adoption hyväksymistä ja lapsen Ruotsiin jäämistä. Esimerkiksi kokouksessa 15.4.1947 käsiteltiin tapausta, jossa perheen isä juopotteli. Perheessä oli kuusi lasta, joista kolmella oli jo todettu asosiaalisia taipumuksia. Kasvatukselliset olosuhteet perheessä olivat heikot. Ylppö vastusti adoption hyväksymistä vastoin lautakunnan enemmistön kantaa. Kokouksessa 22.2.1949 kehotti lautakunta lastensuojeluvirastoa valmistelemaan sosiaaliministeriölle tehtävää aloitetta vuoden 1931 konvention muuttamisesta siten, ettei suomalaislapsia voitaisi vastaisuudessa ottaa ottolapsiksi ulkomailla. Kokouksessa 14.10.1947 viitattiin maan vastaiseen oman työvoiman tarpeeseen. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1945-1950. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto.

⁸⁰⁸ Topelius oli satua kirjoittaessaan käyttänyt hyväkseen oman sukunsa sukutarinaa. Hänen esi-isänsä oli lapsena joutunut venäläisten vangiksi Oulussa v.1714, mutta palannut myöhemmin. Vilksa 2005, s.519.

⁸⁰⁹ Uudenkaupungin Merihistoriallinen yhdistys ja Uudenkaupungin kulttuurihistoriallinen museo 1996, s.77.

lapsen ja vanhempien välisen suhteen katkeamiseen, sillä yksilö ei sodan aikana voinut vaikuttaa omaansa eikä omaistensa kohtaloon.⁸¹⁰

Torvi ei tiennyt sodanaikaisesta lastensiirtojen arvostelua koskevasta sensuuripäätöksestä ja lastensiirtojen käyttämisestä propagandistisiin tarkoituksiin. Näitä seikkoja ei tuotu keskustelussa missään yhteydessä esiin. Lastensiirtojen aloittamiseen keskeisesti vaikuttaneen puolueen eli sosiaalidemokraattien edustaja Jokisen mielestä perustuslakivaliokunnan mietintöön liitetyillä vastalauseilla haluttiin ainoastaan ottaa uudelleen esiin jo vanha asia. Jokisen mielestä vastalause oli heikoin perustein tehty.⁸¹¹

Keskustelun jälkeen asia pantiin RKP:n edustajan Albin Wickmannin vaatimuksesta ja sosiaalidemokraattien edustajan Kalle Jokisen kannattamana pöydälle. Asia otettiin uudelleen käsittelyyn 23.5.1950. Tämän käsittelyn yhteydessä vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut SKDL:n edustaja Ellen Stenberg⁸¹² viittasi siihen, että eräät edustajat pitivät lasten palauttamista Ruotsista ulkopoliittisesti niin arkaluontoisena, ettei siihen saanut puuttua. Ruotsin Suomelle sodan aikana antaman avun johdosta Stenberg kysyi, että lapsillako se maksetaan. Hän totesi edelleen, ettei kansakuntanakaan ole yhdentekevää menettää 15 000 lasta.⁸¹³

RKP:n edustaja Ernst von Bornin mukaan, joka talvisodan aikana osallistui lastensiirtoihin liittyvään päätöksentekoon, eduskunnan olisi paikallaan osoittaa kiitos Ruotsin kansalle kaikesta siitä huolenpidosta, mitä se on Suomen lapsille vaikeana aikana antanut. Valtaosa lapsista oli palannut hyvinvoivina ja hyvinvarustettuina kotimaahansa. Von Bornin mukaan asiasta oli keskusteltu ulkoasiainvaliokunnassa, mutta luovuttu asian viemisestä pidemmälle. Lapset olivat vapaaehtoisesti lähteneet vieraaseen maahan toisin kuin valvontakomissiolle luovutetut 20 henkeä.⁸¹⁴

Von Born teki lapsiasiasta ulkopoliittisen korostamalla, että kysymystä on käsitelty myös ulkoasiainvaliokunnassa ja se oli ”tavallaan” yhteydessä ulkopoliitiikkaamme.⁸¹⁵ Ulkoasiainvaliokunta, joka oli hankkinut eräitä täydentäviä tietoja ulkoministeri Carl Enckelliltä, ei katsonut olevan aihetta huomautusten tekoon hallituksen kertomuksen johdosta.⁸¹⁶ Taustalla vaikutti Paasikiven linjan toisena

⁸¹⁰ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.723-726.

⁸¹¹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.726.

⁸¹² Stenberg oli SKP:n keskuskomitean jäsen. Eduskunnan matrikelitoimikunta 1982: Stenberg, Ellen Aleksandra

⁸¹³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.776-779.

⁸¹⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.779-780.

⁸¹⁵ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 786.

⁸¹⁶ Valtiopäivät 1949. Asiakirjat. Neljäs ja viides osa. Ulkoasiainvaliokunnan mietintö n:o 12 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta, mikäli se koskee suhteita ulkovaltoihin; Ulkoasiainvaliokunnan 9.11.1949 pitämän kokouksen pöytäkirja. Ulkoministeri Enckell osallistui tähän kokoukseen, jossa käsiteltiin ulkoasianministeriön toimenpiteitä lapsiin

peruspilarina toiminut pohjoismainen suuntautuneisuus, joka on kollektiivisessa tietoisuudessa jäänyt liian vähälle huomiolle. Paasikivi toi Pohjoismaiden merkityksen Suomelle esiin linjavetopuheessaan itsenäisyyspäivänä 1944. Venäläiset eivät reagoineet puheeseen kielteisesti. Suomen aseman vahvistamiseksi pohjoismaisessa ryhmässä oli Paasikiven mukaan kaikin keinoin turvattava ruotsinkielisen väestön olemassaolo, sillä se oli tärkein ja vahvin side, joka piti yllä yhteyttä Ruotsin ja sen kautta muiden Pohjoismaiden kanssa.⁸¹⁷ Esitetty vastalause olisi vahingoittanut Suomen suhteita Ruotsiin. Se olisi saattanut myös lastensiirtoasiassa hyvin aktiivisesti toimineen ruotsinkielisen vähemmistön ja yhtä aktiivisesti toimineet sosiaalidemokraatit ja erityisesti Fagerholmin vaikeaan asemaan. Sosiaalidemokraatit ja Fagerholm olivat sodan jälkeen keskeisiä vaikuttajia kommunismin vastaisessa taistelussa.

Von Bornin vaatimus kiitollisuuden osoittamisesta tilanteessa, jossa maata uhkasi 15 000 lapsen menetys ruotsalaisten aloitteesta käynnistyneen avustustoiminnan johdosta, onkin nähtävä tätä taustaa vasten. Kysymys oli oikeastaan näiden lasten uhraamisesta. Suomella ei myöskään sodan jälkeen ollut pulaa lapsista, sillä suuret ikäluokat syntyivät vuosina 1945–50. Nämä sodan jälkeen syntyneet lapset korvasivat moninkertaisesti Ruotsiin jääneiden lasten määrän. Kysymys oli samalla lahjanantajan ja lahjan saajan välisestä suhteesta. Antajan ja saajan välisen suhteen vaikeus korostuu erityisesti silloin, kun syntyy ristiriitoja. Bourdieu puhuu symbolisesta pääomasta, joka syntyy lahjanantajalle lahjan saajaan nähden. Kiitollisuudentunne sitoo saajan antajaan ja johtaa siihen, että saaja kieltää todellisuuden lahjan antajan eduksi. Bourdieun mukaan lahjoittaminen on myös toisen omistamista.⁸¹⁸

Sosiaalidemokraattien edustaja Juho Kuittinen ei hyväksynyt sitä, että lapsikysymyksestä tehtiin poliittinen. Jokainen tietää, miksi lapsia aikanaan lähetettiin Ruotsiin ja ettei asiaa voitu mitenkään toisin järjestää. Kuittisen mukaan niiden äitien rinnalla, jotka halusivat lapsensa kotiin Ruotsista, oli myös äitejä, jotka eivät enää halunneetkaan lapsiaan takaisin, vaan antoivat lapsensa mielellään olla Ruotsissa. Kuittisen mielestä asia ei ole sen luonteinen, että siitä kannattaisi tehdä hallitustason ongelmaa.⁸¹⁹ Lastensiirtokomitean oma tutkimus marras-joulukuussa 1945 vahvisti Juho Kuittisen tiedon siitä, että kaikki eivät enää halunneetkaan lapsiaan kotiin.

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut maalaisliiton edustaja Jussi Annala totesi, että oli ennen kuulumatonta, että Ruotsiin sota-aikana siirrettyjä lapsia ei luovuteta vanhemmilleen. Tällaista ei

liittyvissä riita-asioissa.

⁸¹⁷ Majander 2004, s.67.

⁸¹⁸ Bourdieu 1977, s.194-197.

⁸¹⁹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.787.

kulttuuriyhteiskunnassa ja länsimaisen kulttuurin piirissä saisi tapahtua. Lasten palauttamistoimia olisi tarmokkaasti jatkettava ja tuettava taloudellisesti vanhempia, jotka haluavat saada lapsensa takaisin kotiin.⁸²⁰ Kokoomuksen edustaja Johannes Wirtanen totesi, että lapset oli tuotava Ruotsista kotiin ellei hyvällä niin pahalla.⁸²¹

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut maalaisliiton edustaja Väinö Okon mukaan ei ole meille kansakuntana kunniaksi, että olemme joutuneet jättämään 15 000 lasta Ruotsiin. Asia kuitenkin sai perustuslakikomiteassa poliittisia piirteitä, joita Okko paheksui. Hän kiinnitti myös huomiota siihen, että peruslakivaliokunnan esityksen puolesta äänesti myös SKDL:n oma edustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi, mikä oli ristiriidassa SKDL:n muiden edustajien kannan kanssa. Kilpi oli ennen vuotta 1945 toiminut sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Kilven asettuminen asiassa porvareiden puolelle osoitti, että poliittiset rajalinjat menivät sekaisin lasten palauttamisvaatimuksessa.⁸²² Lapset oli Okon mielestä pidettävä erillään politiikasta.⁸²³

Sosiaalidemokraattien edustaja Tyyne Leivo-Larssonin mukaan SKDL:n edustajien vastalauseet tulevat kovin myöhään.⁸²⁴ Lapset olisi tullut palauttaa Ruotsista jo paljon aiemmin, mutta silloin SKDL:n edustajat eivät reagoineet. Leivo-Larssonin mielestä oikea ajankohta olisi ollut vuosina 1945–46. Tällöin SKDL:n taholta vastustettiin lasten palauttamista. Sosiaaliministerinä tuolloin toiminut Matti Janhunen jarrutti lasten palauttamista ja toimi vastoin lastensiirtokomitean näkemystä. Vuoden 1947 toimintakertomuksessa ei SKDL kiinnittänyt Ruotsissa oleviin lapsiin mitään huomiota. Leivo-Larsson totesi myös lasten paluuliikenteen osalta, että useat lapsista, jotka lastensiirtokomitea toi kotimaahan, palasivat Ruotsiin vastoin lastensiirtotoimikunnan mielipidettä yksityisinä lapsina niiden perheiden luo, joiden luona olivat olleet. Lapset olivat kiintyneet kasvatustalouksiinsa ja nämä lapsiin. Yksityisspassilla Ruotsiin palanneiden lasten suuri joukko näkyikin lastenkotiuttamiskomitean mietinnössä vuodelta 1949.⁸²⁵ Leivo-Larsson viittasi lasten edestakaisin matkustamisen tuomiin haittoihin.

Leivo-Larsson jatkoi, että ne lapset, jotka nyt joudutaan palauttamaan Ruotsista pitkän Ruotsissa olon jälkeen, kärsivät suurempia sielullisia haittoja kuin lapset, jotka palautettiin aikaisemmin. Hänen

⁸²⁰ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 782-783.

⁸²¹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 783.

⁸²² Irma Torvi totesi haastattelussa 14.8.1978, että Kilpi oli ollut mukana lastensiirtotoiminnassa ja piti koko vastalauseetta loukkauksena niitä kohtaan, jotka olivat lapsia Ruotsiin siirtäneet. PKY. Työkansan Sanomat korosti pääkirjoituksessaan 25.5.1950, ettei kyseisellä vastalauseella haluttu loukata niitä, jotka olivat olleet lastensiirtotoiminnassa mukana.

⁸²³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 783-784.

⁸²⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 784-786.

⁸²⁵ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

mielestään lasten palauttamisen yhteydessä ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota siihen, mikä on ollut äidin suhde lapseensa. Leivo-Larsson asettui tällä mielipiteellään niiden äitien taakse, jotka jatkuvasti kaipasivat Ruotsissa olevia lapsiaan haluten lapsen kotiuttamista. Hän viittasi myös lastenkotiuttamiskomitean asettamiseen ja määrärahan varaamiseen v. 1949 niitä vanhempia varten, jotka ovat joutuneet turvautumaan oikeustoimiin lapsensa kotiin saamiseksi. Ulkoministeriö ja Suomen lähetystö Tukholmassa velvoitettiin antamaan tarvittavaa oikeudellista apua. Eroa ei tehty lastensiirtokomitean kautta siirrettyjen lasten ja yksityistietä menneiden lasten välillä.

Leivo-Larssonin mukaan Torvi ja Stenberg halusivat lastensiirtoasian kautta hyökätä Fagerholmin hallitusta ja sen sosiaaliministeriä vastaan. Silloinen eduskunnan puhemies Fagerholm oli todennut lapsia Ruotsiin lähetettäessä, että ruotsalaisilta kasvatusvanhemmilta vaadittiin kaksinkertainen uhraus. Ensimmäinen uhraus vaadittiin, kun he ottavat lapsen hoitoonsa, ja toinen, kun lapsi palautettiin kotimaahansa. Nyt oli tullut toisen uhrauksen aika ja oli valitettavaa, etteivät kasvatusvanhemmat jaksa muistaa näin monen vuoden jälkeen, että silloin, kun he olivat ottaneet lapsen hoitoonsa, he sitoutuivat luovuttamaan lapsen takaisin.

Lapsikysymys oli hänen mielestään niin arvokas, ettei siitä pitäisi tehdä puoluepoliittista kiistakysymystä. Hän arveli myös, että tällä kaikella pyritään viime kädessä aikaan saamaan välien särkyminen Suomen ja Ruotsin kesken, kun viitataan siihen, etteivät ruotsalaiset halua palauttaa lapsia. Virallinen Ruotsi ei kuitenkaan mitenkään ole vastuussa siitä, että oli sellaisia ruotsalaisia vanhempia, jotka eivät halua palauttaa lasta Suomeen.

Leivo-Larsson päätti puheenvuoronsa toteamalla, että lapset oli palautettava Suomeen joko omiin perheisiinsä ja tuettava näitä perheitä tai sitten lapsille oli hankittava hyvä ottolapsikoti Suomesta. Suomessa oli jatkuvasti perheitä, jotka ottaisivat ottolapsia, mutta eivät voineet niitä saada. Pysyvä Ruotsiin jääminen ei tullut kyseeseen. Kanta vastasi sekä lastensiirtokomitean johtajan Elsa Bruunin, lastenkotiuttamiskomitean että Väestöliiton kantaa.

Kokoomuksen edustaja Arvi Ahmavaara kiinnitti huomiota siihen tosiseikkaan, että mikäli neuvotteluteitse ei päästä ratkaisuun, olivat mahdollisuudet lasten takaisin saamiseen vähäiset. Hän korosti myös v. 1931 solmitun yhteispohjoismaista avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen sitovuutta ja ruotsalaisen tuomioistuimen päätösvaltaa. Hän viittasi myös ulkoasiainvaliokunnan lausuntoon. Asiassa ei ollut enempää tehtävissä kuin mitä oli tehty.⁸²⁶

⁸²⁶ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.787.

SKDL:n edustaja Irma Torvi kiinnitti huomiota siihen, että nyt kun maamme tilanne oli sodan jäljiltä korjautunut ja voisimme vastaanottaa lapsemme takaisin kotiin, oli esteenä v. 1931 solmittu yhteispohjoismainen sopimus. Torvi korosti, että Suomen moraalinen vastuu lapsista ei pääty tähän. 15 000 lapsen asia oli mittasuhteiltaan suurempi kuin se 20 hengen luovutus valvontakomissiolle, johon von Born viittasi. Kylmä sota ja kansainvälisen tilanteen kireys heijastui Torven esittämässä uhkakuvassa: Suomen äidit saattoivat jälleen kerran joutua luovuttamaan lapsensa tietäen, että se samalla voisi merkitä lopullista luopumista lapsesta.⁸²⁷

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut maalaisliiton edustaja Jussi Annala torjui von Bornin käsityksen siitä, ettei perustuslakivaliokunnalla olisi ollut oikeutta käsitellä lapsiasiaa siksi, että ulkoasiainvaliokunta ei nähnyt tarvetta puuttua siihen. Tässä asiassa ei Annalan mielestä ollut mitään politiikkaa.⁸²⁸ Sosiaalidemokraattien edustaja Kalle Jokinen kiinnitti huomiota maalaisliiton omaa hallitustaan kohtaan osoittaman luottamuksen heikkouteen lapsiasiaassa, kun vastalauseessa kuitenkin todettiin, että hallitus on tehnyt asiassa voitavansa.⁸²⁹

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut SKDL:n edustaja Stenberg vertasi perustuslakivaliokunnan eräiden kansanedustajien tapaa ajaa toisenlaisessa asemassa olevien henkilöiden etuja näiden jouduttua maasta pois. Hän totesi, että lapsiin nähden Suomen kansalaisuutta ei pidetä missään arvossa eikä anneta minkäänlaista tukea eduskunnan eikä perustuslakivaliokunnan taholta. Hän myös arvosteli lastenkotiuttamiskomitean oikeudenkäyntikuluihin varaamien määrärahojen niukkuutta. Varattu summa riitti vain kymmenen perheen oikeusavustusta varten mikä oli todelliseen tarpeeseen nähden aivan liian vähäinen.⁸³⁰

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut kokoomuksen edustaja Martti Kölli viittasi siihen, että perustuslakivaliokunnan käsittelyssä oli ilmoitettu yhden lapsen palautuksen maksavan vähintään 30 000 markkaa. Rahaa oli varattu 500 000 mk. Vastalauseen laatijoiden mielestä valtion tulisi tukea kaikkia niitä perheitä, joiden lapset olivat Ruotsissa sen vuoksi, ettei vähävaraisilla perheillä ollut varaa vaatia oikeutta. Monessa tapauksessa oli Köllin mielestä sattunut suoranainen erehdys lasta Ruotsiin luovutettaessa. Nämä erehdykset tulisi Köllin mielestä oikaista yhteiskunnan tuella.⁸³¹

⁸²⁷ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.787-788.

⁸²⁸ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.788.

⁸²⁹ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.788.

⁸³⁰ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.788-789.

⁸³¹ Valtioapäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.789.

Varallisuuserot suomalaisten ja ruotsalaisten vanhempien välillä sodan jälkeen olivatkin suuret. Ruotsalaisilla vanhemmilla oli huomattavasti paremmat taloudelliset edellytykset juridisen avun hankkimiseen kuin suomalaisilla. Asian käsittely ruotsalaisessa tuomioistuimessa heikensi ratkaisevasti suomalaisten vanhempien mahdollisuuksia saada lapsensa takaisin Suomeen.

Äänestys toimenpiteistä

Eduskunta suoritti avoimen äänestyksen Fagerholmin hallituksen toimenpiteistään antamasta selvityksestä. Lasten palauttamiseen liittyvien toimenpiteiden tehostaminen oli keskeisin kiistakapula. 86 äänellä 81 ääntä vastaan eduskunta hyväksyi perustuslakivaliokunnan ehdotuksen muuntamattomana.⁸³² Lasten palauttamiseen liittyviä toimenpiteitä ei siis ollut tarpeen tehostaa. Enemmistö oli niukka eli vain viisi ääntä. Tarkasteltaessa eri puolueiden edustajien äänestyskäyttäytymistä havaitaan, että kaikki sosiaalidemokraattien 46 edustajaa, kaikki RKP:n 12 edustajaa ja edistyspuolueen 3 edustajaa äänestivät perustuslakivaliokunnan mietinnön puolesta.⁸³³ Sekä sosiaalidemokraatit että RKP toimivat lastensiirtojen alkuvaiheessa käynnistävänä voimana suhtautuen asiaan innostuneesti. RKP:n edustaja von Born otti keskustelussa esiin myös ulkopoliittiset näkökohdat suhteessamme Ruotsiin. Sodanjälkeisessä tilanteessa niillä oli suuri merkitys. Koko toisen maailmansodan lopputulos merkitsi pohjoismaisuuden läpimurtoa Suomessa.⁸³⁴ Myös Pohjola- Norden yhdistysten kannatuspohja laajeni sodan jälkeisessä Suomessa.⁸³⁵

Kokoomuksen edustajien kesken on tapahtui hajontaa, sillä enemmistö eli 15 edustajaa hyväksyi perustuslakivaliokunnan mietinnön 11 vastustaessa. Kokoomus suhtautui lastensiirtojen alkuvaiheessa toimenpiteeseen kriittisesti Paavo Virkkusen ollessa lastensiirtojen vaikutusvaltaisin vastustaja eduskunnassa. Virkkunen oli jo siirtynyt syrjään politiikasta eikä v. 1950 enää vaikuttanut eduskunnassa. Hänen intressissään ei olisi ollut Fagerholmin aseman heikentäminen.

Maalaisliiton edustajista 43 ei hyväksynyt perustuslakivaliokunnan mietintöä vain seitsemän hyväksyessä sen. Vastalause sai enimmät kannattajansa tämän puolueen piiristä. Maalaisliiton piirissä suhtauduttiin lastensiirtoihin torjuvasti jo siirtojen alkuvaiheista lähtien. Ministeri Juho Koivisto olisi halunnut talvisodan alussa lastensiirtojen asemesta Ruotsin avun Suomeen. Pohjanmaalla ilmestytvä

⁸³² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 790.

⁸³³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 790.

⁸³⁴ Majander 2004, s. 64-70.

⁸³⁵ Janfelt 2005, s. 17.

Ilkka, jonka johtokuntaan Juho Koivisto lukeutui, arvosteli lastensiirtoja.⁸³⁶ Ilkan kirjoittelu oli eräänä syynä sensuuripäätökseen, jossa kokonaan kiellettiin lastensiirtojen arvostelu.

Hämmästyttävää on, että kolme SKDL:n edustajaa hyväksyi perustuslakivaliokunnan mietinnön sellaisenaan enemmistön eli 27 edustajan vastustaessa. Nämä kolme vastoin ryhmänsä enemmistöä äänestäneet edustajat ratkaisivat käytännössä äänestyksen lopputuloksen hallituksen eduksi. Haastattelussa v. 1978 entinen SKDL:n kansanedustaja Irma Torvi totesi, että kansandemokraattien ryhmässä oli sisäisiä ristiriitoja lasten palauttamisen suhteen mm. Sylvi-Kyllikki Kilven kanssa, joka oli osallistunut lastensiirtotoimintaan.⁸³⁷ Tämä selittää äänestyskäyttäytymisen, jossa kolme kansandemokraattien ryhmän jäsentä yhtyi vastoin puolueen enemmistön kantaa sosiaalidemokraattien ja RKP:n kantaan. Torvi oletti, että sosiaalidemokraatit olivat tehneet lastensiirtokysymyksestä ryhmäpäätöksen ennen eduskuntakeskustelua. Tällaista ryhmäpäätöstä ei kuitenkaan sosiaalidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjoissa ole.⁸³⁸ Asiasta todennäköisesti vain keskusteltiin epävirallisesti.

Asiaan liittyy myös poliittisia taustatekijöitä. Lastensiirtojen yllättävä lopputulos oli ase lähinnä sosiaalidemokraatteja vastaan. Lastensiirtojen näkyvimpänä hahmona koko sodan ajan oli toiminut Fagerholm, joka kävi kommunistien kanssa kovaa taistelua Suomen työväen sieluista sodan jälkeen. Fagerholmin mukaan kommunistien kyky keksiä aiheita pääministerin kimppuun käymiseksi oli ihailtava.⁸³⁹ Lastensiirtojen lopputuloksen osalta kyseessä oli monien suomalaisperheiden suuri inhimillinen tragedia, joka yhdistyi kommunistien kohdalla poliittisiin pyrkimyksiin. Pohjimmaltaan sosiaali- ja perhepoliittisesta asiasta tulikin poliittinen taisteluväline. Myös taistelu pohjoismaista suuntausta vastaan ohjasi kommunistien toimintaa. Suomalainen identiteetti tuli hakea idästä, ei muista Pohjoismaista. Jopa kummikuntaliikkeestä varoitettiin SKP:n paikallisosastoja, sillä sekin nähtiin vain ilmiönä, jolla yritettiin lisätä Ruotsin arvovaltaa täysin poliittisessa tarkoituksessa. Ruotsista saatujen lahjojen pelättiin korruptoivan työläisten tietoisuutta ja herättävän myötätuntoa Ruotsia kohtaan vähävaraisen väestön keskuudessa.⁸⁴⁰

Lastensiirtokomitean varatoiminnanjohtajana toiminut Ester Paasio totesi haastattelussa, että sekä hän että Elsa Bruun olivat järkyttyneitä eduskuntakeskustelun lopputuloksesta. Äänestyksen lopputulos

⁸³⁶ Ilkka 11.10.1941.

⁸³⁷ Irma Torven haastattelulausunto 14.8.1978. PKY.

⁸³⁸ Suomen sosiaalidemokraattinen puolue. Eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.12.1948-16.10.1952. Työväen arkisto.

⁸³⁹ Fagerholm 1977, s.253.

⁸⁴⁰ Majander 2004, s.303-304.

merkitsi käytännössä n. 15 000 lapsen luovuttamista Ruotsille. Elsa Bruunin ja Ester Paasion kannalta tämä merkitsi pahimpien pelkojen toteutumista. Paasion mielestä koko lastensiirto-operaatio toteutettiin alun perin liian hätäisesti. Asiaa olisi pitänyt tutkia perusteellisemmin.⁸⁴¹

Eduskunta toimi v. 1950 lastensiirtoasiassa virheellisen tiedon varassa kuten jo v. 1942. Sille ei silloin kerrottu todellista Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneiden lasten lukumäärää, vaikka tieto olisi ollut helposti saatavissa Ruotsin avustusjärjestöltä. Eduskunnalle v. 1950 ilmoitettu Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä taas oli liian suuri. Lukua ei asian käsittelyn yhteydessä kuitenkaan kyseenalaistettu. V. 1948 Ruotsissa voimaan tullut lapsilisälaki teki tämän tutkimuksen kannalta mahdolliseksi tarkentaa Ruotsiin jääneiden lasten lukua Ruotsin väestökirjanpidon perusteella. Lapsilisän saamiseksi oli lapsi pakko viedä kirkonkirjoihin. Lapsen kansallisuus ei vaikuttanut asiaan. Saatu lopputulos n. 7 100 lasta on oleellisesti pienempi kuin eduskunnalle ilmoitettu luku (ks. luku ”Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta”).

Kyseessä oli Suomi-toimiston tilastointivirhe, joka pohjautui lasten toistuvaan edestakaiseen matkustamiseen Suomen ja Ruotsin välillä sodan jälkeen. Matkustelua oli käytännössä mahdollon rekisteröidä luotettavasti. Tämä tutkimus vahvistaa osaltaan Resslerin ja muiden havainnon lasten matkojen dokumentointiin liittyvistä vaikeuksista. Virheellinen oli myös käsitys siitä, että lapset olisivat *Koivu ja tähti*-sadun hengessä ikävoineet takaisin kotimaahansa. Lasten enemmistö oli ruotsalaistunut, eivätkä he kaivanneet enää suomalaisia perheitään. Adoptiopäätös oli useimmissa tapauksissa lapsen edun mukainen.

Vanhemmat, jotka eivät saaneet lapsiaan takaisin

Niiden vanhempien vaikeaan tilanteeseen, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan Ruotsista kotiin, palattiin vielä v. 1952.⁸⁴² Maassa istui silloin Urho Kekkosen johtama maalaisliittolainen enemmistöhallitus. Vanhemmat olivat vedonneet kansanedustajiin avun saamiseksi. Suomen kansanpuolueen edustaja Juho Tenhiälä esitti 19.2.1952 hallituksen edustajan vastattavaksi lastensiirtojen jälkiseuraamuksiin liittyvän kysymyksen. Kysymyksen allekirjoitti yhdeksän muuta kansanedustajaa. Edustajista viisi kuului liberaaliseen kansanpuolueeseen, neljä kokoomukseen ja yksi maalaisliittoon.⁸⁴³ Kokoomuksen edustaja Johannes Wirtanen oli ollut mukana jo v. 1950 keskustelemassa lapsiasiasta. SKDL:n edustajia ei allekirjoittajien joukossa ollut.

⁸⁴¹ Ester Paasion haastattelulausunto 16.9.1978. PKY.

⁸⁴² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952, s.329-332.

⁸⁴³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952, s.329-332.

Kyse oli niiden vanhempien asemasta ja saamasta tuesta, jotka vasten tahtoaan olivat menettäneet lapsensa Ruotsiin. Puhetta johti eduskunnan puhemies Fagerholm, nyt jo toisen kerran lastensiirtoihin liittyvässä asiassa. Keskustelua asiasta ei sallittu valtiopäiväjärjestyksen 37 §:n 1 momentin perusteella. Kyseessä oli kirjallisesti tehty kysymys, johon asianomainen ministeri vastasi. Tenhiälä totesi haastattelussa, että sosiaalidemokraattien edustaja Tyyne Leivo-Larsson koetti saada häntä luopumaan kyselystä. Myös Ruotsin lähetystöstä oli kysely asiasta. Tenhiälä piti Suomen asennetta liian nöyränä. Ruotsalaiset vetosivat aluksi Suomen olosuhteiden kehnouteen kieltäytyessään palauttamasta lapsia sodan jälkeen, mutta eivät palauttaneet lapsia tilanteen parannuttuaan.⁸⁴⁴

Tenhiälä tiedusteli, oliko hallitus tietoinen niistä järkyttävistä epäkohdista, jotka vallitsivat niitten kansalaistemme oikeudessa, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet Ruotsiin sodan aikana lähetettyjä lapsiaan takaisin. Tilanne synnytti tavatonta katkeruutta vanhemmissa. Sitä lisäksi viranomaistemme liian laimea tuki sekä ruotsalaisten kasvatusvanhempien yliolkainen suhtautuminen vanhempien oikeudenmukaisiin vaatimuksiin. Edelleen tiedusteltiin, mihin toimiin hallitus aikoi ryhtyä, että ne vanhemmat, jotka tahtovat saada lapsensa kotiin, todella saisivat viranomaistemme taholta kaiken tarvittavan tuen koskien tulkki-, lääkäri- sekä lainopillista asiantuntija-apua.

Toisena sosiaaliministerinä toiminut maalaisliittolainen ministeri Lauri Murtomaa vastasi, että valtioneuvosto oli viimeksi syyskuussa 1951 asettanut määrärahan Ruotsissa olevien suomalaisten kasvattilasten kotiuttamisesta syntyvien oikeudenkäyntien rahoittamiseksi eräissä tapauksissa. Murtomaan mukaan hallituksen taholta annetaan puheena olevassa asiassa kaikkea käytettävissä olevaa apua lasten vanhemmille ja ryhdytään muihinkin mahdollisiin toimenpiteisiin lasten palauttamisen turvaamiseksi.⁸⁴⁵ Viranomaisilla ei kuitenkaan v. 1952 käytännössä ollut enää riittävän tehokkaita keinoja lasten palauttamiseksi kotimaahan. Tuolloin oli jo kulunut seitsemän vuotta sodan päättymisestä Suomen maaperällä. Ministerin lupaus ”lasten palauttamisen turvaamisesta” oli käytännössä vailla merkitystä, vaikka ruotsalaisille kasvatusvanhemmille oli helmikuussa 1952 lähetetty kahdeksan haastetta suomalaislapsista. Tapaukset saivat runsaasti julkisuutta Ruotsin lehdistössä. Ruotsalaislehdet kiinnittivät huomiota siihen, että lapsen itsensä tulisi saada ratkaista kohtalonsa Ruotsiin jäämisestä.⁸⁴⁶ Asian käsittely eduskunnassa kuitenkin lisäsi oikeustapausten määrää. Toukokuuhun 1952 mennessä oli tapausten määrä noussut 41:een.⁸⁴⁷

⁸⁴⁴ Sosiaalineuvos Juho Tenhiälän haastattelu 18.7.1978. PKY.

⁸⁴⁵ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952, s.331.

⁸⁴⁶ Helsingin Sanomat 5.2.1952.

⁸⁴⁷ Helsingin Sanomat 19.5.1952.

Asiaan liittyi lapsistaan taistelevien vanhempien vaatimuksia tukeva psykiatrinen lausunto. Professori Martti Kaila antoi samana päivänä kun eduskuntakysely tehtiin eli 19.2.1952 psykiatrisen lausunnon lasten kotiuttamiseen liittyvistä psyykkisistä ongelmista. Lausunto liittyi tehtyyn eduskuntakyselyyn ja sitä voitiin riitatapauksissa käyttää oikeudessa suomalaisena asiantuntijalausuntona. Kailan lausunto vastasi suunnilleen hänen lastenkotiuttamiskomitealle v. 1949 antamaansa lausuntoa. Koska ruotsalaiset asiantuntijalausunnot pohjautuivat aina lapsen tilanteen tutkimiseen, oli Kailan uudessa lausunnossa nyt mukana seitsemän Suomeen palanneen lapsen ryhmä. Kailan aikaisempi lausunto lastenkotiuttamiskomitealle oli liikkunut yleisten periaatteiden tasolla, mutta uusi lausunto pohjautui lapsista itsestään koottuihin tietoihin. Tutkitut lapset olivat palanneet hyvin pitkän, jopa seitsemän vuoden Ruotsissa oleskelun jälkeen. Lasten sopeutuminen oli Kailan mielestä sujunut pääpiirteissään ongelmitta.⁸⁴⁸

Sirkka-Liisa Tobiasson kuului Kailan tutkimaan lapsiryhmään. Hänen kokemuksensa poikkeavat Kailan hänen sopeutumisestaan antamasta positiivisesta lausunnosta. Tobiasson toteaa omalta kohdaltaan:⁸⁴⁹

Vuodet neljännestä seitsemänteeseen olivat onnellista aikaa ruotsalaisten kasvatusvanhempien lapsena. Kun olin seitsemän vuoden iässä, alkoi suomalainen äitini usean vuoden hiljaisuuden jälkeen kirjoitella ja vaatia minua kotiin. Tästä alkoi taistelu, joka kesti viisi vuotta. Minulle nämä vuodet merkitsivät ahdistusta, pelkoa ja unettomuutta. V. 1950 eli samana vuonna kun minun piti aloittaa tyttökoulu Ruotsissa, tuli kohtalokas kirje Suomesta. Tämän kirjeen perusteella minun piti olla suomalaisen äitini luona tiettyyn päivämäärään mennessä, tai muutoin minut toimitettaisiin Suomeen poliisin toimenpitein. Samana kesänä matkustin äitini luo Kajaaniin. Kotiympäristöni Suomessa oli sekä aineellisessa että henkisessä mielessä köyhä. Koulussa minulla oli kielivaiveuksia. Vuonna 1953 sain matkustaa Ruotsiin tervehtimään kasvatusvanhempiani. Tältä matkaltani en enää palannut Suomeen. Nämä kokemukset ovat jättäneet minuun jälkensä. Söin rauhoittavia lääkkeitä Suomesta paluun jälkeen ja kärsin usean vuoden ajan unettomuudesta ja erilaisista fobioista. Professori Martti Kailan tutkimus pitää minun kohdallani heikosti paikkansa.

⁸⁴⁸ Hemtransportfrågan och frågan om barnens eftervård i Finland. Martti Kailan lausunnon ruotsinno. Sg FV:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁸⁴⁹ Kaven 1985, s.125-127.

Tobiasson ei itse eivätkä muutkaan tutkituista muista henkilökohtaisesti tavanneensa Kailaa. On luultavaa, että lausunnot on annettu vain vanhempien mielipiteiden perusteella lasta kuulematta, mahdollisesti vain puhelinkeskustelun perusteella. Tobiassonin toive Ruotsiin jäämisestä heijastaa monen sotalapsen toivetta. Ruotsalaisesta perheestä oli muodostunut uusi perhe ja koti. Kansanedustaja Irma Torven siteeraama *Koivu ja tähti*-satu ei kuvasta näiden lasten todellisia tunteita.

Lehdistökeskustelua Suomessa sodan jälkeen: sodanaikaiset varotukset unohtuvat

Lasten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsiteltiin lehdistössä varsin runsaasti sodan jälkeen. Vuoden 1946 kuluessa alkoi lehtiin tulla uutisia lasten kotiuttamisiin liittyvistä riita-asioista. Kirjoittelu aiheesta hiipui vähitellen 1950-luvun alkupuolen jälkeen lastensiirtojen odottamattomien seuraamusten painuessa taka-alalle muiden päivänpolttavimpien aiheiden rinnalla. Uudelleen lastensiirtojen vaikutuksesta lapsiin keskusteltiin lehdistön palstoilla vasta 1970-luvulla. Lehtikirjoituksia on käsitelty lehdistäin aikajärjestyksessä alkaen vuodesta 1945.

Uusi Suomi kirjoitti huhtikuussa 1945 Suomessa vierailevan ruotsalaisen avustusjärjestön toiminnanjohtajan Lars Östbergin esittämästä näkökannasta, ettei 10 000 lapsen kotiuttaminen Ruotsista voi mitenkään onnistua syksyyn mennessä. Tähän mennessä oli Ruotsista kotiutettu vain lapsia, joiden vanhemmat sitä toivoivat. Muitten lasten kotiuttamisen aika ei ruotsalaisten mielestä vielä ollut sopiva.⁸⁵⁰ Tyypillistä Östbergin toiminnalle oli jarruttaa lasten kotiuttamista mitä erilaisin perustein. Näin oli menetelty jo v. 1942 Fagerholmin luopuessa lasten palauttamisvaatimuksesta ruotsalaisten painostuksen jälkeen.

Lehti käsitteli lasten palautusta maaliskuussa ja huhtikuussa 1946 todeten, että Ruotsissa oli herättänyt paljon keskustelua Helsingistä saapuneet tiedot, että Suomen viranomaiset olivat päättäneet palauttaa takaisin kotimaahansa kaikki Ruotsissa vielä olevat n. 19 000 lasta. Perusteluksi mainittiin se, että lapset olivat oleskelleet jo liian kauan Ruotsissa ja tämän vuoksi heidän on vaikeaa tottua jälleen kotimaansa oloihin. Lars Östberg ja rouva Inger Enqvist avustusjärjestöstä olivat jälleen käymässä Suomessa ja neuvottelivat Suomen viranomaisten kanssa. He pitivät Suomen elintarviketilannetta niin huonona, ettei lasten kotiuttamiseen voida sen vuoksi ryhtyä.⁸⁵¹ He ihmettelivät syytä Suomen

⁸⁵⁰ *Uusi Suomi* 14.4.1945.

⁸⁵¹ Elintarvikeannoksia oli pakko pienentää alkuvuonna 1945 syntyneen vaikean kauppapoliittisen tilanteen johdosta. Tämä seikka on osaltaan vaikeuttanut lasten palauttamista Ruotsista. Brittien kovuus Suomea kohtaan jatkui vielä Moskovan välirauhan jälkeenkin kauppaneuvotteluissa v. 1945. Suomelle elintärkeät tuontitavarat kuten elintarvikkeet sivuutettiin ja vedottiin jopa välirauhansopimuksen pykälään 19. Siinä Suomi asetti liittoutuneiden käyttöön tarvikkeita ja tuotteita, joita saatettiin vaatia sotaan liittyviin tarkoituksiin. Suomi oli edelleenkin vihollismaan asemassa. Ruotsi tuki Suomea

viranomaisten kiirehtimiseen lasten kotiuttamisessa. Myös Yhdysvaltain entinen presidentti Hoover oli valjastettu ajamaan samaa asiaa, sillä hänkin oli ruotsalaislehdille ihmetellyt Suomen viranomaisten suunnitelmia lasten palauttamisesta.⁸⁵² Sosiaaliministeri Matti Janhunen myöntyi ruotsalaisten painostuksen edessä. Valtioneuvosto salli määrättyjen lapsiryhmien jäädä toistaiseksi Ruotsiin. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajat mielestä kriteerit taas olivat liian väljät. Lähes kaikki Ruotsissa olleet lapset saivat tällöin edelleenkin jäädä sinne. Perusteina olivat mm. vanhempien heikko taloudellinen tilanne tai puutteelliset asunto-olot. Sodan jälkeisessä Suomessa nämä kriteerit pätivät monen perheen kohdalla.

Östbergiin kohdistui voimakas painostus ruotsalaisten kasvatusvanhempien taholta, jotka olivat kasvattilapsiinsa niin kiintyneitä, etteivät voineet heistä luopua. Kiintymys oli molemminpuolista, sillä myös lapset itse useimmissa tapauksissa vastustivat voimakkaasti paluutaan Suomeen, varsinkin pieninä Ruotsiin lähetetyt ja siellä kauan olleet lapset.

Uusi Suomi kirjoitti kesäkuussa 1946 vielä Ruotsissa olevista lapsista otsikolla: ”Noin 18 000 suomalaista lasta Ruotsissa”. Lehti kertoi, miten Skeppsbrolle oli saapunut uudelleen pieni tyttö, joka kaksi viikkoa aikaisemmin oli palautettu kotiinsa. Useissa tapauksissa lapset palasivat kasvatusvanhempiensa kutsumina, mutta melkein puolet lapsista lieene sellaisia, joiden vanhemmat oma-aloitteisesti ovat tarjonneet lapsiaan kesäksi ruotsalaisiin perheisiin. Ruotsissa oli tällä hetkellä n. 18 000 ns. komitealasta ja heistä 9 000 on yksityispassilla. Ruotsalainen avustuskomitea lopettaa työskentelynsä syksyllä. Tarkoituksena on sitä ennen palauttaa Ruotsista n. 4 000 lasta. Jäljelle jää sairaiden lasten lisäksi noin 3 000 lasta, joista suurin osa jäänee lopullisesti ottolapsiksi Ruotsiin, samaten kuin yksityisesti Ruotsiin matkustaneet lapset.⁸⁵³

Kesäkuussa 1948 *Uusi Suomi* vaati virallisia toimenpiteitä lasten Ruotsin matkojen hillitsemiseksi. Puolittainen kaaos Suomesta Ruotsiin tapahtuvassa lapsiliikenteessä oli kiinnittänyt Suomen viranomaisten huomiota. Koko kevään ajan oli Tukholmaan lähetetty pieniä suomalaislapsia ilman, että näiden vanhemmat ovat varmistautuneet siitä, että lapset vastaanotetaan ruotsalaisiin perheisiin. Suomi-toimiston johtaja Hjelt-Cajanus vaati, että lasten matkat on ennen Suomesta lähtöä ennalta valmisteltava.⁸⁵⁴

näissä vaikeissa ja monimutkaisissa kaupallisissa neuvotteluissa, joissa tapahtuikin sitten vähitellen brittien asenteiden lientymistä ja vastaantuloa Suomen tarpeisiin. Salovaara 1977, s.44 ;Nevakivi 1976, s.114-115; Krogius 1991, s.123.

⁸⁵² Uusi Suomi 31.3.1946 ja 4.4.1946.

⁸⁵³ Uusi Suomi 29.6.1947.

⁸⁵⁴ Uusi Suomi 20.6.1948.

Päätäjillä ei sodan kestäessä eikä sen jälkeenkään ollut kuvaa niiden sosiaalisten ongelmien laajuudesta, mitä tämä avustusmuoto vääjäämättä toisi mukanaan. Tukholmaan saattoi saapua päivittäin satakuntakin lasta, joiden oleskelua Ruotsissa ja matkaa edelleen Tukholmasta määräpaikkaan ei ollut järjestetty etukäteen. Suomi-toimisto otti vastuun lasten sijoittamisesta, mutta joutui palauttamaan osan lapsista, koska sijoituspaikkaa ei voitu järjestää. Lasten sodan jälkeinen paluuliikenne Ruotsiin oli hallitsematonta.

Uusi Suomi haastatteli toukokuussa 1949 lastenkotiuttamiskomitean jäsentä, lähetystösihteeri Backströmiä. Hän totesi, että kaikki Ruotsissa olevat lapset oli kotiutettava sillä edellytyksellä, että sosiaaliministeriö piti heidän kotiolojaan tyydyttävinä. Kotiintulo ei missään tapauksessa saanut aiheuttaa lapselle psyykkisiä häiriöitä.⁸⁵⁵ Sodan päättymisestä oli nyt kulunut jo viisi vuotta. Lapsen kotiuttaminen näin pitkän ajan jälkeen vastoin lapsen tahtoa aiheutti vääjäämättä seuraamuksia lapselle itselleen. Se katkaisi usein myös Ruotsissa alkaneen koulunkäynnin.

Uusi Suomi palasi asiaan kesäkuussa 1949 otsikolla ”Ruotsissa olevien suomalaisten lasten kotiuttamiskysymys”. Artikkelissa se käsitteli lastenkotiuttamiskomitean vastavalmistunutta mietintöä todeten, ettei tarkoituksena ole toimeenpanna lasten pakollista joukkosiirtoa Ruotsista Suomeen. Lastenkotiuttamiskomitea oli todennut syntyneiden ristiriitojen syyksi sen, että lapset joutuivat jäämään ruotsalaisiin koteihinsa yleensä sangen pitkäksi aikaa, mikä oli vastoin alkuperäistä tarkoitusta. Komitea ehdotti Suomen lainsäädännön noudattamista kiistatapauksissa myös ruotsalaisissa tuomioistuimissa.

Lehden mainitsema lasten ”pakollisen joukkosiirron” välttäminen viittaa lastensiirtokomitean suunnitelmiin jo v. 1946, joihin sosiaaliministeri Janhunen ja valtioneuvosto eivät suostuneet.⁸⁵⁶ Lasten palauttamista Ruotsista olivat sodan jälkeen viivytelleet myös ruotsalaiset itse. Ehdotus Suomen lainsäädännön noudattamisesta ruotsalaisessa tuomioistuimessa oli kuolleenä syntynyt ajatus, sillä se olisi edellyttänyt asiaa koskevan yhteispohjoismaisen sopimuksen irtisanomista. Asia oli selkeästi sanottu lastensiirtokomitean edustajille lastensiirtojen päätöskonferenssissa Tukholmassa v.1948.⁸⁵⁷

Helsingin Sanomat kirjoitti kesäkuussa 1945 pääkirjoituksessaan ”Lastemme saama naapuriapu”, että yksi kauneimpia ja aidoimpia Pohjolan yhteishengen ja yhteisvastuuntunnon ilmenemismuotoja oli ollut toisten pohjoismaitten lapsiamme kohtaan osoittama uhrautuva avuliaisuus. Se tulee säilymään

⁸⁵⁵ *Uusi Suomi* 11.5.1949.

⁸⁵⁶ Valtioneuvoston pöytäkirjat.1946. Maaliskuu.

⁸⁵⁷ Pöytäkirja Tukholmassa 14.10.1948 pidetystä lastensiirron päättäjäiskonferenssista. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

ilahduttavana valopilkkuna koko inhimillisen kehityksen historiassa näiltä synkiltä suursodan vuosilta. Lehti kiitti erityisesti avustustoiminnasta, joka Ruotsissa jatkuvasti vielä sodan jälkeenkin tehtiin lastemme hyväksi monissa eri muodoissa.⁸⁵⁸ Pääkirjoitusta kuvasi syvä kiitollisuuden tunne lapsia vaikeana aikana auttaneita naapurimaita kohtaan. Tämä ilmapiiri jäi vallitsevaksi, kun lasten palautuksiin liittyvät kiistat vähitellen laimenivat 1950-luvun alkupuoliskolla.

Helsingin Sanomat julkaisi huhtikuussa 1949 Ruotsin avustusjärjestön toiminnanjohtajan Lars Östbergin haastattelun otsikolla ”Ruotsissa adoptoitu 1 500 suomalaista lasta. Uusi asenne riitalapsiin nähden”. Östberg totesi, että kuolleisuus niiden lasten joukossa, jotka siirrettiin Ruotsiin, oli paljon alhaisempi kuin Suomessa olevien lasten keskuudessa. Edelleen hän totesi, että Ruotsiin olisi nyt adoptoitu 1 500 suomalaislasta. Riitatapaukset lapsista, joihin avustusjärjestö on joutunut puuttumaan, muodostavat vain pienen määrän siirrettyjen lasten kokonaismäärästä. Sen kokemuksen ruotsalaiset olivat kuitenkin saaneet, että lapsia ei pitäisi siirtää pois vanhempiensa luota, jos vain voidaan auttaa heitä muulla tavoin. Suomen lasten osalta ei ollut mitään mahdollisuutta auttaa muutoin kuin siirtämällä lapset Ruotsiin. Saattuelaivamääräykset olivat estäneet lähettämästä vaatteita ja elintarvikkeita Suomeen. Meillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin saada lapset Ruotsiin. Östberg ei tässä yhteydessä mainitse vaihtoehtoisia auttamisen malleja eli sotakummi-toimintaa eikä ruotsalaisin varoin käynnistettyä joukkoruokintaa useilla paikkakunnilla. Niitä eivät saattuelaivamääräykset rajoittaneet.

Östberg viittasi myös Ruotsin oikeuslaitoksen soveltamaan uuteen periaatteeseen riidanalaisiin lapsiin nähden. Ensi sijassa otettiin nyt huomioon lapsi ja vasta toisessa sijassa vanhemmat ja heidän toivomuksensa. Ruotsin valtiopäiville oli jätetty ehdotus vanhempia koskevaksi uudeksi laiksi, joka kiisti juridisen vanhempainoikeuden ja otti enemmän huomioon lapsen omat reaktiot. Jos nyt käsittelyssä olleet kaksi riitatapausta (Vellonen ja Karppanen) olisi käsitelty aiemmin, oli Östbergin mukaan hyvin mahdollista, että tuomioistuin ei olisi lainkaan huomioinut lasten omia reaktioita.⁸⁵⁹

Tapauksilla oli suuri ennakoiva merkitys, sillä ne merkitsivät sitä, että kasvattilapsisopimus ei enää ollut ehdottoman sitova (ks. liite 16). Ruotsin KKO teki Kaija-Leena Vellosta koskevan päätöksen 28.2.1949. Lapsi sai jäädä Ruotsiin vastoin kasvattilapsisopimusta, jonka mukaan lapsen palauttamiseen riitti vanhempien ilmaisema toivomus. Päätös perustui ruotsalaisen lääkärin antamaan lausuntoon, jonka mukaan lapsen psyykinen terveys huomattavasti kärsisi, jos hän vastoin omaa tahtoaan jättäisi kasvattivanhempansa ja palaisi äitinsä luo Suomeen. Lapsen palauttamista oli aluksi

⁸⁵⁸ Helsingin Sanomat 19.6.1945.

⁸⁵⁹ Helsingin Sanomat 21.4.1949.

yritetty ajaa virka-aputeitse, mutta epäonnistuttu. Lastenkotiuttamiskomitea kyseenalaisti omassa mietinnössään ruotsalaisten toiminnan. Ratkaiseva merkitys oli ruotsalaisen lääkärin antamalla lausunnolla.⁸⁶⁰

Lehti palasi toukokuussa 1950 Vellosen tapaukseen. Lehti kirjoitti, että, että Kaija-Leena Vellosen äiti hävisi juttunsa, mutta riita jatkui edelleen, sillä äiti aikoi valittaa tuomiosta. Tyttö oli viettänyt ruotsalaisessa kodissa yhdeksän vuotta. Ruotsin lehdistö oli kirjoitellut Ruotsiin jääneiden lasten asian eduskuntakäsittelystä ja lastenkotiuttamiskomitean varaamasta ”taistelurahastosta” vanhempien oikeudenkäyntikuluja varten. *Aftonbladet* oli todennut, että tunnesiteet olivat heikentyneet suomalaisten vanhempien ja lasten välillä, kun taas ruotsalaisten vanhempien ja lasten väliset suhteet olivat lujentuneet. *Aftonbladetin* kirjeenvaihtaja oli käynyt sosiaaliministeriössä haastattelemassa sosiaaliministeri Ralf Törngreniä, ministeri Vihtori Vesteristä ja sosiaaliministeriön ylitarkastajaa Niilo Kotilaista. Törngren oli korostanut, että epäonnistuneet tapaukset huomataan ennen muita. Ruotsissa olleiden n. 90 000 lapsen enemmistö oli palannut vaikeuksista kotimaahansa. Ylitarkastaja Kotilainen oli sitä mieltä, että jos kysymys jostain syystä uudelleen muodostuu ajankohtaiseksi, on luultavasti valittava jokin muu keino kuin lähettää lapsia ulkomaille. Kokemus osoitti, että lapset voivat lopultakin paremmin jäädessään vanhempiensa luokse. Kotilainen valaisi niitä tunnelmia, mitä taistelu lapsista oli Suomessa herättänyt pyytäen ruotsalaista lehteä saattamaan edelleen Ruotsin suuren yleisön tietoon seuraavan lastensiirtojen seuraamuksiin liittyvän suorasukaisen kysymyksen: ”Sota vei miehemme ja täyskasvuiset poikamme, saksalaiset polttivat kotimme, riistääkö Ruotsi nyt meidän lapsemme?”⁸⁶¹

Maalaisliiton pää-äänenkannattaja *Maakansa* huolestui heinäkuussa 1946 vakavasti lasten kotiuttamisesta. Se totesi pääkirjoituksessaan ”Kansakunnan kallein omaisuus”, että Suomen pientä kansaa oli sodassa kohdannut suonenisku, jonka vaikutus tuntuu vielä vuosikymmeniä. Siksi ei voi välinpitämättömästi sivuuttaa väestökysymystä. Sotavuosien aikana kohdistuivat monet vaikeudet erittäin haitallisina juuri lapsiin. Siksi oli kaikissa kansalaispiireissä kiitollisena todettu se apu, minkä veljeskansamme Ruotsi tarjosi lapsillemme pelastaen monta sellaista lasta, jotka muutoin olisivat sortuneet. Lehden saamien tietojen mukaan Ruotsissa oli edelleen noin kaksikymmentätuhatta suomalaista lasta vielä kaksi vuotta sodan päättymisen jälkeen. Mistä johtuu, etteivät lapset palaa? Syyksi lehti arveli sen, että ruotsalaiset perheet olivat niin kiintyneitä kasvatteihinsa, etteivät halua lähettää heitä Suomeen. Lehti arveli, että adoptioanomuksia olisi tehty n. 10 000 kappaletta, jolloin

⁸⁶⁰ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.11; Sama, s.3. P.M. Suomalaiset lapset Ruotsissa.

⁸⁶¹ Helsingin Sanomat 25.5.1950.

jopa puolet näistä lapsista jäisi Ruotsiin. Koko asia oli tällöin mennyt väärään suuntaan eikä tilannetta voida Suomen kannalta mitenkään hyväksyä. Maalla ei ole varaa sodassa kärsityn suoneniskun lisäksi menettää kymmentuhatta lasta, jotka olivat kansakunnan kalleinta omaisuutta. Lehti viittasi myös Neuvostoliiton jyrkkään menettelyyn sen vaatiessa kaikki Suomeen sodan aikana siirretyt Neuvostoliiton lapset takaisin huolimatta suomalaisten kasvatusvanhempien kiintymyksestä. Hallituksen oli myös kiinnitettävä huomiota siihen, että mikäli suomalaislapsen adoptio oli liian vaivatonta, oli säännöksiä muutettava. Lehti viittasi myös asian arkaluontoisuuteen. Asia oli ratkaistava asiallisesti siten, ettemme unohda sitä suurenmoista apua, jota läntinen naapurimaamme oli meille antanut. Meidän on pidettävä kuitenkin huoli siitä, ettemme menetä kansakunnaltamme kannalta korvaamattomia arvoja.⁸⁶²

Pääkirjoitus oli vahvasti kansallismielinen heijastaen Juho Koiviston ajatuksia. Lehti viittasi ruotsalaisperheen kiintymykseen eräänä palauttamisen esteenä. Lehti ei nähtävästi ollut tietoinen lastensiirtokomitean suorittamasta tutkimuksesta, jonka mukaan monet suomalaiset vanhemmat eivät enää halunneet lapsiaan Ruotsista. Tätä lastensiirtokomitean suorittaman tutkimuksen tulosta ei lehdistössä esiinny. Se kertoi, että tunnesiteet lasten ja suomalaisvanhempien välillä olivat katkenneet. Tämä oli tosiasia, jonka ruotsalaiset ymmärsivät suomalaisia paremmin.

Lehti sai heti seuraavana päivänä vastauksen *Hufvudstadsbladetiltä*, joka kyseenalaisti *Maakansan* kansallisen ajattelutavan. Onko valtion etu aina asetettava yksityisen edun edelle? Lehti ehdotti tilalle tapauskohtaista harkintaa.⁸⁶³ Mitään uusia jyrkkiä säännöksiä ei tarvita. *Maakansan* esittämää lukua 10 000:sta adoptiohakemuksesta lehti piti aivan liian suurena. 300 lasta oli viranomaistemme suostumuksella nyt adoptoitu. Muut oli kutsuttu Ruotsiin vielä vuodeksi tai pariaksi. Lehdelle oli kerrottu, että adoptioanomusten määrä oli huomattavasti pienempi kuin *Maakansan* esittämä luku. *Hufvudstadsbladet* jatkoi lastensiirtoihin liittyneen kollektiivisen myytin rakentamista. Ne osat, jotka eivät siihen sopineet, joko heitettiin pois tai muutettiin sopiviksi. Lehti ei osoittanut huolestumista lasten jäämisestä Ruotsiin. Lastensiirtokomitea puolestaan toimi voimakkaasti adoptioita vastaan.

Saman myytin rakentaminen jatkui myöhemminkin. Gunnar Modeen käsitteli kesäkuussa 1950 *Hufvudstadsbladetissa* Margit Jalon laatimaa tilastollista selvitystä lastensiirroista. Adoptiolasten luku oli nyt 1 303 ja kasvattilapsisopimuksiin perustuvien lasten luku 3 556. Ryhmä muodosti yhteensä lähes 5 000 lasta. Nämä lapset tulisivat jäämään pysyvästi Ruotsiin. Näiden lasten osalta todettiin, että kasvattilapsisopimusten motiivit olivat myötätuntoa ja ymmärrystä ansaitsevia. Näiden lasten jääminen

⁸⁶² Maakansa 11.7.1946.

⁸⁶³ Hufvudstadsbladet 12.7.1946.

Ruotsiin oli paitsi pelastanut heidät sodan aiheuttamilta vaikeuksilta myös sellaisilta olosuhteilta suomalaisessa perheessä, jotka olisivat varjostaneet heidän elämäänsä.⁸⁶⁴ Lastensiirtojen alkuperäisestä tarkoituksesta ei enää mainittu mitään. Yhteys sodan aikana esiintyneisiin kirjoituksiin lasten menettämisen vaarasta oli katkennut.

Syyskuussa 1944 *Hufvudstadsbladet* julkaisi uutisen, jossa se kertoi Föreningen Norden i Finland-järjestön julkaisusta *Finland för Norden. Uttalanden om vårt nordiskt samarbete*.⁸⁶⁵ Lastensiirtojen merkitys oli Elsa Bruunin mukaan siinä, että lapsemme Ruotsissa olivat olleet parhaita puolestapuhujiamme. Pohjoismaisuuden ajatus oli Ruotsissa saanut ainutlaatuisen toteutuksen tekojen kautta.⁸⁶⁶ Samassa kirjassa MLL:n kansliapäällikkö Mandelin puolestaan esitteli kummikuntatoimintaa ja sen merkitystä lasten auttamisen kannalta. Apu ohjautui tällöin Suomeen ja jaettiin kunnan toimesta eniten apua tarvitseville lapsiperheille. Mandelin mainitsee myös lastensiirrot, mutta pääpaino hänen esityksessään oli kummikuntatoiminnassa.⁸⁶⁷ Kirjoitus kuvasi lasten avustamistyön kaksijakoisuutta ja sisäistä ristiriitaisuutta. Myös lastensiirtojen seuraamuksista v. 1950 käytyyn eduskuntakeskusteluun osallistunut Ernst von Born esitti ajatuksia pohjoismaisen yhteistyön käytännön edellytyksistä. Suomi oli Pohjoismaiden itäinen suojamuuri. Hän piti pohjoismaista valtioliittoa kaikista siihen liittyvistä vaikeuksista huolimatta mahdollisuuksien rajoissa olevana.⁸⁶⁸ Sen toteutuminen asetti kuitenkin suomalaisille tiettyjä ehtoja. Ensimmäinen oli lojaali, ymmärtävä ja luottavainen suhtautuminen muihin Pohjoismaihin. Yhteistyön ja vuorovaikutuksen tulisi lisääntyä yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla. Kolmas edellytys oli ruotsinkielen taito, sillä ruotsin kielen merkitys Pohjoismaiden kielenä oli keskeinen. Tähän sisältyi myös suomalaisen väestön myönteinen suhtautuminen ruotsalaiseen vähemmistöön, sen kieleen ja kulttuuriin Suomessa.⁸⁶⁹ Pohjoismaisuus vaikutti hyvin voimakkaana von Bornin ajatusmaailmassa. Lojaalisuuden ja kiitollisuuden vaatimus muita Pohjoismaita kohtaan heijastui myös v. 1950 von Bornin eduskunnassa käyttämissä puheenvuoroissa.

Elokuussa 1946 kertoi *Hufvudstadsbladet* tapauksesta, jossa Ruotsin KKO sai tehtäväkseen ratkaista suomalaislasta koskevan adoptioriidan.⁸⁷⁰ Tammikuussa 1947 lehti uutisoi ikävimmän lasten palauttamiseen liittyvän uutisen kertomalla Ruotsista palanneen sotalapsen murhasta.⁸⁷¹ Kesäkuussa

⁸⁶⁴ Hufvudstadsbladet 29.6.1950.

⁸⁶⁵ Hufvudstadsbladet 10.9.1944.

⁸⁶⁶ Tallqvist 1944, s. 22-25.

⁸⁶⁷ Tallqvist 1944, s. 74-77.

⁸⁶⁸ Ks. myös Majander 2004, s. 63.

⁸⁶⁹ Tallqvist 1944, s. 16-18.

⁸⁷⁰ Hufvudstadsbladet 20.8.1946.

⁸⁷¹ Hufvudstadsbladet 8.1.1947.

1948 lehti uutisoi lasten levottomista Ruotsinmatkoista. Viranomaiset tulevat estämään alle 16-vuotiaiden matkat Tukholmaan, ellei mukana ole saattajaa.⁸⁷²

Uutiset lapsiin liittyvistä riidoista jatkuivat aina 1950-luvun alkuun saakka.⁸⁷³ Ne olivat luonteeltaan erityisen repiviä ja herättivät katkeruutta ja ruotsalaisvastaisuutta Suomessa. Perheet, jotka hyvässä uskossa olivat lähettäneet lapsensa Ruotsiin, joutuivat taistelemaan lastensa takaisin saamiseksi. Taistelu oli kuitenkin lähes toivotonta, jos lapsi oli oleskellut Ruotsissa vuosikausia ja kiintynyt lujasti ruotsalaisiin kasvatusvanhempiinsa.

Kansademokraattien lehti *Työkansan Sanomat* käsitteli lastensiirtojen seuraamuksista käytyä eduskuntakeskustelua uutisenomaisesti 24.5.1950 todeten, että poliisiprovokaatiot ja suomalaisten lasten kotiuttamisen viivästyminen olivat ankaran arvostelun kohteena eduskunnassa. Ruotsissa oli yli 15 000 lasta, joiden vanhemmilla oli oikeus saada lapsensa kotiin. Lapset olivat vailla Suomen kansalaisen oikeusturvaa. Jokaisen kansanedustajan olisi valvottava vanhempien oikeuksia.⁸⁷⁴ Lehti palasi asiaan seuraavana päivänä pääkirjoituksessaan.⁸⁷⁵ Pääkirjoituksessaan lehti totesi, että sotakiikhoiset piirit käyttivät aikanaan lastensiirtoja oman propagandansa hyväksi. Lasten auttamisen varjolla haluttiin antaa moraalista ja aineellista tukea Suomen vallanpitäjien sodankäynnille Neuvostoliittoa vastaan. Koetettiin propagoida taantumuksen vanhaa mieliväitettä Suomen ”yhteenkuuluvaisuudesta” Skandinavian ja etenkin Ruotsin kanssa.” Tämän vuoksi lasten palauttamista ei nyt joudutettu. Propaganda Suomen ”läntisistä siteistä” ja ”pohjoismaisesta elämäntavasta” oli lehden mukaan voimistunut sitä mukaa, kun Skandinavian maiden vallanpitäjät olivat antautuneet valtameren takaisen sodan valmistelijain avustajiksi. Neuvostoliitto suhtautui hyvin epäluuloisesti pohjoismaiseen yhteistyöhön.⁸⁷⁶

Maininta lasten käyttämisestä propagandatarkoituksiin sodan aikana piti täysin paikkansa. Toisaalta eduskuntakäsittelyn yhteydessä SKDL:n edustajat olivat itse tehneet lasten asiasta poliittisen. Sitä maalaisliiton edustajat vastustivat, samoin kuin von Bornin kantaa, jonka mukaan lasten palauttamisen vaatimus oli ulkopoliittisesti arkaluontoinen ja olisi vahingoittanut suhteitamme Ruotsiin. Lapset ja politiikka tuli maalaisliiton edustajien mielestä pitää erillään.

⁸⁷² Hufvudstadsbladet 19.6.1948, 20.6.1948.

⁸⁷³ Uusi Suomi 4.6.1949, Helsingin Sanomat 30.4.1949, 10.2.1950, 14.2.1950, 15.3.1950, 17.3.1950, 24.5.1950, 17.10.1950, 25.10.1950, 4.2.1952, 5.2.1952, 3.4.1952, 24.5.1952, 31.10.1952.

⁸⁷⁴ Työkansan Sanomat 24.5.1950.

⁸⁷⁵ Työkansan Sanomat 25.5.1950.

⁸⁷⁶ Majander 2004, s.75-83.

Työkansan Sanomat pani tyydytyksellä merkille sen, että monet maalaisliittolaiset edustajat, jotka aiemmin suhtautuivat kielteisesti rauhantyöhön, yhtyivät kansandemokraattien käsitykseen siitä, että vanhemmille oli taattava oikeus saada lapsensa takaisin Suomeen. Valtiovallan velvollisuus oli huolehtia siitä, että tämä voi tapahtua ilman hankaluuksia ja tuottamatta vähävaraisille vanhemmille ylivoimaisia kuluja. *Työkansan Sanomat* totesi myös, että lastensiirtojen käsittely ei merkinnyt niiden ihmisten työn arvostelemista, jotka olivat olleet lastensiirtotoiminnassa mukana. Lehti nimitti lasten palauttamisvaatimuksia rauhantyöksi tehden näin asiasta jälleen poliittisen. Kyseinen ilmaisu oli kommunisteille tyypillinen. Taustalla oli nähtävissä kylmän sodan vaikutusta. Kylmä sota muuttuikin seuraavan kuukauden aikana Aasiassa kuumaksi sodaksi Pohjois-Korean hyökätessä eteläisen naapurinsa kimppeen. Korean sodan tapahtumat valtasivat nyt lehtiotsikot.

Suomen Sosiaalidemokraatti ei käsitellyt lasten palauttamisesta käytyä eduskuntakeskustelua pääkirjoituksessaan. Sosiaalidemokraattien taktiikkana oli vaieta koko asiasta. 12.5.1950 eli samana päivänä kun eduskunnassa ensimmäisen kerran käsiteltiin Ruotsiin jääneiden lasten asiaa, kertoi *Suomen Sosiaalidemokraatti* erään sotalapsen palauttamisesta Ruotsista vanhempiensa luo. Isä oli itse hakenut lapsensa Ruotsista. Isä mainitsi haastattelussa, että pojasta oli tarjottu hänelle 10 000 kruunua, jos poika saisi jäädä Ruotsiin, mutta poika tuli isänsä kanssa Suomeen eikä palaisi Ruotsiin. Pojan kotiinpaluuympäristö kuvattiin positiivisessa hengessä.⁸⁷⁷ Myöskään sosiaalidemokraattinen *Arbetarbladet* ei käsitellyt eduskuntakeskustelua. Lehti lainasi 21.3.1949 *Dagens Nyheteriä*, joka uutisoi ruotsalaisten kasvatusvanhempien Seila Hamari-nimisestä sotalapsesta käymää taistelua lapsen biologisten vanhempien kanssa. Uutiset lastensiirtoihin liittyvistä ongelmista olivat kuitenkin lehdessä vähäisiä. Alasen komiteasta *Arbetarbladet* ei kirjoittanut lainkaan, vaikka komitea asetettiin samoihin aikoihin kun Hamarin tapauksesta uutisoitiin.⁸⁷⁸

Uusi Suomi puolestaan uutisoi käydyn eduskuntakeskustelun otsikolla ”Lasten kotiuttamisesta Ruotsista keskustelua eduskunnassa”.⁸⁷⁹ Lehti siteerasi von Bornin (RKP) käyttämää puheenvuoroa, jossa hän totesi, että lasten palauttamisen suhteen kaikki tehtävissä oleva oli jo tehty. Nyt olisi paikallaan esittää tunnustus Ruotsin kansalle sen antamasta avusta. Lehti toi esiin myös edustaja Jussi Annalan (Maalaisliitto) ehdotuksen siitä, että tarmokkaasti jatkettaisiin lasten kotiuttamista ja tuettaisiin taloudellisesti apua tarvitsevia vanhempia. Lehti kuvasi myös äänestyksen lopputuloksen toteamalla, että edustaja Annalan ehdotus hylättiin avoimessa äänestyksessä äänin 86–81.

⁸⁷⁷ Suomen Sosiaalidemokraatti 12.5.1950.

⁸⁷⁸ *Arbetarbladet* 17.3.1949 -2.7.1949.

⁸⁷⁹ *Uusi Suomi* 24.5.1950.

Hufvudstadsbladet ei käsitellyt käytyä lastensiirtojen jälkiseuraamuksista käytyä eduskuntakeskustelua pääkirjoituksessaan. Lehden pääkirjoitus 23.5.1950 liittyi kuitenkin epäsuorasti aiheeseen. Pääkirjoituksen otsikko oli ”Det nordiska tänkesättet”. Siinä korostettiin sitä, miten pohjoismainen ajattelutapa oli levinnyt Suomessa kaikkiin kansankerroksiin. Lehti viittasi kohta ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettuihin Norden-yhdistyksiin, joiden lukumäärä oli jatkuvasti kasvanut. Asialle antoi lisää ominaispainoa eduskunnan puhemiehen K.-A. Fagerholmin rupeaminen järjestön puheenjohtajaksi vähän aiemmin. Lehti korosti pohjoismaista yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka jo talvisodan aikana ilmeni Ruotsissa ja Tanskassa suomalaisten lasten vastaanottamisena. Tämä käytäntö oli myös luonut puitteet perheiden väliseen yhteydenpitoon. Pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden tunne oli painunut yhä syvemmälle kansamme tietoisuuteen. Suomen kuuluminen Pohjolaan on kansallemme luovuttamaton elämänarvo.⁸⁸⁰ 24.5.1950 eli samana päivänä kun *Uusi Suomi* uutisoi eduskunnassa käydyn keskustelun lastensiirroista, lehden pääkirjoitus käsitteli tulevan syksyn kunnallisvaaleja. Vaikeneminen onkin nähtävä lehden vastauksena eduskunnassa käytyyn keskusteluun, johon liittyi pohjoismaisen avun vähättelyä ja kommunistien pilkallinen kysymys: Lapsillako me sen avun maksamme?⁸⁸¹

Lastensiirtojen jo sodan aikana herättämää vastustusta eivät lehdet käsitelleet millään lailla. Yksikään lehti ei tuonut esiin ajatusta siitä, että jo sodan aikana esitetyt pelot lasten jäämisestä Ruotsiin olivat nyt toteutumassa. Näin ei tehnyt edes kokoomuksen pää-äänenkannattaja *Uusi Suomi*, jonka palstoilla Virkkunen oli kyseenalaistanut lastensiirrot avustusmuotona. Lastensiirtojen keskeiset vastustajat Paavo Virkkunen ja Juho Koivisto eivät itse puuttuneet kirjoitteluun lehdistössä. Myöskään lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja ei ilmaissut omaa kantaansa lehdistön kautta. Ainoastaan maalaisliiton lehti *Maakansa* kyseenalaisti pääkirjoituksessaan väestöpoliittisin perustein lastensiirrot. Sosiaalidemokraatit ja RKP eli ne puolueet, jotka kaikkein innokkaimmin olivat kannattaneet lastensiirtoja ja vaikuttaneet niiden käynnistymiseen, vaikenivat, kun lastensiirtoihin liittyvät ongelmat kokonaisuudessaan nousivat eduskunnassa päivänvaloon. SKDL:n *Työkansan Sanomille* lastensiirtojen yllättävä lopputulos oli eräs keino hyökätä sosiaalidemokraatteja ja muita pohjoismaisen suuntauksen kannattajia, lähinnä RKP:tä vastaan.

Sosiaaliministeriön ylitarkastaja Niilo Kotilainen esitti Ruotsin lehdistön edustajille toukokuussa 1950 hämmästyttävän kriittisen lastensiirtoihin avustusmuotona liittyvän ajatuksen. Jos lastensiirtokysymys jostain syystä uudelleen muodostuisi ajankohtaiseksi, olisi valittava jokin muu

⁸⁸⁰ Hufvudstadsbladet 23.5.1950.

⁸⁸¹ Hufvudstadsbladet 24.5.1950; Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.776-779.

keino kuin lähettää lapsia ulkomaille. Kotilaisen Ruotsin suurelle yleisölle osoittama viesti, jossa ruotsalaiset ”lapsenryöstäjinä” rinnastettiin venäläisiin ja saksalaisiin, toi voimakkaalla tavalla julki Suomen kansan katkeruuden tunteet lastensiirtojen jälkinäytöksestä. Myös Östberg totesi huhtikuussa 1949, ettei lapsia pitäisi siirtää pois vanhempiensa luota, jos vain voidaan auttaa heitä muulla tavoin.

Lehdistökeskustelua Ruotsissa sodan jälkeen: huomio henkisiin seuraamuksiin

Lastensiirtoihin liittyviä kysymyksiä käsiteltiin myös Ruotsin lehdistössä varsin runsaasti sodan jälkeen. Lastensiirtojen synnyttämiin ongelmiin ja epäkohtiin kiinnitettiin enemmän huomiota kuin Suomen lehdistössä. Psykologiset haitat tuotiin Suomen lehdistöä avoimemmin esiin. Lastensiirtojen seuraamusten käsittely eduskunnassa v.1950 ja v.1952 ärsytti ruotsalaisia. Lehtikirjoituksia on käsitelty lehdistäin aikajärjestyksessä alkaen vuodesta 1944.

Arbetarbladet kirjoitti joulukuussa 1944, että Ruotsin sosiaalhallitus vastusti lastensiirtojen lisäämistä Ruotsiin. Mahdollisuus lasten sijoittamiseen ruotsalaisiin perheisiin oli nyt loppuun käytetty. Kampanjoinnin avulla voitaisiin ehkä löytää joitakin kasvatuskoteja, mutta sosiaalhallituksen mielestä ne olisivat lasten kannalta soveltumattomia (”olämpliga”). Sosiaalhallitus oli myös kiinnittänyt huomiota siihen, että suomalaislapsille varatut lastenkodit usein antoivat aihetta vakaviin huomautuksiin. Oli lisäksi otettava huomioon se, että suomalaislapsen irtirepäisy kotimaastaan sisälsi jo sinällään vakavan epäkohdan. Sosiaalhallitus kysyikin, miksei avustustoiminnan suuntaa nyt voisi muuttaa niin, että lapset voisivat olla kotimaassaan, mutta Suomessa pystytettäisiin parakkeja ruotsalaisten toimesta ja lähetettäisiin tarvittava lisävarustus, kuten vaatteet ja elintarvikkeet.⁸⁸² Lehden kanta merkitsi itse asiassa palaamista ministeri Juho Koiviston ja talvisodan aikana esittämään ajatukseen avun toimittamisesta Suomeen.

Kirjoitus ilmaisi samalla Ruotsin sosiaalhallituksen kielteisen kannan Suomessa esiintyneisiin ajatuksiin siitä, että Ruotsista kotiutettujen lasten tilalle lähetettäisiin Suomesta uusia lapsia.⁸⁸³ Innostus lastensiirtoihin oli Suomessa edelleen suuri. Sosiaalhallituksen kanta vastasi Ruotsin lääkintöhallituksen kielteistä asennoitumista lastensiirtojen jatkamiseen.⁸⁸⁴ Enää ei ollut poliittisia esteitä avustussuunnan muutokselle ja avun toimittamiselle Suomeen. Suomen

⁸⁸² *Arbetarbladet* 27.12.1944.

⁸⁸³ *Hufvudstadsbladet* 8.1.1945.

⁸⁸⁴ Medicinalstyrelsen, angående mottagandet av till riket ankommande finska barn. 5.12.1944. Sg C b 1. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

puolelta taas lastensiirrot nähtiin edelleenkin parhaimpana avustusmuotona eikä niissä nähty minkäänlaisia haittatekijöitä lasten kannalta. Fagerholmin v. 1942 ilmaisema virallinen kanta lastensiirroista avustusmuotona oli edelleenkin voimassa, vaikka sotatoimet olivat jo päättyneet. Lastensiirrot jatkuivat aina vuoden 1946 loppuun niin, että v. 1945 lähetettiin sekä terveitä että sairaita lapsia, v. 1946 ainoastaan sairaita, joukossa tosin oli muutama tervekin lapsi (ks. liitetaulukko 1).

Ruotsalaiset lehdet puuttuivat hanakasti v. 1946 sellaisiin yksittäisiin tapauksiin, joissa niiden mielestä Suomeen palautettujen sotlasten ei annettu mennä ruotsinkielisiin kouluihin. Lehdissä kerrottiin, miten lapset eivät päässeet ruotsinkielisiin kouluihin mm. Tampereella. Ruotsalaisten lehtien mielestä tällainen toiminta ei ollut yhdenmukainen Pohjoismaitten lähentämisen ajatuksen kanssa. Kieliriita eli edelleen pinnan alla. *Hufvudstadsbladet* oli jo v. 1942 kirjoittanut kiihkeäsanaisen pääkirjoituksen samasta asiasta.⁸⁸⁵ Syksyllä 1946 oli Ruotsin lehdissä kirjoituksia, jotka koskettelivat mm. Helsingin huonohkoa asuntotilannetta.⁸⁸⁶ Tämäkin oli tieto, joka vaikutti kielteisesti halukkuuteen palauttaa lasta Suomeen.

Sydsvenska Dagbladet haastatteli lastensiirtokomitean johtajaa Elsa Bruunia heinäkuussa 1947. Bruun totesi lehdelle, että Suomen viranomaisilla oli nyt liberaalimpi asenne lasten palauttamisasiassa sillä perusteella, että kaikissa tapauksissa lapsen edun tuli olla ratkaiseva.⁸⁸⁷ Bruunin lausunto ei pitänyt paikkaansa, sillä lastenkotiuttamiskomitean mietintö v. 1949 lähti siitä, että suomalaiset vanhemmat omistivat lapsensa, joka tuli tarvittaessa palauttaa Suomeen vaikka Ruotsin poliisin virka-avulla.⁸⁸⁸ Juuri tällaista lähestymistapaa ruotsalaiset vieroksuivat.

V. 1950 käyty keskustelu eduskunnassa ja sitä seurannut äänestys pantiin merkille Ruotsissakin, jossa nyt todettiin suomalaisten luopuneen suunnitelmistaan palauttaa kaikki lapset koteihinsa. Lastensiirtojen suomalaisia kritisoijia voimakkaasti tammikuussa 1942 arvostellut porvarillinen *Svenska Dagbladet* totesi, että lapsia ei kutsuta kotiin.⁸⁸⁹ Lehti oli pääkirjoituksessaan 24.1.1942 kutsunut lastensiirtojen arvostelijoita kansalliskiihkoisiksi asettaen rinnalle ruotsalaisten kasvatustavanhempien kaiken arvostelun yläpuolella olevat

⁸⁸⁵ Hufvudstadsbladet 31.8.1942: ”Avslag efter schablon”.

⁸⁸⁶ Sit. Salminen 2007, s.230-231.

⁸⁸⁷ Sydsvenska Dagbladet 29.7.1947.

⁸⁸⁸ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.14-16. Eduskunnan arkisto.

⁸⁸⁹ Svenska Dagbladet 24.5.1950: Finska barnen hemkalles ej. Dagens Nyheter 24.5.1950: Finsk riksdagsdebatt om barnen i Sverige. Salminen 2007, s.273, alaviite 514.

motiivit.⁸⁹⁰ Lehti ei kuitenkaan nyt tuonut esiin sitä, että lastensiirtojen alkuperäisestä tavoitteesta oli poikettu ja että Suomi sai suoneniskun, joka itse asiassa oli eräs pahimpia sodan välillisiä seurauksia. Asiaa ei muuta se, että eduskunnalle esitetty 15 000 lapsen luku oli virheellinen. Jos Suomen eduskunta v. 1950 olisi antanut tukensa lasten palauttamiselle, olisi se entisestään kärjistänyt tilannetta ja vahingoittanut suhteita Ruotsiin, mikä olikin kommunistien poliittisena tavoitteena.

Lastensiirtoihin aiemmin hyvin innostuneesti suhtautunut *Stockholms Tidningen* ei maininnut Alasen komitean asettamisesta v. 1949 mitään.⁸⁹¹ Se kuitenkin uutisoi etusivullaan 24.5.1952 eduskuntakeskustelun otsikolla ”Hetsig finsk debatt om fosterbarn här”.⁸⁹² Lehti kirjoitti, miten sadut ja voimasanat leimasivat värikästä keskustelua suomalaislapsista Ruotsissa. Terve järki kuitenkin voitti tuitupääät (”hetsporrar”), jotka vaativat poliisin virka-apua lasten kotiin saamiseksi. Koko kysymys nousi esiin, kun jotkut kommunistit, kansallismieliset maalaisliittolaiset ja kokoomuslaiset perustuslakikomiteassa turhaan olivat yrittäneet ajaa läpi lausuntoa siitä, että viranomaisten tulisi tehdä enemmän kaikkien lasten saamiseksi takaisin Ruotsista. Kommunistit lukivat Koivu ja tähti-satua, jotta saataisiin aikaan voimatoimien käyttöä asiassa. Ruotsista saatua apua ei saanut maksaa lapsilla. Lehti siteerasi myös Tyne Leivo-Larssonin lausuntoa kasvatusvanhemmilta vaadittavasta kaksinkertaisesta uhrauksesta päättäen uutisointinsa von Bornin esittämään kiittollisuuden vaatimukseen Ruotsin kansaa kohtaan. Lehti ei kuitenkaan maininnut sitä n. 15 000 lapsen lukumäärää, joka suuruutensa vuoksi oli keskeinen peruste asian esille ottamiseen. Lehti ei myöskään maininnut siitä, että von Born teki asiasta ulkopoliittisen, Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin vaikuttavan. Lehti ei myöhemmin pääkirjoituksessaan palannut lastensiirtoasiaan.⁸⁹³

Ruotsalaisessa lehdistössä kyseltiin sen seikan selvittämistä, mitä lapselle merkitsi vaihtaa elinympäristöään usean Ruotsissa vietetyn vuoden jälkeen.⁸⁹⁴ Kirjoituksissa korostettiin myös, että lapsen etu oli tärkein asia. Ruotsin oikeuslaitos ottikin päätöksissään huomioon tämän oletetun sotalapsen edun. Siten esim. lokakuussa 1952 vahvisti Svean hovioikeus kolmessa sotalasten

⁸⁹⁰ Svenska Dagbladet 24.1.1942: Äktfinsk ängslan.

⁸⁹¹ Stockholms Tidningen 13.6.1949-2.7.1949. Lastenkotiuttamiskomitea asetettiin 17.3.1949 ja se sai työnsä päätökseen 13.6.1949. Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Eduskunnan arkisto.

⁸⁹² Stockholms Tidningen 24.5.1950.

⁸⁹³ Stockholms Tidningen 24.5.1950-31.5.1950.

⁸⁹⁴ Salminen 2007, s.272, alaviite 513: Tre flickor med för många föräldrar, Se 14/1952; Den orättvisa domen, Se 31/1951; Äger vi våra barn? Vecko- Journalen 27/1952; Finskt par kidnappar två barn i fosterhem, Stockholmstidningen 17.10.1950.

kotiuttamistapauksessa alioikeuksien päätökset lasten jättämisestä ruotsalaisten kasvatusvanhempien huollettaviksi. Perusteluna mainittiin se, että lasten palauttaminen Suomeen omien biologisten vanhempiansa luokse olisi tuottanut heille niin suuria psyykkisiä vaurioita, ettei kyseinen palautus ollut siitä syystä suotava toimenpide.⁸⁹⁵ Kasvattilapsisopimus (ks. liite 16) menetti näin käytännössä merkityksensä. Silvo Hietanen kiinnittää huomiota siihen, miten ruotsalaisten epäitsekästä humaania toimintaa jäi varjostamaan Ruotsin tuomioistuinten räikeä nationalismi tapauksissa, joissa sijaisvanhemmat ja lasten kotiväki riitelivät lapsen huoltajuudesta.⁸⁹⁶ Voimakkaimmin nationalismi ilmeni kuitenkin lehtikirjoittelussa, jossa sivuutettiin kokonaan lastensiirtojen lopputuloksen Suomelle muodostama kansallinen menetys.

Ruotsin lehdistössä kiinnitettiin huomioita myös suomalaisten vanhempien tunteisiin. *Året Runt*-lehti julkaisi suomalaisen Oulussa asuvan Karppasen perheen haastattelun otsikolla ”Kom hem, Terttu!” Äiti rukoili tyttärtään palaamaan. Hän kertoi sota-ajan vaarallisesta asuinpaikasta lähellä Oulun rautatieasemaa. Hän lähetti tyttärensä Ruotsiin v. 1944. Tertun paluu Ruotsista Suomeen v. 1947 epäonnistui, koska lapsi ei enää sopeutunut suomalaiseen perheeseensä ja perhe lähetti hänet takaisin Ruotsiin, josta hän ei enää palannut. Paikallinen kirkkoherra koetti auttaa perhettä saamaan tyttärensä takaisin. Ainoa vastaus, joka Ruotsista saatiin, oli sellainen, että olette niin suuressa kiitollisuudenvelassa meille, että olette velvollisia jättämään Tertun meidän lapseksemme.⁸⁹⁷ Lapsensa menettäminen oli tälle perheelle, jonka isä oli rintamalla taistellut etulinjassa, elinikäinen trauma. Tapaus osoitti lastensiirtojen synnyttämien sosiaalisten ongelmien vakavuuden.

Helmikuussa 1952 ruotsalainen sanomalehdistö suoritti voimakkaan hyökkäyksen sotalasten kotiuttamisista vastaan. Kirjoittelun sävy oli huomattavasti kireämpää kuin vuoden 1950 eduskuntakeskustelun yhteydessä. Etenkin iltapäivälehdet olivat asialla. Kimmokkeena tälle toimenpiteelle olivat olleet kolme tuoretta kotiuttamisriitaa, jotka olivat puhjenneet lasten suomalaisten vanhempien ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien välillä. Lasten tilanne kuvattiin vaikeaksi ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien kokema shokki erittäin suureksi.⁸⁹⁸ Sama asia nousi esiin myös

⁸⁹⁵ Salminen 2007, s.272.

⁸⁹⁶ Hietanen 1992, s.156.

⁸⁹⁷ *Året Runt* n:o 11/1952. Julkaistu 13.3.1952. PKY.

⁸⁹⁸ Ny strid blossar upp om finsk fosterflicka, *Expressen* 3.2.1952; Nya rättstvister om finska barn, *Aftonbladet* 3.2.1952; Chock för fosterföräldrar: Tre familjer stämde - hot mot ytterligare fem, *Stockholms-Tidningen* 4.2.1952; Finska barn återkrävs från åtta svenska hem, *Dagens Nyheter* 4.2.1952; Ytterligare tjugo barn återkrävs från Sverige?, *Nya Pressen* 5.2.1952; Suomalaisia kasvattilapsia taas kiistan kohteena Ruotsissa, *Helsingin Sanomat* 4.2.1952; Uusia oikeudenkäyntejä lasten palauttamisesta Ruotsista, *Uusi Suomi* 5.2.1952; Finland har ej råd att mista sina barn, *Stockholms-Tidningen* 7.2.1952; Suomalaiset kasvatit sitouduttiin palauttamaan, *Helsingin Sanomat* 8.2.1952. Sit. Salminen 2007, s.275-276.

Suomen eduskunnassa. Juho Tenhiälä esitti 19.2.1952 hallituksen edustajan vastattavaksi lastensiirtojen jälkiseuraamuksiin liittyvän kysymyksen, josta tieto kantautui luonnollisesti myös Ruotsiin. Kyse oli niiden vanhempien yhteiskunnalta saamasta tuesta, jotka taistelivat lapsensa saamisesta takaisin Suomeen. Tenhiälä mainitsi haastattelussa, että myös Ruotsin lähetystöstä oli oltu häneen yhteydessä ja tiedusteltu, mitä hänen hallitukselle esittämänsä kysymys merkitsi.⁸⁹⁹

Tämä Ruotsin lehdistön kampanja huomattiin myös Suomessa, jossa sitä selostettiin oikeudenkäyntiuutisten rinnalla. Suomalaisten näkökantoja selosti kummankin maan lehdistölle antamassaan haastattelussa entinen sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson. Hän totesi jokaisen ruotsalaisen kasvatuskodin tienneen jo alun perin, että lastensiirroissa oli kyse tilapäisestä toimenpiteestä, joten kotiuttamiset eivät voineet tulla kenellekään minään yllätyksenä. Lapsen biologisilla vanhemmilla oli oikeus saada nämä takaisin luokseen. Leivo-Larssonin mukaan suomalaiset tunsivat kiitollisuutta ruotsalaisia kohtaan, mutta tämä kiitollisuus ei missään tapauksessa saanut mennä niin pitkälle, että suomalaiset vanhemmat pakotettaisiin jättämään lapsensa Ruotsiin. Hänen mukaansa Suomi tarvitsi jokaisen lapsensa takaisin, eivätkä ruotsalaiset kasvatusvanhemmat saaneet itsekkäällä suhtautumisellaan estää tämän toteutumista.⁹⁰⁰

Lopputulos sekä Ruotsissa että Suomessa käydyistä lehdistökeskusteluista oli, että osapuolet eivät lainkaan ymmärtäneet toisiaan. Sodan aikana Suomessa esitettyihin pelkoihin ja epäilyihin lasten jäämisestä Ruotsiin ei enää kiinnitetty huomiota. Sensuuripäätösten jälkeen tammikuussa 1942 kaikki lastensiirtoihin liittyvä kriittinen julkinen keskustelu Suomessa oli mahdotonta. Kriittiset mielipiteet rajoittuivat ajallisesti jatkosodan alkuaan, jolloin niiden esittämisestä oli jo kulunut useita vuosia. Ne olivat sodan jälkeen unohtuneet.

Lastensiirtokomitean entinen lääkärijäsen, professori Viljo Rantasalo esitti puolestaan syksyllä 1953 Lars Östbergille huolensa siitä, että niin moni sotalapsi ei ollut palannut takaisin Suomeen. Östberg mainitsee korostaneensa Rantasalolle, että kyseessä oli kuitenkin vain vähemmistö kaikista lähetetyistä suomalaisista lapsista. Tämä näkökanta oli varsinkin asiaa hoitaneiden viranomaisten keskuudessa yleinen pyrittäessä lieventämään lastensiirroista syntyneitä ongelmia.⁹⁰¹ Östberg vähätteli syntynyttä tilannetta. Asia hävisi vähitellen julkisuudesta nousten uudelleen lehtien palstoille sekä Suomessa että Ruotsissa 1970-luvulla lähinnä sotalasten itsensä toimesta (ks. alaluku ”Lasten sotakokemukset ja käsitys lastensiirroista”).

⁸⁹⁹ Juho Tenhiälän haastattelulausunto 18.7.1978. PKY.

⁹⁰⁰ Salminen 2007, s.276.

⁹⁰¹ Salminen 2007, s.276.

Menneisyyden opetus

Seuraamusten hallitsemattomuus

Sodan jälkeinen tilanne lastensiirtojen osalta muodostui niin vaikeaksi, että se riistäytyi Suomen viranomaisten hallinnasta. Lastensiirtojen lopulliset vaikutukset tulivat kaikessa laajuudessaan esiin vasta sodan jälkeen. Fagerholmin toiminnasta saa kuvan, että ennakoivien, varoittavien ilmiöiden tiedostaminen tapahtui kovin myöhään. Avoin keskustelu lastensiirroista ja niihin liittyvistä haittailmiöistä vahingoitti suhteita Ruotsiin. Ajatus siitä, että väliaikaiseksi suunnitellusta toimenpiteestä tulisivat pysyvä suuren lapsijoukon osalta, oli Fagerholmille itselleen vieras vielä keväällä 1942. Voimakas skandinaavinen suuntautuneisuus, jossa lastensiirtojen kritiikki yhdistettiin Ruotsin kritiikkiin, esti varoittavien ennusmerkkien tiedostamisen. Tällainen varottava ilmiö oli ruotsalaisten talvisodan jälkeen osoittama adoptiohalukkuus, joka kohdistui Ruotsiin siirrettyihin lapsiin ja sotaorpoihin.

Lasten paluun yhteydessä esiin nousseet ongelmat olivat kaikki sellaisia, jotka oli tuotu esiin lastensiirtojen haitoista sodan aikana käydyn keskustelun yhteydessä. Selkeimmin haitat toi esiin kokoomuksen edustaja ja entinen opetusministeri Paavo Virkkunen. Sensuuri kuitenkin tukahdutti keskustelun poliittisista syistä. Perimmäisenä syynä arvostelun kieltämiseen oli se, että lastensiirtojen riskeihin liittyvät kriittiset mielipiteet käsitettiin Ruotsin hyväntahtoisuuden arvosteluksi ja kiittämättömyyden osoitukseksi. VTL lisäsi samaan aikaan voimakkaasti tiedotustoimintaa, joka rohkaisi vanhempia lastensiirtoihin ja esitti siirrot yhteiskunnan toivomana asiana. Vanhemmat saivat tämän tiedotustoiminnan johdosta yksipuolisen ja liian ihanteellisen kuvan lastensiirroista. Vanhemmille suunnattu voimakas lastensiirtoja suosiva propaganda aiheutti sen, että siirrot paisuivat suoranaisiksi kansanliikkeeksi.

Kun lastensiirtokomitean toiminnanjohtajalle Elsa Bruunille sodan jälkeen kävi selväksi, että siirtojen väestöpoliittiset tavoitteet olivat vakavassa vaarassa, kääntyi hän Väestöliiton puoleen ministeri Matti Janhusen poliittisen tuen puuttuessa. Menettelytapa oli omapäinen ja muistutti Eljas Erkon suhtautumista Juho Koiviston kielteiseen lastensiirtopäätökseen talvisodan aikana. Erkko kiersi päätöksen hankkimalla lastensiirroille muiden poliittisten tahojen hyväksynnän. Bruun ei puolestaan alistunut hallituksen päätökseen, mikä olisi sallinut hyvin monen Ruotsissa vielä olevan lapsen jäädä sinne. Bruunilla on myös saattanut olla asiassa huono omatunto, sillä hän oli Vilkkunan haastattelussa antaman tiedon mukaan yhdessä Nybergin kanssa vaatimassa lastensiirtojen arvostelun kieltämistä

sensuuripäätöksellä.⁹⁰² Bruun itse loi sodan jälkeen lasten kannalta vaikean tilanteen, koska lapsen oma etu ja väestöpoliittisesti määritelty kansallinen etu saatettiin hänen jyrkällä asenteellaan törmäyskurssille.

Bruunin johtama lastensiirtokomitea lopetti v.1948 toimintansa. Lasten paluuseen liittyvien vaikeuksien jatkuessa asetti sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson v. 1949 lastenkotiuttamiskomitean. Lastenkotiuttamiskomitean asettaminen tapahtui liian myöhään, jotta sen toimenpiteillä olisi enää ollut suurempaa käytännön merkitystä. Komiteamietintö esineellisti lapset ja ilmensi samalla kahden maan kulttuurin eroja suhtautumistavassa lapseen. Mietintö lähti siitä epärealistisesta ajatuksesta, että lasta koskevissa asioissa sovellettaisiin Suomen lainsäädäntöä. Koska vuoden 1931 yhteispohjoismainen sopimus oli voimassa, ruotsalaiset tuomioistuimet toimivat luonnollisesti sen mukaisesti. Jos sopimus olisi v. 1942 irtisanottu ja lapsen adoptio olisi tehty riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin luvasta tai suomalaiset tuomioistuimet olisivat tehneet päätöksiä lapsen palauttamista koskevissa asioissa, olisi se lisännyt lasten palautusten määrää. Se olisi samalla merkinnyt suurta virka-apupyyntöjen määrää Ruotsin viranomaisille ja näin lisännyt lastensiirtoihin liittyviä tragedioita. Ongelman ydin ei pohjimmaltaan ollut oikeudellinen, vaan psykologinen, lapsen ja sen uusien vanhempien väliseen kiintymyssuhteeseen pohjautuva. Lapsi oli tavallaan syntynyt uudelleen Ruotsissa ruotsalaiseksi lapseksi. Tragiikka syntyi siitä, että lapsella saattoi olla rakastavat vanhemmat myös Suomessa. Kyseessä oli lastensiirtoihin avustusmuotona liittyvä rakenteellinen riskitekijä, joka ei riittävän ajoissa valjennut Fagerholmille.

Lastenkotiuttamiskomitean mietinnön jälkeen määrärahoja vanhemmille on myönnetty ainakin kolmen vuoden ajan. Koska komitea ehdotti ensimmäisessä vaiheessa v. 1949 50 oikeusjutun rahoitusta valtion varoin, voidaan karkeasti arvioida, että kyseessä oli v. 1952 n.150 sellaista vanhempaa, jotka olivat turvautuneet valtiovallan apuun. On todennäköistä, että niiden vanhempien joukko, jotka ovat yrittäneet saada lastaan kotiin, mutta ovat hiljaisesti luopuneet asiasta huomattuaan asian tavattoman vaikeuden, on paljon suurempi. Tähän ajatukseen viitattiin myös eduskuntakeskustelussa v. 1950. Vanhemmat ajattelivat lapsensa parasta. Näille vanhemmille lapsen menettäminen Ruotsiin on ollut koko elämän kestänyt järkytys, joka ei ole saanut riittävää huomiota lastensiirroista myöhemmin käydyissä keskusteluissa.

Muistelmissaan Fagerholm toteaa lastensiirroista, että osa lapsista jäi, mutta vain pieni prosentti. Hän ei kuitenkaan mainitse prosenttilukua. Muistelmat on julkaistu v. 1977, jolloin ei ole ollut käytettävissä

⁹⁰² Kustaa Vilkun haastattelussa 19.3.1980 antama tieto. Vilkun mukaan Bruun ja Nyberg olivat ”eturivissä” vaatimassa sensuuripäätöstä, jonka Vilku muisti tehneensä. PKY.

muuta lukua kuin 15 000 Ruotsiin jäänyttä lasta. Tätä lukua Ylppö käytti v. 1964 julkaistuissa muistelmissaan ja myös lastensiirtokomitea omassa tilastollisessa selvityksessään vuodelta 1950. Näiden tietojen perusteella peräti 30 % lapsista olisi jäänyt Ruotsiin. Tämä eduskunnalle v. 1950 ilmoitettu luku on Ruotsin väestökirjanpitoon perustuvien tietojen perusteella kuitenkin liian korkea (ks. alaluku ”Uusi arvio Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä”).

Eduskunta ei saanut oikeaa tietoa talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten todellisesta lukumäärästä, koska oikea tieto olisi merkittävästi vahvistanut niitä poliittisia voimia Suomessa, jotka vastustivat lastensiirtoja. Asian eduskuntakäsittelyä v. 1942 ja v. 1950 leimasi virheellinen tieto keskeisessä asiassa. Talvisodan jälkeen tapahtui pienemmässä mittakaavassa samanlainen lasten Ruotsiin jäämisen ilmiö kuin jatkosodankin jälkeen, mutta asia peitettiin julkisuudelta poliittisten seuraamusten pelossa.

Sekä ulko- että sisäpoliittiset tekijät vaikuttivat Suomessa v. 1950 lastensiirtoasian eduskuntakäsittelyssä. Lasten ja politiikan pitäminen erillään ei käytännössä onnistunut. Syntynyttä tilannetta käytettiin poliittisiin tarkoituksiin, sillä sodan jälkeen lastensiirtoihin liittyneet tragediat tarjosivat kommunisteille oivan mahdollisuuden käydä sosiaalidemokraattien kimppuun. Samalla vastustettiin pohjoismaista suuntausta herättämällä kielteisiä tunteita ruotsalaisia kohtaan, sillä lastensiirrot olivat käynnistyneet heidän aloitteestaan. Myös Skandinaviassa esiintyi sodan jälkeen epäluuloja Suomea kohtaan Suomen sodanaikaisten poliittisten valintojen vuoksi.

Lapset politiikan pelinappuloina

Puheet vain kolmesta Skandinavian maasta huolestuttivat Paasikiveä. Kanavia länteen oli vahvistettava, ettei Neuvostoliiton syli kävisi liian tukahduttavaksi. Tätä uhkakuvaa Paasikivi torjui jatkosodan jälkeen lähtemällä siitä, että hyvät suhteet Moskovaan eivät saaneet sulkea pois eläviä yhteyksiä Pohjanlahden taakse. Suurpolitiikan sotilaallinen ulottuvuus sitoi Suomen Neuvostoliiton kylkeen, mutta muuten yhteiskunnallinen normikoodisto ohjasi suomalaisia Skandinavian yhteyteen. Suomen poliittinen identiteetti lepäsi pohjoismaisten arvojen varassa.⁹⁰³ Unkari ja Tšekkoslovakia muistuttivat Itä-Euroopan maista eniten Suomea, mutta niiltä puuttui se alueellinen viiteryhmä, joka olisi vahvistanut niiden henkisiä resursseja puolustaa moniarvoista demokratiaa ja yhteiskuntajärjestelmää kommunistien yksinvaltaopyrkimyksiä vastaan. Suomesta ei tullut

⁹⁰³ Majander 2004, s.48-58.

kansandemokratiaa siksi, että Suomi oli pohjoismaa.⁹⁰⁴ Lastensiirtojen ei-toivottujen tulosten voimakas esiintuonti oli samalla hyökkäys pohjoismaisuutta vastaan. Se pyrki vahingoittamaan Suomen suhteita ennen kaikkea Ruotsiin. Ruotsin lehdistö reagoikin ärtyneesti v. 1950 käytyyn eduskuntakeskusteluun. Hyökkääminen pohjoismaisuutta vastaan kääntyi kuitenkin lopulta kommunisteja itseään vastaan.⁹⁰⁵

Lastensiirtojen aloittamista aktiivisesti ajaneille, pohjoismaista suuntausta kannattaneille puolueille suuren lapsijoukon jääminen Ruotsiin oli kiusallista. Sekä sosiaalidemokraattien että ruotsalaisen kansanpuolueen ryhmäkäyttäytyminen lopullisessa äänestyksessä v. 1950 oli yksimielistä. Maalaisliitto, jonka edustajat olivat vastustaneet lastensiirtoja vuosina 1939 ja 1942 kysyen, miksei apua voitu toimittaa Suomeen, oli itse asiassa voimakkaimmin lasten palauttamiseen liittyviä toimenpiteitä vaatinut poliittinen ryhmä. Puolue olisi halunnut pitää keskustelun lapsista täysin epäpoliittisena, mutta epäonnistui. Keskustelu sai v. 1950 poliittisessa tilanteessa väistämättä sekä sisä- että ulkopoliittisia piirteitä.

Eduskunnan vaatimuksen saaminen lasten palauttamisen tueksi olisi tuskin muuttanut käytännön lopputulosta lasten kannalta. Tosiasia oli, että lapset olivat olleet Ruotsissa liian kauan ja ruotsalaistuneet. Siteet Suomeen olivat poikki. Ne vanhemmat, jotka taistelivat lastensa takaisin saamiseksi, kävivät käytännössä toivotonta taistelua. Eduskunnan toisenlainen äänestystulos ei olisi heitä juurikaan auttanut. Syntyneessä tilanteessa oli pohjimmaltaan kyse lastensiirtoihin avustusmuotona sisältyvästä rakenteellisesta riskistä, josta varoitettiin, mutta varoituksia ei kuunneltu. Poliittisten tekijöiden vahvaa asemaa käydyssä keskustelussa kuvaa se, että vaikka eduskunnalle ilmoitettu Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä oli niinkin suuri kuin 15 000, niin RKP:n taholta korostettiin kiitollisuuden osoittamisen merkitystä Ruotsille ja kytkettiin samalla ulkopoliittikka mukaan asiaan. Eduskunnan asettuminen lasten paluuvaatimusten taakse olisi vahingoittanut Suomen ja Ruotsin välisiä hyviä suhteita, mikä oli Paasikiven linjan toinen peruspilari.

SKDL:n toiminnassa yhdistyivät moniin köyhiin työläisperheisiin liittynyt inhimillinen tragedia ja poliittinen tarkoituksenmukaisuus. SKDL korosti sitä, etteivät viranomaiset voi vapautua vastuustaan ja siirtää sitä lasten vanhemmille. Fagerholm oli sodan aikana tärkein asiaa johtanut viranomainen. Arvioitaessa SKDL:n esittämää mielipidettä viranomaisten vastuusta on muistettava sodan aikana tehty sensuuripäätös, josta SKDL:n edustajat eivät olleet tietoisia. He eivät missään vaiheessa nostaneet asiaa esiin, vaikka se argumenttina olisi ollut tehokas. Vanhemmat saivat sodan aikana ainoastaan lastensiirtoihin rohkaisevaa tietoa. SKDL:llä oli hyvät perusteet – tosin sen itse sitä tietämättä –

⁹⁰⁴ Majander 2004, s.98-104.

⁹⁰⁵ Majander 2004, s.71-75.

korostaa viranomaisten vastuuta. Vastuun korostaminen lisäsi sosiaalidemokraattien paineita. Lasten menetysten lukeminen sotamenetykseksi oli voimakkain mahdollinen syytös sosiaalidemokraatteja kohtaan, koska menetys pohjautui omiin valintoihin ja päätöksiin.

Paras ajankohta lastensiirtojen yllättävän lopputuloksen käyttämisestä kommunistien hyväksi olisi ollut v. 1946 Mauno Pekkalan hallituksen aikana. Pekkalan hallituksen sosiaaliministerinä tuolloin toimineen Matti Janhusen toimintatavalle oli kuitenkin tyypillistä varovaisuus ja kyvyttömyys kommunistien vaikutusvallan kasvattamiseen. Hän ei yhtynyt lastensiirtokomitean kaikkien lasten palauttamista vaatineeseen jyrkkään kantaan, vaan teki päätöksen, jonka perusteella hyvin monet tuolloin vielä Ruotsissa olleet lapset saivat sinne edelleen jäädä. Lastensiirtokomitean kantaan yhtyminen olisi automaattisesti johtanut pahoihin ristiriitoihin ruotsalaisten kanssa. V. 1946 lastensiirtokomitea oli vielä mukana vaikuttamassa lasten palauttamiseen. Janhusen väljä kanta lasten Ruotsiin jäämisestä sai lastensiirtokomitean johtajan kääntymään Väestöliiton puoleen, mikä teki lasten palauttamisasiasta väestöpoliittisen. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajassa Bruunissa ministeri Janhusella olisi ollut tehokas yhteistyökumppani vaadittaessa kaikkien lasten paluuta kotimaahansa.

Lastensiirtojen lopputuloksen käsittely eduskunnassa v. 1950 oli ruotsalaisille kiusallista. Toimintahan oli alkanut heidän aloitteestaan. Keskustelu loitonsi Suomea Ruotsista, mikä sopi SKDL:n tarkoitusperiin. Samoin perustein oli IKL toiminut jo v. 1942. Pohjoismainen suuntaus, johon sisältyi parlamentarismi ja kansanvalta, oli muiden poliittisten suuntausten tiellä sekä sodan aikana että sen jälkeen. Jos IKL:n v. 1942 tekemä ehdotus v. 1931 solmitun yhteispohjoismaisen avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen irtisanomisesta olisi toteutunut, olisi seurauksena ollut maiden loitontuminen toisistaan. Samoin olisi käynyt, jos eduskunta v. 1950 olisi voimakkaasti ottanut kantaa kaikkien lasten palauttamisen puolesta.

Lasten palauttamisvaatimukset vaikuttivat Ruotsissa Suomen avustamista heikentävällä tavalla, kuten Suomen Huollon johtaja havaitsi käydessään Ruotsissa v. 1946. Elsa Bruunin mukaan myös MLL pelkäsi Ruotsista tulevien kummiaavustusten vähenevän. Väitteeseen on suhtauduttava varauksella, sillä MLL:n Bruunia sallivampi näkemys lasten jäämisestä Ruotsiin pohjautui lasten kotiolosuhteiden tuntemukseen ja kotien heikkoon tilaan. Avuntarvitsijan ja avunantajan suhde ei ollut tasa-arvoinen, koska Suomi oli riippuvainen Ruotsista saadusta avusta. Sodan jälkeen avunantaja käytti hyväkseen taloudellista, avun antamiseen liittyvää valtaansa saadakseen avun saajan toimimaan haluumallaan tavalla eli luopumaan lasten palauttamisvaatimuksesta. Kyseessä oli kuitenkin

pikemminkin ruotsalaisten spontaani reaktio kuin suunnitelmallinen toiminta. Se osoitti avun tarvitsijan heikon aseman ristiriitojen ilmetessä.

Pohjoismaiden yhteenkuuluvuuden tunne, jota Fagerholmin persoona voimakkaasti ilmensi, oli v. 1942 ollut Saksan poliittisten pyrkimysten tiellä. IKL:n toiminta tähtäsi Suomen ja Ruotsin etäännyttämiseen irtisanomalla v. 1931 solmittu yhteispohjoismainen avioliitto, lapseksiottamista ja holhousta koskeva sopimus. Samanlaista etäänymistä Ruotsista pyrittiin kommunistien toimesta v. 1950 saamaan aikaan käyttämällä poliittisesti hyväksi lastensiirtojen traagisia seuraamuksia ja arvostelemalla samaa yhteispohjoismaista sopimusta. IKL katsoi sopimuksen lisäävän lasten menetyksiä Ruotsiin. Myös kansandemokraatit hyökkäsivät tätä rauhan oloissa laadittua sopimusta vastaan katsoen, ettei rauhan oloissa tehty sopimus päde sodan oloissa.

Sodan jälkeen pohjoismainen suuntaus ärsytti Neuvostoliittoa. Se antoi Paasikivelle syyn elokuun alussa 1945 esittää Ruotsin hallitukselle selvityksen Suomen Pohjolan-politiikasta. Suomi joutui lähinnä ulkopoliittisista syistä väliaikaisesti pidättäytymään osallistumisesta erilaisiin pohjoismaisiin konferensseihin. Tämä ei osoittanut Suomen vähentynyttä kiinnostusta, päinvastoin. Ruotsi ymmärsi asian. Erityistä huomiota Neuvostoliitto oli kiinnittänyt sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen ja sen pohjoismaisiin yhteyksiin. Lastensiirrot olivat eräs pohjoismaisen yhteyden käytännön ilmentymä.⁹⁰⁶ Keskustelu eduskunnassa v. 1950 ei koskenut vain lapsia, kuten maalaisliiton edustajat olivat toivoneet, vaan taustalla olivat poliittiset tekijät. MLL oli pyrkinyt vetämään kummikuntatoimintaan mukaan myös työväestöä. SKP jopa varoitti piirejään kummikuntaliikkeen lahjapaketeista, koska niissä nähtiin ideologinen riski.⁹⁰⁷

V. 1952 ei asian käsittelyssä ollut enää mukana poliittisia tekijöitä. Kyseessä oli niiden vanhempien inhimillisen tragedian loppunäytös, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan Ruotsista takaisin Suomeen. Kyse oli eräästä kipeimmästä lastensiirtojen seuraamuksiin liittyvästä kokemuksesta, joka on lapsensa menettäneelle perheelle merkinnyt elinikäistä traumaa. Oli myös muita riskejä kuin itse sodan aiheuttamat vaaratilanteet, jotka Ruotsin sosiaalihallituksen pääjohtajana toiminut Göta Rosen toi esiin Ruotsin radion tuottamassa ohjelmassa v. 1975. Rosen ja Fagerholm olivat eri mieltä samanlaisen operaation toistamisesta.⁹⁰⁸

Lastensiirtoja käsiteltiin eduskunnassa kolmessa eri yhteydessä eli vuosina 1942, 1950 ja 1952. Jokaisena käsittelykertana oli kyse lastensiirtoihin liittyvistä riskeistä tai yllättävistä seuraamuksista.

⁹⁰⁶ Seppinen 2006, s.159-161.

⁹⁰⁷ Majander 2004, s.303.

⁹⁰⁸ Sveriges radio 16.12.1975: Den stora resan västerut.

Käsittelykertojen välillä ei kuitenkaan ollut asiallista yhteyttä, vaan asiaa käsiteltiin viittaamatta aikaisempiin asiaan liittyneisiin keskusteluihin. Vuoden 1950 eduskuntakeskustelun yhteydessä ei missään yhteydessä viitattu eduskunnan v. 1942 esittämään pelkoon lasten menettämisestä Ruotsiin, mikä itse asiassa oli v. 1950 käytännössä toteutumassa. Tuolloin olisi voitu todeta kokemusten vahvistaneen ne epäilyt, joita eduskunnassa v. 1942 lähinnä oikeiston taholta esitettiin.

SKDL:n kannalta vuoden 1942 lastensiirtojen kritisoijat edustivat sille vastenmielistä poliittista ideologiaa, erityisesti Saksaan suuntautunut IKL. SKDL:n kohteena sodan jälkeen olivat lastensiirtotoiminnan käynnistäneet viranomaiset ja puolue korosti heidän vastuutaan. Sosiaalidemokraatit olivat tärkein kohde, sillä he olivat kommunistien vaikutusvallan tehokkaimpia vastustajia. Sodanaikaisen eduskunnan mielipiteillä ei ollut merkitystä uudessa sodan jälkeisessä poliittisessa tilanteessa, vaikka sodan aikana esitetyt mielipiteet olisivat olleetkin käytännön kokemuksen vahvistamia. Myös sodan aikana lastensiirtoja vastustaneet tahot vaikenivat, sillä heidän puheenvuoronsa, joissa olisi viitattu aiemmin esitettyihin varoituksiin, olisivat heikentäneet sosiaalidemokraattien asemaa ja näin lisänneet kommunistien vaikutusvaltaa.

Sotien jälkeen Suomessa oli myönteisyyttä ja kiitollisuutta painottanut henkinen ilmapiiri, jonka taustalla vaikuttivat poliittiset linjaukset suhteissa Ruotsiin. Ripustautuminen Pohjolaan oli suomalaisille henkinen oljenkorsi sodan jälkeisessä tilanteessa. Siksi lastensiirtojen väestöpoliittista ”tilinpäätöstä” Suomen kannalta ei poliittisen eliitin toimesta koskaan tehty, sillä se olisi synnyttänyt särön pohjoismaisissa suhteissa. Kiitollisuutta korostanut ilmapiiri sai kolauksen v. 1977 Ruotsiin jääneen sotalapsen Annu Edvardssonin kirjan kautta. Kirja avasi ikkunan alueelle, jota ei aikaisemmin ollut käsitelty lapsen kannalta.

Lapsipsykiatrian puute

Suomessa jouduttiin olosuhteiden pakosta ottamaan kantaa lasten palauttamiseen liittyviin psykologisiin seuraamuksiin. Sen suoritti professori Martti Kaila, jota on kutsuttu Suomen tieteellisen psykiatrian isäksi.⁹⁰⁹ Kailan aikana Suomessa vaikutti vielä vanha saksalainen psykiatrian perinne, mihin kuului hyvin vähän pyrkimystä ilmiöiden psykologiseen ymmärtämiseen. Kaila ei ollut lastenpsykiatrian edustaja, vaan aikuispsykiatrian edustaja, joka tutki etenkin mielisairauksien ja rikollisuuden välistä yhteyttä. Tästä aihepiiristä hän julkaisi laajan teoksen v. 1950.⁹¹⁰ Hänen kiinnostuksensa kohdistui erityisesti nuorisorikollisuuteen. On kyseenalaista, onko Kaila

⁹⁰⁹ Hirviluoto-Karjalainen 2004.

⁹¹⁰ Kaila, Martti 1950: Nuorisorikollisuus. Osa 2.

lausunnoissaan v. 1949 ja v. 1952 kyennyt lainkaan saavuttamaan pitkään Ruotsissa olleen lapsen todellisuutta.⁹¹¹ Kailan lausunnot onkin nähtävä osana suomalaisen lääketieteen ja psykiatrian historiaa. Myötätunto suomalaisia vanhempia kohtaan on saattanut vaikuttaa liian optimistiseen näkemykseen paluun helppoudesta pitkän eron jälkeen. On vaikeata kuvitella sellaista suomalaista psykiatrista lausuntoa, jossa olisi varoitettu lasten palauttamiseen liittyvistä riskeistä pitkäaikaisen Ruotsissa olon jälkeen. Tällainen lausunto olisi heikentänyt suomalaisten vanhempien mahdollisuuksia saada lapsensa takaisin. Sodan jälkeen ei Suomessa ollut riittävää psykologista ymmärrystä lasten paluuseen liittyville ongelmille mm. lapsipsykiatrian puutteen vuoksi.

On myös huomattava kaikki muut suomalaisen yhteiskunnan sodan jälkeiset ongelmat. Lasten paluu Ruotsista oli vain yksi monista. Palanneilla lapsillahan ei pitänyt olla lainkaan ongelmia, sillä hehän olivat olleet turvassa kaikilta sodan kielteisiltä vaikutuksilta Ruotsin yltäkylläisyyden keskellä. Sodan jälkeen tehtiin nuorisorikollisuutta koskeva tutkimus, jonka havainnot olivat ristiriidassa Kailan v. 1952 tekemän tutkimuksen kanssa.

Vankilapsykiatri Achilles Westling tutki sotalasten nuorisorikollisuutta. Hän totesi tilastollisen yliedustuksen sotalapsipoikien keskuudessa. Westling totesi, että sotalapsipojat olivat tilastollisesti merkittävästi, joskin ”suhteellisen vähäisessä määrin” yliedustettuina nuorten rikoksenteekijöiden joukossa.⁹¹² Westlingin käyttämä tilastollinen ilmaisu on erikoinen ja hänen itsensä luoma. 1.9.1953–31.12.1958 tuomituista 1182:sta nuoresta rikoksenteekijästä sotalapsipoikia oli 214 eli 18.1 %. Sotalapsipoikien osuus oli 0.5 % Ruotsiin lähetetyistä pojista, kun taas Suomeen jääneiden poikien rikosprosentti oli 0.2 %.⁹¹³ Ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä χ^2 -testissä. Näissä perheissä esiintyi muita enemmän ongelmia jo ennen sotia.⁹¹⁴ Koska tuomittujen sotalapsipoikien ja muiden nuorten rikoksenteekijöiden kotiolosuhteissa ei ole merkitseviä muita eroja osoitettavissa kuin siirto Ruotsiin sodan aikana, onkin itse siirtoon kaikkine seuraamuksineen liittynyt rikollisuuden viriämiseen

⁹¹¹ Ks. myös Kavén 2004, s.129-137.

⁹¹² Schildt-Runeberg 1961, s.205-218. Westlingin aineiston arvoa lisää sen kokoamisen ajankohta. Se on tehty hyvin lähellä oikeudellisiin seuraamuksiin johtaneen käyttäytymisen ajankohtaa.

⁹¹³ 1-14-vuotiaiden poikien keskiikäluvusta v.1941-45 oli 473 460. Lastensiirtokomitean kautta 1941-46 lähetetyistä lapsista oli tyttöjä 51.2 % ja poikia 48.8 %. Tämän perusteella voidaan karkealla tasolla olettaa, että kaikista n. 80 000 lähetetystä lapsesta puolet oli poikia, puolet tyttöjä. Poikien luvuksi kaikista lähetetyistä saadaan silloin 40 000, mikä muodostaa 8.4 % 1-14-vuotiaiden poikien keskiikäluvusta v. 1941-45. Kun ikäryhmän keskiikäluvusta vähennetään 40 000 sotalapsipoikaa, saadaan 433 460 ei-lähetettyä poikaa. Sosiaalihygienisen yhdistyksen julkaisuja n:o 1. Keskiikäkilukutaulukoita. Helsinki 1956. Tilastokeskuksen julkaisematonta aineistoa; Jalo 1950, s.107.

⁹¹⁴ Lapsi ja nuoriso 1/1956. Westling toteaa artikkelissaan ”Juurettomana omassa maassa”, että ”tuntuu todennäköiseltä, että ao. lasten kodeissa jo alunalkaen on ollut keskimääräistä runsaammin tietynsuuntaista poikkeavuutta, kodit ovat olleet varattomia, lapsimäärä on ollut tavallista suurempi, isän rintamalla olon takia äidit ovat olleet ansiotyössä tai on ollut kyse aviottomista lapsista jne.”

myötävaikuttaneita tekijöitä. Ratkaisevassa asemassa ovat olleet paluuseen liittyvät vaikeat kokemukset.⁹¹⁵ Perheessä jo ennen lapsen Ruotsiin lähettämistä vallinneiden ongelmien olemassaolo on vaikeuttanut sotalasten ongelmien ymmärtämistä lasten palatessa. Kurinpidolliset toimet olivat etusijalla.

Westling oli tyrmistynyt siitä ripeydestä, millä lapsi oli lyhyen kotimaassa olon jälkeen saatettu toimittaa koulukotiin.⁹¹⁶ Tuomituilla sotalapsipojilla olikin paluunsa jälkeen muita oleellisesti enemmän vaikeuksia koulussa samoin kuin näpistelyyn, alkoholinkäyttöön ja tupakanpoltoon – mikä oli koulussa kiellettyä – liittyneitä ongelmia. Useimmille aika Ruotsissa oli heidän elämänsä parasta aikaa. Heidän osuutensa nuorten rikoksenteekijöiden joukossa oli sitä suurempi, mitä nuorempia yksilöt olivat olleet silloin, kun heidät oli ensimmäisen kerran tuomittu ehdottomaan vapausrangaistukseen. Tämä viittaa paluun jälkeiseen vaikeaan aikaan. Pääsyyinä Westling pitikin vauriota, joka syntyi takaisinpaluun yhteydessä ja sen jälkeen. Sotalasten paluun vaikeus käy ilmi myös muissa tutkimuksissa (ks. alaluku ”Miksi lapset eivät palaa?”).

Westling piti kuitenkin kielteisiä vaikutuksia yllättävän lievinä korostaen lastensiirroista kokonaisuudessaan saatua terveydellistä, taloudellista ja poliittista hyötyä. Nämä lapset tavallaan uhrattiin muiden saatujen etuuksien vuoksi. Kohoavaan rikollisuuteen liittyviä seuraamuksia oli Bowlby ennakoitunut joulukuussa 1939 Ison-Britannian lastensiirtoja koskevan keskustelun yhteydessä.⁹¹⁷ Westling ei omassa tutkimuksessaan viitannut Bowlbyn ajatuksiin.

Westlingin tutkimus tuo esiin paluuseen liittyvät vaikeudet. Oleellista niissä on ollut perheen kyky ymmärtää palaavan lapsen ongelmia. Perheen muut ongelmat ovat heikentäneet mahdollisuuksia ymmärtää palaavan lapsen reaktioita. Pelkästään taloudelliset ongelmat eivät ole tällöin ratkaisevia, vaan ne ovat vain osa perheen muiden ongelmien kokonaisuudesta. Westlingin tutkimat sotalapsipojat edustavat vain jäävuoren huippua paluukokemusten raskaudessa. Eräs kansallisen sotalapsitutkimukseen vastanneista kirjoittaa paluustaan:

Lähdöstä Ruotsiin en muista mitään, mutta se on varmaankin ollut pahaa. Pahinta on ehdottomasti pakollinen lähtö takaisin Suomeen, se on asia joka olisi pitänyt hoitaa täysin eri tavalla. Lasten olisi pitänyt saada jäädä Ruotsiin kunnes itse olisivat kyetneet päättämään elämästään. En ole ainoa, joka on tästä katkera. Tästä voisi kirjoittaa kirjan. Vaan se ei auta ketään. Puhun tietysti vain omasta puolestani, kun sanon, että kotini ja

⁹¹⁵ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218.

⁹¹⁶ Lapsi ja nuoriso 1/1956. Westlingin artikkeli ”Juurettomana omassa maassa”.

⁹¹⁷ Winnicott 1990, s.13-15.

*kaikki minulle rakkaat ihmiset jäivät Ruotsiin. Kävin siellä kaksi vuotta koulua ja kotini oli mitä lapsi vain voi toivoa. Ei mitään puuttunut. Sitten tulin Suomeen; en puhunut sanaakaan suomea eivätkä ”oikeat” vanhempani ruotsia. Minut olisi adoptoitu ja vanhempani olisivat suostuneet antamaan minulle ”jatkoaikaa”, mutta en tiedä, pitääkö paikkansa, että ”Suomi tahtoo poikansa takaisin?”. Vanhempieni mukaan jokin virallinen taho esti jäämiseni Ruotsiin. Jonkinlaista pakkovierotusta oli sekin, ettei minulle seuraavana kesänä myönnetty passia! Koska en muista Ruotsiin lähtöä, enkä sitä edeltävää aikaa, on paluu takaisin minun kohdallani evakuoinnin pahin asia. Itse asiassa elämäni suurin tragedia, se ei koskaan häviä mielestä. Se oli pienelle pojalle maailmanloppu.*⁹¹⁸

Kailaa sotalapsiaihe ei Westlingin tutkimuksen ajankohtana enää kiinnostanut, vaikka Westlingin kokoama aineisto olisi voinut olla hedelmällistä hänen omalle suuntautumiselleen nuorisorikollisuuteen. Sotalapsiin liittyvää muutakaan tieteellistä tutkimusta ei Kailan johdolla tapahtunut, vaikka aineistoa olisi ollut runsaasti käytettävissä. Paneutuminen aiheeseen olisi ehkä paljastanut pitkäaikaisen eron tunnevaikutukset ja osoittanut aikaisemmin annetut lausunnot liian optimistisiksi. V. 1950 julkaisemassaan teoksessa Kaila toi kuitenkin esiin sodan nuorisorikollisuutta lisäävän vaikutuksen.⁹¹⁹ Sota ja sen mukanaan tuoma ero vanhemmista oli perimmäinen syy sotalasten oireiluun. Lastensiirtojen lopputuloksen kohdalla oli kyse lapsen normaalista psyykkisestä reaktiosta pitkään eroon ja Ruotsissa syntyneen uuden kiintymyssuhteen lapsen kannalta väkivaltaisesta katkaisusta.

Sodan jälkeisissä lastensiirtoihin liittyvissä ongelmatilanteissa tulivat suomalaisten ja ruotsalaisten erot suhtautumistavassa lapseen selvästi näkyviin. Suomalainen suhtautumistapa oli lähinnä oikeudellinen ja kansallinen. Toisena sosiaaliministerinä toiminut Leivo-Larssonin v. 1949 asettaman lastenkotiuttamiskomitean lähestymistapa oli oikeudellinen. Kansalliset seikat vaikuttivat myös, koska ei haluttu lisätä sodan synnyttämiä väestömenetyksiä lastensiirtojen kautta. Leivo-Larsson esittikin v. 1950 vaatimuksen siitä, että ruotsalaisesta perheestään Suomeen palautetulle lapselle oli hankittava Suomessa uusi ottolapsikoti. Lapsen jäämistä Ruotsiin ei pidetty hyväksyttävänä vaihtoehtona.

Ruotsalainen lähestymistapa puolestaan pohjautui yksittäisen lapsen tilanteen tutkimiseen ja sen perusteella syntyneeseen käsitykseen siitä, mikä oli lapsen edun mukainen menettelytapa kyseisessä tapauksessa. Ruotsalainen tuomioistuin huomioi lääkärilausunnon perusteella paluun aiheuttaman

⁹¹⁸ Dosentti Nina Santavirralta 3.1.2010 saatu Kansallisen sotalapsitutkimukseen liittyvä tieto.

⁹¹⁹ Kaila, Martti 1950: Nuorisorikollisuus. Osa 1, s.169-180.

psykyllisen riskin lapsen kannalta. Usein kyseessä oli jo pitkään Ruotsissa oleskellut lapsi ja Ruotsiin jääminen oli lapsen edun mukaista.

Suomessa lastensiirtoihin liittyviä kokemuksia ei analysoitu sodan aikana eikä sen jälkeen eikä asiasta keskusteltu lasten oireilun manifestoiduttua niin, että olisi huomioitu saadut kokemukset sekä lasten että heidän perheidensä kannalta. Esimerkiksi koulunkäyntiin liittyviä kieliongelmiä olisi voitu helpottaa kouluhallituksen antamalla yleisohjeilla, joissa olisi huomioitu lapsen kielellisen valmiuden merkitys koulunkäynnin onnistumisen kannalta. Jälkihoito jäi vähäiseksi. Isossa-Britanniassa taas tutkittiin evakuoinnin vaikutuksia lapsiin vielä sodan kestäessä, jotta saataisiin kokemuksia vastaisen varalle.⁹²⁰

⁹²⁰ Ks. esim. Isaacs, Susan (editor): *Cambridge Evacuation Survey*. Tutkimuksessa analysoitiin n. 3000 Lontoosta Cambridgeen evakuoitun lapsen kokemuksia vielä sodan kestäessä.

VÄESTÖPOLIITTINEN TILINPÄÄTÖS SUOMEN KANNALTA

Lastensiirtojen keskeiset tavoitteet

Lastensiirtokomitean johtaja Elsa Bruun totesi Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon keskusliiton kokouksessa 10.8.1945, että lastensiirron lopulliset tulokset voidaan todeta vasta sitten, kun tämän toiminnan hedelmät kypsyvät, hyvät hedelmät ja ehkäpä huonotkin.⁹²¹ Bruun oli tuolloin lähestymässä lasten palauttamiseen liittyviä suuria ongelmia. Bruun ei koskaan itse julkaissut käsitystään lastensiirtojen lopputuloksesta.

Bruunin kääntyminen sodan jälkeen Väestöliiton puoleen osoitti, että väestöpoliittinen tavoite oli lastensiirtotoiminnassa keskeinen. Myös ruotsalainen avustusjärjestö vastusti sodan vielä kestäessä adoptioita. Lastensiirtojen perimmäisenä tarkoituksena oli turvata Suomen lasten fyysinen olemassaolo sekä estää niukuuden ajan vahingolliset seuraamukset lasten kasvulle ja kehitykselle. Lasten tuli palata Suomeen terveinä ja hyväkuntoisina maansa jälleenrakentajina. Tähän sisältyi myös lasten parempi henkinen terveys heidän säästyessään sodan kauhujen kokemiselta.⁹²²

Lastensiirtoihin liittyvien keskustelujen yhteydessä tuotiin esiin ajatus, että jollei lapsia olisi siirretty Ruotsiin turvaan, he olisivat kaikki joka tapauksessa menehtyneet Suomessa pommituksiin ja nälkään.⁹²³ Väestöpoliittisten tavoitteiden kannalta tämä merkitsee, että lastensiirroilla säästettiin n. 80 000 lapsen henki. Tällöin on turhaa pohtia Ruotsiin pysyvästi jääneiden lasten asiaa, koska kyseessä oli suoranainen lasten hengen pelastaminen, jolle ei ollut vaihtoehtoja.

Kaikkien Ruotsiin siirrettyjen lasten menehtyminen Suomessa pommituksiin ja ruuan puutteeseen sodan aikana on kuitenkin väite, joka vaatii analysoitua tietoa lasten sotakuolleisuudesta ja todellisesta ravitsemustilanteesta. Helposti unohdetaan, että lapsiin panostettiin Suomessa jo sodankin aikana, sillä heidän olivat maansa potentiaalisia jälleenrakentajia. Vuoden 1942 aikana suoritettiin perheellisten auttamiseen tähtääviä lisätoimenpiteitä. Suurten perheiden äidit luokiteltiin elintarvikekorttien jaossa raskaan työn tekijöiksi.⁹²⁴ 1.7.1943 tuli voimaan perhelisälaki, joka tähtäsi lapsirikkaiden perheiden elintason nostamiseen pysyvällä tavalla.⁹²⁵ Ilmainen kouluruokailu tuli lakisääteiseksi vuonna 1943 viiden vuoden siirtymäajalla.⁹²⁶ Myös neuvolaverkostoa laajennettiin.⁹²⁷ Lastensiirroille asetetut

⁹²¹ Sekalaisia kirjoja ja asiakirjoja. Sg Eh 3. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁹²² Bruun-Ståhlberg 1950, s.3.

⁹²³ Nya Pressen 3.10.1973. Kyseessä on Tito Collianderin mielipide; myös Pirkko Työläjärvi itse sotalapsuuden kokeneena korostaa, että kyseessä oli suurenmoinen operaatio, josta tuli olla kiitollinen. Hän kysyy, millä tavalla lapsista olisi tullut sodan uhreja, jollei heitä olisi pelastettu Ruotsiin, ks. Edvardsen 1977 s.126-133 ja Lehtinen 1981 s.100.

⁹²⁴ Väestöliitto 1980, s.24, 39.

⁹²⁵ Väestöliitto 1980, s.24, 39.

⁹²⁶ Haataja 2002, s.92.

väestöpoliittiset tavoitteet eivät merkinneet sitä, ettei vastaavia tavoitteita olisi ollut sotaa käyvässä Suomessakin. Lasten oloja pyrittiin parantamaan jopa sodan keskellä.

Suurimmassa avuntarpeessa olivat lapset, jotka eivät Suomessa saaneet tarvitsemaansa hoitoa vakavaan sairauteen. Sairaudet olivat pommeja paljon vaarallisempi uhka lapsille. Tuberkuloosi oli hyvin yleinen ja vaarallinen sairaus, jonka hoitoon ei varsinaista lääkitystä ollut. Tautia hoidettiin hyvällä ravinnolla ja levolla. Hoidolliset edellytykset Ruotsin sairaaloissa olivat luonnollisesti Suomen olosuhteita paremmat. Sairaiden lasten siirto Ruotsiin hoitoa saamaan käynnistyi Ylpön aloitteesta ja pohjautui hänen yhteyksiinsä ruotsalaisiin lääkäreihin.⁹²⁸ Sairaiden lasten ryhmän kuolleisuutta on arvioitu omana kokonaisuutenaan. Heistä on muodostettu oma kortisto, johon on viety lapsen kuolinsyy ja kuolinpäivä (ks. liite 11).

Terveinä siirretyt lapset muodostivat suurimman lapsiryhmän. Vuosina 1941–43 suoritetuissa lastensiirroissa oli perheiden varattomuus eräs peruste lapsen siirrolle Ruotsiin. Perheiden varattomuus ei suinkaan ollut sodan synnyttämää, vaan vallitsi jo ennen sotaa aiheuttaen mm. lasten aliravitsemusta. Terveinä Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuutta on arvioitu omana kokonaisuutena. Arvioinnissa on huomioitu useita päiviä kestäneisiin kuljetuksiin liittyneet terveydelliset riskitekijät, lähinnä tarttuvien tautien muodostama vaara. Myös terveinä lähetetyistä lapsista on muodostettu oma kortisto, johon on viety lapsen kuolinsyy ja kuolinpäivä (ks. liite 12).

Sairaina siirretyt lapset

V. 1939 perustettu Vapaan huollon keskustoimikunta aloitti uudelleen toimintansa jatkosodan alkaessa saaden nimekseen Suomen huolto ry. Sen tehtävänä oli huolehtia siviiliväestön terveydenhuollosta. Suomen Punainen Risti oli keskeisesti osallisena sekä sotilaiden että siviiliväestön avustustoiminnassa.⁹²⁹ Suomen huollolla oli palveluksessaan lastenlääkäreitä, jotka toimivat mm. neuvoloissa ja sairaaloissa. Oli myös kiertävä lastenkliniikka.⁹³⁰ Hoidettujen lapsipotilaiden lukumäärä oli viisivuotiskautena 1940–44 samaa suuruusluokkaa kuin vuosina 1935–39. Sairaalakuolleisuus kuitenkin nousi vuonna v. 1940 14.7 %:iin ja v. 1941 17.7 %:iin. Asemasodan vuosina 1942–43 ja v. 1944 sairaalakuolleisuus pysytteli sotaa edeltäneellä tasolla ollen 11.5 %.⁹³¹

⁹²⁷ Suomen Huolto r.y.1952, s 3-9; ks. myös Korppi-Tommola 1999, s.148.

⁹²⁸ Ylppö 1964, s.330-332; Bruun-Ståhlberg 1950, s 3.

⁹²⁹ Rosen 2002, s.336-338.

⁹³⁰ Suomen Huollon johtokunnan pöytäkirjat 1941-1943.

Pöytäkirja kokouksesta 24.11.1941. Jyväskylän maakunta-arkisto.

⁹³¹ Tuuteri 1993, s.64-66.

Lastensiirtokomitean toimesta lähetettiin lapsia yhteensä 48 628, joista sairaita 5 118. Sairaana lähetetyistä 5 118 lapsesta kuoli vuosina 1941–1946 182 eli 3.6 % kokonaismäärästä.⁹³²

Kuolinsyytiedot on käytettävissä 117 lapsen kohdalla. Sairaina lähetettyjen lasten tietoihin on lisätty lapsen lähtöaika Suomesta, jolloin on voitu laskea kuolinpäivän ja lähtöpäivän erotus (ks. liite 11). Hoitoon ei lähetetty lapsia, joiden tila katsottiin toivottomaksi, vaan lapsia, joilla katsottiin vielä olevan edellytykset toipua Ruotsissa saadun hoidon avulla.

Monenko sairaan lapsen elämä säästy Ruotsiin siirron johdosta? Sairaiden lasten osalta on huomattava, että hoitoon lähettämisen perustelu on merkitty lapsen rekisterikorttiin Suomessa. Terveiden lasten osalta tilanne oli toinen: lähettämisen perustetta ei ole merkitty lainkaan joka neljännen lapsen osalta (ks. liitetaulukko 4).

Sairaan lapsen lähettämisen peruste oli, ettei hoitoa Suomessa voitu järjestää, koska sairaalalaitos oli sotavammaisten kuormittama erityisesti aktiivisten sotatoimien aikana. Tilanne helpottui vuosina 1942–1943 eli asemasotavaiheen aikana. Lääkäri Helmi Jaakkimainen, joka työskenteli sodan aikana Sortavalan piirilääkärinä, piti mahdollisuutta lähettää lapsi Ruotsiin hoitoa saamaan hyvin tärkeänä. Se osoittautui käytännössä ainoaksi mahdollisuudeksi saada lapsi hoitoon.⁹³³ Kyseessä olivat pitkäaikaista ja vaativaa hoitoa edellyttäneet sairaudet, joiden hoitoon Suomessa ei ollut mahdollisuuksia (esimerkiksi kirurgista hoitoa vaatineet tuberkuloositapaukset). Ylppö totesi haastattelussa v. 1978, että oma sairaalalaitos ei sodan vuoksi kyennyt lapsia hoitamaan. Monta tuberkuloosipotilasta pelastettiin ruotsalaisten avulla.⁹³⁴ Ylppö on verrannut Helsingin lastenklinikan ja ruotsalaisen kruununprinssessa Lovisan sairaalan kuolleisuutta todeten suuren eron sairaaloiden hoitotulosten välillä. Lastenklinikan kuolleisuus v. 1942 oli 12 % ruotsalaisen sairaalan vastaavan luvun ollessa 3 %.⁹³⁵ Ruotsin sairaaloiden resurssit ja hoitotulokset olivat paremmat, sillä ne eivät kärsineet sota-ajan synnyttämistä puutteista.

Vuosina 1941–43 lähetetyistä sairaista lapsista 42 % kärsi tuberkuloosista.⁹³⁶ Vaikka lasten sairautta koskevia tilastotietoja ei ole käytettävissä toisesta lastensiirtovaiheesta vuosilta 1944–46, voidaan olettaa, että tuberkuloosista kärsivien lasten suhteellisen osuus sairaina lähetetyistä lapsista on pysynyt vähintään samana. Jos lähdetään siitä, että vähintään 42 % myös toisen lastensiirtovaiheen aikana

⁹³² Jalo 1950, s.107-116; Förteckning över i Sverige avlidna finska barn. Sg D III C, volymnummer 9.

Hjälpkommittens för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁹³³ Lääkäri Helmi Jaakkimaisen Pertti Kavenille 9.3.1979 lähettämä yksityiskirje, jossa hän arvioi mm. sairaiden lasten Ruotsissa saaman hoidon merkitystä Laatokan Karjalan lasten kannalta. PKY.

⁹³⁴ Arvo Ylppö haastattelu 2.3.1978. PKY.

⁹³⁵ Ylppö 1964, s.117.

⁹³⁶ Elgenmark Huoltaja 1943, s.439-444.

sairaina lähetetyistä lapsista kärsi tuberkuloosista, saadaan arvioluku 2150 tuberkuloottista lasta lastensiirtotoiminnan aikana vuosina 1941–46.

Kuolleisuus suomalaisissa tuberkuloosiparantoloissa oli sotavuosina n. 10 % eli näistä lapsista olisi hoidosta huolimatta menehtynyt 215.⁹³⁷ Hoito Suomessa taas olisi parantanut 1 935 lasta.

Tuberkuloosin lisäksi sairaina lähetetyt lapset kärsivät ravinnon puutteen synnyttämästä yleisestä heikkoustilasta ja hintelydestä, erilaisista ravitsemushäiriöistä, riisitaudista, anemiasta ja ortopedisistä sairauksista, joita Suomessa ei kyetty hoitamaan.⁹³⁸

On vaikea tarkalleen arvioida, kuinka lapset olisivat selvinneet Suomessa. Ei kuitenkaan voida olettaa kaikkien sairaiden lasten kuolleen Suomessa. Lääketieteelliseen asiantuntemukseen pohjautuvan arvion perusteella voidaan todeta, että Ruotsissa saatu hoito pelasti elämän n. 1/3 kaikista sairastapauksista, joista valtaosa koostui tuberkuloosista kärsivistä lapsista.⁹³⁹ Kaikista sairaina lähetetyistä lapsista tehdyn arvion mukaan tämä muodostaa n. 1 700 lasta (ks. liitetaulukot 4 ja 5). Näiden lasten voidaan olettaa menehtyneen Suomessa hoidon puutteeseen.⁹⁴⁰

Lasten tarkastustoiminnassa mukana ollut ruotsalainen lääkäri Olle Elgenmark kiinnittää huomiota ravinnon puutteesta johtuvien sairauksien suureen määrään. Näitä tapauksia oli 1 299.⁹⁴¹ Nämä sairaana lähetetyt lapset toipuivat Ruotsissa varsin nopeasti, mikä hoitotulos olisi luonnollisesti saavutettu myös Suomessa paremman ravinnon avulla. Suomessa lapset olisivat Elgenmarkin mukaan olleet alttiita erilaisille ravinnonpuutteesta johtuville sairauksille. Perheiden ostovoima ei kuitenkaan riittänyt mustasta pörssistä tehtyihin ostoksiin eikä ilmainen kouluruokailu, joka säädettiin pakolliseksi v. 1943 viiden vuoden siirtymäajalla, vielä vaikuttanut. Ravinnonpuutteesta johtuvista kehitykseen ja kasvuun vaikuttavista häiriöistä tehtiinkin havaintoja Helsingin kaupungin suomenkielisten kansakoulujen oppilaiden tarkastuksissa lukuvuonna 1941–42 (ks. liite 9). Elgenmarkin luvussa näkyy vaikean talven 1942 vaikutus lasten terveydentilaan. Luultavasti vuosien 1944–45 lapsiaines oli paremmassa kunnossa kuin ensimmäisen vaiheen aikana lähetetyt lapset, jolloin lähettämisen syy oli ensisijaisesti sosiaalinen. Lasten hoito Ruotsissa ei maksanut Suomelle mitään, sillä Ruotsin valtio kustansi budjettivaroin Suomen lasten hoidon Ruotsissa.⁹⁴²

⁹³⁷ SVT XI 1939-1952. Parantoloissa hoidettiin vuosittain 13 000-15 000 potilasta.

⁹³⁸ Elgenmark Huoltaja 1943, s.439-444.

⁹³⁹ Professori Viljo Rantasalolta saatua aineistoa: ”Ruotsiin lähetetyt sairaat lapset”. PKY.

⁹⁴⁰ Arvio pohjautuu lääket.lis., valtiot. maist. Helene Laurentin kanssa suoritettuun sairaita lapsia koskevan arkistoaineiston analysointiin. Kyseessä on professori Viljo Rantasalolta saatu aineisto: ”Ruotsiin lähetetyt sairaat lapset”. PKY.

⁹⁴¹ Elgenmark Huoltaja 1943, s.442.

⁹⁴² Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Första kammaren. Nr.9.

Sairaiden lasten kuolinsyissä esiintyy kuljetusten aikana saatuja tartuntoja. Difterian eli kurkkumädän aiheuttamia kuolemantapauksia on 30 vrk:n kuluessa lähettämisestä joukossa kuitenkin vain kolme, mikä kertoo ennakkotarkastuksen huolellisuudesta.⁹⁴³ Valtaosa 30 vrk:n kuluessa kuolleista 20:stä lapsesta on kuollut tuberkuloosiin, mikä viittaa siihen, että tauti on ollut jo niin pitkällä, että lapset on käytännössä lähetetty Ruotsiin kuolemaan. 180 vrk:n kuluessa kuoli 66 lasta eli 56 % kaikista kuolleista. Tämän jälkeen kuolleisuus selvästi laskee kriittisen jakson tultua ohitetuksi. Ruotsissa saatu korkeatasoinen ravinto ja lepo alkoivat vaikuttaa lasten terveydentilaan.

Sairaina lähetettyjen lasten yleisin kuolinsyö oli tuberkuloosi. Se aiheutti Suomessa poikkeuksellisen paljon kuolemantapauksia v. 1942, mikä johtui osaltaan mainitun vuoden vaikeasta ravintotilanteesta ja siitä, että mahdollisuudet parantolahoitoon osittain keskeytyivät sodan puhjetessa v. 1941.⁹⁴⁴ Vaikka ravitsemus- ja asuntotilanne sotavuosina huononi, ei tuberkuloosikuolleisuus suoranaisesti kasvanut, mutta aikaisempi aleneva suunta pysähtyi. Sairaina lähetetyistä lapsista adoptoitiin 121 ja 344 lapsen kohdalla tehtiin kasvatuslapsisopimus ruotsalaisten kasvatusvanhempien kanssa. Määrä on 9.1 % kaikista sairaina siirretyistä lapsista.⁹⁴⁵

Terveinä siirretyt lapset

Terveitä lapsia lähetettiin viranomaisten valvonnassa 43 510. Heistä kuoli 132 Ruotsissa vuosina 1941–45 eli 0.30 % kokonaismäärästä. Kuljetuksen muodostaman tartuntariskin arvioimiseksi on terveinä lähetettyjen lasten tietoihin lisätty lähtöaika Suomesta, jolloin on voitu laskea kuolinpäivän ja lähtöpäivän erotus (ks. liite 12). Lastensiirot avustustoimenpiteenä aiheuttivat kuolemantapauksia terveinä siirrettyjen lasten kohdalla. Näiden kuljetuksissa tartunnan saaneiden ja tartuntaan kuolleiden lasten lukumäärä on ainakin 15. Kyseessä ovat tällöin alle 30 vrk:n kuluessa lähettämisestä kurkkumätään kuolleet lapset. Kyseessä oli useita päiviä kestäneiden matkojen aikana saadun tartunnan puhkeaminen. Lapsi saattoi olla taudinkantaja jo ennen matkaa, sillä puutteellisen lääkärintarkastuksen vuoksi taudinkantajia ei ehditty todeta ajoissa. 60 vrk:n kuluessa lähettämisestä on kuollut yli kolmannes eli 38 % kaikista kuolleista terveinä lähetetyistä lapsista. Luku on huomattavasti suurempi kuin sairaina lähetettyjen lasten vastaava luku, jossa kuljetukset suunnitteli ja valvoi lääketieteellisen ammattitaidon omaava henkilökunta. 180 vrk:n kuluessa lähettämisestä on kuollut 79 lasta muodostaen

28.2.1942. S.22.Riksarkivet.

⁹⁴³ Atkinson 2007, Diphtheria. Tauti voi puhjeta 4 viikon kuluessa tartunnan saamisesta.

⁹⁴⁴ SVT VI B 102.Väestötilastoa. Kuolemansyyt vuosina 1941-1945. Teksti, s.14.

⁹⁴⁵ Jalo 1950, s.112.

60 % kaikista kuolemantapauksista. Luku vastaa suunnilleen sairaina lähetettyjen lasten lukua. Tämän jälkeen kuolleisuus selvästi laskee kriittisen jakson tultua ohitetuksi.

Monenko terveen lapsen elämä säästyi Ruotsiin siirron johdosta? Seuraavassa tarkastellaan terveinä lähetettyjen lasten tilaa Ruotsiin saavuttaessa. Ruotsissa suoritettiin lasten terveystilan lääkärintarkastus saapumisen yhteydessä. Tarkastus oli perusteellisempi kuin Suomen puolella. Lääkärit Suomessa kiinnittivät huomiota riittävän tarkastuksen puutteeseen ja sen aiheuttamiin vakaviin seuraamuksiin.⁹⁴⁶

Ruotsalaisen lääkäri Olle Elgenmarkin mukaan vuosina 1941–1943 terveinä lähetettyjen lasten joukossa yli 4 000 lapsen yleistila oli Ruotsiin tultaessa niin huono, että he olisivat Elgenmarkin mukaan hoidotta menehtyneet Suomessa. Pelkästään Tukholmassa jouduttiin 10 000 lapsen joukosta 1 990 lasta ottamaan sairaaloihin hoidettavaksi. Tarkastuksessa ilmeni lisäksi, että 300 lapsella oli tuberkuloosi, jota ei Suomessa ollut havaittu.⁹⁴⁷

Näiden lasten osaksi tullut tutkimus ja hoito ovat Elgenmarkin mielestä pelastaneet Suomelle arvokasta lapsiainesta, minkä hän katsoo osaksi korvaavan terveiden lasten Ruotsiin siirron varjopuolia. Näitä varjopuolia Elgenmark ei tarkemmin käsitellyt, mutta tarkoitti luultavasti eduskuntakeskustelussa Suomessa esiin nousseita epäilyksiä lasten pysyvistä jäämisestä Ruotsiin. Elgenmark pyrki lääkärin ominaisuudessa vastaamaan lastensiirtojen kohtaamaan kritiikkiin Suomessa. Elgenmarkin mielestä sairastapaukset näiden huonokuntoisten lasten joukossa olisivat tulleet vielä lukuisammiksi, jollei heille olisi ajoissa annettu mahdollisuutta oleskella Ruotsissa ja saada hoitoa.⁹⁴⁸

Lastensiirroissa mukana ollut ruotsalainen pastori Einar Rimmerforsin mukaan monet kymmenet tuhannet suomalaislapset pelastuivat elämälle tervehtymällä Ruotsissa. Hän kiinnittää huomiota tuberkuloottisten lasten suureen määrään. He eivät olisi säilyneet hengissä, mikäli eivät olisi päässeet Ruotsiin. Lastensiirroissa jouduttiin hänen mielestään valitsemaan elämän ja kuoleman välillä ja myöhemmin syntyneet ongelmat tulee nähdä tässä valossa. Lapsikuolleisuus Suomessa oli Rimmerforsin mukaan pelottavan suuri sotavuosina aliravitsemuksesta johtuneiden sairauksien takia. Rimmerfors ei tarkemmin selvittä asiaa kuolleisuustilastojen avulla, vaan väite jää ylimalkaisen toteamuksen tasolle.⁹⁴⁹ Väite kuitenkin kuvastaa sitä, miten avunantaja halusi nähdä asian.

Ylpön mielestä ruotsalaiset kuvittelivat tilanteen Suomessa pahemmaksi kuin mitä se todellisuudessa oli. Hän kyseenalaisti Elgenmarkin mielipiteen. Lasten tarkastuksessa mukana ollut ruotsalainen lääkäri

⁹⁴⁶ Sourander 1942, s.269-273.

⁹⁴⁷ Elgenmark Huoltaja 1943, s.441.

⁹⁴⁸ Sama, s.439-444; Elgenmark Svenska läkartidningen 1943, s.654-663.

⁹⁴⁹ Edvardssen 1977, s.134-138; Rimmerfors 1977, s.167.

Lars-Gösta Sterner kyseenalaisti myös Elgenmarkin väitteen 4 000 lapsen menehtymisen vaarasta.⁹⁵⁰ Havainto 4 000 terveenä lähetetyn lapsen heikosta yleisilasta kuvastaa ”nälkätalven” 1942 vaikeaa tilannetta, josta köyhät perheet kärsivät eniten.

Kun lasketaan Suomen vuosien 1940–45 kuolleisuusluvulla 3.1 %⁹⁵¹ Ruotsissa olleiden 43 510 kuolleisuus, voidaan todeta 1 349 lapsen kuolleen, jos he olisivat jääneet Suomeen sodan aikana. Kun summasta vähennetään Ruotsissa kuolleet 132 lasta, joista vähintään 15 kuoli kuljetuksissa saamiinsa tartuntoihin, jää jäljelle 1 217 lasta, joiden hengen voidaan katsoa säästyneen Ruotsiin siirron ansiosta. Ruotsin paremmilla hygieenisillä oloilla ja ravinnolla oli selvä myönteinen vaikutus lasten alempaan kuolleisuuteen. Terveinä siirrettyjen lasten osalta adoptio- ja kasvattilasten luku on 4 839 muodostaen 11.1 % kaikista terveisinä lähetetyistä lapsista.⁹⁵² Luku on kaksi prosenttiyksikköä korkeampi kuin sairaina lähetetyillä lapsilla.

Kaikkien Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuus

Seuraavassa on esitetty yhteenveto Ruotsiin siirretyistä lapsista, joiden elämän voidaan katsoa säästyneen Ruotsiin siirron ansiosta:

– sairaana siirretyt lapset	1 700 (valtaosa tuberkuloosista kärsiviä)
– terveisinä siirretyt lapset	1 200 (kuolleisuusero Suomeen nähden johtuen Ruotsin paremmista terveydellisistä olosuhteista).
Yhteensä	2 900 lasta

Vastauksessaan lastensiirtojen arvostelijoille Fagerholm totesi v. 1942, että lastensiirroilla on pelastettu 17 000 heikointa ja vähäosaisinta lasta eikä siirtoja tulla keskeyttämään.⁹⁵³ Arvio pitää heikosti paikkansa, sillä 17 000 lapsen joukkokuolema olisi edellyttänyt elintarvikehuollon romahtamista Suomessa ja Kreikan nälänhätää vastaavan tilanteen syntymistä. Elintarvikepolitiikka kokonaisuudessaan ei Suomessa toisen maailmansodan aikana ajautunut avoimeen kriisiin, vaan onnistui hyvin Saksasta saadun elintarvikeavun ansiosta.

⁹⁵⁰ Ylpön (2.3.1978) ja Sternerin (16.10.1979) haastattelussa antama tieto. PKY.

⁹⁵¹ Tuuteri 1993, s.207. Alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärä ja kuolleisuus Suomessa vuosina 1880-1990.

⁹⁵² Jalo 1950, s.112.

⁹⁵³ Matka ym. kertomuksia. Sg Eh 2. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

1–9 vuotiaiden lasten kuolleisuus Suomessa saman ikäryhmän keskiväkiluvusta vaihteli sotavuosina seuraavasti:⁹⁵⁴

	Kuolleita	%o keskiväkiluvusta
1940	3 701	6.25 ‰
1941	2 456	4.17 ‰
1942	2 445	4.10 ‰
1943	2 973	4.91 ‰
1944	3 849	6.34 ‰
1945	3 372	5.49 ‰
Yhteensä	18 796 lasta	

Taulukko 4. 1–9-vuotiaiden kuolleisuus saman ikäryhmän keskiväkiluvusta.

1–9 vuotiaiden keskiväkiluku vuosina 1940–1945 oli 600 883. Ikäryhmän kokonaiskuolleisuus ko.vuosina oli 3.1 %. Koska 1–4-vuotiaiden kuolleisuus on aina huomattavasti suurempi kuin 5–15-vuotiaiden, on todellinen kuolleisuusero Suomeen nähden pienempi, sillä Ruotsiin ei pieniä lapsia lähetetty samassa suhteessa kuin vanhempia lapsia.⁹⁵⁵ 1–4 vuotiaiden osuus oli siirretyistä lapsista 27 %, kun taas 5–15-vuotiaana siirretyt muodostavat 73 % kaikista siirretyistä (ks. liitetaulukko 2). Suomessa oli v. 1940 1–4-vuotiaita lapsia 274 400, kun taas 5–15-vuotiaita oli 660 300.⁹⁵⁶ 1–4-vuotiaiden osuus oli 42 % vanhemmasta lapsiryhmästä eli huomattavasti suurempi kuin Ruotsiin siirrettyjen lasten ryhmässä.

Vuosi 1940 oli lasten kuolleisuuden osalta raskain vuosi, sodan vaikutus tuntui tuolloin kaikkein voimakkaimpana. Tällöin jouduttiin suorittamaan suuria väestönsiirtoja mm. Karjalasta. Kevään 1940 ja syksy-talven 1944 evakuoinnit olivat kohtalokkaita juuri kaikkein haavoittuvimmille väestöryhmille. Ohessa ote erään kunnanlääkärin vuosikertomuksesta.⁹⁵⁷

Ilomantsi 1940. Epätavallisen korkeaan kuolleisuuteen 25,9 promillea oli luonnollisesti syynä sota kahdessakin mielessä. Ensinnä se vaati välittömät uhrinsa, taistelukentällä kaatuneet sankarivainajat, joita vuonna 1940 kaatui 81, niihin laskettuina myös kadoksiin

⁹⁵⁴ Sosiaalihygienisen yhdistyksen julkaisuja nro 1. Keskiväkilukutaulukoita. Helsinki 1956; SVT 1944–1945. Taulukko 54. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1941–1943. SVT 1946–1947. Taulukko 55. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1943–1945.

⁹⁵⁵ Tuuteri 1993, s.207. Alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärä ja kuolleisuus Suomessa vuosina 1880–1990.

⁹⁵⁶ Sosiaalihygienisen yhdistyksen julkaisuja n:o 1. Helsinki 1956. Keskiväkiluvut ikäryhmittäin.

⁹⁵⁷ Piiri- ja alue- sekä lääninlääkärien vuosikertomukset. Ilomantsin kunnanlääkäri Paavo Vartiavaaran vuosikertomus vuodelta 1940. Lääkintöhallitus. Kansallisarkisto.

joutuneet. Mutta lisäksi koko kunnan asukkaiden ollessa evakuoituina kuoli poikkeuksellisissa olosuhteissa epätavallisen paljon etenkin vanhuksia ja lapsia. Niinpä kunnalliskodin evakuointiaikana kuoli sen hoidokkeja 34 henkeä. Tavallinen kuolleisuusluku ottamatta huomioon kaatuneita on 19,28 promillea, siis sekin suuresti kohonnut. Pikkulasten kuolleisuus, 15,24 prosenttia [41 lasta], kaikista syntyneistä, on tavattoman korkea.

Yleisimmät kuolinsyyt 1–14-vuotiailla lapsilla vuosina 1941–1945 olivat seuraavat:⁹⁵⁸

1–6-vuotiaat	Kuolleita %
Kurkkumätä	15.6
Hengitystietulehdus	13.8
Tuberkuloottinen aivokalvontulehdus	9.8
Akuutti suolistosairaus	6.9
Hukkuminen	5.6

7–14-vuotiaat

Hengitysteiden tuberkuloosi	13.2
Kurkkumätä	12.5
Hukkuminen	9.1
Tuberkuloottinen aivokalvontulehdus	6.9
Tapaturmat (ei hukkuminen)	4.7

Sodan uhreista lapsia oli vain 230, heistä 150 eli 65 % poikia. Lasten sotamenetykset ovat varsin pieniä. Pommituksia suurempi uhka olivat tarttuvat taudit, sodan takia huonontuneet terveyspalvelut ja riittämättömän ravitsemuksen aiheuttama heikentynyt vastustuskyky.⁹⁵⁹ Terveyspalvelujen ja ravitsemuksen taso oli Ruotsissa tietysti parempi. Kuolleisuusluvut olisivatkin olleet n. 2 900 lasta korkeammat ilman Ruotsista saatua apua.

Joukkokuljetusten riskit sodan oloissa

Ylppö toimi MLL:n liittoneuvoston puheenjohtajana vuosina 1920–1960. Hän edusti liiton työskentelyssä uusinta tietoa lastentautien alalta ja vaikutti merkittäväällä tavalla lasten kuolleisuuden

⁹⁵⁸ SVT VI B 102 1941–1945.

⁹⁵⁹ Haataja 2002, s.200–205. Aura Korppi-Tommolan artikkeli: Lapset sodan jaloissa; ks. myös Kaven 2004, s.21–24.

alenemiseen Suomessa.⁹⁶⁰ Hän osallistui lastensiirtokomitean työskentelyyn hoitaen sairaiden lasten siirtoja. Hänen ja apuna toimineen lääkäri Viljo Rantasalon asiantuntemusta ei käytetty terveiden lasten siirroissa, tehtävä rajoittui yksinomaan sairaiden lasten siirtoon. Terveiden lasten osalta toiminta olisi Ylpön mielestä pitänyt rajoittaa niihin tapauksiin, joissa lapsen hoito Suomessa oli toteen näytetysti mahdollista. Lapset hyväksyttiin Ruotsin matkoille liian kevein perustein. Siirto laajeni kansanliikkeeksi, jota kukaan ei enää täysin hallinnut. Ylppö käyttää asiasta nimitystä ”muotivirtaus” viitaten siihen, että lapsia lähetettiin Ruotsiin paikkakunnilta, joissa nälkä tai pommitusuhka ei näyttänyt kovinkaan suurelta. Lasten laajamittaista siirtoa maaseudun oloista Ruotsiin Ylppö piti onnettomuutena.⁹⁶¹ Lastensiirto oli Ylpön mielestä perusteltua vasta silloin, kun maassa oli todellinen nälänhätä tai jos todella oli syytä olettaa, että kokonaisia kaupunkeja ja kyliä odottaa täysi tuho.⁹⁶²

Kurkkumätä, ripuli ja muut sodan mukanaan tuomat epidemiat tappoivat lapsia paljon. Infektiovaara oli Ylpön mielestä monin verroin suurempi kuin pommien muodostama vaara, varsinkin suurten lapsikuljetusten ollessa kyseessä. Lapset tuotiin itse asiassa tartunnan lähteille. Matkat aiheuttivat lapsissa tauteja, jotka levisivät myös karanteenissa. Tätä asiaa ei lastensiirtokomitea eikä kukaan muukaan Ylpön mielestä hallinnut.⁹⁶³

Prof. Johan Wickström toimi sodan aikana Lääkintöhallituksen epidemiologina. Hänen mielestään näin suurta lapsijoukkoa ei ennen matkalle lähtöä ollut mahdollista tutkia difteria-näytteiden osalta, sillä Suomessa oli sota-aikana vain yksi laboratorio Vaasassa, joka tutki difteria-näytteitä. Ainoa keino välttää kuljetustartuntoja olisi ollut pitää lapset kotona. Myös rokotustoiminta oli alkeellista. Käytössä oli italialainen rokote, jolla oli runsaasti sivuvaikutuksia. Pommeja suurempi vaara lapsille olivat tarttuvat taudit.⁹⁶⁴ Difteriaan kuoli lähes 10 % kaikista sairastuneista, joista suuri osa sydämen vioittumisen vuoksi. Suomessa sairastui toisen maailmansodan aikana noin 65 000 henkeä difteriaan. Kuolleita oli lähes 4 000.⁹⁶⁵

Lääkäri Bertil Sourander kiinnittää huomiota siihen, että terveiden lasten siirroissa Ruotsiin ei lastentautien ja tartuntatautien asiantuntemusta katsottu välttämättömäksi. Heti alussa ei ryhdytty toimenpiteisiin tarttuvien tautien estämiseksi kulkeutumasta lasten mukana. Tämän Sourander katsoi johtuvan siitä, että asian hoito oli uskottu sellaisten organisaatioiden hoidettaviksi, joissa

⁹⁶⁰ Heydemann 1980, s.6,11.

⁹⁶¹ Arvo Ylpön haastattelu 2.3.1978. PKY;Ylppö 1964, s.330-331.

⁹⁶² Heydemann 1980, s. 50-51.Ylpön artikkeli ”Onneton lasten siirtäminen”.

⁹⁶³ Arvo Ylpön haastattelu 2.3.1978. PKY.

⁹⁶⁴ Johan Wickströmin haastattelu 18.1.1979. PKY.

⁹⁶⁵ Wickström 1957, s.136, 140.

lääketieteellinen asiantuntemus oli vähäistä. Lääkintöhallituksella ei ollut edustajaa lastensiirtokomiteassa. Sourander korostaa, että Ruotsin omien sisäisten lastensiirtojen suunnittelussa käytettiin lastenlääkärien asiantuntemusta.⁹⁶⁶ Titmussin mukaan Ison-Britannian lastensiirtojen käytännön suunnittelussa terveysministeriöllä (Ministry of Health) oli keskeinen rooli. Myös kouluviranomaiset (Board of Education) osallistuivat työskentelyyn. Toiminnassa toteutui laaja-alainen yli hallintosektoreiden rajojen menevä yhteistoiminta.⁹⁶⁷

Sourander osallistui myös lastensiirroista käytiin keskusteluun keväällä v. 1942 tuoden esiin ruotsalaisen lääkäri Lars-Gösta Sternerin esittämiä lasten terveydentilaan liittyviä lukuja. Sourander kiinnitti huomiota lasten huonoon yleiskuntoon koko maassa ja tuberkuloosista ja aliravitsemuksesta kärsivien lasten pikaisen hoidon tarpeeseen. Lapset kärsivät selvästi hoidon puutteesta. Hän piti keskustelua lastensiirtojen haitoista hiusten halkomisena lasten terveysriskien rinnalla.⁹⁶⁸

Ruotsissa vastaanottavana lääkärinä toimineen Sternerin mielestä suurten lapsijoukkojen kuljettaminen Ruotsiin sisälsi terveydellisiä riskejä, joiden vuoksi Lääkintöhallituksen edustajan olisi pitänyt olla mukana lastensiirtokomiteassa. Sterner totesi, että lastensiirtojen alkuvaiheessa luotettiin Ruotsissa lapsen terveystodistukseen, mutta myöhemmin osoittautui, että lasten terveydentila oli pakko tutkia Ruotsiin tulon jälkeen. Lasten yleistila Ruotsiin saavuttaessa ei ollut tyydyttävä. Lasten pituus ja paino ei vastannut ikäkauden normaalia pituutta ja painoa. Sterner kiinnitti huomiota lasten saamaan yksipuoliseen, heidän kehitykselleen sopimattomaan ravintoon. Sterner piti jo ennen sotaa vallinnutta köyhyyttä eräänä syynä lastensiirtoihin vuosina 1941–43.

Ruotsin vastaanottopisteissä v. 1942 tarkastetuista 6 000 lapsesta 12 % eli 720 lasta sairastui erilaisiin tarttuviin infektiosairauksiin. Edelleen Sterner totesi, että 9 000:sta tarkastetusta lapsesta 213:lla todettiin tuberkuloosi, joka vaati välitöntä hoitoa.⁹⁶⁹

Ruotsin lääkintöhallitus kiinnitti maaliskuussa 1944 vakavaa huomiota niihin terveydellisiin riskeihin, mitä lastensiirtoihin liittyi.⁹⁷⁰ Lääkintöhallituksen maaliskuussa 1944 antamassa selonteossa

⁹⁶⁶ Sourander 1942, s.269-273.

⁹⁶⁷ Titmuss 1950, s.31-34.

⁹⁶⁸ Hbl 15.4.1942. Lehdessä siteerataan Souranderin artikkelia Åbo Underrättelse-lehdessä.

⁹⁶⁹ Lääkäri Sternerin haastattelulausunto 16.10.1979. Valtioneuvos Fagerholmilta saatu Sternerin yhteenveto- ja tarkastuskertomus ”Uppgifter om till Sverige överförda friska barn” vuodelta 1942. Sterner toimi Tukholman vastaanottopisteen ylilääkärinä kesäkuuhun 1942 asti. Lääkäri Elgenmark oli Sternerin seuraaja. PKY; ks. myös ”Erfarenheter fran genomgångshemmen för finska barn i Stockholm.” L-G. Sterner. Svenska läkartidningen 1942, s. 1006.

⁹⁷⁰ Skrivelse den 23.3.1944. Medicinalstyrelsen, angående mottagandet av till riket ankommande finska barn. Lääkintöhallitus palasi asiaan 5.12.1944 Sg Cb1. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; Neuvottelukokouksen pöytäkirja neuvottelusta 1.4.1944 Helsingissä. Lastensiirtokomitean ja sen työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjoja 1942-1945. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean

päädyttiin siihen, että lapset olivat pitkien kuljetusmatkojen aikana tartuttaneet toisiaan ja taudit puhkesivat kohta Ruotsiin saapumisen jälkeen.⁹⁷¹ Matka Ruotsiin saattoi kestää useita vuorokausia, joten tartunnan mahdollisuudet olivat suuret, koska lapset olivat jatkuvassa kanssakäymisessä toistensa kanssa. Ruotsissa oli puhjennut epidemioita suomalaisista lapsista saatujen tartuntojen johdosta ja myös kuolemantapauksia oli sattunut.

Ruotsin lääkintöhallitus vaati suomalaisten lasten terveystarkastuksen tehostamista lasten kotimaassa. Lääkintöhallituksen maaliskuussa 1944 tekemän esityksen perusteella oli terveystarkastuksen yhteydessä erotettava sairaat lapset terveiden lasten joukosta ja kaikki terveet lapset tulisi rokottaa kurkkumätää vastaan. Vain osa Suomesta lähetetyistä lapsista oli tuolloin rokotettu kurkkumätää vastaan. Myös esitettiin, ettei lapsia tulisi enää lähettää Ruotsiin suuremmissa kuin 300 lapsen ryhmissä korkeintaan kahdesti viikossa. Lastensiirtoa oli rajoitettava, kunnes terveydellinen tilanne olisi hallinnassa. Saapumisensa jälkeen lasten tulisi olla 14 vrk karanteenissa. Karanteenissaoloaikaa oli huomattavasti pidennetty aikaisempaan käytäntöön verrattuna.

Suomen lääkintöhallitus suostui neuvottelujen jälkeen Ruotsin lääkintöhallituksen ehdottamiin toimenpiteisiin. Lastensiirtokomitean kanta oli aluksi kielteinen, sillä katsottiin Ruotsin lääkintöhallituksen ehdottaman 300 lapsen kuljetuskiintiön tulevan teknisesti vaikeaksi hoitaa ja kalliiksi ja ehdotettiin suurempaa kuljetuskiintiötä.⁹⁷² Perustelu oli kuljetustekninen ja kuljetuskustannuksia korostava, eikä siinä huomioitu tartuntavaaraa. Ruotsin lääkintöhallitus palasi lastensiirtoihin uudemman kerran joulukuussa 1944 ehdottaen Ruotsin avustustoiminnan suunnan muuttamista. Lääkintöhallitus oli sitä mieltä, ettei ollut lapsen edun mukaista irrottaa lasta sen luonnollisesta ympäristöstä ja istuttaa uudelleen toiseen ympäristöön. Tulevan Suomeen suuntautuvan avustustoiminnan oli haettava muut keinot kuin lastensiirrot.⁹⁷³ Tämä Ruotsin lääkintöhallituksen mielipide lastensiirroista luopumisesta jäi vähälle huomiolle Suomessa ja Ruotsissa.

arkisto. Kansallisarkisto.

⁹⁷¹ Dagens Nyheter (20.2.1944 ja 22.2.1944) kertoo kaaoksesta, joka syntyi Uumajassa tautien puhjetessa karanteeniin sijoitettujen 661 suomalaislapsen joukossa. Vaikea influenssaepidemia oli puhjennut junamatkan aikana ja lapset olivat tartuttaneet toisiaan. Uumajassa puhkesivat syyhy, kurkkumätä ja tulirokko.

⁹⁷² Lastensiirtokomitean ja sen työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjoja 1942-1945 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto; Lastensiirtokomitean pöytäkirjojen toisteita 1941-1949. Neuvottelukokouksen pöytäkirja neuvottelusta 1.4.1944. Sg C b 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁹⁷³ Medicinalstyrelsens angående omhändertagande av finska barn. 21.12.1944. Sg F 1:4 Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv Riksarkivet; Lastensiirtokomitean ja sen työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjoja vv. 1942-1945. Pöytäkirja kokouksesta 30.3.1944. Sg Cb 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Siirtyminen maahan, jossa lasten terveydenhoidolla oli sodan aikana aivan toisenlaiset resurssit kuin mitä Suomella tuolloin oli, laski huomattavasti siirrettyjen lasten kuolleisuutta. Koska suuri osa Suomen lääkäreistä oli rintamalla, oli lääkärinhoidon saanti Suomessa vaikeaa.⁹⁷⁴ Suomeen jääneiden lasten kuolleisuudessa esiintyi myös huomattavia alueellisia eroja maan eteläisten ja pohjoisten ja itäisten osien välillä.⁹⁷⁵ On kuitenkin huomattava, että lasten kuolleisuus Ruotsissa oli parempien terveydellisten olosuhteiden vuoksi selvästi Suomen lasten kuolleisuutta alhaisemmalla tasolla jo huomattavasti ennen sotaa.⁹⁷⁶

Sota-ajan joukkokuljetuksiin liittyi myös muita kuin terveydellisiä riskejä. Merellä sattui tammikuussa 1940 uhmaava tilanne sukellusveneen hyökätessä lapsia Ruotsiin kuljettavaa saattuetta vastaan. Maaliskuussa 1940 Iittalassa sattuneessa junaturmassa sai 15 Ruotsiin matkalla ollutta sotalasta surmansa. Helmikuussa 1944 joutui lapsia kuljettanut Arcturus-laiva Turkua pommittaneiden venäläisten pommikoneiden hyökkäyksen kohteeksi. Kolme pommia osui lähelle laivaa, joka kuitenkin jatkoi matkaansa ja pääsi Tukholmaan 23.2.1944.⁹⁷⁷ Sotalapset itse kertovat myös ”vähältä piti”-tilanteista.⁹⁷⁸ Kun ajatellaan kuljetusten laajuutta, voidaan pitää suoranaista ihmeenä sitä, ettei lapsia kuollut junia ja laivoja vastaan suunnatuissa hyökkäyksissä enempää. On myös mahdollista, ettei kaikista, varsinkaan talvisodan lentohyökkäysten uhreista ole tietoja käytettävissä, koska uutiset sensuroitiin. Sota-ajan joukkokuljetuksissa oli vaaransa, joista vanhemmille ei kerrottu etukäteen.

Uusi arvio Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä

Hallituksen toimenpiteistään v. 1948 antaman kertomuksen johdosta annetussa mietinnössä esitti perustuslakivaliokunnan vähemmistö mietintöön liitettäväksi lausunnon, jossa todetaan, että Ruotsissa oli 15.9.1949 kotimaahan palaamatta vielä 15 174 suomalaislasta. Lasten palauttamiseen tähtäviä toimenpiteitä oli edelleen tarmokkaasti jatkettava. Luku pohjautui Suomi-toimiston tekemään selvitykseen ja oli asian tulevan eduskuntakäsittelyn lähtökohtana.⁹⁷⁹

⁹⁷⁴ SVT VI B 102. Väestötilastoa. Kuolemansyyt vuosina 1941-1945. Teksti, s.11.

⁹⁷⁵ SVT VI B 102. Väestötilastoa. Kuolemansyyt vuosina 1941-1945. Teksti. Taulukot nro 2 ja 3.

⁹⁷⁶ Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 6/1956. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko Suomessa 1936-50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto.

⁹⁷⁷ Dagens Nyheter 24.2.1944.

⁹⁷⁸ Riksförbundet Finska Krigsbarn (red. Sinikka Ortmark Almgren) 2003: Krigsbarns erinran. Snäll, lydig och tacksam, s.83; Hytönen Elina 2009: Perhe sodassa 1939-45, s.161.

⁹⁷⁹ Valtioapäiväasiakirjat. Asiakirjat, 1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.

Luku oli luonnollisesti ruotsalaisen avustuskomitean edustajille sekä lastensiirtojen keskeisille päättäjille Suomessa hyvin epämiellyttävä. Sehän merkitsi käytännössä sitä, että ruotsalaisten aloitteesta aloitetut lastensiirrot heikensivät Suomen inhimillisiä resursseja vahvistamisen asemesta. Ruotsalaisen avustuskomitean mielestä luku oli korkeintaan 10 000 lasta, vaikka mukaan luettaisiin myös adoptoidut lapset. Ruotsalaiset totesivat Suomi-toimiston selvityksessä useita virheellisyyksiä. He kiinnittivät huomiota rekisteröinnin rakenteelliseen puutteeseen toteamalla, että Suomi-toimisto kirjasi vain laivamatkat Tukholman osalta. Lapsia palasi Suomeen kuitenkin junalla Haaparannan kautta ja lentäen Brommasta, mikä piti paikkansa.⁹⁸⁰

Lastensiirtojen päätöskonferenssissa Tukholmassa 14.10.1948 totesi ruotsalaisen avustuskomitean johtaja Lars Östberg kuitenkin: ”Kun nyt virallisesti päätämme toimintamme, jää jäljelle vielä laaja asioiden päätökseen saattamiseen liittyvä työ. Niin uskomattomalta kuin se kuulostaakin, niin Ruotsissa on vielä jäljellä 13 000 lasta. He eivät ole meidän rekistereissämme. He ovat tulleet Ruotsiin meidän avullemme, useimmat, mutta palanneet sitten Suomeen, ja sitten tulleet uudelleen Ruotsiin.”⁹⁸¹ Ruotsissa olevien suomalaislasten luku oli nyt Östbergin uudessa arviossa kohonnut aikaisemmasta 3 000 lapsella, koska hän oli sisällyttänyt lukuun ne lapset, jotka palasivat Ruotsiin sopeutumisen Suomessa epäonnistuttua. Luku ei kuitenkaan pohjaudu rekisterissä olevien tietojen laskentaan, vaan on summittainen arvio. Östberg ei tarkemmin perustele sitä, miten hän on lukuun päätenyt.

Luku on lähes sama kuin lastenkotiuttamiskomitean luku vuodelta 1949. Se oli 12 847 Ruotsissa vielä oleskelevaa suomalaista. Tämäkin luku oli Suomi-toimiston kokoamia, kuten eduskunnalle v. 1950 ilmoitettu luku. Lastenkotiuttamiskomitea epäili itsekkin omia lukujaan todetessaan, että sama lapsi saattoi olla tilastoissa useampaan kertaan laskettuna, milloin lapsi on välillä kotimaassa oltuaan palannut Ruotsiin.⁹⁸² Ruotsalaisten oman, läänikohtaisen tilaston perusteella lapsia oli Ruotsissa 1.11.1946 10 645 ja paluukuljetukset jatkuivat vuoteen 1949 saakka. Läänikohtainen tilasto on tarkka, sillä se perustuu rekisteritietoihin toisin kuin Östbergin arvio 13 000 lapsesta⁹⁸³ (ks. liite 14). De Geer arvioi oikeaksi luvuksi 5 755 lasta lähtien adoptoitujen lasten ja kasvattilasten lukumääristä.⁹⁸⁴ Hän jättää pois arviostaan yksityispassilla Ruotsiin sodan jälkeen palanneet ja sinne jääneet lapset, joiden

⁹⁸⁰ Statistik. Sg H:1.Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁹⁸¹ Pöytäkirja Tukholmassa 14.10.1948 pidetystä lastensiirron päättäjäiskonferenssista. ”När vi nu officiellt avslutar vår verksamhet, återstår ändå ett omfattande avvecklingsarbete. Det finns, hur otroligt det än låter, 13 000 barn kvar i Sverige. Vi ha dem inte i våra register. De ha kommit till Sverige genom vår förmedling, de flesta, men återvänt hem till Finland och sedan kommit hit på nytt.”. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁹⁸² Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

⁹⁸³ Statistik. Sg H:1.Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet. Tukholma.

⁹⁸⁴ De Geer 1986, s.12.

lukumäärän lastenkotiuttamiskomitea v. 1949 arvioi peräti 7 575 lapseksi.⁹⁸⁵ Kokouksessaan 16.9.1947 lastensiirtokomitea totesi, että kuluvan kesän kuluessa oli Ruotsiin myönnetty passi n. 3 000 lapselle.⁹⁸⁶ Kesien viettäminen Ruotsissa sotien jälkeen olikin sotalasten kohdalla hyvin yleistä ja osa lapsista saattoi tällöin jäädä lopullisesti Ruotsiin. Valtaosa kuitenkin palasi kotimaahansa. Ruotsalaisten suhtautuminen yksityispassilla Ruotsissa oleviin suomalaislapsiin oli joustavaa, vaikka passin määräaika olisikin vanhentunut. Tämä mahdollisti sen, että lapset saattoivat oleskella Ruotsissa käytännössä pitkiäkin aikoja.⁹⁸⁷

Sodanjälkeinen lapsiliikenne takaisin Ruotsiin oli kuitenkin käytännössä täysin hallitsematonta ja syntyneet arviot lasten lukumääristä sen vuoksi epätarkkoja. Kesäkuussa 1947 Tukholman Suomi-toimiston johtaja Hjelt-Cajanus valitti Tukholmaan yksinään saapuvien suomalaislasten lukumäärää. Hän mainitsee kirjeessään Suomen lähetystölle, että Tukholmaan oli tullut päivittäin yli 100 lasta Suomesta, ennätyspäivänä 10.6.1947 jopa yli 200 lasta.⁹⁸⁸ *Uusi Suomi* totesi kesäkuussa 1948:

*Koko kevään ajan on Tukholmaan lähetetty pieniä suomalaislapsia ilman, että näiden vanhemmat ovat varmistautuneet siitä, että lapset vastaanotetaan ruotsalaisiin perheisiin. Suomi-toimistoon on saattanut päivittäin saapua satakuntakin lasta, joiden oleskelua Ruotsissa ja matkaa edelleen Tukholmasta määräpaikkaan ei ole ollut järjestetty etukäteen.*⁹⁸⁹

Lastensiirtokomitean arkistossa on luettelo ”mahdollisesti Ruotsissa vielä olevista lapsista”. Jo luettelon olemassaolo kertoo tilastoinnin vaikeudesta. Kyseessä on kahdessa laatikossa oleva kortisto ja erilaiset lapsiluettelot. Korteissa on selostuksia lasten perhetilanteista, jotka yleensä olivat vaikeita. Pelkästään ensimmäisessä laatikossa oli tiedot arviolta 800–900 lapsesta. Sodanjälkeinen tilanne oli lastensiirtoa hoitaneiden viranomaisten kannalta hallitsematon Ruotsiin palanneiden lasten suuren määrän vuoksi.⁹⁹⁰

Hallitsematon lapsiliikenne jatkui pitkälle sodan jälkeen. Se oli osa lastensiirtojen henkistä jälkiseuraamusta. Lapsiliikenne kiinnitti 1950-luvulla myös huoltopoliisin huomiota. Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuo mukaan Helsingin poliisin huolto-osastolla oli kortisto ”levottomasti matkustavista

⁹⁸⁵ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

⁹⁸⁶ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 16.9.1947. Sg Ca 1. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

⁹⁸⁷ Pöytäkirja Tukholmassa 14.10.1948 pidetystä lastensiirron päättäjäiskonferenssista. Lars Östbergin puheenvuoro. Sg A II:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁹⁸⁸ Salminen 2001 s.163.

⁹⁸⁹ Uusi Suomi 20.6.1948.

⁹⁹⁰ Luettelo mahdollisesti Ruotsissa vielä olevista lapsista. Sg Bh. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

lapsista”. Helsingin poliisi toimi yhteistyössä Tukholman poliisin kanssa. Helasvuo työskenteli Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa sopeutumisvaikeuksista kärsivien lasten parissa.⁹⁹¹ V. 1952 voimaan astunut passivapaus, joka oli rajoitettu vain kolmen kuukauden oleskeluun⁹⁹², synnytti muuttoliikettä Ruotsiin, joka pohjautui kontakteihin, jotka olivat syntyneet sotalapsikaudella.

Luotettavan arvion saamiseksi on turvauduttava muihin lähteisiin kuin Östbergin tai muiden esittämiin tietoihin. Ruotsiin suuntautuneen muuttoliikkeen tutkiminen antaa luotettavamman mahdollisuuden Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärän arviointiin. Reinans on tutkinut Suomen sodanjälkeistä muuttoliikettä Ruotsiin vuosina 1945–93 ja tehnyt muuttoliikkeestä oheisen taulukon.⁹⁹³

Vuosi	Muuttaneita lapsia	Muuttaneita naimisissa olevia aikuisia	Kokonaismuutto- olevia liike	Suhdeluvut:	
				lapset/ naimisissa olevat	lapset/ kokonaismuutto- liike
1945	539	846	2 396	0,64	0,22
1946	1 133	1 209	3 950	0,94	0,29
1947	3 521	1 253	6 568	2,81	0,54
1948	4 167	2 086	8 934	2,00	0,47
1949	1 441	1 718	6 414	0,84	0,22
1950	2 575	3 614	11 851	0,71	0,22
1951	2 730	3 949	12 803	0,69	0,21
1952	1 433	2 331	8 158	0,61	0,18

Taulukko 5. Suomen sodanjälkeinen muuttoliike Ruotsiin vuosina 1945–52.

Suhdeluku, joka kuvaa lasten määrää naimisissa olevien maahanmuuttaneiden aikuisten määrään, vaihtelee välillä 0.61–2.81.⁹⁹⁴ Erot ovat suuria. Reinansin mukaan kirkonkirjoihin Ruotsissa sodan jälkeen vietyjen suomalaislasten lukumäärässä on ylijäämää, joka ei selity normaalilla maahanmuutolla ja sen yhteydessä tehdyllä kirkonkirjoihin viemisellä (ks. liite 10). Syynä on Ruotsiin jääneiden

⁹⁹¹ Sosiaalivuos Kaarlo Helasvuon haastattelulausunto 8.2.1978 PKY; Helsingin kunnalliskalenteri 1945; Helasvuon muistikirjoitus Helsingin Sanomissa 6.8.2006; Helsingin Sanomat 3.1.1955: Ehdotus suomalaisen yhdysmiehen saamiseksi Ruotsin poliisiin. Helasvuo on kirjoittanut sodanjälkeisestä kriminaalipolitiikasta. Hän korostaa rikoksenteijän sosiaalisen kuntoutuksen merkitystä. Helasvuo 1969.

⁹⁹² Sundelius-Wiklund 2000, s.353.

⁹⁹³ Lainio 1996, s.69.Reinans on laatinut taulukon 2 Launion teoksessa käytetyn perusaineiston perusteella.

⁹⁹⁴ Suhdeluku on saatu jakamalla lasten lukumäärä naimisissa olevien aikuisten lukumäärällä, esim.3 521/1 253=2,81 (v.1947).

sotalasten vieminen kirkonkirjoihin. Lapsi vietiin kirkonkirjoihin silloin, kun oli perusteltua syytä olettaa, että oleskelusta Ruotsissa tuli lopullinen tai pitkäaikainen. V. 1947 näiden lasten (naimattomat alle 18-vuotiaat) osuus kaikista kirkonkirjoihin viedyistä maahanmuuttajista oli yli 50%.

Reinans on tehnyt seuraavan laskelman ylijäämän suuruudesta.

Vuosi	Muuttaneita lapsia	Muuttaneita naimisissa olevia aikuisia		Lapset/naimisissa olevat aikuiset	Ylijäämä laskettu kertoimella 0,61 (vuoden 1952 muuttoliike)
1945	539	846	0,64	19	
1946	1 133	1 209	0,94	390	
1947	3 521	1 253	2,81	2751	
1948	4 167	2 086	2,00	2885	
1949	1 441	1 718	0,84	385	
1950	2 575	3 614	0,71	353	
1951	2 730	3 949	0,69	302	
1952	1 433	2 331	0,61	0	
Summa	17 539	17 006		7 084	

Taulukko 6. Ruotsissa kirkonkirjoihin vietyjen suomalaislasten normaalin maahanmuuton ylittävä osuus vuosina 1945–52.

V. 1952 on valittu vertailuperusteeksi siksi, että silloin voidaan muuttoliikkeen maiden välillä katsoa olevan jo normaalia. Sotalasten vaikutus kirkonkirjoihin vientien lukumääriin on nyt poistunut mahdollisia yksittäistapauksia lukuun ottamatta.⁹⁹⁵ Reinansin laskema ylijäämä saadaan, kun kaikkien kirkonkirjoihin vietyjen suomalaislasten lukumäärästä vähennetään Ruotsiin muuttaneiden naimisissa olevien henkilöiden keskimääräinen lapsiluku maahanmuuttovuonna 1952. Kun kertoimena käytetään vuoden 1952 suhdelukua 0,61, saadaan ylijäämän suuruudeksi 7 084 lasta. Tiedot perustuvat Ruotsin viralliseen väestökirjanpitoon, joka pohjautui seurakunnissa tapahtuneisiin kirkonkirjoihin vienteihin. V. 1948 suomalaislasten ylijäämä oli kaikkein suurin.

⁹⁹⁵ Majava 1975, s.15-16.

Laskelman luotettavuuteen vaikuttaa Ruotsissa v. 1948 voimaan tullut lapsilisälaki. Se koski kaikkia alle 16-vuotiaita lapsia kansallisuudesta riippumatta.⁹⁹⁶ Lapsilisän saamisen edellytyksenä oli, että lapsi oli viety kirkonkirjoihin. On epätodennäköistä, että ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olisivat jättäneet käyttämättä hyväkseen lapsilisiä, joihin heillä oli oikeus myös suomalaislapsen kohdalla. Hjälpkommitten för Finlands barn lähetti lääninasiemiehilleen ohjeet menettelytavoista lasten viemiseksi kirkonkirjoihin, jotta turvattaisiin lapsen oikeus lapsilisään.⁹⁹⁷ Vanhemmat ovat turvanneet lapsen oikeuden lapsilisään ohjeen mukaisesti. Se selittää liitteessä 11 olevan poikkeuksellisen korkean kirkonkirjoihin viedyn suomalaislasten määrän vuosina 1947–48.

Kun adoptiolasten lukumäärää koskevassa tilastossa käytetään Ruotsin virallista, maakohtaista ja lapsen syntymävuoteen perustuvaa tilastoa, saadaan vuosina 1932–46 syntyneiden ja Ruotsissa adoptoitujen suomalaislasten lukumääräksi 3 072.⁹⁹⁸ Lastensiirtokomitean toimesta tehtyjen kasvattilapsisopimusten teko päättyi 1.10.1948 lastensiirtokomitean lopettaessa toimintansa. Tuohon päivään mennessä oli lastensiirtokomitea tehnyt 3 764 kasvattilapsisopimusta (ks. liite 16).

Seuraava yhteenveto kuvaa niiden lasten lukumäärää, joiden Ruotsissa oleskelun voidaan katsoa muodostuneen pysyväksi ja joiden suhteen tehtiin jäämiseen liittyviä järjestelyjä:

Adoptoituja	3 072 (Ruotsin virallinen adoptiotilasto) ⁹⁹⁹
Kasvatilapsia	3 764 (lastenkotiuttamiskomitean mietintö) ¹⁰⁰⁰
Muutoin sijoitettuja	263 (lastenkotiuttamiskomitean mietintö) ¹⁰⁰¹
Yhteensä	7 099

Luku tulee lähelle Reinansin tietoihin pohjautuvaa suomalaislapsia koskevaa lukua 7 084 lasta. Majava arvioi omassa Suomen ja Ruotsin välistä muuttoliikettä koskevassa tutkimuksessaan Ruotsiin jääneen noin 7 000 lasta.¹⁰⁰²

⁹⁹⁶ Nationalencyclopedin. 1990. Kansalliskirjasto.

⁹⁹⁷ Korrespondens med länsombuden. Angående fosterbarnsöverkommelser, nationalitetsintyg och barnbidrag. 21.1.1948. Sg E IX. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

⁹⁹⁸ Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932-1946. Tätä tutkimusta varten tehty erillistilasto. Tarkasteluun on sisällytetty syntymävuosi 1946 siksi, että tuolloin vietiin Ruotsiin 850 sairasta lasta, joukossa myös hyvin pieniä lapsia, ks. liitetaulukko 2.

⁹⁹⁹ Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932-1946. Tätä tutkimusta varten tehty erillistilasto. Lastenkotiuttamiskomitean mietinnössä adoptiolasten luku on alhaisempi eli 1 235 lasta. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

¹⁰⁰⁰ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

¹⁰⁰¹ Sama.

¹⁰⁰² Majava 1975, s.XII.

Lastensiirtojen välittömänä seuraamuksena Ruotsiin jääneiden suomalaislasten luvuksi voidaan arvioida n. 7 100 lasta. Lastensiirtokomitean kautta lähetetyistä 48 628 lapsesta luku muodostaa 14 %. Tanskaan sodan jälkeen jääneiden suomalaislasten lukumäärää oli 12.2 % kaikista Tanskaan lähetetyistä 3 746 lapsesta.¹⁰⁰³ Lasten pysyvä Ruotsiin jääminen sijoittuu usean vuoden jaksolle sodan jälkeen. Siihen saattoi sisältyä useita lasten tekemiä matkoja Suomen ja Ruotsin välillä ennen Ruotsiin jäämistä. Sama pätee Tanskaan jääneisiin lapsiin. Ruotsiin jäämisen päätös on syntynyt tilanteessa, jossa suomalaiseen perheeseen sopeutuminen ei yrityksistä huolimatta ole enää onnistunut. Suomalainen perhe ei ole enää kyennyt voittamaan lasta takaisin itselleen.¹⁰⁰⁴

Sotalapset ovat voineet myöhemmin aikuisiässä palata Ruotsiin esim. työnhakuun. Räsänen tutkimuksen mukaan v. 1988 Ruotsissa oleskeli 158 eli 28 % tutkimusryhmän 568 sotalapsesta. Heistä sotalapsimatkojen yhteydessä oli Ruotsiin jäänyt vain 64 lasta eli 11 % tutkimusryhmästä.¹⁰⁰⁵ Valtaosa Ruotsissa tutkimushetkellä asuneista oli palannut sinne myöhemmin.

Sotalasten osuus 1960- ja 1970 luvun siirtolaisuudessa Ruotsiin saattaakin olla suuri. De Geer suoritti kyselytutkimuksen Göteborgissa v. 1980 niiden suomalaisten parissa, jotka olivat olleet maassa vähintään 16 vuotta. Näistä 15 % oli sotalapsia. Heillä oli valmiit kontaktit Ruotsissa ja monilla kielitaito tallella.¹⁰⁰⁶ Sotalapset saattavatkin olla maahanmuuttajien kärkijoukko. Tämä asia vaatii kuitenkin oman tutkimuksensa. Liitteessä 11 on kuvattu kokonaisuudessaan muuttoliikettä Suomesta Ruotsiin vuosina 1945–1993. Sotalasten osuudesta vuosien 1969–1970 suuressa muuttoliikkeessä ei ole tutkimustietoa käytettävissä kuten välittömästi sodan jälkeisestä tilanteesta.

Suomen lastensiirtojen sodanjälkeiset tapahtumat tukevat Resslerin ja muiden havaintoja. Ensimmäinen havainto koski sitä, miten ero vaikuttaa heikentävästi lasten ja vahvempien välisiin tunnesiteisiin. Erosta muodostui lastensiirtojen seurauksena pysyvä n. 7 100 suomalaislapsen kohdalla.¹⁰⁰⁷ Tämä oli vastoin lastensiirtojen alkuperäistä väestöpoliittista tavoitetta. Toinen havainto koski dokumentoinnin ongelmia.¹⁰⁰⁸ Vaikka järjestäjät yrittivät dokumentoida lasten matkat ja paluut, ei tämä aina onnistunut. Suomen lastensiirroissa tilanne riistäytyi viranomaisten käsistä varsinkin sodanjälkeisen paluuliikenteen osalta. Tämä dokumentoinnin puutteellisuus oli syy siihen, että eduskunnalle esitettiin v. 1950 aivan liian suuri Ruotsiin jääneiden lasten lukumääräarvio.

¹⁰⁰³ Schildt-Runeberg 1961, s.164–165.

¹⁰⁰⁴ Schildt-Runeberg 1961, s.27.

¹⁰⁰⁵ Räsänen 1988, s.19

¹⁰⁰⁶ De Geer 1986, s.12.

¹⁰⁰⁷ Ressler ja muut 1988, s.125.

¹⁰⁰⁸ Ressler ja muut 1988, s.126.

Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta

Tämän tutkimuksen perusteella Ruotsiin jäi jatkosodan jälkeen n. 7 100 lasta. Siirrot pelastivat n. 2 900 lapsen hengen, näiden joukossa monia sairaina lähetettyjä. Suomen valtio ei lastensiirroista saanut sitä väestöpoliittista hyötyä, jota tällä valtiovallan itsensä johtamalla toimenpiteellä viime kädessä tavoiteltiin. Lopputulos heikensi Suomen väestöllistä potentiaalia usealla tuhannella lapsella.

Lastensiirtojen perimmäinen väestöpoliittinen tavoite toteutui sairaiden lasten siirroissa paremmin kuin terveiden lasten siirroissa verrattaessa hengissä säilyneiden ja Ruotsiin jääneiden lukumääriä. Tällöin on turvaututtava lastensiirtokomitean omiin tilastoihin, joiden luvut poikkeavat hivenen Reinansin laskelman luvuista eri tutkimusajankohdista johtuvista syistä. Lastensiirtokomitean toiminta nimittäin päättyi 1.10.1948, kun taas Reinansin laskelma ulottuu vuoteen 1951. Lastensiirtokomitean luvut ovat kuitenkin suuntaa antavia. Sairaita lapsia lähetettiin yhteensä 5 101 (ks. liitetaulukko 2). Heistä pelastui n. 1 700. Vain 465 kaikista sairaina lähetetyistä lapsista eli n. 9 % jäi pysyvästi Ruotsiin adoption tai kasvattilapsisopimuksen perusteella. Siirron peruste sairailta lapsilla oli pakon sanelema eli pelkästään sairauden hoito. Terveiden lasten kohdalla Ruotsiin jääneiden luku kohoaa. Terveitä lapsia lähetettiin 43 527 (ks. liitetaulukko 2). Ruotsiin siirretyistä lapsista pelastui 1 217 lasta johtuen Ruotsin paremmista terveydellisistä olosuhteista. 4 839 lasta eli noin n. 11 prosenttia jäi pysyvästi Ruotsiin lastensiirtokomitean antaman tiedon perusteella. Jos laskentaperusteena käytetään sairaiden lasten Ruotsiin jäämisen prosenttilukua yhdeksän, saadaan lähes 1 000 lasta pienempi luku. Ruotsiin jääneiden lasten luku olisi kokonaisuudessaan ollut vieläkin suurempi ilman lastensiirtokomitean jyrkkiä vastatoimia kaikkien lasten saamiseksi takaisin kotimaahansa. Terveiden lasten kohdalla puuttui monelta selkeä peruste lapsen lähettämiseksi. Joka neljännellä terveellä lapsella syy lapsen Ruotsiin lähettämiseen kuuluu ryhmään ”Syy ilmoittamatta” (ks. liitetaulukko 4). Lähettämisen perusteena saattoi tällöin olla Ylpön mainitsema ”muotivirtaus”, jonka seurauksena lastensiirrot paisuivat todelliseksi kansanliikkeeksi. Lähettämispäätöstä ei silloin aina harkittu riittävästi.¹⁰⁰⁹ Sairaiden lasten kohdalla päätöksen perustelu oli yksiselitteinen, kyse oli monesti hengen pelastamisesta.

Lasten kuljetuksiin liittyvät kuolemantapaukset olivat lukumääräisesti varsin pieniä verrattaessa hengissä säilyneiden lasten lukumäärään. Difteriaan menehtyi 15 lasta. Näitä kuolemia voidaan pitää itse lastensiirtotapahtumasta johtuvina. Vastaanottavan puolen antama nopea ja tehokas hoito kaikkien tartuntatautien kohdalla vähensi kuolemantapausten määrää. Terveydelliset näkökohdat olisi kuitenkin

¹⁰⁰⁹ Saman asian kiinnitti huomiota myös Elina Rautanen Erkko Kivikosken elokuvassa ”70 000 pientä kohtaloa”, joka esitettiin 26.12.1984.

tullut huomioida paremmin kuljetusten suunnittelussa.¹⁰¹⁰ Lääkintöhallituksen tai jonkun lääketieteellistä ammattitaitoa omaavan tahon olisi pitänyt olla mukana lastensiirtojen suunnittelussa.

Eduskunnassa v. 1942 esitetyt epäilyt lasten menettämisestä osoittautuivat käytännön kokemusten valossa perustelluiksi, vaikka todellinen lukumäärä oli eduskunnalle ilmoitettua lukua paljon pienempi. Lastensiirtojen myötä syntyi myös väestöryhmä, jonka muuttohalukkuus Ruotsiin oli muita suurempi kielitaidon ja Ruotsissa olevien valmiiden yhteyksien vuoksi. Helsinki-kohortin tietojen perusteella sotalasten muuttoprosentti oli 12.4 muiden ollessa 6.9. Ero osoittaa sotalasten muita huomattavasti suuremman muuttovalmiuden vieraaseen maahan. Varsinaista kohdemaata ei Helsinki-kohortin tilastotiedossa mainita, mutta suurella todennäköisyydellä maastamuuton kohdemaana on ollut Ruotsi.¹⁰¹¹ Tämä merkitsee sitä, että Ruotsiin olisi myöhemmin muuttanut n. 9 900 sotalasta kaikkiaan n. 80 000 lapsesta. Kun lukuun lisätään heti sodan jälkeen Ruotsiin pysyvästi jääneet n. 7 100 lasta, päädytään lukuun 17 000. Luku vastaa suuruusluokaltaan Suomi-toimiston eduskunnalle sodan jälkeen ilmoittamaa lukua 15 174 lasta.¹⁰¹²

Useimmat vuosina 1945–47 Ruotsista kotiin palanneista 31 005 lapsesta palasivat perheisiin, joissa heitä odotettiin ja jonka uusiin olosuhteisiin he vähitellen sopeutuivat.¹⁰¹³ Ressler ja muut kiinnittävät kuitenkin huomiota tunnesiteiden muuttumiseen lasten ja vanhempien välillä pitkän eron seurauksena. Pitkän eron yhteydessä syntynyt vieraantumisen omaasta lapsesta oli keskeinen syy lasten pysyvään Ruotsiin jäämiseen. Tunne oli molemminpuolinen, sillä lapsi puolestaan oli henkisesti saanut uudet vanhemmat Ruotsissa eikä sodan jälkeen ymmärtänyt, miksi hänen tulisi näistä vanhemmistaan erota ja palata Suomeen. Tämä oli asiantila, jota suomalainen osapuoli ei sodan jälkeen kyennyt ymmärtämään ja hyväksymään.

Lastensiirtojen henkiset jälkiseuraamukset eivät kaikilta osiltaan vastanneet asetettuja tavoitteita lasten varjelemisesta sodan kauhuilta. Paluu Ruotsista on tällöin keskeisessä asemassa. Sotalapsilla oli paluunsa jälkeen huonommat suhteet vanhempiinsa kuin verrokkiryhmällä, erityisesti suhde äitiin oli ongelmallinen. Myös koulunkäynnin osalta esiintyi vakavia ongelmia.¹⁰¹⁴ Lastensiirroilla oli myös nuorisorikollisuutta lisäävä vaikutus.¹⁰¹⁵ Helsinki-kohortin tutkimusten perusteella sotalapset kärsivät

¹⁰¹⁰ Sourander 1942, s.269-273.

¹⁰¹¹ Helsinki-kohortti 1934-44. Dosentti Anu Pesoselta 17.11.2009 saatu julkaisematon taulukkotieto. Helsinki-kohortin 13 345 tutkitusta henkilöstä 1 778 oli arkistotietojen mukaan ollut sotalapsena Ruotsissa tai Tanskassa.

¹⁰¹² Jalo 1950, s.111.

¹⁰¹³ Schildt-Runeberg 1961, s.220-221.

¹⁰¹⁴ Räsänen 1988, s54,74.

¹⁰¹⁵ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218.

masennusoireista tänne jääneitä enemmän. Oireet olivat riippumattomia siitä, oliko lapsi siirretty maan sisällä tai ulkomaille. Oireet olivat myös riippumattomia lapsen perheen sosioekonomisesta asemasta.¹⁰¹⁶ Erokokemus ensin omasta perheestä ja ennen kaikkea paluu Ruotsista siihen liittyvine uusine erokokemuksineen oli monelle lapselle pahin sodan aiheuttama järkytys.

Monet sotalapset ovat saattaneet torjua omat kokemuksensa niiden kipeyden vuoksi. Erkki Kokko kertoo, miten hänen 3-vuotiaana Ruotsiin lähtenyt ja 6-vuotiaana sieltä palannut Toivo-veljensä totesi itse oman sopeutumisensa sujuneen suuremmista vaikeuksista. Perhe muisti paluun aivan toisin. Veljen ikävä Ruotsiin oli totaalista, ehdotonta. Lähdestä takaisin Suomeen ei Toivolla ollut mitään muistikuvaa. Kokemus oli veljelle liian tuskallinen muistettavaksi. Samanlainen tuskallisen kokemuksen torjunta tapahtui myös Pentti-veljen kohdalla, joskin nyt oli kyse tulosta Ruotsiin Avestaan ja sopeutumisesta uuteen kotiin ja perheeseen. Pentti oli kuuden vuoden ikäinen.¹⁰¹⁷ Nämä yksittäiset kokemukset kuvastanevat myös suuremman lapsijoukon kokemusta. Liian ahdistavat muistot torjutaan tietoisuudesta.¹⁰¹⁸ Peltonen puhuu muistin politiikasta eli halusta muuttaa tai parannella mennyttä oman ajattelun ja oman nykyhetken mukaiseksi ottamalla huomioon, miltä muiston tulisi näyttää. Peltonen puhuu myös lapsen vaikenemisesta.¹⁰¹⁹ Torjutut muistot saattavat kuitenkin eri tavoin oireilla myöhemmin.

Eräs lastensaattaja kertoi lapsen paluuseen liittyvästä kokemuksestaan vuodelta 1947 Lahden rautatieasemalla. Kokemus osoittaa, kuinka vaikeisiin tilanteisiin sekä vanhemmat että lapset saattoivat joutua lapsen palatessa pitkän Ruotsissa olon jälkeen kotimaahansa. Tilanteen vakavuus palaavan lapsen kannalta ei ilmene lastensaattajan kertomuksessa, vaan tilanne halutaan nähdä lähinnä huvittavana.

”Missä minun poikani on?” kysyi eräs isä minulta, kun olin tuonut lapsia Lahteen.

”Kyllä hän täällä on”, vastasin ja aloin hakea lasta toisten joukosta. ”Ei se tämä ole!”

sanoi isä, kun annoin hänelle kyseessä olevan pojan. ”Varmasti!” vastasin. ”Ettekö enää tunne häntä?”. ”Tunnen toki, mutta tämä se ei voi olla”. ”Kyllä vaan”, vastasin taas isän epäilyksiin. Isä otti nyt pojan lähemmäksi itseään ja alkoi tutkia joka puolelta, työnsi

¹⁰¹⁶ Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson: American Journal of Epidemiology. Vol.166. N.0 10 September 17,2007 s.1131: Depressive Symptoms in Adults Separated from Their Parents as Children: A Natural Experiment during World War II. Helsinki-kohortin tutkimukseen sisältyi myös terveydentilan fyysisiä tarkistuksia ja mittauksia.

¹⁰¹⁷ Kokko 2009, s. 60, 94, 154-155.

¹⁰¹⁸ Ks. myös Helsingin Seudun Sotalapset ry:n kirjoittajapiiri 2009, s.182-183.

¹⁰¹⁹ Peltonen 2003, s.11-13.

*hänet kauemmaksi, katseli, otti taas lähemmäksi ja koko ajan sanoi: ”Ei se tämä voi olla, kyllä teille nyt on tullut erehdys!” ”No, katso nyt sinäkin välillä”, sanoi isä pojan äidille, joka, kumma kyllä, oli vain sivusta nauraen tätä toimitusta seurannut. Mutta ei äitikään poikaansa sen paremmin tuntenut. Sitten isän silmät kirkastuivat, hän otti taas pojan lähemmäksi itseään, nosti lentäjälakkaa, joka oli vinosti vasemman korvan päällä, katseli korvan takaa ja sanoi: ”Kyllä se sittenkin tämä on.” Korvan takana oli syntymämerkki, josta hän pojan tuns. Poika oli ollut Ruotsissa noin 5–6 vuotta ja oli nyt 8-vuotias.*¹⁰²⁰

Sveitsiläinen lasten avustusjärjestö Pro Juventute Mundi muodosti sodan jälkeen periaatteellisen kannan lasten auttamisesta sodan oloissa. Se päätti kokouksessaan 22.9.1945, että apu sodasta kärsimään joutuneille lapsille oli annettava ensisijaisesti siinä maassa, missä lapset asuvat.¹⁰²¹ Tämä oli ollut Torsten Nothinin ja Juho Koiviston pyrkimys ja siihen pyrki myös Paavo Virkkunen keväällä 1942. Lastenkotiuttamiskomitea totesi mietinnössään v. 1949, että lasten erottamista vanhemmistaan tulisi pyrkiä viimeiseen asti välttämään. Taloudelliset syyt eivät saisi olla lasten ja vanhempien erottamisen perusteena.¹⁰²²

Ruotsalaiset analysoivat sodan jälkeen lastensiirtojen kustannustehokkuutta ja ottivat oppia kokemuksista. He kieltäytyivät v. 1947 saksalaislasten siirrosta Ruotsiin. Ruotsin avustuskomitean toiminnanjohtaja Östberg totesi v. 1953, ettei lapsia olisi ehkä siirretty Ruotsiin lainkaan, jos v. 1941 olisi tiedetty, kuinka pitkään lapset joutuvat Ruotsissa oleskelemaan.¹⁰²³

Ressler ja muut tutkivat yhdeksää sellaista kriisiä, joissa lapsia siirrettiin turvallisemmille alueille. Tekijät muodostavat saatujen kokemusten perusteella ehdottomasti kielteisen kannan lasten ja vanhempien erottamisesta toisistaan kriisitilanteissa.¹⁰²⁴ Myös Suomen suorittamia lastensiirtoja voidaan pitää laajakantoisena poliittisena erehdyksenä arvioitaessa asetettuja väestöpoliittisia tavoitteita ja lasten suojelua sodan kauhuilta. Pienen lapsen kannalta oli myös muita vaaratekijöitä kuin pelkästään sotaan liittyvät.

¹⁰²⁰ Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu

Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948, s.40.

¹⁰²¹ Handlingar ordnade i ett dossiesystem. Volym 1. Internationella hjälporganisationer. Sg F1:1 Hjälpkommittens för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

¹⁰²² Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.7.

¹⁰²³ Salminen 2001, s.159.

¹⁰²⁴ Ressler ja muut 1988, s.126.

LASTENSIIRTOJEN MUISTO

Sodan jälkeinen aika: kun virallinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat

Lastensiirtojen virallinen linja sodan jälkeisessä Suomessa ilmenee selvimmin sodanajan sosiaaliministeri Fagerholmin esittämässä ajatuksessa: ”Jag skulle göra det om”. Poliittinen eliitti haki tässä lauseessa legitimizeettia omalle toiminnalleen sivuuttaen saadut reaaliset kokemukset. Fagerholm on tämän virallisen linjan merkittävin edustaja. Hän vaikutti lastensiirtojen käynnistymiseen jo talvisodan aikana, mutta kaikkein merkittävin hänen roolinsa oli jatkosodan alkuvaiheessa syyskuussa 1941. Hän oli vaikutusvaltaisin lastensiirtojen puolestapuhuja, jolla oli hyvät ja läheiset suhteet Ruotsin sosiaalidemokraatteihin. Fagerholm kuului suomenruotsalaiseen vähemmistöön, jolle väestöryhmänä lasten lähettäminen Ruotsiin sodan oloissa oli luonnollinen ja kannatettava asia. Lasten lähettämisestä Ruotsiin muodostui suomalaisen yhteiskunnan taholta toivottu ja kannatettava asia. Se selittää osaltaan siirtojen paisumisen niinkin laajaksi kansanliikkeeksi.

Virallisen näkemyksen mukaan lastensiirtojen tarkoituksenmukaisuutta ei saanut kyseenalaistaa. Sodan aikana tämä ilmeni niin, että sensuuri kielsi kaiken lastensiirtojen arvostelun. Jopa kansanedustajien puheenvuoroista sensuroitiin kriittiset kohdat, jotteivät mielipiteet olisi loukanneet avun antajaa. Virallisen Suomen toimesta lastensiirroista kirjoitetut kiitoskirjat sekä sodan aikana että sodan jälkeen antavat mallin siitä, kuinka asiaan tulee suhtautua ja kuinka se tulee jatkossakin muistaa. Lähestymistapa sulki tehokkaasti pois kaikki avustusmuotoon liittyvät rakenteelliset riskitekijät ja epäkohdat.

Julkisessa sanassa ei lastensiirroista paljoakaan kirjoiteltu lasten paluuseen liittyvien oikeudellisten ja muiden ristiriitojen vähetessä 1950-luvun alkupuolella. Etusijalle jäi myönteisyyttä korostava kokonaiskuva. Valtion tiedotuslaitoksen johtajana sodan aikana toiminut Vilksen korostaa sitä, miten kauniin kuvan Suomen ja Ruotsin välisistä suhteista muodostaa lasten siirto nälkiintyvistä Suomesta ruotsalaisiin koteihin.¹⁰²⁵ Tätä kuvaa eivät häirinneet sodan jälkeiset, lasten paluuseen liittyneet usein traagiset tapahtumat.

Kollektiivinen tietoisuus on riippuvainen tiedonvälityksestä. Tiedon merkitys on suuri. Koska lastensiirrot olivat yhteiskunnan kannalta toivottava asia, ei avoin mielipiteiden vaihtaminen lastensiirtoihin liittyneistä riskeistä ollut sodan aikana mahdollista, koska se olisi vähentänyt vanhempien halukkuutta lähettää lapsensa Ruotsiin ja samalla pienentänyt näin saatavaa hyötyä. Sensuuri tukahdutti kritiikin ja epäilyn. Sallittua oli vain kertoa, että lapsista kasvoi naapurimaan

¹⁰²⁵ Vilksen 1962, s.123.

yltäkylläisyyden keskellä terveitä ja voimakkaita miehiä ja naisia, jotka aikanaan turvaisivat isänmaansa tulevaisuuden. Saadusta avusta tuli olla kiitollinen. Kiitollisuus tuli myös osoittaa.

Kollektiivisen tietoisuuden ohjailu toteutui sodan jälkeen myös perheiden tasolla. Sota-ajan sensuuripäätös muuntui käytännössä perheiden sisäiseksi puhumattomuudeksi. Sodan jälkeen kohtasivat sekä poliittinen Suomi että perheiden Suomi toisensa siinä tavassa, miten lastensiirtoihin tulisi suhtautua. Tähän vaikenemisen strategiaan liittyi perheitä koskeva lastensiirtokomitean tutkimustulos vuodelta 1945. 2/3 tutkituista perheistä ei enää halunnut lainkaan lastaan takaisin Ruotsista. Myös sodanjälkeisestä lasten hallitsemattomasta paluuliikenteestä Ruotsiin vaiettiin. Molemmat lasten kannalta tuskalliset asiat ovat lähes kokonaan kadonneet kollektiivisesta tietoisuudesta.

Suomen poliittisessa kentässä vaikutti lastensiirtoja vastustava poliittinen voima, joka on häivytetty tämän hetken kollektiivisesta tietoisuudesta. Tätä voimaa edustivat v. 1939 maalaisliittolainen ministeri Juho Koivisto, v. 1942 Isänmaallinen kansanliike (IKL), kokoomus ja maalaisliitto. Voimakkaimmin julkisuudessa lastensiirtoja vastustanut henkilö oli kokoomuksen Paavo Virkkunen. Juho Koivisto vaikutti enemmän taustalla, ei lehdistön palstoilla.

V. 1950 käsiteltiin eduskunnassa lastensiirtojen seuraamuksia. Keskeisin toimija oli tällöin SKDL. Tämä v. 1950 käyty eduskuntakeskustelu, jossa käsiteltiin Ruotsiin jääneiden lasten muodostamaa kansallista menetystä, on myös häivytetty kollektiivisesta tietoisuudesta, kuten sodan aikana lastensiirtoja vastustaneiden poliittisten voimien toiminta. Sodan jälkeiset tapahtumat osoittivat kuitenkin sen, että sodan aikana esitetyt pelot ja epäilyt olivat hyvin perusteltuja. Lastensiirtojen lopputuloksesta väestöpoliittiselta kannalta tarkasteltuna hyötyi Ruotsi, ei Suomi, vaikka tätä auttaja ei ollut tarkoittanut. Paasikiven linjan toisena pilarina toiminut pohjoismainen suuntautuneisuus olisi saanut ikävän kolauksen, jos Suomen taholta olisi ryhdytty jyrkkiin toimenpiteisiin kaikkien lasten palauttamiseksi. Tämä Paasikiven linjan toinen pilari on jäänyt liian vähälle huomiolle.¹⁰²⁶ Se vaikutti v. 1950 lastensiirtojen jälkiseuraamusten käsittelyyn ja asiasta vaikenemiseen.

V. 1952 hallitukselle esitettiin kysymys niiden vanhempien vaikeasta tilanteesta, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan takaisin Ruotsista. Tämäkin asia jäi vähälle huomiolle, vaikka siinä ilmenee eräs lastensiirtojen jälkiseuraamuksiin liittyvä suuri inhimillinen tragedia. Yhteiskunta kuitenkin tuki niitä vanhempia, jotka taistelivat lastensa takaisin saamisen puolesta.

¹⁰²⁶ Majander 2004, s.67.

Lastensiirtojen jälkiseuraamuksista annettiin sodan jälkeen arvovaltaisia psykologisia lausuntoja ja tehtiin tutkimuksia, joissa vähäteltiin koituneita epätoivottuja seuraamuksia. Tällainen tutkimus oli Martti Kailan kauan Ruotsissa olleisiin sotalapsiin ja heidän sopeutumiseensa liittynyt psykiatrinen selvitys vuodelta 1952 ja vankilapsykiatrina toimineen Achilles Westlingin nuorisorikollisuutta koskeva tutkimus vuodelta 1961. Molemmat tutkijat vähättelivät lastensiirtojen henkisiä jälkiseuraamuksia. Westling liitti toteamiensa vähäisten haitallisten jälkiseuraamusten rinnalle sen, että nekin oli punnittava ottaen huomioon se terveydellinen, taloudellinen ja poliittinen hyöty, joka toimenpiteestä Suomelle aikanaan koitui. Ei voinut katsoa vain muuhun väestöön verrattuna moninkertaiseksi kohonnutta nuorisorikollisuutta, jonka olemassaolo kuitenkin oli pakko myöntää. Molemmat tutkimukset vahvistavat virallista linjaa: haitat olivat niin vähäisiä ja merkityksettömiä, että lastensiirrot voitaisiin turvallisesti toistaa.

Sodan jälkeen tuli valtiovallan taholta tarpeelliseksi muodostaa yhteinen suhtautumistapa lastensiirtoihin, kuten jo sodan aikanaikin oli tehty sensuurin ja propagandan keinoin. Se oli ylhäältä annettu malli siitä, miten lastensiirroista tuli ajatella, tuntea ja puhua. V. 1949 julkaistu teos *Suomen lapset kiittävät. Finlands barn tackar. De finske born takker* esitti mallin siitä, miltä sotalapsimuiston tulisi näyttää.¹⁰²⁷ Kirjassa on kuvitteellinen kiitoskirje Ruotsin ja Tanskan rakkaille sedille ja tädeille. Kirja omistettiin kaikille niille henkilöille, jotka olivat mukana lastensiirroissa.

Kirjeessä kerrotaan aluksi, että kaikilla lapsilla on nyt hyvä olla kotonaan, mutta samalla vakuutetaan sitä, että:

Emme koskaan unhoita sitä, kuinka kilttejä Te kaikki olitte meille, vaikka me olimme ihan vieraita ja tulimme kaukaa ja meidän oli ikävä Äitiä ja Isää ja sisaruksia ja kotia. Nyt meillä on taas hyvä kotona, kun ei ole enää sotaa, vaan Rauha. Ja me nukumme kaikki yöt paikallamme omissa sängyissämme. Päivällä me käymme koulua ja leikimme. Meillä on ruokaa ja vaatteita, ja meillä on oikein mukavaa, kun olemme taas kotona. Mutta me muistamme Teitä ja meillä on joskus Teitä ikävä. Ja me lähetämme Teillekin tämän kirjan, että tekin katselette näitä kuvia ja luette kirjoituksia ja muistatte meitä. Ja siitä Te tiedätte, että me Suomen lapset kiitämme Teitä kaikkia Ruotsin ja Tanskan Tätejä ja Setiä siitä, että Te olitte meille hyviä silloin, kun meillä oli sota.

Kyseessä on luonnollinen kiitos saadusta avusta. Poliittinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat tässä kirjeessä toisensa, koska myös perheiden tasolla oli parasta muistaa tapahtuma näin. Vain

¹⁰²⁷ Kivitie, Heino, Marttinen. Helsinki 1949, s.9.

myönteisten tunteiden esittäminen oli sallittua. Kriittinen suhtautuminen merkitsi sekä viranomaisten arvostelua että perheen sisäistä ristiriitaa. Ristiriitaan sisältyi myös kasvatusperhe Ruotsissa tai Tanskassa. Veikko Inkinen toteaa kandidaattitutkielmassaan, että hänen sotalapsisukupolvensa on vieläkin tämän kiitoskirjeen panttivankina.¹⁰²⁸

Inkinen pohtii kandidaattityössään myös sitä, manipuloivatko äidit lastensa muistoja. Ulkopuolinen taho voi myöhemmin vaikuttaa käsitykseemme tapahtuneesta.¹⁰²⁹ Mielenrauhansa vuoksi äideillä oli syynsä tehdä näin. Keskeinen kysymys perheessä oli, mitä äiti ajattelee, jos kerron toistuviin eroihin liittyvästä tuskasta, Ruotsin vanhempiin kohdistuvasta jatkuvasta kaipuusta, kieleen liittyvistä vaikeuksista. Kieleen liittyvät vaikeudet heijastuivat vakavalla tavalla koulunkäyntiin. Tilanne johti siihen, että lapsen kokemaa todellisuutta ei kyetty aidosti kohtaamaan sen kipeyden vuoksi. Lapsi jäi yksin tunteidensa kanssa.¹⁰³⁰

Inkinen mukaan mieleen palautumisen tunnemuistot voivat olla pelottavia. Äidin vanhasta käsilaukusta lähti erikoinen haju. Kerran hän avasi laukun, työnsi päänsä sisään ja haisteli kunnolla. Seurauksena oli raju itkukohtaus. Yhteys johonkin torjuttuun alitajunnassa olevaan tunnemuistoon oli syntynyt. Haju oli avannut mielen suljettuja ovia.¹⁰³¹

Mona Sereniuksen mukaan lapset ovat äärettömän lojaaleja niitä kohtaan, joista he ovat riippuvaisia. Heillä on myös taipumus sopeuttaa omat kokemuksensa siihen, mitä aikuiset pitivät oikeana.¹⁰³² Myös Saksassa lapsista toisen maailmansodan jälkeen tehdyt havainnot kertovat lasten sopeutumisesta vanhempiensa ajatusmalleihin.¹⁰³³ Tämä sopeutumismalli on yleismaailmallinen, lapsen kansallisuudesta riippumaton. Jos tosiasiat eivät vastaa perheen toivetta, lapsi useimmiten vaikenee niistä lojaalisuudesta vanhempiensa kohtaan. Sotalasten osalta tämän lojaalisuuden piiriin kuuluivat myös kasvatusvanhemmat Ruotsissa tai Tanskassa.

Halbwachs kiinnittääkin huomiota perheen suureen ohjaavaan vaikutukseen koskien sen omien jäsenten ajatuksia. Perheen ajatukset muodostuvat sen jäsenten omien ajatusten rakenneosiksi. Kullakin

¹⁰²⁸ Inkinen 2007.

¹⁰²⁹ Winter-Sivan 1999, s.13. Tekijät kiinnittävät huomiota siihen, miten erilaisin manipulaation keinoin voidaan vaikuttaa muistiin.

¹⁰³⁰ Winter-Sivan 1999, s.118. Tekijät viittaavat siihen, miten vaikeata aikuisten on kohdata lapsen sotaan liittyvä trauma, joka on aikuisten aiheuttamaa.

¹⁰³¹ Inkinen 2007, s.15.; Winter-Sivan 1999, s.15. Tekijät tuovat esiin traumaattisen muiston aktivoitumisen, joka voi tapahtua hyvin erilaisten ärsykkeiden, esimerkiksi hajun kautta.

¹⁰³² Serenius 2002, s.14-48. Teoksessa Haaramo-Palonen: Trauman monet kasvot. Psykykinen trauma sisäisenä kokemuksena; Serenius 1995.

¹⁰³³ Radebold-Bohleber-Zinnecker 2008, s.13-31. Saksalaiset puhuvat lasten sopeutumisesta vanhempiensa ”henkisiin housunsaumoihin” (”geistige Hosennaht”).

perheellä on oma menneisyytensä. Erilaiset muistot ja yhteiskunnasta imetyt vaikutteet muuntuvat perheen sisällä siten, että ne lisäävät ja vahvistavat perheen eheyttä. Perheen oma, sisäinen muisti torjuu kaiken, mikä vahingoittaa sen kiinteyttä ja jatkuvuutta.¹⁰³⁴ Ruotsiin tai Tanskaan lähettämisen kyseenalaistaminen ja arvostelu sodan jälkeisessä perhepiirissä olisi merkinnyt vakavaa ristiriitaa lapsen ja vanhempien välillä. Valtaosa sotalapsista lieneekin kieltänyt vaikeat kokemukset solidaarisuudesta suomalaisia vanhempiaan ja ruotsalaisia tai tanskalaisia kasvatustavanhempiaan kohtaan.

Äideille lapsesta eroamisen päätös on aina kipeä ja vaikea asia.¹⁰³⁵ Asia on äidin ja lapsen välisiin suhteisiin liittyvillä voimakkailla tunteilla ladattu. Äidit eivät ymmärrettävästi ole halunneet myöhemminkään keskustella aiheesta, koska se oli heille niin kipeä. Keskustelun puute liittyi myös siihen äidin mielessä ehkä pyörivään ajatukseen, oliko lähettämispäätös ollut sittenkään oikea. Mikäli lapsi olisi aidosti kertonut kokemuksensa vaikeudesta ja omista todellisista tunteistaan, olisi se lisännyt asiaan liittyviä äidin syyllisyydentunteita. Asian ylle laskeutui hiljaisuus. Jos asiasta yritettiin puhua, seurauksena oli aiheen torjunta.¹⁰³⁶ Myös omat kokemukseni ovat samanlaisia. Keskustelu aiheesta oli hyvin vaikeaa. Jo asian esille ottaminen koettiin syytöksenä sodan vaikeissa oloissa toimineita vanhempia vastaan.

Sodan jälkeisessä Suomessa veivät jälleenrakentaminen, sotakorvaukset ja arkipäivästä selviytyminen ihmisten kaiken huomion. Ruotsista palanneiden lasten kokemukset olivat näiden kysymysten rinnalla vähäpätöisiä, eräänlaisia sivuseikkoja. Olivathan lapset saaneet nauttia Ruotsin vieraanvaraisuudesta kokematta sota-ajan puutteita ja kärsimyksiä kotimaassaan. Lapset olivat itse asiassa olleet etuoikeutetussa asemassa säästymällä sodan koettelemuksilta. Muut tärkeämmät asiat menivät Ruotsista palaavien lasten kertomusten ja kokemusten edelle. Ei myöskään haluttu kuulla enää lisää huonoja uutisia suuriin menetyksiin päättyneen sodan jälkeen. Sodan jälkeen henkisiin vaikeuksiin ei kiinnitetty huomiota ja ne jäivätkin monille yksin kannetuiksi taakoiksi. Esimerkkinä voidaan mainita suhtautuminen rintamamiesten psyykkisiin sotavammoihin. Vuoteen 1991 mennessä psyykkisestä sotavammasta oli myönnetty korvaus vain 154 henkilölle eli 0,2 prosentille sotatoimiin osallistuneista. Traumaperäisiä stressireaktioita esiintyy kuitenkin edelleen alle 10 prosentilla veteraaneista.¹⁰³⁷

¹⁰³⁴ Halbwachs 1992, s.54-83.

¹⁰³⁵ Freud-Burlingham 1973, s.226-227.

¹⁰³⁶ Serenius 2002, s..14-48; Serenius 1995.

¹⁰³⁷ Tuomaala 2008, s.33, 67.

Torjuttujen tunteiden esiin nousu

Virallinen näkökulma oli vallitsevana 1970-luvun lopulle saakka. Tuolloin astui kuvaan tekijöitä, jotka asteittain kyseenalaistivat sen. Eräs näistä tekijöistä oli sotalasten itsensä sodan jälkeen tuottama muistelman- ym. kirjallisuus, jossa kuvattiin sitä, miten lapsi on tapahtuman kokenut ja miten se on lapsen mieleen vaikuttanut.

Virtala on tutkinut 70 sotalasten kirjoittamaa muisteluteosta.¹⁰³⁸ Hän tarkastelee lähemmin 30 teosta, joista hän erottaa selviä toistuvia teemoja. Teemat ovat niin toistuvia, että niistä voisi hänen mukaansa luoda standarditarinan. Ero biologisista vanhemmista on keskeinen teema. Surun lisäksi saattoi ero tuoda mukanaan syyllisyydentuntoja, myös vihaa äitiä kohtaan. Perusturvallisuus alkavan identiteettiprosessin edessä oli heikko. Virtala tuo esiin psykoanalyttikkojen näkemyksen peilivaiheesta, jossa korostetaan äidin merkitystä lapsen minän muovautumisessa. Jos lapsi ei äidistään saa positiivista peilikuvaa, hakee hän sellaista koko lopun ikänsä. Sotalasten vaurioitunut äitisuhde on perustavaa laatua oleva käyttövoima kaunokirjallisuudessa.

Ihmissuhdeongelmat tulevat sotalapsikirjallisuudessa esiin myös kasvatustyttären ja kasvatusäidin välisessä suhteessa. Kasvatusisän positiivinen vaikutus oman identiteetin rakentamisessa tulee toistuvasti esiin. Identiteettiongelmat olivat erityisen suuria lapsilla, jotka jäivät pysyvästi Ruotsiin. Tyypillistä oli, että sotalapsi tässä tilanteessa pyrki salaamaan suomalaisen taustansa, jotta hänet helpommin hyväksyttäisiin ruotsalaiseen yhteisöön. Toiseuden tunnetta lisäsi se, että adoption yhteydessä ei kansalaisuus automaattisesti muuttunut, vaan Suomen kansalaisuus säilyi.¹⁰³⁹ Virtala tuo esiin näkökohdan, että negatiiviset kokemukset ovat usein sotalasten kaukokirjallisuuden käyttövoimana. Harmonista kokemusta ei pidetty kirjoittamisen arvoisena asiana, traaginen kokemus synnyttää tarpeen purkaa asia kirjoittamalla.¹⁰⁴⁰ Sotalapsikokemuksista kirjoittaminen onkin alkanut vaikeista kokemuksista kirjoittamisella, hyvät kokemukset ovat tulleet vasta myöhemmin mukaan.

Markku Lahtelan teos *Yksinäinen mies* avasi kaunokirjallisen näkymän sotalapsen psyykeen. Hän toi uutena teemana esiin trauman, joka syntyi äidistä eroon joutumisesta. Katkennut äitisuhde oli hänen kirjoittamisensa käyttövoima. Tunteiden voimakkuutta kuvaavat seuraavat lainaukset:

Ei hän minua rakastanut, hän ei rakasta minua. Hän ei rakasta minua. Pilvet, kuulkaa, minun äitini ei rakasta minua. Hän ei rakasta minua...Miten sen sanoisin, kohta täytenä

¹⁰³⁸ Virtala 2004, s.5.

¹⁰³⁹ Virtala 2004, s.78-81.

¹⁰⁴⁰ Virtala 2004, s.45.

*miehenä. Minun äitini ei rakasta minua. Hän, joka minut synnytti, hän minua ei rakasta. Eikä hänkään, joka minut siitti.*¹⁰⁴¹

*Kukaan ei rakasta minua, enkä minä rakasta ketään. Olen jäänyt vaille jotain, jota ilman mikään ei ole mitään.*¹⁰⁴²

Lapsi ei kuitenkaan halua hyväksyä katkennutta suhdetta äitiinsä, vaan toistaa epätoivoisesti yritystään löytää todisteita äidinrakkaudesta. Tämä tragiikka heijastuu voimakkaasti Lahtelan tuotannossa. Liian monet, varhaiset erot tuntuivat pojan tajunnassa ikuisilta. Lapsi jäi mieleltään rikkinäiseksi, sotainvalidiksi. Anna Freud käytti asiasta ilmaisua ”artificial war-orphans”, keinotekoisesti luodut sotaorvot.¹⁰⁴³ Markku Lahtela kuului tähän ryhmään. Hän oli orpo, vaikka molemmat vanhemmat elivät.

Lahtelan kirjasta tehtiin myös radio-ohjelma, joka esitettiin kesällä 1982. Ohjelman tekijä oli Terttu Lensu ja sen nimi oli ”Mitä sitten tapahtui... kun lapsetkin palasivat sodasta invalideina?”. Ohjelman punaisena lankana olivat Lahtelan sanat: ”Minä olen itse asiassa sotainvalidi”. Sakari Määttänen kertoi omasta sotalapsikokemuksestaan alkaen lähdöstä Suomenjoen asemalta ja päättyen siihen, miten kokemukset olivat häneen vaikuttaneet. Häinkin piti itseään sotainvalidina kokemustensa perusteella. Ohjelmassa luettiin kappale Lahtelan kirjaa, mm. seuraava ajatus:

Ja nyt ei tarvitse enää pelätä mitään. Pahin on tapahtunut. Se, mikä tapahtui avuttomalle lapselle, se oli pahinta.

Ohjelma herätti runsaasti vastakaikua ja se lähetettiin syksyllä 1982 myös Ruotsin radion suomenkielisellä kanavalla. Ruotsiin jääneille sotalapsille ohjelma tuotti helpotusta.¹⁰⁴⁴ Ruotsin radio oli tehnyt lastensiirtoja käsittelevän ohjelman jo v. 1975. Myös siinä kuvattiin tapahtumaa lapsen kannalta.¹⁰⁴⁵ Aiheen käsittelytavalle Ruotsissa oli tyypillistä lasten tunteiden suurempi huomiointi kuin Suomessa. Näin tapahtui jo sodan aikaisessa lehtikirjoittelussa Ruotsissa.¹⁰⁴⁶

Lahtelan avoimuus valmisti tietä sotalasten patoutuneiden tunteiden purkautumiseen. Enää ei haluttu ainoastaan kiittää naapurimaata avusta, vaan selvittää sitä, miten sotalapsuus oli muovannut omaa identiteettiä. Tälle pyrkimykselle muodosti pohjan v. 1977 ilmestynyt Ruotsiin jääneen sotalapsen

¹⁰⁴¹ Lahtela 1976, s.37-38.

¹⁰⁴² Lahtela 1976, s.33.

¹⁰⁴³ Freud-Burlingham 1943, s.120.

¹⁰⁴⁴ Nuori Voima 5-6/1983, s. 4-5.PKY.

¹⁰⁴⁵ Sveriges radio: Den stora resan västerut. 16.12.1975.PKY.

¹⁰⁴⁶ Esimerkiksi Kalmar 20.4.1942.

Annu Edvardssenin teos *Krigsbarn. Det får inte hända igen*.¹⁰⁴⁷ Siihen oli koottu sotalasten raskaita kokemustarinoita. Samalla siinä kyseenalaistettiin julkisesti lastensiirtojen mielekkyys ja virallisen Suomen ihanteellinen näkemys asiasta. Kirja kertoi lasten kokemista psyykkisistä kärsimyksistä täydellisenä vastakohtana virallisen Suomen kiitoskirjoille. Kirja pyrki olemaan myös eräänlainen historiallinen tutkielma, vaikka siitä puuttuivatkin lähdeviitteet ja lähdeluettelo. Sen voimakkain sotalasten haastatteluihin perustuva sanoma oli lastensiirtojen käsittelemätön tunneperintö. Edvardssen kuuluu Ruotsiin jääneeseen lapsiryhmään. Heidän jäämistään Ruotsiin lastensiirtokomitea vastusti voimakkaasti väestöpoliittisista syistä ja olisi määrännyt hallituksen käskyllä heidät kaikki palaamaan Suomeen, vaikka perheet olivat jo ilmoittaneet, etteivät enää halua lastaan takaisin. Heidän kohdallaan tapahtui suuri ja lopullinen elämänmuutos perhesuhteiden pysyvän muutoksen myötä. Useimmissa tapauksissa se kuitenkin merkitsi lapsen kannalta paremman ja turvallisemman kodin saamista.

Uotila on tutkinut suomenruotsalaista sotalapsikirjallisuutta. Hänen perusolettamuksensa oli, että suomenruotsalaisilla sotalapsilla sotalapsitapahtuma olisi ollut helpompi kuin pelkästään suomea puhuvilla lapsilla. Osoittautui kuitenkin, että lähes samat teemat toistuivat suomenruotsalaisten lasten teoksissa. Hallitseva kysymys oli suhde omiin vanhempiin ja kasvatustavoihin ja ero kummastakin. Myös Uotilan mukaan sotalapsuuteen liittyvissä tarinoissa oli samankaltaisuuksia.¹⁰⁴⁸

Singa Sandelinin teos *Gäst i eget hem* kuuluu Uotilan analysoimiin teoksiin. Sandelin haluaa kirjallaan osoittaa, ettei kaikki ehkä ollutkaan niin negatiivista kuin Edvardssenin kirjassa on kuvattu. Kirjan tapahtumat sijoittuvat kahdelle aikatasolle: Singan lapsuuden tapahtumiin sellaisenaan ja nykyisyyteen, jossa hän käsittelee menneitä tapahtumia ja niiden heijastumaa nykyhetkeen yhdessä analyytikon kanssa. Omiin biologisiin vanhempiin liittyvä huoli ja lapsen kokemat syyllisyydentunteet tulevat kirjassa vahvasti esiin. Teoksessa tuodaan esiin myös käsite ruumiin muisti: kaikki muistikuvat ovat tallella sotalapsen omassa kehossa, ruumiin muistissa. Myös uuden ymmärryksen ja tiedon merkitys korostuu.¹⁰⁴⁹

Katkerimmat kokemukset ovat yleensä Ruotsiin jääneiden tai sinne myöhemmin sinne palanneiden sotalasten kirjoittamissa teoksissa. Ann-Maj Danielсенin teos *Att inte höra till* kuvaa vaikeata paluuta Ruotsista perheeseen, jossa sotavankeuden kokeneen isän henkinen tasapaino oli pahasti järkkynyt. Henkisesti sairaan isän tapa kohdella lapsiaan on jättänyt syvät jäljet. Sinikka Ortmark-Almgren taas tuo positiivisemmän näkökulman teoksessaan *Du som haver barnen kär*. Hän kuvaa kirjeenvaihtoaan

¹⁰⁴⁷ Edvardsen 1977.

¹⁰⁴⁸ Uotila 2005, s.78.

¹⁰⁴⁹ Sandelin 1982, s.79, 141,184.

suomalaisen äitinsä kanssa. Kirjeenvaihdosta ilmenee lapsen suomen kielen asteittainen menetys ja äitisuhteessa tapahtuva vieraantuminen. Vasta kun äiti oli lukenut tyttärensä kirjan, ymmärsi hän, mitä lapsi oli kokenut. Lapsen ja äidin suhde eheytyi lopuksi molemminpuolisen ymmärtämyksen kautta.

1050

Sotalapset varttuivat ja elivät elämänvaiheita, joihin kuului opiskelu, perheen perustaminen ja työelämään sijoittuminen. Syntyi uusia merkittäviä kokemuksia ja sotalapsikokemus painui taustalle. Se nousi voimakkaammin julkisuuteen 1970-luvun lopulla kriittisen sotalapsikirjoittelun myötä. Tämä kriittinen kirjoittelu synnytti erikoisen tilanteen: se jakoi sotalapset henkisesti kahteen leiriin eli niihin, joille kokemus oli ollut myönteinen, ja niihin, joille se oli ollut traumaattinen. Nämä ryhmät eivät kyenneet kohtaamaan toisiaan. Eräs usein esitetty kysymys liittyi lastensiirtojen perusteluihin. Oliko sodan olosuhteissa tehty toimenpide sellainen hätätoimenpide, jolle ei ollut minkäänlaisia vaihtoehtoja? Keskustelu ei kyennyt tuottamaan vastausta, sillä tutkittua tietoa vaihtoehtoista ja niihin suhtautumisesta ei silloin ollut. Ainoa käytettävissä oleva tietokirjaksi luokiteltava teos lastensiirroista oli MLL:n julkaisu *Lapsemme Tanskassa*. Siinä arvioitiin myös lastensiirroista saatuja kokemuksia, mm. vaikutusta nuorisorikollisuuteemme.¹⁰⁵¹

Omat kokemukseni

Olen katsonut tarpeelliseksi lyhyesti kertoa myös omista sotalapsikokemuksistani ja niiden vaikutuksesta myöhempään elämään. Evansin mukaan historioitsijan on kyettävä tunnistamaan omat tiedostetut tai tiedostamattomat arvonsa, koska ne vaikuttavat tutkimustyöhön. On oltava vapaa oman kokemuksen synnyttämistä sidonnaisuuksista, jotta kyettäisiin näkemään asiat laajemmasta näkökulmasta.¹⁰⁵²

Olen syntynyt v. 1941 Helsingissä. Isäni oli rintamalla ja asuimme Helsingin keskustassa Nervanderinkadulla varsin lähellä Helsingin rautatieasemaa. Äitini kävi ansiotyössä ja päivällä oli työvuoroista johtuen yhden tunnin aika, jolloin olin kodissamme yksin, ennen kuin tätini, jonka työvuoro päättyi aiemmin, pääsi minua hoitamaan. Hälytyksen sattuessa olisin ollut kodissamme yksin. Helmikuussa 1944 tilanne paheni, koska silloin Helsinkiä pommitettiin rajusti ja myös Lutherinkadulle vaarallisen lähelle meidän kotiamme putosi pommeja. Tässä pommiosumassa kuoli ihmisiä. Olimme silloin talon väestösuojassa, joka ei olisi kestänyt täysosumaa. Siirryin tässä tilanteessa aluksi turvaan

¹⁰⁵⁰ Ortmark-Almgren 1989.

¹⁰⁵¹ Schildt-Runeberg 1961, s.219-220.

¹⁰⁵² Evans 2000, s.13,87-88.

mummoni luo Pohjois-Savoon Iisalmeen ja sieltä n. 3 kk:n kuluttua Ruotsiin, jossa jo aiemmin sinne siirtynyt serkkuni oli järjestänyt minulle vastaanottavan kodin samalta paikkakunnalta. Olin silloin 2 ½-vuoden ikäinen enkä voinut tajuta sodasta, sen vaarallisuudesta enkä Ruotsiin lähettämisen syistä mitään.

Lähdin siis varsin myöhään Helsingin suurpommitusten jälkeen. Matka maksoi äidilleni 500 mk. Matka alkoi Helsingin Malmin lentokentältä 3.5.1944. Meitä oli noin 30 lasta samassa koneessa. Lähetylistan mukaan eräät lapset olivat sairaita ja matkustivat Ruotsiin saamaan hoitoa.¹⁰⁵³ Laskeuduimme Bromman lentokentälle Tukholman lähelle. Tämän jälkeen meidät siirrettiin karanteeniin ja meille tehtiin lääkärintarkastus. Lääkärintarkastuksen asiakirjat on hyvin dokumentoitu ja omani löytyivät Hjälpkommitten för Finlands barn-järjestön arkistosta Riksarkivetissa Tukholmassa.

Lääkäri merkitsi erilliseen terveyskorttiin lapsen terveydentilaa kuvaavat tiedot. Yleinen terveydentilani oli suhteellisen hyvä. Olin 84 cm pitkä, painoin 14 kg, ei ollut riisitautia ja nielu oli puhdas (ei kurkkumätää). Kortissani lukee: kurkkumätärokotus 26.4.1944, kuivaa ihottumaa käsissä, epämääräistä ihottumaa yli koko kehon. Erikoista on, että ihottuma todettiin seuraavana päivänä Suomesta lähdön jälkeen. Suomessa olin äitini kertoman mukaan täysin oireeton, joten kyseessä on lapsen reaktio eroon äidistä. Samanlaista ihottumaa minulla oli v. 1975 nuorimman veljeni kuoltua. Kummassakin tapauksessa yhteisenä tekijänä oli tuskallinen ero ja siihen liittyvä syvä surun ja masennuksen tunne. Lapsella siihen liittyi myös hyljätyn tunteiden tunne.

7.5.1944 klo 7.00 aamulla lähti juna Tukholmasta Skövdeen. Kasvatusvanhempani asuivat pienessä Tibro-nimisessä kunnassa lähellä Skövdeä. Perheen nimi oli Johansson ja heillä oli kaksi lasta, tytär Siv (15 vuotta) ja poika Eine (18 vuotta). Uuden isäni nimi oli Helmer, äitini Svea. Vietin yhden onnellisen vuoden heidän kanssaan. Kiinnyin heihin syvästi. Kiintymys oli molemminpuolista. Ruotsalaistuin tämän vuoden aikana täysin ja unohdin Suomen kielen hyvin nopeasti.

Serkkuni, joka oli minulle kutsun Ruotsiin järjestänyt, asui samassa kylässä. Tapasimme usein Tibron torilla, jossa vanhempani kävivät ostoksilla. Serkkuni kirjoitti näistä tapaamisista omalle äidilleen. Kirjeessään kesäkuulta 1944 hän kirjoittaa: ”Minä olen nähnyt Pertin monta kertaa Tibrossa, mutta hän on tullut niin ujoksi, että se ei puhu minulle yhtään mitään.”¹⁰⁵⁴ Syyskuussa samana vuonna hän kirjoittaa: ”Pertti voi hyvin! Hän puhuu jo sujuvasti ruotsia! Olen nähnyt Pertin monta kertaa

¹⁰⁵³ Matkalistat. Luettelo Ruotsiin 3.5.1944 matkustavista lapsista. Sg Bea 3. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

¹⁰⁵⁴ Ole Ahlholmin kirje äidilleen Annalle 16.6.1944. PKY.

Tibrossa, mutta hän ei tunne minua.”¹⁰⁵⁵ Kirjeet ovat arvokkaita, sillä ne kertovat pienen lapsen nopeasta sopeutumisesta uuteen ympäristöön ja vanhan ympäristön torjunnasta. En tuntenut serkkuani enää, vaikka olimme asuneet samassa asunnossa Helsingissä Nervanderinkadulla. Uuden kielen omaksuminen on tapahtunut muutamassa kuukaudessa. Se kertoo pienen lapsen uuteen ympäristöön sopeutumisen nopeudesta. Vanha ympäristö ihmisineen menetti samalla merkityksensä. Oleskelustani Tibrossa on minulla välähdyksenomaisia muistikuvia, joihin yleensä liittyy voimakas tunne. Eräs tällainen muistikuva on käynti Tibron sahalla. Kylän halki virtasi joki ja joen varrelle oli rakennettu saha, jossa sai käydä sisällä. Joki kohisi voimakkaasti alla, kun astuimme sisään. Tunsin pelkoa. Kasvatusveljeni Eine otti minut syliinsä. Muistan sen suuren turvallisuuden tunteen, joka mieleni silloin valtasi.

Paras ystäväni oli naapurissa asuva toinen, samanikäinen suomalaislapsi Hans Gustafsson. Hän oli syntynyt v. 1941 ja lähetetty Ruotsiin noin vuoden ikäisenä saamaan hoitoa vaikeaan riisitautiin. Sairaus kertoo perheen varattomuudesta ja yksipuolisesta ravinnosta. Ruotsalaisperhe adoptoi pojan v. 1947. Adoptiopäätös oli selkeästi Hansin edun mukainen, vaikka Ylppö vastustikin sitä lastensuojelulautakunnan kokouksessa.¹⁰⁵⁶ Vastustuksessa ei huomioitu olosuhteita, joihin lapsi olisi joutunut palaamaan. Suomalaisella perheellä oli suuria ongelmia isän alkoholinkäytön ja perheen varattomuuden johdosta. Perheessä oli kuusi lasta ja kolmella lapsella oli jo todettu epäsosiaalisia taipumuksia. Hans oli adoptiopäätöksen jälkeen 1950-luvulla tavannut suomalaisen isänsä, joka oli hänelle moittinut Ruotsia siitä, ettei se auttanut Suomea sotilaallisesti. Minkäänlaista kontaktia ei isän ja pojan välille syntynyt. Äiti kuoli adoptiovuonna 1947. Hän kävi vähän ennen kuolemaansa Tibrossa tervehtimässä poikaansa. Hans edustaa tyypillistä vuosina 1941–1943 lähetettyä lasta. Sosiaaliset tekijät vaikuttivat silloin lähettämisperusteina. Itse edustan tyypillistä v. 1944 lähetettyä lasta. Itse sota ja siihen liittyneet vaaratekijät vaikuttivat silloin lähettämispäätökseen.

Paluuni Suomeen oli tuskallista. Olin 3 ½ vuoden ikäinen. Lasten paluut Ruotsista olivat pääsääntöisesti vaikeita. Anna Freud varottikin lasten paluuseen liittyvistä ongelmista.¹⁰⁵⁷ Tuhansia lapsia jäi pysyvästi Ruotsiin. Myös minun perheeni olisi halunnut pitää minut lopullisesti. Ruotsalainen äitini Svea puhui ”pelätystä kirjeestä”, kun kirje palauttamisestani oli saapunut heille. Eräs lastensiirtojen unohtettu alue on ruotsalaisten vanhempien tunteet tilanteessa, jossa he joutuivat

¹⁰⁵⁵ Ole Ahlholmin kirje äidilleen Annalle 3.9.1944. PKY.

¹⁰⁵⁶ Kokous 15.4.1947. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1945-1950. Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto.

¹⁰⁵⁷ Freud-Burlingham 1943, s.153-154.

luopumaan lapsesta, josta oli muodostunut heille hyvin rakas, kuin oma lapsi. Eräs ruotsalainen kasvatusisä totesi: ”Meitä kiellettiin rakastamasta teitä, mutta kuinka se olisi ollut mahdollista?”¹⁰⁵⁸ Kasvatusisäni Helmer vei minut toukokuussa 1945 Skövden asemalle, jossa siirryin Göteborgista Tukholmaan menevään junaan. Kokemus oli hänelle niin ankara, ettei hän kasvatusäitini kertoman mukaan puhunut mitään koko päivänä.

Palattuani Suomeen en puhunut suomen sanaakaan. Hoin vanhemmilleni toistuvasti heti aamulla herättyäni: ”Var är min pappa och mamma och Siv?” Suomalaiset vanhempani eivät puhuneet ruotsia. Ongelmat olivat suuria. Minulle oli Ruotsissa ollessani syntynyt pikkuveli, joka vaati äitini kaiken huomion. Ruotsissa olin ollut ainoan lapsen asemassa, nyt olin menettänyt sen aseman. Sairastuin paluuni jälkeen kurkkumätään huolimatta rokotuksesta 26.4.1944. Anna Freud mainitsee lasten suuremmasta sairastumisriskistä erojen yhteydessä.¹⁰⁵⁹ Lapsen vastuskyky heikkenee henkisen järkytyksen johdosta.

Äidilläni ei ollut realistista kuvaa pitkäaikaiseen eroon liittyvistä riskeistä. Itse hän on myöhemmin todennut, ettei osannut ajatella sitä, miltä lapsesta tuntui. Minusta oli yksinkertaisesti tullut ruotsalainen lapsi, joka rakasti vain ruotsalaista äitiään ja perhettään. Aika, joka äidilleni oli vain vuosi, oli minulle lähes puolet koko elämästäni. Lapsi ei vastannut hänen ikäväänsä tavalla, jota hän olisi toivonut, ja sen on täytynyt merkitä suurta tuskaa ja pettymystä. Hänen oli pakko todeta, että oli menettänyt poikansa rakkauden ja kiintymyksen. Jotakin meni silloin pysyvästi rikki äidin ja lapsen välisessä suhteessa. Anna Freud kiinnittää huomiota siihen, miten alle kolmivuotiaan lapsen on äärimmäisen vaikeaa rakastaa poissaolevaa äitiä. Lapsi unohtaa nopeasti ja muodostaa korvaavan suhteen uuteen äitiinsä, joka antaa lapselle aikansa ja huomionsa.¹⁰⁶⁰ Tuohon aikaan oli psykologinen tietämys pienen lapsen sielunelämästä hyvin puutteellista Suomessa, kuten näkyy mm. Martti Kailan lausunnoista.¹⁰⁶¹ Lapsen oireiluun vastattiin usein kurinpidollisin toimin. Suhteeni ruotsalaisiin vanhempiini olivat lämpimät ja vietin heidän luonaan kesät 1946–1950. Nämä kesät olivat onnellista aikaa, mutta ne loppuivat aina paluuseen Suomeen.

Kouluni aloitin v. 1948 ruotsalaisessa koulussa. Vanhempieni hyvänä tarkoituksena oli, että näin ruotsin kielen taitoni säilyisi. Kyseessä oli erehdys, koska kodin käyttökieli oli suomi ja ruotsin kieli oli päässyt ruostumaan. Kielivaikeudet haittasivat koulunkäyntiäni. Uudessa Suomessa lokakuussa v. 1942

¹⁰⁵⁸ SVT: Med adresslapp om halsen. 28.12.2008.

¹⁰⁵⁹ Freud-Burlingham 1943, s.53.

¹⁰⁶⁰ Freud-Burlingham 1943, s.119-120.

¹⁰⁶¹ Hemtransportfrågan och frågan om barnens eftervård i Finland. Martti Kailan lausunnon ruotsinnos. Sg FV:2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

esitetty varoitukset siitä, että Ruotsista palaavien lasten kielitaito ei ole riittävä, jotta lapset voitaisiin laittaa ruotsinkieliseen kouluun, pitivät kohdallani täysin paikkansa. *Hufvudstadsbladet* paheksui esitettyjä varoituksia pääkirjoituksessaan ja kieliriita oli jälleen nostamassa päätään lasten edun kustannuksella.¹⁰⁶² Tilanne parani v. 1951, kun siirryin suomalaiseen kansakouluun ja myöhemmin oppikouluun. Opettajan kerran kysyessä, moniko meistä oli ollut sota-aikana Ruotsissa, en nostanut kättäni ylös. Koin, että asiassa oli jotain hävettävää.

1950-luvulle tultaessa yhteydet Ruotsiin vähitellen harvenivat muuttuen lähinnä joulutervehdyksiksi. Koko sotalapsikokemus painui taustalle eikä siitä sen kummemmin keskusteltu perheenkään piirissä. Koskaan ei kuitenkaan syntynyt sellaista tilannetta, että Ruotsi ja ruotsalaiset vanhemmat olisivat kokonaan kadonneet mielestä.

Miten nämä kokemukset ovat vaikuttaneet minuun? Ne ovat vaikuttaneet hyvinkin voimakkaasti lapsuusperheen sisäisiin ihmissuhteisiin, sillä suhde äitiin jäi sisaruksia etäisemmäksi. Kokemukseni vastaa Räsänen omassa tutkimuksessaan tekemiä havaintoja.¹⁰⁶³ Anna Freudin mukaan lapset siirtävät varhaisimpien ihmissuhteidensa mallit muihin ihmisiin, jotka myöhemmin näyttelevät tärkeää osaa heidän elämässään.¹⁰⁶⁴ Uskon myös, että varsinkin paluuseen liittyvät kokemukset ovat jättäneet minuun eräänlaisen perusluottamuksen puutteen elämää ja sen ilmiöitä kohtaan. Mieleen nousevat myös lapsena kokemani syyllisyyden tunteet. Toistuvat erokokemukset ovat asioita, joista olen syyllistänyt itseni, erityisesti, kun paluu ja sopeutuminen eivät sujuneet vanhempien toivomalla tavalla. Olen kokenut, että minussa oli jokin puute tai vika, jota vanhempani eivät voineet hyväksyä. Luultavaa myös on, etten itse edes täysin ymmärrä, miten suuri vaikutus näillä tapahtumilla on aikoinaan ollut, vaikka olenkin tehnyt paljon työtä näiden asioiden parissa. Kun opiskelin ja avioituin, olivat nämä asiat kuitenkin vain taustatekijöitä. Ne nousivat esiin suurella voimalla v. 1978, kun luin Annu Edvardssenin kirjan *Sotalapset*. Kirjoittaja oli itse Helsingissä kerran asunut sotalapsi, joka oli jäänyt pysyvästi Ruotsiin. Yhden kirjan luvun nimi oli ”Kuka minä olen?” ja tästä minulla on varsin pelottava henkilökohtainen muistikuva. Olin kerran isäni ja veljeni kanssa Helsingin Etelä-satamassa kävelyllä. Minulle tuli yllättäen voimakas, kohtauksen kaltainen tunne: ”Kuka minä olen, mitä minä täällä teen?” Menetin kontaktin nimeeni, kadotin hetkellisesti oman identiteettini. Tuntemus kesti joitakin sekunteja. Sain samanlaisia tuntemuksia paikoissa, jotka olivat minulle vieraita, en koskaan tutussa ympäristössä. Ne ovat minulle syvällä oleva muisto siitä, mitä olin tuntenut Helsingin Eteläsatamassa laivan

¹⁰⁶² Hufvudstadsbladet 26.10.1942.

¹⁰⁶³ Räsänen 1988, s.54.

¹⁰⁶⁴ Freud-Burlingham 1943, s.161.

saavuttua sinne toukokuussa 1945, ehkäpä jo Ruotsiin saapumisestani 3.5.1944. Edvardssenin kirja avasi silmäni sellaiseen lapsuuden maisemaan, joka oli ollut torjuttuna ja unohdettuna, mutta joka nyt nousi esiin vaatien kohtaamista. Jos asia olisi aikoinaan yhdessä perhepiirissä käsitelty, kirjan vaikutus tuskin olisi ollut näin suuri.

Vanhempieni kanssa oli vaikeaa keskustella asiasta rakentavassa hengessä. Kukaan ei tullut kysymään, miltä Ruotsiin lähettäminen ja paluu sieltä tuntuivat. Asiat nousivat esiin vasta aikuisiässä. Jo pelkkä asian esille ottaminen koettiin syytöksenä sodan vaikeissa oloissa toimineita vanhempia vastaan. Minulle syntyi tunne kuin osa minusta olisi jäänyt heille täysin vieraaksi. Suomessa vallitsikin puhumattomuus vaikeista asioista, joten oman perheeni reaktio oli tyypillinen. Uskottiin, että kun asioista ei puhuta, ne eivät vaikuta. Kohtaamani torjunta herätti minussa kuitenkin tarpeen saada tietoja tapahtuneesta. Hain tietojani sekä lastensiirtokomitean arkistosta Kansallisarkistosta ja Hjälpkommitten för Finlands barn-järjestön arkistosta Riksarkivetista Tukholmassa. Löysin yllätyksekseni itselleni täysin uusia tietoja. Olinkin ollut lyhyehkön ajan toisessa perheessä ennen sijoittumistani Johanssonien perheeseen. Perheessä oli syntynyt riitaa tukholmalaisen kesälapsen ja minun välillä ja minut oli pakko sijoittaa muualle. Tuleva kasvatusisäni Helmer, joka näki ahdinkoni, ehdotti, että he ottaisivat minut ja niin tehtiinkin. Uudessa perheessä elämäni tasaantui.

Lastensiirtoihin liittyvän tiedon tarpeen seurauksena syntyi kirjani *70 000 pientä kohtaloa*. Sitä tuskin olisi syntynyt, jos asiasta olisi puhuttu avoimesti. Väitöskirjatyo on jatkoa kirjalleni, jonka viime kädessä synnytti kysymys siitä, mitä näin voimakkaan torjunnan taakse kätkeytyy. Sinne kätkeytyi äitini voimakas syyllisyyden tunne, jota ei koskaan rakentavalla tavalla päästy purkamaan.

Äitini palasi myöhemmin asiaan. Hän on kirjoittanut pieneen muistivihkoonsa, että teki erehdyksen lähettäessään minut Ruotsiin. Olisi ollut muitakin vaihtoehtoja. Eräs sellainen olisi ollut se, että hän olisi myös matkustanut Iisalmeen ja hankkinut paikkakunnalta työtä, mikä ei olisi ollut vaikeaa. Hän oli myös pahoillaan aiheuttamastaan kärsimyksestä ja pyysi tekoaan anteeksi. Vielä dementoituneenakin hän muisti Ruotsista paluuni jälkeen hokemani lauseet. Muisto oli hänelle tuskallinen, mutta asian hyväksi oli myöhäistä enää tehdä mitään.

Kokemus on vaikuttanut myönteisesti suhtautumiseeni Ruotsiin ja ruotsalaisiin. Olen myös pitänyt huolta ruotsin kielen taidostani. Kohdallani toteutui Fagerholmin v. 1943 esittämä ajatus pohjoismaisten siteiden lujittumisesta.¹⁰⁶⁵ Arvostan ruotsalaisten ystävällisyyttä, huomaavaisuutta ja auttamisen halua. Minulla on edelleen yhteys kasvatussiskooni, joka asuu Skövdedessä ja kasvatusveljeni

¹⁰⁶⁵ Finlandia uutistoimisto 1943, s.8-9.

vaimoon, joka asuu Tibrossa. Minulle nämä yhteydet ovat elämän rikkaus. Ne ovat jatkoa sille hyvälle, minkä kasvatuskodissani aikoinaan sain kokea. Myös sotalasten yhdistyksissä vallitsee samanlaista myönteistä suhtautumistapaa. Sitä ilmentävät lukuisat Ruotsiin tekemämme matkat.

Kokemus on tehnyt minusta sotalapsitoiminnan järjestöaktiivin. Hoidan tällä hetkellä Suomen sotalapsiyhdistysten keskusliiton suhteita muihin järjestöihin, myös ulkomaille. Keskusliitolla onkin vakiintuneet suhteet Ruotsin, Ison-Britannian ja Saksan vastaaviin järjestöihin. Näen nämä kokemukset osana yhteistä eurooppalaista toisen maailmansodan tunneperintöä. Kuulun myös Tammenlehvän Perinneliiton suojissa toimivaan ”Sodan lasten” perinnetyöryhmään. Ryhmään kuuluu edustajia useista järjestöistä, joiden jäsenet lapsuudessaan kokivat sodan muita voimakkaammin, kuten mm. sotaorvot. Tätä perinnetyöryhmää johtaa tri Aura Korppi-Tommola.

1990-luku ja yhdistystoiminnan alku

Uuden ja voimakkaamman heräämisen sotalapsiasia koki 1990-luvulla, jolloin sotalapset alkoivat lähestyä eläkeikää. Eräänä merkinä tästä voidaan pitää yhdistystoiminnan syntymistä Ruotsissa ja Suomessa. Siviiliväestön kokemukset toisen maailmansodan aikana ovatkin nousseet esiin vasta 1990-luvulla sodan kokeneen lapsisukupolven saavuttaessa kypsän iän ja alkaessa työstää omia muistojaan. Meinanderin mukaan tähän sukupolveen kuuluivat myös sotalapset.¹⁰⁶⁶ Sotalasten kohdalla asia ilmeni yhdistystoiminnan syntymisenä. Järjestäytynyt yhdistystoiminta sai Suomessa alkunsa v. 1991 Kemin sotalapsiyhdistyksen perustamisella. Kemin yhdistyksen perustamisen jälkeen syntyi paikallisia yhdistyksiä eri puolille Suomea. Näitä yhdistyksiä varten perustettiin v. 1997 Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto.¹⁰⁶⁷

Kemin yhdistyksen aktiivisuuden tuloksena saatiin Kemiin sotalapsipatsas *Pieni ikuisuus*, joka on omistettu kaikille sodasta kärsiville lapsille asuinpaikasta riippumatta. Voi katsoa, että se on omistettu myös silloisen vihollisen lasten kärsimyksille. Se paljastettiin v. 1996. Sotalapsipatsaassa on luettavissa lapsen suru ja masennus. Sotalapsipatsas *Ero* paljastettiin Haaparannassa v. 2005 Ruotsin kuninkaan ja Suomen tasavallan Presidentin läsnä ollessa Ruotsin ja Suomen sotalapsiyhdistysten yhteisten ponnistelujen tuloksena. Sekä Kemin että Haaparannan patsaiden kohdalla on kyse menneen kohtaamisesta ja oman tunneperinnön työstämisestä. Molemmat patsaat kuvaavat perheestään eroon joutuneen lapsen ahdistusta ja hämmennystä eli jälleen asioita, joille ei ollut tilaa sota-ajan ja sodan jälkeisen ajan propagandassa ja henkisessä ilmapiirissä. Myös monille rautatieasemille Suomessa on

¹⁰⁶⁶ Christensen-Warring 2007, s.25.

¹⁰⁶⁷ www.sotalapset.fi. 3.6.2008.

kiinnitetty muistolaattoja, jotka kertovat lastensiirroista, viimeksi Helsingin rautatieasemalle toukokuussa 2008. Tukholman satamassa on myös lastensiirroista kertova muistolaatta.

Ruotsiin jääneiden sotalasten järjestötoiminta alkoi v. 1992. Tällöin perustettiin keskusliitto Riksförbundet finska krigsbarn.¹⁰⁶⁸ Keskusliiton perustamisen jälkeen syntyi Ruotsissa paikallisia yhdistyksiä, jotka liittyivät keskusliittoon. Ruotsiin jääneille lapsille elämänmuutos oli suuri, sillä heidän oli luotava itselleen kokonaan uusi identiteetti. Ruotsin sotalapsiyhdistysten keskusliiton v. 2003 tekemässä kyselytutkimuksessa, johon saatiin 265 vastausta, negatiiviset kokemukset olivat positiivisimpia runsaampia. Ruotsiin jääneiden sotalasten mieliin on jäänyt kiittollisuuden vaatimus.¹⁰⁶⁹ Lagnebron Ruotsissa v. 1983 ja v. 1994 tekemät tutkimukset viittaavat Ruotsiin jääneiden sotalasten kokemaan juurettomuuden, epävarmuuden ja menetyksen tunteeseen. Sopeutuminen ruotsalaiseen yhteiskuntaan oli vain pinnallista.¹⁰⁷⁰ Tutkimustulokset Suomessa ja Ruotsissa poikkesivat toisistaan, sillä Räsänen tutkimuksen perusteella Ruotsiin jääneillä sotalapsilla ei esiintynyt vertailuryhmästä poikkeavia ongelmia. Räsänen korostaa, että hänen tutkimuksensa perusteella äideillä ei ole aihetta tuntea syyllisyyttä lapsensa lähettämisestä sotalapseksi. Lapsille ei ole aiheutunut fyysistä tai psyykkistä haittaa.¹⁰⁷¹

Kesällä 2007 teki noin kahdenkymmenen Ruotsiin jääneen sotalapsen ryhmä nostalgisen matkan entisille kotipaikoilleen. Ruotsin TV teki tästä matkasta puolentoista tunnin mittaisen TV-elokuvan *Med adresslapp om halsen*, joka esitettiin Ruotsin TV:ssä 28.12.2008 ja Suomen TV:ssä 1.3.2009. Sotalapset itse kutsuivat matkaansa ”matkaksi lapsuuteensa”. Kansallisarkistosta löytyneet omaa matkaa koskevat tiedot sisälsivät vastauksia kysymyksiin, jotka olivat askarruttaneet monia vielä aikuisiässä. Matka toi esiin ikävän ja kaipuun mitä he tunsivat entistä kotimaataan ja sinne jääneitä omaisiaan kohtaan. Puheenvuoroissa esiintyi myös katkeruutta sekä suomalaista äitiä että ruotsalaista perhettä kohtaan: suomalaista äitiä kohtaan siksi, että oli lähettänyt lapsensa Ruotsiin, ja ruotsalaista perhettä kohtaan siksi, että he olivat palauttaneet lapsen Suomeen, vaikka lapsi oli jo juurtunut Ruotsiin.

Matka lapsuuden muistoihin synnytti uusia siteitä Suomeen. Paikalliset sotalapsijärjestöt Suomessa auttoivat vieraita löytämään heille tärkeitä paikkoja entisessä kotimaassaan. Matka osoitti, miten pitkävaikutteisia lastensiirtojen synnyttämät henkiset seuraamukset ainakin tämän ryhmän kohdalla

¹⁰⁶⁸ www.kringsbarn.se, 3.6.2008.

¹⁰⁶⁹ Riksförbundet Finska Krigsbarn 2003, s.176-177.

¹⁰⁷⁰ Lagnebro 1983, s.156-161, 164; Lagnebro 1994, s.158-161, 163-167.

¹⁰⁷¹ Räsänen 1988, s.116.

olivat.¹⁰⁷² Matkan johtajana toiminut Christer Faberstedt, suomalaiselta nimeltään Armo Airaksinen, toi elokuvassa esiin ajatuksen siitä, että Suomen valtio aiheutti suuren vahingon sotalapsille vaatiessaan ehdottomasti kaikkien palauttamista väestöpoliittisten syiden perusteella.

Tanskassa olleet sotalapset perustivat Suomessa oman yhdistyksensä v. 1992. Tanskaan jääneillä sotalapsilla puolestaan on oma yhdistyksensä Tanskassa. Tämä yhdistys ei ole jakaantunut paikallisosastoihin, kuten Suomen ja Ruotsin yhdistykset. Tanskan sotalapsiyhdistys paljasti v. 2004 Kööpenhaminan Churchill-puistossa Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen muistokiven, joka oli tehty suomalaisesta graniitista.¹⁰⁷³

Myös Englannissa perustettiin v. 1995 toisen maailmansodan päättymisen 50-vuotismuistojuhlan yhteydessä sodan aikana evakuoitujen lasten järjestö Evacuees.¹⁰⁷⁴ Ison-Britannian lasten kokemukset poikkesivat Ruotsiin siirrettyjen suomalaislasten kokemuksista sikäli, että evakuointi tapahtui koululuokittain tutun opettajan johdolla.¹⁰⁷⁵ Edellytykset yhteisten, kollektiivisten muistikuvien syntymiselle olivat paremmat kuin suomalaislasten kohdalla, jotka matkustivat yksilöinä.

Myös Saksassa toimii oma sotalapsiyhdistys ”Kriegskind.de”. Yhdistys on perustettu vasta v. 2003. Yhdistys korostaa sotalasten kokemusten yhteistä eurooppalaista luonnetta ja kuulemisen ja ymmärtämisen merkitystä. Yhdistys keskittyy sodan synnyttämien traumojen hoitamiseen.¹⁰⁷⁶

Sotalapsiyhdistykset Suomessa ja Ruotsissa ovat tuottaneet monia antologioita, joissa sotalapset ovat kirjoittaneet kokemuksistaan.¹⁰⁷⁷ Helsingin seudun sotalapsiyhdistys käynnisti v. 2008 kirjoittajapiirin, josta saadut kokemukset olivat myönteisiä. Kirjoittaminen auttoi ihmisiä jäsentämään kokemuksensa ja siten lisäsi henkistä eheyttä.¹⁰⁷⁸ Se oli myös tapa jättää jälkipolville tietoa erään suvun jäsenen vaiheista. Omasta tarinasta muodostuu silloin osa suomalaisen suvun tarinaa.¹⁰⁷⁹ On syntynyt myös runsas henkilökohtainen muistelukirjallisuus. Ruotsin sotalasten verkkosivulla on bibliografia, jossa on

¹⁰⁷² SVT: Med adresslapp om halsen. 28.12.2008.

¹⁰⁷³ www.finnebarn.dk. 3.6.2008.

¹⁰⁷⁴ www.evacuees.org.uk. 3.6.2008.

¹⁰⁷⁵ Parsons 1998, s.59.

¹⁰⁷⁶ www.kriegskind.de 5.11.2008

¹⁰⁷⁷ Länsi-Suomen Sotalapset ry:n antologia Kaksi maata- kaksi kotia, Pori 2003, Keski-Suomen Sotalapset ry:n antologia Pitäkää mukuloista huolta, Jyväskylä 2004, Pirkanmaan Sotalapset ry Lappu kaulassa maailmalle, Kymenlaakson Sotalapset ry Kymmenedalens Krigsbarn rf Sov gott – suukot ..., Knuutila-Levola: Sotalapsi ei unohda, Hämeenlinna 2000, Kovács: Olin sotalapsi Turku 1995 sekä Pohjola-Norden 1996: Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat ; Ruotsiin jääneet sotalapset ovat myös julkaisseet oman antologiansa: Riksförbundet Finska Krigsbarn. Krigsbarnserinran. Snäll, lydig och tacksam.” Lettland 2003.

¹⁰⁷⁸ Helsingin seudun sotalapset ry:n kirjoittajapiirin antologia Heijastuksia, Helsinki 2009. Kyseessä on yhdeksän kirjoittajan tarina. Kirjasta ilmenee, miten eri tavalla lapset voivat kokea saman asian.

¹⁰⁷⁹ Esimerkiksi Armilan suvun jäsenet ovat koonneet kolmen Armilan suvun sotalapsiveljeksen elämästä ja vaiheista Ruotsissa vihkosen. Se koostuu sota-aikana lähetetyistä kirjeistä, joiden oheen on liitetty myös valokuvia poikien Ruotsin-kodeista. Vihkosen nimi on Kirjeitä sotalapsivuosilta 1941-1946. PKY.

lähes sata kaunokirjallista teosta.¹⁰⁸⁰ Tämän runsaan muistelmakirjallisuuden tuotanto johtuu siitä, ettei asioita ole voitu aikanaan käsitellä ja jakaa perhepiirissä. Sirkka-Liisa Westergård kiteyttää suhtautumistapansa omaan sotalapsikokemukseensa seuraavasti:¹⁰⁸¹

En halua unohtaa. Mutta en myöskään halua olla ylitunteellinen. Haluan selvyiden tästä elämäni tärkeästä vaiheesta. Siitä, mikä oli minulle hyvää ja siitä, mikä oli pahasta. Kaikki ne, jotka kerran on pantu junaan osoitelappu kaulassa tietävät, mistä on kysymys. Sitä ei voi selittää, sitä ei voi pukea sanoiksi. Kyse on uskomattoman vahvasta tunteesta, joka on lähellä pintaa.

Suomen sotalapsilla on oma lehti *Sotalapsi-Krigsbarn*, jossa he voivat kertoa kokemuksistaan kuten rintamamiehet aikanaan *Kansa taisteli-miehet kertovat*-lehdessä. Myös Ruotsiin jääneillä sotalapsilla on oma lehtensä *Medlems Nytt*. Omista kokemuksista kirjoittaminen on sotalapsille terapeutinen kokemus kuten veteraaneillekin.¹⁰⁸²

Bastide on määritellyt kollektiivisen muistamisen yksityisten muistamisen verkottumiseksi ja yhteensulautumiseksi.¹⁰⁸³ Tämä vuorovaikutukseen pohjautuva prosessi ruokkii kollektiivista muistia ja ylläpitää sen jatkuvuutta yksilöiden tasolla. Kollektiivinen muisti on tällöin yksilöiden välisen muistelun lopputuotos, joka elää jatkuvasti. Tällainen muistelu liittyy esimerkiksi lastensiirtojen muistolaattojen ja patsaiden paljastustilaisuuksiin. Jokainen sotalapsi tuo muisteluun oman panoksensa, jonka merkitys ja ominaispaino vaihtelevat. Kollektiivinen muisti on eräänlainen toisiinsa kietoutuneiden yksilöllisten muistikuvien taulukko, jota ei olisi olemassa ilman yksilöiden muisteluita. Nämä aktiivisten muistelijoiden muistikuvat kohtaavat toisensa ja muodostavat muistamisen mallin, joka elää omaa elämäänsä. Bastide kutsuu tätä prosessia nimellä ”networks of complementarity”, jolla hän tarkoittaa verkostoa, jota kuvaa kertojan muille ryhmänsä jäsenille omalla kerronnallaan osoittama arvostus. Ryhmän hiljaiset jäsenet eivät luo kollektiivista muistia, vain aktiiviset kokemuksensa jakajat. Bastiden mielestä tämä yhteisen muistelun prosessi vaikuttaa henkilön identiteettiin.

Bastiden malli toteutuu hyvin sotalasten yhdistystoiminnassa. Muiden tarinat muokkaavat ja täydentävät omaa sotalapsuuden tarinaa, jota kirjoitetaan jatkuvasti uudelleen. Muistikuvat elävät jatkuvasti vuorovaikutussuhteessa muihin, saman kokeneisiin. Kyseessä on yhteisen lapsuuteen liittyvän merkittävän kokemuksen jakaminen vertaisryhmän kanssa. Yhdistyksillä on terapeutinen

¹⁰⁸⁰ www.krigsbarn.se. Bibliografia on viimeksi päivitetty 16.5.2008.

¹⁰⁸¹ Westergård 2002, s.64.

¹⁰⁸² Veteraanien oma lehti alkoi ilmestyä vuonna 1957 eli aikana, jolloin heidän arvostuksensa oli alhaalla. Kinnunen-Kivimäki 2006, s.302-311.

¹⁰⁸³ Winter-Sivan 1999, s.27-29.

merkitys menneen yhteisen muistelun ja myös oman eheytyksen kannalta. Tyypillistä ja olennaista on puhuminen ja kuulluksi tuleminen.

Mitkä tekijät vaikuttavat sotalasten omien muistikuvien muodostumiseen? Peltonen puhuu muistin dualismista, pinnalla ja syvällä olevien muistojen vuorovaikutuksesta. Pinnalla olevia muistoja ohjaa älyllinen, harkittu muisti, kun taas syvällä olevia muistoja ohjaa tunne. Syvällä olevan muistin pyrkimyksenä on palauttaa muisto sellaisena kuin se tapahtumahetkellä oli. Pinnalla oleva muisto taas muovaa muiston tämän päivän intressien mukaiseksi. Antropologi Margaret Millsin mukaan olennaisinta on usein se, mitä ei sanota.¹⁰⁸⁴

Peltonen puhuuikin muistin politiikasta eli halusta muuttaa tai parannella mennyttä oman ajattelun ja oman nykyhetken mukaiseksi ottamalla huomioon, miltä muiston tulisi näyttää. Peltonen puhuu myös lapsen vaikenemisesta. Monet hänen tutkimuksensa kertojat viittasivat implisiittisesti lapsen tajuun olla kyselemättä liikoja.¹⁰⁸⁵

Noin puolet sotalapsista oli alle kouluikäisiä Ruotsiin lähetettäessä.¹⁰⁸⁶ Anna Freudin Lontoossa tekemien havaintojen mukaan erokokemus on pienelle lapselle hyvin pelottava. Lapset reagoivat eroon ahdistuneesti.¹⁰⁸⁷ Kyseessä on voimakas hädän elämys, kun lapsi yhtäkkiä huomaa joutuneensa eroon perheestään ja olevansa täysin vieraassa ympäristössä vieraiden ihmisten keskellä. Suomalaislapsille eroon liittyy vielä kielen menetys: lapsen uudet hoitajat eivät puhuneet lapsen ymmärtämää kieltä. Jotain peruuttamatonta tapahtui, kun äiti ja lapsi erotettiin toisistaan. Vaikka uusi yhteys syntyi Ruotsista paluun jälkeen, se ei aina palautunut entisen kaltaiseksi.¹⁰⁸⁸ Kyse on lapsen kokemusmaailman kannalta tapahtumasta, jonka merkitystä ei Suomessa sodan aikana eikä sen jälkeen tajuttu.

Myös sotaorpous oli kipeä asia, josta ei aina voinut puhua. Hävinneessä maassa ei voinut tuoda esiin kipeitä menetyksiä moraalin vuoksi. Taloudellisista ja aineellisista tappioista kyllä puhuttiin.¹⁰⁸⁹ Saksan sodan kokeneet lapset eivät voineet avoimesti kertoa kokemuksistaan ja suruistaan. Heidät vaiennettiin viittaamalla vielä pahempiin asioihin, esimerkiksi juutalaisten joukkokuolemaan holokaustissa. Tuli

¹⁰⁸⁴ Peltonen 2003, s.18,19.

¹⁰⁸⁵ Peltonen 2003, s.11-13.

¹⁰⁸⁶ Ks. liitetaulukko 2.

¹⁰⁸⁷ Freud-Burlingham 1943, s.43-45.

¹⁰⁸⁸ Serenius 2002, s.14-48; Räsänen 1988, s.54.

¹⁰⁸⁹ Malmi 2001, s.11.

olla kiitollinen siitä, että sai jäädä eloon.¹⁰⁹⁰ Lasten vaikeisiin kokemuksiin liittyvä torjunta ja puhumattomuus ovat yleismaailmallisia ilmiöitä.

Eri lapsiryhmät kokivat sodan vaikutukset eri tavoin. Kuusisto-Arponen viittaa paikkatunteen murtumista koskevassa tutkimuksessaan siihen, miten muistelu on ollut monen evakon selviytymiskeino. Evakkolasten ja sotalasten perheet erosivat kuitenkin siinä kohden, että evakkolapsille matka oli ahdistavuudestaan huolimatta yhteinen kokemus muun perheen kanssa. Perheissä kyettiin aiheen vaikeudesta huolimatta keskustelemaan evakkomatkaan liittyvistä kokemuksista eri tavalla kuin sotalasten perheissä. Sotalasten osalta aiheesta muodostui monessa perheessä vaiettu asia, tabu, josta ei keskusteltu. Sotalapsilta puuttui perheen yhteinen suuri kokemus, toisin kuin karjalaisilta evakkolapsilta.¹⁰⁹¹

Sotalapset ja nykypäivä

Sotalasten maailmassa on idullaan tekijöitä, jotka vaikuttavat kollektiivisen, historiallisen tietoisuuden syntymisen suuntaan. Näitä ovat vireä yhdistystoiminta ja laaja muistelukirjallisuus, jossa henkilökohtaisten muisteluiden lisäksi käsitellään lastensiirtoja myös historiallisena tapahtumana. Tyypillistä kuitenkin on, että lastensiirto nähdään omien kokemusten läpi. Ne, joille kokemus oli myönteinen, näkevät lastensiirrot suurenmoisena humanitaarisena pelastusoperaationa. Sitä vahvistavat elinikäiset ystävyys-suhteet ruotsalaiseen kasvatusperheeseen. Ne taas, joiden kokemus oli kielteinen, näkevät lastensiirrot suurena erehdyksenä, joka synnytti inhimillisiä tragedioita.

Ressler ja muut kiinnittävät huomiota lapsen identiteettiin ja erityisesti kielen merkitykseen identiteetin syntymisessä.¹⁰⁹² Smeds tuo esiin sen, miten kielen puuttuminen vaikeutti paluun jälkeisestä sopeutumisesta suomalaiseen perheeseen.¹⁰⁹³ Palanneet lapset olivat omaksuneet vastaanottajamaansa kielen, kulttuurin ja tavat. Vasta kielen kautta lapsesta tuli oman yhteisönsä todellinen, aito jäsen. Oman äidinkielen unohtuminen aiheutti ongelmia koulunkäynnissä. Räsänen mukaan vertailuryhmän ja sotalasten koulumenestyksessä oli selvä ero, jonka hän katsoi johtuvan kieleen liittyvistä ongelmista.¹⁰⁹⁴ Sotalasten heikommalla koulumenestyksellä oli elinikäinen rajoittava vaikutuksensa esimerkiksi työelämään sijoittumisessa.

¹⁰⁹⁰ Bode 2005, s.20-21.

¹⁰⁹¹ Kuorsalo-Saloranta 2005, s.199-207. Kuusisto-Arposen mukaan evakkolasten paikkatunne murtui pakkolähdöissä.

¹⁰⁹² Ressler ja muut 1988, s.126.

¹⁰⁹³ Smeds 2000, s.175-177.

¹⁰⁹⁴ Räsänen 1988, s.46.

Ressler ja muut korostavat myös, etteivät erokokemukset välttämättä johda lapsen psyykkiseen vammautumiseen. Tutkijat viittaavat tässä yhteydessä Espanjan, Ison-Britannian ja Suomen lastensiirtoihin ja niiden jälkiseuraamuksista tehtyihin tutkimuksiin. Tutkijoiden mielestä Räsänen tekemä tutkimus osoitti, että Ruotsiin siirrettyjen lasten ryhmä ja kotimaassa pysyneiden lasten ryhmä eivät juurikaan eronneet toisistaan psyykkisen sairastamisen suhteen.¹⁰⁹⁵ Räsänen tutkimustulokset eivät kuitenkaan poista sitä, etteikö sotalapsilla olisi sellaista käsittelemätöntä ahdistusta, jota ei ole diagnostisoitu ja joka ei ole vaatinut suoranaista hoitoa, mutta joka on kuitenkin heikentänyt merkittävästi elämän laatua.¹⁰⁹⁶ Räsänen tutkimus herättää kysymyksen mittareiden validiteetista. Räsänen johtopäätökset tukevat Kailan sodan jälkeen antamia lausuntoja, joissa psyykkisten seuraamusten merkkejä ei ollut havaittavissa.¹⁰⁹⁷ Räsänen ehdottikin v. 1995 väitöskirjansa löydöksiin perustuen, että perheet Suomessa voisivat ottaa vastaan pakolaislapsia Bosniasta samalla tavoin kuin ruotsalaisperheet ottivat vastaan suomalaislapsia sodan aikana.¹⁰⁹⁸

Vanhemmista eroon joutuminen kriisiaikana voi kuitenkin aiheuttaa kauaskantoisia psyykkisiä seuraamuksia. Pesonen ja muut totesivat tutkimuksessaan, joihin liittyi myös terveydentilan fyysisiä mittauksia, että lapset, jotka sodan aikana erotettiin vanhemmistaan ja siirrettiin turvaan riippumatta siitä, siirrettiinkö heidät kotimaahansa tai Ruotsiin, kärsivät n. 60 vuoden ikäisinä 20 % enemmän masennusoireista kuin verrokkiryhmä, joka sai olla vanhempiansa – lähinnä äidin – kanssa. Masennusoireiden määrä kasvoi 33 %:iin, mikäli ero oli kestänyt yli 3 vuotta. Tutkimus kertoo pitkittyneistä post-traumaattisen stressin oireista, masennuksesta ja jopa pysyvistä muutoksista kortisoolitasoissa. Monelle lapselle ero suomalaisesta äidistä ja uusi ero ruotsalaisesta äidistä ja perheestä on saattanut olla vaikein sotaan liittyvä kokemus, joka on jättänyt jälkensä. Helsinki-kohortin tilastollisissa analyyseissä on sosiaalisen aseman merkitys vakioitu, joten masennustulokset olivat riippumattomia lapsen perheen sosioekonomisesta asemasta.¹⁰⁹⁹ Niitä ei voida selittää viittaamalla lapsen jo etukäteen huonoon ennusteeseen, joka perustui perheen heikkoon asemaan ja varattomuuteen. Näin kuitenkin sodan jälkeen tehtiin varsin yleisesti.¹¹⁰⁰ Sotalasten henkisen terveydentilan pitäisi olla

¹⁰⁹⁵ Ressler ja muut 1988, s.126; ks. myös Räsänen 1988, s.119.

¹⁰⁹⁶ Ks. myös Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson 2007, s.1131.

¹⁰⁹⁷ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18.

Riksarkivet. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Hemtransportfrågan och frågan om barnens eftervård i Finland. Sg FV:2. Ruotsinkieliset käännökset Suomesta pyydytyistä asiantuntijalausunnoista.

¹⁰⁹⁸ Hufvudstadsbladet 23.9.1995.

¹⁰⁹⁹ Helsinki-kohortti 1934-44. Dosentti Anu Pesoselta 20.2.2009 saatu julkaisematon taulukkotieto.

¹¹⁰⁰ Ks. esim. Lapsi ja nuoriso n:o 2/1949 Sovellettu satu koivusta ja tähdestä. S.7-9; Lapsi ja nuoriso n:o 12/1953 Sodanaikaisen lastensiirron jälkivaiheita, s.17-19, 29.

tänne jääneitä lapsia paremman, sillä lapset siirrettiin pois kohtaamasta sodan kärsimyksiä ja kauhuja. Tutkimuksesta voidaan vetää myös se johtopäätös, että vaurio koski vain osaa lapsista. Enemmistö siirretyistä lapsista ei ole kärsinyt siirroista niin paljon, että olisi syntynyt masennusoireita aikuisiässä.

Pesosen ja muiden tutkimustulos poikkeaa kansallisen sotalapsitutkimuksen alustavasta tuloksesta, jossa masennusoireiden keskiarvojen eroja verrokkiryhmään nähden ei havaittu.¹¹⁰¹ Eräs tutkituista toteaa kuitenkin:

*Sotalapsikokemukseni oli kaiken kaikkiaan myönteinen. Olen tavallaan iloinen siitä, että oma äitini ehti kuolla pois, ennen kuin alettiin puhua syyttävästi vanhemmista, jotka lähettivät lapsensa tuntemattomiin oloihin. Samoin Ruotsin mammani ja pappani säästyivät ikäviltä puheilta. Tähän saakka ääneen ovat päässeet lähestulkoon vain ne sotalapset, joilla oli huonoja kokemuksia. Itsekin olin aivan ensimmäiset viikot toisessa perheessä kuin siinä, mihin sisareni oli sijoitettu (karkasin siskon luo, hän oli minua kolme vuotta vanhempi, tämä onkin jo toinen tarina). Elämä on kohdellut minua lempeästi, joko sodasta ja sen kokemuksista johtuen tai siitä huolimatta. Vaikka kaikki on hyvin, täytyy minun myöntää, että jonkinsortista juurettomuutta tunnen itsessäni. En kuitenkaan kutsu sitä masennukseksi, jota mielen tilaa mielestäni näissä esitetyissä kysymyksissä oli ihan liikaa, liekö muoti-ilmiö? Sotalapsireissuni (kaksi matkaa) ovat uskoakseni pohjana sille, että lasten kovat kohtalot kehityksessa ovat lähellä sydäntäni, eli lompakkoani (UNICEF). Olin iloinen, kun sain olla mukana ensimmäistä kertaa tällaisissa kyselyissä.*¹¹⁰²

Kansallisessa sotalapsitutkimuksessa ilmenivät lasten paluuseen liittyvät vaikeudet. Monilla oli ristiriitainen tunne siitä, mihin kuului. Koulunkäynti Suomessa oli vaikeaa (ks. alaluku ”Miksi lapset eivät palaa”). Ristiriitaiset tutkimustulokset osoittavat, kuinka haasteellista psykologinen tutkimustyö on silloin, kun itse tutkittavasta tapahtumasta on kulunut vuosikymmeniä. Helsinki-kohortin ja kansallisen sotalapsitutkimuksen tutkimuksissa on eräitä merkittäviä eroja. Helsinki-kohortin tutkittujen ryhmä oli huomattavasti suurempi. Sen 13 345 tutkitusta henkilöstä 1 778 oli arkistotietojen

¹¹⁰¹ Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson 2007, s.1131. Kansallisessa sotalapsitutkimuksessa ei todettu masennusoireita verrokkiryhmään nähden. Pesosen ja muiden tutkimus (Helsinki-kohortti 1934-44) kohdistui helsinkiläislapsiin ja separaatiokokemukset oli huolellisesti tarkistettu verrokkiryhmän osalta. Kansallinen sotalapsitutkimus kohdistui koko maahan. Kyselylomakkeella kysyttiin, oliko haastateltava lähetetty sodan aikana sukulaisten tai ystävien luo tai täysin vieraaseen paikkaan Suomen sisällä. Verrokkiryhmän lomakkeella antamia erokokemuksiin liittyviä tietoja ei tarkistettu, koska arveltiin, ettei maan sisällä tapahtuneilla eroilla ollut merkitystä lapsen kannalta.

¹¹⁰² Dosentti Nina Santavirralta 3.1.2010 saatua Kansalliseen sotalapsitutkimukseen liittyvää aineistoa.

mukaan ollut sotalapsena Ruotsissa tai Tanskassa.¹¹⁰³ Kansallinen sotalapsitutkimus koostui 1 000 tutkitusta.¹¹⁰⁴ Helsinki-kohortin tutkimukseen sisältyi myös fysiologisia mittauksia. Tutkimustuloksiin on saattanut vaikuttaa se, että Helsinki-kohortissa ei tutkittu sotalapsia omana erityisryhmänä, kuten tehtiin kansallisessa sotalapsitutkimuksessa. Tulokset saatiin suuremman tutkimuksen oheistuloksina.

Sotalapsuuden kokenut Serenius kritisoi standardimuotoisia sotalapsille suunniteltuja kyselytutkimuksia todetessaan, ettei hänen kokemustensa olennainen ydin olisi tullut esiin yhdessäkään standardikyselyssä. Hän viittaa myös ajan ja oman kypsymisen ja kasvun merkitykseen. Jos häneltä olisi 1970–1980-luvuilla kysytty lapsuuden erojen vaikutusta myöhempään elämään, hän olisi kiistänyt vaikutuksen toisin kuin nyt. Kipeä avioerokokemus ja siihen saatu ammattiapu palauttivat lapsuuden kokemusten merkityksen hänen mieleensä.¹¹⁰⁵ Sereniuksen mielipiteeseen on helppo yhtyä. Kyseessä on 80 000 erilaista tarinaa. Myös Helsingin seudun sotalapsiyhdistyksen kirjoittajapiirin tuottama antologia *Heijastuksia* osoittaa, kuinka eri tavalla lapset ovat saman asian kokeneet.¹¹⁰⁶

Jähi on väitöskirjassaan käsitellyt kokemuksista puhumisen merkitystä. Lapsuuden kokemuksista kertominen on kokemusten koskettamista kielellisesti. Haastatellut kuvasivat suhdettaan lapsuuden vaikeisiin kokemuksiin ruumiillisena prosessina. Kokemukset olivat ”pinnan alla”, ”peitossa”, sisällä ”mustana möykkynä”, joka ”sulaa hitaasti”. Kertomalla kokemukset alkavat saada merkitystä, ne tarinoituvat. Kielellistämällä kokemukset ne ikään kuin autetaan ulos ruumiista, jolloin niihin saadaan etäisyyttä.¹¹⁰⁷ Sotalapsiyhdistykset ovat hyvä foorumi oman kokemuksen purkamiselle. Omista kokemuksista kirjoittamisella on samansuuntainen tervehdyttävä vaikutus. Rüsenin mukaan historiatutkimuksella on myös terapeutista merkitystä historiallisissa kysymyksissä sen antaessa tapahtumille uusia, tutkittuun tietoon pohjautuvia merkityksiä.¹¹⁰⁸

Helsinkiläinen teatteri ”Avoimet ovet” esitti v. 2004 näytelmän *Meitä on monta*. Siinä kuvattiin sotalasten ja sotaorpojen kokemuksia teatterin keinoin. Esitys oli yleisö- ja arvostelumenestys.¹¹⁰⁹ Aiheesta on tehty 2000-luvulla kolme elokuvaa. Ne kuvaavat lastensiirtoja tapahtumana, joka on rajuudessaan syvällisesti vaikuttanut lasten myöhempään elämään. Koulu-TV esitti v. 2002 kaksiosaisen tv-elokuvan *Sotalapsen tarina*.¹¹¹⁰ Muita elokuvia ovat Erja Dammertin

¹¹⁰³ Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson 2007.

¹¹⁰⁴ Lapsi myrskyn silmässä – sotalapsi silloin (1939-1945) ja nyt. Nina Santavirran Tampereella 5.9.2008 pitämä esitelmä.

¹¹⁰⁵ Serenius 2002, s.14-48; Serenius 1995.

¹¹⁰⁶ Helsingin Seudun Sotalapset ry:n kirjoittajapiiri.2009.

¹¹⁰⁷ Jähi 2004, s.169-171.

¹¹⁰⁸ Rüsen 2004, s.93-94.

¹¹⁰⁹ www.avoimetovet.fi 13.8.2009.

¹¹¹⁰ Koulu-TV. Sotalapsen tarina. 2.12.2002 ja 5.12.2002.

dokumenttielokuva *Sotalapset* (2003) sekä Klaus Härön elokuva *Äideistä parhain* (2005). Myös näiden tunteisiin voimakkaasti vetoavien elokuvien sanoma on ristiriidassa virallisen poliittisen näkemyksen kanssa, kuten oli myös monien kaunokirjallisten tuotteiden sanoma. Kirjailija Eila Kostamon mukaan vammauttavat, torjutut muistisisällöt ovat päässeet purkautumaan vasta vuosikymmenten kuluttua. Silloin on avautunut mahdollisuus kokemusten haltuunottoon jäsentävän tulkinnan avulla.¹¹¹¹

Härön elokuvan päähenkilö Eero menettää isänsä sodassa. Sotaorpos oli yksi peruste lapsen Ruotsiin lähettämiseksi. Vuosia kestänyt ero suomalaisesta äidistä rikkoi äidin ja Eeron välisen suhteen, kuten palauttaminen Suomeen rikkoi Eeron ja ruotsalaisen äidin välisen suhteen. Elokuva tuo hyvin esiin myös ruotsalaisten vanhempien vaikeat tunteet hetkellä, jolloin lapsi piti palauttaa Suomeen. Elokuvan perussanoma on sovinto menneisyyden kanssa, sillä äiti ja poika kykenevät kohtaamaan toisensa elokuvan lopussa käydyssä keskustelussa. Äiti ymmärsi lopulta tapahtuman merkityksen lapsen kannalta Eeron todetessa, että osa hänestä jäi pysyvästi Skooneen. Härön elokuvan ansio oli siinä, että se nosti vaikeat, torjutut tunteet ja kokemukset pintaan. Sotalasten kannalta sillä on ollut tervehdyttävä vaikutus.

Meinander toteaa viitaten elokuvan synnyttämään keskusteluun, että Härön elokuvasta *Äideistä parhain* käydyssä keskustelussa koko lastensiirtotapahtuma kaikessa laajuudessaan saatettiin nähdä yhden ihmiskohtalon kautta traagisena erehdyksenä.¹¹¹² Kokemusten, muistikuvien ja menneen hahmottamisen perimmäinen luonne on kuitenkin viimekädessä aina yksilöllinen. Kokonaisuus riippuu monesta tekijästä: lapsen iästä Ruotsiin lähetettäessä, Ruotsissa olon kestosta ja ruotsalaisten vanhempien antamasta rakkaudesta, Suomeen paluun ja sopeutumisen onnistumisesta, koulunkäynnin onnistumisesta, lapsen perhetaustasta ja perheen mahdollisista ongelmista. Yhden tarinan perusteella tapahtunut yleistäminen johtaa harhaan, olipa tämä kokemus sitten myönteinen tai kielteinen.

Kokonaisvaltainen näkemys menneestä

Sotalapset itse ja heidän usein jo edesmenneet vanhempansa tietävät varsin vähän lastensiirtojen taustalla vaikuttaneista poliittisista päätöksistä ja niiden taustatekijöistä. Historiatutkimus pyrkii tuottamaan uutta, luotettavaa tietoa menneisyyden tapahtumista perinteisillä historiatieteen

¹¹¹¹ Laulajainen 2006, s.18.

¹¹¹² Christensen-Warring 2007, s.25.

tutkimusmenetelmillä. Uudella tiedolla on eheyttävä ja lääkitsevä vaikutus. Tutkimus nostaa tietoisuuteen uusia, unohduksiin vaipuneita tai poliittisista syistä torjuttuja tapahtumia.¹¹¹³

Menneisyys elää keskuudessamme monissa eri muodoissaan. Rüsen on kehittänyt historian tutkimuksen viitekehyksen, josta hän käyttää nimitystä historiakulttuuri. Siihen sisältyvät kaikki ne alueet, joissa historiallisen tapahtuman vaikutus heijastuu nykyyhteen, kuten julkisuudessa käydyt menneisyyden tapahtumiin liittyvät keskustelut, erilaiset tapahtumaa kuvaavat näyttelyt, teatteriesitykset, kaunokirjalliset tuotteet, patsaat ja muut muistomerkit, muistojuhlat jne. Kyseessä on tavattoman laaja alue, jossa historiallisen tapahtuman jälkiseuraukset elävät ja vaikuttavat nykyyhtessä. Lastensiirotojen välttämättömyydestä lehdistössä 1970– ja 1980 – luvulla käyty kiistely kuuluu Rüsenin historiakulttuurin piiriin, samoin kuin sotilapsipatsaat Kemissä ja Haaparannassa sekä muistolaatat eri rautatieasemien seinillä ja Tukholman satamassa Skeppsbrolla. Myös sotilasten yhdistystoiminta Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa ja kasvava muistelukirjallisuus kuuluvat saman käsitteen piiriin.

Rüsen määrittelee historiakulttuurille kolme ulottuvuutta, jotka kukin tarkastelevat menneisyyttä omista näkökulmistaan. Ne yhdessä muodostavat kokonaisuuden, jonka osat voivat olla ristiriidassa keskenään, mutta joita ei voida erottaa toisistaan, sillä ne vaikuttavat jatkuvasti toisiinsa. Nämä näkökulmat ovat poliittinen, esteettinen ja kognitiivinen.¹¹¹⁴

Rüsen määrittelee poliittisen näkökulman toiminnaksi, jonka avulla ohjailaan yhteisön kollektiivista muistia ja asennoitumista menneeseen tapahtumaan. Sitä ohjaavat yhteiskunnan instituutiot, jotka luovat poliittisen strategian sille, miten jokin menneisyyden tapahtuma tulisi muistaa. Sensuuri ja propaganda kuuluvat sen välineistöön. Pahimmillaan yhteisön muistin manipulointi esiintyi kommunistisessa historian vääristelyssä, jossa jopa valokuvista poistettiin epäsuosioon joutuneet henkilöt.¹¹¹⁵ Esteettisen näkökulman Rüsen määrittelee toiminnaksi, jonka avulla luodaan menneisyyden tapahtumista ihmisten asenteisiin vaikuttavia mielikuvia kaunokirjallisuudessa, runoudessa, teatteriesityksissä tai historiallisessa tutkielmassa. Sillä vaikutetaan ihmisten asenteisiin esteettisin keinoin. Väinö Linna on *Tuntemattomalla sotilalla* vaikuttanut voimakkaasti suomalaisten jatkosotaa koskeviin kollektiivisiin asenteisiin nostamalla esiin suomalaisen rivimiehen tavalla, joka oli ristiriidassa silloisen virallisen näkemyksen kanssa. Kirja sai osakseen kansan suuren suosion.¹¹¹⁶

¹¹¹³ Rüsen 2004, s.201

¹¹¹⁴ Rüsen 2004, s. 21–22, 94, 106–108.

¹¹¹⁵ Winter-Sivan 1999, s. 6–7.

¹¹¹⁶ Christensen-Warring 2007, s.16–17.

Kognitiivisen näkökulman Rüsen määrittelee toiminnaksi, jonka avulla pyritään työstämään menneisyyttä tuottamalla tutkittua, luotettavaa historiallista tietoa menneisyyden tapahtumista. Rüsen tuo esiin uuden tiedon merkityksen toteamalla, että tiedolla voi olla terapeutin merkityksensä erilaisissa yhteiskunnallisissa kiistakysymyksissä, sillä uusi tieto vaikuttaa näkemyksemme menneisyydestä.

Rüsen yhdistää nämä kolme toisistaan riippuvaista näkökulmaa kutsuen niitä historiallisen näkemyksen periaatteeksi. Sen kautta luodaan uusia merkityksiä menneelle tapahtumalle joko poliittisen strategian keinoin, kognitiivisen strategian keinoin, joilla tuotetaan uutta historiallista tutkimustietoa, tai esteettisen strategian keinoin runoudella tai retoriikalla. Historiallisen näkemyksen avulla luodaan uusia lähtökohtia asennoitumiselle menneeseen tapahtumaan, menneisyys voidaan hahmottaa uudelleen. Rüsen käyttää tästä historiatutkimuksen luomasta kokonaisvaltaisesta, eri näkökulmat yhdistävästä periaatteesta nimitystä historiallisen merkityksen periaate tai meta-kriteeri.¹¹¹⁷

Rüsenin lähestymistavan etuna on, että se sitoo yhteen menneisyyden ja nykyisyyden huomioimalla historiallisen tapahtuman vaikutukset nykyhetkessä. Se antaa myös mahdollisuuden arvioida virallista näkemystä menneestä tapahtumasta historiallisen tutkimuksen tuottaman uuden tiedon avulla. Myös historian kokijat voivat antaa oman yksilöllisen merkityksensä tapahtumalle taiteen keinoin kuten kirjallisuuden, runouden, elokuvien tai näytelmien kautta. Taustalla vaikuttaa menneisyyden tapahtuma, joka on voitu kokea hyvinkin eri lailla. Kokemus voi poiketa virallisesta näkemyksestä ja jopa haastaa sen.

Rüsenin poliittista näkemystä vastaa lähinnä sodanaikaisen sosiaaliministeri Fagerholmin lastensiirtoja voimakkaasti puoltava näkemys. Lastensiirtoja ei saanut kritisoida, sillä kritiikki loukkasi hyväntahtoista auttajaa. Kritiikki tukahdutettiin sodan aikana sensuurin toimenpitein ja lastensiirroista luotiin propagandan keinoilla yhteiskunnan toivoma asiantila. Sodan jälkeenkin tuli asiaan suhtautua kiittollisuuden tuntein. Vain myönteisten seikkojen esittäminen oli sallittua. Pohjoismainen suuntaus oli sodan jälkeen syntyneen Paasikiven linjan toinen peruspilari. Kielteisten seikkojen esiin tuominen lastensiirroista olisi loitontanut Suomea muista Pohjoismaista.

Tämä virallinen näkemys sai v. 1976 haastajansa kaunokirjallisuuden piiristä. Vaikeimmat sotalapsikokemukset purkautuivat kirjoittamisen kautta. Markku Lahtelan teos *Yksinäinen mies* oli kuvaus sotalapsikokemuksesta, joka oli ristiriidassa virallisen näkemyksen kanssa. Se sai seurakseen muuta sotalasten kirjallisuutta, jossa tuotiin esille erokokemuksen merkitys lapsen kannalta.

¹¹¹⁷ Rüsen 2004, s.108-109.

Lastensiirtojen kyseenalaistaminen lähti liikkeelle sotalasten oman kaunokirjallisen tuotannon kautta. Ne pohjautuivat omakohtaisiin, usein hyvin tuskallisiin kokemuksiin.

Historiatutkimus – vastaten Rüsenin kognitiivista näkemystä – tuo esiin sellaisia kollektiivisesta tietoisuudesta hävinneitä tietoja, jotka ovat ristiriidassa virallisen, poliittisen näkemyksen kanssa. Lastensiirtoihin liittyneitä ratkaisuja ei suinkaan aina ohjannut puhdas humanitaarinen halu auttaa lapsia, vaan myös sisä-, ulko- ja väestöpoliittiset seikat vaikuttivat päätöksiin ennen kaikkea Suomessa, mutta myös Ruotsissa. Lastensiirrot olivat suomalaisen yhteiskunnan tukemaa tavoitteellista toimintaa. Niitä väestöpoliittisia tavoitteita, mitä hankkeelle asetettiin, ei kuitenkaan saavutettu, vaan lastensiirtojen seurauksena Suomi itse asiassa menetti väestöpotentiaaliaan. Huomattavalle osalle siirretyistä lapsista on toimenpiteestä koitunut elinikäisiä seuraamuksia, vaikka tarkoituksena oli suojella lapsia sodan järkytyksiltä. Lastensiirtojen jo sodan aikana herättämästä vastustuksesta Suomessa on kokonaan vaiettu, vaikka kokemus osoitti, että lastensiirtojen arvostelijoiden esittämät epäilyt ja pelot olivat perusteltuja. Tätä asiaa ei sodan jälkeen tuotu lainkaan julkisuudessa esiin. Tähän puolestaan vaikutti sodan jälkeinen poliittinen tilanne. Lastensiirtojen käynnistäjät olivat sodan jälkeen kommunismin voimakkaimpia vastustajia. Lastensiirtojen todellisuuden ja jo sodan aikana esitettyjen varoitusten esilletuominen sodan jälkeen olisi heikentänyt heidän asemaansa. Eräs keskeisimmistä kommunismin vastustajista Suomessa sodan jälkeen oli Fagerholm.

Kollektiivisesta tietoisuudesta sekä Suomessa että Ruotsissa on häivytetty lastensiirtojen suunnitelmallinen käyttäminen ulkopoliittisten tarkoituksien ajamiseen Suomessa jatkosodan aikana, sensuurin poliittisin perustein tapahtunut lastensiirtojen arvostelun kieltäminen sekä voimakkaan propagandan suuntaaminen vanhempiin lastensiirtojen lisäämiseksi. Tietoisuudesta on myös hävinnyt eduskunnassa sodan aikana esitettyjen pelkojen reaalinen toteutuminen sodan jälkeen, jota ei muuta se, että eduskunnassa v.1942 tapahtunut lastensiirtojen kritisointi tapahtui sekin poliittisin perustein. Tietoisuudesta on myös kadonnut lastensiirtokomitean jyrkkä väestöpoliittinen katsantokanta sodan jälkeen, samoin kuin poliittisen eliitin vaikeneminen lastensiirtojen yllättävästä lopputuloksesta. Myös tässä vaikenemisessa vaikuttivat poliittiset taustatekijät, lähinnä Paasikiven linja. Koska toiminta oli yhteiskunnan ohjaamaa, tavoitteellista toimintaa, tulisi käytettävissä olla myös tietoa asetettujen tavoitteiden tosiasiallisesta saavuttamisesta. Sitä ei tähän mennessä ole ollut käytettävissä. Tämän tutkimuksen tuottaman tiedon perusteella kyseessä oli väestöpoliittisten tavoitteiden kannalta laajakantoinen poliittinen erehdys, josta on monista syistä vaiettu, mutta josta olisi paljon opittavaa tämän päivän lapsipakolaisten kohtelussa Suomessa.

Historiatietoisuus auttaa sotalapsia luomalla laajemman, kokonaisvaltaisen näkemyksen tapahtumasta, joka on voimakkaasti vaikuttanut heidän lapsuuteensa sekä myös heidän suomalaisiin ja ruotsalaisiin vanhempiinsa. Näkemys kohoaa silloin omien kokemusten tasolta koko kansaa koskevalle tasolle, sillä perheiden päätöksiin vaikutettiin valtiiovallan toimesta poliittisen propagandan keinoin tavalla, joka synnytti vääristyneen kuvan lastensiirtojen todellisuudesta. Tästä toiminnasta eivät lapsensa Ruotsiin lähettäneet vanhemmat sodan jälkeen saaneet tietoa, joskin yhteiskunta tuki taloudellisesti niitä vanhempia, jotka koettivat saada lapsensa sodan jälkeen oikeudellisin keinoin takaisin. Saatuja kokemuksia ei analysoitu vastaisen varalle, kuten tehtiin Isossa-Britanniassa.¹¹¹⁸ Kokemusten arviointi olisi osoittanut kiittämättömyyttä avun tarjoajaa kohtaan. Asiassa toimittiin avun tarjoajan ehdoilla myös sodan jälkeen, jolloin jouduttiin käsittelemään lastensiirto-operaation yllättäviä seuraamuksia.

Sotalapsen omasta kokemuksesta muodostuu tämän kokonaisvaltaisen näkemyksen kautta osa laajempaa sodan varjostamaa kokonaisuutta, jossa vaikuttivat samanaikaisesti keskenään kamppailevat poliittiset voimat sekä Suomessa että Ruotsissa. Lastensiirtoja puoltaneet poliittiset voimat Suomessa olivat vahvempia kuin siirtoja vastustaneet voimat saaden vaikutusvaltaisimmat kannattajansa suomenruotsalaisen vähemmistön ja sosiaalidemokraattien edustajista. Lastensiirtoja puoltaneet poliittiset voimat ovat ohjanneet kollektiivista tietoisuutta sekä sodan aikana että pitkälle sodan jälkeenkin. Kreikassa todellisen nälänhädän oloissa lastensiirtojen herättämä vastareaktio väestön keskuudessa oli niin voimakas, että siirroista luovuttiin. Lastensiirtoja vastustaneet voimat olivat Kreikassa niitä ehdottaneita voimakkaampia, vaikka olosuhteet olivat Suomen olosuhteita oleellisesti vaarallisempia.

Oman sotalapsikokemuksen hahmottaminen osana laajempaa kokonaisuutta merkitsee samalla Rüsenin kokonaisvaltaiseen historianäkemykseen kuuluvan kognitiivisen näkökulman vahvistumista poliittisen näkökulman kustannuksella. Tähän laajempaan näkemykseen sisältyy samalla kyky nähdä Suomen lastensiirrot ja niiden seuraamukset osana eurooppalaista, toiseen maailmansotaan liittyvää tunneperintöä, jonka käsittelyllä pyritään keventämään sodan aiheuttamia sukupolvien yli ulottuvia seuraamuksia ihmisten elämässä.¹¹¹⁹ EU käynnisti v. 2005 projektin, johon n. sata henkeä seitsemästä Euroopan maasta kirjoitti muistojaan sodasta ”muistolaatikoihin”, jotka sitten kiersivät ympäri

¹¹¹⁸ Esim. Isaacs, Susan (editor): Cambridge Evacuation Survey. Tutkimuksessa analysoitiin n. 3000 Lontoosta Cambridgeen evakuoitun lapsen kokemuksia vielä sodan kestäessä.

¹¹¹⁹ Esim. Radebold-Bohleber-Zinnecker 2008: Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteten Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen. Saksassa on paljon kiinnitetty huomiota sukupolvelta toiselle siirtyvien traumojen olemassaoloon ja niiden käsittelyyn.

Eurooppaa. Monet eurooppalaiset saivat tätä kautta ensimmäisen kerran kuulla Suomen suorittamista lastensiiroista.¹¹²⁰ Myös Svenska litteratursällskapet i Finland julkaisi samana vuonna teoksen *Minnen från krigstiden*.¹¹²¹ Teos sisälsi eri alueilta henkilökohtaisia muisteloita sodan ajalta. Myös lapset ja sotalapset heidän joukossaan kertoivat sotaan liittyvistä muistoistaan. Lasten kokemukset oli nyt nostettu rintamakokemusten rinnalle.

¹¹²⁰ www.makingmemoriesmatter.org 23.8.2009.

¹¹²¹ Svenska litteratursällskapet i Finland 2005.

TUTKIMUKSEN TULOKSISTA

Tässä tutkimuksessa on humanitaariseksi lastensiirroksi määritelty sellainen toiminta, joka on vapaa poliittisista, sotilaallisista, taloudellisista tai muista ei-humanitaarisista vaikuttimista. Ruotsissa talvisodan aikana tehdyissä lastensiirtoihin liittyvissä päätöksissä vaikuttivat humanitaaristen tekijöiden rinnalla vahvat poliittiset tekijät. Ei ole sattuma, että lastensiirtojen ajatus syntyi eroamaan joutuneen ulkoministeri Rickard Sandlerin perheessä. Sandler, jonka edustama ulkopoliittinen suuntaus konkretisoitui Ahvenanmaan yhteisessä puolustussuunnitelmassa Suomen kanssa, joutui pettymään suunnitelmissaan ja suuntautui 2.12.1939 tapahtuneen eronsa jälkeen Suomen humanitaariseen auttamiseen yhdessä vaimonsa kanssa. Eräs avun muoto oli hänen vaimonsa ajatus Suomen lasten siirtämisestä Ruotsiin turvaan pommituksilta. Sandler tuki vaimoaan lastensiirtoasiassa. Maja Sandlerin lasten turvallisuuden vuoksi kokeman ahdistuksen lisäksi on perheessä saatettu keskustella yhteisen puolustussuunnitelman kariuduttua maiden sitomisesta yhteen juuri lastensiirtojen avulla. Tämä oli myös Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon tavoite.

Pääministeri Hansson joutuikin luopumaan monista Suomeen nähden omaksumistaan tiukoista neutraliteetti-linjauksista. Painetta helpottamaan hän tarvitsi jopa kuninkaan antamaa poliittista tukea. Omalta pieneltä osaltaan Hanssonin paineita helpotti Suomelle annettu humanitaarinen apu lastensiirtojen muodossa. Lastensiirrot sopivat hyvin Hanssonin puuttumattomuuspolitiikkaan, joten avustusmuoto sai virallisen Ruotsin taloudellisen tuen. Lastensiirtoja hoitaneen yksityisen komitean valtiollistaminen oli ainutkertainen tapahtuma Ruotsin historiassa. Samalla avustustoiminta siirtyi hallituksen valvontaan. Kuningashuoneen jäsenen siirtyminen komitean johtoon antoi sille muita avustuskomiteoita korkeamman statuksen. Taustalla vaikutti Ruotsin kansan tavattoman suuri auttamisen halu, mikä ilmeni niiden perheiden suurena lukumääränä, jotka olivat halukkaita ottamaan suomalaislapsen hoitoonsa. Suomen itsenäisyyden säilyminen ei kuitenkaan ollut Ruotsin poliittiselle johdolle sodan arvoinen asia. Hanssonin asenne Suomen sotilaalliseen auttamiseen pysyi viileänä, sillä hänen velvollisuutensa oli pitää Ruotsi sodan ulkopuolella hinnalla millä hyvänsä. Sota olisi Ruotsille merkinnyt ennen sotaa aloitetun hyvinvointivaltion rakentamisen keskeytymistä ja kymmenien tai peräti satojen tuhansien ruotsalaisten kuolemaa.

Lastensiirroilla haluttiin talvisodan aikana tietoisesti vahvistaa sekä Suomen kotirintamaa että lisätä sotilaiden suorituskykyä. Nämä seikat palvelivat samalla Ruotsin omia intressejä. Suomi olisi kyennyt turvaamaan lastensa olemassaolon omien rajojensa sisällä. Talvisodan lastensiirrot olivat muihin kuin todellisiin turvallisuustarpeisiin pohjautuvia ja jopa lasten kannalta vaarallisia. Lastensiirroilla ei

myöskään saavutettu niitä poliittisia tavoitteita, mihin niillä pyrittiin. Niiden laajuus ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa jäivät jatkosodan siirtoja vähäisemmiksi.

Myös Suomen puolella vaikuttivat poliittiset tekijät päätöksiin. Maalaisliittolaisen ministeri Juho Koiviston lasten siirtämistä koskevan kielteisen päätöksen olisi tullut olla sitova toimintaohje Eljas Erkolle. Päätös sivuutettiin kertomatta asiaa ruotsalaisille, sillä se olisi loukannut vilpittömiä avun tarjoajia. Lastensiirtojen toteutuminen talvisodan aikana oli paljolti Erkon aktiivisen toiminnan tulosta. Rickard Sandler edusti ulkoministerinä juuri niitä pohjoismaisen yhteistyön ajatuksia, joiden puolesta Erkko oli taistellut.

Vaikka Suomen puolella esiintyi lastensiirtojen vastustusta, olivat lastensiirtoja puoltaneet poliittiset voimat vahvempia kuin niitä vastustaneet. Erityisen voimakkaasti asiassa vaikuttivat suomenruotsalaiset poliitikot. Ernst von Bornin ja Karl-August Fagerholmin, sotamarsalkka Mannerheimin ja Eljas Erkon rooli on talvisodan lastensiirtojen päätöksenteossa keskeinen. Katsottiin lasten vahvistavan siteitämme muihin Pohjoismaihin taistelussa, joka koski koko kansan olemassaoloa. Lapsi Ruotsissa oli samalla side länteen. Tämä oli asia, joka meni ylitse kaiken muun. Edes joukkokuljetusten riskit eivät pysäyttäneet kuljetuksia, kuten tapahtui Isossa-Britanniassa Churchillin päätöksellä. Koska lastensiirrot sopivat samalla hyvin myös pääministeri Hanssonin puuttumattomuuspolitiikkaan vähentäen häneen kohdistuvia poliittisia paineita, oli kyseessä monen poliittisen tekijän samanaikainen vaikutus. Lastensiirtojen aloittamiselle oli riittävän laaja-alainen poliittinen pohja.

Lastensiirto merkitsi Suomelle lasten menettämiseen liittyvän riskin ottamista. Talvisodan jälkeen Ruotsiin jäikin 926 lasta. Ei voida olettaa näiden lähes tuhannen lapsen kuolleen Suomen ilmapommituksissa. Fagerholmin on täytynyt tämä luku vaieten hyväksyä. Talvisodan lastensiirtojen kokemuksista ei koskaan laadittu kriittistä arviota. Pitkälle menevä Suomen ja Ruotsin välisten hyvien suhteiden vaaliminen esti saadun kokemuksen kriittisen arvion, koska se olisi loukannut ruotsalaisia.

Suomen lasten herättämällä säälin tunteella ei vaikutettu Ruotsin poliittiseen johtoon, mutta kylläkin Ruotsin kansaan, jonka keskuudessa muodostui suoranainen kansanliike lasten hyväksi. Hanssonin linja piti kaikista Erkon, Mannerheimin ja Suomen hallituksen jäsenten ponnisteluista huolimatta. Ruotsi kuitenkin tuki merkittäväällä tavalla Suomea, koska puskurivaltion säilyminen sen ja Neuvostoliiton välissä oli sille tärkeää sen oman turvallisuuden kannalta.

Talvisodan lastensiirto muodosti alkusoiton seuraavan sodan avustustoiminnalle. Se ohjasi jatkosodan aikana syntyneitä ratkaisuja. Jatkosodan lastensiirtoja kaikkine yksityiskohtineen ei voida ymmärtää ymmärtämättä talvisodan aikana syntyneitä ratkaisuja ja niiden taustoja.

Jatkosodan alkaessa ei ajatus lastensiirroista saanut Suomen viranomaisten hyväksyntää. Talvisodan alkuvaiheen kielteinen kanta toistui. Suomessa katsottiin v. 1941, että varoja tarvittiin kipeämmin muihin tarkoituksiin kuin lasten kuljetuskustannuksiin. Tilanne johti siihen, että avustustoiminta sai hetkellisesti toisen suunnan: ruotsalaista varallisuutta lahjoitettiin perheiden tukemiseen Suomessa. Tämä toiminta noudatti ministeri Juho Koiviston talvisodan aikana omaksumaa linjaa.

Ruotsalaiset kuitenkin palasivat lastensiirtoihin syyskuussa 1941. Sosiaaliministeri Karl-August Fagerholmille lähetettiin 3.9.1941 lastensiirtojen aloittamista koskeva tarjous. Siinä ruotsalaiset olivat valmiita antamaan varoja lastensiirtoihin sillä nimenomaisella ehdolla, että sosiaaliministeri vahvistaa, että siirrot ovat toivottavia. Näin myös tapahtui hyvin nopeasti ja lastensiirrot käynnistyivät syksyllä 1941. Fagerholmin päätös noudatti talvisodan ajan linjauksia. Aikaisempi ulkomaisen avun keskustoimikunnan torjuva kanta lastensiirtoihin oli kierretty tekemällä asia riippuvaiseksi Fagerholmin suostumuksesta. Tilanne muistutti talvisodan aikana tapahtunutta Juho Koiviston kielteisen päätöksen sivuuttamista ja koko asian siirtymistä lastensiirtoihin myönteisesti suhtautuvien suomalaisten poliitikkojen käsiin.

Fagerholmin syyskuussa 1941 tekemän nopean päätöksen yhteydessä ei muita vaihtoehtoja harkittu, vaan katsottiin lasten siirtäminen väliaikaiseen huoltoon Ruotsiin kaikin puolin tyydyttäväksi ratkaisuksi lasten enemmistön kannalta. Fagerholmille kyseessä oli pohjoismaisen solidaarisuuden ja yhteistyön käytännön ilmenemismuoto. Alun perin Fagerholmin tiedossa oli, että osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Lähinnä Paavo Virkkusen lastensiirroista esittämä kritiikki on myöhemmin aiheuttanut Fagerholmin adoptioihin liittyneiden pelkojen lisääntymisen. Se näkyy hänen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille v. 1943 lähettämässä kirjeessä.

Myös kansainvälinen politiikka vaikutti lastensiirtoja koskeviin päätöksiin. Tukholman ylikäskynhaltija Torsten Nothin pyysi joulukuussa 1941 Ruotsin hallituksen apua avun toimittamisessa lapsille Suomeen Punaisen Ristin kansainvälinen komitean (ICRC) valvonnassa. On huomattava, että ajatuksen avun toimittamisesta Suomeen esitti Nothin, ei sosiaaliministeri Fagerholm. Avun vieminen lasten kotimaahan ja Ruotsin elintärkeät kauppapoliittiset edut suhteessa liittoutuneisiin joutuivat kuitenkin törmäyskurssille. Ruotsi oli Göteborgin liikenteen valvonnan kautta brittien poliittisessa

kontrollissa. Huomattavien elintarvikemäärien vieminen Ruotsista Suomeen olisi aiheuttanut vakavia seuraamuksia, koska Suomi ja Iso-Britannia olivat sotatilassa keskenään.

Ruotsin elintärkeät edut olivat vaarassa, joten muita vaihtoehtoja kuin lasten siirtäminen Ruotsiin ei ollut, jos todella haluttiin pikaisesti auttaa lapsia. Tämä vaihtoehto eliminoi samalla poliittiset riskit, sillä muutoin olisi jouduttu törmäyskurssille Ison-Britannian kanssa eikä varovainen pääministeri Hansson ottanut riskejä. Kyseessä oli Ruotsin oma turvallisuus. Hänen asemassaan riskejä olisi tuskin ottanut kukaan muukaan, varsinkin, kun käytettävissä olivat valmiit organisaatiot lasten siirtämiseen ja Suomen johtavan sosiaaliviranomaisen myönteinen asenne lastensiirtoihin.

Punaisen Ristin kansainvälinen komitea (ICRC) arkistossa ei ole merkintää ruotsalaispoliitikkojen käynneistä tai avunpyynnöistä Suomen lasten auttamista koskevassa asiassa, joten sen puoleen ei ole asiassa edes käännytty. Toimenpide olisi ICRC:n suostumuksen lisäksi vaatinut liittoutuneiden suostumuksen ja vaatinut aikaa vieviä neuvotteluja. Suostumusta tuskin olisi saatu Suomen ja Ison-Britannian välisen sotatilan vuoksi.

Ainoa keino välttää lasten siirrot Suomesta olisi ollut ostaa ruotsalaisin varoin viljaa Saksan miehittämiltä alueilta, kuten esim. Tanskasta. Näin tehtiinkin kesällä 1942. Paavo Virkkusen esittämä kysymys siitä, miksei tähän avustamisen muotoon heti turvauduttu, on hyvin perusteltu. Jos syyskuussa 1941 olisi suunnattu Ruotsin apu ruotsalaisin varoin tapahtuvaan elintarvikkeiden ostoon Suomelle joukkoruokinnan järjestämistä varten, olisi avustustoiminta saanut periaatteessa toisen suunnan. Se olisi kuitenkin edellyttänyt sitä, että Fagerholm olisi yhtynyt Juho Koiviston aiemmin esittämään ajatukseen avun toimittamisesta Suomeen lastensiirtojen asemesta ja toiminut tämän mukaisesti. Fagerholm kuitenkin näki eri avustusmuodot toisiaan täydentävinä, ei toisiaan poissulkevinä. Näin hän pyrki maksimoimaan Ruotsilta saadun avun. Myös ruotsalaisten lehtien liian synkkä kirjoittelu nälkään kuolevista Suomen lapsista lisäsi niiden perheiden lukumäärää, jotka olivat halukkaita ottamaan suomalaislapsen hoitoonsa. Fagerholm ei oikaissut tätä lehdistön antamaa virheellistä kuvaa, vaan tuki sitä omilla lausunnoillaan.

Verrattaessa Suomen lastensiirtoasian käsittelyä Ison-Britannian merentakaisien ("overseas") lastensiirtojen käsittelyyn eroaa se asian parlamentaarisessa käsittelytavassa ja parlamentaarisessa valvonnassa. Isossa-Britanniassa lastensiirto oli parlamentin käsittelyssä alusta lähtien. Churchill teki päätöksen hänelle alun perinkin vastenmielisen operaation keskeyttämisestä suuren lapsijoukon menestyttyä elokuussa 1940 lapsia kuljettaneen laivan torpedoinnin yhteydessä. Parlamentin käsittelyssä olivat myös lasten evakointisuunnitelmat maan sisällä.

Suomessa päätöksen lastensiirtojen aloittamisesta v. 1941 teki yksi ministeri eikä päätöstä käsitelty valtioneuvostossa. Myös eduskunta sivuutettiin päätöksenteossa. Mikäli eduskunnan mielipidettä asiasta olisi kysytty, olisi asia mutkistunut ja sen käsittely hidastunut. Fagerholmille asia oli vähämerkityksinen muiden sosiaaliministerille sodan aikana kuuluvien kysymysten rinnalla (ts. liite 15). Asian vähättely sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän taholta kävi ilmi myös eduskuntakeskustelun yhteydessä keväällä 1942.¹¹²² Suomessa ei myöskään noussut niin voimakasta yleistä vastustusta lastensiirtoja kohtaan kuin nälänhädän runtelemassa Kreikassa v. 1942, jossa väestön vastarinnan johdosta jouduttiin luopumaan lastensiirroista.¹¹²³

Jatkosodan aikana lastensiirrot politisoituivat enemmän kuin talvisodan aikana. Tukholman lähettilään Jarl A. Wasastjernan raportti tammikuulta 1942 osoittaa lastensiirtojen poliittisen merkityksen niiden luodessa Suomelle myönteistä mielialaa tilanteessa, jossa Suomen arvostus oli vähäisempää kuin talvisodan aikana. Valtiollisen sensuurin puuttuminen lastensiirtoja koskevaan arvosteluun perustui viime kädessä Suomen ja Ruotsin välisten suhteiden hoitoon. Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) toiminta osoitti, että lastensiirrot oli jatkosodan alkuvaiheessa määritelty propagandakohteeksi. Ne muuttuivat tällöin ulkopoliittisiin päämääriin pyrkivän toiminnaksi, jota ohjasivat muut kuin humanitaariset vaikuttimet.

Lastensiirtojen politisoituminen syveni helmikuussa 1942 natsimielisen IKL:n tehdessä toivomusaloitteen siitä, että suomalaislapsen adoptio ulkomailla olisi tehtävä riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin hyväksynnästä. Tämän toivomusaloitteen hyväksyminen olisi käytännössä merkinnyt irtisanoutumista vuoden 1931 solmitusta yhteispohjoismaista avioliittoon, lapseksiottamista ja holhousta koskevasta sopimuksesta. Sopimuksen irtisanominen ja suomalaislapsen adoption tekeminen riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin kannanotosta olisi vaikuttanut kielteisesti Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin. Ruotsalaiset eivät olisi sitä ymmärtäneet. Se olisi samalla palvellut Saksan intressejä. Lastensiirtojen arvostelu kohdistui myös saksalaisille vastenmielistä Fagerholmia vastaan, sillä hän oli lastensiirtojen keskeisin ja samalla näkyvin henkilö Suomessa.

IKL:n tekemän toivomusaloitteen taustalla vaikuttivat poliittiset tekijät lasten menettämiseen liittyvän huolen rinnalla. Haluttiin heikentää Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita. Tanskaa ei näissä keskusteluissa mainittu lainkaan, vaikka sielläkin oli n. 4 000 suomalaislasta. Toivomusaloitteen kautta voitiin myös arvostella saksalaisille vastenmielistä suomalaista politiikkaa. Fagerholm joutui myöhemmin eroamaan saksalaisten vaatimuksesta saksalaisvastaisten puheidensa johdosta. Paavo

¹¹²² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu 1942.

¹¹²³ Haertel 2003, s.76-80.

Virkkusen esittämässä kritiikissä vaikutti taustalla myös pedagoginen kokemus, joka syntyi työstä koululaisten parissa. Lastensiirtoa vastustaneet poliittiset voimat olivat kuitenkin jälleen niihin myönteisesti suhtautuvia voimia heikompia. IKL:n toivomusaloitetta ei esitettyssä muodossa hyväksytty, vaan uskottiin, että asioihin voitiin vaikuttaa, jos lasten adoptioluvut nousisivat liian suuriksi. Käsitys oli virheellinen. Käytännön kokemus osoitti, että eduskunnassa esitetty pelko lasten menettämisestä oli hyvin perusteltu poliittisista taustatekijöistä huolimatta.

Saksan Suomen lähettilään von Blücherin maininta raportissaan Berliiniin maaliskuussa 1942 lastensiirtojen poliittisesti myönteisestä vaikutuksesta suomalaisiin osoittaa, että myös saksalaiset kiinnittivät asiaan huomiota. Ruotsin Suomelle antaman avun vähättelyyn liittyvän *Ajan Suunnan* kirjoituksen julkaiseminen Norjassa ilmestyvässä miehitysjoukkojen lehdessä osoitti saksalaisten odottavan ruotsalaisilta enemmän sotilaallista panostusta Suomen hyväksi. Arvostelun painopiste ei kuitenkaan ollut lastensiirroissa, vaan siinä, että odotettiin Ruotsilta aktiivisempaa panosta Suomen sotaponnistelujen tukemisessa. Lehden myöhemmin uutisoimissa lastensiirtoihin liittyvissä uutisissa oli myönteinen sävy, koska lastensiirrot viime kädessä tukivat Suomea.

Lastensiirtojen kritiikki vaikutti kielteisesti Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin, mikä näkyi ruotsalaisten lehtien kirjoittelussa. Ruotsalaisten lehtien mukaan suomalaisten adoptiopelko oli liioiteltua. Ruotsalainen humanitaarisuus nostettiin kaiken arvostelun yläpuolella. Osapuolet olivat hyvin kaukana toisistaan eikä sodan jälkeen enää muistettu niitä keskusteluja, mitä lastensiirtoihin liittyvistä riskeistä oli sodan aikana käyty. On huomattava, että ruotsalaisen lastensiirtoja hoitavan avustusjärjestön mielipide adoptioista muuttui ajan kuluessa. Vaikka avustusjärjestö vastusti v. 1942 suomalaislasten adoptioita, muuttui sen kanta adoptioille myönteiseksi sodan jälkeen. Avustusjärjestön johtaja Lars Östberg viittasi lastensiirtojen päättämiskonferenssissa v. 1948 yhteispohjoismaiseen sopimukseen korostaen Ruotsin oikeuslaitoksen suvereenisuutta adoptiopäätöksissä. Suomen viranomaisten rooli oli vain neuvoa-antava. Ruotsin adoptiolainsäädäntöä muutettiin v. 1944 siten, että adoption perusteet laajenivat ja helpottivat myös suomalaislapsen adoptiota. Östberg viittasi v. 1949 kiistojen lapsista ollessa kuumimmillaan vähän aiemmin tehtyihin Ruotsin KKO:n päätöksiin, joiden perusteella kasvattilapsi sai vastoin aiempaa kirjallista sopimusta jäädä Ruotsiin ruotsalaisen lääkärin antaman lausunnon perusteella.¹¹²⁴ Päätös herätti katkeruutta Suomessa, jossa kasvattilapsisopimusta tulkittiin kirjaimellisesti. Ruotsalainen oikeuskäytäntö otti näiden päätösten jälkeen lapsen oman mielipiteen huomioon. Ruotsin lähetystö seurasi adoptioihin

¹¹²⁴ Helsingin Sanomat 21.4.1949.

liittyviä mielialoja Suomessa ja toimitti tiedot avustusjärjestölle Ruotsiin, joka oli jatkuvasti hyvin informoitu lapsiin liittyvistä mielialoista Suomessa sekä sodan aikana että sen jälkeen.

Eduskunta sai tiedon, että 15.9.1949 kotimaahan oli palaamatta vielä 15 174 suomalaislasta. Hallituksen toimenpiteistään v. 1948 antaman kertomuksen johdosta annetussa perustuslakivaliokunnan mietinnössä esittivät eräät valiokunnan jäsenet mietintöön liitettäväksi lausunnon, jossa lasten palauttamiseen tähtääviä toimenpiteitä olisi edelleen tarmokkaasti jatkettava. SKDL käytti tilannetta poliittisesti hyväkseen. Lastensiirtojen lopputulos ei ollut kommunisteille vain inhimillisen tragedian hoitoa, vaan samalla poliittinen ase sosiaalidemokraatteja vastaan sodanjälkeisessä valtataistelussa, joka tosin tuolloin oli jo ratkennut sosialidemokraattien eduksi. SKDL piti lasten menetystä sotamenetyksenä, josta sota-ajan viranomaiset olivat vastuussa. Lastensiirrot eivät SKDL:n mielestä olleet pelkästään humanitaarinen toimenpide, vaan niitä oli käytetty Neuvostoliiton vastaisen sodan tukemiseen. Tämä pitikin paikkansa, sillä Ruotsin poliittinen eliitti halusi tukea Suomea sotaponnisteluja sen taistelussa Neuvostoliittoa vastaan.¹¹²⁵ Hyökkäys kohdistui samalla nimenomaan Fagerholmia vastaan, joka oli lastensiirtojen keskeinen henkilö Suomessa.

RKP:n edustaja Ernst von Born toi ulkopoliittiset tekijät mukaan keskusteluun todetessaan, että lastensiirtoihin liittyvää asiaa oli käsitelty ulkoasiainvaliokunnassa ja todettu, ettei mihinkään toimiin ole asiassa syytä ruveta. Asialla oli myös ulkopoliittista merkitystä. Von Born korosti myös kiitollisuuden osoittamisen merkitystä ruotsalaisille. RKP oli innokas lastensiirtojen kannattaja sodan alusta lähtien. Von Bornin esittämä kiitollisuudenvaatimus oli erikoinen tilanteessa, jossa Suomea oli annettujen tietojen perusteella kohdannut niin suuri lasten menetys, että asiaa voitiin pitää kansallisena onnettomuutena. Taustalla vaikuttivat ulkopoliittiset syyt, lähinnä sodan jälkeinen skandinaavinen suuntautuneisuus osana Paasikiven linjaa.¹¹²⁶ Suhteet muihin Pohjoismaihin, ennen kaikkea Ruotsiin, muodostivat Paasikiven ajattelussa tasapainottavan vastapainon suhteille Neuvostoliittoon. Tämä oli eräs syy asiasta vaikenemiseen, sillä lastensiirtojen seuraamusten saama kielteinen julkisuus olisi loukannut ruotsalaisia.

Eduskunnalle ilmoitettu määrätieto n. 15 000 lasta oli kuitenkin virheellinen, sillä todellinen menetys oli ilmoitettua lukua huomattavasti pienempi. Ruotsin väestökirjanpitoon perustuvan maahanmuuttotilaston mukaan vietiin Ruotsissa kirkonkirjoihin sodan jälkeen n. 7 100 sellaista suomalaislasta, joiden ei voi katsoa kuuluvan normaalin maahanmuuton piiriin. Luku on noin puolet eduskunnalle ilmoitetusta luvusta ja osoittaa, miten puutteellisten tietojen varassa eduskunta myös

¹¹²⁵ Ks. myös Westerlund 2009, s.391.

¹¹²⁶ Ks. myös Majander 2004, s.67.

sodan jälkeen joutui toimimaan. Talvisodan jälkeen eduskunnalle ilmoitettiin liian pieni Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä, v. 1950 taas ilmoitettu luku oli noin puolta suurempi kuin todellinen lukumäärä.

Pohjoismainen yhteenkuuluvuuden tunne oli este uusille poliittisille ideologioille Suomessa. Kun IKL v. 1942 kiinnitti huomiota lasten menettämisen riskeihin, oli taustalla samalla pyrkimys erkaannuttaa Suomea Ruotsista. Sama pyrkimys oli myös SKDL:llä v. 1950. Pohjoismaisen suuntauksen vastustaminen toistui, ideologia vain vaihtui. Lastensiirtojen yllättävä lopputulos tarjosi SKDL:lle asean sosiaalidemokraatteja ja ennen kaikkea Fagerholmia vastaan sekä samalla keinon vahingoittaa pohjoismaista suuntausta, mikä nyt puolestaan palveli Neuvostoliiton intressejä. Lapset eivät suinkaan olleet perimmäisenä syynä asian esille ottamiseen. Kylmä sota oli täydessä käynnissä heijastaen vaikutuksensa myös Suomeen. Kun asia otettiin uudelleen esille eduskunnassa v. 1952, jolloin lastensiirtoihin liittyneet inhimilliset tekijät olivat etualalla, ei asia kommunisteja enää kiinnostanut. He eivät olleet mukana tukemassa liberaalisen kansanpuolueen edustajaa Juho Tenhiälää. Tukijoiden joukossa oli maalaisliiton ja kokoomuksen edustajia. Nyt oli kysymys vain lastensiirtoihin liittyvien inhimillisten tragedioiden hoidosta eli niiden vanhempien tukemisesta, jotka pyynnöstään huolimatta eivät saaneet lapsiaan takaisin Ruotsista.

Jatkosodan lastensiirtoja kuvaa ruotsalaisten aloitteellisuus, Suomen aluksi kielteinen asenne siirtoihin, pienimuotoiset lastensiirrot jo ennen sodan puhkeamista ja Ruotsiin myönteisesti suhtautuneen sosiaaliministeri Fagerholmin nopea päätös siirtojen aloittamisesta. Poliittisilla tekijöillä oli voimakas vaikutus eduskuntakäsittelyssä Suomessa vuosina 1942 ja 1950 sekä myös Ruotsin valtiopäivillä sodan aikana käydyissä lastensiirtoihin liittyneissä keskusteluissa.

Lastensiirrot olivat avustusmuoto, joka toteutui Suomen valtion valvonnassa ja ohjauksessa. Niillä pyrittiin tiettyihin, lähinnä väestöpoliittisiin tavoitteisiin. Systemaattista arviota lastensiirroista avustusmuotona ei Suomessa jatkosodan jälkeen tehty, vaikka yksittäisiä mielipiteitä esitettiin kiistojen lapsista kärjistyessä. Tässä tutkimuksessa tehdään ensimmäisen kerran arvio lopputuloksesta väestöpoliittisten tavoitteiden pohjalta. Ruotsiin jäi pysyvästi n. 7 100 lasta. Lasten saama hoito pelasti n. 2 900 lapsen hengen. Lopputulos merkitsee sitä, että Suomi menetti n. 4 200 lasta siirtojen seuraamuksena. Lastensiirtojen lopputulos oli ikävä yllätys asiaa hoitavalle viranomaiselle eli sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, joka jyrkästi vaati kaikkien lasten palauttamista Ruotsista sodan jälkeen, sillä lasten jääminen Ruotsiin ei vastannut Suomen kansallisia etuja. Se väestöpoliittinen hyöty, mitä Suomi toimenpiteellä tavoitteli, jäi saavuttamatta. Lastensiirtokomitealla ei kuitenkaan

ollut riittäviä keinoja tilanteen korjaamiseksi. Kyseessä oli avustusmuotoon liittyvä rakenteellinen riskitekijä.

Lopputuloks oli viime kädessä riippuvainen avustuskohteen eli lapsen syvästä kiintymisen tarpeesta häntä hoitavaan aikuiseen kansallisuudesta riippumatta. Lopputuloksen arvioinnissa on väestöpoliittisten lukumäärätietojen rinnalla huomioitava myös se, että osalle lapsista koitui toimenpiteestä henkisiä jälkiseuraamuksia perheidensä sisäisissä ihmissuhteissa, erityisesti äitisuhteissa. Myös koulunkäynnissä oli ongelmia kielivaikkeuksien vuoksi. Lastensiirrot lisäsivät sodan jälkeen nuorisorikollisuutta. Lastensiirtoja voidaan pitää laajakantoisena poliittisena erehdyksenä, josta on runsaasti opittavaa tulevaisuuden kriisejä varten.

Sodan jälkeiselle ajalle tunnusomainen piirre oli vaikeneminen lastensiirroista. Vaikeneminen perustui paljolti siihen, etteivät odotukset kaikilta osin toteutuneetkaan. Virallinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat tässä asiassa toisensa. Torjutut tunteet nousivat kuitenkin myöhemmin esiin lähinnä kirjallisuuden ja elokuvien kautta. 1990-luvulla käynnistynyt yhdistystoiminta on merkinnyt sotalaisten keskinäisen yhteydenpidon syvenemistä. Myös Suomen rautatieasemille ja Tukholman satamaan pystytetyt muistolaatat sekä kaksi sotalapsipatsasta kertovat sen, ettei lastensiirtojen muisto ole pyyhkiytynyt pois. Menneisyys on läsnä nykyhetkessä sotalaisten järjestäytymisenä ja jatkuvasti kasvavana muistelukirjallisuutena. Lastensiirrot vaikuttavat edelleen nykyhetkessä sekä Suomessa, Ruotsissa että Tanskassa. Tunteiden rinnalla on kognitiivinen, tiedollinen osuus lastensiirroista, niiden päätöksenteosta, politiikan vaikutuksesta päätöksiin ja suomalaisen yhteiskunnan ohjauksessa tapahtuneen tavoitteellisen toiminnan tuloksista jäänyt vähemmälle huomiolle. Kokonaisvaltainen kuva lastensiirroista on puuttunut. Tässä asiassa voi historiatutkimus tulla avuksi tuottamallaan uudella tiedolla, joka samalla auttaa jäsentämään oman kokemuksen osaksi laajempaa, toiseen maailmansotaan ja sen jälkeiseen tilanteeseen liittyvää eurooppalaista tunneperintöä.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että poliittiset tekijät vaikuttivat yllättävän paljon lastensiirtoja koskeissa päätöksissä sekä Suomessa että Ruotsissa. Talvisota muodosti lastensiirtojen alkusoiton, jonka vaikutus heijastui voimakkaasti jatkosodan päätöksiin. Eduskunnassa v.1942 esitetyt pelot lasten jäämisestä Ruotsiin olivat perusteltuja ja toteutuivat, poliittisista taustakytkennoistä huolimatta. Lastensiirtojen seuraamuksista vaiettiin sodan jälkeen poliittisista syistä, sillä niiden esiin tuominen olisi vahingoittanut suhteita Ruotsiin. Näillä suhteilla oli merkittävä asema Paasikiven linjan toisena peruspilarina. Vastaavanlaista operaatiota ei saadun kokemuksen perusteella kannata uusia sotaan liittyvistä riskeistä huolimatta. Perimmäisenä syynä siihen, että Suomen

väestöpoliittinen tavoite jäi saavuttamatta, on lapsen - varsinkin pienen - nopea kiintyminen uusiin hoitajiinsa ja irrottautumisen vaikeus.

SUMMARY

The evacuation of Finnish children to Sweden during WW II has often been called a “small migration”. Historical research on this subject is scarce, considering the great number of children involved.

The present research has applied, apart from the traditional archive research, the framework of history-culture developed by Rüsen in order to have an all-inclusive approach to the impact of this historical event. The framework has three dimensions: political, aesthetic and cognitive. The collective memory of war children has also been discussed.

The research looks for political factors involved in the evacuations during the Winter War and the Continuation War and the post-war period. The approach is wider than a purely humanitarian one. Political factors have had an impact in both Finland and Sweden, beginning from the decision-making process and ending with the discussion of the unexpected consequences of the evacuations in the Finnish Parliament in 1950.

The Winter War (30.11.1939–13.3.1940) witnessed the first child transports. These were also the model for future decision making. The transports were begun on the initiative of Swedes Maja Sandler, the wife of the resigned minister of foreign affairs Rickard Sandler, and Hanna Rydh-Munck af Rosenschöld, but this activity was soon accepted by the Swedish government because the humanitarian help in the form of child transports lightened the political burden of Prime Minister Hansson, who was not willing to help Finland militarily. It was help that Finland never asked for and it was rejected at the beginning. The negative response of Minister Juho Koivisto was not taken very seriously. The political forces in Finland supporting child transports were stronger than those rejecting them. The major politicians in support belonged to Finland’s Swedish minority. In addition, close to 1 000 Finnish children remained in Sweden after the Winter War. No analysis was made of the reasons why these children did not return home.

A committee set up to help Finland and Norway was established in Sweden in 1941. Its chairman was Torsten Nothin, an influential Swedish politician. In December 1941 he appealed to the Swedish government to provide help to Finnish children under the authority of The International Red Cross. This plea had no results. The delivery of great amounts of food to Finland, which was now at war with Great Britain, had automatically caused reactions among the allies against the Swedish imports through Gothenburg. This included the import of oil, which was essential for the Swedish navy and air force. Oil was later used successfully to force a reduction in commerce between Sweden and Finland. The contradiction between Sweden’s essential political interests and humanitarian help was solved in a way

that did not harm the country's vital political interests. Instead of delivering help to Finland, Finnish children were transported to Sweden through the organisations that had already been created.

At the beginning of the Continuation War (25.6.1941–27.4.1945) negative opinion regarding child transports re-emerged in Finland. Karl-August Fagerholm implemented the transports in September 1941. In 1942, members of the conservative parties in the Finnish Parliament expressed their fear of losing the children to the Swedes. They suggested that Finland should withdraw from the inter-Nordic agreement, according to which the adoptions were approved by the court of the country where the child resided. This initiative failed. Paavo Virkkunen, an influential member of the conservative party Kokoomus in Finland, favoured the so-called good-father system, where help was delivered to Finland in the form of money and goods. Virkkunen was concerned about the consequences of a long stay in a Swedish family. The risk of losing the children was clear.

The extreme conservative party (IKL, the Patriotic Movement of the Finnish People) wanted to alienate Finland from Sweden and bring Finland closer to Germany. Von Blücher, the German ambassador to Finland, had in his report to Berlin, mentioned the political consequences of the child transports. Among other things, they would bring Finland and Sweden closer to each other. He had also paid attention to the Nordic political orientation in Finland. He did not question or criticize the child transports. His main interest was to increase German political influence in Finland, and the Nordic political orientation was an obstacle. Fagerholm was politically ill-favoured by the Germans, because he had a strong Nordic political disposition and had criticised Germany's activities in Norway. The criticism of child transports was at the same time criticism of Fagerholm.

The official censorship organ of the Finnish government (VTL) denied the criticism of child transports in January 1942. The reasons were political. Statements made by members of the Finnish Parliament were also censored, because it was thought that they would offend the Swedes. In addition, the censorship organ used child transports as a means of active propaganda aimed at improving the relations between the two countries.

The Finnish Parliament was informed in 1948 that about 15 000 Finnish children still remained in Sweden. These children would stay there permanently. In 1950 the members of the Agrarian Party in Finland stated that Finland should actively strive to get the children back. The party on the left (SKDL, the Democratic Movement of Finnish People) also focused on the unexpected consequences of the child transports. The Social Democrats, and largely Fagerholm, had been the main force in Finland behind the child transports. Members of the SKDL, controlled by Finland's Communist Party, stated

that the war time authorities were responsible for this war loss. Many of the Finnish parents could not get their children back despite repeated requests. The discussion of the problem became political, for example von Born, a member of the Swedish minority party RKP, related this problem to foreign policy by stating that the request to repatriate the Finnish children would have negative political consequences for the relations between Finland and Sweden. He emphasized expressing feelings of gratitude to the Swedes. After the war a new foreign policy was established by Prime Minister (1944–1946) and later President (1946–1956) Juho Kusti Paasikivi. The main cornerstone of this policy was to establish good relations with the Soviet Union. The other, often forgotten, cornerstone was to simultaneously establish good relations with other Nordic countries, especially Sweden, as a counterbalance. The unexpected results of the child evacuation, a Swedish initiative, had violated the good relations with Sweden.

The motives of the Democratic Movement of Finnish People were much the same as those of the Patriotic Movement of Finnish People. Only the ideology was different. The Nordic political orientation was an obstacle to both parties. The position of the Democratic Movement of Finnish People was much better than that of the Patriotic Movement of Finnish People, because now one could clearly see the unexpected results, which included human tragedy for the many families who could not be re-united with their children despite their repeated requests.

The Swedes questioned the figure given to the Finnish Parliament regarding the number of children permanently remaining in Sweden. This research agrees with the Swedes. In a calculation based on Swedish population registers, the number of these children is about 7 100. The reliability of this figure is increased by the fact that the child allowance programme began in Sweden in 1948. The prerequisite to have this allowance was that the child be in the Swedish population register. It was not necessary for the child to have Swedish nationality.

The Finnish Parliament had false information about the number of Finnish children who remained in Sweden in 1942 and in 1950. There was no parliamentary control in Finland regarding child transports, because the decision was made by one cabinet member and speeches by MPs in the Finnish Parliament were censored, like all criticism regarding child transports to Sweden. In Great Britain parliamentary control worked better throughout the whole war, because the speeches regarding evacuation were not censored. At the beginning of the war certain members of the British Labour Party and the Welsh Nationalists were particularly outspoken about the scheme.

Fagerholm does not discuss to any great extent the child transports in his memoirs. He does not evaluate the process and results as a whole. This research provides some possibilities for an evaluation of this sort. The Swedish medical reports give a clear picture of the physical condition of the Finnish children when arriving in Sweden. The transports actually revealed how bad the situation of the poorest children was. According to Titmuss, similar observations were made in Great Britain during the British evacuations.

The child transports saved the lives of approximately 2 900 children. Most of these children were removed to Sweden to receive treatment for illnesses, but many among the healthy children were undernourished and some suffered from the effects of tuberculosis. The medical inspection in Finland was not thorough.

If you compare the figure of 2 900 children saved and returned with the figure of about 7 100 children who remained permanently in Sweden, you may draw the conclusion that Finland as a country failed to benefit from the child transports, and that the whole operation was a political mistake with far-reaching consequences. The basic goal of the operation was to save lives and have all the children return to Finland after the war.

The difficulties with the repatriation of the children were mainly psychological. The level of child psychology in Finland at that time was low. One may question the report by Professor Martti Kaila regarding the adaptation of children to their families back in Finland. Anna Freud's warnings concerning the difficulties that arise when child evacuees return are also valid in Finland. Freud viewed the emotional life of children in a way different from Kaila: the physical survival of a small child forces her to create strong emotional ties to the person who is looking after her. This, a characteristic of all small children, occurred with the Finnish children too, and it was something the political decision makers in Finland could not see during and after the war. It is a characteristic of all little children. Yet, such experiences were already evident during the Winter War.

The best possible solution had been to limit the child transports only to children in need of medical treatment. Children from large and poor families had been helped by organising meals and by buying food from Denmark with Swedish money. Assisting Finland by all possible means should have been the basic goal of Fagerholm in September 1941, when the offer of child transports came from Sweden. Fagerholm felt gratitude towards the Swedes. The risks became clear to him only in 1943.

The war children are today a rather scattered and diffuse group of people. Emotionally, part of these children remained in Sweden after the war. There is no clear collective memory, only individual

memories; the collective memory of the war children has partly been shaped later through the activities of the war child associations. The main difference between the children evacuated in Finland (for example from Karelia to safer areas with their families) and the war children, who were sent abroad, is that the war children lack a shared story and experience with their families. They were “outsiders”. The whole matter is sensitive to many of such mothers and discussing the subject has often been avoided in families. The war-time censorship has continued in families through silence and avoidance and Finnish politicians and Finnish families had to face each other on this issue after the war. The lack of all-inclusive historical research has also prevented the formation of a collective awareness among war children returned to Finland or those remaining permanently abroad..

Knowledge of historical facts will help war-children by providing an opportunity to create an all-inclusive approach to the past. Personal experiences should be regarded as part of a large historical entity shadowed by war and where many political factors were at work in both Finland and Sweden. This means strengthening of the cognitive dimension discussed in Rüsen’s all-inclusive historical approach.

Liitetaulukko 1

Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotilasten kotipaikka ja lasten suorittamien matkojen määrä. Sairaiden lasten lukumäärät on ilmaistu alemmalla rivillä ja sisältyvät yläpuolella oleviin kokonaismääriä esittäviin lukuihin.V.1946 lähetettiin pääsääntöisesti vain sairaita lapsia.

Lääni	I matka						II matka				III matka				
	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1942	1943	1944	1945	1946	1943	1944	1945	1946
Uudenmaan -saira	585	3428 485	235 210	8932 270	535 341	239 232		14	1206	23	1	1	2	1	1
Turun ja Porin -saira	345	1602 186	154 127	1509 74	140 98	42 42	3	15	397	13			2		
Ahvenanmaan -saira		5 3	1	8 4		1 1									
Hämeen -saira	375	2221 124	135 113	1027 50	115 75	65 65	4	32	494	11		1	1	1	
Viipurin -saira	1576	3593 192	147 108	8739 61	129 26	23 23	11	29	1575	46			4		
Mikkelin -saira	125	506 36	23 21	117 17	37 17	8 8		2	83	8					
Kuopion -saira	257	931 93	97 91	584 58	145 123	102 102	5	20	195	9			2		
Vaasan -saira	293	1570 179	96 90	535 57	133 80	58 58	2	8	326	12			2		
Oulun -saira	412	1539 162	36 31	2157 11	58 43	70 69		5	581	3					
Lapin -saira	34	1777 353	131 127	563 68	80 67	248 248	8	3	218				2		
Yht. -saira	4002	17172 1813	1055 918	24171 670	1372 870	856 848	38	128	5075	125	1	2	15	2	1

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.
Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Liitetaulukko 2

Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten ikäryhmitys.
Sairaiden lasten lukumäärät on ilmaistu alemmalla rivillä ja sisältyvät ylä-
puolella oleviin kokonaismääriä esittäviin lukuihin.V.1946 lähetettiin pääsääntöisesti vain sairaita lapsia.

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1941-46
-1	7	12	9	38	9	3	78
-sairaat		2	8	10	9		32
1-2	381	1176	191	1380	221	117	3458
-sairaat		227	166	103	192		805
3-4	860	3629	221	4542	261	141	9451
-sairaat		273	156	102	139		811
5-6	1175	4637	210	5378	269	146	10989
-sairaat		269	142	85	121		763
7-8	825	4383	178	6242	235	125	10486
-sairaat		268	127	99	128		747
9-10	583	2177	150	6765	203	111	8144
-sairaat		296	107	81	91		686
11-12	140	845	113	3676	146	110	4204
-sairaat		287	106	78	78		659
13-14	25	266	85	1042	105	75	1435
-sairaat		149	80	69	72		445
15-	3	55	25	113	44	22	256
-sairaat		28	23	44	36		153
Tuntematon	3	30	4	92	6		127
Yht.	4002	17210	1186	29268	1499		48628
-sairaat		1799	915	671	866	850	5101

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.

Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946. Sosiaalinen aikakauskirja 1950. Taulukko: Eri vuosina lähetettyjen lasten ikäryhmitys. S.109.

Liitetaulukko 3 Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten vanhempien ammatit.
 Alemmalla rivillä ammattiryhmien suhteelliset osuudet.
 Suhteellista osuutta kuvaavat luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.

Lääni	Virkamiehiä vapaiden ammattien harjoittajia	Kaupunkitalon omistajia ja pääomalla eläjiä	Tilanomistajia vuokraajia ja palstatilallisia	Maatalous-työläisiä	Itsenäisiä liikkeenharj.	Liikeapulaisia työnjohtajia	Tehdas ym. ammattityöl.	Muita työläisiä	Merrimiehiä kalastajia	Palvelus-kuntaa	Yksityisten palvelijoita	Muun elin-keino-harjoittajia	Ammattia ei ilmoitettu	Yhteensä
Uudenmaan - suht. osuus (%)	1049 8	6 0	154 1	207 1	757 5	1079 8	5544 40	2378 17	178 1	877 6	73 1	24 0	1628 12	13954 100
Turun ja Porin - suht. osuus (%)	75 2	0 0	111 3	47 1	141 4	143 4	1052 28	965 25	74 2	127 3	29 1	8 0	1020 27	3792 100
Ahvenanmaan - suht. osuus (%)	3 20	0 0	1 7	0 0	0 0	0 0	1 7	1 7	0 0	1 7	0 0	0 0	8 53	15 100
Hämeen - suht. osuus (%)	121 3	2 0	109 3	74 2	161 4	156 4	1192 30	1283 32	15 0	132 3	32 1	10 0	651 16	3938 100
Viipurin - suht. osuus (%)	262 2	1 0	2659 19	114 1	482 3	542 4	2545 18	4647 33	249 2	697 5	59 0	25 0	1925 13	14207 100
Mikkelin - suht. osuus (%)	30 4	0 0	46 6	15 2	48 6	30 4	125 15	339 41	2 0	52 6	9 1	4 0	116 14	816 100
Kuopion - suht. osuus (%)	48 2	0 0	164 8	8 0	58 3	73 3	267 13	1001 47	0 0	91 4	4 0	0 0	402 19	2116 100
Vaasan - suht. osuus (%)	97 4	0 0	156 6	9 0	150 5	110 4	641 24	1080 40	16 1	99 4	9 0	3 0	315 12	2685 100
Oulun - suht. osuus (%)	92 2	1 0	461 11	12 0	157 4	133 3	696 16	1664 39	17 0	206 5	21 0	3 0	809 19	4272 100
Lapin - suht. osuus (%)	55 2	0 0	183 6	7 0	60 2	71 2	186 6	1107 39	22 1	57 2	9 0	2 0	1074 38	2833 100
Koko maa - suht. osuus (%)	1832 4	10 0	4044 8	493 1	2014 4	2337 5	12249 25	14465 30	573 1	2339 5	245 0	28 0	7948 16	48628 100

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.
 Työtalukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Liitetaulukko 4 Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten vanhempien ilmoittama syy lapsen maasta pois lähettämiseen
 Alemmalla rivillä syiden suhteelliset osuudet.Suhteellista osuutta kuvaavat luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.
 Kutsun saaneiden lasten luku sisältyy varsinaisiin syihin.

Lääni	Evakuointi	Pommitus- vauriot	Isä sota- invalidi	Isä kaatu- nut	Isä rintamalla äiti työssä	Isä rintamalla	Isä tai äiti tai mol. kuolleet	Perhe moni- lapsinen	Vaikeat kotiolo	Vanhemmat työssä, lapsi hoitoa vaille	Lapsen sairaus	Syy ilmoitta- matta	Yhteensä	Kutsuttuja edellä olevista
Uudenmaan - suht. osuus (%)	253 2	958 7	591 4	880 6	557 4	1564 11	393 3	989 7	1059 7	805 6	1538 11	4367 31	13954 100	3322 24
Turun ja Porin - suht. osuus (%)	29 1	58 1	128 3	248 6	94 2	520 14	208 5	377 10	231 6	127 3	527 14	1249 33	3792 100	307 8
Ahvenanmaan - suht. osuus (%)	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	1 7	0 0	7 47	7 47	15 100	0 0
Hämeen - suht. osuus (%)	87 2	32 1	162 4	350 9	41 1	413 10	240 6	436 11	226 6	123 3	427 11	1401 35	3938 100	621 16
Viipurin - suht. osuus (%)	9146 64	450 3	217 1	626 4	87 1	676 5	115 1	748 5	394 3	377 3	410 3	958 7	14207 100	1163 8
Mikkelin - suht. osuus (%)	2 1	11 1	12 1	35 4	17 2	9 1	67 8	48 6	58 7	6 1	99 12	452 55	816 100	93 11
Kuopion - suht. osuus (%)	164 8	12 0	66 3	115 5	7 0	127 6	137 6	179 8	138 6	117 5	467 22	587 28	2116 100	199 9
Vaasan - suht. osuus (%)	60 2	13 0	55 2	128 5	29 1	192 7	130 5	323 12	199 7	52 2	464 17	1040 39	2685 100	294 11
Oulun - suht. osuus (%)	121 3	58 1	63 1	234 5	0 0	144 3	315 7	1060 25	151 3	17 0	316 7	1793 42	4272 100	547 13
Lapin - suht. osuus (%)	248 9	12 0	57 2	116 4	0 0	65 2	165 6	331 12	63 2	6 0	863 30	907 32	2833 100	185 6
Koko maa - suht. osuus (%)	10109 21	1604 3	1351 3	2732 6	832 2	3710 8	1770 4	4491 9	2520 5	1630 3	5118 10	12761 26	48628 100	6731 14

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.
 Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

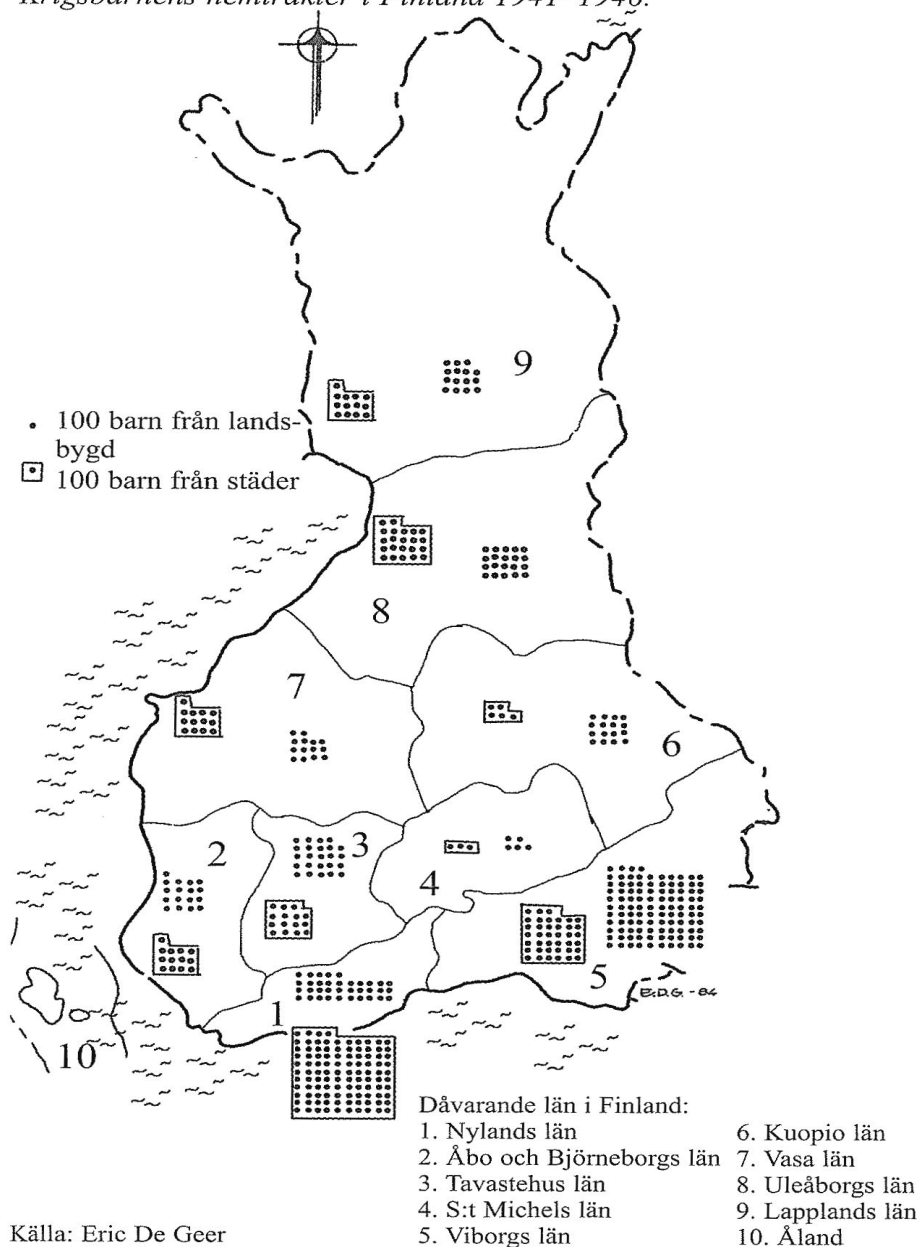
Liitetaulukko 5 Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten oleskeluajat.

Aika, vuotta	Terveet lapset	Sairaat lapset
-1	8511	1205
- suht. osuus (%)	19,3	23,6
1-2	16902	1627
- suht. osuus (%)	38,3	31,8
2-3	6730	835
- suht. osuus (%)	15,2	16,3
3-4	5270	608
- suht. osuus (%)	11,9	11,9
4-5	3137	468
- suht. osuus (%)	7,1	9,1
5 -	3602	375
- suht. osuus (%)	8,2	7,3
Yht.	44152	5118
- suht. osuus (%)	100	100

Lähde: Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946. Sosiaalinen aikakauskirja 1950. Taulukko: Eri vuosina lähetettyjen lasten ikäryhmitys. S.109.

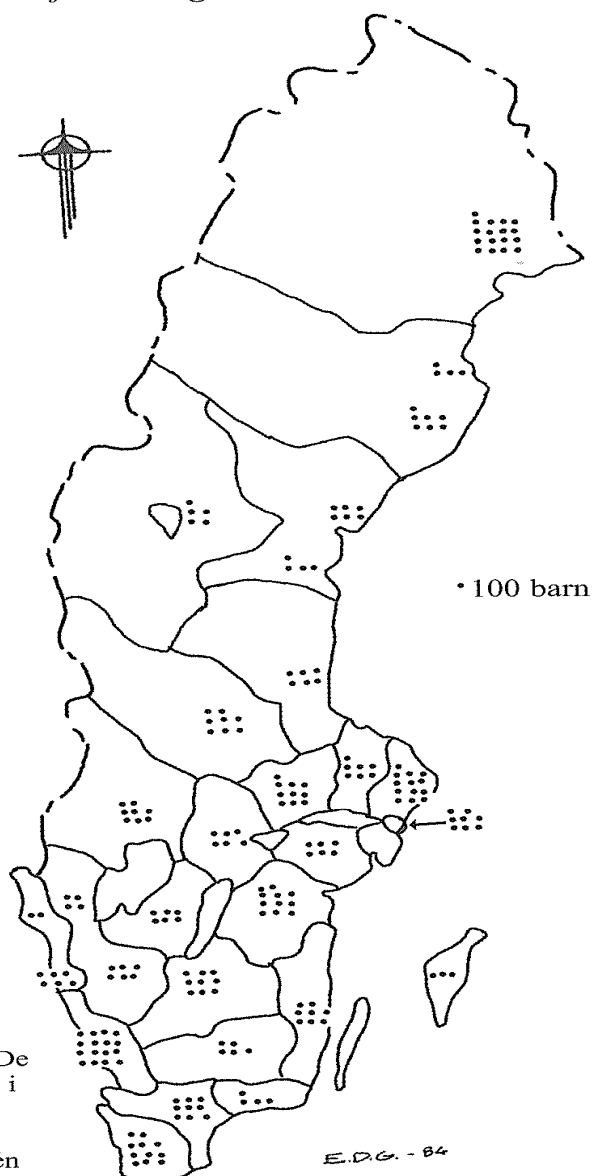
Liite 6. De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.S.16.

Krigsbarnens hemtrakter i Finland 1941–1946.

Liite 7. De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.S.18.

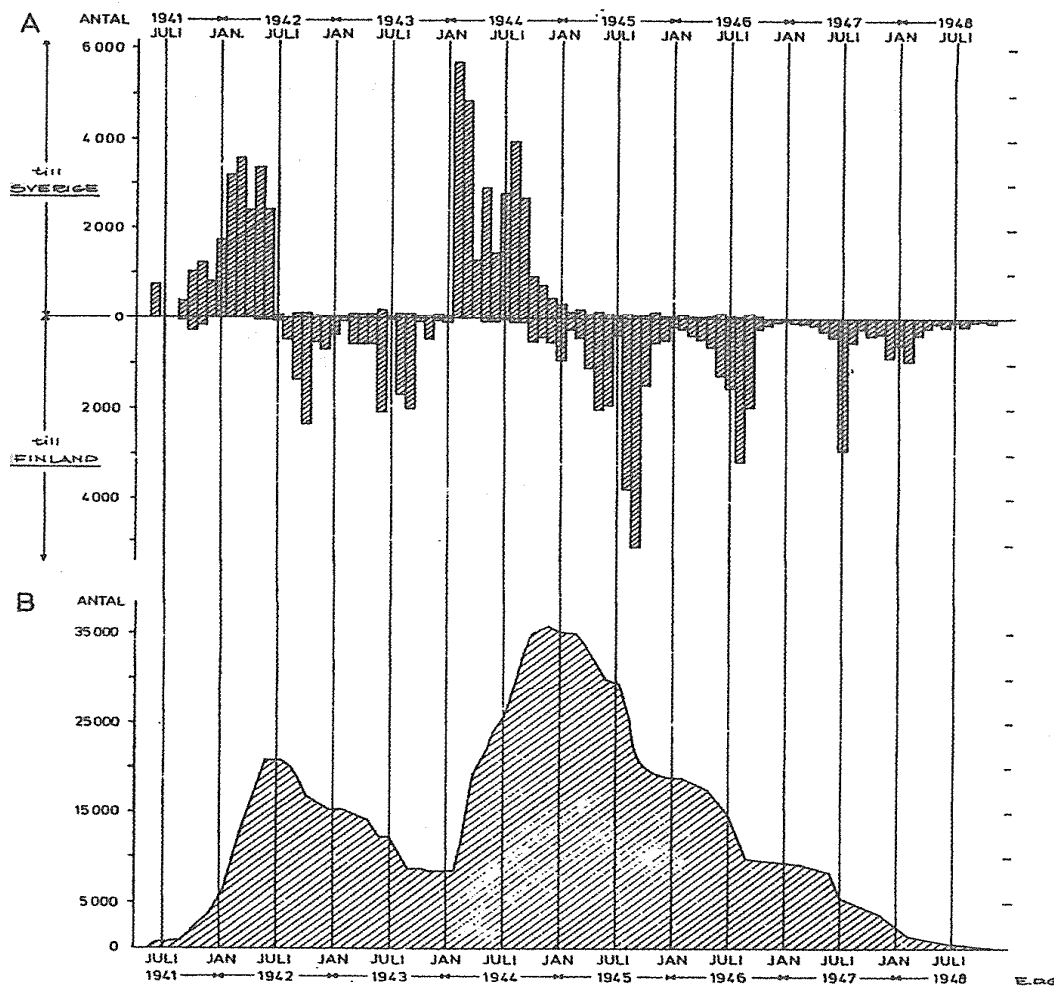
Krigsbarnens länsvisa fördelning i absoluta tal inom Sverige den 11 september 1942.

Källa: Eric De Geer. "De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1946"
Koncept: Riksarkivet,
Arkiv, "Hjälpkommittén
för Finlands barn"

Liite 8. De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.S.14. De Geerin paluutilastoon sisältyy ruotsalaisessa lähdetiedossa myös adoptioiden ja kasvatuslapsisopimusten vuoksi rekisteristä poistetut lapset, joten se antaa lasten paluumatkoista vain suuruusluokkatiedon.

A. Antalet finska barn förmedlade av Hjälpkommittén till och från Sverige. Månadsvis f o m juni 1941 t o m december 1948.

B. Antalet finska barn i Sverige månadsvis under samma tidsperiod.

Liite 9. Koululääkärin havainnot sodan vaikutuksista helsinkiläislapsiin lukuvuonna 1941/42

Helsingin kaupungin suomenkieliset kansakoulut oli jaettu kahteen koululääkäripiiriin, pohjoiseen ja eteläiseen. Ennen sotaa lisääntyi eteläisessä lääkäripiirissä I ja III luokan oppilaiden paino lukuvuoden aikana keskimäärin 1.6 kg, mutta kertomusvuonna samassa ajassa poikien paino vain 0.9 kg ja tyttöjen 0.7 kg. VI luokan poikien paino lisääntyi normaaliaikana 2.7 kg ja tyttöjen 3.2 kg kertomusvuoden vastaavien lukujen ollessa 1.7 kg ja 2.3 kg. Pituutta kasvoivat I ja III luokan pojat ja tytöt ennen sotaa keskimäärin 3.2 cm lukuvuodessa, mutta lukuvuonna 1941/42 vain 2.3 cm; VI luokan poikien kasvu aleni 3.5 cm:stä 2.4 cm:iin ja tyttöjen 3.9 cm:stä 3.3 cm:iin.

Suomenkielisten kansakoulujen koko oppilasmäärä Helsingissä oli lukuvuonna 1941/42 10 635, josta eteläisen lääkäripiirin oppilasmäärä oli 4 415.

Oppilaiden mittaaminen ja punnitseminen suoritettiin syyslukukauden alussa ja kevätlukukauden lopussa. Kevätlukukauden alussa punnittiin ja mitattiin uudelleen ne oppilaat, jotka syksyllä havaittiin alipainoisiksi. Kaikkiaan punnittiin ja mitattiin eteläisessä lääkäripiirissä syyslukukaudella 4 644 ja kevätlukukaudella 4437 oppilasta sekä pohjoisessa lääkäripiirissä vastaavasti 5 673 ja 5 435 oppilasta. Näitä seuraavat prosenttimäärät lapsia oli alipainoisia:

Eteläisen lääkäripiirin koulut			Pohjoisen lääkäripiirin koulut		
	Syysl.	Kevätl.		Syysl.	Kevätl.
Eläintarhan	21.0	28.0	Aleksis Kiven	13.2	17.2
Kaisaniemen	14.3	18.7	Kallion	18.1	20.8
Lapinlahden	23.5	27.5	Käpylän	24.0	28.1
Snellmanin	22.4	27.4	Toukolan	14.9	24.4
Suomenlinnan	13.7	23.7	Työväenopiston	25.4	23.2
Tehtaankadun	28.0	39.1	Vallilan	20.5	26.5
Töölön	19.7	25.2			

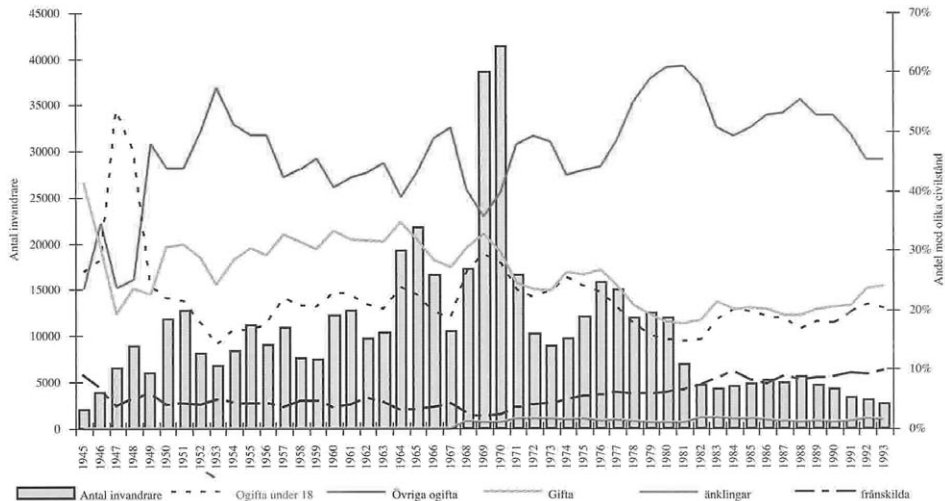
Koululääkärin kertomuksessa todettiin myös muita sodan vaikutuksia lapsiin. Lapsissa havaittu tauti, jota rauhan aikana esiintyi vain harvoja tapauksia, oli syyhy (scabies). Tartunta oli lääkärin mukaan todennäköisesti tullut rintamalta. Sen leviämistä oli edistänyt puhdistusaineiden, lämpimän veden ja saippuan puute. Samat syyt aiheuttivat sen, että täitä, joita viime vuosina ennen sotaa kouluhoitajattarien tarmokkaan toiminnan ansiosta näki vain harvoissa tapauksissa, kertomusvuoden aikana esiintyi huolestuttavan monissa oppilaissa.

Sodan vaikutus tuntui myös tuberkuloosipositiivisten lasten hoidossa. Näiden lasten lukumäärä kertomusvuonna oli 1067. Lapset lähetettiin läpivalaistaviksi tuberkuloosihuoltotoimistoon, missä kuitenkin kaikkia työvoiman puutteen takia ei voitu ottaa tutkittaviksi.

Lähde:

VI Opetuslaitokset. 13 1941/42. S.27-29. Helsingin kaupungin tilasto. Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto.

Läite 10. Suomalaislasten vienti Ruotsin kirkonkirjoihin vuosina 1945–1993. Eniten on lapsia viety kirkonkirjoihin v. 1947. Lapsilisälaki astui Ruotsissa voimaan 1.1.1948. Lapsilisä edellytti lapsen kirkonkirjoissa oloa.

Figur 2. Invandringen från Finland efter civilstånd åren 1945–1993. Staplarna visar den årliga invandringen (skalan till vänster). Linjerna visar andelen med olika civilstånd (skalan till höger). Bland invandrarna från Finland har funnits många ogifta vuxna personer, speciellt under de perioder då invandringen har varit liten. Under perioder med mycket omfattande invandring har flera gifta vuxna personer kommit. Strax efter kriget dominerar invandringen av barn beroende på att många "krigsbarn" som hade kommit till Sverige under kriget då registrerades som invandrare. Under senare år har andelen frånskilda bland invandrarna närmat sig en tiondel av samtliga vilket ligger högt över deras andel av befolkningen i såväl Finland som Sverige.

Lähde: Lainio, Jarmo (red.): Finnarnas historia i Sverige 3. Tiden efter 1945. Jyväskylä 1996. S.69.

Liite 11. Sairaina lähetettyjen suomalaislasten kuolinsyyt Ruotsissa ja kuolinaika lähettämispäivästä. Lapset on lähetetty vuosina 1941–46. Kuolinajat ovat samoilta vuosilta. Tiedot ovat lääket. lis.,valtiot.maist. Helene Laurentin tarkastamia.

Kuolinsyy	Kuolema päiviä lähdestä
tbc pulm.	2
spondylit tbc vertebr.lumbal I-III e. abscessus (selkärankatuberkuloosi paiseen kanssa)	7
vexeinva+varicellae (vesirokko+ihottuma, kuollut verenmyrk. ihott.yht.)	9
bronchopneumonia	11
pancardit (vaikea sydäntulehdus)	15
tbc pulm. bilat+laryngitis tbc.	15
difteri	17
pneumonia ac.	17
tbc miliaris+meningit+orlig hav. lungtbc	18
tbc pulm. primar+miliae tbc+meningitis	18
difteria faurium	19
tbc pulm. et intestini	21
difteria faue. et laryngis	23
tbc miliaris	23
mort. i glottisödem (kurkunpääturvotus?)	24
pericarditis (sydänpussin tul.)	25
miliar tbc+tbc artis. talver+ gonilis tbc	27
astma bronchiale	30
debilis cong. (synn. vajaamiel. ikä kuoll. 34 vrk)	30
tbc miliar+gomil tbc sin.	30
ostesmyolit+absess.cerebri (luumätä+aivopaise)	31
meningitis	32
meningitis tbc	32
hjärnhinneinflammation	35
tub. pulm.	38
tumor panerzalis (haimakasvain)	40
hjärnhinneinflammation	59
bronchit acuta	66
pneumonia croup sin.+laryngit ac.	66
tumor cerebri	68
meningitis tbc	72
gastro-enteritus ac.+debicilis (ripuli+vajaamielisyys)	73
tbc miliaris	73
tbc pulm. meningitis	74
tbc pulm.	77
tbc pulm.	77
meningitis tbc	80
tbc miliaris+pertussis	85
vit. org.cordis+trombo-endocardit ac.(synnynnäinen sydänvika)	85
difteria faue+croup	86

tbc pulm. pilol.	91
myocarditis ac.(kurkkumädän jälkitila)	92
tbc ossium	93
tuberculosis	95
tbc ossium+meningitis tbc	97
laryngot-bronchitius ac. pseudocroup	98
tbc pulm.+haimaplys	101
tbc ossium+tbc miliaris	103
bronchopneumonia bilal.	107
carliaki (synn. ruuansulatushäiriö)	115
tub pulm. dmb.	116
belopia venieae+pyslitis ac. (synn. rakon epämuod.,munuaistulehdus)	123
tbc meningitis+tbc lymphogl. colli	124
tub. pulm.+tub.cerebri	126
polionijelik.anteriot ac. (polio)	130
meningitis+spondytil tbc	133
tbc ac. miliaris	137
lungtuberkulos	145
tbc pulm.+meningit tbc	146
tbc meningitis	149
difteria	160
tbc pulm bilal.	161
strictura oesophagi+mediaslimit chron (juonut lipeää)	171
nephritis chr+lymfoma tbc colli et hili tl (hilustb)	172
lungtuberkulos	177
meningitis tbc	178
meningitis tbc	198
meningitis tbc+tbc pulm+spondyl tbc+utitis med. tbc	209
polyarthritis chron. rheum.+näsdifteri+lunginflammation	211
tub. peritonilis	231
difteria+croup	234
scarlatinus+endocarditis ac.	241
appendicitis tbc.+peritonilis tbc	250
spina bifida (totalis)+harmaturia	254
pseudocroup+laryngitis ac.	268
urethro lithianisdx.+pyclonepritis (virtsaiteiden tukkeuma)	268
diphtheria faue+myocarditis ac.	271
spondylitis tbc+abseess.+meningit	276
tuberculosis pulm.	280
lungtuberkulos+tbc spondylikis	282
tumor ceretri	282
lungtuberkulos	292
febris rheumatica+lombalia cerebri (reum.kuume+aivoveritulppa)	293
tbc pulm.+rachitis	311
meningitis tbc	324
tbc pulm.+tbc intestini	336
lungtb+tbc intestimi	340
meningitis tbc	343
tbc meningitis	359
tbc pulm	364

meningitis tbc	366
difteria+trombosis corchl	368
tbc pulm.	379
lungtuberculos	414
tbc pulm.	415
hepatit	433
poliomephil ant. ac.+anchingsförlam.(poliohengityshalvaus)	443
meningitis tbc	460
sepsis+tbc pulm+bronchit.chr.(yl. verenmyrkytys)	464
Croup op. logits två i luftstrupen tapaturma	475
difteri	535
tbc pulm. bilal.	537
tbc pulm.+tbc intestini	548
angina sepsis (yl. verenmyrkytys)	553
tbc pulm neurosis bronch.	567
tbc pulm.neurosis	621
tbc miliaris	622
tuberculosis vietele acutus	685
pneumonia ac.bilal cumpleuril bilal. (keuhkokuume)	738
tbc miliaris	745
spondylikis tbc	787
tbc pulm.	844
akut emerphalit? (aivotulehdus)	847
meningitis tbc	862
tbc pulm.	940
coxitis tbc. e. amyloidosse	1019
diafragma tvåch (palleatyrä)	1047

Lähde: Förteckning över i Sverige avlidna finska barn. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Sg D III C, volymnummer 9. Riksarkivet. Näiden tietojen perusteella on muodostettu Ruotsissa kuolleiden sairaina lähetettyjen suomalaislasten kortisto.

Liite 12. Terveinä lähetettyjen lasten kuolinsyyt ja kuolinpäivä lähettämispäivästä.
Lapset on lähetetty vuosina 1941–45. Kuolinajat ovat samoilta vuosilta. Tiedot ovat
lääket. lis.,valtiot.maist. Helene Laurentin tarkastamia.

Diagnoosi	Kuolema päiviä lähdöstä
difteri+croup	5
Ei tietoa	7
diphtheria	8
diphtheria croup	8
tarminfektion blodig diarri, hjärtat strejkat	8
intoxicatio aliment+(alil.med.bilal)	9
bronchopneumonia ac.+pseudocroup	10
meningitis eriephalit ar.	10
bronchitis ac.+dystrophia	11
diphtheria (croup)	11
cholera in fantum	12
difteria fanicium	13
diphtheria	15
diphtheria	15
diphtheria	15
tyfus	15
diphtheria	16
diphtheria laryngis	16
gastro-enteritis ac.infect.	16
astma	17
diphtheria+myocarditis acuta	17
lunginflammation	17
diphtheria faucium	18
diphtheria faue et laryngis	18
diphtheria+hjärninsufficiens+diabetes mell.	18
bronchitis acuta	19
bronchitis sero purulenta	19
bukhinneinflammation (vatsakalvontulehdus)	20
diphtheria fauo+myocarditis acuta	20
pertussi+ bronchopneumonia ac.	20
laryngo tracheo bronchitis e. stenosis	21
pneumonia bil. croup	22
avliden efter maskkur	23
tbc meningitis	24
bilolycka (överkörd)	25
drunkning	26
endocarditis acuta	27
tuberculosis meningum	28
pneumonia san.+umpyema	29
morbilli+bronchopneumionika bilal.	32
pneumonia ac. pulm.sin.+laryng.ac.	34
scarlatina+pneumonia	35

meningit	38
meningitis tub.	38
diphtheria+pneumonia ac. lil	42
meningitis tub.	42
angina+oekhema glallichis	43
tuberculosis miliaris	46
bronchopneumonia ac.+vit..org.cord.congan.	47
difteria fane+myocarditis acuta	50
Ei tietoa	53
tuberculosis miliaris	58
pneumonia ac.bil. cumpleuril ac. bilal	64
pertussis	65
astma	70
scarlatin+olil med ac.lilal+varicellae	70
blödning i levern, sparkad av ko	77
croup	77
enerphalitis acuta	77
meningitis tub.	80
bronchocarditis ac.+bronchopneum.	81
tbc meningitis	81
diphtheria nasi et laryngis	86
cumbustio ord.I-III subtotalis	95
endocarditis	96
tbc. meningitis+tbc pulm.	104
meningitis	107
Otit.med.ac. dx o.mastoidit.o.trombosis sinus sigmoideus+scarlatina	107
diphtheria	118
tbc. miliaris (tbc pulm.)	119
miliartuberkulos	127
morbilli+tbc.pulm	127
drunkning	129
drunkning	131
leuchämi	137
tetanus	146
drunknat	161
lunginflammation	172
tetanus	172
hjärtförlaming	194
difteri	195
angina necrolic	196
myocarditis ac.	201
difteri	214
difteri	239
contusio capil+commortio cerebri gravis	241
drunkning	249
thromboendo e architis ac.	255
submersio, olyckshändelse	256
laryngo vasheilis ac. puruleuta	258
hasmangrowa capitis+luftemboli	266
bränd av blåslampa	282

drunkning	292
leukamia	302
peritonilis it fistula (vatsakalvontulehdus)	305
olyckshändelse, överkörning	312
diphtheria faue	331
drunkning	332
appendicil ac. gangraen perforila	336
barnförlaming	337
influenta+myocarditis ac.	345
leuhämia ac.+pneumonia croup+bronchopn	346
hjärnhinneinflammation	353
difteria	359
bronchitis ac+bronchopneumonia	362
difteria faur+myocarditis acuta	364
överkörd, olyckshändelse	377
medial tbc	382
vilium organ. cordis	410
olyckshändelse	415
tbc meningitis	456
uramia+nephrosis+nephritis	464
drunkning	476
combustio	502
drunkning	516
difteria+myocarditis acuta	548
överkörd av bil	662
Crimpeyuma pluras ac.(märk.keuhkopos.tulehd.)	694
diphtheria	706
diphtheria (croup)	792
diphtheria laryng. et pharyng.+croup	835
tbc	851
submersio, drunknat i mörkelgrav	911
hjärnhinneinflammation	994
ictus electricus	995
leukaemia musaloica	1058
blindtarms- och bukhinneinflammation	1132
lungtuberkulos	1172
Ei diagnoosia	1219
meningitis tub.	1348
myocarditis acuta (lähtötieto puuttuu)	
submersio (lähtötieto puuttuu)	

Lähde: Förteckning över i Sverige avlidna finska barn. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Sg D III C, volymnummer 9. Riksarkivet. Näiden tietojen perusteella on muodostettu Ruotsissa kuolleiden terveinä lähetettyjen suomalaislasten kortisto.

Liite 13. Sotalasten muistomerkit paljastamisjärjestyksessä. Tilanne 10.1.2009.

Kooste lastensiirtojen muistomerkeistä Sotalapsi-Krigsbarn-lehteä varten. Kunkin rivin alussa on lehden numero, ilmestymisvuosi, muistomerkin nimi ja paikka. Rivin viimeinen tieto on muistomerkin paljastusajankohta. Mukana on myös tuleva vuosi 2010.

Lehden numero	Muistomerkki	Paikka	Paljastusaika
3/2008 Kemi	Patsas <i>Pieni ikuisuus</i>	Meripuisto	3.8.1996
” Lahti	Laatta	Asema	15.3.1997
4/2008 Turku	Laatta	Siljan terminaali (Effoa)	25.6.1997
” Vaasa	(Muistokivi	Vindeln, Ruotsi	18.6.1995)
	Laatta	Laivaterminaali	8.8.1998
	Laatta	Lentoterminaali	syksy 1998
1/2009 Pori	Laatta	Asema	14.2.1999
” Tukholma	Laatta	Skeppsbron	19.9.1999
2/2009 Oulu	Laatta	Asema	27.11.1999
(Helsinki	Laatta, vanha	Asematunneli	16.9.2000)
2/2009 Kotka	Laatta	Asema	11.8.2002
3/2009 Kööpenhamina	Muistokivi	Churchill-puisto	24.9.2004
” Hämeenlinna	Laatta	Asema	24.4.2005
4/2009 Haaparanta	Patsas <i>Ero</i>	Rantapuisto	26.4.2005
” Tampere	Laatta	Asema	12.9.2006
1/2010 Helsinki (mol.)	Laatta, uusi	Elielin aukio (= ”Asema”)	8.5.2008
” Porvoo	Laatta	Asema	26.9.2008

Muistomerkkejä on yhteensä 11 paikkakunnalla Suomessa, 3 paikkakunnalla Ruotsissa ja 1 paikkakunnalla Tanskassa

Helsingin laatta vaihdettiin uuteen, eli laattoja on 12 kpl (Vaasassa 2 kpl).

Patsaita on 2 kpl, yksi Suomen (Kemi) ja yksi Ruotsin puolella (Haaparanta).

Muistokiviä 2 kpl, Vindeln Ruotsissa, siellä kuolleiden sotalasten muistolle (Waasan läänin sotalapset ry) ja Kööpenhamina (Suomalaislapset Tanskassa-yhdistys)

Liite 14. Rekisteröidyt suomalaislapset Ruotsissa lääneittäin

1.11.1946

11.9.1942

lääni	Läänin osa	Lapsia	Lapsia	Läänin osa	Lapsia	Lapsia
Stockholm stad o län			649	Staden	817	
Stockholms län				Länet	1286	2103
Uppland			347			712
Södermanland			319			599
Östergötland			589			1123
Jönköping			574			918
Kronoberg			300			514
Kalmar			493			806
Gotland			180			327
Blekinge	Karlshamn	102				
	Karlskrona	59	161			361
Kristianstad			865			851
Malmöhus			539			1105
Halland			668			1563
Göteborg och Bohus			521	Gbg+länet	615	
				Munkedal	239	854
Älvsborg	Alingsås	84				
	Herrljunga	37				
	Vänersborg	106			376	
	Trollhättan	77			121	
	Borås	395	578		580	1077
Skaraborg			426			617
Värmland			435			776
Örebro			255			649
Västmanland	Västerås	311				
	Sala	148	459			954
Kopparberg			539			812
Gävleborg			360			614
Västernorrland	Sundsvall	122			372	
	Härnösand	277	399		580	952
Jämtland	Östersund	180				
	Sveg	18	198			555
Västerbotten	Umeå	315			652	
	Skellefteå	152	467		371	1023
Norrbottn			324			1678
			10645			21543

Lähde: Statistik. Sg H:1-2. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.Tukholma.

Liite 15. Valtioneuvos K.-A. Fagerholmin haastattelussa 17.3.1978 antamat tiedot lastensiirroista.

Lastensiirron alku

Lastensiirto Ruotsiin jatkosodan aikana käynnistyi ruotsalaisten aloitteesta. Taustalla oli ruotsalaisten suuri halu auttaa Suomea. Ruotsalaiset eivät katsoneet voivansa suoranaisesti osallistua sotaan, mutta heidän halunsa auttaa oli rajaton. Eräs auttamisen muoto oli lastensiirrot. Ruotsista saapui syksyllä 1941 lastensiirtoon liittyvä kutsu, joka meillä otettiin kiitollisuudella vastaan. Kohta kutsun jälkeen eli 3.9.1941 perustettiin asian käytännön hoitoa varten sosiaaliministeriön alainen lastensiirtokomitea, jonka johtoon tuli maisteri Elsa Bruun. Sosiaaliministerin käsittelemien asioiden joukossa oli lastensiirron osuus verraten pieni.

Siirto Ruotsiin

Vaihtoehtoista lasten auttamista kotimaassaan ei tässä yhteydessä harkittu, vaan katsottiin lasten siirtämisen Ruotsiin väliaikaiseen huoltoon kaikin puolin tyydyttäväksi ratkaisuksi. Ruotsalaiset eivät myöskään olisi ymmärtäneet heidän vieraanvaraisuutensa torjumista. Ruotsalaisten kutsu oli hyväksyttävä sellaisenaan tai sitten olisimme olleet ilman tätä apua.

Siirtoperusteet

Hallitus hyväksyi siirrot ajatellen lähinnä seuraavia seikkoja:

- lasten rintamalla olevat isät tunsivat olonsa rauhallisemmaksi, kun heillä olisi tieto siitä, että lapset ovat varmassa turvassa Ruotsissa.
- elintarviketilanne oli tuolloin maassamme vaikea.

Siirtoriskit

Alun perin oli sosiaaliministeriön tiedossa se, että osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Katsottiin kuitenkin siirtoon liittyvät edut lasten enemmistön osalta niin suuriksi, että tämä riski otettiin. Myös kotien tilanne Suomessa helpottui huomattavasti, kun lapsi siirtyi Ruotsiin.

Elintarvikehuolto Suomessa

Lasten ja odottavien äitien elintarvikehuolto Suomessa v. 1942 alkaen tapahtui ruotsalaisten aloitteesta. Asia hoidettiin käytännössä niin, että ruotsalaisilla lahjoitusvaroilla ostettiin elintarvikkeita Keski-Euroopasta.

Siirtovapaus

Periaatteessa kaikki, jotka jatkosodan aikana halusivat lapsensa Ruotsiin lähettää, saivat sen myös tehdä. Viranomaisilla ei ollut mahdollisuutta kontrolloida vanhempien – lähinnä äitien – ilmoittamia syitä. Käytännössä siirtoja kuitenkin rajoitettiin, sillä kuljetusvaikeuksien vuoksi ei kaikkia halukkaita voitu Ruotsiin lähettää.

Humanitaarisuus

Koko lastensiirtotoiminta on nähtävä humanitaarisena avustustoimenpiteenä, jonka tarjoamat edut lasten enemmistön kannalta ovat selvästi painavammat kuin asiaan liittyneet haitat.

Liite 16.

Ruotsissa olleiden suomalaislasten kasvattivanhempien antama sitoumus

”Allekirjoittanut _____ on Hjälpkommitten för Finlands barn’in kautta ottanut hoitoonsa kasvattilapsena suomalaisen lapsen _____.

Koska lasta ei erinäisistä syistä voida palauttaa Suomeen Hjälpkommittenin järjestämissä lastensiirroissa ja kun lapsi sittemmin poistetaan Hjälpkommittenin kirjoista ja sen vastuunalaisuudesta, sitoudun jatkuvasti pitämään lasta hoidossani siihen asti kunnes lapsen kotiolot ovat järjestyneet sellaisiksi, että lapsi voi palata Suomeen tai kunnes lapsen tulevaisuus muulla tavoin on järjestetty.

Sitoudun hoitamaan lasta kuten omaani ja kohtelemaan häntä perheenjäsenenä, siis antamaan lapselle riittävästi ravintoa, tarpeelliset vaatteet ja jalkineet, asiaankuuluvan koulunkäynnin ja sopivaa ohjausta siihen ammattiin, johon hänellä näyttää olevan taipumuksia, näyttämään lapselle hyvää esimerkkiä, sairaustapauksissa järjestämään hänelle tarpeellista hoitoa ja antamaan lapselle sopivaa työtä lasta kuitenkaan rasittamatta.

Sitoudun huolehtimaan lapsen merkitsemisestä kirkonkirjoihin minun kohdalleni samoin kuin lapsen rokotuttamisesta ellei sitä vielä ole suoritettu, ilmoittamaan paikkakuntani lastensuojeluvirastolle lapsen oleskelusta luonani ja pitämään yhteyttä siihen ja tarvittaessa pyytämään sen apua, sekä olemaan säännöllisesti yhteydessä lapsen vanhempiin tai holhoojaan.

Sitoudun myös huolehtimaan lapsen kotiinlähettämisestä silloin, kun lapsen laillinen holhooja sitä vaatii sekä tällöin vastaamaan matkakustannuksista. Olen tietoinen siitä, että minulla ei ole oikeutta vaatia mitään korvausta lapsen yöspidosta ja hoidosta. Mikäli lasta ei kutsuta kotiin ja mikäli lapsi itse ei halua palata kotimaahan, tulen opastamaan lasta ja olemaan avuksi passin uusinnassa ja mahdollisesti Ruotsin kansalaisuuden hakemisessa.

Mahdolliset tiedustelut lapsen olosuhteista tulevaisuudessa voidaan lähettää Ruotsissa osoitteella Hjälpkommitten för Finlands barn, Herkulesgatan 26, Stockholm, niin kauan kuin komitea toimii, ja sen jälkeen os. Advokaten Lars Östberg, Stockholm, ja Suomessa Sosiaaliministeriön Lastensiirtokomitealle, Helsinki.”

Lähde: Seija Vuoriselta Ruotsista saatua aineistoa. Vuorisen siskon Eilan suhteen tehtiin sodan jälkeen kasvattilapsisopimus. PKY.

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Arkistot ja kirjastot

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto.
 Sosiaaliministeriö. Lastensiirtokomitea. Kotkan, Kuopion, Turun ja Viipurin alatoimistot 1940–1948.
 Ministeri Wipert von Blücherin päiväkirjan mikrofilmit 1935–1944.
 Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston aktit 1941 ja 1943.
 Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) arkisto. Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939–1940.
 Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939–1946. Työtaulukoita.
 Valtioneuvoston tiedostuselinten arkisto: Kokouspöytäkirjat 1939–46. Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 1942.
 Sota-arkisto: Mielialakatsaukset 1942.
 Lääkintöhallitus. Piiri- ja alue- sekä lääninlääkärien vuosikertomukset. 1940.
 L.A.Puntilan arkisto.

Eduskunnan arkisto, Helsinki (EA)

Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942.
 Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942.
 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942.
 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942.
 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1946.
 Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.
 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950.
 Valtiopäivät 1949. Asiakirjat. Neljäs ja viides osa. Ulkoasiainvaliokunnan mietintö n:o 12 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta, mikäli se koskee suhteita ulkovaltoihin.
 Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.
 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952.
 The New Republic 1975.
 Newsweek 1975.

Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki (UM)

Ulkomaisen avun keskustoimikunta 1940–1942. Saapuneet asiakirjat.

Tukholman lähettiläämme ministeri Jarl A. Wasastjernan raportit. Tukholma 1942.
Sähkö- ja puhelinsanomat Tukholma 5.12.1939–7.12.1939.
Raportit Tukholma 10.7.1939–31.10.1940.

Brages Pressarkiv, Helsingfors

Hufvudstadsbladet 1941–52.

Kansalliskirjasto

Paavo Virkkusen arkisto: Virkkunen (Snellman), Paavo Emil. Käsikirjoituskokoelma. Kansalliskirjasto.
Kirjeenvaihto Virkkusen ja Fagerholmin välillä vuonna 1949.
Sosiaalinen aikakauskirja 1945.
Sosiaalinen aikakauskirja 1950.

Kansalliskirjaston lehtiarkisto, Helsinki

Ajan Suunta 1941.
Ilkka 1941.
Savo 1941.
Helsingin Sanomat 1977.
Hämeen Sanomat 1940–41.
Uusi Suomi 1941–42.
Hämeen Sanomat 1941–42.
Suomen Sosiaalidemokraatti 1941–42.
Huoltaja 1943. Elgenmark, Olle: Suomalaisten lasten sairaanhoito Ruotsissa.
Kuopion Sanomat. 1977.
Lapsi ja nuoriso 1949.
Lapsi ja nuoriso 1953.
Lapsi ja nuoriso 1956.
Svenska Dagbladet 1941.
Stockholms Tidningen 1941.
Työkansan Sanomat 1950.
Inkeriläisten viesti 1959.

Suomi-filmin arkisto, Helsinki

Sota-ajan lyhytfilmit lastensiirroista.

Suomen Punaisen Ristin arkisto, Helsinki

Revue Internationale de la Croix-Rouge 1942.

Työväen arkisto, Helsinki (TA)

Suomen sosiaalidemokraattinen puolue. Eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.12.1948– 16.10.1952

K.-A. Fagerholmin arkisto.
Suomen Sosiaalidemokraatti 1.5.1950–31.5.1950.

Väestöliiton arkisto, Helsinki

Kokouspöytäkirjat 1942 ja 1946.

Helsingin kaupungin arkisto, Helsinki

Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat vuosilta 1945–1950.
Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosilta 1942–1945.
Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto.

Alueelliset arkistot

Hämeenlinnan maakunta-arkisto.(HMA) Sääksmäen ja Kalvolan pitäjäien kihlakunnan käräjät, syysistunto 1940.
Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA). Suomen Huollon arkisto. Keskitetty vapaa huoltotyö 1939–1949.

Riksarkivet, Tukholma (RAS)

Riksdagens protokoll vid urtima riksmötet år 1939. Första kammaren.
Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1941.Andrakammaren.
Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Första kammaren.
Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Andra kammaren.
Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Medicinalstyrelsen angående omhändertagande av finska barn.
Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv. Hemtransportfrågan och frågan om barnens eftervård i Finland.
Centrala Finlandshjälpens arkiv. Protokoll år 1939–40..
Utrikesdepartementets arkiv. Rapport från Helsingfors 1943.
Svensk författningssamling 1942. Cirkulärbrev till domstolar.
Svensk författningssamling 1944. Adoption.
Svenska Röda korsets arkiv. Arninge. Protokoll 1941.

Kungliga biblioteket, Tukholma

Avesta Tidning 1942.
Barometern 1942.
Blekinge Läns Tidning 1942.
Dagens Nyheter 1936,1942.
Kalmar 1942.
Klipans Tidning 1942.
Norrköpings Tidningen 1944.
Nya Pressen 1973.
Skånska Dagbladet 1942.

Svenska Dagbladet 1941–42.
 Stockholms Tidningen 1941.
 Sundsvall Posten 1944.
 Sydsvenska Dagbladet 1941.
 Svenska läkartidningen 1942.
 Svenska läkartidningen 1943.
 Svenska Morgonbladet 1942.

Fredrika-Bremerjärjestön lehtiarkisto, Tukholma

Hertha-lehti 1939–40

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek ARAB, Tukholma.

Alva Myrdals arkiv. Brevsamling 1930–1950.

Sigtunastiftelsen, Sigtuna

Klipparkiv. Befolkningsfrågan.

Kansalliskirjaston arkisto , Oslo

Nasjonalbiblioteket. Deutsche Zeitung in Norwegen 1942.

Kansalliskirjasto, Kööpenhamina

Nationalbibliotek. Berlinsgske Tidende 1942.

Punaisen Ristin Kansainvälisen Toimikunnan (ICRC) arkisto Geneve

Suomen lapsiin ja toiseen maailmansotaan liittyvä aineisto.

Oma yksityisarkisto (PKY)

Aatos Erkolta 13.2.1978 saatu Eljas Erkon kiitospuhe ruotsalaisille talvisodan jälkeen..
 Valtioneuvos K-A.Fagerholmin haastattelussa 17.3.1978 antama lausunto.
 Lastensiirtojen kuljetuspäällikkönä toimineen Nils Östbergin yksityiskirjeet Pertti Kavenille.
 Erkon sihteerin Imy Douillardin kirje Pertti Kavenille 3.2.1980.
 Raimo Artmaninilta saatu kirje, jonka vanhin veli Kyösti kirjoitti 13.9.1947 Raimon ruotsalaisille kasvatusvanhemmille
 Irma Torven (SKDL) haastattelulausunto 14.8.1978.
 Lääkäri Helmi Jaakkimaisen Pertti Kavenille 9.3.1979 lähettämä yksityiskirje, jossa hän arvioi sairaiden lasten Ruotsissa saaman hoidon merkitystä Laatokan Karjalan lasten kannalta.
 Duroux, Rose: La ayuda de Noruega y Suecia”(Norjan ja Ruotsin apu). Esitelmä Bilbaossa 17.12.2003–23.1.2004 pidetyssä näyttelyssä ”El exilio de los ninos” (Lasten maanpako).
 Historiallinen aikakauskirja 2/2006.
 MedlemsNytt 3/2005.

VI Vapenbröder. N:o 15 1943. 15.8.1943. Ruotsalaisten vapaaehtoisten lehti Suomessa.
 Children in War. The International Journal of Evacuee and War Child Studies. November 2005.
 Santavirta, Nina: Lapsi myrskyn silmässä – sotalapsi silloin (1939–1945) ja nyt. Tampereella 5.9.2008
 pidetty esitelmä.
 Markku Armiselta saatu vihkonen Kirjeitä sotalapsivuosilta 1941–1946. Vihkonen on osa Armisten
 suvun tarinaa.

Muita painamattomia lähteitä:

Keeping the Wheels Turning. Women and Children at War 1939–1945. ”Westward
 Ho!” Imperial War Museum/Central office of Information distributed by Imperial war
 Museum. 1991. Museum Video Classic. Lyhytelokuva.
 Kivikoski, Erkki: 70000 pientä kohtaloa. Lyhytelokuva lastensiirroista.
www.evacuees.org.uk , Ison-Britannian sotalapsijärjestön verkkosivu.
www.sotalapset.fi , Suomeen palanneiden sotalasten verkkosivu
www.krigsbarn.se , Ruotsiin jääneiden tai sinne palanneiden sotalasten verkkosivu
www.finnebarn.de , Tanskaan jääneiden sotalasten verkkosivu
www.kriegskinder.de , Saksan sotalasten verkkosivu
www.makememoriesmatter.org , EU:n toiseen maailmansotaan liittyvä muistamisen projekti
 Härö, Klaus: Äideistä parhain. Elokuva Heikki Hietamiehen romaanin pohjalta.
 Dammert, Erja: Sotalapset. Dokumenttielokuva lastensiirroista.
 Sveriges radio: Den stora resan västerut. 16.12.1975.

Tutkimusta varten muodostetut tiedostot ja erillisselvitykset:

Riksarkivet. Hjälpkommittens för Finlands barn arkiv. Förteckning över i Sverige
 avlidna finska barn. Sg D III C, volymnummer 9. Tiedoista on muodostettu Ruotsissa kuolleiden
 sotalasten Excel-taulukko, johon on lisätty lasten lähtöpäivä Suomesta.
 Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska
 barn adopterade enligt födelseår 1932–1946. Tätä tutkimusta varten tehty suomalaislasten adoptiota
 selvittävä erillistilasto, johon sisältyy lapsen syntymävuosi.
 Kansallinen sotalapsitutkimus. Alustavia julkaisemattomia taulukkotietoja.
 Helsinki-kohortti 1934–44. Julkaisemattomia taulukkotietoja.

Suullisesti tai kirjallisesti tietoja antaneet:

Valtioneuvos K.-A. Fagerholm 17.3.1978, 30.4.1979.
 Prof. Viljo Rantasalo 20.10.1978, 16.1.1979.
 Sosiaalineuvos Juho Tenhiälä 18.7.1978, 15.3.1980 .
 Akateemikko Kustaa Vilkkunen 19.3.1980.
 Arkkiatri Arvo Ylppö 2.3.1978, 22.1.1979, 16.5.1979.
 Kansanedustaja Irma Torvi (SKDL) 14.8.1978.
 Prof. Bruno Salmiala (IKL) 3.5.1978.
 Ruotsalainen lääkäri Lars-Gösta Sterner 16.10.1979
 Ruotsin sosiaalivaltuutuksen ent. pääjohtaja Göta Rosen 1.9.1977.
 Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuo 8.2.1978.

Lääkäri Helmi Jaakkimainen 17.9.1978.
 Ministeri Aatos Erkko 13.2.1978.
 Dosentti Nina Santavirta 10.10.2007.
 Professori Eino Murtorinne 11.6.2009.
 Professori Johan Wickström 18.1.1979.
 Lastensiirtokomitean varatoiminnanjohtaja Ester Paasio, 16.9.1978.
 Eino Mäkinen 13.8.1978. Kirjan ”Suomen lasten kiitos Ruotsille” toimituskunnan jäsen.

Painetut lähteet

Komiteamietinnöt:

Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949: 18
 Kansanravitsemuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1940:5.
 Befolkningskommissionen. Betänkande i sexualfrågan. Statens offentliga utredningar 1936:59.
 Stockholm 1938.
 Befolkningskommissionen. Statens offentliga utredningar 1938:24. Betänkande med vissa
 demografiska utredningar. Stockholm 1938.

Tilastot:

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto.Helsingin kunnalliskalenteri 1945.
 Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin tilasto. VI Opetuslaitokset.
 13 1941/42.
 Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan
 toimintakertomukset vuosina1942–1944. Huostaan otettujen lasten lukumäärät.
 Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko
 Suomessa 1936–50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Tilastollisia
 kuukausitietoja Helsingistä 6/1956.
 Suomen tilastollinen vuosikirja 1940.Väestö iän mukaan.
 SVT VI B:101. Kuolemansyyt vuosina 1941–1945. Tauluja. Kuolemansyyt iän ja sukupuolen
 mukaan.
 SVT VI B 102. Kuolemansyyt vuosina 1941–1945. Teksti. Helsinki 1950.
 SVT VI. Väestötilastoa. 99. Kuolemansyyt vuosina 1939 ja 1940. SVT VI B:101
 SVT 20. Rautatietilasto 1945.
 SVT XI 1939–1952.
 SVT 1944–1945. Taulukko 54. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1941–
 1943.
 SVT 1946–1947. Taulukko 55. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina
 1943–1945.
 SVT 1944–1945. Taulukko 54. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1941–1943.
 SVT 1946–1947. Taulukko 55. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1943–1945.

Kirjallisuus:

- Ahokas, Osmo: Karjalan kannaksen evakuointi. Pilot-kustannus Oy 2004.
- Andrae, Carl Göran: Revolt eller reform. Sverige inför revolutionen i Europa 1917–1918. Stockholm 1998.
- Antikainen, Kirsti: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana. Yleisen historian pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto. Elokuu 1989.
- Atkinson, William: Epidemiology and Prevention of Vaccine- Preventable Diseases. 10th edition. February 2007.
- Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948.
- Autio, Jaakko: Valuuttakurssit Suomessa 1864–1991. Katsaus ja tilastosarjat (Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/92, 1992)
- Beevor, Anthony: Taistelu Espanjasta. Juva 2006.
- Bernadotte, Folke: I stället för vapen. Stockholm 1948.
- Björnberg, Arne (huvudredaktör): Hur Sverige ordnade folkförsörjningen under andra världskriget. Männen och kvinnorna bakom verket. Uppsala 1946.
- Blidberg, Kersti: Splittrad gemenskap – kontakter och samarbete inom nordisk socialdemokratisk arbetarrörelse 1931–1945. Acta Universitatis Stockholmiensis Stockholm Studies in History 32. 1984.
- Bode, Sabine: Die vergessene Generation. Die Kriegskinder brechen ihr Schweigen. 2005.
- Bourdieu, Pierre: Outline of a Theory of Practice. Cambridge University Press. 1977.
- Bruun-Ståhlberg: Lastensiirrot Ruotsiin vuosina 1941–1948. Sosiaalinen aikauskirja 1/1950.
- Burgdorff, Stephan & Habbe, Christian (toim.): Kun taivaalta satoi tulta. Hämeenlinna 2004.
- Cable, James: The Royal Navy and the Siege of Bilbao. 1979.
- Calmeyer, Bengt (i samarbete med Svea Andersen): Svensk-ongan. Oslo 1999.
- Carlgen, Wilhelm M: Svensk utrikespolitik 1939–45. Stockholm 1973.
- Carlquist, Erik: Solidaritet på prov. Finlandshjälp under vinterkriget. Uddevalla 1971
- Carlsson-Rosén: Svensk historia 2. Tiden efter 1718. Stockholm 1970.
- Christensen-Warring: Finland og Danmark: krig og besættelse 1939–45. Roskilde. 2007.
- De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.
- Duroux Rose: artikkeli ”La ayuda de Noruega y Suecia” (Norjan ja Ruotsin apu), esitetty Bilbaossa 17.12.2003–23.1.2004 pidetyssä näytellyssä ”El exilio de los niños” (lasten maanpako).
- Eduskunnan matrikelitoimikunta. Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki 1982.
- Edvardsson, Annu: Det far inte hända igen. Finska krigsbarn 1939–1945. Falköping 1977.
- Edvardsson, Annu: Sotalapset. Jyväskylä 1977.
- Ekberg, Henrik: Führerns trogna följeslagare – den finländska nazismen 1932–1944. Ekenäs 1992
- Ekstrand, Erik Einar: Internationellt hjälparbete. Några synpunkter av Eric Einar Ekstrand. Stockholm 1945.
- Elgenmark, Olle: Från Hjälpkommittens för Finlands barn läkarexpedition. Svensk sjukvård för finska barn under år 1942. Svenska läkartidningen 1943.
- Elgenmark, Olle: Suomalaisten lasten sairaanhoito Ruotsissa. Huoltaja 1943.

- Elgström, Anna Lenah: Aikamme naisia. Helsinki 1946.
- Elmgren, Ainur: Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939. Lund 2008.
- Epäily, Pauli: Fosterföräldrar. En studie av de finska krigsbarnens svenska fosterföräldrar 1939–1947. Historiska Institutionen. Göteborgs Universitet. D-uppsats VT 2001.
- Eronen, Jussi Antero: Lastensirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Huhtikuu 1996.
- Evans, Richard J: Till historiens försvar. Stockholm. 2000
- Evans, Alvin: Ero ja lapset. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44. 1984.
- Fagerholm, K-A: Puhemiehen ääni. Helsinki 1977.
- Fethney, Michael: The absurd and the brave. CORB- the true account of the British Governments' World War II evacuation of children overseas. Great Britain 1990.
- Finlandia uutistoimisto. Suomen lasten kiitos Ruotsille. Helsinki 1943.
- Freud-Burlingham: War and children. New York 1943
- Freud-Burlingham: The writings of Anna Freud. Volume III. Infants without families. Reports on the Hampstead Nurseries 1939–1945. USA. 1973.
- Fritz, Martin: German steel and Swedish iron ore 1939–1945. Göteborg 1974.
- Fritz, Martin, Karlsson, Birgit, Karlsson, Ingele & Nordlund, Sven: En (o)moralisk handel? Sveriges ekonomiska relationer med Nazityskland. Forum för levande historia. Vällingby 2006.
- Fritz, Martin, Nygren, Ingemar, Olsson, Sven-Olof, Olsson, Ulf: The adaptable nation. Essays in Swedish Economy during the Second World War. Sweden. Gothenburg. 1982.
- Finlandia uutistoimisto. Toimituskunta Vilkkunen, Bruun, Mäkinen ja Virtamo: Suomen lasten kiitos Ruotsille. 1943.
- Gulina Marina: Child Survivors of the Siege of Leningrad: Notes from a Study on War Trauma and its Long Term Effects on Individuals. Children in War. The International Journal of Evacuee and War Child Studies. November 2005.
- Haataja, Lauri (päätoim.): Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Porvoo 2002.
- Haertel, Melissa: L'action du CICR en faveur des enfants grecs sous l'Occupation (1941–1944), Université de Genève, Département d'histoire générale, octobre 2003 (ICRC library reference : 362.191/1392).
- Hakkarainen, Kristiina: Lasten puolesta – politiikan ehdoilla: Suomen lastensirrot poliittisena ja moraalisenä kysymyksenä talvisodan ajan Ruotsissa. Pro gradu-työ Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksella, yleinen historia. Tampere 2003.
- Halbwachs, Maurice: On collective memory. Chicago. 1992.
- Hansson, Per Albin: Svensk hållning och handling. Uttalanden under krigsåren, Stockholm 1945.
- Harris-Oppenheimer: Into the Arms of Strangers. Stories of the Kindertransport. Edinburgh 2001.
- Hatje, Ann-Karin: Befolkningsfrågan och välfärden. Debatten om familjepolitik och nativitetssökning under 1930- och 1940-talen. Stockholm 1974
- Hederberg, Hans: Sanningen, inget annat än sanningen. Sex decennier ur Alva & Gunnar Myrdals liv. Malmö 2004.
- Helasvuo, Kaarlo: Ken oikeutta maassa saa. Kriminaalipoliittista tarkastelua. Jyväskylä 1969.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko Suomessa 1936–50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 6/1956.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin tilasto. VI Opetuslaitokset. 13 1941/42.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kunnalliskalenteri 1945.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosina 1942–1944. Huostaan otettujen lasten lukumäärät.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto.Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 1956–57. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko Suomessa 1936–50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 6/1956.

Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki tilastoina 1800–luvulta nykypäivään. Helsinki 2000.

Helsingin Seudun Sotalapset ry:n kirjoittajapiiri:Heijastuksia. Toim. Kari Kaisla.Viro 2009.

Henderson, Michael: See you after duration. London Baltimore 2004.

Hercod, R: Die Not der finnischen Kinder. Internationale Vereinigung der Kinderhilfe.

Finnland. Heft 1. Sosiaaliministerön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Heydemann, Irma: Suomen lapsen pitkä marssi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton vaiheita ja Arvo Ylpön muistelemaa. Porvoo 1980.

Hietanen, Silvo (päätoimittaja): Kansakunta sodassa.Osa 3. Kuilun yli. Helsinki 1992.

Hietanen, Silvo (päätoimittaja): Kansakunta sodassa. Osa 2. Vyö kireällä. Helsinki 1990.

Hirviluoto-Karjalainen: Suomen kansallisbibliografia 4. Hämeenlinna 2004.

Hultkrantz, Axel: Under prins Carls ledning. Minnesanteckningar från fyra decennier i Röda korsets överstyrelse. Stockholm 1945.

Hytönen, Elina: Perhe sodassa 1939–45. Minerva Kustannus Oy 2009.

Inkinen, Veikko: Sotalapsi kirjoittajana. Elämäkerran kirjoittamisen ulkokirjalliset vaikeudet.

Kandidaattitutkielma. Jyväskylän avoin yliopisto.2007.

International Committee of the Red Cross: The Geneva Conventions of August 12, 1949. S. 164.

Isaacs, Susan (editor): The Cambridge Evacuation Survey. London 1941.

Isaksson, Anders: Per Albin. IV. Landsfadern.Norge 2000.

Iskanius, Markku: Suomen kuljetusjärjestelmän kehitys toisen maailmansodan aikana. Siviili- ja sotilasviranomaiset kuljetusten johtajina. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1.N.o 8. Helsinki 2004

Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938–40. Porvoo 1955.

Jalo Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin 1941–1946. Sosiaalinen aikakauskirja 1950.

Janfelt, Monica: Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924. Åbo akademi, historisk institution. 1998.

Janfelt, Monica: Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919 – 1933. Stockholm 2005.

Jokisipilä, Markku: Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus. Helsinki 2004.

Jonas, Michael: Wipert von Blücher und Finnland. Alternativpolitik und Diplomatie im ‚Dritten Reich‘. Helsinki 2009.

Jones, Michael: Leningrad. State of Siege. London 2008.

Jutikkala, Eino: Suomen väkiluvun kasvaminen. Teoksesta Oma Maa, osa seitsemän. Porvoo 1960.

Johansson, Alf: Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939–1940. Stockholm 1973.

Jähi, Rita: Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykkinen sairaus lapsuudenkokemuksena. Tampere 2004.

Kaarninen, Mervi. Punaorvot 1918. Hämeenlinna 2008.

Kaila, Martti: Nuorisorikollisuus. Porvoo 1950. Osa 1.

Kaila, Martti: Nuorisorikollisuus. Porvoo 1950. Osa 2.

Kakkuri, Pekka: Suomettarelainen maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta. Suomen Historiallinen Seura 1999.

Kastari, Irma: Sotasiirtolaisten laitoshuolto. Helsinki 1965.

Kavén, Pertti: 70.000 pientä kohtaloa. Keuruu 1985.

Kavén, Pertti: 70.000 små öden. Högfors 1994.

Kavén, Pertti: 70.000 små öden. Estland 2003.

Kavén, Pertti: 70.000 pientä kohtaloa. Viro 2004.

Keskinen-Pekari: Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Sodan kasvot. Espoo 2002.

Keski-Suomen Sotalapset ry: Pitäkää mukuloista huolta- Keskisuomalaisen sotalapsen historiikirja. Jyväskylä 2004.

Kinnunen-Kivimäki: Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki 2006.

Kivitie, Heino, Marttinen (toimituskunta). Suomen lapset kiittävät, Finlands barn tackar, de finske børn tackar. Helsinki 1949.

Knuutila- Levola: Sotalapsi ei unohda. Hämeenlinna 2000.

Knopp, Guido: Hitlerin lapset. Jyväskylä 2006.

Kock, Gerhard: Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg. „Der Führer sorgt für unsere Kinder ...“. Paderborn 1997.

Korppi-Tommola, Aura: Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942–1980. Vammala 1982.

Korppi-Tommola, Aura (toim.): Sotalapset. Tutkimusraportti. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki 1996.

Korppi-Tommola, Aura: Terve lapsi-kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990. Helsinki 1990.

Korppi-Tommola, Aura: Vapaaehtoisvoimin lasten hyväksi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Helsingin osasto ry 1922–1992. Jyväskylä 1993.

Koskenhovi, P.A: Lastemme ravinnoista. Duodecim 1942.

Korvela-Lindroos: Avauksia poliittiseen ajatteluun. Jyväskylä 2008.

Kovacs, Magdolna (toim.): Olin sotalapsi. Turku 1995.

Krogus, Hjalmar: Handelspolitik i krigstid. Finlands och Sveriges ekonomiska och handelspolitiska relationer åren 1940–1945. Helsingfors 1991. Svenska centralarkivet 1993:19.

Kujala, Erkki: Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Jyväskylä. 2000.

Kuorsalo-Saloranta: Evakkotie. Ajatuskirjat. 2005.

Kymenlaakson Sotalapset ry-Kymmenedals krigsbarn rf: Sov gott – suukot Hamina 2006.

Lagnebro, Lillemor: Krigsplacerade finska barn under åren 1939–1945. En explorativ studie av eventuella effekter hos dessa barn i vuxen åldet. Institutionen för tillämpad psykologi. Umeå universitet. Umeå 1983.

- Lagnebro, Lillemor: Finska krigsbarn. Studier i socialt arbete vid Umeå Universitet. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet nr 19.1994.
- Lainio, Jarmo (red.). Finnarnas historia i Sverige 3. Tiden efter 1945. Jyväskylä 1996.
- Lappi, Ahti: Ilmatorjunta ilmasodassa 1794–1945. Vaasa 2000.
- Larsen-Boysen: Finnebørn – et stykke Danmarkshistorie. Foreningen Norden. 2003.
- Laurent, Helene: Suuri täisota. Pilkkukuumeen torjunta Suomessa jatkosodan aikana 1941–1944. Talous- ja sosiaalishistorian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto. Tammikuu 2006.
- Laulajainen, Leena (toimittanut): Sota-ajan lapset. Kirjailijat kertovat lapsuudestaan sodan varjossa. Jyväskylä 2006.
- Lehtinen, Lasse: Työläjäjärvi. Tasavallan tahtonainen. Porvoo ja Juva 1982.
- Lehtinen, Lasse: Fagerholm – Kekkonen tasavallan kakkonen. Juva 1981.
- Leskinen-Juutilainen: Jatkosodan pikkujättiläinen. Porvoo 2005.
- Liikkanen (Edvardsen), Annu: Lappu kaulassa (Sotalapset). Helsingborg 1995.
- Lindroth, Gudrun: Ruotsi kutsuu. Avustustoimintaa Suomen hyväksi. Vuosikirja III. Koonnut Gudrun Lindroth. Tukholma 1941.
- Lindqvist, Herman: Historien om Sverige. Stockholm 2000.
- Lomfors, Ingrid: Förlorad barndom återvunnen liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland. Uddevalla 1996.
- Lomu, Juhani: Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941–1949. Kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten 1.10.1974.
- Lylloff, Kirsten: Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945–1949. Københavns Universitet. 2004.
- Länsi-Suomen Sotalapset ry: Kaksi maata- kaksi kotia. Pori 2003.
- Maan turva 1941. Kunniamme päivät. Suomen sota 1939–40 kuvina ja päämajan tilannetiedotuksina. Tilannetiedotukset ilmatoiminnan osalta 12.12.–14.12.1939.
- Majander, Mikko: Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. Helsinki 2004.
- Majava, Altti: Migrations between Finland and Sweden from 1946 to 1974. A Demographic Analysis. Preliminary report. Ministry of Labour. Helsinki 1975.
- Manninen, Ohto-Rumpunen, Kauko: Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut. Helsinki 2003.
- Malmi, Timo: Isän ikävä. Sotaorvot kertovat. Jyväskylä 2001.
- Manninen Turo-Junila Marianne: Lapin sairaanhoidon historia. Jyväskylä 2005. S.108
- Mannerheim, G: Muistelmät. Toinen osa. Helsinki 1952.
- Mannerheim-liiton sotakummivaliokunta. Kumminlahja sotaorvon turvana. Sotakummitoiminnan vaiheet 1940–1958. Helsinki 1959.
- Marandi, Rein: Naapurin silmin. Suomen jatkosota 1941–1944 Ruotsin sanomalehtikeskustelussa. Porvoo 1964.
- Martikainen, Tyyne: Talvisodan evakot ja siviilisotavangit. Jyväskylä 2000.
- Meinander, Henrik: Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaista. Juva 2009.
- Meriupseeriyhdistys: Suomen laivasto 1918–1968. I osa. Helsinki 1968
- Metzger, Hans: Poliittiset aseveljet. Kolmannen valtakunnan edustajana Suomessa 1941–1944. Keuruu 1986.
- Mickwitz, Joachim-Paaskoski, Jyrki: Itärajan vartijat 4. 1700 luku. Keuruu 2005.
- Murtorinne, Eino: Veljeyttä viimeiseen saakka. Mikkeli 1975.
- Mustonen-Suominen-Suonoja: Imeväiskuolleisuuteen vaikuttaneet sosiaaliset ja taloudelliset tekijät Suomessa 1910–1971. Helsinki 1975.

Myrdal, Alva och Gunnar: Kris i befolkningsfrågan. Stockholm 1935.

Nevakivi, Jukka: Ystävästä viholliseksi. Suomi Englannin politiikassa 1940–1941. Helsinki 1976

Nevalainen, Pekka: Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Keuruu 1999.

Nieminen, Mauri: Väestötilastoja 250 vuotta. SVT Väestö 1999:8. Liite 1. Helsinki 1999.

Nilsson, Sture: Rysskräcken i Sverige. Fördomar och verklighet. 1990.

Niukkanen, Juho: Talvisodan puolustusministeri kertoo. Porvoo 1951.

Noponen, Martti: Suomen eduskunnan jäsenistö 1907–1970. Tampereen Yliopiston Poliittikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia no 15. 1970.

Nothin, Torsten: Från Branting till Erlander. Stockholm 1955.

Nyberg, Bertel: Pohjoismaisen Avun Suomen keskuksen toiminta 1939–1940. Sosiaalinen Aikakauskirja 1941:2.

Oakley, Ann: Eugenics, Social Medicine and the Career of Richard Titmuss in Britain 1935–50. British Journal of Sociology, volume no.42, Issue no. 2. June 1991. S.181.

Oittinen, R.H, Happonen, Aarre, Hetemäki, Päiviö, Kleemola, Kauno, Koivisto, Mauno, Kuusi, Pekka, Steinby, Torsten (toim): K.-A. Fagerholm. Mies ja työkenttä. Helsinki 1961.

Otava: Kuka kukin on? Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1982. Keuruu 1982.

Paasikivi, J.K.: Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–41. I Talvisota. Porvoo 1958.

Parmanen, Eino: Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina II osa. Porvoo 1937.

Parsons, Martin L: Civilian Evacuation and Air Raid Precautions. A case study in three contexts. To what extent do the complex issues surrounding civilian evacuation and ARP find their way into school text books and commercial and museum 'Experiences' aimed at pupils in Key Stages 2,3 and GCSE? The University of Reading. Arts and Humanities in Education. 30 April 1997.

Parsons, Martin: I'll take that one. Dispelling the Myths of Civilian Evacuation 1939–45. Denton 1998.

Parsons, Martin: War Child. Children Caught in Conflict. 2008 Great Britain.

Parsons, Martin (ed.): Children: The Invisible Victims of War. An interdisciplinary study. 2008.

Peltonen, Ulla-Maija: Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Saarijärvi 2003.

Perheen puolesta. Väestöliitto 1941–1991. Keuruu 1991.

Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson: American Journal of Epidemiology.

Vol.166. N.0 10. September 17, 2007. Depressive Symptoms in Adults Separated from Their Parents as Children: A Natural Experiment during World War II.

Pirkanmaan Sotalapset ry: Lappu kaulassa maailmalle. Sotalapset muistelevat. Tampere 2008.

Prinssi Wilhelm, Elsa Björkman-Goldschidt, Georg Knutson Kjellberg (toimituskunta): Suomea auttamassa. Suomen Avun Keskuksen – Centrala Finlandshjälpenin – toimintakertomus. Porvoo 1940. Suomenkielisen painoksen on toimitanut Tukholman Suomi-toimisto.

Pohjola-Norden: Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Hämeenlinna 1996.

Radebold-Bohleber-Zinnecker: Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteten Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen. Weinheim und München 2008.

- Rautanen, Elina: Centrala Finlandshjälpen ja Tiukulan säätiö. Talvisodan humanitaarinen perintö. Saarijärvi 1998.
- Rautkallio, Hannu: Talvisodan Erkkö ja amerikkalaiset yhteydet. Juva 1990.
- Ressler, Everett M, Boothby, Neil, and Steinbock, Daniel J.: Unaccompanied Children. Care and Protection in Wars, Natural Disasters, and Refugee Movements. New York. Oxford. Oxford University Press. 1988.
- Riksförbundet Finska Krigsbarn (red. Sinikka Ortmark Almgren): Krigsbarns erinran. Snäll, lydig och tacksam. Lettland 2003.
- Rimmerfors, Einar: Det gällde livet. Stockholm 1945.
- Rimmerfors, Einar: Årsbarn med seklet. Falköping 1977.
- Rockberger, Nicolaus: Göteborgstrafiken. Stockholm 1973.
- Roiko-Jokela, Heikki. Vihollisen armoilla. Neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941–1948. Jyväskylä 2004.
- Roine, Paavo: The amounts and adequacy of food rations in Finland during 1941–46. Maataloustieteellinen aikakauskirja 1948.
- Rosen, Gunnar: Sata sodan ja rauhan vuotta. Helsinki 2002.
- Rossi, Tapani: Räddade till livet. 2008.
- Rusi, Alpo: Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944. Kokemäki 1982.
- Rüsen, Jörn: Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter. 2004.
- Räsänen, Eila: Lapsuusiän separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Kuopion yliopisto. Kuopio 1988.
- Rönkkö, Pirkko: Finska krigsbarn i text och bilder och på pressbilder i Sverige och Finland. Tammerfors universitet. Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Nordiska språk. Pro gradu avhandling. April 2007.
- Salminen, Heikki: Suomalaiset sotalapset ja Ruotsi: Lastensiirto-organisaatiot, kuljetukset Ruotsiin ja paluu Suomeen vuosina 1939–1957. Suomen historiaan liittyvä lisensiaattitutkimus. Turku 2001.
- Salminen, Heikki: Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisten sotalaisten historia. Siirtolaisinstituutti. Turku 2007.
- Salovaara, Karli: säännöstellen selvittiin. Kansanhuoltoa 1939–1949. Jyväskylä 1977.
- Sandler, Maja: Från Lillgården till Arvfurstens palats. Uddevalla 1971.
- Schildt-Runeberg: Lapsemme Tanskassa. Helsinki 1961.
- Seppinen, Ilkka: Suomen ulkomaankaupan ehdot 1939–1944. Tammisaari 1983.
- Seppinen, Jukka: Neuvostotiedustelu Suomessa 1917–1991. Strategia ja toiminta. Jyväskylä 2006.
- Serenius, Mona: Muistin taistelu unohdusta vastaan. Teoksessa Haaramo-Palonen: Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena. Pieksämäki 2002.
- Serenius, Mona: The silent cry. International Forum of Psychoanalysis vol. 4, March 1995.
- Smeds, Astrid Marie-Louise: Finska krigsbarns minnesbilder av språkväxlingar i olika kontext. Rapporter från Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi nr 21 2000. S. 175-177.
- Soikkanen, Timo: Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939. Turku 1983.
- Sourander, Bertil: Kokemuksia suomalaisten lasten siirroista Ruotsiin talvella 1941–42. Duodecim 1942.
- Sosiaalihygienisen yhdistyksen julkaisuja nro 1. Keskiväkilukutaulukoita. Helsinki 1956.

- Sosiaalinen Aikakauskirja 1945. Sota-ajan ruokakulutustutkimukset. Sota-ajan ruokakulutustottumukset II.
- Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6. Jatkosodan historia 6. Meri- ja ilmapuolustus. Hallinto ja sotatalous. Huolto ja aselajit. Kotijoukot. Porvoo 1994.
- Sterner, L-G: Erfarenheter från genomgångshemmen för finska barn i Stockholm. Svenska läkartidningen 1942.
- Sundelius -Wiklund: Norden i sicksack. Tre spårbyten inom nordiskt samarbete. Stockholm 2000.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005: Suomen kansallisbiografiaosa 6. 2005.
- Suomen Huolto r.y. Kansalta kansan hyväksi. Av folket för folket. Helsinki 1952.
- Suomen kansallisbibliografia 5. Koonnut Karl-Lehtokoski. Helsinki 2005.
- Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki 1982.
- Suomen kuvalehti. Vapautemme hinta. Sodan 1939–1940 sankarivainajat. Helsinki 1941.
- Suomen laivasto 1918–1968. 1. osa. Helsinki 1968.
- Suomen meteorologinen vuosikirja. Ilmatieteelliset havainnot Suomessa vuonna 1939.
- Suomi-toimisto. 20-vuotiskertomus 1926–1946. Helsinki 1946.
- Svanberg-Tyden: Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria. Viborg 2005.
- Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932–1946. Tätä tutkimusta varten tehty erillistilasto.
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 18. Stockholm 2000-2002. Hansson, Per Albin.
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 31. Stockholm 2000-2002. Sandler, Rickard.
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 17. Stockholm 2000-2002. Günther, Christian.
- Svenska litteratursällskapet i Finland: Minnen från krigstiden. Helsingfors 2005.
- Svenska numismatiska föreningen med anledning av föreningens 110-års jubileum: Numismatiska meddelanden XXXIV. Stockholm 1983
- Svensk författningssamling 1948 ja 1949. Kansalliskirjasto. Helsinki.
- Söderberg, Sten: Svenska röda korset 1865–1965 - de första 100 åren. Stockholm 1965. S. 223.
- Tallqvist, J.O. (redaktör): Finland för Norden. Uttalanden om vårt nordiska samarbete. Helsingfors 1944.
- Tanner, Väinö: Olin talvisodan ulkoministeri. Helsinki 1951.
- Tarkiainen, Kari: Finnarnas historia i Sverige 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944. Jyväskylä 1993.
- Tilastokeskus. Rahanarvon kerrointaulukko 1860–2003.
- Titmuss, R.M: Problems of Social Policy. History of the Second World War. United Kingdom Civil Series. London. 1950
- Turunen, Mirja: Veripellot: Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Keuruu 2005.
- Turun Yliopisto: Turun Yliopiston opettajat ja virkamiehet 1920–1969. Turku 1970.
- Turun yliopistosäätiö: Taistelun muisto elää. Bengtskär 26.7.1941.2001.
- Tuomaala, Ritva: ”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista”. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 274. Turun yliopisto 2008.
- Tuuteri, Leena: Sata vuotta lasten sairaalahoitoa. Helsingin lastenkliniikka 1893–1993. Keuruu 1993.
- Tooze, Adam: The Wages of Destruction. The Making and Breaking of the Nazi Economy. 2006.
- Törnqvist-Holmberg: Ersättning av förluster under kriget. Svenska folkpartiets kommitté för den krigshärdade svenskbygden. Åbo 1942.
- Uhlin, Åke: Februarikrisen 1942. Svensk säkerhetspolitik och militär planering

1941–1942. Stockholm 1972.

Ulkoasiainministeriö: Ulkoasiain hallinnon matrikkeli, osa 2. 1996

Uotila, Ylva: Med namnlapp om halsen: fyra finlandssvenska krigsbarnsromaner. 2005.

Utrio, Untamo (toim.): Viisi vuotta kansanhuoltoa. Helsinki 1945.

Uudenkaupungin Merihistoriallinen yhdistys ja Uudenkaupungin kulttuurihistoriallinen museo (toim.

Tomi Kangas): Uudenkaupungin ”siunattu” rauha 1721 – suuren pohjan sodan ja isonvihan päätös.

Uusikaupunki 1996.

Valtioneuvoston historia 1917–1966, osa IV. Helsinki 1976.

Vantaan Pohjola-Norden ry/Vanda Pohjola-Norden rf: Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Hämeenlinna 1996.

Vares, Vesa: Kokoomus ja demokratian kriisi. Teoksessa ”Suomalaiskansallinen Kokoomus.

Kansallisen Kokoomuspuolueen historia II. 1929–1944.” Helsinki 2007.

Westling, Achilles: Lapsi ja nuoriso 1/1956. Juurettomana omassa maassaan.

Westerlund, Lars: Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus. Muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimetomuuks 1939–44. Helsinki 2009.

Winnicott, D.W: Deprivation and Delinquency (ed. R. Winnicott, R. Shepherd), A Tavistock/Routledge Publication, 1990.

Virkkunen, Paavo. Opera XIII. 1939–1947. Kyseessä on kokoelma Virkkusen kirjoituksia.

Virkkunen, Paavo. Opera XV.1948. Kyseessä on Isaac Béen`ille Suomessa tehty juhla kirja hänen täyttäessään 60-vuotta.Helsinki 1948.

Vilkuna, Kustaa: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944. Keuruu 1962.

Vilkuna, Kustaa H.J: Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostaviihasta. Jyväskylä 2005.

Vilkuna, Kustaa J.H.: Paholaisen sota. Helsinki 2006

Virkmäki, Suvi: ”Att få ett gott hem...” Finska krigsbarns adoptioner i Stockholm 1946–47. Web-reports No. 7.Siirtolaisinstituutti 2005. Opinnäytetyö. Stockholms Universitet. Historiska Institutionen.

Virkkunen, Paavo: Lannistumaton. Paavo Virkkusen elämä.2002.

Väestöliitto: Valistusjärjestöstä toimeenpaneavaksi väestöpoliittiseksi elimeksi. Väestöliiton syntyhistoria ja liiton toimintaa vuosina 1941–1960. Helsinki 1980.

Väestöliitto, toimituskunta Österlund-Auvinen-Hulkko-Peräläinen-Pulkkinen: Perheen puolesta.

Väestöliitto 1941–1991. Keuruu 1991.

Väestösuojelusäätiö: 50 vuotta väestösuojelutyötä. Suomen väestösuojelujärjestö 1927–1977. Helsinki 1977.

Wahlbäck, Krister: Regeringen och kriget. Ur statsrådets dagböcker 1939–41. Stockholm 1972.

Wickström, Johan : Tarttuvat taudit. Porvoo 1957.

Winter-Sivan: War and remembrance in the twentieth century.1999.

Willstedt, Virve: Ruotsin kansan kirjeet Alva Myrdalille 1930- ja 1940-luvuilla. Pro gradu-tutkielma.

Turun yliopisto. Poliittisen historian laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kevät 2008.

Yearbook of United Nations 1951

Yearbook of United Nations 1952

Ylppö, Arvo: Elämäni pienten ja suurten parissa. Porvoo Helsinki 1964.

Lastensiirtoja käsittelevää kaunokirjallisuutta:

- Ahlin, Pirkko: Din riktiga mamma... Estland 2007.
 Colliander, Tito: Fönster. Noveller i urval 1932–1955. Tammerfors 1956.
 Danielsen, Ann-Maj: Att inte höra till. Falun 2000.
 Hietamies Heikki: Äideistä parhain. Keuruu.1992.
 Kokko, Erkki: Me, sotalapset. Neljän veljeksien tarina. Juva 2009.
 Kostamo,Eila: Lapsinainen. Porvoo 1978.
 Kostamo,Eila: Mulperipuun mehu. Juva 2002.
 Konttinen, Aili: Inkeri palasi Ruotsista. Porvoo 1964.
 Lahtela, Markku: Yksinäinen mies. Jyväskylä 1976.
 Meriluoto,Aila: Kotimaa kuin mies. Porvoo 1977.
 Ortmark-Almgren Sinikka: Du som haver barnen kär. Borås 1989.
 Sandelin, Singa: Gäst i eget hem.1982.
 Sebald, W.G: Austerlitz. Hämeenlinna 2002.
 Westergård, Sirkka-Liisa. Tacka nu vackert! Estland 2002.

HENKILÖHAKEMISTO

- Aaltonen, Aleksi sosiaaliministeri 17
 Ahmavaara, Kari kansanedustaja 191
 Ahlin, Pirkko 327
 Ahokas, Osmo 18,68,74
 Airaksinen, Armo 263
 Alanen, Aatos professori 182
 Annala, Vilho ministeri 161
 Annala, Jussi kansanedustaja 189,192,206
 Andersson, Gustaf ministeri 141
 Andrae, Carl Göran 27,318
 Antikainen, Kirsti 43,66,318
 Arminen, Markku 316
 Artman, Raimo 157,315
 Atkinson, William 228,318
 Autio, Jaakko 66,78,318
 Backström, O. lähetystösihteeri 200
 Bastide, Roger 264
 Béén, Isaac kirkkoherra 58,59,107,145,167,362
 Beever, Anthony 21
 Bernadotte, Lennart 9
 Bernadotte, Folke 318
 Bjelle, E. 133,134
 Björnberg, Arne 129,318
 Blidberg, Kersti 83,132,166,318
 Blücher, Wipert von Saksan lähettiläs
 Suomessa, 49,130,162,163,281,287,312,320
 Bode, Sabine 266,318
 Bohleber, Werner 250,274,323
 Bourdieu, Pierre sosiologi,kulttuuriantropologi
 189,318
 Born, Ernst von, ministeri, kansanedustaja
 10,69,74,84,85,188,189,192,193,204-
 206,210,249,277,282,288,318,319
 Bragnum, Carl-Otto lääkäri 89
 Bruun, Elsa, lastensiirtokomitean
 toiminnanjohtaja 13,14,17,18,
 31,51,57,65,69,72,91,94,152,172,
 177-179,182,191,194,195,204,209,213,
 214,217,224,225,309,318,319
 Burlingham, Dorothy psykoanalyytikko
 44,45,65,176,185,251,253,257-259,265,319
 Cable, James 21,318
 Cajander, Aimo Kaarlo pääministeri
 67,142,145
 Calmeyer, Bengt 27,109,131,132,155,318
 Carlgren, Wilhelm M. 27,131,132,155,318
 Carlqvist, Erik
 43,54-56,58,59,61,62,64,65,66,68,70-
 72,78,79,82-84,89,328
 Churchill, Winston
 40,72,77,170,263,277,279,307
 Colliander, Tito kirjailija 35,327,224
 Dammert, Erja ohjaaja 269,316
 Danielsen, Ann-Maj 254,327
 De Geer, Eric 45,46,237,242,296,297,298,318
 Douhet, Giulio kenraali 75
 Douillard, Imy, Eljas Erkon sihteeri
 53,67,78,315
 Duroux, Rose 25,56,315,318
 Edström, J. Sigfrid johtaja 54
 Edvardssen, Annu 35,219,229,254,259,260,318
 Eidem, Erling, arkipiispa 164
 Ekberg, Henrik 163,318
 Ekstrand, Erik Einar lähettiläs
 9,10,13,18,19,54,56,64,66,68,69,73,318
 Elgenmark, Olle lääkäri
 226,227,229,230,234,313,318,319
 Elgström, Anna Lenah kirjailija
 25,55,58,140,319
 Ellilä, Tauno lakit. tohtori 184,185
 Elmgren, Ainur 144,319
 Enckell, Carl,ulkoministeri 30,188
 Enqvist, Inger Lars Östbergin sihteeri 198
 Epäily, Pauli 55,319
 Erkko, Aatos ministeri 317
 Erkko, Eero 73
 Erkko, Eljas,ulkoministeri,v.a.asiainhoitaja
 24,25,43,59,66,67,70,73,84,85,213,277
 Erlander, Tage ,ministeri 17
 Eriksson, Marita 34,35
 Eronen, Jussi Antero
 43,44,91,141,145,147-149,152,153,319
 Evans, Richard J 48,255,319
 Evans, Alvin 38,319
 Faberstedt, Christer (ks. Airaksinen,Armo) 263
 Fagerholm, Karl-
 August,sosiaaliministeri,pääministeri,
 eduskunnan puhemies, valtioneuvos
 10,12,13,14,16,26,30,31,35,43,44,49,51,52,

57,63,69,70,72-74,84,85,88,90-
 92,94,95,97,104,106,111,115-
 118,120,139,140,147-
 151,154,155,160,163,166,168-
 170,172,174,176,177,186,189,191,193,194,
 196,198,207,209,213,214,216,218,230,234,
 247,260,272,273,277-280,282,283,287-
 289,309,313-316,319
 Falkenhorst, Nikolaus von kenraalieversti 109
 Fethney, Michael 23,319
 Forselius, Jacob kappalainen 33
 Freud, Anna psykoanalyttikko
 44,45,65,119,176,185,251,253,257-
 259,265,289,319
 Fritz, Martin 129,130,131,135,319
 Gartz, Åke, vuorineuvos 90,91
 Gulina, Marina 140,319
 Günther, Christian ulkoministeri
 60,92,112,122,127,133,134,137,138,325
 Gyllenswärd, Curt,lääkäri 115
 Göransson, Hardy ylijohtaja 133,135,137
 Haataja, Lauri 26,97,224,232,319
 Hackzell, Anders (Antti),pääministeri 71,113
 Haertel, Melissa 28,109,110,134,170,280,319
 Hagberg, Hilding kansanedustaja (Ruotsi)
 121,122,124-128
 Hakkarainen, Kristiina 44,56,63,81-84,319
 Halbwachs, Maurice sosiologi 250,251,319
 Hamari, Seila 206
 Hammarskjöld, Hjalmar 113
 Hannula, Uuno ministeri 56
 Hansson, Per Albin,pääministeri 24,25,54,59-
 64,77,81,83,121,127,132,133,138,142,276,
 277,279,286,319,325,332
 Hatje, Ann-Karin 27,129,319
 Hederberg, Hans 46,80,319
 Helasvuo, Kaarlo sosiaalineuvos
 238,239,316,319
 Henderson, Michael 12,20,73,74,82,320
 Herod, R. 134,135,320
 Heydemann, Irma 26,233,320
 Hietamies Heikki kirjailija 327
 Hietanen, Silvo 63,84,89,164,211,320
 Hitler, Adolf 17,42,75,126,130,131
 Hjelt-Cajanus, Esther Tukholman Suomi-
 toimiston johtaja 10,117,118,179,199,238
 Hoover, Herbert 199

Hultkrantz, Axel 108,109,320
 Hytönen, Elina 236,320
 Hämäläinen, Alex kansanedustaja 160
 Härö, Klaus ohjaaja 270,316
 Höjer, Axel lääkäri 115
 Ihalainen, Irja 33
 Inkinen, Veikko 250,320
 Isaacs, Susan 223,274,320
 Isaksson, Anders 25,61,62
 Iskanius, Markku 99,320
 Jaakkimainen, Helmi,lääkäri 226,317
 Jakobson, Max 73,320
 Jalanti, Tauno 90
 Jalo Margit
 53,92,96,203,220,226,228,230,244,320
 Janfelt, Monica
 22,34,41,55,75,83,90,114,127,151,193,320
 Janhunen, Matti, ministeri 178,190,199,200
 Jernström, E. sotilasläänin komentaja 153
 Jokinen, Kalle, kansanedustaja 192
 Jokisipilä, Markku 99,143,163,320
 Jonas, Michael 163,320
 Jones, Michael 21,140,320
 Johansson, Alf 60,63,321
 Junila, Marianne 86,322
 Jähi, Rita psykologi 269,321
 Järventausta, Silja 7
 Kaarninen, Mervi professori 20,34,321
 Kaila, Eino professori 76
 Kaila, Martti professori
 183,184,197,198,219,220,222,249,258,267,
 289,321
 Kakkuri, Pekka 67,321
 Kares, Kaarlo kansanedustaja 158
 Karppanen, Terttu Anneli 201
 Kastari, Irma 31,321
 Kaven, Pertti
 37,40,53, 67,78,82,108,114,136,151,152,197,
 220,226,232,315,321
 Keinänen, Merja 7
 Kekkonen, Urho
 ministeri,pääministeri,Tasavallan Presidentti 74
 Killander, Ernst majuri 9
 Kilpeläinen, Impi-Liisa 13
 Kilpi, Sylvi-Kyllikki, kansanedustaja 190
 Kinnunen, Tiina 23,264,321
 Kivimäki, Toivo pääministeri 71

- Kivimäki, Ville 23,264,321
 Kivikoski, Erkki ohjaaja 36,316
 Kivioja, Vilho, kansanedustaja 28,159
 Kock, Gerhard 42,75,321
 Koivisto, Juho,ministeri
 25,49,52,53,57,67-69,71-
 74,84,85,91,167,193,194,203,207,208,213,
 246,248,277-279,286
 Kokko, Erkki 245,327
 Kokko, Pentti 245
 Kokko, Toivo 245
 Konttinen, Aili 327
 Korppi-Tommola, Aura professori
 7,18,26,27,47,71,86,88,105,106,120,179,225,
 232,261,321
 Koskenhovi, P.A 101,321
 Kostamo,Eila kirjailija 270,327
 Kotilainen, Niilo ylitarkastaja 202,207
 Krogus, Hjalmar 27,131,132,199,321
 Kuittinen, Juho, kansanedustaja 189
 Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 266
 Kyttä, Wilho maaherra 56
 Kölli, Martti kansanedustaja 192
 Lagnebro, Lillemor psykologi 37,262,321,322
 Lahtela, Markku kirjailija 252,253,272,327
 Lainio, Jarmo 239,300,322
 Lappi, Ahti 75,76,322
 Laurent, Helene lääkäri, valtiot.maist.
 7,31,227,301,304,322
 Laurent, K.A. kouluneuvos 114
 Laulajainen, Leena 270,322
 Lavonius, Mary lastensiirtojen Suomen puolen
 kuljetuspäällikkö 94,103,117,246,318
 Lehtinen, Lasse 26,31,36,70,111,174,224,322
 Leinonen, Artturi,päätoimittaja 143
 Leivo-Larsson, Tyyne,ministeri
 182,187,190,191,196,210,212,214,222
 Lensu, Terttu toimittaja 253
 Levinson, Margit Rädda Barnen-järjestön
 puheenjohtaja 9,54,58,134
 Liikkanen (Edvardsen), Annu 35,108,322
 Lindroth, Gudrun 69-72,322
 Lindqvist, Herman 60-62,322
 Linkomies, Edwin pääministeri 163
 Lomfors, Ingrid 19,42,54,82,322,327
 Lomu, Juhani 13-16,322
 Lumme, Alpo, kansanedustaja 158,159
 Lylloff, Kirsten 41,42,82,322
 Majander, Mikko
 125,128,131,189,193,194,204,205,215,216,
 218,248,282,322
 Majava, Altti 240,241,322
 Manninen,Ohto 66,322
 Malmi, Timo 265,322
 Mandelin, Erik,kansliapäällikkö,kouluneuvos
 47, 70,71,105,106,204
 Manninen Turo 86,322
 Mannerheim,G. sotamarsalkka
 17,26,28,66,70,71,72,74,84,85,106,121,125,137
 165,173,181,277,322
 Mannerheim, Elsie 173,174,177
 Marandi, Rein 121,123,322
 Martikainen, Tyyne 68,322
 Martin, Graham, Yhdysvaltain lähettiläs Etelä-
 Vietnamissa 22
 Martinson, Harry kirjailija 56
 Mattson, Barbara psykoanalyttikko 7
 Mattson, Sigurd maaherra,toiminnanjohtaja
 49,133,179
 Meinander, Henrik professori 7,27,261,270,322
 Meriluoto,Aila kirjailija 327
 Metsäpelto, Armi Hillevi pommituksen
 lapsiuhri 58
 Metzger, Hans lehdistöavustaja 143,156,163,322
 Mills, Margaret antropologi 265
 Modeen, Gunnar 203
 Murtomaa, Lauri ministeri 196
 Murtorinne, Eino professori 150,164,165,317,322
 Muukkonen, Martti teologian tohtori 8
 Myrdal, Alva ja Gunnar 46,79,80,83,119,315,
 323
 Mäkinen, Eino elo- ja valokuvaaja 155,317,319
 Mäkinen-Ollinen, Aune varatuomari
 155,159,184,317,319
 Määttänen, Sakari toimittaja 253
 Möller, Gustav,sosiaaliministeri 126
 Nevakivi, Jukka 27,132,199,323
 Nevalainen, Pekka 181,323
 Nieminen, Mauri 86,323
 Nilsson, Sture 62,323
 Niukkanen, Juho,puolustusministeri 25,68,323
 Noponen, Martti 186,323
 Nordgren, Olivia, kansanedustaja (Ruotsi) 126
 Nordlund, Pekka 177

- Nothin, Torsten ylikäskynhaltija
16,27,92,93,112,113,115,128,133-
138,148,156,167,246,278,286,323
Nyberg, Bertel fil.tri
11,13,57,65,69,70,72, 77-
79,108,152,213,214,323
Oakley, Ann 74,323
Okko, Väinö kansanedustaja 190
Ortmark Almgren, Sinikka
236,254,255,324,327
Paasikivi,J.K. lähettiläs, pääministeri,
Tasavallan Presidentti
60,71,164,189,215,288,323
Paasio, Ester lastensiirtokomitean
varatoiminnanjohtaja 194,195,317
Palmroth, Reino (Palle) kapteeni 154
Palmgren, Folke lähetystöpastori 164,165
Parmanen, Eino kirjailija 73,323
Parsons, Martin L. fil.tri, Research Centre for
Evacuee and War Child Studies
tutkimuslaitoksen johtaja
8,13,19,20,40,41,70,72,74,77,120,169,170,
263,323
Pekkala, Mauno,pääministeri 177,178,217
Peltonen, Ulla-Maija 245,265,323
Persson, Set kansanedustaja (Ruotsi) 127
Pesonen, Anu dosentti 7,38,245,267-269,323
Phan Quard Dan, Etelä-Vietnamin
varapääministeri 22
Pietari I (Pietari Suuri) 33
Pirjola, Kosti ylitarkastaja 13
Radebold, Hartmut lääkäri,psykoanalyttikko
250,274,323
Ramsay, Henrik,ministeri 131,163
Rangell, J.W. pääministeri 68
Rantasalo, Viljo,professori 13,52,
212,233,316,227
Rautanen, Elina Pelastakaa Lapset ry:n
toiminnanjohtaja 243,324
Rautkallio, Hannu 63,73,324
Reinans, Alur siirtolaisuuden tutkija 8,31,239-
241,243
Ressler, Everett M. 20-22,25,39,40,55,56,
79,81,176,180,185,195,242,244,246,266,267,
324
Rimmerfors, Einar, pastori
76,79,89,151,159,229,324
Rockberger, Nicolaus 129-132,136,324
Roiko-Jokela, Heikki 33,324
Roine, Paavo 100,101,324
Rosen, Gunnar 137,225,324
Rosen, Göta Ruotsin sosiaalihallituksen
pääjohtaja 35,181,218,316
Rosnell, Kai 8
Rossi, Tapani 8,16,324
Rumpunen, Kauko 66,322
Runeberg, Arne
18,38,45,88,169,173,178,179,220,221,242,
244,255,324
Rusi, Alpo 143,153,155,324
Rüsen, Jörn 32,269-275,286,290,324
Rydh-Munck af Rosenschöld, Hanna fil.tri
9,11,54-59,64,67-71,84,85,286
Ryti, Risto,pääministeri,Tasavallan Presidentti
25,26,67,155,162,169
Räsänen, Eila professori
37,38,40,114,170,175,176,242,244,
245,259,262,265-267,324
Rönkkö, Pirkko 47,83,119,120,324
Saarinen, Yrjö kansanedustaja 158
Salmiala, Bruno,kansanedustaja,professori
29,52,158,160,167,316
Salminen, Heikki
10-12,16,27,47,56,57,82,209-213,238,246,324
Salovaara, Karli
99,100,103,104,110,140,199,324
Sandelin-Benkö, Singa professori
7,24,54,72,254,255,327
Sandler, Maja
9,11,24,54-58,61,63,65,67-
69,72,79,81,84,276,286,324
Sandler, Rickard,ulkoministeri,maaherra
9,24,60,61,63,64,70-
72,81,84,85,276,277,286,325
Santavirta, Nina dosentti
7,38,175,185,222,268,269,316,317
Schildt, Mila
18,38,45,88,169,173,178,179,220,221,242,
244,245,255,324
Sebald, W.G. kirjailija 327
Seppinen, Ilkka 99,131,324
Seppinen, Jukka 218,324
Serenius, Mona 250,251,266,269,324
Sillanpää, Miina kansanedustaja 58

- Siwe, Sture, professori 117
 Skoglund, Martin, kansanedustaja (Ruotsi) 124
 Smeds, Astrid Marie-Louise 44,267,324
 Soikkanen, Timo
 67,71,72,84,142,145-147,324
 Sourander, Bertil, lääkäri 229,234,244,324
 Stalin, Josef 21,61
 Stenberg, Ellen, kansanedustaja 188,191,192
 Sterner, Lars-Gösta, lääkäri
 17,52,154,230,234,235,316,325
 Ström, Fredrik, kansanedustaja (Ruotsi) 126
 Ståhlberg, Aune 13,14,72,94,182,224,225,318
 Svanberg, Ingvar 19,33,54,55,69,95,135,325
 Söderblom, Nathan arkkipiiipa 55
 Tallqvist, J.O. 204,325
 Tanner, Väinö ministeri 56,62,63,325
 Tarkiainen, Kari fil.tri, valtionarkistonhoitaja
 emeritus 46,54,86,325
 Tenhiälä, Juho, kansanedustaja, sosiaalineuvos
 52,195,196,212,283,316
 Titmuss, R.M. 45,77,79,99,102,105,234,289,325
 Tobiasson, Sirkka-Liisa 197,198
 Toivola, Urho Vilpitön valtioneuvoston
 tiedotuskeskuksen päällikkö 69
 Tooze, Adam 100,130,325
 Torvi, Irma, kansanedustaja, 186-
 188,190,191,192,194,316
 Turunen, Mirja 33,325
 Tuuteri, Leena 226,230,231,325
 Tuomaala, Ritva lääkäri 251,325
 Tyden, Mattias 19,33,54,55,69,95,135,325
 Työläjärv, Pirkko ministeri 36,224,322
 Törnqren, Ralf ministeri 95,189,202
 Uhlin, Åke 29,30,122,162,325
 Uotila, Ylva 254,326
 Utrio, Untamo 103,326
 Wahlbäck, Krister 24,43,59,60,63,326
 Wainio, Veikko, kansanedustaja 158
 Vares, Vesa 164,326
 Wasastjerna, Jarl A. Suomen Tukholman
 lähettiläs 61,74,75,161,280,313
 Vellonen, Kaija-Leena 201,202
 Vesterinen, Vihtori, ministeri 202
 Westling, Achilles lääkäri
 38,45,178,220-222,249,326
 Westrup, Zenon S.P. Ruotsin Sveitsin lähettiläs
 93
 Westergård, Sirkka-Liisa 264,327
 Westerlund, Lars
 26,59,86,100,104,110,111,123,131,134,154,
 282,326
 Wichmann, Albin, kansanedustaja 188
 Wickström, Johan professori 233,234,317,326
 Wilhelm, prinssi 10,12,55,64,323
 Willstedt, Virve 46,80,326
 Winnicott, D.W.
 lastenlääkäri,psykoanalyttikko 221,326
 Vilks, Kustaa Valtion tiedotuslaitoksen
 (VTL) johtaja,akateemikko 29,52,143,152,154-
 156,162,213,214,247,248,316,319,326
 Vilks, Kustaa H.J 17,33,187,326
 Virkamäki, Suvi 46,161,326
 Virkkunen, Paavo, kansanedustaja
 29,105,107,145,147,149-151,160,162-
 167,174,193,207,213,246,248,287,313,326
 Virtala, Irene 252,253
 Wirtanen, Johannes, kansanedustaja 190,196
 Witting, Rolf ministeri 130
 Vougt, Allan kansanedustaja (Ruotsi) 123,125
 Ylppö, Arvo, arkkiaatri
 13,52,96,139,140,158,187,215,225,226,232,
 233,257,316,326
 Zilliacus, Konni 73
 Zinnecker, Jürgen 251,275,323
 Östberg, Lars, toiminnanjohtaja
 Hjälpkommitten för Finlands barn-
 avustusjärjestössä
 9,15,46,50,55,79,90,117,118,133,136,137,
 147,151,158,161,167,198,199,201,208,212,213,
 237-239,246,281,311
 Östberg, Nils, Lars Östbergin veli,
 lastensiirtojen kuljetuspäällikkö 53,108,136,315
 Österholm, John kansanedustaja 160